ΑΟΥΓΚΟΥΣΤ ΚΟΥΜΠΙΤΣΕΚ

Αδόλφος Χίτλερ ο παιδικός μου φίλος

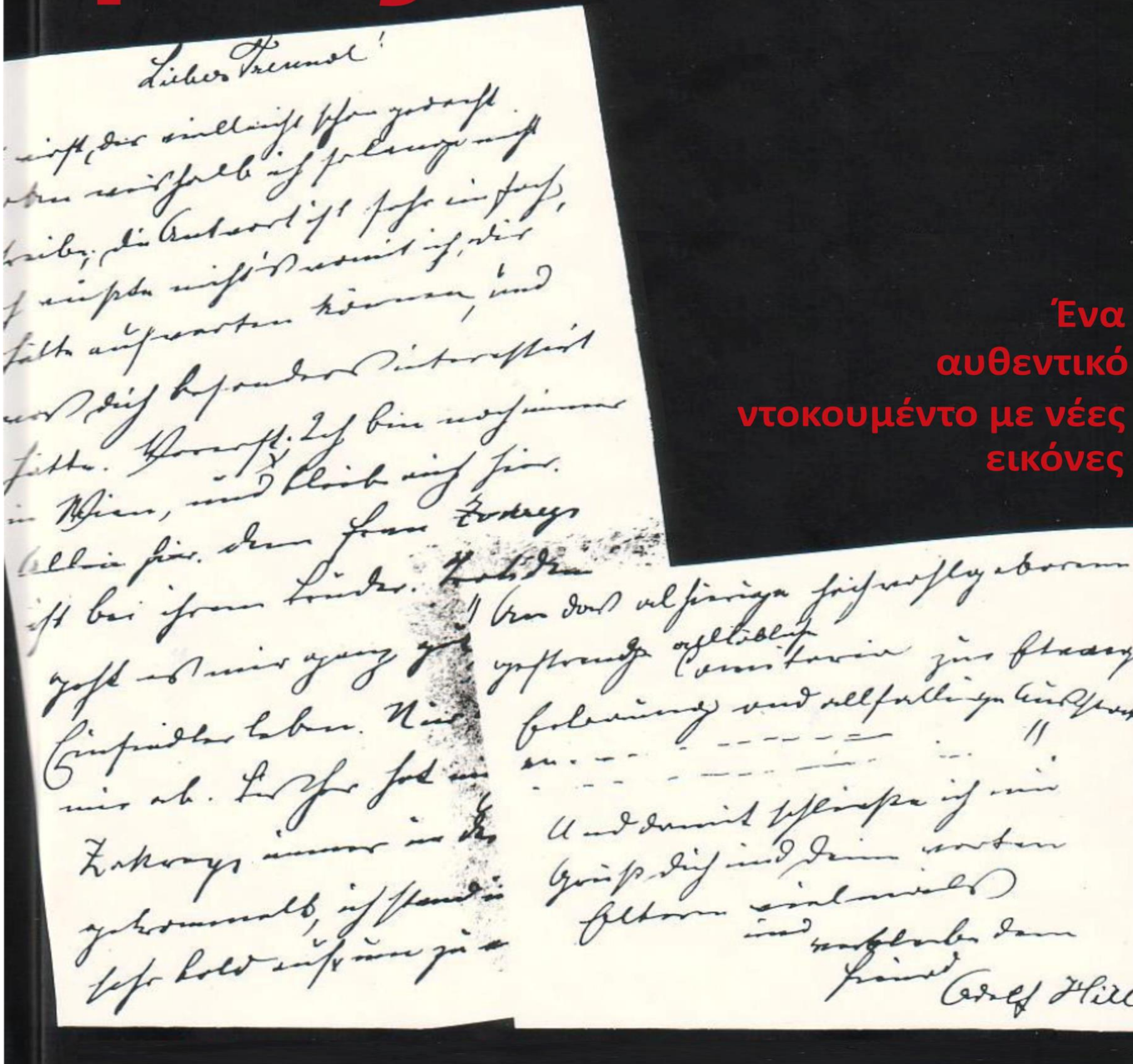
Lieber Freund!

Ένα αυθεντικό ντοκουμέντο με νέες εικόνες

I

ΕΦΗΒΙΚΗ ΦΙΛΙΑ ΣΤΟ ΛΙΝΤΣ

ΠΡΩΤΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

Γεννήθηκα στις 3 Αυγούστου 1888 στο Λιντς.

Ο πατέρας μου ήταν ταπετσιέρης, ο παππούς μου ξυλουργός. Η γιαγιά ήταν μια Γκιλχόφερ απ' το Πόιερμπαχ. Η μητέρα μου ήταν η κόρη ενός πεταλωτή που είχε περιπλανηθεί στην πόλη κατά τη διάρκεια των χρόνων που κατασκευάστηκε η ιππήλατη σιδηροδρομική γραμμή Λιντς – Μπούντβαϊς (Τσέσκε Μπουντεγιόβιτσε). Παντρεύτηκε μια κόρη ενός αγρότη από το Ρόζενμπεργκ. Μέσω αυτών, οι άνθρωποι από την πατρίδα του Άνταλμπερτ Στίφτερ ήρθαν στην οικογένειά μας. Η μητέρα μου είχε πολλά χαρακτηριστικά μιας γυναίκας του δάσους της Βοημίας.

Πριν παντρευτεί ο πατέρας μου, εργαζόταν ως βοηθός ταπετσιέρη στην εταιρεία επίπλων «Μύλλερ και υιός» στην οδό Μπέθλεεμ στο Λιντς. Έτρωγε το μεσημεριανό του στο μικρό εστιατόριο της οδού Μπίχοφστρασσε, το οποίο υπάρχει ακόμα και σήμερα. Εδώ γνώρισε τη μητέρα μου, η οποία εργαζόταν σαν σερβιτόρα σε αυτό το εστιατόριο, όπου το ποτό δεν ήταν υποχρεωτικό. Άρεσαν ο ένας στον άλλον. Παντρεύτηκαν τον Ιούλιο του 1887.

Αρχικά, το νεαρό ζευγάρι έγινε δεκτό στο διαμέρισμα των γονιών της μητέρας μου στην οδό Χάφνερστρασσε 35. Ο μισθός του πατέρα μου ήταν μικρός και η δουλειά ήταν επίπονη. Η μητέρα μου βρέθηκε στην ευλογημένη περίσταση και έπρεπε να παραιτηθεί απ' τη δουλειά της. Έτσι γεννήθηκα κάτω από θλιβερές συνθήκες. Ένα χρόνο αργότερα γεννήθηκε η αδερφή μου Μαρία, αλλά πέθανε σε πολύ τρυφερή ηλικία. Τον επόμενο χρόνο ήρθε στον κόσμο η Τερέζα. Πέθανε σε ηλικία τεσσάρων ετών. Η τρίτη αδερφή μου, η Καρολίνα, αρρώστησε βαριά, έζησε για λίγο καιρό και πέθανε όταν ήταν οκτώ ετών. Ο πόνος της μητέρας μου ήταν απίστευτος. Σε όλη της τη ζωή υπέφερε πάρα πολύ από την ιδέα ότι θα με χάσει κι εμένα. Από τα τέσσερα παιδιά της, ήμουν το μόνο ζωντανό. Έτσι όλη η αγάπη της μητέρας μου επικεντρώθηκε πάνω μου.

Υπήρχε εδώ ένας παράξενος παραλληλισμός στις μοίρες μας. Και η μητέρα του Χίτλερ είχε χάσει από θάνατο τρία παιδιά, τον Γουστάβο, την Ίντα και τον Όθωνα. Για μεγάλο χρονικό διάστημα ο Αδόλφος ήταν το μοναδικό παιδί της μητέρας του, που είχε επιζήσει. Ο Έντμουντ, ο οποίος γεννήθηκε πέντε χρόνια μετά τον Αδόλφο, πέθανε επίσης σε ηλικία έξι ετών. Μόνο η Πάολα, η κατά επτά χρόνια νεότερη αδερφή του Χίτλερ, παρέμεινε ζωντανή. Υπήρχαν πολλά κοινά στη φύση και των δύο μητέρων. Και εγώ και ο Αδόλφος, ακόμα κι αν σπάνια κάναμε κάποια ειδική αναφορά στις νεανικές κακοτυχίες για τα αδέρφια μας που είχαν πεθάνει, νιώθαμε κατά κάποιο τρόπο ότι προοριζόμασταν από τη μοίρα, ας πούμε σαν επιζώντες μιας πολύ απειλούμενης οικογένειας, που έφερε απ' αυτό μια ειδική ευθύνη. Το γεγονός ότι ο Αδόλφος μερικές φορές, σίγουρα ασυνείδητα, με αποκαλούσε Γουστάβο αντί για Άουγκουστ – ακόμα και μια κάρτα που μου είχε στείλει έχει αυτό το όνομα στη διεύθυνση, που έφερε ο πρώτος αποθανών αδερφός του – ίσως να συνδέεται με το συνηθισμένο υποκοριστικό Γκουστλ, ίσως όμως να ήθελε να ευχαριστήσει τη μητέρα του, αποδίδοντας το όνομα σε ένα άτομο όπως εγώ, που έγινε δεκτό στην οικογένεια του Χίτλερ σαν γιος. Δεν μπορώ να το θυμηθώ συγκεκριμένα.

Εν τω μεταξύ, ο πατέρας μου είχε ξεκινήσει τη δική του επιχείρηση και άνοιξε μια επιχείρηση ταπετσαρίας στην οδό Κλάμστρασσε 9. Το παλιό σπίτι του Μπυρνράϊτερ (Baernreither), κάπως οπισθοδρομικά βαρύ, το οποίο έχει αντέξει στη δοκιμασία του χρόνου, έγινε πλέον το σπίτι της παιδικής μου ηλικίας και της νεότητάς μου. Πρέπει να περιγράψω λεπτομερέστερα τα γεγονότα και τις εμπειρίες εκείνης της εποχής, αν και είναι από μόνα τους ασήμαντα, προκειμένου να δημιουργήσω την ατμόσφαιρα στην οποία έγινε η παιδική μου φιλία με τον Αδόλφο Χίτλερ. Η στενή, ζοφερή Κλάμστρασσε, στην οποία έζησε προσωρινά και ο ποιητής Άνταμ Μύλερ-Γκούντενμπρουν (Adam Müller-Guttenbrunn), φαινόταν λίγο φτωχή σε σύγκριση με τον ευρύ και ευάερο χώρο

περιπάτου, ο οποίος την συνέχιζε με τα γκαζόν και τα δέντρα του.

Σίγουρα οι ανθυγιεινές συνθήκες διαβίωσης ευθύνονται και για τον πρόωρο θάνατο των αδελφών μου. Στο σπίτι του Μπυρνράϊτερ τα πράγματα ήταν διαφορετικά. Το εργαστήριο ήταν τώρα στο ισόγειο, το διαμέρισμα αποτελούμενο από δύο δωμάτια και μια κουζίνα στον πρώτο όροφο. Αλλά ο πατέρας μου τώρα δεν μπορούσε να ξεφύγει από τις οικονομικές του έγνοιες. Η επιχείρηση πήγαινε άσχημα. Πάνω από μία φορά σκέφτηκε το ενδεχόμενο να κλείσει την επιχείρηση και να επανέλθει στο εργαστήριο επίπλων σαν εργαζόμενος. Ωστόσο, κάθε φορά κατάφερνε να ξεπεράσει τις δυσκολίες του την τελευταία στιγμή.

Ξεκίνησα το σχολείο, μια πολύ δυσάρεστη εμπειρία. Η καλή μου μητέρα έκλαιγε για τους κακούς βαθμούς που έφερνα στο σπίτι. Η θλίψη της ήταν το μόνο πράγμα που θα μπορούσε να με παρακινήσει για μεγαλύτερη προσπάθεια. Ενώ ήταν ξεκάθαρο για τον πατέρα μου από την αρχή ότι θα έπρεπε να αναλάβω την επιχείρησή του μια μέρα – για ποιό λόγο άλλωστε δούλευε απ' το πρωί έως το βράδυ! – παρά τα άσχημα αποτελέσματά μου στο σχολείο, η μητέρα μου ήθελε αργότερα να σπουδάσω. Πρώτα θα έπρεπε να παρακολουθήσω τέσσερις τάξεις του γυμνασίου, και στην καλύτερη περίπτωση στην παιδαγωγική ακαδημία. Αλλά δεν ήθελα να ακούσω τίποτα γι' αυτό. Ήμουν χαρούμενος όταν ο πατέρας μου «πάτησε πόδι» και όταν ήμουν δέκα χρονών με έστειλε στο δημόσιο σχολείο. Κατά τη γνώμη του πατέρα μου, αυτό αποφάσιζε τη μελλοντική μου ζωή για πάντα.

Αλλά μια άλλη δύναμη είχε μπει από καιρό στη ζωή μου στην οποία αφιέρωσα τον εαυτό μου ψυχή και σώμα: η μουσική. Αυτή η αγάπη βρήκε απτή έκφραση όταν εγώ, τότε εννέα ετών, πήρα ένα βιολί σαν δώρο για τα Χριστούγεννα του 1897. Θυμάμαι ακόμα κάθε λεπτομέρεια αυτής της γιορτής, και όταν αναπολώ τις παλιές μέρες, η συνειδητή ζωή μου, ας πούμε, αρχίζει με αυτό το γεγονός. Ο μεγαλύτερος γιος του γείτονά μας

ήταν δυνητικός δάσκαλος και με δίδαξε να παίζω βιολί. Έμαθα γρήγορα και καλά. Τι χαρές ανοίχτηκαν μπροστά μου! Όταν ο πρώτος μου δάσκαλος βιολιού αποφοίτησε και έπιασε δουλειά, μπήκα στην κατώτερη τάξη της μουσικής σχολής του Λιντς, αλλά η διδασκαλία εκεί με εντυπωσίασε λίγο, ίσως επειδή ήμουν πολύ πιο προχωρημένος από τους άλλους μαθητές. Μετά τις διακοπές πήρα και πάλι ιδιωτικά μαθήματα και μάλιστα από έναν ηλικιωμένο ανθυπασπιστή της αυτοκρατορικής και βασιλικής στρατιωτικής μουσικής, ο οποίος πρώτα απ' όλα μου κατέστησε σαφές ότι δεν είχα μάθει τίποτα ακόμη και μετά άρχισε να μου μαθαίνει τους στοιχειώδεις όρους όταν παίζεις βιολί με το «στρατιωτικό τρόπο». Ήταν μια πραγματική εκγύμναση με τον γερο-Κοπέτσκυ. Όποτε κουραζόμουν από τον σκληρό τόνο του ανθυπασπιστή, με παρηγορούσε και με διαβεβαίωνε ότι αν προοδεύσω περαιτέρω, σίγουρα θα με έπαιρναν σαν μαθητευόμενο στο σύνταγμα της αυτοκρατορικής και βασιλικής μουσικής, το οποίο κατά τη άποψή του ήταν η κορυφή της δόξας ενός μουσικού. Εγκατέλειψα τις σπουδές μου με τον Κοπέτσκυ, μπήκα στο γυμνάσιο της μουσικής σχολής και βρήκα στον καθηγητή Χάϊνριχ Ντεσάουερ (Heinrich Dessauer), έναν τεχνικά εξίσου ικανό όσο και παιδαγωγικά προικισμένο, εξαιρετικά ευαίσθητο δάσκαλο. Σαν δευτερεύον μάθημα άρχισα να μαθαίνω τρομπέτα και τρομπόνι καθώς και γενική μουσική θεωρία και έπαιζα στη σχολική ορχήστρα. Μερικές φορές έπαιζα κρυφά με την ιδέα να κάνω τη μουσική δουλειά μου στη ζωή. Όχι προς την κατεύθυνση του ανθυπασπιστού της μουσικής Κοπέτσκυ, αλλά σύμφωνα με τον σεβαστό μου δάσκαλο Ντεσάουερ, ονειρευόμουν ένα λαμπρό μέλλον. Αλλά η πραγματικότητα ήταν δύσκολη για μένα. Μόλις τελείωσα το δημόσιο σχολείο, έπρεπε να αρχίσω να εργάζομαι ως μαθητευόμενος στην επιχείρηση του πατέρα μου. Στο παρελθόν περιστασιακά, όταν υπήρχε ανάγκη για κάποιο άνδρα, έπρεπε να βάλω ένα χεράκι στο εργαστήριο και έτσι ήμουν εξοικειωμένος με τη δουλειά. Η αλλαγή παλαιών ταπετσαριών είναι μια αηδιαστική δουλειά. Πρώτα, είναι απαραίτητο να

διαχωριστεί όλο το έπιπλο μέχρι το κάτω μέρος των λωρίδων, να βγει το χαλασμένο στρώμα, να αφαιρεθεί ο καμβάς και να αδειάσετε το υλικό πλήρωσης. Συχνά ακόμα και το πλέγμα με τις σούστες του καμβά ήταν κατεστραμμένο ή τα χαλύβδινα ελατήρια ήταν σκουριασμένα! Με το μηχάνημα λαναρίσματος, μια ελασματοποιημένη σχάρα εφοδιασμένη με μεταλλικούς κυλίνδρους, το οποίο τίθεται σε γρήγορη κίνηση με τη βοήθεια μιας μανιβέλας, έπρεπε μετά να έρθει το γέμισμα, στουπιά, χοντρότριχα ή πλεκτά αφρικανικά, αφράτα, σε θέση που να φουσκώνουν. Όλα αυτά γινόντουσαν μέσα σε ένα σύννεφο σκόνης, έτσι που το μαθητευόμενο δεν μπορούσε να τον δει κανείς. Πόσο συχνά έφερναν στο εργαστήριο παλιά στρώματα! Όλες οι αρρώστιες που πέρναγες στο κρεβάτι ή δεν τις ξεπέρναγες θα μπορούσαν να αποδοθούν σ’ αυτό. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι ταπετσιέρηδες δεν προλαβαίνουν να γεράσουν.

Αλλά σύντομα είχα αντιληφθεί και την καλή πλευρά του έργου του ταπετσιέρη: Η αίσθηση της τέχνης και του προσωπικού γούστου διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο, η απόσταση από την εσωτερική διακόσμηση δεν είναι μεγάλη. Πηγαίναμε σε κομψά σπίτια, βλέπαμε πολλά, ακούγαμε πολλά και πάνω απ’ όλα: το χειμώνα είχαμε λίγη δουλειά ή δεν είχαμε καθόλου. Και φυσικά ο ελεύθερος χρόνος ανήκε στη μουσική. Όταν πέρασα με επιτυχία τις τελικές εξετάσεις μαθητείας μου μπροστά απ’ την εξεταστική επιτροπή των βιοτεχνικών συνεταιρισμών, ο πατέρας μου ήθελε να κοιτάξω για δουλειά σε άλλα εργαστήρια. Για μένα ήταν λογικό, αλλά έκρινα ότι δεν ήταν ανάγκη να βελτιώσω τη δεξιοτεχνία μου, αλλά την περαιτέρω πρόοδο της μουσικής μου εκπαίδευσης. Έτσι παρέμεινα στο εργαστήριο του πατέρα μου σαν ειδικευμένος τεχνίτης, καθόσον εδώ θα μπορούσα να διαθέσω το χρόνο μου πολύ πιο ελεύθερα απ’ ό, τι κάτω από ξένο αφεντικό.

«Στην ορχήστρα υπάρχουν συνήθως πάρα πολλά βιολιά, αλλά οι βιόλες – λείπουν!» Μέχρι και σήμερα, είμαι ευγνώμων στον καθηγητή Ντεσάουερ, που με βάση αυτό το ρητό με έκανε έναν ικανό βιολιστή. Η μουσική ζωή της πόλης του Λιντς ήταν

σε εξαιρετικά υψηλό επίπεδο εκείνη την εποχή. Ο Άουγκουστ Γκέλεριχ (August Göllerich) ήταν τότε διευθυντής της Μουσικής Εταιρείας του Λιντς. Σαν μαθητής του Λιστ και συνεργάτης του Ρίχαρντ Βάγκνερ στο φεστιβάλ του Μπαϊρόιτ, ο Γκέλεριχ ήταν ο κατάλληλος άνθρωπος, για να καθοδηγήσει μουσικά το Λιντς, που εκείνη την εποχή αντιμετωπιζόταν σαν «αγροτική πόλη», που πάντα κοίταζε την πλάτη της λαμπερής μητρόπολης της Βιέννης. Η Μουσική Εταιρεία διοργάνωνε τρεις συμφωνικές συναυλίες ετησίως, καθώς και μια ειδική συναυλία, στην οποία συνήθως γινόταν χορωδιακή δουλειά, με ορχήστρα. Η μητέρα μου, παρόλο που προερχόταν από μια απλή οικογένεια τεχνιτών, αγαπούσε τη μουσική και δεν έχανε ποτέ καμιά από αυτές τις παραστάσεις. Ακόμα και σαν μικρό αγόρι με πήγαν στην αίθουσα συναυλιών. Η μητέρα, μου εξηγούσε τα πιο δύσκολα πράγματα, και δεδομένου ότι είχα ήδη μάθει καλά αρκετά όργανα, η εκτίμησή μου για αυτές τις συναυλίες μεγάλωνε. Μου φάνηκε σαν υψηλότερος στόχος, είτε με τη βιόλα είτε με την τρομπέτα, να συμμετάσχω στη μεγάλη ορχήστρα της Μουσικής Εταιρείας.

Αλλά υπήρξε ακόμα μια καλή στιγμή. Στην αρχή ήταν μόνο το θέμα της ανακατασκευής παλιών, σκονισμένων στρωμάτων και ταπετσαριών στους τοίχους. Οι συνήθεις εργασιακές παθήσεις των ταπετσιέρηδων έγιναν αισθητές στον πατέρα μου κατά τη διάρκεια αυτών των ετών. Όταν ένα επίμονο πνευμονικό πρόβλημα τον κράτησε στο κρεβάτι για έξι μήνες, έπρεπε να διευθύνω το εργαστήριο μόνος μου. Έτσι στη ζωή μου σαν νέος υπήρχαν δίπλα-δίπλα δύο πράγματα ξεχωριστά. Η δουλειά στην οποία ανήκε η δύναμή μου (και πιθανώς και οι πνεύμονές μου), η μουσική στην οποία ανήκε ολόκληρη η αγάπη μου. Δεν θα πίστευα ποτέ ότι θα μπορούσε να υπάρχει σύνδεση μεταξύ των δύο. Και όμως έτσι ήταν. Η μοίρα παρενέβη και με έπιασε απ' το χέρι.

Ένας από τους πελάτες της επιχείρησης του πατέρα ήταν μέλος της επαρχιακής κυβέρνησης, η οποία, μεταξύ άλλων, ήλεγχε και το θέατρο. Μια μέρα, έφερε στο εργαστήρι μας μια

σειρά μαξιλαριών από έπιπλα ροκοκό για επισκευή της ταπετσαρίας. Οι γωνίες της ταπετσαρίας ήταν φθαρμένες, τα καλύμματα ήταν μερικώς σκισμένα. Τα καθίσματα και οι πλάτες στήριξης ήταν επενδεδυμένα με ξύλινα κουφώματα. Τα νέα καλύμματα παραγγέλθηκαν σε μπλε και άσπρο. Όταν επισκευάστηκε η ταπετσαρία, ο πατέρας μου με έστειλε στο θέατρο ένα πρωί, που δεν ήταν μακριά από το σπίτι μας. Ο φροντιστής του θεάτρου με οδήγησε στη σκηνή όπου έπρεπε να τοποθετήσω τα μαξιλάρια στα ξύλινα κουφώματα, τα οποία ήταν βαμμένα λευκά, τα γλυπτά τους ήταν και μάλιστα επιχρυσωμένα. Μια πρόβα ήταν σε εξέλιξη στη σκηνή. Δεν θυμάμαι πλέον, ποιο κομμάτι έκανε πρόβα τότε, πάντως ήταν μια όπερα. Αλλά αισθάνθηκα τόσο έντονα σαν να συνέβη σήμερα, την έκσταση που με διαπέρασε καθώς στεκόμουν εκεί στη σκηνή, ανάμεσα στους ηθοποιούς και τους τραγουδιστές. Πόσο μεταμορφωμένος ήμουν, λες και εκείνη τη στιγμή ανακάλυψα τον εαυτό μου για πρώτη φορά. Το θέατρο! Τι κόσμος! Ένας άνδρας στεκόταν εκεί, μεγαλοπρεπής. Μου φάνηκε σαν ένα ον από άλλο πλανήτη. Τραγουδούσε τόσο υπέροχα, δεν μπορούσα να φανταστώ ότι αυτός ο άντρας θα μπορούσε να μιλήσει σαν ένα συνηθισμένο άτομο. Η ορχήστρα απάντησε στη δυνατή φωνή του. Ήξερα ήδη πολλά για αυτό. Όμως εκείνη τη στιγμή όλα όσα μέχρι τώρα σήμαινε η μουσική για μένα μου φάνηκαν ασήμαντα. Μόνο σε συνδυασμό με τη σκηνή η μουσική φάνηκε να φτάνει σε ένα υψηλότερο, πιο επίσημο επίπεδο, το υψηλότερο που μπορεί να φανταστεί κανείς. Αλλά στεκόμουν εκεί, ένας φτωχός βοηθός ταπετσιέρη, μπροστά από το σετ ροκοκό και έβαλα τα τυλιγμένα μαξιλάρια στα κουφώματα. Τι άθλια επιχείρηση, τι άθλια ύπαρξη! Θέατρο – αυτός ήταν ο κόσμος που έψαχνα. Το έργο και η πραγματικότητα μπερδεύτηκαν στο ενθουσιασμένο μυαλό μου. Ο αδέξιος τεχνίτης, που – σαν μια κωμική φιγούρα από ένα κομμάτι του Νεστρόϊ (Nestroy) – με τα μαλλιά του ατημέλητα, με το ανήσυχο βλέμμα, με τη ποδιά και τα τυλιγμένα μανίκια, στεκόταν στα παρασκήνια και πάσχιζε να βάλει την ταπετσαρία

και τις πολυθρόνες, νομίζοντας ότι έτσι δικαιολογεί την παρουσία του – ήταν πραγματικά ένας φτωχός βοηθός ταπετσιέρη, που μόλις ήρθε από τη μηχανή λαναρίσματος; Ένα φτωχό, περιφρονημένο αφελή, που βολοδέρνει εδώ κι εκεί, έναν, που μια «φιλεύσπλαχνη κυρία», τον αφήνει να τελειώσει την ταπετσαρία στο μπουντουάρ της, δεν τον αντιμετωπίζεις διαφορετικά από μια σκάλα – τη βάζεις εδώ, τη βάζεις εκεί, όπου τη χρειάζεσαι και όταν πλέον δεν την χρειάζεσαι την αφήνεις στην άκρη. Θα ήταν απολύτως φυσιολογικό, αν αυτός ο τεχνίτης ταπετσαριών, με τα εργαλεία στα χέρια, είχε ανέβει στη ράμπα εκείνη τη στιγμή και, ενθαρρυνόμενος από ένα κρυφό νεύμα του μαέστρου, είχε τραγουδήσει το ρόλο του, μόνο για το κοινό στην πλατεία (που δεν υπήρχε κανένας) – τι σημαίνει το κοινό; –, για να αποδείξει στον κόσμο που άκουγε, ότι στην πραγματικότητα ήταν ένα πολύ διαφορετικό άτομο από αυτό το χλωμό, λερωμένο άτομο από το εργαστήριο ταπετσαριών στην οδό Κλάμστρασσε, ότι στην πραγματικότητα ανήκε στη σκηνή, στο θέατρο...

Από εκείνη την στιγμή ήμουν εθισμένος στο θέατρο και παρέμεινα έτσι μέχρι σήμερα. Ενώ έπλενα τους τοίχους στο σπίτι ενός πελάτη, για να απλώσω τη νερόκολλα και ύστερα προετοίμαζα για να κολλήσω παλιόχαρτα με τη μαύρη αλευρόκολλα, ονειρευόμουν συνεχώς χειροκροτήματα στο θέατρο, βλέποντας τον εαυτό μου σαν μαέστρο μπροστά από μια ορχήστρα. Τέτοια όνειρα πραγματικά δεν βοηθούσαν καθόλου στη δουλειά μου και κατά καιρούς συνέβαινε το γεγονός να βρίσκονται κομμάτια της ταπετσαρίας σε λάθος θέση. Αλλά μια φορά, όταν επέστρεψα στο εργαστήριο, μια εκ νέου ασθένεια του πατέρα μου με έκανε να συνειδητοποιήσω γρήγορα τι ευθύνες θα αντιμετώπιζα.

Έτσι αμφιταλαντευόμουν ανάμεσα στο όνειρο και την πραγματικότητα. Στο σπίτι κανείς δεν είχε την παραμικρή ιδέα για την κατάστασή μου· γιατί αντί να μιλήσω για τις μυστικές μου φιλοδοξίες, θα προτιμούσα να είχα δαγκώσει τη γλώσσα μου. Ούτε στη μητέρα μου δεν είχα πει για τα μυστικά μου

σχέδια. Αλλά θα μπορούσε να μαντέψει τι με απασχολούσε. Αλλά θα ’πρεπε να της προσθέσω νέες ανησυχίες; Έτσι δεν είχα κανέναν που να μπορούσα να εμπιστευτώ. Ένιωθα τρομερή μοναξιά, απομακρύνθηκα από τον κόσμο και ήμουν τόσο μοναχικός όσο μπορεί να είναι μόνο ένας νέος στον οποίο αποκαλύπτεται, για πρώτη φορά, η ομορφιά της ζωής και οι κίνδυνοί της.

Το θέατρο μου έδωσε καινούργιο κουράγιο. Δεν έχασα ούτε μια παράσταση όπερας. Όσο κουρασμένος και να ήμουν μετά τη δουλειά μου, τίποτα δεν μπορούσε να με εμποδίσει να πάω στο θέατρο. Φυσικά, με το μικρό επίδομα που με πλήρωνε ο πατέρας μου σαν μισθό τεχνίτη, μπορούσα να πάρω μόνο ένα εισιτήριο για όρθια θέση. Έτσι πήγαινα τακτικά στις λεγόμενες θέσεις ορθίων, γιατί εκεί είχες την καλύτερη θέα. Εκτός αυτού βρήκα κι ότι πουθενά δεν ήταν τόσο καλή η ακουστική όσο εδώ. Ακριβώς πάνω από τις θέσεις των ορθίων, στη μέση της σειράς των θεωρείων, ήταν το βασιλικό θεωρείο το οποίο στηριζόταν σε δύο ξύλινες κολόνες. Αυτές οι κολόνες ήταν ιδιαίτερα δημοφιλείς για τους θεατές στις θέσεις των ορθίων, επειδή ήταν το μοναδικό μέρος όπου κάποιος μπορούσε να στηριχτεί έχοντας μια συνεχή θέα στη σκηνή· γιατί αν έγερνες προς τον τοίχο στο οπτικό σου πεδίο έβλεπες τις κολόνες. Ήμουν χαρούμενος όταν, αφού δούλευα όλη τη μέρα στεκόμενος στη διπλή σκάλα, μπορούσα να γέρνω τον πονεμένη μου πλάτη πάνω στη λεία κολόνα! Φυσικά, έπρεπε να βρίσκεστε στην είσοδο εγκαίρως για να μην χάσετε αυτήν την ευκαιρία.

Συχνά είναι απλώς ασήμαντα πράγματα που μένουν ιδιαίτερα επίμονα στη μνήμη. Μπορώ ακόμα να δω τον εαυτό μου να ορμάει στις θέσεις ορθίων, τις κολόνες μπροστά μου, χωρίς να έχω αποφασίσει αν θα επιλέξω την αριστερή ή την δεξιά κολόνα. Συχνά, ωστόσο, μια από τους δύο κολόνες, η δεξιά, είχε ήδη καταληφθεί, κάποιος ήταν ακόμη πιο ενθουσιώδης από εμένα. Μισο-ενοχλημένος, μισο-έκπληκτος, κοίταξα τον ανταγωνιστή μου. Ήταν ένας εξαιρετικά χλωμός, αδύνατος

νέος, περίπου στην ίδια ηλικία με μένα, που παρακολουθούσε την παράσταση με αστραφτερά μάτια. Σίγουρα προερχόταν από μια καλύτερη οικογένεια, γιατί ήταν πάντα ντυμένος με σχολαστική φροντίδα και ήταν εξαιρετικά επιφυλακτικός.

Σημειώσαμε ο ένας τον άλλον χωρίς να πούμε τίποτα. Αλλά σε μια από τις επόμενες παραστάσεις – δεν θυμάμαι πια σήμερα, ήταν το «Ο ελεύθερος σκοπευτής», το «Όνειρο Θερινής Νυκτός» ή το «Ο Ευαγγελιστής» που τότε παιζόταν πολύ – κατά τη διάρκεια του διαλείμματος μπήκαμε σε συζήτηση, γιατί προφανώς και οι δύο ήμασταν δυσαρεστημένοι από ένα συγκεκριμένο καστ. Το συζητήσαμε μαζί και χαρήκαμε για την κοινή αρνητική κριτική μας. Με εντυπωσίασε η γρήγορη και σίγουρη κατανόηση του άλλου. Σε αυτό ήταν αναμφίβολα ανώτερος από μένα. Από την άλλη πλευρά, ένιωσα την ανωτερότητά μου όταν η συζήτηση αφορούσε καθαρά μουσικά θέματα. Δεν μπορώ πλέον να καθορίσω την ημερομηνία αυτής της πρώτης συζήτησης. Σε κάθε περίπτωση όμως ήταν η Ημέρα των Πάντων το 1904.

Αυτό συνεχίστηκε για κάποιο διάστημα. Δεν μιλούσαμε ο ένας στον άλλον για τον εαυτό του. Οπότε δεν θεώρησα απαραίτητο να πω τίποτα για τον εαυτό μου. Αλλά ασχολιόμασταν ακόμη πιο έντονα με οποιαδήποτε παράσταση γινόταν και ένιωθα ότι και οι δύο είχαμε τον ίδιο ενθουσιασμό για το θέατρο.

Μια φορά μετά την παράσταση τον συνόδευσα στο σπίτι του. Τότε έμαθα ότι έμενε στην οδό Χούμπολντστρασσε (Humboldtstraße) στο σπίτι με αριθμό 31. Όταν αποχαιρετιστήκαμε, μου είπε το όνομά του: Αδόλφος Χίτλερ.

Μια ευχετήρια κάρτα από τον Αδόλφο Χίτλερ στον Κούμπιτσεκ από το πρώτο ταξίδι του στη Βιέννη

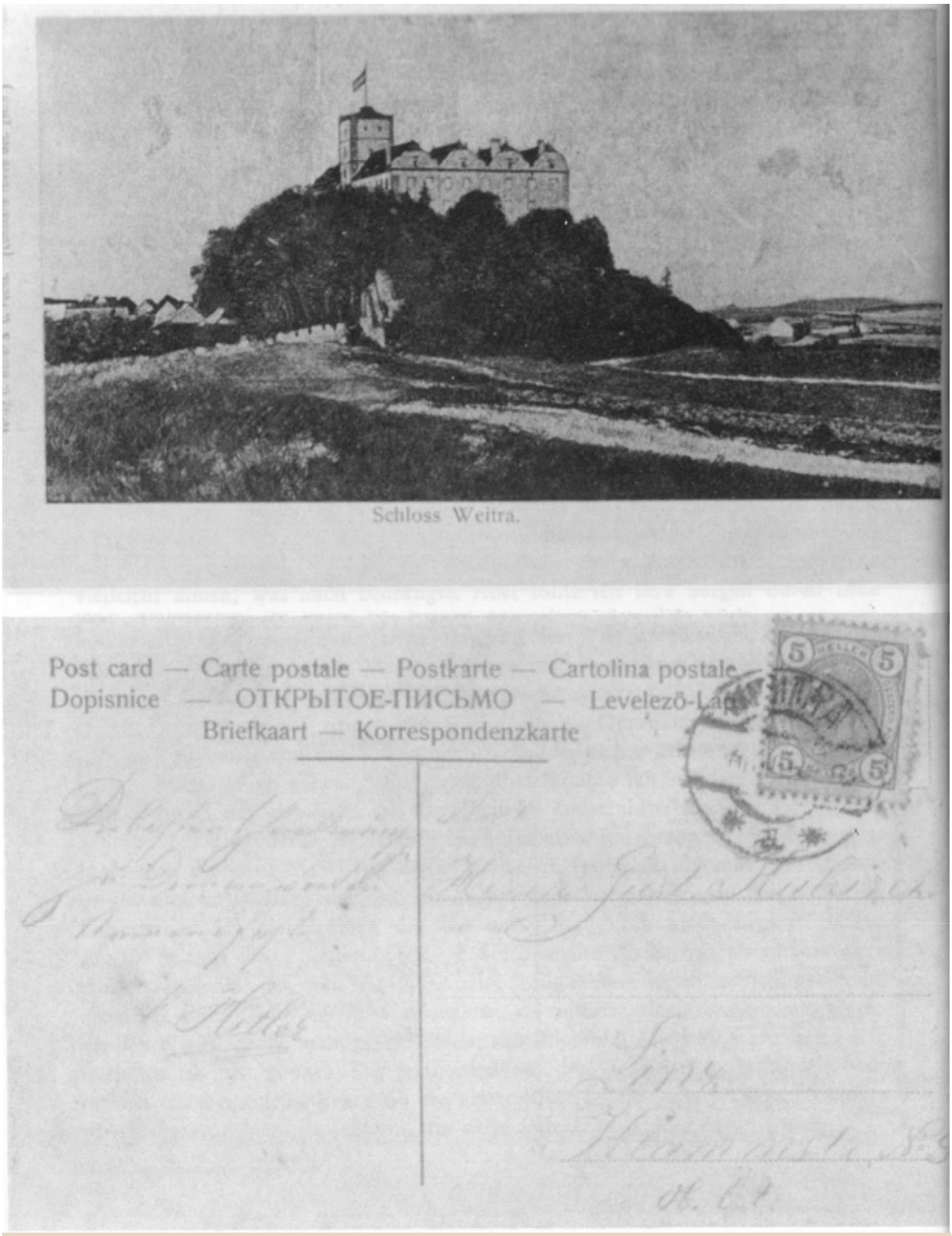

Μια ευχετήρια κάρτα από τον Χίτλερ στον συγγραφέα από την Βάιτρα του Βάλντφερτελ, με τις καλύτερες ευχές για την ημέρα της ονομαστικής του εορτής.

ΠΑΡΑΞΕΝΗ ΦΙΛΙΑ

Συναντιόμασταν τώρα σε κάθε παράσταση της όπερας, μετά κανονίσαμε να συναντηθούμε έξω από το θέατρο, και τα απογεύματα περπατούσαμε ως επί το πλείστον στον δρόμο της Λάντστρασσε.

Το Λιντς, το οποίο έχει γίνει μια σύγχρονη βιομηχανική πόλη την τελευταία δεκαετία και έχει προσελκύσει ανθρώπους από όλες τις περιοχές της ευρείας λεκάνης του Δούναβη, εκείνη την εποχή ήταν ακόμα μόνο μια αγροτική πόλη. Στα προάστια υπήρχαν ακόμη οι μεγάλες φάρμες των αγροτών που έμοιαζαν με φρούρια και φτωχόσπιτα ξεπηδούσαν ανάμεσα στα γύρω χωράφια όπου εξακολουθούσαν να βόσκουν τα βοοειδή. Στις ταβέρνες κάθονταν οι άνθρωποι πίνοντας τον τοπικό μηλίτη. Παντού μπορούσατε να ακούσετε την εκτεταμένη διάλεκτο της υπαίθρου. Υπήρχαν μόνο ιππήλατες άμαξες στην πόλη και οι αμαξάδες φρόντιζαν να φαίνεται ότι το Λιντς παρέμενε «στην ύπαιθρο». Η αστική τάξη, μολονότι σε μεγάλο βαθμό προέρχονταν από τους αγρότες και συχνά είχε στενές σχέσεις με τον αγροτικό πληθυσμό, έτεινε να απομακρύνεται από τα αγροτικά στρώματα, όσο στενά και αν είχαν συνδεθεί μαζί τους. Σχεδόν όλες οι σημαντικές οικογένειες της πόλης γνώριζαν η μία την άλλη. Ο επιχειρηματικός κόσμος, οι δημόσιοι υπάλληλοι και ο στρατός καθόριζαν τον τόνο της κοινωνίας. Ο καθένας που ήταν κάποιος έκανε την απογευματινή του βόλτα κατά μήκος του κύριου δρόμου της πόλης, που οδηγεί από το σιδηροδρομικό σταθμό στη γέφυρα πάνω από τον Δούναβη και ονομάζεται ενδεικτικά «Λάντστρασσε». Δεδομένου ότι ο Λιντς δεν είχε πανεπιστήμιο, οι νέοι όλων των κατηγοριών και των τάξεων ήταν όλο και πιο πρόθυμοι να μιμηθούν τις συνήθειες των φοιτητών πανεπιστημίου. Η κοινωνική δραστηριότητα στην Λάντστρασσε δεν ήταν πολύ πίσω από την απογευματινή ζωή στην Ρίνγκστρασσε της Βιέννης. Τουλάχιστον αυτό φανταζόταν οι κάτοικοι του Λιντς.

Ο Χίτλερ φαινόταν να έχει λίγη υπομονή· γιατί όταν δεν

ήμουν έγκαιρα στο συμφωνημένο σημείο συνάντησης, ερχόταν αμέσως στο εργαστήριο για να με πάρει, ανεξάρτητα από το αν επισκεύαζα έναν παλιό, μαύρο, ιπποπρεπή καναπέ ή μια παλιομοδίτικη μπερζέρα, ή οτιδήποτε άλλο. Έβλεπε τη δουλειά μου απλώς σαν ένα ενοχλητικό εμπόδιο στην προσωπική μας επαφή. Θα στριφογύριζε ανυπόμονα το μαύρο μπαστούνι που πάντα κουβαλούσε μαζί του. Έμεινα έκπληκτος που είχε τόσο πολύ χρόνο και ρώτησα ανυποψίαστα εάν εργαζόταν κάπου.

«Σε καμία περίπτωση!» ήταν η απότομη απάντηση.

Σε αυτήν την απάντηση, που μου φάνηκε πολύ ασυνήθιστη, πρόσθεσε μια εκτενή εξήγηση. Δεν θεωρούσε ότι μια συγκεκριμένη δουλειά, μια «δουλειά για το ψωμί», όπως την έλεγε, ήταν απαραίτητη γι’ αυτόν.

Δεν είχα ακούσει ποτέ τέτοια λόγια από κανέναν. Ήταν αντίθετα με όλες τις αρχές που κυριαρχούσαν στη ζωή μου μέχρι τώρα. Αρχικά πίστευα ότι η ομιλία του ήταν απλώς νεανικά κομπαστικά λόγια, αν και το ύφος του Αδόλφου Χίτλερ και ο σοβαρός και σίγουρος τρόπος με τον οποίο μίλησε, δεν ήταν καθόλου επιδειξιομανής. Εν πάση περιπτώσει, ήμουν πολύ έκπληκτος με τις απόψεις του, αλλά στην αρχή δεν έκανα άλλες ερωτήσεις· γιατί φαινόταν πολύ ευαίσθητος σε ακατάλληλες ερωτήσεις. Τόσα πολλά είχα ήδη ανακαλύψει. Έτσι ήταν πιο λογικό να μιλάμε για τον «Λόενγκριν», την όπερα που μας μάγεψε περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη, παρά για προσωπικά θέματα.

Ίσως να ήταν γιος πλούσιων γονέων, σκέφτηκα, ίσως να έχει αποκτήσει μια μεγάλη κληρονομιά και μπορεί να αντέξει οικονομικά να ζήσει χωρίς «δουλειά για το ψωμί» – την έκφραση που είχε έναν εντελώς περιφρονητικό ήχο στα χείλη του! Σε καμία περίπτωση δεν τον θεώρησα σαν κάποιον τεμπέλη, γιατί δεν υπήρχε η λάμψη ενός επιφανειακού, επιπόλαιου τεμπέλη σ’ αυτόν. Όταν περνούσαμε μπροστά από το καφέ Μπάουμγκαρντνερ (Café Baumgartner), το σημερινό καφέ Σύνμπεργκερ (Café Schönberger), δεν μπορούσε να μην εξοργιστεί με τους νεαρούς που κάθονταν εκεί πίσω από τα

παράθυρα σαν να ήταν σε μια μεγάλη οθόνη στα μικρά μαρμάρινα τραπέζια και σπαταλούσαν τον χρόνο τους με άκαρπα κουτσομπολιά χωρίς προφανώς να συνειδητοποιήσει πόσο αυτή η αγανάκτηση αντιφάσκει με τον δικό του τρόπο ζωής. Ίσως μερικοί απ' αυτούς, που καθόντουσαν «στο παράθυρο» να είχαν ήδη μια σταθερή δουλειά και ένα σίγουρο εισόδημα, το οποίο ήταν ακόμα αμφίβολο γι' αυτόν.

Μήπως αυτός ο Χίτλερ είναι σπουδαστής; Αυτή ήταν η πρώτη μου εντύπωση γι' αυτόν. Ακόμη και το μαύρο μπαστούνι από έβενο, που ολοκληρωνόταν με μια κομψή λαβή από ελεφαντόδοντο, ήταν ουσιαστικά ένα χαρακτηριστικό σπουδαστή. Αλλά τότε με εξέπληττε το γεγονός ότι επέλεξε έναν απλό ταπετσιέρη σαν φίλο, ο οποίος πάντα φοβόταν ότι στον περίπατο θα μπορούσε ακόμα να μυρίζει το νερό της κόλλας με το οποίο είχε να κάνει κατά τη διάρκεια της ημέρας. Αν ο Χίτλερ ήταν μαθητής, έπρεπε κατά κάποιον τρόπο να πηγαίνει στο σχολείο. Ξαφνικά έφερα τη συζήτηση στο σχολείο.

«Σχολείο;!» Ήταν η πρώτη έκρηξη θυμού, που βίωσα με αυτόν. Δεν ήθελε να έχει απολύτως καμία σχέση με το σχολείο. Το σχολείο δεν τον αφορούσε πλέον, εξήγησε. Μισούσε τους καθηγητές και ούτε καν τους χαιρετούσε πια και μισούσε και τους συμμαθητές του, τους οποίους το σχολείο τους ανέθρεψε μόνο για τεμπελιά. Όχι, δεν μου επιτρεπόταν να αναφέρω το σχολείο. Του είπα το πόσο μικρή επιτυχία είχα στο σχολείο. «Γιατί δεν πέτυχες;» ήθελε να μάθει. Δεν του άρεσε το γεγονός ότι είχα πάει άσχημα στο σχολείο, το οποίο περιφρονούσε τόσο πολύ. Βρήκα τον εαυτό μου ανίκανο να αντιμετωπίσει αυτή την αντίφαση. Όμως αυτό που θα μπορούσα να συμπεράνω από τη συνομιλία μας, είναι ότι κι αυτός πρέπει να πήγαινε στο σχολείο μέχρι πρόσφατα, πιθανώς σε κάποιο σχολείο μέσης εκπαίδευσης ή ίσως σε μια τεχνική σχολή, και ότι αυτό πιθανώς είχε τελειώσει καταστροφικά. Διαφορετικά, αυτή η ριζοσπαστική απόρριψη θα ήταν σχεδόν αδύνατη. Εκτός αυτού, συνέχισα να ανακαλύπτω νέες αντιφάσεις και γρίφους μέσα του. Μερικές φορές μου φάνηκε λίγο τρομακτικός. Καθώς περπατούσαμε μια

μέρα στο Φράινμπεργκ (Freinberg), ο Χίτλερ σταμάτησε ξαφνικά και έβγαλε ένα μαύρο σημειωματάριο – μπορώ να το δω ακόμα και να το περιγράψω με όλες τις λεπτομέρειες! – από την τσέπη του και διάβασε ένα ποίημα που είχε γράψει.

Δεν θυμάμαι πια το ίδιο το ποίημα, για να είμαι ακριβής, δεν μπορώ πλέον να το ξεχωρίσω από τα άλλα ποιήματα που μου διάβασε αργότερα ο Αδόλφος. Αλλά ακόμα θυμάμαι ακριβώς τι τρομερή εντύπωση μου έκανε το γεγονός ότι ο φίλος μου έγραφε και κουβαλούσε μαζί του τα ποιήματά του τόσο φυσικά όσο κουβαλούσα τα εργαλεία του ταπετσιέρη. Όταν ο Χίτλερ μου παρουσίασε αργότερα τα σκίτσα που είχε κάνει, σχέδια που είχε σκιτσάρει – κατά κάποιο τρόπο μπερδεμένα, μπερδεμένα σχέδια που δεν μπορούσα να καταλάβω για μεγάλο χρονικό διάστημα – όταν μου εξήγησε ότι είχε πολλά περισσότερα και καλύτερα έργα στο δωμάτιό του και ήταν αποφασισμένος να αφιερώσει τη ζωή του εξ ολοκλήρου στην τέχνη, κατάλαβα σταδιακά πώς ήταν τα πράγματα με τον φίλο μου. Ανήκε σε αυτό το συγκεκριμένο είδος ανθρώπων που εγώ ονειρευόμουν σε τολμηρές στιγμές· ένας καλλιτέχνης που περιφρονούσε την απλή «δουλειά για το ψωμί» και αφιέρωσε τον εαυτό του στην ποίηση, στο σχέδιο, στη ζωγραφική και στο να πηγαίνει στο θέατρο. Αυτό με εντυπωσίασε τρομερά. Ανατρίχιασα από το υπέροχο πράγμα που βίωνα εδώ. Οι ιδέες μου για έναν καλλιτέχνη ήταν ακόμα πολύ ασαφείς εκείνη την εποχή – πιθανώς τόσο ασαφείς όσο και του Χίτλερ. Αλλά αυτό το έκανε ακόμη πιο δελεαστικό.

Ο Χίτλερ σπάνια μιλούσε για τους συγγενείς του. Συνήθιζε να λέει ότι ήταν σκόπιμο να μην ανακατευόμαστε πάρα πολύ με τους ενήλικες, γιατί το μόνο πράγμα που μπορούσαν να κάνουν ήταν να σε αποτρέψουν από τους δικούς σου σκοπούς με τις περίεργες απόψεις τους. Για παράδειγμα, ο κηδεμόνας του, ένας αγρότης από το Λέοντινγκ με το όνομα Μάιερχοφερ, είχε βάλει στο μυαλό του, ότι θα ’πρεπε να μάθει μια τέχνη. Ο γαμπρός του είχε την ίδια άποψη.

Από αυτό κατέληξα στο συμπέρασμα ότι οι οικογενειακές

σχέσεις του Χίτλερ πρέπει να ήταν πολύ περίπλοκες. Προφανώς δεχόταν μόνο ένα άτομο μεταξύ όλων των ενηλίκων: τη μητέρα του!

Ήταν μόλις δεκαέξι ετών, εννέα μήνες νεότερος από εμένα.

Παρεμπιπτόντως, αν και οι απόψεις του, διέφεραν από οποιαδήποτε αστική αντίληψη, δεν με ενοχλούσαν καθόλου. Το αντίθετο! Ήταν ακριβώς το ασυνήθιστο στην ύπαρξή του που με προσέλκυσε ακόμη περισσότερο. Το ότι είχε αφιερώσει τη ζωή του στην τέχνη ήταν για μένα η μεγαλύτερη διαφώτιση που μπορούσε να δώσει ένας νεαρός άνδρας στον εαυτό του· γιατί κι εγώ φλερτάριζα κρυφά με την ιδέα να ανταλλάξω τη σκονισμένη, θορυβώδη επιχείρηση ταπετσαριών με τα ανόθευτα, ψηλά πεδία της τέχνης και να αφοσιωθώ πλήρως στη μουσική. Για τους νέους δεν είναι καθόλου ασήμαντο σε ποιο περιβάλλον αρχίζει η φιλία τους. Το ότι η φιλία μας είχε ξεκινήσει στο θέατρο, μπροστά σε μια λαμπερή σκηνή και στον δυνατό ήχο της υπέροχης μουσικής, μου φάνηκε σχεδόν ένα σύμβολο. Κατά μία έννοια, η ίδια η φιλία μας βρισκόταν σε αυτή την ευτυχισμένη ατμόσφαιρα.

Επιπλέον, βρισκόμουν σε παρόμοια κατάσταση με αυτή του Χίτλερ. Το σχολείο ήταν πίσω μου και δεν είχε τίποτα περισσότερο να μου δώσει. Παρά την αγάπη μου και την αφοσίωσή μου στους γονείς μου, οι ενήλικες δεν σήμαιναν πολλά για μένα. Και πάνω απ’ όλα: μολονότι υπήρχαν για μένα πολλά ακόμα ανοιχτά και αμφισβητήσιμα, δεν είχα κανέναν να εμπιστευτώ.

Παρ’ όλα αυτά, ήταν μια δύσκολη φιλία στην αρχή, γιατί οι χαρακτήρες μας ήταν θεμελιωδώς διαφορετικοί. Ενώ εγώ ήμουν ένας ήσυχος, κάπως ονειροπόλος νεαρός, πολύ ευαίσθητος και ευπροσάρμοστος, γι’ αυτόν το λόγο και συμβιβαστικός, ένας «μουσικός χαρακτήρας» να το πω έτσι, ο Χίτλερ ήταν εξαιρετικά βίαιος και πολύ αδέσμευτος. Αρκετά ασήμαντα πράγματα, όπως μερικά απερίσκεπτα λόγια, θα μπορούσαν να δημιουργήσουν μέσα του ξεσπάσματα θυμού τα οποία πίστευα ότι δεν ήταν ανάλογα με τη σημασία του ζητήματος. Αλλά πιθα-

νότατα δεν κατάλαβα τον Αδόλφο σωστά σε αυτό το σημείο. Ίσως η διαφορά μεταξύ μας να ήταν ότι νοιαζόταν για πράγματα που δεν με ένοιαζαν. Ναι, αυτό ήταν ένα από τα τυπικά χαρακτηριστικά του: όλα τον απασχολούσαν και τον ανησυχούσαν, τίποτα δεν έμενε αδιάφορο γι' αυτόν.

Αλλά παρ' όλες τις δυσκολίες που προέκυψαν από την διαφορετικότητα των χαρακτήρων μας, η ίδια η φιλία μας δεν διακυβεύθηκε ποτέ σοβαρά. Ούτε εμείς, όπως συμβαίνει συχνά με τους νέους, γίναμε με την πάροδο του χρόνου ξένοι και αδιάφοροι ο ένας στον άλλο. Αντιθέτως! Σε καθημερινά πράγματα δείχναμε όλο και μεγαλύτερη διακριτικότητα ο ένας για τον άλλο. Ακούγεται περίεργο, αλλά το ίδιο άτομο που επέμενε αμείλικτα στην άποψή του, θα μπορούσε να είναι και τόσο διακριτικός ταυτόχρονα, που μερικές φορές με έκανε να ντρέπομαι. Έτσι με την πάροδο του χρόνου συνηθίσαμε εντελώς ο ένας τον άλλο.

Γενικά, σύντομα συνειδητοποίησα ότι η συνέχιση της ύπαρξης της φιλίας μας οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι μπορούσα να ακούω υπομονετικά. Αλλά δεν ήμουν καθόλου δυσαρεστημένος με αυτόν τον παθητικό ρόλο· γιατί ήταν ακριβώς τότε που ένιωσα πιο ξεκάθαρα το πόσο με χρειαζόταν ο φίλος μου. Και αυτός ήταν εντελώς μόνος. Ο πατέρας είχε πεθάνει εδώ και δύο χρόνια. Η μητέρα του, με όση αφοσίωση κι αν την αγαπούσε, δεν μπορούσε πλέον να τον βοηθήσει σε αυτό που είχε στο μυαλό του. Θυμάμαι πώς μου έκανε συχνά μακρές διαλέξεις για πράγματα που δεν με ενδιέφεραν καθόλου, όπως ο ειδικός φόρος κατανάλωσης που είχε επιβληθεί στη γέφυρα του Δούναβη ή για μια φιλανθρωπική λαχειοφόρο αγορά για την οποία οι άνθρωποι μάζευαν χρήματα στους δρόμους. Απλώς έπρεπε να μιλήσει και χρειαζόταν κάποιον να τον ακούσει. Συχνά έμενα έκπληκτος όταν μου έβγαζε ένα λόγο μπροστά μου με ζωηρές χειρονομίες. Δεν τον ενοχλούσε ποτέ το γεγονός ότι ήμουν το μοναδικό κοινό. Όμως ένας νεαρός που, όπως ο φίλος μου, απορροφούσε όλα όσα έβλεπε και βίωνε με ασυνήθιστη ένταση, χρειαζόταν κάποια μέσα για να αντέξει τις εντάσεις που

προκαλούσε η ορμητική του ιδιοσυγκρασία. Αυτές οι εντάσεις έβρισκαν άμεση έκφραση στο πρόσωπό του, μιλώντας και βγάζοντας λόγο για αυτές. Τέτοιες ομιλίες, που συνήθως γίνονταν κάπου στο ύπαιθρο, κάτω από τα δέντρα του Φράινμπεργκ, στα παραποτάμια δάση του Δούναβη, φαινόντουσαν συχνά σαν ηφαιστειακές εκρήξεις. Ξεπηδούσαν από μέσα του, λες και κάτι εξωπραγματικό, εντελώς διαφορετικό, έβγαινε από μέσα του. Μέχρι στιγμής είχα βιώσει τέτοιες εκστάσεις μόνο στο θέατρο με ηθοποιούς που έπρεπε να εκφράσουν κάποια συναισθήματα και στην αρχή αυτών των εκρηκτικών ξεσπασμάτων δεν ήμουν παρά ένας συγκλονισμένος και έκπληκτος ακροατής που στο τέλος από την έκπληξη ξεχνούσε να χειροκροτήσει. Αλλά σύντομα κατάλαβα ότι αυτό το «θέατρο» δεν ήταν καθόλου θέατρο. Όχι, αυτό δεν ήταν ηθοποιία, δεν ήταν υπερβολή, δεν γινόταν «επίτηδες», αυτό ήταν άμεσα βιώσιμο. Και μάλιστα είδα, πόσο σοβαρά ένιωθε για αυτό. Έμεινα έκπληκτος ξανά και ξανά με το πόσο επιδέξια ήξερε το πώς να εκφραστεί, πόσο έντονα μπορούσε να περιγράψει όλα όσα τον συγκινούσαν, πόσο εύγλωττα οι λέξεις έρρεαν από το στόμα του όταν άφηνε τον εαυτό του να παρασυρθεί από ένα συναίσθημα. Αυτό που μου άρεσε πρώτα σ’ αυτόν δεν ήταν αυτά που έλεγε, αλλά το **πώς** τα έλεγε. Αυτό για μένα ήταν κάτι νέο, υπέροχο. Ποτέ δεν φανταζόμουν ότι ένας άνθρωπος μπορούσε να κάνει τόσα πολλά με τη βοήθεια των λέξεων. Από εμένα περίμενε μόνο ένα πράγμα: την έγκριση. Σύντομα το συνειδητοποίησα αυτό. Ούτε ήταν δύσκολο για μένα να συμφωνήσω μαζί του, γιατί πολλά από τα ερωτήματα που έθεσε δεν τα είχα καν σκεφτεί.

Ωστόσο, θα ήταν λάθος να υποθέσουμε ότι η φιλία μας είχε εξαντληθεί σε αυτή τη μονόπλευρη σχέση. Αυτό θα ήταν πολύ φθηνό για τον Αδόλφο και πολύ λίγο για μένα. Αυτό που παρέμεινε ουσιαστικό, ήταν ότι συμπληρώναμε ο ένας τον άλλον τέλεια. Τα πάντα σε αυτόν προκαλούσαν μια ενεργή αντίδραση και τον ανάγκαζαν σε μια ισχυρότερη εσωτερική συμμετοχή· γιατί βασικά οι στοιχειώδεις συναισθηματικές εκρή-

ξεις του ήταν απόδειξη του πόσο παθιασμένα συμμετείχε σε όλα. Εγώ, κατά βάση μια ήρεμη και στοχαστική φύση, έπαιρνα αυτό, που τον συγκινούσε λίγο-πολύ ανεπιφύλακτα και ήμουν ευτυχής να τον αφήνω να με πείσει, εκτός από τα μουσικά θέματα.

Οφείλω να ομολογήσω, ωστόσο, ότι ο Αδόλφος είχε τεράστιες απαιτήσεις από μένα. Καθόριζε εντελώς αυθαίρετα τον ελεύθερό μου χρόνο. Δεδομένου ότι δεν δεσμευόταν από οποιαδήποτε κανονικό χρονοδιάγραμμα, έπρεπε να υποταχθώ πλήρως στις επιθυμίες του. Απαιτούσε τα πάντα από μένα, αλλά ήταν επίσης πρόθυμος, να κάνει τα πάντα για μένα. Δεν υπήρχε άλλη επιλογή για μένα. Με την ολοκληρωτική απασχόληση απ' αυτόν δεν είχα καθόλου χρόνο για να καλλιεργήσω και μια άλλη φιλία. Αλλά και δεν ένιωσα καμιά ανάγκη γι' αυτό· γιατί ο Αδόλφος για μένα αντικαθιστούσε λίγο-πολύ μια ντουζίνα αδιάφορων φίλων. Στην πραγματικότητα μόνο ένα πράγμα θα μπορούσε να μας χωρίσει: ένα κορίτσι το οποίο θα ερωτευόμασταν και οι δύο· τότε μάλλον θα ήταν δύσκολο. Ήμουν δεκαεπτά χρονών τότε. Θα μπορούσε λοιπόν να συμβεί κάτι τέτοιο. Αλλά ακριβώς σε αυτό το σημείο η μοίρα είχε μια τόσο μοναδική λύση και για τους δυο μας – θα το περιγράψω αργότερα στο κεφάλαιο «Στέφανι» –, που η φιλία μας δεν διαταράχτηκε σε καμία περίπτωση, αντίθετα, συνέβαλε σημαντικά στην εμβάθυνσή της.

Ήξερα από αυτόν ότι κι αυτός – εκτός από μένα – δεν είχε κανέναν άλλο φίλο. Ένα μικρό, προφανώς ασήμαντο συμβάν είναι κολλημένο στο μυαλό μου τόσο καθαρά σαν να είχε συμβεί χθες. Ο Αδόλφος με πήρε απ' το σπίτι. Από την οδό Κλάμστρασσε πήραμε τον συνηθισμένο δρόμο για τον δρόμο του περιπάτου και στρίψαμε στην οδό Λάντστρασσε. Τότε συνέβη. Θα μπορούσα ακόμα και σήμερα να δείξω τη γωνιά του δρόμου όπου έλαβαν χώρα τα ακόλουθα. Ένα νεαρό παιδί, περίπου στην ίδια ηλικία που ήμασταν εμείς, έστριψε από τη γωνία, ένας κάπως καλοντυμένος, παχουλός νεαρός κύριος. Αναγνώρισε στον Αδόλφο τον πρώην συμμαθητή του, σταμά-

τησε, και χαμογελώντας από χαρά όλο του το πρόσωπο, φώναξε: «Γεια σου, Χίτλερ!» Καθώς το έκανε, τον έπιασε από το μανίκι του παλτού του με οικειότητα και τον ρώτησε με ειλικρινή συμπάθεια πώς τα πήγαινε. Περίμενα, ότι ο Αδόλφος θα απαντούσε στον συμμαθητή του εξίσου ευγενικά, αφού πάντα έδινε μεγάλη σημασία στη σωστή και ευγενική συμπεριφορά. Αλλά το πρόσωπο του φίλου μου κοκκίνισε από θυμό. Γνώριζα ήδη αυτήν την αλλαγή στο πρόσωπό του από άλλες περιπτώσεις και ήξερα ότι δεν σήμαινε κάτι καλό. «Αυτό δεν σε αφορά!» του φώναξε με έξαψη στο πρόσωπό του και τον ώθησε πίσω. Τότε με έπιασε απ’ το χέρι και συνέχισε να προχωρά μαζί μου χωρίς να ασχολείται με τον άλλο, του οποίου το προσβεβλημένο πρόσωπο με τα κόκκινα παχουλά μάγουλα μπορώ ακόμα και σήμερα να δω μπροστά μου. «Όλοι οι μελλοντικοί δημόσιοι υπάλληλοι!» είπε ο Αδόλφος, ακόμα θυμωμένος, «και καθόμουν στην τάξη με τέτοια πλάσματα!» Χρειάστηκε πολύς χρόνος για να ηρεμήσει.

Ένα δεύτερο, χρονικά κάπως μεταγενέστερο γεγονός έχει παραμείνει στη μνήμη μου. Ο σεβαστός μου δάσκαλος του βιολιού, Χάϊνριχ Ντεσάουερ, είχε πεθάνει. Ο Χίτλερ πήγε μαζί μου στην κηδεία. Έμεινα έκπληκτος, γιατί δεν είχε γνωρίσει καθόλου τον καθηγητή Ντεσάουερ. Στην έκπληκτη ερώτησή μου απάντησε: «Επειδή δεν το αντέχω, όταν βγαίνουμε έξω και μιλάς με άλλους νέους.»

Υπήρχαν πολλά, ακόμη και ασήμαντα, που θα μπορούσαν να τον αναστατώσουν. Αλλά αντιδρούσε πιο έντονα, όταν του έλεγαν, ότι θα ’πρεπε να γίνει δημόσιος υπάλληλος. Όταν αναφερόταν μόνο κάπου η λέξη-κλειδί «δημόσιος υπάλληλος», ακόμη και χωρίς να έχει καμία σχέση με το δικό του μέλλον, ήταν εγγυημένο ότι θα θύμωνε. Διαπίστωσα ότι αυτές οι εκρήξεις θυμού ήταν, κατά μία έννοια, ακόμα λογομαχίες με τον εδώ και πολύ καιρό νεκρό πατέρα του, που ήταν αποφασισμένος να τον κάνει δημόσιο υπάλληλο, ας πούμε «καθυστερημένοι ισχυρισμοί».

Εν πάση περιπτώσει, για τη φιλία μας εκείνη την εποχή ήταν

απαραίτητο η εκτίμησή μου για τους δημόσιους υπαλλήλους να είναι τόσο χαμηλή όσο η δική του. Με την εντελώς βίαιη απόρριψη μιας σταδιοδρομίας του σαν δημόσιος υπάλληλος, μπορούσα να εξηγήσω στον εαυτό μου, το ότι προτίμησε την φιλία ενός απλού τεχνίτη ταπετσαριών, παρά ενός από αυτούς τους κακομαθημένους γιούς των κυρίων, που είχαν ήδη αποδεδειγμένα έτοιμο στο μυαλό τους τον εργασιακό τους ρόλο με την προστασία, το μέσον και τις πολιτικές διασυνδέσεις και έτσι γνώριζαν εκ των προτέρων την πιθανή πορεία της ζωής τους. Ο Χίτλερ ήταν ακριβώς το αντίθετο από αυτό. Μαζί του όλα παρέμεναν αβέβαια. Υπήρχε επίσης μια δεύτερη θετική προϋπόθεση η οποία, στα μάτια του Αδόλφου, με προόριζε να γίνω φίλος του: Κι εγώ, όπως και αυτός, αναγνώριζα την πρωτοκαθεδρία της τέχνης στη ζωή ενός ατόμου. Φυσικά, τότε, δεν μπορούσαμε να διατυπώσουμε αυτήν την εικόνα με τόσο πομπώδεις λέξεις. Όμως, ουσιαστικά ζούσαμε σύμφωνα με αυτήν την αρχή όσο πιο έντονα γινόταν, γιατί για μένα η εξάσκηση στη μουσική είχε γίνει από καιρό ο αποφασιστικός παράγοντας στη ζωή μου. Η δουλειά στο εργαστήριο έπρεπε μόνο να εξασφαλίζει τα προς το ζην μου. Για τον φίλο μου, όμως, η τέχνη ήταν κάτι πολύ περισσότερο από αυτό· ο έντονος τρόπος με τον οποίο έπαιρνε, έλεγχε, απέρριπτε τα πάντα γύρω του, με την καταπληκτική του σοβαρότητα, με αυτήν τη συνεχή εμπλοκή σε όλα, χρειαζόταν ένα αντίβαρο. Αυτό το βρήκε μόνο στην τέχνη.

Είχα λοιπόν όλες τις προϋποθέσεις, που χρειάζονταν για μια φιλία μαζί του: Δεν είχα τίποτα κοινό με τους πρώην συμμαθητές του, δεν είχα καμία σχέση με τους δημόσιους υπαλλήλους και ζούσα εξ ολοκλήρου για την τέχνη. Ήξερα επίσης πολλά για τη μουσική.

Η ομοιότητα των κλίσεων μας ένωσε στενά μεταξύ μας, όπως και η ανομοιότητα των ιδιοσυγκρασιών. Το αφήνω σε άλλους να κρίνουν εάν άνθρωποι όπως ο Χίτλερ, που περπατούν στο δρόμο τους με τη αυτοπεποίθηση ενός ονειροπόλου, θα βρουν από το πλήθος τους ανθρώπους που χρειάζονται για συγκεκρι-

μένο μέρος της πορείας τους, ή εάν είναι μια κάποια σύμπτωση που τους οδηγεί προς αυτούς τους ανθρώπους την καθοριστική στιγμή. Μπορώ μόνο να δηλώσω το γεγονός, ότι από τη συνάντηση στο θέατρο μέχρι την μετέπειτα βύθισή του στη δυστυχία στη Βιέννη, στην οποία δεν ανήκα πλέον, ήμουν αυτός ο άνθρωπος για τον Αδόλφο Χίτλερ.

Η ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΝΕΑΡΟΥ ΧΙΤΛΕΡ

Δυστυχώς, πρέπει να ξεκινήσω αυτήν την ενότητα με μια αρνητική δήλωση: Δεν έχω φωτογραφίες που θα έδειχναν τον Αδόλφο Χίτλερ κατά τη διάρκεια των ετών της φιλίας μας. Δεν θυμάμαι να είχα ποτέ ούτε μία. Πιθανότατα δεν υπάρχει καμία εικόνα του Χίτλερ από αυτήν την περίοδο.

Από μόνη της η έλλειψη των φωτογραφιών από αυτά τα χρόνια είναι αρκετά κατανοητή. Κατά την περίοδο λίγο μετά την αλλαγή του αιώνα, δεν υπήρχε ακόμα φωτογραφική συσκευή που θα μπορούσε κανείς να τη μεταφέρει εύκολα μαζί του. Και αν υπήρχε καμιά τέτοια, σίγουρα κανείς απ' τους δύο μας δεν θα είχε μια τέτοια συσκευή· γιατί ήμασταν φτωχά διαβολάκια που θυσίαζαν και την τελευταία τους δεκάρα για μια παράσταση όπερας ή μια συμφωνική συναυλία. Αν θέλατε να φωτογραφηθείτε, πηγαίνατε στο «στούντιο». Ήταν ένα εξίσου κουραστικό όσο και δαπανηρό ζήτημα που έπρεπε να εξεταστεί προσεκτικά. Στην πραγματικότητα μπορούσες να φωτογραφηθείς μόνο σε ειδικές περιπτώσεις, όπως βαπτίσεις, στο μυστήριο του χρίσματος, σε γάμους. Από όσο μπορώ να θυμηθώ, ο φίλος μου ποτέ δεν θέλησε να φωτογραφηθεί. Ήταν δηλαδή οτιδήποτε άλλο παρά ματαιόδοξος. Όσο αφορούσε τον εαυτό του, η ματαιοδοξία με τη συνήθη έννοια ήταν ξένη γι' αυτόν. Θα μπορούσα να πω ότι η ματαιοδοξία δεν ήταν αρκετή γι' αυτόν. Ήταν πολύ έξυπνος για αυτό και, επιπλέον, τόσο πεπεισμένος για την ιδιαίτερη φύση του, που δεν υπήρχε χώρος για ματαιοδοξία, ακόμη κι όταν η Στέφανι μπήκε στη ζωή του. Ίσως αυτή η έλλειψη ματαιοδοξίας να ευθύνεται για την έλλειψη εικόνων της νιότης του. Από μένα έχω πολλές.

Οι πραγματικές αυθεντικές εικόνες της παιδικής και της εφηβικής ηλικίας του Αδόλφου Χίτλερ, που έχουν γίνει γνωστές μέχρι τώρα, μπορούν να μετρηθούν στα δάχτυλα του ενός χεριού.

Καταρχάς υπάρχει η γνωστή εικόνα του μικρού Αδόλφου το 1889· λίγους μήνες μετά τη γέννησή του. Αυτή η μικρή, τρυφε-

ρή παιδική εικόνα περιέχει ήδη ό, τι αργότερα θα ήταν τυπικό χαρακτηριστικό της φυσιογνωμίας του Χίτλερ. Οι ιδιάζουσες αναλογίες της μύτης, των μάγουλων και του στόματος, τα φωτεινά, διεισδυτικά μάτια, ακόμη και τα χτενισμένα μαλλιά στο μέτωπο – όλα εξακολουθούν να χαρακτηρίζονται από παιδική απλότητα. Ένα άλλο γεγονός είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακό σε αυτήν την πρώτη εικόνα του Χίτλερ: η μεγάλη ομοιότητα του Αδόλφου με τη μητέρα του. Παρατήρησα αυτήν την ομοιότητα την πρώτη φορά που είδα την κυρία Χίτλερ. Αλλά γίνεται ξεκάθαρο και σε οποιονδήποτε συγκρίνει αυτήν την εικόνα ενός παιδιού με την εικόνα της μητέρας, η οποία, παρεμπιπτόντως, είναι επίσης ένα φωτογραφικό αριστούργημα. Η ομοιότητα είναι εντυπωσιακή. Σαν να κόπηκε το πρόσωπο, μπορεί να πει κανείς. Από την άλλη πλευρά, η Πάολα, η αδερφή του Αδόλφου, ήταν εντελώς σαν τον πατέρα της. Δεν γνώρισα τον πατέρα του Αδόλφου και ως εκ τούτου πρέπει να βασιστώ σε όσα μου είπε η μητέρα του.

Παρακάτω ακολουθούν φωτογραφίες από τις σχολικές μέρες του Χίτλερ, όλες οι ομαδικές λήψεις της σχολικής τάξης που παρακολουθούσε. Μεμονωμένες εικόνες από αυτήν την περίοδο δεν είναι γνωστές. Όπου εμφανίζονται, είναι κομμάτια από αυτές τις εικόνες της τάξης. Μπορείτε ακόμα να θυμηθείτε πώς ήταν. Η φωτογραφία μιλάει από μόνη της. Η τάξη είναι συγκεντρωμένη στην αυλή του σχολείου. Η κάτω σειρά έπρεπε να καθίσει στο έδαφος ή να ξαπλώσει στο έδαφος αριστερά και δεξιά στηριγμένοι στον αγκώνα τους, έτσι ώστε να εμφανιστεί μια τέλεια συμμετρική εικόνα, οι επόμενοι συμμαθητές κάθονταν σε παγκάκια, οι επόμενοι στάθηκαν πάνω τους και για τους τελευταίους οι πάγκοι στοιβάχθηκαν ο ένας πάνω στον άλλο. Αυτό το περιγράφω μόνο επειδή η ένταση που προκάλεσε αυτή η προετοιμασία στα παιδιά μπορεί να φανεί καθαρά στα πρόσωπά τους και τους εμπόδισε να έχουν μια ελεύθερη, ανεπίσημη έκφραση. Κοίταξαν το φακό με σοβαρότητα και όχι με παιδικά σχολικά πρόσωπα.

Ο μαθητής Χίτλερ είναι δύσκολο να αναγνωριστεί σε αυτά τα

σαράντα ή περισσότερα πρόσωπα, τα οποία, ειδικά στην αγροτική τάξη του δημοτικού σχολείου, μοιάζουν όπως το ένα αυγό με τ' άλλο. Τις περισσότερες φορές ένα βέλος ή ένας σταυρός πρέπει πρώτα να κατευθύνουν τον θεατή στο σωστό πρόσωπο. Η μόνη έκφραση που μπορεί να διαβαστεί από αυτήν, είναι αυτό μιας επιφυλακτικής περιέργειας, ως προς το πώς αυτός ο χρονοβόρος φωτογράφος θα τελειώσει την δουλειά του. Πρέπει να αποφεύγουμε, να βάζουμε σ' αυτά τα ανέκφραστα σχολικά πρόσωπα πράγματα, που δεν είναι εκεί. Θέλω απλώς να επισημάνω ένα πράγμα: η φυσιογνωμία του Χίτλερ είναι πάντα η ίδια σε αυτές τις φωτογραφίες. Παρ' ότι μεσολαβεί ένα σημαντικό χρονικό διάστημα μεταξύ των μεμονωμένων φωτογραφιών, είναι πάντα το ίδιο, παράξενο πρόσωπο, σαν να μην είχε αλλάξει. Βρίσκω ότι μέσα σε αυτές, ακόμη και εντελώς ασυνείδητα, εκφράζεται αυτή η χαρακτηριστική συνέπεια, εκείνης της αδυναμίας αλλαγής, που μου φαίνεται να είναι το πιο ουσιαστικό χαρακτηριστικό του Χίτλερ. Έχει επίσης επισημανθεί ότι ο Χίτλερ επέλεγε πάντα μια προτιμώμενη θέση σε αυτές τις ομαδικές φωτογραφίες. Στην εικόνα της τάξης από το 1899 από την τέταρτη τάξη του δημοτικού σχολείου στο Λέοντινγκ, ο Χίτλερ βρίσκεται στη μέση της επάνω σειράς, και με την εισαγωγή του το 1901, στην πρώτη τάξη του γυμνασίου του Λιντς, είναι και πάλι στην πρώτη σειρά, αυτή τη φορά στην άκρη δεξιά.

Αυτό θα 'ταν όλο, ό, τι μπορούσε να ειπωθεί για τις εικόνες του νεαρού Χίτλερ, αν δεν υπήρχε το σχέδιο ενός συμμαθητή από την τέταρτη τάξη του γυμνασίου στο Στάγιερ, την τελευταία σχολική τάξη την οποία παρακολούθησε ο Χίτλερ. Το σχέδιο χρονολογείται από το 1905.

Αυτός ο συμμαθητής ο Στούρμλεχνερ, ο οποίος ζωγράφισε τον νεαρό Χίτλερ και έγραψε επακριβώς στο πάνω περιθώριο: «Σύμφωνα με τη φύση», ήταν φυσικά ένας ερασιτέχνης. Μπορείτε να το δείτε αυτό στο σχέδιό του, το οποίο οτιδήποτε παρά καλλιτεχνικό. Πιθανότατα ο Στούρμλεχνερ μπορούσε να σχεδιάσει μόνο το προφίλ, γιατί κι ο ίδιος το ακολουθούσε αυ-

στηρά αυτό. Οτιδήποτε παρεκκλίνει από το προφίλ, του έκανε τη ζωή δύσκολη. Η μύτη είναι άσχημα σχεδιασμένη, η τέχνη του να σχεδιάσει τα μαλλιά απέτυχε εντελώς, ακόμα κι αν τότε τα μαλλιά έμοιαζαν έτσι «σύμφωνα με τη φύση». Παρ' όλα αυτά, υπάρχει μια περίεργη γοητεία στο σκίτσο του μολυβιού, καθώς η έκφραση είναι απλή και φυσική. Εάν από το σκίτσο του Στούρμλεχνερ πάρω μόνο το σπάνιο προφίλ, η εικόνα είναι σχεδόν ίδια με την ανάμνηση που έχω από τον παιδικό μου φίλο.

Το σχέδιο του Στούρμλεχνερ είχε μια πολύ ταραχώδη μοίρα. Πολλές σαχλαμάρες έγιναν μ' αυτό. Για παράδειγμα, ένας συγγραφέας που αναφέρει για τα χρόνια δυστυχίας του Χίτλερ στη Βιέννη, έβαλε ένα σκληρό ημίψηλο καπέλο στο τυπικό προφίλ και καρφίτσωσε στη γραβάτα μια καρφίτσα με τη σβάστικα και εξέδωσε την εικόνα σαν ένα σχέδιο από τα επόμενα χρόνια στη Βιέννη. Το προφίλ θα μπορούσε να γίνει αποδεκτό, αν ήξεραν, το πόσο πολύ η φυσιογνωμία του Χίτλερ παρέμεινε η ίδια. Αλλά αυτός ο συγγραφέας δεν ήξερε, ότι ο Χίτλερ δεν φορούσε ποτέ ημίψηλο καπέλο. Ο Αδόλφος προτιμούσε τα σκούρα, μαλακά καπέλα, τίποτα άλλο. Πώς χλεύαζε αυτά τα «καβουράκια»!

Είμαι στο τέλος όλων όσων σχετίζονται με την εικόνα του νεαρού Χίτλερ. Το μόνο που θέλω να κάνω είναι να προσθέσω λίγα λόγια για την εμφάνιση του παιδικού μου φίλου, αν και γνωρίζω την ανεπάρκεια αυτής της προσπάθειας.

Ο Χίτλερ ήταν μεσαίου ύψους και λεπτός, εκείνη την εποχή λίγο ψηλότερος από τη μητέρα του. Το παρουσιαστικό του έδειχνε κάθε άλλο παρά δυναμικό, μάλλον λίγο λεπτός για το ύψος του. Δεν ήταν καθόλου δυνατός. Η υγεία του ήταν σε πολύ κακή κατάσταση, πράγμα για το οποίο μετάνιωσε περισσότερο. Έπρεπε να προστατευθεί από το ομιχλώδες και υγρό κλίμα του Λιντς κατά τους χειμερινούς μήνες. Στην πραγματικότητα, εκείνη την εποχή περιστασιακά ήταν αδιάθετος και έβηχε πολύ. Με μια λέξη, είχε αδύναμους πνεύμονες.

Η μύτη του ήταν απόλυτα ίσια και καλά μορφοποιημένη,

αλλά σε καμία περίπτωση δεν ήταν αξιοσημείωτη. Το μέτωπο ήταν ψηλό και ελεύθερο, υποχωρούσε λίγο. Πάντα λυπόμουν που ακόμα και εκείνες τις μέρες είχε τη συνήθεια να χτενίζει τα μαλλιά του κατ' ευθείαν στο μέτωπό του. Άλλωστε, αυτή η συνηθισμένη περιγραφή μετώπου-μύτης-στόματος μου φαίνεται μάλλον γελοία· γιατί σε αυτό το πρόσωπο τα μάτια ήταν κάτι

τόσο προνομιακά που δεν πρόσεχες τίποτε άλλο. Ποτέ στη ζωή μου δεν έχω ξαναδεί ένα άτομο – πώς πρέπει να το θέσω; – που τα μάτια κυριαρχούσαν τόσο έντονα στο πρόσωπο όπως με τον φίλο μου. Ήταν τα φωτεινά μάτια της μητέρας του. Όμως, το κάπως επίμονο, διεισδυτικό της βλέμμα είχε αυξηθεί ακόμη περισσότερο στο γιο, κατά μια έννοια είχε διογκωθεί, και του έδινε ακόμη περισσότερη δύναμη και εκφραστικότητα. Ήταν απίστευτο πώς αυτά τα μάτια μπορούσαν να αλλάξουν την έκφρασή τους, ειδικά όταν μιλούσε ο Αδόλφος. Για μένα η μυστηριώδης, ηχηρή φωνή του σήμαινε πολύ λιγότερα από την έκφραση των ματιών του. Ο Αδόλφος μιλούσε πραγματικά με τα μάτια του. Ακόμα και όταν το στόμα του ήταν κλειστό, ήξερες τι ήθελε να πει. Όταν ήρθε στο σπίτι μας για πρώτη φορά και τον σύστησα στη μητέρα μου, μου είπε το βράδυ πριν πάμε για ύπνο: «Τι μάτια έχει ο φίλος σου!» Και θυμάμαι πολύ καλά ότι στα λόγια της υπήρχε περισσότερο φόβος παρά θαυμασμός. Αν κάποιος με ρωτήσει, πού θα μπορούσε κανείς να διακρίνει, στα νιάτα του, τις εξαιρετικές ιδιότητες αυτού του άνδρα, μπορώ να δώσω μόνο την απάντηση: στα μάτια!

Φυσικά, η ασυνήθιστα εξαιρετική ευγλωττία του ήταν επίσης εντυπωσιακή. Αλλά ήμουν πάρα πολύ άπειρος προκειμένου να έχω απ' αυτό ειδικές προσδοκίες. Ήμουν μάλιστα πεπεισμένος, ότι ο Χίτλερ μια μέρα θα γινόταν ένας σπουδαίος καλλιτέχνης, ένας ποιητής, σκέφτηκα αρχικά, μετά ένας μεγάλος ζωγράφος, έως ότου με έπεισε στη Βιέννη ότι το ταλέντο του βρισκόταν

στον τομέα της αρχιτεκτονικής. Όμως για αυτές τις καλλιτεχνικές προθέσεις η ευγλωττία του δεν ήταν απαραίτητη, στην πραγματικότητα μάλλον ήταν ανασταλτική. Παρ' όλα αυτά, μου άρεζε πάντα να τον ακούω. Η γλώσσα του ήταν πολύ επιλεγμένη. Απέρριπτε τη διάλεκτο, ειδικά τη Βιεννέζικη, ο απαλός μελωδικός τρόπος της οποίας ήταν αποθαρρυντικός γι' αυτόν. Στην πραγματικότητα, ο Χίτλερ δεν μιλούσε αυστριακά με τη πραγματική έννοια. Κάποιος θα μπορούσε μάλλον να πει ότι στον τρόπο της ομιλίας του, ιδίως στον ρυθμό της ομιλίας του υπήρχε κάτι βαυαρικό και μάλιστα κάτι κάτω βαυαρικό. Ίσως αυτό που έκανε τη διαφορά να ήταν, ότι από την ηλικία των τριών έως των έξι ετών της ζωής του, δηλαδή όταν πραγματικά μάθαινε τη γλώσσα, βρισκόταν στο Πασάου (Passau), όπου ο πατέρας του ήταν τελωνειακός υπάλληλος εκείνη την εποχή.

Δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι ο φίλος μου ο Αδόλφος ήταν προικισμένος ρήτορας από μικρή ηλικία. Και το ήξερε. Του άρεσε να μιλάει και μιλούσε χωρίς παύση. Μερικές φορές όταν εκτοξευόταν πολύ ψηλά στις φαντασιώσεις του, δεν μπορούσα να μην υποψιαστώ ότι όλα αυτά δεν ήταν παρά μια άσκηση ρητορικής. Αλλά και πάλι απέρριπτα αυτήν την άποψη. Δεν είχα πάρει τα πάντα, όσα έλεγε, στην κυριολεξία ότι ήταν αλήθεια; Μερικές φορές ο Αδόλφος θα δοκίμαζε πρακτικά την πειστική του ικανότητα πάνω μου ή σε άλλους. Έχει παραμείνει στην μνήμη μου ένα αξέχαστο παράδειγμα, για το πώς ο μόλις δεκαοκτάχρονος έπεισε τον πατέρα μου ότι έπρεπε να με απαλλάξει από την επιχείρησή του και να με στείλει για να σπουδάσω στο ωδείο της Βιέννης. Λαμβάνοντας υπόψη τον δύσκολο και κλειστό χαρακτήρα του πατέρα μου, ήταν σίγουρα ένα ασυνήθιστο επίτευγμα. Από τη στιγμή που είχα αυτήν την απόδειξη για το ταλέντο του, το οποίο ήταν καθοριστικό για μένα, θεωρούσα ότι για τον Χίτλερ τίποτε δεν ήταν αδύνατο, που θα μπορούσε να επιτύχει με μια πειστική ομιλία. Τις περισσότερες φορές την υπογράμμιζε με μετρημένες και εσκεμμένες χειρονομίες. Κάθε τόσο, όταν μιλούσε για ένα από

τα αγαπημένα του θέματα, για τη γέφυρα του Δούναβη, την ανακατασκευή του μουσείου ή ακόμα και τον υπόγειο σιδηροδρομικό σταθμό που είχε προγραμματίσει για το Λιντς, τον διέκοπτα και τον ρωτούσα πώς φανταζόταν την πρακτική υλοποίηση αυτών των έργων, γιατί δεν είμαστε τίποτ' άλλο παρά φτωχά διαβολάκια! Τότε μου έριχνε μια παράξενη και εχθρική ματιά, σαν να δεν είχε καταλάβει καθόλου την ερώτησή μου. Ποτέ δεν έπαιρνα απάντηση, το πολύ-πολύ θα με έκανε να το βουλώσω με μια κίνηση του χεριού του. Αργότερα το είχα συνηθίσει και έπαψα να το βρίσκω γελοίο το ότι ο δεκαεξάχρονος ή δεκαεπτάχρονος ανέπτυσσε τεράστια έργα και μου τα παρουσίαζε με μεγάλη λεπτομέρεια. Αν απλώς συγκρατούσα τα λόγια του, το όλο πράγμα θα φαινόταν σαν ένα άσκοπο παιχνίδι ή τρέλα. Αλλά τα μάτια με έπειθαν ότι τα εννοούσε σοβαρά.

Ο Αδόλφος έδινε μεγάλη σημασία στους καλούς τρόπους και στη σωστή συμπεριφορά. Με επίπονη σχολαστικότητα παρατηρούσε τους κανόνες της κοινωνικής συμπεριφοράς, όσο λιγότερα κι αν σήμαινε η ίδια η κοινωνία γι' αυτόν. Πάντα έδινε έμφαση στη θέση του πατέρα του, ο οποίος σαν τελωνειακός υπάλληλος είχε το αξίωμα λίγο πολύ με έναν λοχαγό του στρατού. Όταν μιλούσε για τον «πατέρα του», κανείς θα μπορούσε ποτέ να φανταστεί το πόσο βίαια αρνήθηκε οποιαδήποτε θέση δημόσιου υπαλλήλου για τον εαυτό του. Παρόλα αυτά, υπήρχε κάτι πολύ ακριβές στη συμπεριφορά του. Δεν ξεχνούσε ποτέ να στείλει χαιρετισμούς στους γονείς μου και ο χαιρετισμός στους «αγαπητούς μου γονείς» δεν έλειπε ποτέ σε καμία κάρτα, έστω και φευγαλέα!

Στη Βιέννη, όταν ζούσαμε μαζί σε ένα διαμέρισμα, συνειδητοποίησα ότι το βράδυ έβαζε πάντα προσεκτικά το μακρύ παντελόνι του κάτω από το στρώμα, ώστε το πρωί να μπορώ να απολαύσει μια άψογη τσάκιση. Ο Αδόλφος ήξερε να εκτιμά την αξία μιας καλής εξωτερικής εμφάνισης. Αν και δεν ήταν ματαιόδοξος, διέθετε μια ιδιαίτερα έντονη αίσθηση αυτοπαρουσίασης. Αναμφίβολα διέθετε εξαιρετικό ταλέντο

υποκριτικής, το οποίο, σε συνδυασμό με τις ικανότητές του στην ομιλία, ήξερε πώς να το χρησιμοποιήσει αξιοθαύμαστα. Μερικές φορές αναρωτιόμουν γιατί ο Χίτλερ δεν είχε σημειώσει περαιτέρω πρόοδο στη Βιέννη με αυτές τις έντονες ικανότητες. Μόλις αργότερα κατάλαβα ότι γι' αυτόν δεν είχε καμία σημασία η επαγγελματική εξέλιξη. Δεν είχε την παραμικρή φιλοδοξία να εξασφαλίσει δουλειά για το ψωμί. Οι άνθρωποι που τον γνώρισαν στη Βιέννη δεν μπορούσαν να καταλάβουν την αντίφαση που υπήρχε μεταξύ της προσεγμένης εμφάνισής του, της καλά επιλεγμένης γλώσσας του, της αυτοπεποίθησης της συμπεριφοράς του από τη μία πλευρά και της πεινασμένης ύπαρξης στην οποία οδηγήθηκε από την άλλη και τον θεωρούσαν είτε υπεροπτικό ή καυχησιάρη. Δεν ήταν τίποτε απ' τα δύο. Απλώς δεν ταίριαζε σε κανένα αστικό σχήμα.

Ο Χίτλερ ήταν ένας αληθινός πεινασμένος καλλιτέχνης, παρόλο που του άρεσε να τρώει καλά όταν προέκυπτε η ευκαιρία. Είναι αλήθεια ότι συνήθως δεν είχε τα χρήματα για να το κάνει στη Βιέννη. Αν τα είχε, ήταν πάντα έτοιμος να παραιτηθεί από το φαγητό για να μπορέσει να αγοράσει εισιτήριο για μια θεατρική παράσταση. Αυτό που οι άλλοι αποκαλούν απόλαυση της ζωής δεν το καταλάβαινε καθόλου. Δεν κάπνιζε, δεν έπινε, για παράδειγμα στη Βιέννη ζούσε για μέρες μόνο με γάλα και ψωμί.

Με την περιφρόνησή του για όλα όσα σχετίζονται με το σώμα, ο αθλητισμός, ο οποίος τότε ερχόταν στη μόδα, δεν είχε σημασία γι' αυτόν. Διάβασα κάπου πόσο τολμηρά ο νεαρός Χίτλερ είχε κολυμπήσει στον Δούναβη. Δεν μπορώ να το θυμηθώ. Το πολύ να πήγαμε μερικές φορές για κολύμπι στο ρέμα του Ρόντελ. Αλλά αυτό ήταν όλο. Ο ποδηλατικός σύλλογος, ο οποίος συγκεντρώνει τους περιπετειώδεις ποδηλάτες, τον ενδιέφερε μόνο επειδή αυτός ο σύλλογος είχε παγοδρόμιο το χειμώνα. Αλλά ακόμη και αυτό το παγοδρόμιο τον ενδιέφερε λίγο διότι περιλάμβανε σωματική δραστηριότητα· ο λόγος για τον οποίο πήγαινε ήταν γιατί το κορίτσι που αγαπούσε συνήθιζε να κάνει πατινάζ εκεί.

Το μοναδικό άθλημα που ασκούσε ο Χίτλερ με μεγάλο ζήλο ήταν το περπάτημα. Πήγαινε παντού και πάντα περπατώντας. Ακόμα και στο εργαστήριο ή στο δωμάτιό μου συνέχιζε να περπατάει πάνω-κάτω. Στη μνήμη μου τον βλέπω πάντα εν κινήσει. Θα μπορούσε να περπατάει για ώρες χωρίς να κουραστεί. Την ευρύτερη περιοχή γύρω από το Λιντς την περπατήσαμε σε κάθε γωνιά. Πιθανώς δεν υπάρχει δρόμος που και οι δύο δεν έχουμε περπατήσει. Η αγάπη του για τη φύση ήταν πολύ δυνατή. Ωστόσο, αγαπούσε τη φύση με έναν πολύ προσωπικό τρόπο. Όχι ότι τον έσπρωχνε, όπως σε άλλους τομείς γνώσης, να κάνει ειδικές μελέτες. Μετά δυσκολίας θυμάμαι, να τον έχω δει με βιβλία φυσικών επιστημών. Η κατά τα άλλα άσβεστη δίψα του για γνώση φάνηκε να έχει φτάσει σε ένα σαφές όριο εδώ. Είναι αλήθεια ότι, όπως μου είχε πει, είχε ασχοληθεί όταν πήγαινε στο σχολείο με την βοτανική και τη δημιουργία ενός φυτολογίου, αλλά μια τέτοια απασχόληση όπως και η δημιουργία μιας συλλογής πεταλούδων ή η συλλογή ορυκτών, προέκυψε περισσότερο από τον νεανικό του ζήλο παρά από μια ειδική προδιάθεση. Δεν ενδιαφερόταν για τις λεπτομέρειες στη φύση. Αντίθετα, έπαιρνε τη φύση σαν ένα σύνολο. Αναφερόταν σε αυτή σαν «το έξω». Αυτή η λέξη ακουγόταν τόσο οικεία από το στόμα του, σαν να έλεγε «σπίτι». Στην πραγματικότητα, στη φύση ένιωθε σαν στο σπίτι του. Η ιδιαίτερη προτίμησή του για νυχτερινές περιπλανήσεις ή για μια διανυκτέρευση κάπου σε μια παράξενη περιοχή ήταν εμφανής κατά τη διάρκεια του πρώτου έτους της φιλίας μας.

Η φύση του ασκούσε μια πολύ ασυνήθιστη επιρροή, την οποία δεν έχω ξαναδεί ποτέ σε κανέναν. Απλώς όταν ήταν «στο έξω» ήταν εντελώς διαφορετικός από ότι ήταν στην πόλη. Υπήρχαν ορισμένες πτυχές του χαρακτήρα του που αποκαλύπτονταν μόνο στη φύση. Ποτέ δεν ήταν τόσο σκεφτικός και συγκεντρωμένος όσο όταν περπατούσε στα ήσυχα μονοπάτια στο δάσος με τις οξιές του Μύλφερτελ (Mühlviertel), ή τη νύχτα όταν κάναμε μια γρήγορη βόλτα στο Φράινμπεργκ. Στον ρυθμό των βημάτων του, οι σκέψεις και οι ιδέες του έρρε-

αν πολύ πιο ήρεμα και πιο σίγουρα από οπουδήποτε αλλού.

Για πολύ καιρό δεν μπορούσα να εξηγήσω μια περίεργη αντίφαση σ' αυτόν. Όταν έλαμπε ο λαμπερός ήλιος στα σοκάκια και ένας φρέσκος, αναζωογονητικός άνεμος μετέφερε τη μυρωδιά του δάσους στην πόλη, μια ακαταμάχητη δύναμη τον οδηγούσε από τη στενή, θαμπή πόλη στα λιβάδια και στα δάση. Μόλις όμως βρεθήκαμε έξω με διαβεβαίωσε ότι δεν θα μπορούσε να μείνει πλέον στη ύπαιθρο. Θα ήταν τρομερό για αυτόν να ξαναζήσει σε ένα χωριό όπως ήταν το Λέοντινγκ. Παρ' όλη την αγάπη του για τη φύση, ήταν πάντα χαρούμενος όταν επιστρέφαμε στην οικεία πόλη.

Καθώς με την πάροδο του χρόνου γνώριζα καλύτερα τον Αδόλφο, κατάλαβα αυτήν την αντίφαση στη φύση του. Χρειαζόταν την πόλη, την ποικιλία και την αφθονία των εντυπώσεων, των εμπειριών και των γεγονότων· επειδή ένιωθε ότι είχε μερίδιο με τα πάντα, δεν υπήρχε τίποτα στην πόλη που να μην τον ανησυχεί. Χρειαζόταν ανθρώπους με τα αντικρουόμενα συμφέροντά τους, τις φιλοδοξίες τους, τις προθέσεις, τα σχέδια, τις επιθυμίες τους. Μόνο σε αυτήν την προβληματική ατμόσφαιρα ένιωθε άνετα. Από αυτή την άποψη, το χωριό ήταν πάρα πολύ μονότονο, πολύ ασήμαντο, πολύ επουσιώδες και ως εκ τούτου δεν ήταν πολύ παραγωγικό για την ακαταμάχητη ανάγκη του να αντιμετωπίσει τα πάντα. Εκτός αυτού, γι' αυτόν μια πόλη από μόνη της ήταν ενδιαφέρουσα σαν πολεοδομικό συγκρότημα κτιρίων και σπιτιών. Είναι κατανοητό ότι ήθελε μόνο να ζήσει μέσα στην πόλη.

Από την άλλη πλευρά, όμως, χρειαζόταν ένα αποτελεσματικό αντίβαρο έναντι αυτής της συνεχώς ενοχλητικής, πολυάσχολης πόλης που διεκδικούσε τα ταλέντα και τα ενδιαφέροντά του στον υψηλότερο βαθμό. Αυτό το βρήκε στη φύση, στην οποία ακόμη και γι' αυτόν δεν υπήρχε τίποτα για να βελτιωθεί ή να αλλάξει, επειδή οι αιώνια πανομοιότυποι νόμοι στους οποίους υπακούει η φύση, παρέμειναν εκτός της ανθρώπινης θέλησης. Εδώ μπορούσε για άλλη μια φορά να βρει τον εαυτό του, γιατί εδώ δεν αισθανόταν υποχρεωμένος, όπως στην πόλη, να παίρνει

θέση σε κάθε βήμα.

Ο φίλος μου είχε έναν πολύ ιδιαίτερο τρόπο να υποτάσσει τη φύση στην ύπαρξή του. Έψαχνε για ένα ήσυχο μέρος κοντά στην πόλη, που δύσκολα θα το επισκεπτόντουσαν άλλοι, όπου θα μπορούσε να είναι μόνος. Πήγαινε εκεί ξανά και ξανά και κάθε θάμνος, κάθε δέντρο ήταν γνωστός σε αυτόν. Δεν υπήρχε τίποτα γύρω του που θα διατάραζε τη στοχαστική του διάθεση. Η φύση τον περιέβαλλε όπως οι τοίχοι ενός ήσυχου, φιλικού δωματίου. Έτσι μετέτρεπε αυτό το «έξω» σε ένα «μέσα», στο οποίο μπορούσε να επιδοθεί στα παθιασμένα σχέδια και στις ιδέες του ανενόχλητα.

Για αρκετό καιρό, τις ωραίες μέρες, συνήθιζε να συχνάζει σε ένα παγκάκι στο Τούρλαϊτενβεγκ (Turmleitenweg), όπου ίδρυσε ένα είδος μελέτης ανοικτού τύπου. Εκεί διάβαζε τα βιβλία του, εκεί ζωγράφιζε και έκανε τις ακουαρέλες, εκεί έγραψε τα πρώτα του ποιήματα. Ένα άλλο σημείο, το οποίο αργότερα έγινε το αγαπημένο του, ήταν ακόμη πιο μοναχικό και απομονωμένο. Από το μονοπάτι, που οδηγεί στη μέση του υψώματος Καλβαρίενμπεργκ (Kalvarienberg) στη μαγική κοιλάδα, έπρεπε να στρίψουμε προς τα δυτικά και να σκαρφαλώσουμε μέσα από θάμνους πάνω από μεγάλες, σκούρες πέτρινες πλάκες χωρίς κάποιο μονοπάτι ή γέφυρα για πεζούς, για να φτάσουμε σε αυτό το μέρος που κανείς άλλος δεν μπορούσε να βρει. Καθόμασταν στον ψηλότερο, ελαφρώς προεξέχοντα βράχο. Ενώ οι θάμνοι και τα δέντρα έκλειναν τον κόσμο πίσω μας σε έναν πυκνό ημικύκλιο, ο Δούναβης απλωνόταν κάτω από τα πόδια μας. Η θέα του ήρεμου κινούμενου ποταμού συγκινούσε πάντα τον Αδόλφο. Ασταμάτητο, προερχόμενο από το αιώνιο, μπαίνοντας στο αιώνιο, το δυνατό νερό κυλούσε προς τα ανατολικά. Πόσες φορές μου είχε πει ο φίλος μου για τα σχέδιά του εκεί πάνω. Μερικές φορές συνέβαινε να τον κατακλύζει το συναίσθημα. Τότε άφηνε τη φαντασία του να τρέχει άγρια. Θυμάμαι πώς μου περιέγραψε κάποτε από εκείνο το σημείο το ταξίδι της Κριμχίλντα στην χώρα των Ούννων τόσο έντονα που νόμιζα ότι έβλεπα τα πανίσχυρα πλοία των βασιλιάδων της Βουργουνδίας

να παρασύρονται προς την κατεύθυνση του ρεύματος.

Σε αντίθεση με αυτήν τη στοχαστική στάση, ήταν οι μεγάλες πεζοπορίες μας. Τότε προετοιμαζόταν γρήγορα. Το μόνο που χρειαζόταν ήταν ένα ανθεκτικό μπαστούνι. Ο Αδόλφος με τα καθημερινά του ρούχα φορούσε ένα χρωματιστό πουκάμισο και, σαν ένδειξη ότι σχεδίαζε μια μεγάλη πεζοπορία σήμερα, αντί για τη συνηθισμένη γραβάτα, μόνο ένα πλεκτό μεταξωτό κορδόνι που κατέληγε σε δύο φούντες. Δεν παίρναμε καμία προμήθεια μαζί μας. Κάπου εκεί έξω, όταν ήμασταν πεινασμένοι, βρίσκαμε ένα κομμάτι ξερό ψωμί και μ' αυτό πίναμε ένα ποτήρι γάλα. Τι υπέροχες ανέμελες στιγμές ήταν αυτές!

Απεχθανόμασταν τα τρένα και τις άμαξες και πηγαίναμε παντού μόνο με τα πόδια. Όποτε συνδυάζαμε την Κυριακάτικη πεζοπορία μας με μια εκδρομή των γονιών μου, η οποία είχε το πλεονέκτημα για εμάς ότι ο πατέρας μου θα μας προσκαλούσε σε ένα πλούσιο γεύμα σε κάποιο πανδοχείο, ξεκινούσαμε αρκετά νωρίς για να συναντήσουμε τους γονείς στο προορισμό μας, στον οποίο ερχόντουσαν με το τρένο. Ο πατέρας μου, ο οποίος ήταν ακόμα πιο χαρούμενος από ό, τι ήμουν εγώ, γιατί μετά από έξι ημέρες δουλειάς στον ιδρώτα και τη σκόνη έμπαινε καθαρός αέρας στους πνεύμονές του, αγαπούσε ιδιαίτερα το μικρό, ειδυλλιακό χωριό Βάλντινγκ (Walding), το οποίο βρίσκεται στη μέση υπέροχων οπωρώνων και μόλις που φαινόταν ανάμεσα στα λευκά ή ροζ λαμπερά δέντρα κατά τη διάρκεια της ανθοφορίας. Το Βάλντινγκ ήταν συμπαθητικό για εμάς, γιατί εκεί κοντά ρέει το ρέμα του Ρόντελ, όπου μας άρεζε να κολυμπάμε τις ζεστές μέρες του καλοκαιριού. Το ρέμα με τον σκούρο χρυσαφί πυθμένα του, θυμίζει τα ήσυχα ρυάκια από την πατρίδα του Άνταλμπερτ Στίφτερ. Αλλά ο Ρόντελ είναι ύπουλος. Μερικές φορές σχηματίζονται βαθιοί λάκκοι, εκεί όπου δεν το περιμένεις, από τους οποίους μόνο ένας ικανός κολυμβητής μπορεί να βγει.

Ένα μικρό περιστατικό έχει κολλήσει στη μνήμη μου. Ο Αδόλφος κι εγώ τρέξαμε από το πανδοχείο στο ρέμα για να

κάνουμε μπάνιο. Ήμουν αρκετά καλός κολυμβητής, όπως και ο φίλος μου. Αλλά η μητέρα μου δεν είχε ησυχία. Μας ακολούθησε και στάθηκε σε έναν προεξέχοντα βράχο για να μας παρακολουθεί να κολυμπάμε. Ο βράχος που είχε κλίση προς το νερό ήταν κατάφυτος με βρύα. Η καλή μου μητέρα, ενώ μας παρακολουθούσε με αγωνία και ανησυχία, γλίστρησε στα ολισθηρά βρύα, έπεσε στο νερό όπως στεκόταν και βυθίστηκε στον σκοτεινό, τρομακτικό λάκκο. Ήμουν πολύ μακριά για να μπορέσω να βοηθήσω αμέσως. Αλλά ο Αδόλφος πήδηξε αμέσως μετά τη μητέρα μου και την τράβηξε έξω από το νερό. Ο Αδόλφος ήταν πάντα δεμένος με τους γονείς μου. Είναι χαρακτηριστικό, ότι το 1944 στα ογδοηκοστά γενέθλια της μητέρας μου της έστειλε ένα πακέτο τροφίμων.

Ο Αδόλφος αγαπούσε ιδιαίτερα το Μύλφερτελ. Τα μεγάλα αυξανόμενα ύψη, που καθιστούσαν τη θέα καθαρότερη από λόφο σε λόφο και τελικά άνοιγαν παντού το πανόραμα χωρίς να φτάσεις σε μια πραγματική κορυφή, πάντα τον ενθουσίαζαν. Εκεί κάτω από τη λαμπερή ασημένια κορδέλα του ποταμού, βρισκόταν στριμωγμένη η πόλη. Οι κορυφές των Άλπεων προεξείχαν πάνω από την πλατιά, εύφορη καλλιεργήσιμη γη στο νότο, τόσο ξεκάθαρες τις ημέρες της ξηρασίας, που μπορούσες να δεις κάθε μία από αυτές ξεχωριστά. Από το Πέστλινγκμπεργκ (Pöstlingberg), το οποίο δεν είναι κανένα βουνό με την πραγματική έννοια της λέξης, αλλά μόνο η άκρη του οροπεδίου που κλίνει μέχρι τον Δούναβη, περπατούσαμε διασχίζοντας το Χόλτσπολντ (Holzpoldl) και το Έλεντζιμερλ (Elendsimmerl) μέχρι το Γκράμαστετεν (Gramastetten) ή περιπλανιόμασταν μέσα στο δάσος γύρω από τα ερείπια του Λίχτενχαγκ (Lichtenhag). Ο Αδόλφος μετρούσε την σπανίως συντηρούμενη πλινθοδομή και έγραφε τις μετρήσεις στο βιβλίο σκίτσων που πάντα κουβαλούσε μαζί του. Στη συνέχεια, σκιαγραφούσε το αρχικό συγκρότημα του κάστρου με λίγες πινελιές, πρόσθεσε την τάφρο, την κινητή γέφυρα και διακόσμησε τους τοίχους με τη δική του φαντασία με πολεμίστρες και γωνιακά παράθυρα. Μια φορά με εξέπληξε εκεί

φωνάζοντας: «Αυτό είναι το ιδανικό σκηνικό για το σονέτο μου!». Αλλά όταν θέλησα να μάθω περισσότερα γι' αυτό, απλώς είπε: «Πρέπει πρώτα να δω που θα καταλήξει!». Και στο δρόμο για το σπίτι, ομολόγησε ότι θα προσπαθούσε να μετατρέψει το θέμα που τον απασχολούσε σε μια θεατρική παράσταση.

Θα πηγαίναμε στο Άγιο Γεώργιο (St. Georgen) στο Γκούζεν (Gusen) για να μάθουμε ποια κειμήλια της περίφημης μάχης στον Πόλεμο των χωρικών υπήρχαν ακόμα. Αφού είχαμε περιπλανηθεί σε ολόκληρο το Ρίντμαρκ (Riedmark) χωρίς να ανακαλύψουμε την παραμικρή ένδειξη, ο Αδόλφος είχε μια περίεργη ιδέα. Ήταν πεπεισμένος ότι μια μακρινή μνήμη αυτής της μεγάλης μάχης πρέπει να έχει παραμείνει ζωντανή στους ανθρώπους που ζούσαν εκεί. Την επόμενη μέρα πήγε ξανά μόνος, αφού προσπάθησε ανεπιτυχώς να ζητήσει από τον πατέρα μου να μου δώσει άδεια γι' αυτό. Έμεινε έξω για δύο μέρες και δύο νύχτες. Δεν θυμάμαι τι έμαθε εκεί.

Ακριβώς επειδή ο Αδόλφος ήθελε να δει και το αγαπημένο του Λιντς από τα ανατολικά, έπρεπε να σκαρφαλώσω μαζί του στο Πφένιγκμπεργκ (Pfennigberg), για το οποίο, όπως παραπονέθηκε, οι κάτοικοι του Λιντς ενδιαφερόντουσαν πολύ λίγο. Και σε μένα μου άρεζε η θέα της πόλης αλλά καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη πλευρά παρά απ' αυτήν. Παρ' όλα αυτά ο Αδόλφος κάθισε για ώρες σε αυτό το αφιλόξενο ύψος και σχεδίαζε. Ακόμη και μια επίσκεψη στο γειτονικό Στάιρεγκ (Steyregg) δεν μπορούσε να με αποζημιώσει για εκείνη την ημέρα.

Από την άλλη πλευρά, ο Άγιος Φλωριανός (St. Florian) έγινε και για μένα ο τόπος προσκυνήματος για την τέχνη. Σκεφτόμασταν ότι θα συναντούσαμε απροσδόκητα τον «μουσικό του Θεού» σε αυτό το ιερό περιβάλλον μέσω του έργου του Άντον Μπρούκνερ (Anton Bruckner) και θα ακούγαμε τους λαμπρούς αυτοσχεδιασμούς του στο μεγάλο όργανο της υπέροχης εκκλησίας. Στη συνέχεια, όμως, σταθήκαμε μπροστά από την απλή ταφόπλακα που βρισκόταν

στο πάτωμα κάτω από τη χορωδία, όπου ο μεγάλος δάσκαλος είχε ταφεί πριν από μια δεκαετία. Το υπέροχο μοναστήρι, ένα υπέροχο κτίριο του Γιάκομπ Πράνταουερ (Jakob Prandtauer), είχε ανάψει στον φίλο μου τον απόλυτο ενθουσιασμό. Τότε στάθηκε για μια ώρα ή και περισσότερο, πάρα πολύ για μένα, μπροστά από το υπέροχο πλατύσκαλο· και πόσο θαύμαζε το μεγαλείο της βιβλιοθήκης! Όμως την πιο βαθιά εντύπωση του έκανε η αντίθεση μεταξύ των υπερ-διακοσμημένων διαμερισμάτων του μοναστηριού και του απλού δωματίου του Μπρούκνερ. Όταν είδε αυτά τα απλά έπιπλα, ενισχύθηκε η άποψή του ότι σε αυτήν τη γη η έξυπνη δημιουργικότητα συνδέεται σχεδόν πάντα με την ανάγκη και τη φτώχεια.

Τέτοιες επισκέψεις ήταν πολύ χρήσιμες για μένα· γιατί ο Αδόλφος ήταν βασικά κλειστός χαρακτήρας. Είχε πάντα ένα συγκεκριμένο στοιχείο στην προσωπικότητά του, στο οποίο δεν θα επέτρεπε σε κανέναν να διεισδύσει. Πάντα υπήρχαν τα αινιγματικά μυστικά του, και από πολλές απόψεις ο φίλος μου παρέμεινε μυστήριο για μένα. Αλλά υπήρχε ένα κλειδί, που ξεκλείδωνε μερικά πράγματα που διαφορετικά θα παρέμεναν κρυμμένα: ο ενθουσιασμός του για την ομορφιά. Όταν βρισκόμασταν μπροστά σε ένα υπέροχο έργο τέχνης όπως το μοναστήρι του Αγίου Φλωριανού, όλα όσα μας χώριζαν έπεφταν. Τότε ο Αδόλφος φλεγόμενος από ενθουσιασμό γινόταν άλλος άνθρωπος και ένιωθα τη χαρά αυτής της φιλίας μας δύο φορές μεγαλύτερη.

Συχνά με ρωτούσαν, νομίζω ακόμη και ο Ρούντολφ Έςς, όταν μου ζήτησε να τον επισκεφτώ στο Λιντς, εάν ο Χίτλερ, όπως τον θυμόμουν, είχε πραγματικά μια αίσθηση χιούμορ. Οι άνθρωποι της συνοδείας του, έλεγαν ότι νιώθουν την έλλειψή του. Στο κάτω-κάτω είναι και Αυστριακός, οπότε πρέπει να έχει λίγο από το περίφημο αυστριακό χιούμορ.

Σίγουρα η εντύπωση κάποιου για τον Χίτλερ, ειδικά μετά από μια σύντομη και φευγαλέα γνωριμία, ήταν αυτή ενός πολύ σοβαρού άνδρα. Αυτή η τεράστια σοβαρότητα φαινόταν να επισκιάζει τα πάντα. Ήταν το ίδιο όταν ήταν νέος. Με μια σχε-

δόν θανατηφόρα σοβαρότητα, που δεν ταίριαζε απόλυτα με τα δεκαέξι ή δεκαεπτά του χρόνια, προσέγγιζε οποιοδήποτε θέμα τον συγκινούσε. Και ο κόσμος είχε χιλιάδες και χιλιάδες θέματα γι' αυτόν. Θα μπορούσε να αγαπήσει και να θαυμάσει, να μισήσει και να περιφρονήσει, τα πάντα με τη μεγαλύτερη σοβαρότητα. Αλλά ένα πράγμα που δεν μπορούσε να κάνει ήταν να ξεπεράσει κάτι με ένα χαμόγελο. Ακόμα κι όταν δεν ενδιαφερόταν προσωπικά για κάτι, όπως για παράδειγμα τον αθλητισμό, σαν φαινόμενο των καιρών, γι' αυτόν ο αθλητισμός ήταν εξίσου σημαντικός με όλα τα άλλα προβλήματα. Ποτέ δεν έφτασε στο τέλος αυτών των συνεχών προβλημάτων. Η τεράστια σοβαρότητά του δεν σταμάτησε ποτέ να επιτίθεται σε νέα προβλήματα και αν δεν έβρισκε κανένα στο παρόν, θα σκεφτόταν στο σπίτι για ώρες πάνω απ' τα βιβλία του και θα ξετρύπωνε κάποιο απ' τα προβλήματα του παρελθόντος. Αυτή η ασυνήθιστη σοβαρότητα ήταν η πιο εντυπωσιακή του ποιότητα. Αντ' αυτού πολλά από αυτά που συνήθως χαρακτηρίζουν τη νεότητα σ' αυτήν την ηλικία του έλειπαν: μια ανέμελη έκλυτη ζωή, το να ζει μόνο για το σήμερα, με την ευχάριστη σκέψη του «ό, τι είναι να 'ρθει, θα 'ρθει», ή ακόμα ένας «εκτροχιασμός», μια χυδαία συναναστροφή! Όχι, αυτό δεν συνέβη ποτέ μαζί του. Ένιωθε γι' αυτά – παράξενη αντίφαση – ότι δεν ταιριάζουν σε νέους. Το χιούμορ, όμως έτσι, περιορίστηκε στο πιο ιδιωτικό περιβάλλον. Λόγω αυτού έκανε χιούμορ πού και πού, σαν να ήταν κάτι το επιλήψιμο. Τις περισσότερες φορές, αυτό το χιούμορ απευθυνόταν σε άτομα που βρίσκονταν κοντά του, με άλλα λόγια, σε ένα περιβάλλον στο οποίο δεν υπήρχαν πλέον ζητήματα ή προβλήματα γι' αυτόν. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το άσχημο και το κάπως δυσάρεστο χιούμορ του ήταν συχνά ανακατεμένο με κοροϊδία, αλλά πάντα μια κοροϊδία με φιλική πρόθεση. Έτσι μια φορά με είχε δει σε μια συναυλία, που έπαιζα την τρομπέτα. Διασκέδαζε πάρα πολύ με το να με μιμείται και μου είπε ότι έμοιαζα με άγγελο του Ρούμπενς με τα φουσκωμένα μάγουλά μου.

Δεν μπορώ να κλείσω αυτό το κεφάλαιο χωρίς να αναφέρω

ένα χαρακτηριστικό του νεαρού Χίτλερ το οποίο αναφερόμενο σήμερα – το ομολογώ ευθέως – ακούγεται εντελώς παράδοξο. Ο Χίτλερ είχε μεγάλη αντιληπτικότητα και συμπόνια. Με έναν εντελώς συγκινητικό τρόπο έδειχνε ένα ενδιαφέρον για τη μοίρα μου. Χωρίς να χρειάζεται να του πω, ήξερε πόσο άσχημα ήμουν. Ένιωθε αμέσως ό, τι με συγκινούσε, σαν να είχε συμβεί στον εαυτό του. Πόσες φορές με είχε βοηθήσει σε μια δύσκολη κατάσταση. Ήξερε πάντα, τι χρειαζόμουν και τι ήθελα. Όσο έντονα ήταν απασχολημένος με τον εαυτό του, θα έβρισκε πάντα χρόνο να ασχοληθεί και με τις υποθέσεις των ανθρώπων για τους οποίους ενδιαφερόταν. Σε καμία περίπτωση δεν ήταν τυχαίο ότι αυτός ήταν, που έπεισε τον πατέρα μου να με αφήσει να σπουδάσω μουσική και έτσι επηρέασε τη ζωή μου με αποφασιστικό τρόπο. Μάλλον, αυτό προερχόταν από μια γενική στάση που τον έκανε να συμμετέχει σε όλα όσα με απασχολούσαν. Μερικές φορές ένιωθα ότι όπως ζούσε τη ζωή του μαζί βίωνε και τη δική μου.

Έτσι έχω σχεδιάσει την εικόνα του νεαρού Χίτλερ όσο καλύτερα μπορούσα από τη μνήμη μου. Αλλά το ερώτημα, που τότε, ασυνείδητα και αθόρυβα, βρισκόταν πάνω από αυτήν την παιδική φιλία, παραμένει ακόμη και σήμερα αναπάντητο για μένα: Τι ήθελε ο Θεός από αυτό το άτομο;

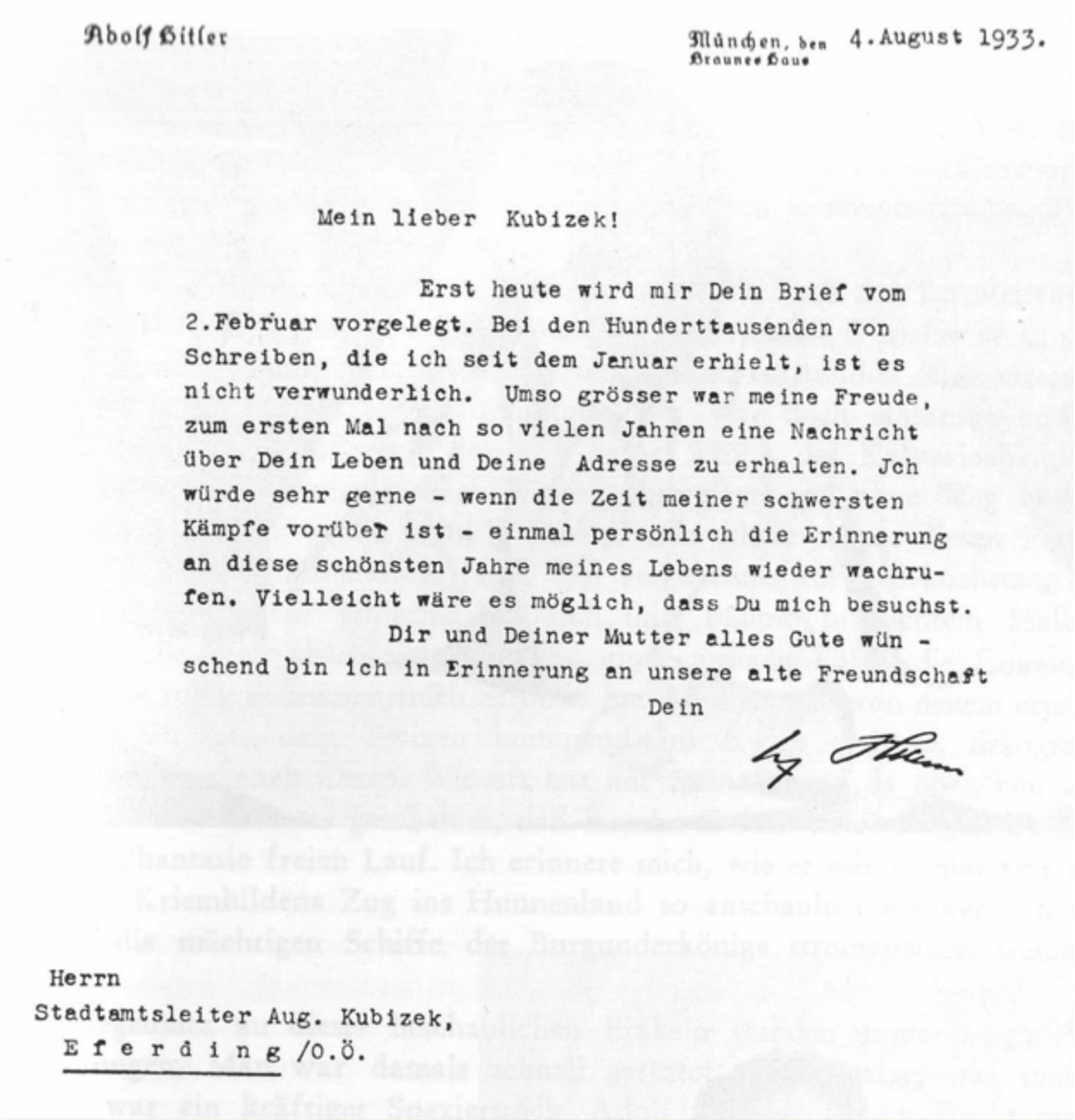

Adolf Hitler

München, den 4. August 1933.
Braunes Haus

Mein lieber Kubizek!

Erst heute wird mir Dein Brief vom 2. Februar vorgelegt. Bei den Hunderttausenden von Schreiben, die ich seit dem Januar erhielt, ist es nicht verwunderlich. Umso grösser war meine Freude, zum ersten Mal nach so vielen Jahren eine Nachricht über Dein Leben und Deine Adresse zu erhalten. Jch würde sehr gerne - wenn die Zeit meiner schwersten Kämpfe vorüber ist - einmal persönlich die Erinnerung an diese schönsten Jahre meines Lebens wieder wachrufen. Vielleicht wäre es möglich, dass Du mich besuchst.

Dir und Deiner Mutter alles Gute wünschend bin ich in Erinnerung an unsere alte Freundschaft

Dein

Herrn
Stadtamtsleiter Aug. Kubizek,
E f e r d i n g /O.ö.

Επιστολή του Αδόλφου Χίτλερ προς τον συγγραφέα. Σε αυτό το γράμμα ο Χίτλερ εξακολουθεί να χρησιμοποιεί το «εσύ» και αποκαλεί τα χρόνια που πέρασε με τον συγγραφέα τα πιο όμορφα της ζωής του.

Άουγκουστ Κούμπιτσεκ. Πάνω μια φωτογραφία από τα τελευταία χρόνια, στα αριστερά μια φωτογραφία από την εποχή που έγινε φίλος με τον Χίτλερ, ο οποίος τότε ήταν δεκαπέντε χρονών.

Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ

Υπάρχει μόνο μία εικόνα, που σέβομαι περισσότερο από μια ντουζίνα αδιάφορες εικόνες, που όμως αυτή καθιστά περιττές όλες τις άλλες εικόνες, γιατί εκφράζει την ουσία αυτής της ήσυχης, ταπεινής γυναίκας. Βλέπουμε μπροστά μας την εικόνα μιας νεαρής γυναίκας με εντυπωσιακά τυπικά χαρακτηριστικά. Αλλά υπάρχει ήδη ένα μυστικό χαρακτηριστικό της ταλαιπωρίας γύρω από αυτό το αυστηρά κλειστό στόμα, το οποίο δυσκολεύεται να χαμογελάσει. Τα φωτεινά, κάπως άκαμπτα μάτια κυριαρχούν εντελώς στο σοβαρό πρόσωπο.

Η Κλάρα Χίτλερ ήταν 45 ετών όταν συνάντησα την οικογένειά της και ήταν χήρα εδώ και δύο χρόνια. Αλλά σε σύγκριση με αυτήν τη φωτογραφία, τα χαρακτηριστικά της ουσιαστικά δεν είχαν αλλάξει πολύ. Μόνο που τώρα οι στενοχώριες φαινόντουσαν πιο ξεκάθαρα σ’ αυτήν και τα μαλλιά της είχαν γίνει γκρίζα. Αλλά η Κλάρα Χίτλερ παρέμεινε μια όμορφη γυναίκα μέχρι τον πρόωρο θάνατό της. Τα βάσανα μεταμόρφωσαν αυτήν την ομορφιά. Όποτε στεκόμουν μπροστά της, ένιωθα πάντα, δεν ξέρω γιατί, μια λύπη και ένιωθα την ανάγκη να κάνω κάτι καλό γι’ αυτήν. Ήταν χαρούμενη που ο Αδόλφος είχε βρει έναν φίλο με τον οποίο τα πήγαινε καλά και τον οποίο μπορούσε να εμπιστευτεί εντελώς. Και γι’ αυτό η κυρία Χίτλερ με συμπαθούσε πολύ. Πόσο συχνά μου μιλούσε για τις ανησυχίες που της προκάλεσε ο Αδόλφος! Πώς ήλπιζε να βρει σε μένα ένα βοηθό, για να φέρει τον γιο της στο δρόμο που ήθελε ο πατέρας του! Έπρεπε να την απογοητεύσω. Κι όμως δεν με κατηγορούσε· γιατί πρέπει να αισθάνθηκε ότι οι αιτίες της συμπεριφοράς του Αδόλφου ήταν πολύ βαθύτερες, πολύ πέρα από την επιρροή μου.

Σύντομα ο καθένας από εμάς είχε κερδίσει μια θέση στην οικογένεια του άλλου. Όπως ακριβώς ο Αδόλφος ήταν συχνά φιλοξενούμενός μας και ένιωθε με τους γονείς μου σαν στο σπίτι του, κι εγώ πήγαινα να δω συχνά τη μητέρα του και η κυρία Χίτλερ δεν παρέλειπε ποτέ, όταν έφευγα, να με καλέσει

να τους επισκεφτώ ξανά. Τους ένιωθα σαν οικογένεια· γιατί δεν υπήρχε κανένας άλλος που να τους επισκέπτεται.

Συχνά, όταν τελείωνα τη δουλειά μου στο εργαστήριο νωρίτερα από ό, τι υπολόγιζα, πλενόμουν γρήγορα, άλλαζα τα ρούχα μου και έτρεχα στην οδό Χούμπολντστρασσε. Το σπίτι με τον αριθμό 31 είναι ένα τριώροφο, όχι ακριβώς αντιαισθητικό κτίριο διαμερισμάτων. Η οικογένεια Χίτλερ ζούσε στον τρίτο όροφο. Βιαζόμουν στις σκάλες. Χτυπούσα το κουδούνι. Η κυρία Χίτλερ άνοιγε την πόρτα και με καλωσόριζε θερμά. Αυτή η εγκάρδια φιλικότητα φαινόταν να ελαφρύνει λίγο τα βάσανα που μπορούσε κανείς να διαβάσει στα χαρακτηριστικά της. Ήμουν χαρούμενος για κάθε χαμόγελο σε αυτό το σοβαρό πρόσωπο.

Μπορώ ακόμα να δω το απλό διαμέρισμα μπροστά μου. Η μικρή κουζίνα με τα πράσινα έπιπλα είχε μόνο ένα παράθυρο που έβλεπε στην αυλή. Το σαλόνι με τα δύο κρεβάτια στα οποία κοιμόταν η μητέρα και η μικρή Πάολα έβλεπε στο δρόμο. Στον πλευρικό τοίχο κρεμόταν η εικόνα του πατέρα του, ένα εντυπωσιακό, τυπικό πρόσωπο δημόσιου υπαλλήλου συνειδητοποιημένο για την αξιοπρέπεια του, του οποίου η κάπως κατσουφιασμένη έκφραση μετριαζόταν από την προσεκτικά καλλωπισμένη αυτοκρατορική γενειάδα. Ο Αδόλφος κοιμόταν και μελετούσε στο γραφείο, το οποίο ήταν προσβάσιμο από την κρεβατοκάμαρα.

Η Πάολα, η μικρή αδερφή του Αδόλφου, ήταν εννέα ετών όταν με δέχτηκαν στην οικογένεια Χίτλερ. Ήταν μια ήσυχη, πολύ κλειστή κοπέλα, όμορφη, αλλά δεν έμοιαζε καθόλου στη μητέρα της και ούτε στον Αδόλφο. Σπάνια την έβλεπα να χαμογελάει. Κατά τα άλλα τα πηγαίναμε μεταξύ μας καλά. Όμως ο Αδόλφος δεν ενδιαφερόταν πάρα πολύ για την αδερφή του. Αυτό οφειλόταν κυρίως στη διαφορά ηλικίας, η οποία απέκλειε εντελώς την Πάολα από τα ενδιαφέροντά του. Την αποκαλούσε «η μικρή». Η Πάολα παρέμεινε ανύπαντρη.

Μια άλλη γνωριμία που έκανα στην οικογένεια του Χίτλερ ήταν μια εντυπωσιακή νεαρή παντρεμένη γυναίκα λίγο πάνω

από είκοσι χρονών, η οποία ονομαζόταν Άνγκελα, της οποίας η θέση στην οικογένεια με προβλημάτιζε στην αρχή, αν και απευθυνόταν στην Κλάρα Χίτλερ ως «μητέρα» όπως ακριβώς την έλεγε η Πάολα. Αυτό με μπέρδευε πάρα πολύ και μόνο αργότερα ανακάλυψα τη λύση στο αίνιγμα. Η Άνγκελα, γεννημένη στις 28 Ιουλίου 1883, ήταν έξι χρόνια μεγαλύτερη από τον Αδόλφο και προερχόταν από τον προηγούμενο γάμο του πατέρα της. Η πραγματική μητέρα της, η Φραντσίσκα Μάτλτσισμπεργκερ (Franziska Matzelsberger), πέθανε ένα χρόνο μετά τη γέννησή της. Πέντε μήνες αργότερα, ο πατέρας της παντρεύτηκε ξανά, αυτή τη φορά με την Κλάρα Πέλτσλ (Klara Pölzl). Η Άνγκελα, που φυσικά δεν είχε καμία ανάμνηση της πραγματικής της μητέρας, θεωρούσε την Κλάρα ως μητέρα της. Τον Σεπτέμβριο του 1903, ένα χρόνο πριν γνωριστώ με τον Αδόλφο, η Άνγκελα παντρεύτηκε τον υπάλληλο της εφορίας Ράουμπαλ (Raubal). Εκείνη και ο σύζυγός της ζούσαν κοντά, δηλαδή στο πανδοχείο «τσουμ Βάλντχορν» (zum Waldhorn) στην οδό Μπύργκερστρασσε (Bürgerstraße). Αλλά ερχόταν πολύ συχνά στη μητριά της, αλλά δεν έφερε ποτέ τον σύζυγό της μαζί της. Σε κάθε περίπτωση, δεν γνώρισα ποτέ τον Ράουμπαλ. Σε αντίθεση με την κυρία Χίτλερ, η Άνγκελα ήταν ένα χαρούμενο, αστείο άτομο που του άρεσε να γελάει. Πραγματικά έφερνε ζωή στην οικογένεια. Με το συμμετρικό της πρόσωπο, τα όμορφα μαλλιά της σε μακριές κοτσίδες, που ήταν τόσο μαύρα όσο του Αδόλφου, ήταν μια εξαιρετικά όμορφη φιγούρα. Από όσα μου είχε πει ο Αδόλφος, αλλά και από όσα μου είπε κρυφά η μητέρα του, έμαθα ότι ο Ράουμπαλ ήταν μεθύστακας. Ο Αδόλφος τον μισούσε. Στον Ράουμπαλ ενώνονταν όλα όσα απεχθανόταν σε έναν άνδρα. Καθόταν πάντα στο καπηλειό, έπινε και κάπνιζε, έπαιζε τα χρήματά του και επιπλέον – ήταν δημόσιος υπάλληλος. Και σαν να μην έφτανε αυτό θεώρησε ότι ήταν καθήκον του να υποστηρίξει τις απόψεις του πεθερού του και να παροτρύνει τον Αδόλφο να γίνει κι αυτός δημόσιος υπάλληλος. Δεν χρειάστηκαν περισσότερα για να γίνει τελικά εχθρός του. Όταν ο Αδόλφος

μιλούσε για τον Ράουμπαλ, το πρόσωπό του έπαιρνε μια απειλητική έκφραση. Ίσως αυτό το τόσο έντονο μίσος που είχε ο Αδόλφος για τον σύζυγο της αδερφής του ήταν ο λόγος για τον οποίο ο Ράουμπαλ ερχόταν τόσο σπάνια στην Χούμπολντστρασσε. Όταν ο Ράουμπαλ πέθανε λίγα χρόνια μετά τον γάμο του με την Άνγκελα, οι σχέσεις ανάμεσα σ' αυτόν και τον Αδόλφο, είχαν από καιρό διακοπεί εντελώς. Η Άνγκελα σαν χήρα ξαναπαντρεύτηκε αργότερα έναν αρχιτέκτονα από τη Δρέσδη. Έχω ακόμα απ' αυτήν μια κάρτα από το Μπαϊρόιτ. Πέθανε στο Μόναχο το 1949.

Είχα μάθει από τον Αδόλφο ότι υπήρχε ακόμα ένας γιος, ο Άλοϊζ (Alois), από τον δεύτερο γάμο του πατέρα του, ο οποίος είχε περάσει την παιδική του ηλικία με την οικογένεια του Χίτλερ, αλλά ότι τους είχε αφήσει όταν ζούσαν στο Λάμπαχ (Lambach). Αυτός ο ετεροθαλής αδερφός του Αδόλφου – γεννημένος στις 13 Δεκεμβρίου 1881 στο Μπράουναου – ήταν επτά χρόνια μεγαλύτερος από τον Αδόλφο. Όπως είπε ο Αδόλφος, όταν ο πατέρας του ήταν ακόμα ζωντανός, είχε έρθει στο Λέοντινγκ μερικές φορές. Από όσο γνωρίζω, δεν εμφανίστηκε ποτέ στην Χούμπολντστρασσε. Αυτός ο ετεροθαλής αδερφός Άλοϊζ, δεν έπαιξε ποτέ καθοριστικό ρόλο στη ζωή του Χίτλερ. Αντίθετα, δεν ενδιαφερόταν ούτε για την πολιτική καριέρα του Αδόλφου. Εμφανίστηκε μια φορά στο Παρίσι, μετά στη Βιέννη και αργότερα στο Βερολίνο. Από τον πρώτο γάμο αυτού του ετεροθαλή αδερφού του Αδόλφου με μια Ολλανδέζα προέρχεται ο Γουίλιαμ Πάτρικ Χίτλερ (William Patrick Hitler), ο οποίος τον Αύγουστο του 1939 δημοσίευσε ένα σύγγραμμα: «Ο θείος μου ο Αδόλφος» (Mon oncle Adolphe), ενώ ο γιος του από τον δεύτερο γάμο του, ο Χάιντς Χίτλερ (Heinz Hitler), πέθανε σαν αξιωματικός στην Ανατολή.

Με αυτές τις πληροφορίες σχετικά με την οικογένεια Χίτλερ, απλώς προχωράω πέρα από τις προσωπικές μου εμπειρίες, όσο είναι απαραίτητο για την ολοκλήρωση και από τα σχετικά έγγραφα στα οποία μου έχει δοθεί πρόσβαση.

Παρά το γεγονός ότι η κυρία Χίτλερ ήταν απρόθυμη να μιλή-

σει για τον εαυτό της και τις ανησυχίες της, ένιωθε ανακουφισμένη όταν μπορούσε να μου μιλήσει για τις ανησυχίες της για τον Αδόλφο. Τα ακαθόριστα, για τη μητέρα, χωρίς νόημα σχόλια, που έκανε ο Αδόλφος για το μέλλον του σαν καλλιτέχνης, δεν θα μπορούσαν να την ικανοποιήσουν. Η έγνοια για την ευημερία του μοναδικού επιζώντος γιου σκοτείνιαζε το μυαλό της όλο και περισσότερο. Πόσο συχνά καθόμουν στην μικρή κουζίνα μαζί της και με τον Αδόλφο. «Ο καλός πατέρας μας δεν θα έχει ανάπαυση στον τάφο», έλεγε στον Αδόλφο, «επειδή δεν κάνεις καθόλου το θέλημά του. Η υπακοή είναι το θεμέλιο ενός καλού γιου. Αλλά εσύ δεν έχεις υπακοή. Γι’ αυτό και στο σχολείο δεν προόδεψες και δεν θα έχεις τύχη στη ζωή σου».

Σταδιακά κατάλαβα όλο και περισσότερο τον πόνο που βρισκόταν πάνω στη φύση αυτής της γυναίκας. Δεν παραπονέθηκε ποτέ για τη μοίρα της. Αλλά μου μιλούσε για τα σκληρά χρόνια της νεότητάς της.

Έτσι με αυτόν τον τρόπο εξοικειώθηκα με τις συνθήκες της οικογένειας Χίτλερ, εν μέρει από προσωπικές εμπειρίες, εν μέρει από όσα μου είπαν τα μέλη της οικογένειας. Μερικές φορές συζητούσαν και για συγγενείς στο Βάλντφερτελ (Waldviertel). Μου ήταν δύσκολο να διακρίνω εάν οι συγγενείς ήταν από την μητέρα ή από τον πατέρα. Εν πάση περιπτώσει, συγγενείς για την οικογένεια Χίτλερ υπήρχαν μόνο στο Βάλντφερτελ, μια σημαντική διαφορά από τις άλλες αυστριακές οικογένειες δημοσίων υπαλλήλων, οι οποίες συχνά είχαν συγγενείς σε αρκετές περιοχές του βασιλείου. Μόνο αργότερα συνειδητοποίησα, ότι η πατρική και μητρική γενεαλογία του Χίτλερ συγχωνεύθηκαν μεταξύ τους στη δεύτερη γενιά, έτσι ώστε από τον παππού του και μετά υπήρχε πραγματικά μόνο ένα σόι. Θυμάμαι ότι ο Αδόλφος πήγε να δει τους συγγενείς του στο Βάλντφερτελ. Κάποτε μου έστειλε και μια καρτ-ποστάλ από τη Βάϊτρα (Weitra), που βρίσκεται στην ψηλότερη περιοχή του Βάλντφερτελ απέναντι από τη Βοημία. Δεν θυμάμαι τι τον οδήγησε εκεί. Δεν ήθελε να μιλήσει ιδιαίτερα για τους συγγενείς

του εκεί πάνω και αντ' αυτού μου περιέγραψε λεπτομερώς την περιοχή: μια φτωχή, άγονη χώρα. Αυτή η τραχιά, σκληρή αγροτική χώρα ήταν η πατρίδα των προγόνων της μητέρας του και του πατέρα του.

Τα δεδομένα της ζωής της κυρίας Κλάρα Χίτλερ, με πατρώνυμο Πέλτσλ, είναι σαφώς τεκμηριωμένα. Γεννήθηκε στις 12 Αυγούστου 1860 στο Σπιτάλ (Spital), μια φτωχή κοινότητα στο Βάλντφερτελ. Ο πατέρας της, ο Γιόχαν Μπάπτιστ Πέλτσλ (Johann Baptist Pölzl), ήταν ένας απλός αγρότης, η μητέρα της, η Γιοχάννα Πέλτσλ (Johanna Pölzl), είχε πατρώνυμο Χύττλερ (Hüttler). Η ορθογραφία του ονόματος Χίτλερ ποικίλλει στα διάφορα έγγραφα. Μπορείτε να το βρείτε με την ορθογραφία και σαν Χίεντλερ (Hiedler) και Χύττλερ (Hüttler), ενώ η ορθογραφία Χίτλερ εμφανίζεται μόνο στον πατέρα του Αδόλφου. Αυτή η Γιοχάννα Χύττλερ (Johanna Hüttler), η γιαγιά του Αδόλφου από τη μητέρα του, ήταν αποδεδειγμένα μια κόρη του Γιόχαν Νέπομουκ Χίεντλερ (Johann Nepomuk Hiedler). Άρα λοιπόν, η Κλάρα Πέλτσλ είχε άμεση σχέση με το σόι Χύττλερ-Χίεντλερ. Διότι ο Γιόχαν Νέπομουκ Χίεντλερ ήταν αδελφός του Γιόχαν Γκεόργκ Χίεντλερ (Johann Georg Hiedler), ο οποίος εμφανίζεται στο βαπτιστικό μητρώο του Ντέλερσχαϊμ (Döllersheim) ως ο πατέρας του πατέρα του Αδόλφου. Η Κλάρα Πέλτσλ ήταν επομένως ανιψιά δεύτερου βαθμού του συζύγου της. Και ο Άλοϊζ Χίτλερ (Alois Hitler) την ανέφερε εν συντομία σαν ανιψιά του, όσο δεν ήταν σύζυγός του.

Η Κλάρα Πέλτσλ έζησε μια άθλια νεότητα στο φτωχό νοικοκυριό με πολλά παιδιά. Είχα ακούσει ιστορίες για τα αδέλφια της αρκετές φορές. Η Κλάρα ήταν ένα από τα μικρότερα από τα δώδεκα παιδιά. Συχνά γινόταν συζήτηση για τη Γιοχάννα, μια αδερφή της Κλάρας. Αυτή η θεία Γιοχάννα πολλές φορές φρόντισε και τον Αδόλφο, όταν ορφάνεψε διπλά. Αργότερα γνώρισα μια άλλη αδερφή της Κλάρας, την Αμαλία.

Το 1875, όταν η Κλάρα Πέλτσλ ήταν δεκαπέντε ετών, ο συγγενής της, τελωνειακός υπάλληλος Άλοϊζ Σίκλγκρουμπερ (Alois Schicklgruber) στο Μπράουναου, την προσκάλεσε να

πάει να βοηθήσει τη γυναίκα του στο νοικοκυριό. Ο Άλοϊζ Σίκλγκρουμπερ, ο οποίος το επόμενο έτος είχε πάρει το όνομα Χίεντλερ, το οποίο άλλαξε σε Χίτλερ, τότε ήταν παντρεμένος με την Άννα Γκλάζλ-Χέρερ (Anna Glasl-Hörer). Αυτός ο πρώτος γάμος μεταξύ του Άλοϊζ Χίτλερ και της 14χρονης γυναίκας παρέμεινε χωρίς παιδιά και τελικά χώρισαν. Όταν πέθανε η γυναίκα του το 1883, ο Άλοϊζ Χίτλερ παντρεύτηκε την Φραντσίσκα Μάτλτσισμπεργκερ, μια γυναίκα που ήταν είκοσι τέσσερα χρόνια νεότερη από αυτόν. Από αυτόν τον γάμο προέρχονται και τα δύο ετεροθαλή αδέλφια του Αδόλφου, ο Άλοϊζ και η Άνγκελα. Η Κλάρα είχε εργαστεί στο νοικοκυριό του πρώτου γάμου του Άλοϊζ Χίτλερ την εποχή που ήταν σε διάσταση. Μετά τον δεύτερο γάμο, ωστόσο, έφυγε από το σπίτι του συγγενή της και πήγε στη Βιέννη. Ωστόσο, όταν η Φραντσίσκα, η δεύτερη σύζυγος του Άλοϊζ Χίτλερ, αρρώστησε σοβαρά αμέσως μετά τη γέννηση του δεύτερου παιδιού τους, ο Άλοϊζ Χίτλερ κάλεσε την ανιψιά του να επιστρέψει στο Μπράουναου. Η Φραντσίσκα πέθανε στις 10 Αυγούστου 1884 μετά από μόλις δύο χρόνια γάμου. (Ο Άλοϊζ, το πρώτο παιδί από αυτόν τον γάμο, είχε γεννηθεί εκτός γάμου και υιοθετήθηκε από τον πατέρα του.) Στις 7 Ιανουαρίου 1885, μισό χρόνο μετά το θάνατο της δεύτερης συζύγου του, ο Άλοϊζ Χίτλερ παντρεύτηκε την ανιψιά του Κλάρα, η οποία ήδη περίμενε ένα παιδί από αυτόν, τον πρώτο γιο τον Γουστάβο, ο οποίος γεννήθηκε στις 17 Μαΐου 1885, μετά από μόλις πέντε μήνες γάμου και πέθανε σε παιδική ηλικία στις 9 Δεκεμβρίου 1887.

Αν και η Κλάρα Πέλτσλ ήταν μόνο ανιψιά δεύτερου βαθμού, και οι δύο, νύφη και γαμπρός, χρειάζονταν μια εκκλησιαστική άδεια για να μπορέσουν να παντρευτούν. Η αίτηση γι’ αυτό το σκοπό στο σαφές καλλιγραφικό χειρόγραφο ενός αυτοκρατορικού και βασιλικού κρατικού αξιωματούχου εξακολουθεί να υπάρχει μέχρι και σήμερα στην επισκοπική αρχή στο Λιντς με αριθμό αρχείου 6.911/II/2 1884. Αυτό το έγγραφο έχει ως εξής:

Αίτηση του Άλοϊζ Χίτλερ και της νύφης Κλάρα Πέλτσλ για άδεια γάμου.

Αιδεσιμότατη Επισκοπή Αρχή!

Οι διακατεχόμενοι από βαθύτατο σεβασμό, αποφάσισαν να παντρευτούν. Αλλά σύμφωνα με το συνημμένο οικογενειακό δέντρο, εμποδίζονται από το κώλυμα του κανόνα της συγγένειας εξ αγχιστείας τρίτου βαθμού που άπτεται του δεύτερου. Ως εκ τούτου, ζητούν ταπεινά, η σεβάσμια Αρχή να τους χορηγήσει απαλλαγή για τους ακόλουθους λόγους:

Σύμφωνα με το πιστοποιητικό θανάτου, ο γαμπρός είναι χήρος και πατέρας δύο ανηλίκων παιδιών από τις 10 Αυγούστου του τρέχοντος έτους, ένα αγόρι δυόμισι ετών (Άλοϊζ) και ένα κορίτσι ενός έτους και δύο μηνών (Άνγκελα), για τη φροντίδα των οποίων χρειάζεται απαραίτητα μια κηδεμόνα, διότι ως τελωνειακός υπάλληλος απουσιάζει από το σπίτι όλη την ημέρα, συχνά και τη νύχτα, και επομένως δεν μπορεί παρά μόνο να επιβλέπει την ανατροφή και τη φροντίδα των παιδιών. Η νύφη φροντίζει τα παιδιά από το θάνατο της μητέρας τους και την αγαπούν πολύ, έτσι ώστε να μπορεί να θεωρηθεί ότι η ανατροφή τους θα ήταν επιτυχής και ο γάμος ευτυχισμένος. Επιπλέον, η νύφη δεν έχει περιουσιακά στοιχεία και επομένως είναι απίθανο να έχει ποτέ άλλη ευκαιρία για έναν καλό γάμο.

Με βάση αυτούς τους λόγους, οι υπογράφοντες επαναλαμβάνουν το ταπεινό αίτημά τους για την ευγενική χορήγηση απαλλαγής από το προαναφερθέν εμπόδιο της συγγένειας.

Μπράουναου, 27 Οκτωβρίου 1884 Άλοϊζ Χίτλερ, ο γαμπρός
Κλάρα Πέλτσλ, η νύφη

Το οικογενειακό δέντρο, που επισυνάπτεται στο αίτημα απαλλαγής, παρουσιάζεται όπως παρακάτω:

Γιόχαν Γκεόργκ Χίεντλερ ——— **Γιόχαν Νέπομουκ Χίεντλερ**

Άλοϊζ Χίτλερ | **Γιοχάννα Χίεντλερ νυμφευμένη με τον Πέλτσλ**

Κλάρα Πέλτσλ

Η επισκοπική Αρχή στο Λιντς δήλωσε ότι δεν είναι εξουσιοδοτημένη να χορηγήσει αυτήν την απαλλαγή και διαβίβασε το αίτημα στη Ρώμη, από όπου εγκρίθηκε από με ένα παπικό διάταγμα.

Ο γάμος του Άλοϊζ Χίτλερ με την Κλάρα περιγράφεται από διάφορους γνωστούς που επισκέφτηκαν την οικογένεια στο Μπράουναου, στο Πασσάου, στο Χάφελντ, στο Λάμπαχ και στο Λέοντινγκ σαν απόλυτα χαρούμενος, κάτι που πιθανώς οφείλεται μόνο στην υπάκουη και προσαρμόσιμη φύση της γυναίκας. Μία φορά μου είχε πει κάτι σαν το εξής: «Αυτό που ήλπιζα και ονειρευόμουν σαν νεαρό κορίτσι από το γάμο, απ' το γάμο μου δεν εκπληρώθηκε ποτέ». Και μετά πρόσθεσε, συγκαταβατικά: «Αλλά πού γίνεται αυτό;»

Επιπλέον, υπήρχε η έντονη συναισθηματική και σωματική πίεση σε αυτήν την ευαίσθητη γυναίκα από τα παιδιά που γεννήθηκαν με γρήγορη διαδοχή: ακόμα και τη χρονιά που παντρεύτηκε, το 1885, γεννήθηκε ο γιος Γουστάβος, το 1886 μια κόρη Ίντα, η οποία παρομοίως πέθανε μετά από δύο χρόνια, το 1887 ξανά ένα γιο τον Όθωνα, που πέθανε τρεις ημέρες μετά τη γέννηση, στις 20 Απριλίου 1889 ένας άλλος γιος, ο Αδόλφος.

Πόσος μητρικός πόνος κρύβεται πίσω απ' αυτές τις νηφάλιες πληροφορίες! Όταν γεννήθηκε ο Αδόλφος, τα τρία αδέλφια του, ο Γουστάβος, η Ίντα και ο Όθωνας, είχαν ήδη πεθάνει. Με πόση έγνοια μπορεί μια μητέρα που δοκιμάστηκε σκληρά να προστατεύει τη ζωή του τέταρτου παιδιού της; Μια φορά μου είχε πει, ότι ο Αδόλφος ήταν πολύ αδύναμο παιδί και έτσι ζούσε

πάντα με το φόβο ότι θα τον χάσει κι αυτόν. Θα μπορούσα να την νιώσω, αφού και η μητέρα μου είχε χάσει τρία από τα παιδιά της σε πρόωρο θάνατο και εμένα σαν τέταρτο με φρόντιζε με άγχος.

Ίσως το γεγονός ότι τα τρία παιδιά σε αυτόν τον γάμο πέθαναν σε πρώιμη παιδική ηλικία να οφείλεται στο ότι ο τρίτος γάμος του Άλοϊζ Χίτλερ ήταν συγγενικός γάμος. Αφήνω την κρίση σε πιο εξειδικευμένους ανθρώπους. Θα ήθελα, ωστόσο, να επισημάνω ένα γεγονός σχετικά με αυτό, στο οποίο πιστεύω ότι πρέπει να δοθεί η μεγαλύτερη προσοχή.

Το πιο εντυπωσιακό χαρακτηριστικό του χαρακτήρα του παιδικού μου φίλου, κατά την προσωπική μου εμπειρία, ήταν η ανυπόφορη συνέπεια σε όλα όσα έλεγε και έκανε. Υπήρχε στη φύση του κάτι σταθερό, αλύγιστο, αμετακίνητο, πεισματικά άκαμπτο, το οποίο εκδηλωνόταν προς τα έξω με ασυνήθιστη σοβαρότητα και κυριολεκτικά διαμόρφωνε τη βάση πάνω στην οποία αναπτύχθηκαν όλα τα άλλα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Ο Αδόλφος δεν μπορούσε να «βγει από το δέρμα του», όπως λέμε εμείς. Όλα όσα βρίσκονταν σε αυτούς τους άκαμπτους τομείς της ύπαρξής του παρέμειναν αναλλοίωτα για πάντα. Πόσο συχνά το βίωσα! Μπορώ να θυμηθώ μια κουβέντα που μου είπε όταν ξανασυναντηθήκαμε το 1938, μετά από τριάντα χρόνια: «Δεν έχεις αλλάξει, Κούμπιτσεκ, μόνο που μεγάλωσες!» Αυτή η κουβέντα πρέπει να ισχύει για μένα. Αλλά στην πραγματικότητα ήταν εκατό φορές πιο αληθινή για τον εαυτό του. Ποτέ δεν άλλαξε.

Προσπάθησα να βρω μια εξήγηση για αυτό το θεμελιώδες χαρακτηριστικό στον χαρακτήρα του. Η επίδραση του περιβάλλοντος και της εκπαίδευσης δεν έχουν σημασία. Αλλά θα μπορούσα να φανταστώ – αν και εντελώς αδαής σε γενετικά ζητήματα – ότι λόγω της ειδικής συγκυρίας της κληρονομικότητας έχουν διορθωθεί ορισμένοι τομείς με αυτό το συγγενικό γάμο και αυτά τα «κλειδωμένα κόμπλεξ» θα μπορούσαν να έχουν δημιουργήσει αυτόν τον ιδιαίτερο τύπο χαρακτήρα. Βασικά, αυτό το «δεν μπορώ να κάνω αλλιώς» ήταν

ο λόγος για τον οποίο ο Αδόλφος Χίτλερ ανησυχούσε τη μητέρα του τόσο πολύ.

Για άλλη μια φορά η καρδιά της μητέρας δοκιμάστηκε σοβαρά από τη μοίρα. Πέντε χρόνια μετά τη γέννηση του Αδόλφου, στις 24 Μαρτίου 1894, η μητέρα απέκτησε ένα πέμπτο παιδί, έναν γιο, τον Έντμουντ, ο οποίος πέθανε επίσης σε νεαρή ηλικία στις 29 Ιουνίου 1900 στο Λέοντινγκ. Ενώ ο Αδόλφος φυσικά δεν είχε καμία ανάμνηση από τα τρία αδέλφια, που πέθαναν στο Μπράουναου και δεν τους είχε μιλήσει ποτέ, μπορούσε όμως να θυμηθεί τον αδερφό του Έντμουντ, στο θάνατο του οποίου ήταν ήδη έντεκα ετών. Μία φορά μου είχε πει ότι ο Έντμουντ πέθανε από διφθερίτιδα. Απεναντίας το μικρότερο παιδί, που γεννήθηκε στις 21 Ιανουαρίου 1896, ένα κορίτσι που ονομάζεται Πάολα έμεινε ζωντανό.

Η Κλάρα Χίτλερ έχασε τέσσερα από τα έξι παιδιά της με πρόωρο θάνατο. Η μητρική καρδιά κάτω από αυτές τις τρομερές δοκιμασίες μπορεί να σπάσει. Της απέμεινε μόνο ένα πράγμα: να ανησυχεί για τα δύο παιδιά της που ήταν ακόμα ζωντανά, κάτι που έπρεπε να υποστεί μόνη της μετά το θάνατο του συζύγου της. Ήταν λίγο παρήγορο ότι η Πάολα ήταν ένα ήσυχο και εύκολο παιδί στη διαχείριση. Μεγαλύτερη όμως ήταν η ανησυχία της για τον μοναδικό γιο, τον Αδόλφο, μια ανησυχία που τελείωσε μόνο με το θάνατό της.

Ο Αδόλφος αγαπούσε πολύ τη μητέρα του. Μπορώ να το ορκιστώ μπροστά στο Θεό και στους ανθρώπους. Όλο αυτό το διάστημα θυμάμαι πολλά ενδείξεις και περιπτώσεις στις οποίες εξέφραζε αυτήν την αγάπη για τη μητέρα του, πιο έντονα και πιο συγκινητικά τη στιγμή της τελευταίας της ασθένειας. Πολλές φορές μου είχε μιλήσει για τη μητέρα του για την βαθιά αγάπη που της είχε. Ήταν καλός γιος. Το ότι δεν μπορούσε να εκπληρώσει την πιο έντονη επιθυμία της να αγωνιστεί για μια ασφαλή θέση στη ζωή του ήταν πέρα από την προσωπική του θέληση.

Όταν ζούσαμε μαζί στη Βιέννη, κουβαλούσε πάντα την εικόνα της μητέρας του σε ένα μενταγιόν. Στο βιβλίο του «ο

Αγώνας μου», ωστόσο, υπάρχει η σημαντική πρόταση: «Τον πατέρα μου τον σεβόμουνα, αλλά την μητέρα μου την αγαπούσα».

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠ' ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ

Δυστυχώς δεν τον γνώρισα προσωπικά. Αλλά η επίδραση της προσωπικότητάς του θα μπορούσε ακόμη να γίνει αισθητή με τις μικρότερες λεπτομέρειες. Αν και είχαν περάσει σχεδόν δύο χρόνια που είχε πεθάνει όταν γνώρισα τον Αδόλφο, ήταν ακόμα «πανταχού παρών» στην οικογένειά του. Η μητέρα διατηρούσε την προσωπικότητά του με κάθε τρόπο. Με τον ήσυχο και μελαγχολικό της τρόπο είχε σχεδόν χάσει τη δική της· ότι σκεφτόταν, έλεγε και έκαμνε ήταν όλα στο πνεύμα του νεκρού πατέρα. Αλλά δεν είχε τη δύναμη της θέλησης και την ενεργητικότητά του για να επιβάλλει τη θέληση του πατέρα. Αυτή, η μητέρα που συγχωρούσε τα πάντα, ήταν ανήμπορη στην ανατροφή του γιου της από την απεριόριστη αγάπη της για αυτόν. Από αυτές τις εμπειρίες μπορούσα να εκτιμήσω πόσο πλήρης και διαρκής πρέπει να ήταν η επιρροή αυτού του άνδρα στην οικογένειά του. Ένας πατριαρχικός πατέρας του οποίου η απόλυτη εξουσία ήταν δεδομένη. Τώρα η φωτογραφία του κρεμόταν στην καλύτερη θέση του δωματίου. Στο ράφι της κουζίνας, το θυμάμαι ακόμα ακριβώς, υπήρχαν προσεκτικά τοποθετημένες οι μακριές πίπες με τις ζωηρόχρωμες κεφαλές, τις οποίες κάπνιζε ο πατέρας, σαν να επρόκειτο να ανοίξει η πόρτα την επόμενη στιγμή και να μπει ο κύριος τελωνειακός υπάλληλος, ερχόμενος από την δουλειά μουρμουρώντας, σταματώντας απλά μια στιγμή να πάρει μια από τις πίπες από το ράφι μετά από έναν σύντομο χαιρετισμό. Στην οικογένεια, αυτές οι πίπες ήταν κυριολεκτικά το σύμβολο της παντοδυναμίας του πατέρα. Θυμάμαι πώς η κυρία Χίτλερ πολλές φορές, όταν η συζήτηση αφορούσε τον πατέρα, θα έδινε έμφαση στα λόγια της επισημαίνοντας αυτές τις πίπες σαν να έπρεπε να μαρτυρούν πόσο πιστά συνέχιζε να εκφράζει τις απόψεις του.

Ο Αδόλφος μιλούσε με μεγάλο σεβασμό για τον πατέρα του. Όσο σφοδρά κι αν αντιτάχθηκε στη άποψή του για να γίνει δημόσιος υπάλληλος, δεν τον άκουσα ποτέ να λέει έναν άσχημο λόγο για τον πατέρα του. Ναι, ο σεβασμός και ο θαυμασμός που

του έδειχνε ο Αδόλφος μεγάλωνε με τα χρόνια. Δεν τον δυσαρεστούσε το γεγονός ότι ο πατέρας του με ένα εντελώς δεσποτικό και αυταρχικό τρόπο καθόρισε τη μελλοντική πορεία της ζωής του γιου του και ήθελε να κάνει τον Αδόλφο δημόσιο υπάλληλο· γιατί ο πατέρας είχε το δικαίωμα και το καθήκον να το πράξει. Ήταν διαφορετικό όταν ο Ράουμπαλ, ο σύζυγος της αδελφής του, αυτό το αμόρφωτο άτομο που ήταν μόνο ένας χαμηλόβαθμος υπάλληλος της εφορίας, τόλμησε να πάρει αυτό το δικαίωμα. Ο Αδόλφος του απαγόρευε να παρέμβει στις προσωπικές του υποθέσεις. Αλλά η εξουσία του πατέρα, όπως κατά τη διάρκεια της ζωής του και για πολύ καιρό και μετά το θάνατό του, σχημάτιζε για τον Αδόλφο το αντιστάθμισμα στο οποίο ανέπτυξε τη δική του δύναμη. Είχε μεγαλώσει σε συνεχή αντιπαράθεση με αυτήν την αντίθετη δύναμη. Η στάση του πατέρα του τον οδήγησε πρώτα σε μια κρυφή και μετά σε μια ανοιχτή εξέγερση. Υπήρξαν βίαιες σκηνές που, όπως μου είχε πει ο Αδόλφος, συχνά τελείωναν με τον πατέρα του να τον χτυπά. Όμως ο Αδόλφος αντιμετώπιζε αυτήν τη βία με τη νεανική του επιμονή. Έτσι, η αντίθεση μεταξύ του πατέρα και του γιου είχε αναπτυχθεί έντονα. Αυτή η περίεργη, αντιφατική σχέση του γιου με τον πατέρα, που συνίσταται εξίσου από θαυμασμό και πείσμα, αφοσίωση και αντίδραση, αχώριστους δεσμούς και επίμονη επιθυμία απόσπασης αποτέλεσε το σημείο αναφοράς στη ζωή του Αδόλφου.

Ο τελωνειακός υπάλληλος Άλοϊζ Χίτλερ είχε καθ’ όλη τη διάρκεια της ζωής του μια έντονη αίσθηση παρουσίας. Έχουμε λοιπόν καλές φωτογραφίες του από τις διάφορες φάσεις της ζωής του. Ο Άλοϊζ Χίτλερ φωτογραφήθηκε λιγότερο στους γάμους του, οι οποίοι ήταν πάντα κακότυχοι και περισσότερο στις διάφορες προαγωγές της καριέρας του. Οι περισσότερες φωτογραφίες του τον δείχνουν με το αξιοπρεπές επίσημο πρόσωπο με στολή παρελάσεως με το λευκό παντελόνι και ένα σκούρο χιτώνιο, στο οποίο τα λαμπερά κουμπιά λάμπουν σε διπλές σειρές. Μια λεπτή υπερπληρότητα περιβάλλει την εντυπωσιακή, επιρρεπή στην αφθονία, μικρομεσαία μορφή. Το

πρόσωπο αυτού του άνδρα είναι εντυπωσιακό. Ένα ευρύ, τεράστιο κεφάλι, στο οποίο τα γένια είναι ξυρισμένα στο πηγούνι, όπως τα είχε ο ανώτερος εργοδότης του, ο αυτοκράτορας, είναι ιδιαίτερα αισθητό! Η έκφραση των ματιών είναι διεισδυτική και άφθαρτη. Από αυτό το βλέμμα μπορείτε να πείτε ότι αυτός ο άνθρωπος, σαν τελωνειακός υπάλληλος, ήταν υποχρεωμένος να αντιμετωπίσει όλα όσα βρίσκονταν στο δρόμο του με καχυποψία. Αλλά στις περισσότερες φωτογραφίες, η αξιοπρέπεια υπερισχύει του «εξεταστικού» ύφους του βλέμματος. Ακόμα και στις φωτογραφίες που είχαν ληφθεί όταν ο Άλοϊζ Χίτλερ είχε ήδη συνταξιοδοτηθεί, καθίσταται σαφές ότι αυτός ο ικανός, ενεργητικός άνθρωπος, στην πραγματικότητα δεν γνώριζε τι θα πει συνταξιοδότηση. Αν και είχε ήδη περάσει την ηλικία των εξήντα, δεν έδειχνε κανένα από τα τυπικά σημάδια της ηλικίας. Μία από τις φωτογραφίες, πιθανότατα η τελευταία, που μπορείτε επίσης να δείτε στον τάφο των γονέων στο Λέοντινγκ, εξακολουθεί να δείχνει τον Άλοϊζ Χίτλερ ως έναν άνθρωπο του οποίου η ζωή διαμορφώθηκε από την υπηρεσία και το καθήκον. Για να είμαι ακριβής, υπάρχει και μια δεύτερη, κάπως πιο πρόσφατη φωτογράφηση από την περίοδο στο Λέοντινγκ, η οποία δίνει έμφαση περισσότερο στην ιδιωτική πλευρά· την εικόνα ενός ήρεμου, πλούσιου πολίτη που ξέρει να ζει καλά.

Η άνοδος του Άλοϊζ Χίτλερ από εξώγαμος γιος μιας φτωχής υπηρέτριας σε έναν ευυπόληπτο και σεβαστό δημόσιο υπάλληλο είναι ο δρόμος από την μηδαμινότητα μιας κοινωνικά ξεχασμένης τάξης στην υψηλότερη δυνατή θέση στη δημόσια διοίκηση για εκείνη την εποχή.

Ας ακούσουμε πρώτα τι γράφει ο ίδιος ο Χίτλερ στο βιβλίο του για τη ζωή του πατέρα του:

«Σαν γιος ενός φτωχού, μικροβιοτέχνη είχε αρχίσει κάποτε να μην αντέχει το σπίτι. Σε ηλικία μικρότερη των δεκατριών ετών, το τότε μικρό αγόρι πήρε το σακίδιό του και έτρεξε μακριά από το σπίτι, στο Βάλντφερτελ. Παρά τις συστάσεις των «έμπειρων» χωρικών μετανάστευσε στη Βιέννη για να μάθει εκεί ένα εμπό-

ριο. Αυτό ήταν στη δεκαετία του πενήντα του περασμένου αιώνα. Μια πικρή απόφαση, με τρία φιορίνια στη τσέπη να πάρει το δρόμο για να αντιμετωπίσει την αβεβαιότητα. Όταν ο δεκατριάχρονος είχε γίνει δεκαεπτά, είχε περάσει τις τελικές εξετάσεις σαν μαθητευόμενος τεχνίτης, αλλά δεν ήταν ικανοποιημένος. Το αντίθετο. Η μακροχρόνια περίοδος εκείνων των αναγκών, η συνεχής ανέχεια και η δυστυχία ενίσχυσαν την απόφασή του να εγκαταλείψει τη δουλειά σε ένα εμπόριο για να γίνει κάτι «ανώτερο». Εάν κάποτε για το φτωχό αγόρι η θέση του εφημέριου στο χωριό εμφανίστηκε σαν την προσωποποίηση των υψηλότερων ανθρώπινων επιτευγμάτων, έτσι και τώρα που η μεγάλη πόλη είχε διευρύνει τις προοπτικές του, πρόσεξε την αξιοπρέπεια ενός δημοσίου υπαλλήλου. Με όλη την επιμονή κάποιου, που λόγω της δυστυχίας και του πόνου στη μέση της παιδικής του ηλικίας έχει γίνει ήδη «μεγάλος», ο δεκαεπτάχρονος έμεινε κολλημένος στη νέα του απόφαση – και έγινε ένας δημόσιος υπάλληλος. Μετά από σχεδόν είκοσι τρία χρόνια, νομίζω, επιτεύχθηκε ο στόχος. Τώρα φάνηκε ότι είχε εκπληρωθεί η προϋπόθεση για ένα όρκο, που είχε πάρει κάποτε το φτωχό αγόρι, δηλαδή να μην επιστρέψει στο αγαπημένο πατρικό χωριό μέχρι να γίνει κάτι.»

Η καριέρα αυτού του Άλοϊζ Σίκλγκρουμπερ, ο οποίος αργότερα άλλαξε το όνομά του σε Χίτλερ, είναι η φυσιολογική καριέρα ενός έντιμου δημόσιου υπαλλήλου.

Το 1864 ο δημοσιονομικός ελεγκτής Άλοϊζ Σίκλγκρουμπερ διορίστηκε προσωρινός βοηθός στην τελωνειακή υπηρεσία. Το 1892 ακολούθησε η προαγωγή του τελωνειακού υπαλλήλου Άλοϊζ Χίτλερ σε προσωρινό ανώτερο τελωνειακό υπάλληλο. Το 1894 ο Άλοϊζ Χίτλερ μετατέθηκε στην επαρχιακή πρωτεύουσα Λιντς ως κανονικός ανώτερος τελωνειακός υπάλληλος. Λίγο αργότερα, ο Άλοϊζ Χίτλερ υποβάλλει αίτηση για την συνταξιοδότησή του, η οποία του δόθηκε με διάταγμα της 25ης Ιουνίου 1895. Ήταν 58 ετών τότε και είχε σχεδόν σαράντα χρόνια αδιάλειπτης υπηρεσίας.

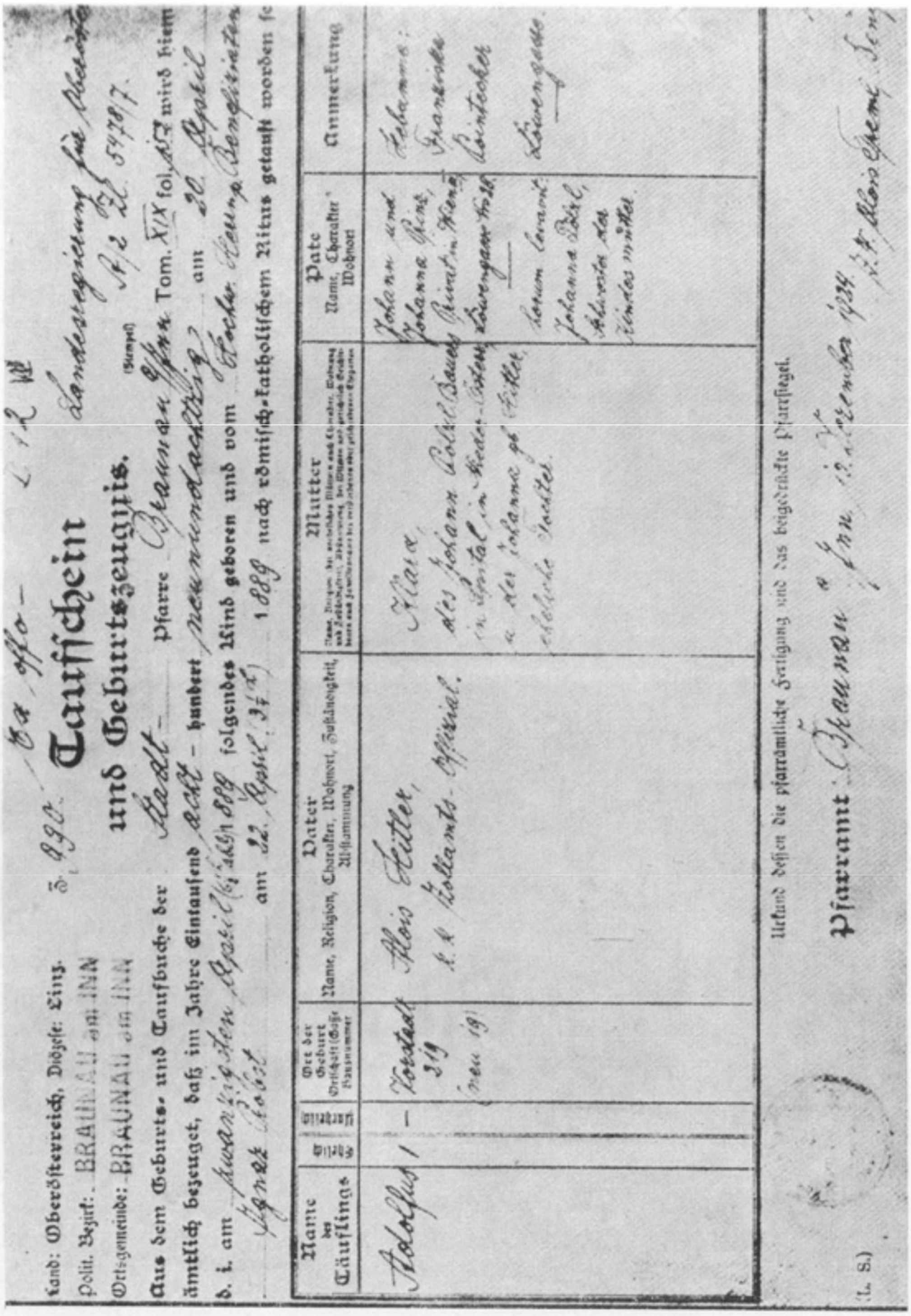

Land: Oberösterreich, Diözese: Linz.
Polit. Bezirk: BRAUNAU am INN
Ortsgemeinde: BRAUNAU am INN

Taufschein und Geburtszeugnis.

Aus dem Geburts- und Taufbuche der Pfarre Braunau am Inn Tom. XIX fol. wird hiemit amtlich bezeuget, daß im Jahre Eintausend acht-hundert neunundachtzig am 20. April folgendes Kind geboren und vom am 22. April 1889 nach römisch-katholischem Ritus getauft worden ist:

Name des Täuflings	Geschlecht	ehelich	Ort der Geburt	Vater	Mutter	Pate	Anmerkung
Adolfus			Vorstadt 219	Alois Hitler, k.k. Zollamts-Offizial	Klara		

Urkund dessen die pfarramtliche Fertigung und das beigedruckte Pfarrsiegel.

Pfarramt: Braunau a. Inn

(L. S.)

Πιστοποιητικό βάπτισης και γέννησης του Αδόλφου Χίτλερ. Από τις καταχωρήσεις σχετικά με τη μητέρα του παιδιού, την Κλάρα Χίτλερ, φαίνεται ότι και η μητέρα της, η Γιοχάννα, ονομάστηκε Χίτλερ πριν παντρευτεί. Η Κλάρα Χίτλερ ήταν συγγενής του συζύγου της.

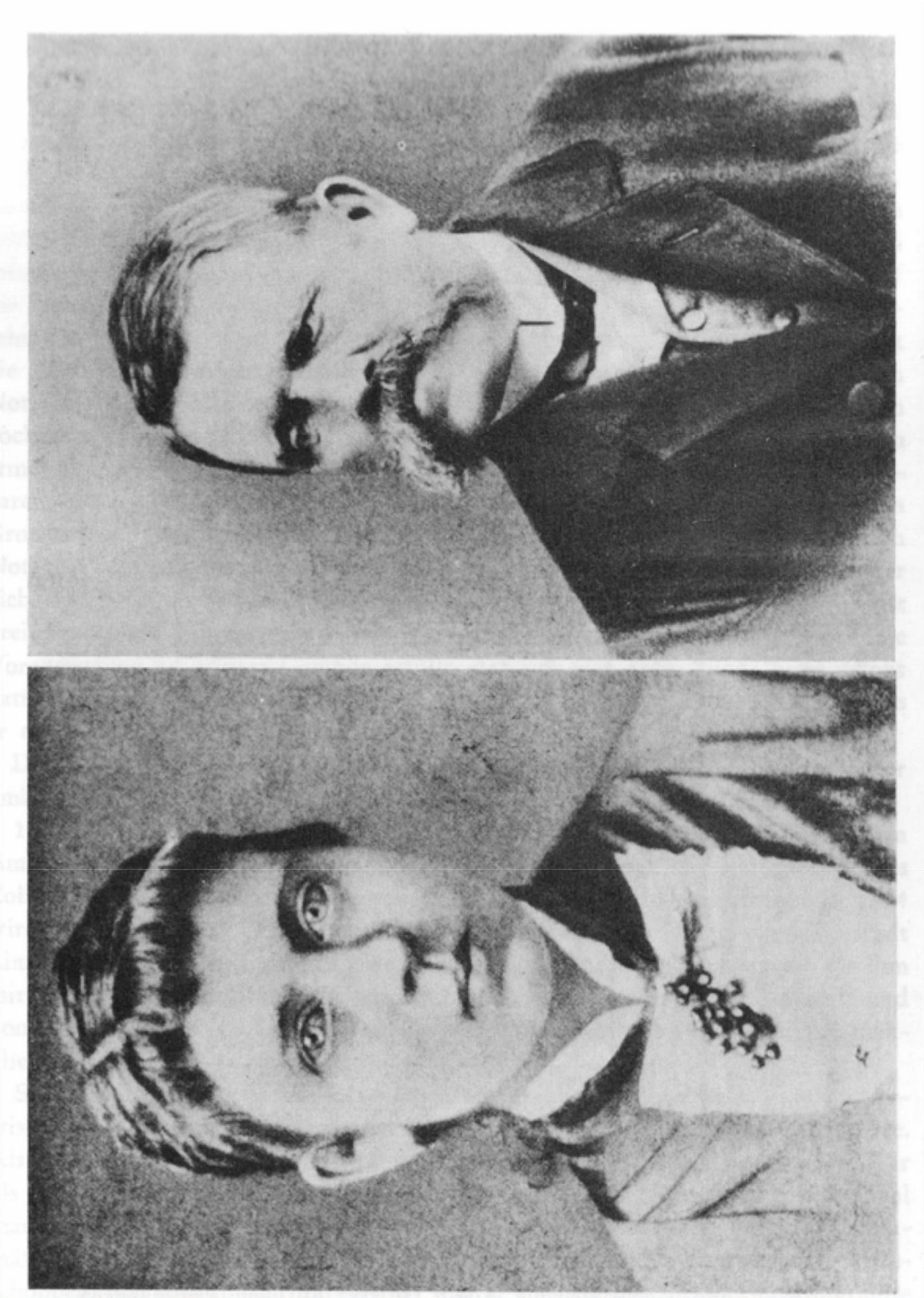

Οι γονείς του Αδόλφου Χίτλερ. Η εξωτερική ομοιότητα μεταξύ του Χίτλερ και της μητέρας του είναι εντυπωσιακή. Στην ουσία, όμως, έφερε πολλά από τα χαρακτηριστικά του πατέρα του.

Οι συνάδελφοί του στο Τελωνείο τον περιγράφουν ως έναν πολύ ακριβή, ευσυνείδητο αξιωματικό που ήταν αυστηρός στη δουλειά και είχε «τις ιδιοτροπίες του». Ο Άλοϊζ Χίτλερ δεν ήταν ακριβώς δημοφιλής σαν ανώτερος. Εκτός δουλειάς περιγράφεται σαν ένας πολύ φιλελεύθερος άνθρωπος που δεν έκρυβε τις πεποιθήσεις του. Ο Άλοϊζ Χίτλερ ήταν πολύ περήφανος για την θέση του. Με την ακρίβεια ενός δημοσίου υπαλλήλου εμφανιζόταν κάθε πρωινό στο Λέοντινγκ για το πρωινό ποτό. Για τις βραδινές παρέες ήταν μια δημοφιλής συντροφιά, αλλά μπορούσε να αναφλεγεί εύκολα και να γίνει αγενής, δείχνοντας τόσο την έμφυτη επιμονή του όσο και την αυστηρότητα που είχε αποκτήσει στη δουλειά του.

Έτσι, οι εξωτερικοί παράγοντες του πατέρα φαίνονται ξεκάθαροι από μόνοι τους, μια σταδιοδρομία δημοσίου υπαλλήλου σαν χιλιάδες άλλες. Δεν υπάρχει τίποτα ασυνήθιστο σ’ αυτό.

Αλλά αυτή η τόσο αυστηρά ρυθμισμένη από την υπηρεσία ζωή του αυτοκρατορικού και βασιλικού ανώτερου τελωνειακού υπαλλήλου Άλοϊζ Χίτλερ δίνει μια ελαφρώς διαφορετική εικόνα αν το κοιτάξετε από την ιδιωτική πλευρά. Η περιγραφή του πατέρα που δίνεται στο «ο Αγώνας μου» πρέπει να συμπληρωθεί με αυθεντικά έγγραφα για να είναι σωστή και πλήρης. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το βιβλίο «ο Αγώνας μου» του Αδόλφου Χίτλερ είναι αντιληπτό, όπως λέει ο τίτλος του πρώτου τόμου, σαν «ένας Διακανονισμός», φυσικά με την πολιτική έννοια. Οι βιογραφικές του πληροφορίες παρέχονται μόνο σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο. Δεν ήταν καθόλου πρόθεσή του να γράψει μια αυτοβιογραφία. Είπε για τον εαυτό του μόνο όσα του φαινόταν καλά και χρήσιμα, δεδομένου ότι το βιβλίο έχει πολιτικό σκοπό. Είναι κατανοητό ότι δεν έκρυψε το γεγονός ότι δεν προήλθε από τον πρώτο γάμο του πατέρα του αλλά από τον τρίτο γάμο του, ότι η μητέρα του ήταν ανιψιά δεύτερου βαθμού του πατέρα του, ότι προήλθε από γάμο συγγενών, ότι δεν ήταν το πρώτο αλλά το τέταρτο παιδί των γονέων του και τέσσερα από τα πέντε αδέλφια του πέθαναν

στην παιδική ηλικία. Και η εικόνα του πατέρα παρουσιάζεται ελλιπής. Πάνω απ’ όλα, αγνοείται ένα αναμφισβήτητο γεγονός: ο πατέρας του, ο Άλοϊζ Χίτλερ, ήταν ένα εξωσυζυγικό παιδί.

Οι πληροφορίες σχετικά με την εξωσυζυγική προέλευση του πατέρα αποδεικνύονται σαφώς από τις καταχωρήσεις στο αρχείο της εκκλησίας της ενορίας του χωριού Στρόνες (Strones). Σύμφωνα με αυτό, η σαράντα δύο ετών υπηρέτρια Άννα Μαρία Σίκλγκρουμπερ (Anna Maria Schicklgruber) γέννησε ένα παιδί στις 7 Ιουλίου 1837, έναν γιο που ονομάστηκε «Άλοϊζ» όταν βαφτίστηκε. Ο νονός ήταν ο εργοδότης της, ο αγρότης Γιόχαν Τρούμελσχλαγκερ (Johann Trummelschlager) στο Στρόνες. Από όσο είναι γνωστό, το παιδί ήταν το πρώτο και παρέμεινε το μοναδικό. Η υπηρέτρια δεν έδωσε στον πάστορα πληροφορίες για τον πατέρα του παιδιού.

Το 1842, όταν το εξωσυζυγικό παιδί ήταν ήδη πέντε ετών, η Άννα Μαρία Σίκλγκρουμπερ παντρεύτηκε τον πενηντάχρονο μυλωνά Γιόχαν Γκεόργκ Χίεντλερ. Στο εκκλησιαστικό ενοριακό μητρώο του Ντέλερσχαϊμ (Döllersheim) είχε προστεθεί η ακόλουθη γνωστοποίηση:

«Ότι ο εγγεγραμμένος πατέρας Γκεόργκ Γιόχαν Χίεντλερ, ο οποίος είναι γνωστός στους συνυπογράφοντες μάρτυρες, αναγνωρίζει τον εαυτό του ως πατέρα του παιδιού Άλοϊζ, που υποδεικνύεται από τη μητέρα του παιδιού Άννα Μαρία Σίκλγκρουμπερ και ζήτησε να εισαχθεί το όνομά του στο τοπικό μητρώο βαπτίσματος, επιβεβαιώνεται από τους παρόντες συνυπογράφοντες.» Ακολουθούν οι υπογραφές του πάστορα και των τεσσάρων μαρτύρων.

Ο Γιόχαν Γκεόργκ Χίεντλερ πιστοποίησε επίσημα την πατρότητά του για δεύτερη φορά το 1876 στο γραφείο του συμβολαιογράφου στη Βάϊτρα με την ευκαιρία ενός κληρονομικού ζητήματος. Εκείνη την εποχή ήταν ήδη ογδόντα τεσσάρων ετών, η μητέρα του παιδιού ήταν νεκρή για σχεδόν τριάντα χρόνια, ο Άλοϊζ Σίκλγκρουμπερ ήταν εδώ και καιρό ένας καλοδιορισμένος βοηθός τελωνείου στο Μπράουναου. Οι αγρότες Ράμεντερ, Πέρουτς και Μπράιτενεντερ υπέγραψαν αυ-

τό το έγγραφο ως τοπικοί γνωστοί μάρτυρες.

Με αυτό, το ζήτημα της πατρότητας σύμφωνα με την εκκλησία και την επίσημη άποψη διευκρινίζεται επαρκώς. Δεν υπάρχει τίποτα περισσότερο να πούμε γι’ αυτό. Φυσικά δεν μπορεί να επιτευχθεί η απόλυτη βεβαιότητα, έτσι ώστε να αποκλειστούν άλλοι συνδυασμοί για τον παππού του Αδόλφου Χίτλερ από την πλευρά του πατέρα. Αργότερα η αποκαλυπτική βιβλιογραφία το αξιοποίησε αρκετά. Αλλά ποιος φρόντιζε το εξωσυζυγικό παιδί μιας φτωχής υπηρέτριας σε ένα απομακρυσμένο χωριό του Βάλντφερτελ;

Αφού το αγόρι δεν είχε υιοθετηθεί επίσημα ακόμη και μετά το γάμο της μητέρας του παιδιού, το όνομά του συνέχισε να είναι Σίκλγκρουμπερ. Θα διατηρούσε αυτό το όνομα καθ’ όλη τη διάρκεια της ζωής του, εάν ο Γιόχαν Νέπομουκ Χίεντλερ, ο αδελφός του Γιόχαν Γκεόργκ, που ήταν δεκαπέντε χρόνια νεότερος από αυτόν, δεν είχε κάνει τη διαθήκη του στην οποία ήθελε αφήσει στο εξώγαμο παιδί του αδερφού του ένα μικρό μέρος. Αλλά έθεσε μια προϋπόθεση ότι ο Άλοϊζ έπρεπε να πάρει το όνομα Χίεντλερ. Πράγματι, στις 4 Ιουνίου 1876, το όνομα Άλοϊζ Σίκλγκρουμπερ άλλαξε σε Άλοϊζ Χίεντλερ στο εκκλησιαστικό βιβλίο της ενορίας του Ντέλερσχαϊμ. Στις 6 Ιανουαρίου 1877, η Περιφερειακή Αρχή του Μίστελμπαχ (Mistelbach) επιβεβαίωσε αυτήν την αλλαγή ονόματος. Από τώρα και στο εξής ο Άλοϊζ Σίκλγκρουμπερ θα λεγόταν Άλοϊζ Χίτλερ, ένα όνομα που από μόνο του σήμαινε τόσα λίγα όσα το άλλο, αλλά που του εξασφάλιζε την κληρονομιά.

Αργότερα, όταν μιλούσαμε για τους συγγενείς του στο Βάλντφερτελ, ο Αδόλφος μου είχε πει για την αλλαγή ονόματος που είχε κάνει ο πατέρας του. Τίποτε απ’ όσα έκανε ο «γέρος» του, δεν τον ικανοποίησε τόσο πολύ όσο αυτό· γιατί το «Σίκλγκρουμπερ» του φαινόταν τόσο άξεστο, χωριάτικο εκτός από το ότι ήταν τόσο άγαρμπο και δυσνόητο. Το «Χίεντλερ» ήταν πολύ βαρετό γι’ αυτόν, πολύ μαλακό. Αλλά το «Χίτλερ» ακουγόταν καλό και ήταν εύκολο να απομνημονευτεί.

Το γεγονός ότι ο πατέρας του δεν επέλεξε την ορθογραφία

«Χίεντλερ», όπως έκαναν οι υπόλοιποι συγγενείς του, αλλά μάλλον εφηύρε ελεύθερα τη μορφή «Χίτλερ», η οποία, όπως το Χύττλερ, στην πραγματικότητα πρέπει να γραφτεί με διπλό «τ», είναι χαρακτηριστικό μιας ξεχωριστής ιδιαιτερότητάς του: η μανία του για αδιάκοπη αλλαγή. Οι προϊστάμενοί του δεν είχαν καμία σχέση με αυτό. Ο Άλοϊζ Χίτλερ στα σαράντα χρόνια υπηρεσίας του μετατέθηκε μόνο τέσσερις φορές. Τα μέρη στα οποία έπρεπε να ασκήσει τα καθήκοντά του, στο Ζάαλφελντεν, στο Μπράουναου, στο Πασσάου και στο Λιντς, είναι γεωγραφικά τόσο ευνοϊκά, που σχημάτιζαν το ιδανικό περιβάλλον για την επαγγελματική σταδιοδρομία ενός τελωνειακού υπαλλήλου. Αλλά μόλις έδειχνε ότι είχε πατήσει σε ένα από αυτά τα μέρη τότε ξεκινούσε τη μετακόμιση. Δώδεκα μετεγκαταστάσεις είναι σίγουρες για τα χρόνια που πέρασε στο Μπράουναου, και πιθανώς υπήρχαν περισσότερες. Στο Πασσάου, μετακόμισε τρεις φορές σε δύο χρόνια. Αμέσως μετά τη συνταξιοδότησή του, μετακόμισε από το Λιντς στο Χάφελντ, από εκεί στο Λάμπαχ – πρώτα στο πανδοχείο Λάινγκαρτνερ (Leingartner), ύστερα στο μύλο του σιδηρουργού Σβάιγκμπαχ (Schweigbach), δηλαδή δύο αλλαγές κατοικίας σε ένα χρόνο –, και στη συνέχεια στο Λέοντινγκ. Δεν μπορούμε να πούμε ότι αυτή η συνεχής αλλαγή κατοικίας – ο Αδόλφος, όταν πρωτογνωριστήκαμε, θυμόταν επτά μετακομίσεις και πέντε διαφορετικά σχολεία που είχε παρακολουθήσει – οφειλόταν σε κακές συνθήκες διαβίωσης. Σίγουρα το πανδοχείο του Πόμμερ (Gasthaus Pommer) ήταν – ο Άλοϊζ Χίτλερ είχε μια προτίμηση να μένει σε πανδοχεία! –, εκείνο στο οποίο γεννήθηκε ο Αδόλφος το 1889, ένα από τα πιο όμορφα και αντιπροσωπευτικά σπίτια στα προάστια του Μπράουναου. Παρ’ όλα αυτά, ο πατέρας μετακόμισε ξανά αμέσως μετά τη γέννηση του Αδόλφου. Μπορεί να αποδειχθεί ότι ο Άλοϊζ Χίτλερ άλλαζε συχνά ένα κακό διαμέρισμα με ένα καλύτερο. Δεν ήταν σημαντικό όμως το διαμέρισμα, αλλά η μετακόμιση. Πώς μπορείτε να εξηγήσετε αυτόν τον παράξενο εθισμό;

Αυτό θα μπορούσε να χαρακτηριστεί: Ο Άλοϊζ Χίτλερ δεν

άντεχε να μένει σε ένα μέρος. Καθώς η υπηρεσία του τον ανάγκαζε σε κάποια εξωτερική σταθερότητα, στον δικό του τομέα ήθελε πάντα κάποια αλλαγή. Μόλις συνήθιζε σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον, κουραζόταν απ’ αυτό. Το να ζεις σημαίνει να αλλάζεις τις συνθήκες, ένα βασικό γνώρισμα που επίσης γνώρισα πολύ καθαρά στη φύση του Αδόλφου.

Ο Άλοϊζ Χίτλερ άλλαξε την οικογενειακή του κατάσταση τρεις φορές. Θα μπορούσατε να πείτε ότι έφταιγαν οι εξωτερικοί παράγοντες. Αν ήταν έτσι, η μοίρα σπάνια ταίριαζε στην ιδιοσυγκρασία του. Αλλά ξέρουμε πώς ακριβώς η πρώτη του γυναίκα, η Άννα, υπέφερε από την μεταβλητότητά του, μια κατάσταση που οδήγησε στον χωρισμό της από τον άντρα της και η οποία συνέβαλε με πολλούς τρόπους στον απροσδόκητο θάνατό της˙ γιατί ο Άλοϊζ Χίτλερ απέκτησε παιδί από τη μετέπειτα δεύτερη γυναίκα του, ενώ η πρώτη του γυναίκα ήταν ακόμα ζωντανή. Και ακόμα και όταν η δεύτερη γυναίκα του αρρώστησε σοβαρά και πέθανε, η Κλάρα, η τρίτη του γυναίκα, περίμενε ήδη ένα παιδί από αυτόν. Ο χρόνος μέχρι το γάμο ήταν αρκετός για να γεννηθεί το παιδί στο γάμο. Ο Άλοϊζ Χίτλερ δεν έκανε εύκολη τη ζωή για τις γυναίκες του. Ακόμη περισσότερα, απ’ τους περιστασιακούς υπαινιγμούς της κυρίας Χίτλερ, θα μπορούσε κάποιος να συμπεράνει από την καταβεβλημένη όψη της που μιλούσε γι’ αυτό. Ίσως σε αυτή την έλλειψη εσωτερικής αρμονίας του πατέρα να συνέβαλε εν μέρει το γεγονός ότι ο Άλοϊζ Χίτλερ ποτέ δεν παντρεύτηκε μια γυναίκα της ηλικίας του. Η Άννα ήταν δεκατέσσερα χρόνια μεγαλύτερη από αυτόν, η Φραντσίσκα είκοσι τέσσερα χρόνια νεότερη, η Κλάρα κατά είκοσι τρία χρόνια νεότερη.

Αυτή η παράξενη και ασυνήθιστη συνήθεια του πατέρα, να αλλάζει διαρκώς τις συνθήκες γύρω του είναι ακόμη πιο εντυπωσιακή καθώς έπεφτε σε μια εποχή ήρεμης, άνετης πολιτικής ειρήνης, στην οποία, όπως φαινόταν εξωτερικά, δεν υπήρχαν λόγοι για μια τέτοια αλλαγή. Αυτή η ιδιαιτερότητα, τόσο χαρακτηριστική του πατέρα, μου εξηγεί επίσης την περίεργη συμπεριφορά του γιου του, η οποία είχε παραμείνει

μυστήριο για πολύ καιρό γιατί δεν μπορούσα να εξηγήσω τη συνεχή ανησυχία του. Όταν ο Αδόλφος και εγώ περπατούσαμε στα γνωστά σοκάκια της παλιάς αστικής πόλης – όλα γύρω μας γαλήνια, ήρεμα, αρμονικά – ο φίλος μου μερικές φορές καταλαμβάνονταν από μια συγκεκριμένη διάθεση και άρχιζε να αλλάζει όλα όσα έβλεπε γύρω του. Αυτό το σπίτι ήταν σε λάθος μέρος. Θα ’πρεπε να κατεδαφιστεί. Υπήρχε ένα άδειο οικόπεδο που θα μπορούσε να χτιστεί αντ’ αυτού. Όμως εκείνος ο δρόμος χρειάζεται διόρθωση για να δίνει μια πιο συμπαγή εντύπωση. Μακριά απ’ αυτό το φρικτό, εντελώς κακότεχνο συγκρότημα κατοικιών! Δωρεάν θέα στο παλιό κάστρο. Έτσι ανοικοδομούσε συνεχώς αυτήν την πόλη. Αλλά δεν ήταν μόνο τα κτίρια. Ο ζητιάνος που στεκόταν μπροστά στην εκκλησία και ζητούσε ελεημοσύνη του έδινε αφορμή για να μιλήσει για ένα απαραίτητο κρατικό συνταξιοδοτικό σύστημα, το οποίο θα καθιστούσε περιττή την επαιτεία του δρόμου. Η σύζυγος ενός αγρότη που προχωρούσε με το καρότσι του γάλακτός της που το έσερνε ένας τριχωτός σκύλος Αγίου Βερνάρδου – μια ευκαιρία να επικρίνει την κοινωνία για την πρόληψη της σκληρότητας στα ζώα για την έλλειψη της πρωτοβουλίας της. Δύο νεαροί υπολοχαγοί που περπατούν νωχελικά στους δρόμους, κουνώντας αλαζονικά το σπαθί τους – ήταν επαρκής λόγος γι’ αυτόν για να στηλιτεύσει τις ελλείψεις της στρατιωτικής θητείας που επιτρέπει τέτοια τεμπελιά. Αυτή η τάση, να είναι δυσαρεστημένος με όλα όσα υπάρχουν, να τα αλλάζει συνεχώς, να τα βελτιώνει, δεν μπορούσε να εκριζωθεί απ’ αυτόν. Αυτό με κανένα τρόπο δεν ήταν μια ιδιορρυθμία που είχε αποκτήσει από εξωτερικές επιρροές, από την ανατροφή του στο σπίτι ή στο σχολείο, αλλά μια έμφυτη ιδιότητα που, κατά τη γνώμη μου, ήταν επίσης εμφανής στον ανήσυχο χαρακτήρα του πατέρα του. Όπως ένας κινητήρας, που κινεί χιλιάδες τροχούς, βρισκόταν μέσα του αυτή η υπερφυσική δύναμη. Παρ’ όλα αυτά υπήρχε μια ουσιαστική διαφορά μεταξύ του πατέρα και του γιου ως προς τις επιπτώσεις αυτής της τάσης. Ο πατέρας διέθετε έναν αξιόπιστο ρυθμιστή για να συγκρατήσει την απείθαρχη ιδιοσυγ-

κρασία: την υπηρεσία. Η αυστηρά ρυθμισμένη κρατική υπηρεσία έδινε στον ευμετάβλητο χαρακτήρα του Άλοϊζ Χίτλερ σκοπό και κατεύθυνση. Ξανά και ξανά σώθηκε από επιπλοκές από τις σκληρές απαιτήσεις των καθηκόντων του. Η στολή του τελωνειακού υπαλλήλου χρησίμευε σαν κάλυψη για οτιδήποτε μπορεί να είχε συμβεί στον θυελλώδη τομέα της ιδιωτικής του ζωής. Και ένα πράγμα πάνω απ' όλα: με την υπηρεσία του, ο πατέρας αποδεχόταν ανεπιφύλακτα την αρχή στην οποία βασιζόταν. Ακόμα κι αν ο Άλοϊζ Χίτλερ είχε την τάση να εκφράζει φιλελεύθερες απόψεις, κάτι που δεν ήταν ασυνήθιστο στην αυστριακή δημόσια διοίκηση εκείνη την εποχή, γι' αυτόν η εξουσία του κράτους, που εκφραζόταν στο πρόσωπο του αυτοκράτορα, παρέμενε απολύτως απαραβίαστη. Μέσω αυτής της ανεπιφύλακτης ένταξης σε μια αρχή που αναγνώριζε με βαθιά πεποίθηση, ο Άλοϊζ Χίτλερ μπορούσε να περάσει με ασφάλεια σε όλους τους επικίνδυνους υφάλους και τις ξέρες της ζωής του, στις οποίες μερικές φορές θα μπορούσε να είχε βρεθεί λόγω της παρορμητικής του φύσης.

Αυτό ρίχνει επίσης ένα διαφορετικό φως στις επίμονες προσπάθειές του να κάνει τον Αδόλφο έναν δημόσιο υπάλληλο. Γι' αυτόν ήταν κάτι περισσότερο από μια συνηθισμένη έγνοια ενός πατέρα για το μέλλον του γιου του. Ο σκοπός του ήταν μάλλον να εξασφαλίσει μια θέση για τον γιο του που απαιτούσε την αναγνώριση αυτής της εξουσίας. Είναι πολύ πιθανό ο ίδιος ο πατέρας να μην είχε καταλάβει καν τον βαθύτερο λόγο αυτής της στάσης. Όμως, το πείσμα του να επιμείνει στην άποψή του απέναντι στον γιο του δείχνει ότι είχε μια ιδέα του τι διακυβεύονταν για τον Αδόλφο. Τόσο καλά τον ήξερε τον γιό του.

Αλλά με το ίδια πείσμα και ο Αδόλφος αρνήθηκε να κάνει αυτό που ήθελε ο πατέρας του, αν και είχε μόνο πολύ ασαφείς ιδέες για το τι ήθελε να γίνει στο μέλλον. Το να γίνει ζωγράφος ήταν ίσως το χειρότερο πράγμα που μπορούσε να ζητήσει από τον πατέρα του να κάνει· γιατί κατά μία έννοια σήμαινε ένα συνεχές τριγύρισμα και έναν ασταθή τρόπο ζωής, ακριβώς αυτό

που ήθελε να αποτρέψει ο πατέρας κάτω από όλες τις συνθήκες.

Με αυτή την άρνηση να γίνει δημόσιος υπάλληλος, η ζωή του Αδόλφου Χίτλερ απέκλινε απότομα από τον δρόμο του πατέρα του. Εδώ σε αυτό το σημείο βρισκόταν η μεγάλη απόφαση της ζωής του. Εδώ ο Αδόλφος καθόρισε την αβέβαιη πορεία του οχήματος της ζωής του και έτσι οριστικά και αμετάκλητα του έδωσε μια διαφορετική κατεύθυνση. Τα χρόνια που ακολούθησαν αυτήν την απόφαση τα έζησα στο πλευρό του Αδόλφου Χίτλερ. Είχα δει πόσο σοβαρά έψαχνε ένα δρόμο για το μέλλον του, όχι απλώς μια δουλειά που θα του παρείχε τα προς το ζην, αλλά για πραγματικά καθήκοντα που θα ήταν κατάλληλα για το ταλέντο του.

Λίγο πριν από το θάνατό του, ο πατέρας του είχε πάρει τον δεκατριάχρονο Αδόλφο στο τελωνείο του Λιντς με την μάταιη ελπίδα να δείξει στο γιο του το μελλοντικό του εργασιακό περιβάλλον. Βασικά, πίσω από την πεισματική άρνηση να ακολουθήσει την καριέρα του πατέρα του, είναι η απόρριψη της υπάρχουσας κρατικής εξουσίας δηλαδή αυτής της εξουσίας που στα μάτια του πατέρα ήταν ακόμα απόλυτη. Έτσι, το μονοπάτι του γιου οδήγησε αρχικά στο άγνωστο και εύλογα τελείωσε με τον Αδόλφο Χίτλερ, στο στόχο της πολιτικής του σταδιοδρομίας, να ενσωματώνει στο πρόσωπό του εκείνη την κρατική εξουσία την οποία είχε αρνηθεί τόσο ανεπιφύλακτα στο έδαφος της πατρίδας του πατέρα του.

Τα δύο χαρακτηριστικά που είναι τόσο καίρια για την εικόνα του Αδόλφου Χίτλερ, δηλαδή, η άτεγκτη συνέπεια στο δρόμο του από τη μία πλευρά και από την άλλη πλευρά η μανία να αλλάζει ό, τι υπάρχει, φαίνονται να έρχονται σε αντίθεση μεταξύ τους. Στην πραγματικότητα, όμως, το ένα συμπλήρωνε το άλλο. Το βίωσα αρκετά καθαρά χωρίς να μπορέσω να το εξηγήσω λεπτομερώς εκείνη τη στιγμή. Αν και κρατούσε τα πάντα γύρω του σε μια συνεχή κίνηση, παρέμενε πάντα ο ίδιος. Η ορμητική του μανία για αλλαγή εξασφάλιζε ότι, παρά τον συνεπή χαρακτήρα του, δεν παρέμενε άκαμπτος και αμετακίνητος και δεν δεσμευόταν μονόπλευρα· αντίθετα, η συ-

νέπεια της φύσης του έδινε στη θυελλώδη επιθυμία του για αλλαγή μια σαφή κατεύθυνση, έναν αμετάβλητο στόχο. Και τα δύο αυξανόμενα εναλλάξ χαρακτηριστικά μου φάνηκαν ότι ήταν οι προϋποθέσεις για ένα επαναστατικό άτομο.

Ο Άλοϊζ Χίτλερ πέθανε από αιφνίδιο θάνατο. Στις 3 Ιανουαρίου 1903 – τότε ήταν εξήντα πέντε ετών και εξακολουθούσε να είναι πολύ ακμαίος και ενεργητικός – πήγε στο γειτονικό πανδοχείο στις δέκα η ώρα, όπως έκανε κάθε μέρα, για να πάρει το πρωινό του. Ξαφνικά έπεσε σιωπηλά από την καρέκλα. Πριν προλάβει να έρθει ένας γιατρός ή ένας ιερέας, ήταν νεκρός.

Όταν ο δεκατετράχρονος γιος του οδηγήθηκε στο φέρετρο του πατέρα του, όπως ανέφεραν οι παριστάμενοι, ξέσπασε σε λυγμούς. Μια απόδειξη ότι η σχέση του Αδόλφου με τον πατέρα του, ήταν πολύ πιο βαθιά από ό, τι συνήθως πιστεύεται.

ΔΙΑΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΜΕ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Όταν πρωτογνώρισα τον Αδόλφο Χίτλερ είχε ήδη εγκαταλείψει το σχολείο. Αν και εκείνη την εποχή φοιτούσε στο γυμνάσιο στο Στάγιερ, από όπου κυρίως κάθε Κυριακή επισκεπτόταν το σπίτι. Μόνο για χάρη της μητέρας του είχε συμβιβαστεί με αυτό, που όπως το είπε ήταν «η τελευταία προσπάθεια». Διότι ο σχολικός έλεγχος της τρίτης τάξης του γυμνασίου στο Λιντς ήταν τόσο άσχημος, που είχε προταθεί στην κυρία Χίτλερ, να αφήσει τον Αδόλφο να σπουδάσει σε άλλο σχολείο. Για να το θέσω πιο σωστά: ο δύσκολος μαθητής επιτράπηκε να προβιβαστεί μόνο με την προϋπόθεση ότι θα έφευγε από το γυμνάσιο του Λιντς. Με αυτόν τον τρόπο, το σχολείο της πρωτεύουσας της περιφέρειας ωθούσε τους μαθητές που δεν θεωρούσε καλούς για τις μικρότερες πόλεις. Ο ίδιος ο Αδόλφος ήταν αγανακτισμένος απ’ αυτή την δόλια μέθοδο και θεωρούσε την προσπάθειά του στην τέταρτη τάξη του γυμνασίου του Στάγιερ σαν αποτυχία από την αρχή. Εν τω μεταξύ, είχε γνωρίσει αρκετά καλά το σχολικό σύστημα και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν χρειαζόταν πλέον το σχολείο γι’ αυτό που είχε αρχίσει να κάνει. Σε ό,τι είχε έλλειψη γνώσης προτίμησε να το αποκτήσει με την αυτοδιδασκαλία. Η τέχνη είχε μπει στη ζωή του από καιρό. Αφιερώθηκε σε αυτήν με νεανικό πάθος, πεπεισμένος ότι είχε κληθεί να γίνει καλλιτέχνης. Σε σχέση με την τέχνη, το σχολείο και η λειτουργία εκμάθησής του βυθίστηκαν στη γκρίζα μονοτονία. Ο Αδόλφος ήθελε επιτέλους να είναι ελεύθερος από κάθε περιορισμό και να προχωρήσει μόνος του. Περιφρονούσε κάθε νεαρό άτομο, που δεν είχε βρει το δρόμο του στη ζωή. Στον ίδιο βαθμό, που αποστασιοποιήθηκε από το μισητά σχολικά μαθήματα, μεγάλωσε η φιλία μας σε αξία και σημασία γι’ αυτόν. Αυτό που δεν του είχαν δώσει στο παρελθόν οι ασήμαντοι συμμαθητές του, το περίμενε από τον φίλο του.

Τα στοιχεία της φοίτησής του στο σχολείο, τα οποία είχα μάθει εκείνη την εποχή, μπορούν εύκολα να προσδιοριστούν:

2 Μαΐου 1895 μπήκε στο μονοθέσιο δημοτικό σχολείο στο Φίσλχαμ κοντά στο Λάμπαχ.

1895/1896 Παρακολούθησε την πρώτη τάξη του δημοτικού σχολείου στο Χάφελντ.

1896/1897 Δημοτικό σχολείο του Λάμπαχ, στη δεύτερη τάξη.

1897/1898 Τρίτη τάξη στο ίδιο σχολείο.

1897/1898 Δημοτικό σχολείο στο Λέοντινγκ, τέταρτη τάξη.

1899/1900 Πέμπτη τάξη στο ίδιο σχολείο.

1900/1901 Πρώτη τάξη του αυτοκρατορικού και βασιλικού κρατικού γυμνασίου στην οδό Στάινγκασσε, στο Λιντς.

1901/1902 Επανάληψη πρώτης τάξης.

1902/1903 Δεύτερη τάξη γυμνασίου στο Λιντς.

1903/1904 Τρίτη τάξη γυμνασίου στο Λιντς.

1904/1905 Τέταρτη τάξη γυμνασίου στο Στάγιερ.
Φθινόπωρο του 1905 επαναλαμβάνει τις εξετάσεις σε αυτό το σχολείο.

Υπάρχει επίσης αρκετό αυθεντικό υλικό για τις επιτυχίες και τις αποτυχίες της φοίτησής του στο σχολείο. Τα μεμονωμένα ενδεικτικά των τάξεων μπορούν να ανασυνταχτούν από τους σχολικούς καταλόγους.

Ο Χίτλερ ήταν πάντα ένας από τους καλύτερους μαθητές στο δημοτικό σχολείο. Μάθαινε εύκολα και έκανε πολύ καλή πρόοδο ακόμα και χωρίς προσπάθεια.

Ο δάσκαλος Καρλ Μίττερμαγιερ στο Φίσλχαμ, με τον οποίο ξεκίνησε τα μαθήματα, τον πέρασε με ένα «ενδεικτικό γεμάτο Α». Ο Μίττερμαγιερ ζούσε το 1938 και φυσικά ρωτήθηκε αμέσως για τις αναμνήσεις από τον πρώην μαθητή του. Αν και θυμόταν το χλωμό, αδύναμο αγόρι, που το έφερνε στο σχολείο του Φίσλχαμ κάθε μέρα από το Χάφελντ η δωδεκάχρονη αδερφή του Άνγκελα, δεν μπορούσε παρά να πει λίγα πράγματα για αυτό. Ο μικρός Αδόλφος άκουγε τα λόγια του. Τα σχολικά του είδη ήταν πάντα σε τάξη. Διαφορετικά δεν είχε παρατηρήσει τίποτα, είτε καλό είτε κακό. Παρεμπιπτόντως, σαν Καγκελάριος του Ράιχ, ο Αδόλφος παρακολούθησε το σχολείο μιας τάξης στο Φίσλχαμ το 1939 και επέστρεψε στο ίδιο σχολι-

κό θρανίο όπου είχε μάθει να διαβάζει και να γράφει. Ως συνήθως, αξιοποίησε την επίσκεψή του για να αλλάξει ό, τι υπήρχε εκεί: Αγόρασε προσωπικά το παλιό κτίριο του σχολείου που είχε διατηρηθεί και διέταξε να χτιστεί ένα νέο, όμορφο σχολείο. Η δασκάλα που είχε αντικαταστήσει τον παλιό διευθυντή Μίττερμαγιερ προσκλήθηκε στο Όμπερζαλτσμπεργκ (Obersalzberg) με τη σχολική τάξη.

Ακόμα και στο Λάμπαχ, όπου ο Αδόλφος Χίτλερ φοίτησε στη δεύτερη και τρίτη τάξη του δημοτικού σχολείου, ο δάσκαλός του Φράντς Ρέχμπεργκερ (Franz Rechberger) δεν του έβαλε τίποτα παρά το Α. Εκείνη την εποχή μπήκε στη χορωδία των αγοριών του μοναστηριού.

Για τις σχολικές του ημέρες στο σχολείο Λέοντινγκ, της τέταρτης και πέμπτης τάξης, οι δάσκαλοι Ζιξτλ (Sixtl) και Μπράουναϊς (Brauneis) δεν μπορούσαν να σκεφτούν τίποτα εξαιρετικό να πουν και δεν μπορούσαν να δώσουν πληροφορίες για το παρελθόν. Στην ιστορία και στη γεωγραφία γνώριζε περισσότερα από κάποιους δασκάλους, είπε ο Ζιξτλ.

Αλλά τα πράγματα άλλαξαν όταν ο Αδόλφος Χίτλερ μπήκε στο γυμνάσιο του Λιντς το Σεπτέμβριο του 1900. Ο ίδιος έγραψε για εκείνα τα χρόνια:

«Στην αρχή ήταν βέβαιη μόνο η φαινομενική μου αποτυχία στο σχολείο. Μάθαινα ό,τι μου άρεζε, ειδικά όλα όσα σκέφτηκα ότι θα τα χρειαζόμουν αργότερα σαν ζωγράφος. Αυτά που μου φαινόταν χωρίς νόημα από αυτή την άποψη, ή δεν με προσέλκυαν με κάποιο τρόπο, τα σαμποτάριζα εντελώς. Οι έλεγχοί μου από εκείνη την εποχή, ανάλογα με το θέμα και το ενδιαφέρον τους, ήταν πάντοτε των άκρων. Εκτός από τα «αξιέπαινος» και «εξαιρετικά», «αρκετά καλά» ή και τα «ανεπαρκής». Μακράν η καλύτερη απόδοσή μου ήταν στη γεωγραφία και ακόμη περισσότερο στη παγκόσμια ιστορία. Τα δύο αγαπημένα θέματα στα οποία προχώρησα στην τάξη.»

Με βάση αυτή την αυτοπροσωπογραφία μπορεί κάποιος να αποκτήσει μια λανθασμένη εικόνα σχετικά με τις σχολικές ημέρες του Αδόλφου. Ακόμα κι αν ο Αδόλφος ήταν απρόθυμος

να μου μιλήσει γι' αυτές, και πάντα με έναν παράξενο θυμό, η φιλία μας βρισκόταν στη σκιά των σχολικών του ημερών. Αυτό μου έδωσε μια εικόνα που ήταν πολύ διαφορετική από αυτή που κατέγραψε ο ίδιος δεκαπέντε χρόνια αργότερα.

Στην αρχή ήταν δύσκολο για το εντεκάχρονο αγόρι να συνδεθεί στο άγνωστο περιβάλλον. Καθημερινά έπρεπε να ταξιδεύει πολύ μακριά από το Λέοντινγκ μέχρι την πόλη στο γυμνάσιο στην οδό Στάινγκασσε. Όταν πηγαίναμε στον παλιό πύργο του φρουρίου στις πεζοπορίες μας, ο οποίος βρίσκεται σε ένα λόφο περίπου στα μισά της πόλης, μου έλεγε συχνά ότι αυτός ο δρόμος για το σχολείο ήταν το πιο υπέροχο πράγμα για αυτόν εκείνα τα χρόνια. Εν πάση περιπτώσει, αυτή η για περισσότερο από μία ώρα διαδρομή για το σχολείο του έδινε μια αίσθηση ελευθερίας, που την θεωρούσε πολύτιμη, αφού είχε μεγαλώσει μέχρι τώρα εντελώς στην ύπαιθρο. Τα πάντα γι' αυτόν στην πόλη του φαινόταν ξένα στην αρχή. Οι συμμαθητές του, που προέρχονταν κυρίως από πλούσιες οικογένειες του Λιντς, δεν δέχτηκαν το παράξενο αγόρι που ερχόταν καθημερινά «από τους αγρότες». Όμως οι καθηγητές νοιάζονταν γι' αυτόν μόνο σε ότι αφορούσε το σχολικό πρόγραμμα. Όλα ήταν τόσο διαφορετικά από το δημοτικό σχολείο με τον ζεστό δάσκαλο που γνώριζε πολύ καλά τους μαθητές του και που καθόταν στο ίδιο τραπέζι με τον πατέρα του τα βράδια. Στο δημοτικό σχολείο, το αγόρι είχε συνηθίσει να περνά το σχολικό έτος χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια. Αρχικά δοκίμασε και στο γυμνάσιο τον αυτοσχεδιασμό, στον οποίο ήταν αυθεντία. Αυτό ήταν απαραίτητο γιατί δεν του άρεζε να αποστηθίζει, αυτά που οι καθηγητές λάμβαναν τόσο σοβαρά υπόψη. Αλλά οι συνηθισμένες δικαιολογίες και υπεκφυγές απέτυχαν εδώ. Έτσι, αποτραβήχτηκε εντελώς στο καβούκι του και άφηνε τα πάντα να πάνε όπως πήγαιναν. Στην τάξη σπάνια τον πρόσεχε κανείς. Δεν είχε φίλους και παρέες όπως έκανε στο δημοτικό σχολείο και δεν έψαχνε καμιά. Αρκετές φορές μερικά από αυτά τα κακομαθημένα καλόπαιδα τον έκαναν να αισθανθεί ότι αυτός, το αγόρι που προέρχεται από το χωριό, δεν ταίριαζε

σε αυτό το σχολείο. Αυτό ήταν αρκετό για να απομονωθεί ακόμη περισσότερο από τους συμμαθητές του. Αξίζει να σημειωθεί ότι κανένας από τους πολυάριθμους συμμαθητές του από αυτήν την περίοδο δεν ισχυρίστηκε ποτέ ότι είχε δημιουργήσει κάποιο είδος οικειότητας ή φιλίας μαζί του, ούτε καν πολύ αργότερα. Το σχολείο δεν παρέλειψε να απαντήσει. Ο διευθυντής του ιδρύματος, κυβερνητικός σύμβουλος Χανς Κομμέντα (Hans Commenda), ο οποίος επίσης δίδασκε τα μαθηματικά σε αυτήν την τάξη, χαρακτήρισε τον Χίτλερ ως «ανεπαρκή», όπως και ο καθηγητής της φυσικής ιστορίας Μαξ Ένγκστιερ (Max Engstier), τον οποίο φοβόταν όλοι οι μαθητές.

Έτσι, στο πρώτο έτος του σχολείου, ο μαθητής του γυμνασίου Χίτλερ έφερε στο σπίτι ένα ενδεικτικό για τον πατέρα του, που περιείχε δύο «ανεπαρκής» και επίσης μια σημείωση ότι ο μαθητής έπρεπε να επαναλάβει την τάξη. Ο Αδόλφος δεν μου είπε ποτέ πώς αντέδρασε ο πατέρας του σε αυτό το ενδεικτικό εκείνη την εποχή. Αλλά είναι εύκολο να φανταστεί κανείς.

Οπότε έπρεπε να ξεκινήσει ξανά από την αρχή! Ο επικεφαλής της τάξης ήταν τώρα ο καθηγητής Δρ. Έντουαρντ Χίμερ (Dr. Eduard Huemer), ο οποίος δίδασκε Γερμανικά και Γαλλικά, τη μόνη ξένη γλώσσα με την οποία ο Αδόλφος Χίτλερ ασχολήθηκε ποτέ, ή πιο συγκεκριμένα, έπρεπε να ασχοληθεί. Αλλά στο μεταξύ είχε «εγκλιματιστεί» λίγο. Η επανάληψη της πρώτης τάξης πέτυχε. Προβιβάστηκε στη δεύτερη τάξη. Αλλά και σ' αυτήν πέρασε μόνο με ελάχιστη προσπάθεια. Και πάλι, ο πατέρας έπρεπε να βάλει την υπογραφή του σε ένα ενδεικτικό που έδειχνε ένα «ανεπαρκής» στα μαθηματικά, αυτή τη φορά προερχόμενο από τον καθηγητή Χάινριχ Ντρας (Heinrich Drasch). Άρα λοιπόν, δεν μπορούμε να πούμε ότι έφταιγαν οι δάσκαλοι για αυτήν την απόφαση. Αλλά ο Χίτλερ μισούσε τα μαθηματικά, επειδή ήταν πολύ στεγνά γι' αυτόν και απαιτούσαν αυστηρή, συστηματική εργασία. Το είχαμε συζητήσει πολλές φορές. Στη Βιέννη, ο Χίτλερ συνειδητοποίησε ότι θα χρειαζόταν τα μαθηματικά εάν ήθελε να γίνει οικοδόμος ή αρχιτέκτονας.

Ακόμα κι έτσι, η έντονη αντιπάθειά του παρέμεινε.

Η τρίτη τάξη τελείωσε και πάλι με δύο «ανεπαρκής», ξανά στα μαθηματικά και επίσης στα γερμανικά, αν και αργότερα τοποθέτησε τον καθηγητή Χίμερ ανάμεσα στους δασκάλους για τους οποίους είχε κάποιο σεβασμό. Εκείνη τη χρονιά πέθανε ο πατέρας του. Ο καθηγητής Χίμερ κατέστησε σαφές στη μητέρα του Χίτλερ, ότι ο προβιβασμός στην τέταρτη τάξη θα ήταν δυνατός μόνο αν πήγαινε σε κάποιο άλλο σχολείο, δηλαδή σε ένα απομακρυσμένο σχολείο. Άρα λοιπόν είναι λάθος ότι ο Αδόλφος Χίτλερ αποβλήθηκε από το γυμνάσιο του Λιντς. Μεταφέρθηκε μόνο «σε αγροτική περιοχή».

Εάν μέχρι τώρα ήταν οι εντολές του πατέρα του που τον είχαν κρατήσει στο σχολείο, τώρα ήταν η αγάπη προς τη μητέρα του, η οποία τον παρότρυνε να συνεχίσει τις σπουδές του. Μετακινήθηκε απρόθυμα στο Στάγιερ. Μου είχε πει, αφού διάβασε τη «Θεία Κωμωδία» του Δάντη, ότι σ' αυτό το σχολείο υπήρχε ο «Τόπος των Κολασμένων». Στο Στάγιερ, ο Χίτλερ ζούσε στον ξενώνα ενός δικαστικού υπαλλήλου, του Έντλερ φον Σιτσίνι στην οδό Γκρίνμαρκτ 19 (Grünmarkt) αλλά εκμεταλλευόταν τον ελεύθερο χρόνο για να έρθει στο Λιντς. Όπως ήταν αναμενόμενο, το αποτέλεσμα ήταν κακό. Ακόμη και η δοκιμασία της επανεξέτασης, η οποία ολοκληρώθηκε μεταξύ 1 και 15 Σεπτεμβρίου 1905, δεν μπόρεσε να το αλλάξει. Εκτός από τα επαναλαμβανόμενα «ανεπαρκής» στα μαθηματικά, προστέθηκε κι ένα «ανεπαρκής» στην «στερεομετρία».

Στην αξιολόγηση που έκανε για τον μαθητή του ο καθηγητής Δρ. Χίμερ, επικεφαλής της τάξης του Χίτλερ για τρία χρόνια, στη δίκη για προδοσία μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα του Νοεμβρίου το 1923, είχε πει: «Ο Χίτλερ ήταν σίγουρα προικισμένος, αν και μονόπλευρος, αλλά είχε ελάχιστο έλεγχο στον εαυτό του, θεωρήθηκε επίσης το λιγότερο επαναστατικός, αυθαίρετος, δογματικός και οξύθυμος, και ήταν εμφανώς δύσκολο γι' αυτόν να εναρμονιστεί στο πλαίσιο ενός σχολείου. Δεν ήταν ούτε εργατικός, διότι αλλιώς θα μπορούσε να έχει επιτύχει πολύ καλύτερα αποτελέσματα με τα αδιαμφισβήτητα

ταλέντα του.»

Στο τέλος της όχι πολύ θετικής του αξιολόγησης, ο καθηγητής Δρ. Χίμερ είχε αφήσει την καρδιά του να μιλήσει και πρόσθεσε: «Αλλά όπως διδάσκει η εμπειρία, το σχολείο δεν μας παρέχει και πολλά για τη ζωή και ενώ τα παιδιά-υπόδειγμα χάνονται χωρίς να αφήσουν ίχνη, οι βαθμοί του σχολείου δεν σημαίνουν πολλά για να αποκτήσει κάποιος την ελευθερία κινήσεων που χρειάζεται. Ο πρώην μαθητής μου, ο Χίτλερ, μου φαίνεται να είναι αυτού του είδους, στον οποίο εύχομαι ειλικρινά να ανακάμψει σύντομα από την ένταση και τον ενθουσιασμό των πρόσφατων γεγονότων και να βιώσει ακόμα και την εκπλήρωση αυτών των ιδανικών που λατρεύει στη καρδιά του και οι οποίες θα ήταν πραγματικά μια τιμή για κάθε Γερμανό.»

Αυτά τα λόγια, γραμμένα το 1924, είναι σίγουρα απαλλαγμένα από επαίνους που δόθηκαν μετά. Δείχνουν μια εντυπωσιακή αλληλεγγύη μεταξύ δασκάλου και πρώην μαθητή. Έμμεσα, ο καθηγητής Δρ. Χίμερ αναφέρει ότι τα ιδανικά για τα οποία στάθηκε ο Αδόλφος Χίτλερ ενώπιον των δικαστών εκείνη την εποχή προέρχονταν από το σχολείο. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο Χίτλερ στα Γερμανικά, όπως δήλωσε ο Δρ. Χίμερ, δεν ήταν καθόλου καλός μαθητής, καθώς αποδεικνύεται από τα ορθογραφικά λάθη που μπορεί κανείς να βρει στις κάρτες και τις επιστολές που μου έστειλε.

Ο δάσκαλος της φυσικής ιστορίας, ο καθηγητής Τέοντορ Γκίσινγκερ (Theodor Gissinger), ο οποίος είχε αντικαταστήσει τον καθηγητή Ένγκστιερ (Engstier), ήταν ένας από τους δασκάλους που κρίθηκαν «θετικά» από τον μαθητή του γυμνασίου Χίτλερ, αν και όχι σύμφωνα την ευρυμάθειά τους στο θέμα που δίδασκαν. Ο Γκίσινγκερ ήταν μεγάλος εραστής της φύσης, ένας ανθεκτικός πεζοπόρος, ένας ενθουσιώδης αθλητής και ορειβάτης. Μεταξύ των καθηγητών στο εθνικιστικό στρατόπεδο θεωρείτο ο πιο ριζοσπαστικός. Οι πολιτικές αντιθέσεις που υπήρχαν εκείνη την εποχή αποκαλύπτονταν ανάμεσα στο διδακτικό προσωπικό και μάλιστα είχαν ακόμη πιο

έντονο αποτέλεσμα από ό, τι στο κοινό. Αυτή η ατμόσφαιρα, φορτισμένη με την πολιτική ένταση, έγινε πολύ πιο αποφασιστική για την πνευματική ανάπτυξη του νεαρού Χίτλερ από οτιδήποτε άλλο. Όπως συμβαίνει τις περισσότερες φορές: δεν είναι η διδακτέα ύλη, αλλά η ατμόσφαιρα που καθορίζει την αξία ή την ανικανότητα του σχολείου.

Παρεμπιπτόντως, ο καθηγητής Γκίσινγκερ εκ των υστέρων έκανε μια αξιολόγηση του πρώην μαθητή του Χίτλερ. Αυτό το περίεργο έγγραφο αναφέρει: «Στο Λιντς, ο Χίτλερ δεν μου έκανε ούτε καλή ούτε κακή εντύπωση. Ούτε ήταν ο ηγέτης της τάξης. Η μορφή του ήταν λεπτή και ακέραια, το πρόσωπό του ήταν κυρίως χλωμό και μουτρωμένο, σχεδόν σαν κάποιου με πνευμονική αρρώστια, το βλέμμα του πολύ ξεκάθαρο, τα μάτια του έλαμπαν.»

Δρ. Λίοπολντ Πετς, ο καθηγητής ιστορίας στο γυμνάσιο του Στάγιερ που θαύμαζε ο Χίτλερ.

Ο τρίτος και τελευταίος από τους δασκάλους που κρίθηκε «θετικά» από τον Χίτλερ ήταν ο καθηγητής του της ιστορίας Δρ. Λίοπολντ Πετς (Leopold Pötsch). Είναι ο μόνος από σχεδόν δώδεκα δασκάλους, που ο Αδόλφος Χίτλερ παραδεχόταν ακόμη και τότε. Όσο απρόθυμα μου μιλούσε ο Χίτλερ για τους πρώην δασκάλους του, τον Πετς τον απέκλειε.

Τα λόγια που είχε αφιερώσει ο Χίτλερ στον καθηγητή ιστορίας του είναι γνωστά:

«Ήταν ίσως καθοριστική για όλη την μετέπειτα ζωή μου, που κάποτε ήμουν τυχερός να έχω έναν δάσκαλο για την ιστορία, που ήταν ένας απ’ τους λίγους που κατάλαβε, πώς να κάνει αυτή την άποψη να επικρατήσει στη διδασκαλία και στην εξέταση. Στον τότε καθηγητή μου Δρ. Λίοπολντ Πετς, στο πρα-

κτικό γυμνάσιο στο Λιντς, προσωποποιήθηκε αυτή η απαίτηση με έναν πραγματικά ιδανικό τρόπο. Ένας ηλικιωμένος κύριος, εξίσου καλοσυνάτος αλλά και αποφασιστικός, που ήταν σε θέση όχι μόνο να μας μαγέψει με την εκθαμβωτική ευγλωττία του, αλλά να μας παρασύρει πραγματικά. Ακόμη και σήμερα θυμάμαι με μια απαλή πινελιά το γκριζομάλλη άνδρα, που με τη φλογερή περιγραφή του μας έκανε μερικές φορές να ξεχνάμε το παρόν, μας ξαναπήγαινε στα περασμένα μεγαλεία και μέσα από την αμυδρή ομίχλη χιλιάδων ετών μεταμόρφωνε την ξερή ιστορική μνήμη σε μια ζωντανή πραγματικότητα. Στη συνέχεια καθόμασταν εκεί, συχνά ενθουσιασμένοι απ' το φλογερό πάθος, μερικές φορές ακόμη και συγκινημένοι μέχρι δακρύων.»

Ο Λίοπολντ Πετς είναι το μόνο πρόσωπο που κατονομάζεται από τον Χίτλερ στο βιβλίο του «Ο Αγώνας μου». Αφιέρωσε δυόμισι σελίδες στη μνήμη αυτού του άνδρα.

Σίγουρα αυτή η εκ των υστέρων κρίση είναι υπερβολική. Απόδειξη αυτού είναι ότι ο Χίτλερ ολοκλήρωσε την σχολική του καριέρα με ένα «επαρκής» στην ιστορία, αν και μπορεί να φταίει και η αλλαγή του σχολείου. Ωστόσο, δεν πρέπει να υποτιμούμε την επίδραση αυτού του δασκάλου στο εξαιρετικά δεκτικό αγόρι. Όταν λέγεται ότι το πιο πολύτιμο πράγμα για τη μελέτη της ιστορίας είναι ο ενθουσιασμός που δημιουργεί, τότε σε αυτήν την περίπτωση ο Δρ. Πετς έχει εκπληρώσει το έργο του.

Ο Πετς ήρθε από την περιοχή των νότιων συνόρων και, προτού έρθει στο Λιντς, είχε διδάξει στο Μάρμπουργκ (Marburg)* και σε άλλα μέρη στα γερμανικά σύνορα. Έτσι έφερε μαζί του μια ζωντανή εμπειρία του εθνικού αγώνα. Πιστεύω ότι αυτή η άνευ όρων αγάπη για τη γερμανική εθνότητα, την οποία ο Πετς συνέδεσε με την απόρριψη του κράτους των Αψβούργων, ήταν η αποφασιστική εμπειρία για τον νεαρό Χίτλερ. Με την ένθερμη δέσμευσή του στη γερμανική εθνότητα, απέκτησε μια μόνιμη θέση για τη μελλον-

*Σήμερα το Μάρμπουργκ της πρώην Κάτω Στυρίας είναι στη Σλοβενία (Μάριμπορ)

τική του ζωή.

Ο Αδόλφος Χίτλερ παρέμεινε ευγνώμων στον παλιό δάσκαλό του της ιστορίας καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του και αυτή η ευγνωμοσύνη έτεινε να αυξάνεται σε μέγεθος όσο προχωρώντας ο χρόνος τον απομάκρυνε από τις σχολικές αναμνήσεις. Όταν ο Χίτλερ είχε έρθει στο Κλάγκενφουρτ το 1938, είδε τον Πετς ξανά, ο οποίος περνούσε τη δύση της ζωής του στο Λάβανταλ του Αγ. Αντρέ (Lavanttal - St. Andrä). Για περισσότερο από μία ώρα ο Χίτλερ έμεινε μόνος σε ένα δωμάτιο με τον αδύναμο γέρο. Δεν υπάρχουν μάρτυρες για τη συνομιλία μεταξύ των δύο. Αλλά όταν ο Χίτλερ έφευγε από το δωμάτιο, εξήγησε στην συνοδεία του: «Δεν έχετε ιδέα τι οφείλω σε αυτόν τον ηλικιωμένο.»

Αλλά αυτές οι μεταγενέστερες κρίσεις του Χίτλερ σχετικά με τους δασκάλους του δεν θα πρέπει να συγχέουν περισσότερο την εικόνα που προκύπτει από τα σχολικά του χρόνια, όπως και οι μεταγενέστερες κρίσεις των δασκάλων για τους πρώην μαθητές τους, ή ακόμα λιγότερο οι πολύ αντιφατικές κρίσεις των αμέτρητων συμμαθητών του. Το γεγονός είναι – είμαι μάρτυρας αυτού – ότι ο Αδόλφος εγκατέλειψε το σχολείο με ένα στοιχειώδες μίσος. Ήμουν προσεκτικός για να μην φέρνω τη συζήτηση γύρω απ' το σχολείο. Αλλά αυτός και τώρα και τότε ξεσπούσε βίαια.

Δεν προσπάθησε να διατηρήσει επαφή με κανέναν από τους καθηγητές, ούτε καν με τον Πετς. Αντιθέτως! Απέφευγε τους καθηγητές και τους αγνοούσε όποτε τους συναντούσε στο δρόμο.

Παράλληλα με την εξωτερική αντιπαράθεση με το σχολείο γινόταν μια δεύτερη εσωτερική επαφή, που ήταν πολύ πιο ουσιαστική γι' αυτόν: η αντιπαράθεση με τη μητέρα του. Αυτή την έκφραση δεν πρέπει να την παρεξηγήσετε. Ο Αδόλφος προσπαθούσε να προσέχει τη μητέρα του όσο το δυνατόν περισσότερο. Αλλά αυτό ήταν αδύνατο τη στιγμή που τελικά απέτυχε στο σχολείο και έτσι άφησε το μονοπάτι που είχε επιλέξει ο πατέρας του.

Αυτή η ψυχική σύγκρουση απασχολούσε τον Αδόλφο πολύ περισσότερο από τον συνεχή ανταρτοπόλεμο με τους καθηγητές. Τι σημασία είχαν γι’ αυτόν οι κακοί βαθμοί; Έδειχναν όμως στη μητέρα του ότι ο Αδόλφος δεν θα πετύχαινε τον στόχο που είχε θέσει.

Έχω δει ο ίδιος τον τρόπο με τον οποίο ο Αδόλφος προσπαθούσε να προφυλάξει τη μητέρα του, η οποία γι’ αυτόν σήμαινε τα πάντα, κατά την τελευταία περίοδο των σχολικών του ημερών και δεν μπορούσε να την προφυλάξει γιατί ήταν αδύνατο να την πείσει ότι θα ’πρεπε να ακολουθήσει μια διαφορετική επαγγελματική πορεία. Ποιά ήταν αυτή η «διαφορετική πορεία», ακόμα και για τον ίδιο παρέμενε ασαφής. Και παρέμεινε ασαφής για πολλά χρόνια μετά το θάνατο της μητέρας του. Έτσι πήρε τις μεγάλες ανησυχίες της για το μέλλον του γιου της μαζί της στον τάφο.

Σε αυτό το θλιβερό φθινόπωρο του 1905, τα πράγματα για τον Αδόλφο ήταν στην κόψη του ξυραφιού. Βλέποντας τα πράγματα απ’ έξω, η απόφαση μπροστά στην οποία στεκόταν ο δεκαεξάχρονος ήταν: έπρεπε να επαναλάβει την τέταρτη τάξη του γυμνασίου στο Στάγιερ ή να εγκαταλείψει το σχολείο για πάντα; Αλλά αυτό σήμαινε πολύ περισσότερα γι’ αυτόν: θα ’πρεπε, για χάρη της μητέρας του, να συνεχίσει σε ένα μονοπάτι που ο ίδιος θεωρούσε ότι ήταν χωρίς προοπτικές και λανθασμένο, ή απλώς να αποδεχτεί τον πόνο που θα προκαλούσε ακούσια στη μητέρα του και να πάρει αυτό το «διαφορετικό» μονοπάτι το οποίο μπορούσε να πει μόνο ότι ήταν ένα μονοπάτι προς την τέχνη, ένας όρος που, είναι ευνόητο, δεν μπορούσε να παρηγορήσει τη μητέρα του με κανένα τρόπο.

Αλλά για τον Αδόλφο, σύμφωνα με τα ταλέντα του, δεν υπήρχε θέμα επιλογής μιας απόφασης με την πραγματική έννοια του όρου· γιατί στην πραγματικότητα δεν αντιμετώπιζε την επιλογή του ενός ή του άλλου δρόμου. Δεν μπορούσε να κάνει διαφορετικά, έφυγε από το σχολείο, ακολούθησε σταθερά τη δεύτερη πορεία και προσκολλήθηκε σε αυτό με συνέπεια. Αλλά

ήξερε πόσο σκληρή ήταν αυτή η απόφαση για τη μητέρα του. Ξέρω ότι υπέφερε πάρα πολύ από αυτό.

Τους μήνες, του φθινοπώρου του 1905, ο Αδόλφος αντιμετώπισε μια σοβαρή κρίση, τη χειρότερη που βίωσα σε αυτόν κατά τη διάρκεια των χρόνων της φιλίας μας. Εκφράστηκε στο γεγονός ότι αρρώστησε σοβαρά. Ο ίδιος μίλησε στο βιβλίο του για μια ασθένεια των πνευμόνων. Η αδερφή του Πάολα αναφέρθηκε σε μια αιμορραγία. Άλλοι πάλι ισχυρίστηκαν ότι το πρόβλημα ήταν στο στομάχι του. Εκείνη την εποχή πήγαινα στην Χούμπολντστρασσε σχεδόν κάθε μέρα και επισκεπτόμουν τον Αδόλφο που ήταν άρρωστος στο κρεβάτι· γιατί έπρεπε να συνεχίζω να του λέω για τη Στέφανι, την οποία θαύμαζε από τότε. Από όσο μπορώ να θυμηθώ, αυτή η ασθένεια ήταν στην πραγματικότητα μια πνευμονική ασθένεια, δηλαδή μια πνευμονική καταρροή. Ξέρω ότι υπέφερε από βήχα και αηδιαστικές καταρροές για πολύ καιρό μετά, ειδικά σε υγρές, ομιχλώδεις μέρες.

Αυτή η ασθένεια τον αποδέσμευσε από την υποχρέωση να συνεχίσει να πηγαίνει στο σχολείο, ακόμη και στα μάτια της μητέρας του. Από αυτή την άποψη, αυτή η ασθένεια ταίριαξε σε μεγάλο βαθμό στην απόφαση που είχε πάρει. Είναι αδύνατο να πούμε αν υπερέβαλε με τα συμπτώματα, ή αν ήταν σε κάποιο βαθμό ψυχοσωματικό ή αν είχε προδιάθεση να υποφέρει από την πάθηση.

Όταν ο Αδόλφος σηκώθηκε από το κρεβάτι του ασθενή, είχε από καιρό πάρει τις αποφάσεις του. Το σχολείο τελικά θα έμενε πίσω του. Χωρίς την παραμικρή αμφιβολία ή δισταγμό, θα κατευθυνόταν προς την καριέρα του καλλιτέχνη.

Ακολούθησαν δύο χρόνια στη ζωή του χωρίς να έχει έναν σαφώς ορατό στόχο. «Στην κενότητα της αργόσχολης ζωής», τη φράση που λέει ο ίδιος, ενώ έγραφε το βιβλίο του «Ο Αγώνας μου», ανακάλυψε αυτό το κενό στο βιογραφικό του με κάποια ενόχληση. Βλέποντάς το εξωτερικά, αυτός ο χαρακτηρισμός είναι σωστός. Δεν ξαναπήγε πλέον στο σχολείο, δεν παρακολουθούσε κάποια πρακτική επαγγελματική κατάρτιση,

ζούσε με τη μητέρα του και στηριζόταν σε αυτήν.

Στην πραγματικότητα, ωστόσο, αυτή η περίοδος της ζωής του ήταν γεμάτη με ανήσυχη δραστηριότητα. Σχεδίαζε, ζωγράφιζε, έγραφε, διάβαζε. Δεν θυμάμαι τον Αδόλφο να μην είχε τίποτα να κάνει ή για μια στιγμή να βαριέται. Εάν τύχαινε κάποια φορά να βαρεθεί κάτι, για παράδειγμα μια θεατρική παράσταση, που είχαμε επισκεφτεί, τότε αυτή η πλήξη του έδινε την αφορμή να απορρίψει το έργο και με αυτή την απόρριψη έριχνε τον εαυτό του με μεγάλο ζήλο σε κάποια δραστηριότητα ή σε κάτι άλλο. Φυσικά οι δραστηριότητές του δεν ήταν ακόμη συστηματικές. Δεν υπήρχε κάποιος συγκεκριμένος σκοπός, ούτε κάποιος σαφής στόχος. Απλώς συγκέντρωνε εντυπώσεις, εμπειρίες και υλικό γύρω του με απίστευτη ενέργεια. Το τι θα έκανε την ημέρα παρέμενε ανοιχτό. Απλώς κοιτούσε, κοιτούσε παντού και πάντα.

Ο Αδόλφος είχε βρει μια διέξοδο για να δείξει στη μητέρα του πόσο άσκοπο θα ήταν να πάει ξανά στο σχολείο. Το απέδειξε – χαρακτηριστικό του τρόπου του για να αντιμετωπίζει τα προβλήματα! –, αποδεικνύοντας στη μητέρα του τη ματαιότητα του ίδιου του σχολικού συστήματος. «Μαθαίνει κανείς περισσότερα μόνος του!» της εξήγησε. Έγινε μέλος της βιβλιοθήκης της «Εκπαιδευτικής Ένωσης των Πολιτών» στην οδό Μπίσμαρκστρασσε (Bismarckstrasse). Έγινε μέλος του συλλόγου του μουσείου και δανειζόταν και βιβλία από εκεί. Χρησιμοποιούσε επίσης τη δανειστική βιβλιοθήκη των βιβλιοπωλείων Στόγιερ και Λ. Χάσλινγκερ (Steurer und L. Haßlinger). Από εδώ και πέρα, δεν μπορώ να φέρω τον Αδόλφο στη μνήμη μου με κανέναν άλλο τρόπο παρά να περιβάλλεται από βιβλία, ειδικά από τους τόμους του αγαπημένου του έργου, που ποτέ δεν εγκατέλειψε, το «Οι περιπέτειες των Γερμανών Ηρώων» (Deutsche Heldensage). Πόσο συχνά με ανάγκαζε, μόλις γυρνούσα σπίτι από τη θορυβώδη μηχανή λαναρίσματος, να πάρω μαζί μου αυτό ή το άλλο βιβλίο που είχε διαβάσει και να το μελετήσω για να μου μιλήσει γι’ αυτό. Ξαφνικά όλα όσα του έλειπαν στο σχολείο, η σκληρή δουλειά, το ενδιαφέρον, η

χαρά της μάθησης, τα πάντα ήταν εκεί γι' αυτόν. Όπως έλεγε, είχε νικήσει το σχολείο με τα δικά του μέσα!

ΣΤΕΦΑΝΙ

Για μένα, ειλικρινά το λέω, δεν είναι καθόλου ευχάριστο, ότι εγώ – εκτός από την ίδια τη Στέφανι – είμαι ο μόνος μάρτυρας, που μπορεί να μιλήσει για την παιδική αγάπη του φίλου μου, η οποία διήρκεσε περισσότερα από τέσσερα χρόνια, από την αρχή του δέκατου έκτου έτους της ζωής του· φοβάμαι ότι με την περιγραφή των αληθινών γεγονότων θα απογοητεύσω όλους εκείνους που περιμένουν εντυπωσιακές αποκαλύψεις από αυτό. Η σχέση του Αδόλφου με αυτό το κορίτσι, που προερχόταν από μια σεβαστή οικογένεια, ήταν εντελώς στο πλαίσιο της επικρατούσας συνήθειας και ήταν απολύτως φυσιολογική, εκτός κι αν οι έννοιες της σεξουαλικής ηθικής έχουν μετατραπεί στο αντίθετο στη σημερινή γενιά σε τέτοιο βαθμό που να θεωρείται μη φυσιολογικό, όταν σε μια σχέση μεταξύ νέων σαν κι αυτούς – για να το θέσω εν συντομία – «δεν έχει συμβεί τίποτα».

Συγχωρήστε με αν δεν αναφέρω το επώνυμο αυτού του κοριτσιού ή το όνομα μετά το γάμο του, σε αυτό το βιβλίο. Έχω αναφερθεί σ' αυτό περιστασιακά σε άνδρες που μελετούν τα χρόνια της νεότητας του Αδόλφου Χίτλερ και των οποίων η σοβαρότητα με έπεισε ως προς την καλή τους πίστη. Η Στέφανι, η οποία ήταν περίπου ένα ή δύο χρόνια μεγαλύτερη από τον Αδόλφο, αργότερα παντρεύτηκε έναν ανώτερο αξιωματικό και επομένως θα καταλάβουν τη διακριτική μου ευχέρεια.

Ένα απόγευμα στις αρχές του καλοκαιριού του 1905, καθώς κάναμε τον συνηθισμένο περίπατό μας, ο Αδόλφος άρπαξε το χέρι μου βίαια και με ρώτησε με ενθουσιασμό τι γνώμη είχα γι' αυτό το λεπτό, ξανθό κορίτσι που περπατούσε στο δρόμο πιασμένη από το χέρι της μητέρας της. «Επειδή την αγαπώ!» πρόσθεσε σταθερά.

Η Στέφανι ήταν ένα εντυπωσιακό κορίτσι με ψηλό, λεπτό ανάστημα. Είχε γεμάτα, ξανθά μαλλιά που δένονταν κυρίως προς τα πίσω σε ένα κουλούρι. Τα μάτια της ήταν πολύ όμορφα, φωτεινά και μιλούσαν. Ήταν εξαιρετικά καλά ντυμένη. Η συμπεριφορά της έδειχνε επίσης ότι προερχόταν από μια καλή,

Πολύ εντυπωσιακή εικόνα του πατέρα του Αδόλφου Χίτλερ, Άλοϊζ.

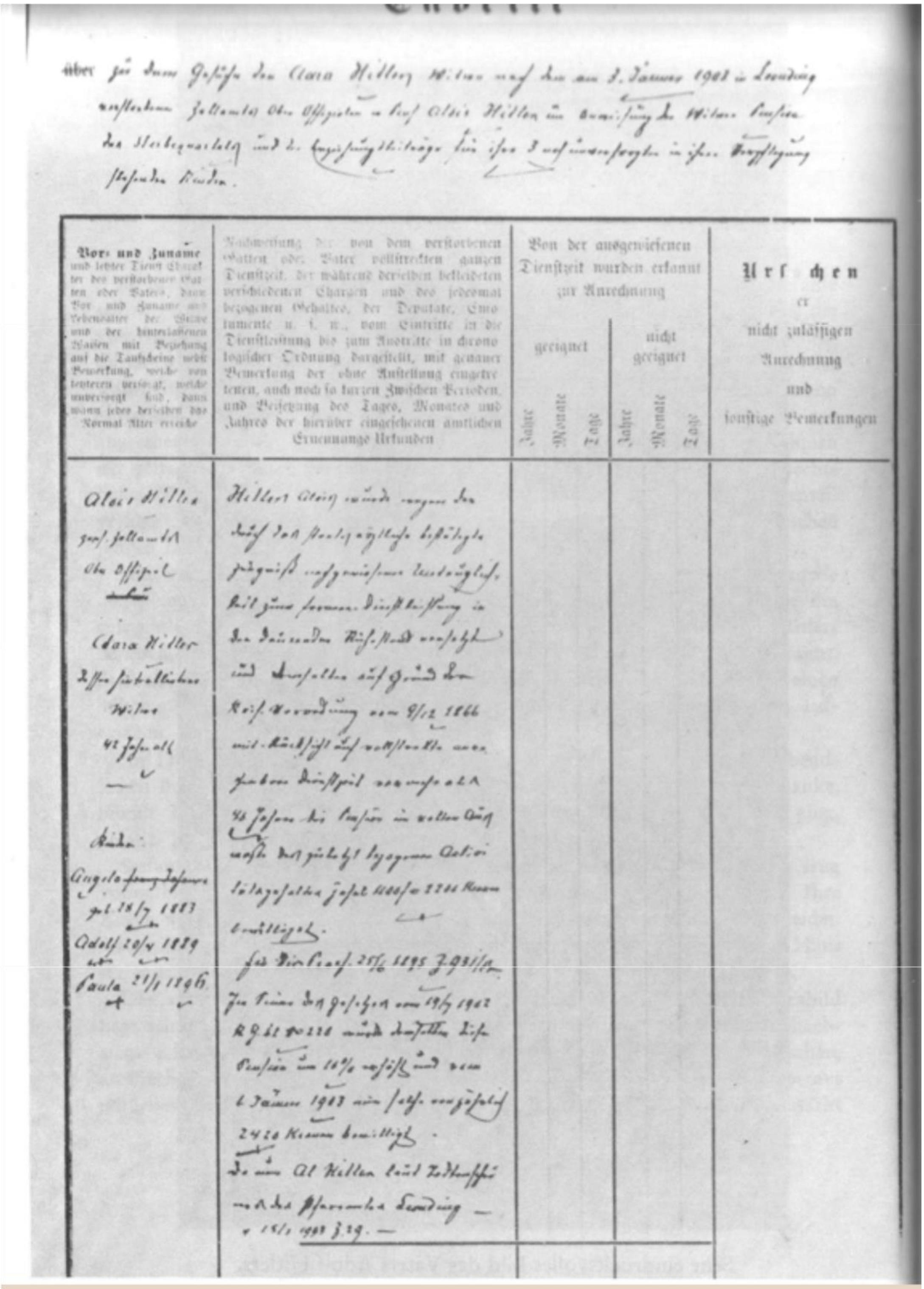

über [illegible] Clara Hitler Witwe [illegible] 3. Jänner 1903 in Leonding [illegible]

Vor- und Zuname und letzter Dienst-Charakter des verstorbenen Gatten oder Vaters, dann Vor- und Zuname und Lebensalter der Witwe und der hinterlassenen Waisen mit Beziehung auf die Taufscheine nebst Bemerkung, welche von letzteren versorgt, welche unversorgt sind, dann wann jedes derselben das Normal-Alter erreicht	Nachweisung der von dem verstorbenen Gatten oder Vater vollstreckten ganzen Dienstzeit, der während derselben bekleideten verschiedenen Chargen und des jedesmal bezogenen Gehaltes, der Deputate, Emolumente u. s. w., vom Eintritte in die Dienstleistung bis zum Austritte in chronologischer Ordnung dargestellt, mit genauer Bemerkung der ohne Anstellung eingetretenen, auch noch so kurzen Zwischen-Perioden, und Beisetzung des Tages, Monates und Jahres der hierüber eingesehenen amtlichen Ernennungs-Urkunden	Von der ausgewiesenen Dienstzeit wurden erkannt zur Anrechnung: geeignet – Jahre	geeignet – Monate	geeignet – Tage	nicht geeignet – Jahre	nicht geeignet – Monate	nicht geeignet – Tage	Ursachen der nicht zulässigen Anrechnung und sonstige Bemerkungen
Alois Hitler pens. Zollamts Ober Offizial Clara Hitler [illegible] Witwe 42 Jahre alt Kinder: Angela [illegible] geb. 28/7 1883 Adolf 20/4 1889 Paula 21/1 1896	Hitler Alois [illegible] 9/12 1866 [illegible] 2200 Kronen [illegible] 19/7 1902 [illegible] 3. Jänner 1903 [illegible] 2420 Kronen bewilligt. [illegible] Al. Hitler [illegible] Leonding [illegible]							

Αίτηση από τη μητέρα του Χίτλερ για τη σύνταξη χηρείας.

εύπορη οικογένεια.

Η φωτογραφία που τραβήχτηκε από τον φωτογράφο Χανς Ζίφνυ (Hans Zivny) στην αποφοίτηση από το λύκειο στο Ούρφαρ (Urfahr) είναι λίγο πριν από αυτή τη συνάντηση. Η Στέφανι πρέπει να ήταν δεκαεπτά, το πολύ δεκαοκτώ, τότε. Δείχνει ένα κορίτσι με όμορφα, ελκυστικά χαρακτηριστικά. Η έκφραση του ομοιόμορφου προσώπου είναι εξαιρετικά φυσική και ανοιχτή. Τα πλούσια μαλλιά, που χτενίζονται ακόμα και σήμερα σαν χτένισμα Γκρέτελ, ενισχύουν αυτήν την εντύπωση. Κάτι φρέσκο και ανεπίσημο βρίσκεται πάνω σε αυτό το υγιές πρόσωπο του κοριτσιού.

Η απογευματινή βόλτα κατά μήκος της οδού Λάντστρασσε ήταν ένα έθιμο που είχε γίνει αγαπημένη συνήθεια για τους κατοίκους της πόλης του Λιντς. Οι κυρίες κοιτούσαν τις βιτρίνες των καταστημάτων, πήγαιναν για ψώνια. Συναντούσες γνωστούς και – οι νέοι διασκέδαζαν μεταξύ τους πειράζοντας ο ένας τον άλλον με αθώους τρόπους. Υπήρχε ανυπόμονο φλερτ. Οι νεαροί αξιωματικοί ήταν ιδιαίτερα καλοί σ’ αυτό. Η Στέφανι προφανώς ζούσε στο Ούρφαρ, επειδή ανέβαινε πάντα την κεντρική πλατεία από τη γέφυρα και περπατούσε στην Λάντστρασσε πιασμένη στο χέρι της μητέρας της. Η μητέρα και η κόρη εμφανιζόταν σχεδόν ακριβώς στις πέντε το απόγευμα. Εμείς περιμέναμε στο Σμιντόρεκ (Schmiedtoreck). Αφού ούτε ο Αδόλφος ούτε εγώ είχαμε συστηθεί στο νεαρό κορίτσι, θα ήταν ακατάλληλο να χαιρετήσω τη Στέφανι. Μια ματιά έπρεπε να αντικαταστήσει τον χαιρετισμό. Ο Αδόλφος δεν άφηνε ποτέ τη Στέφανι από το βλέμμα του. Εκείνη τη στιγμή είχε αλλάξει, δεν ήταν πια ο εαυτός του. Εκείνη τη στιγμή έδειχνε να έχει μεταμορφωθεί, πολύ διαφορετικός απ’ ότι συνήθως. Μπορούσες εκείνη τη στιγμή πολύ πιο εύκολα απ’ ότι συνήθως να τα πας καλά μαζί του.

Ανακάλυψα ότι η μητέρα της Στέφανι ήταν χήρα και ζούσε στο Ούρφαρ και ότι ο νεαρός που εμφανιζόταν στο πλευρό της Στέφανι κάθε τόσο και εκνεύριζε τον Αδόλφο ήταν ο αδερφός της, ο οποίος σπούδαζε νομικά στη Βιέννη και ανήκε σε μια

φοιτητική ένωση. Αυτές οι πληροφορίες ηρέμησαν πάρα πολύ τον Αδόλφο.

Μερικές φορές, όμως, εμφανιζόντουσαν και νεαροί αξιωματικοί, που κρατούσαν συντροφιά στις δύο κυρίες. Φτωχοί, ωχροί νεαροί όπως ο Αδόλφος δεν μπορούσαν να ελπίζουν ότι θα συναγωνιστούν αυτούς τους νεαρούς υπολοχαγούς με την διακοσμημένη τους στολή. Ο Αδόλφος το ένιωσε πολύ έντονα και έδωσε διέξοδο στα αισθήματά του με την ευγλωττία. Ο θυμός του τελικά μετατράπηκε σε ριζική απόρριψη ολόκληρης της τάξης των αξιωματικών και όλων των στρατιωτικών. Τους χαρακτήριζε συνήθως «φαντασμένους ανεγκέφαλους». Τον ενοχλούσε αφάνταστα που η Στέφανι αναμειγνυόταν με τέτοιους «τεμπέληδες» που, όπως ισχυριζόταν, φορούσαν κορσέδες και χρησιμοποιούσαν αρώματα.

Η Στέφανι σίγουρα δεν είχε ιδέα πόσο βαθιά ήταν η αγάπη του Αδόλφου για αυτήν. Τον θεωρούσε κάπως ντροπαλό αλλά, παρ' όλα αυτά, εξαιρετικά επίμονο και λεγόμενο «πιστό» θαυμαστή. Όταν ανταποκρίθηκε με ένα χαμόγελο στη ματιά του ήταν χαρούμενος και η διάθεσή του έγινε σε αντίθεση με οτιδήποτε είχα παρατηρήσει ποτέ σε αυτόν. Τότε όλα στον κόσμο ήταν καλά και όμορφα και καλά ταξινομημένα, και ήταν ικανοποιημένος. Αλλά όταν η Στέφανι αγνοούσε ψυχρά το βλέμμα του, κάτι που συνέβαινε πολύ συχνά, ήταν σαν συντετριμμένος και θα ήθελε να βάλει τέλος στον εαυτό του και στον κόσμο.

Σίγουρα τέτοια φαινόμενα είναι τυπικά της κάθε πρώτης μεγάλης αγάπης. Ίσως λοιπόν κάποιος να μπει στον πειρασμό να απορρίψει τη σχέση μεταξύ του Αδόλφου και της Στέφανι με την ετικέτα «νεανικός έρωτας». Αυτός ο όρος για αυτήν τη σχέση ισχύει ίσως από την πλευρά της Στέφανι. Αλλά για τον Αδόλφο αυτή η σχέση ήταν κάτι παραπάνω από απλός ενθουσιασμός. Το απλό γεγονός ότι αυτή η σχέση διήρκεσε πάνω από τέσσερα χρόνια, και μάλιστα έριξε τη λάμψη της στα επόμενα χρόνια της δυστυχίας στη Βιέννη, δείχνει ότι αυτό το

συναίσθημα για τον Αδόλφο ήταν βαθιά, γνήσια και πραγματική αγάπη. Απόδειξη του βάθους αυτού του συναισθήματος είναι η αποκλειστικότητα με την οποία έβλεπε ο Αδόλφος αυτήν τη σχέση. Ενώ μια σταθερή αλλαγή είναι χαρακτηριστική για τους εφηβικούς έρωτες, για τον Αδόλφο δεν υπήρχε άλλη γυναίκα από την Στέφανι κατά τη διάρκεια αυτών των ετών. Δεν έβλεπε αν υπήρχαν και άλλα κορίτσια εκτός από αυτήν. Η Στέφανι ενσάρκωνε το απόλυτο θηλυκό γι' αυτόν. Δεν θυμάμαι κανένα άλλο κορίτσι που να τον ενδιέφερε ποτέ. Όταν η Λούσι Βάιτ (Lucie Weidt) μας ενέπνευσε αργότερα στη Βιέννη σαν ηθοποιός στο ρόλο της Έλζα στο «Λόενγκριν», βρήκε τον υψηλότερο έπαινο που του υπενθύμιζε με πολλούς τρόπους τη Στέφανι. Σύμφωνα με την εμφάνισή της, η Στέφανι θα ήταν η ιδανική ηθοποιός για τον ρόλο της Έλζα και άλλους γυναικείους χαρακτήρες από τα μουσικά δράματα του Ρίχαρντ Βάγκνερ. Γνωρίζω ότι αναρωτιόμασταν για πολύ καιρό αν η Στέφανι μπορεί να έχει το μουσικό ταλέντο και τη φωνή που απαιτούνται για αυτό το έργο. Ο Αδόλφος το είχε σχεδόν δεδομένο. Ήταν ακριβώς η όψη της Βαλκυρίας στην εμφάνισή της που τον προσέλκυε ξανά και ξανά και τον φλόγιζε με ενθουσιασμό. Έγραψε αμέτρητα ερωτικά ποιήματα για τη Στέφανι. Το «Ύμνος στην Αγαπημένη» ήταν το όνομα ενός που μου διάβασε από το μικρό μαύρο βιβλίο με το εύκαμπτο εξώφυλλο. Η Στέφανι ανέβαινε σαν ένα κορίτσι σε ένα σκούρο μπλε, βελούδινο φόρεμα που έρεε σε μια λευκή σκηνή πάνω στα λιβάδια με τα λουλούδια. Τα χαλαρά μαλλιά της έπεφταν από τους ώμους της σαν μια πλημμύρα χρυσού. Ένας φωτεινός ανοιξιάτικος ουρανός στεκόταν πάνω της. Όλα ήταν καθαρά, με λαμπερή ευτυχία. Βλέπω ακόμα το πρόσωπο του Αδόλφου, να λάμπει από έντονη έκσταση, και ακούω τη φωνή του να απαγγέλλει αυτούς τους στίχους. Η Στέφανι γέμιζε τις σκέψεις του τόσο πλήρως που όλα όσα έλεγε, ότι έκανε, ότι σχεδίαζε για το μέλλον, σχετίζονταν άμεσα ή έμμεσα με αυτήν. Με την αυξανόμενη αποξένωση από το γονικό σπίτι, το οποίο ήταν τυπικό για κάθε νεαρό άτομο εκείνα τα χρόνια, η φίλη μου η

Στέφανι αποκτούσε όλο και περισσότερη επιρροή σε αυτόν, και όλα αυτά χωρίς να του μιλήσει. Σε αυτά τα πράγματα σκεφτόμουν πολύ πιο νηφάλια και θυμάμαι πολύ καλά τις επαναλαμβανόμενες επιχειρηματολογίες μας για αυτό το θέμα και οι αναμνήσεις μου για τη σχέση του Αδόλφου με τη Στέφανι είναι πολύ πιο ξεκάθαρες από οποιονδήποτε άλλο. Συνήθιζε να επιμένει ότι, θα ήταν αρκετό όταν μια μέρα γνώριζε την Στέφανι. Όλα τα άλλα θα ξεκαθαρίζονταν αμέσως, χωρίς να πουν ούτε μια λέξη μεταξύ τους. Για τέτοια εξαιρετικά ανθρώπινα όντα όπως ο ίδιος και η Στέφανι, έλεγε, δεν υπήρχε ανάγκη για την συνηθισμένη μορφή γλωσσικής επικοινωνίας. Οι εξαιρετικοί άνθρωποι καταλαβαίνουν ο ένας τον άλλον με τη βοήθεια της διαίσθησης, μου εξήγησε. Όποιο και αν ήταν το θέμα που θα μπορούσαμε να συζητάμε ανά πάσα στιγμή, ο Αδόλφος ήταν πάντα βέβαιος ότι η Στέφανι όχι μόνο ήξερε ποιο ακριβώς ήταν το σχέδιό του, αλλά ότι ενδιαφερόταν τόσο πολύ όσο και ο ίδιος. Αν τολμούσα να σχολιάσω ότι δεν είχε μιλήσει στη Στέφανι γι' αυτά και να εκφράσω τις αμφιβολίες μου για το αν ενδιαφερόταν καθόλου για τέτοια πράγματα, γινόταν έξαλλος και μου φώναζε: «Απλά δεν το καταλαβαίνεις, γιατί δεν μπορείς να καταλάβεις το αληθινό νόημα της εξαιρετικής αγάπης.» Για να τον καθησυχάσω, τον ρώτησα αν μπορούσε να μεταδώσει στη Στέφανι τη γνώση τέτοιων περίπλοκων προβλημάτων απλώς κοιτάζοντάς την. Μου απάντησε μόνο: «Είναι πιθανό! Αυτά τα πράγματα δεν μπορούν να εξηγηθούν. Ό,τι υπάρχει μέσα μου υπάρχει και στη Στέφανι.»

Φυσικά ήμουν προσεκτικός για να μην επεμβαίνω πολύ σε αυτά τα ευαίσθητα θέματα. Αλλά ήμουν χαρούμενος που ο Αδόλφος με εμπιστεύτηκε τόσο πολύ. Δεν είχε μιλήσει για την Στέφανι σε κανέναν, ούτε καν στη μητέρα του.

Περίμενε ότι η Στέφανι θα ανταποδώσει την αγάπη του γι' αυτήν αποκλείοντας όλους τους άλλους. Για μεγάλο χρονικό διάστημα ανεχόταν το ενδιαφέρον που έδειχνε για άλλους νεαρούς, ιδιαίτερα τους αξιωματικούς, γιατί το θεωρούσε σαν ένα είδος σκόπιμης εκτροπής για να κρύψει τα δικά της θυελλώ-

δη συναισθήματα γι' αυτόν. Όμως, αυτή η στάση συχνά έδινε τη θέση της σε παρορμήσεις ζήλιας. Τότε ο Αδόλφος απελπιζόταν θανάσιμα όταν η Στέφανι αγνοούσε το χλωμό νεαρό που την περίμενε στο Σμιντόρεκ και έστρεφε το ενδιαφέρον της σε έναν από τους νεαρούς υπολοχαγούς που τη συνόδευαν συχνά. Πώς θα μπορούσαν οι ανήσυχες ματιές αυτού του μυστικού θαυμαστή να είναι αρκετές για ένα νεαρό, χαρούμενο κορίτσι, όταν άλλοι εξέφραζαν τον θαυμασμό τους για αυτήν με πολύ πιο επιδέξιους τρόπους; Αλλά, φυσικά, δεν θα τολμούσα ποτέ να εκφράσω μια τέτοια σκέψη παρουσία του Αδόλφου.

«Τι πρέπει να κάνω;» με ρώτησε μια μέρα – μια ερώτηση που δεν είχα ακούσει ποτέ απ' αυτόν σε άλλες περιπτώσεις. Ήμουν πολύ περήφανος που ζήτησε τη συμβουλή μου. Επιτέλους θα μπορούσα να νιώσω ανώτερος από αυτόν για μια φορά. «Πολύ απλά», του εξήγησα, «θα πλησιάσεις τις δύο κυρίες, βγάζοντας το καπέλο σου, θα συστηθείς στη μητέρα λέγοντας το όνομά σου και θα ζητήσεις την άδειά της για να απευθυνθείς στην κόρη της και να συνοδεύσεις τις δύο γυναίκες.»

Ο Αδόλφος με κοίταξε με αμφιβολία και εξέτασε την πρότασή μου για λίγο. Αλλά τότε αρνήθηκε. «Τι πρέπει να πω αν η μαμά με ρωτήσει τη δουλειά κάνω; Πρέπει να πω το επάγγελμά μου όταν συστηθώ. Θα ήταν καλύτερο να το προσθέσω στο όνομα. «Αδόλφος Χίτλερ, ακαδημαϊκός ζωγράφος» ή κάτι τέτοιο. Αλλά ακόμα δεν είμαι. Πρέπει πρώτα να γίνω. Τότε θα μπορώ να συστήσω τον εαυτό μου. Για την μαμά, η δουλειά είναι πιθανώς πιο σημαντική από το όνομα!»

Για πολύ καιρό πίστευα ότι ο Αδόλφος ήταν πολύ ντροπαλός για να μιλήσει στη Στέφανι. Αλλά δεν ήταν η δειλία που τον εμπόδισε να το κάνει. Ακόμα και τότε η αντίληψή του για τη σχέση μεταξύ ανδρών και γυναικών ήταν ήδη τόσο υψηλή που ο συνηθισμένος τρόπος του να κάνεις τη γνωριμία ενός κοριτσιού του φαινόταν αναξιοπρεπής. Απέρριπτε απότομα οποιαδήποτε μορφή φλερτ. Ήταν σίγουρος ότι η Στεφάνι δεν είχε καμία άλλη επιθυμία από το να περιμένει μέχρι να πάει να της ζητήσει να γίνει γυναίκα του. Σε καμία περίπτωση δεν ήμουν πεπεισμένος

για αυτό. Αλλά ο Αδόλφος, όπως ήταν η συνήθειά του με όλα τα προβλήματα που τον απασχολούσαν, είχε ήδη καταλήξει σε ένα σχέδιο. Αυτό που δεν είχε πετύχει ο πατέρας του, και ακόμη λιγότερο το σχολείο, αυτό που ακόμη και η μητέρα είχε προσπαθήσει μάταια να επιτύχει, το πέτυχε αυτό το παράξενο, άγνωστο κορίτσι με το οποίο δεν είχε πει ούτε μια λέξη: έκανε ένα ακριβές σχέδιο για το μέλλον του που θα του επέτρεπε να ζητήσει το χέρι της Στέφανι σε τέσσερα χρόνια.

Το αποτέλεσμα των ωρών συζήτησης σχετικά με αυτό το δύσκολο ερώτημα τελείωσε με τον Αδόλφο να μου αναθέτει να συλλέξω περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη Στέφανι.

Ήξερα έναν βιολοντσελίστα στη Μουσική Εταιρεία τον οποίο είχα δει περιστασιακά να μιλάει στον αδερφό της Στέφανι. Από τον βιολοντσελίστα, έμαθα ότι ο πατέρας της Στέφανι, ανώτερος κυβερνητικός αξιωματούχος, είχε πεθάνει πριν από μερικά χρόνια. Η μητέρα της είχε ένα άνετο σπίτι και έπαιρνε σύνταξη χήρας, την οποία χρησιμοποιούσε για να δώσει στα δύο παιδιά της την καλύτερη δυνατή εκπαίδευση. Η Στέφανι έχει φοιτήσει στο γυμνάσιο των κοριτσιών και έχει ήδη αποφοιτήσει. Ίσως να είχε – δεδομένης της ομορφιάς της, φυσικά! – ένα μεγάλο αριθμό θαυμαστών. Της άρεζε να χορεύει και τον περασμένο χειμώνα εκείνη και η μητέρα της είχαν πάει σχεδόν σε όλους τους σημαντικούς χορούς της πόλης. Αλλά από όσα γνωρίζω, είπε ο βιολοντσελίστας, δεν έχει ακόμη αρραβωνιαστεί.

Ο Αδόλφος ήταν πολύ ικανοποιημένος με το αποτέλεσμα της έρευνάς μου, παρόλο που του φαινόταν πολύ φυσικό ότι η Στέφανι δεν είχε ακόμη αρραβωνιαστεί. Αλλά ένα σημείο των παρατηρήσεών μου τον ανησυχούσε πολύ: η Στέφανι χόρευε. Και, όπως με διαβεβαίωσε ο βιολοντσελίστας, της άρεζε να χορεύει και να χόρευε καλά.

Αυτό δεν ταίριαζε καθόλου στην εικόνα που είχε ο Αδόλφος για τη Στέφανι. Μια Βαλκυρία να χορεύει βαλς πιασμένη απ' χέρι ενός «ανεγκέφαλου» υπολοχαγού, ήταν μια φρικτή σκέψη γι' αυτόν. Ποια ήταν η προέλευση αυτού του περίεργου, σχεδόν

ασκητικού χαρακτηριστικού που τον έκανε να απορρίπτει όλες τις απολαύσεις της νεολαίας; Ο πατέρας του Αδόλφου ήταν ένας χαρούμενος άνθρωπος και, σαν νέος, κομψός τελωνειακός υπάλληλος, σίγουρα έκανε να γυρίσουν τα κεφάλια πολλών κοριτσιών. Γιατί ο Αδόλφος ήταν τόσο τελείως διαφορετικός; Στο κάτω-κάτω, ήταν ένας από τους πιο ευπαρουσίαστους νεαρούς, καλοφτιαγμένος, λεπτός, και τα κάπως αυστηρά και υπερβολικά σοβαρά χαρακτηριστικά του ζωντάνευαν από την ασυνήθιστη έκφραση στα μάτια του, των οποίων η περίεργη λάμψη έκανε κάποιον να ξεχάσει την ασθενική χλωμότητα του προσώπου του. Ο χορός, ωστόσο, ήταν εντελώς αντίθετος με τη φύση του, όπως και το κάπνισμα ή το καθίσει σε μια παμπ και να πιει μπύρα. Αυτά τα πράγματα απλά δεν υπήρχαν γι' αυτόν, αν και κανείς, ούτε καν η μητέρα του, δεν τον ενθάρρυνε σε αυτή τη στάση.

Τέλος, υπήρξε κάτι το οποίο, εγώ, που πάντα τον πείραζα πολύ, μπορούσε να τον πειράξει. «Πρέπει να μάθεις να χορεύεις, Αδόλφε!» είπα πολύ σοβαρά.

Έτσι, ο χορός έγινε ένα πρωταρχικό πρόβλημα γι' αυτόν. Θυμάμαι καλά πώς στις μοναχικές πεζοπορίες μας τότε το θέμα «θέατρο» ή «νέα κατασκευή της γέφυρας του Δούναβη» δεν ήταν πλέον το επίκεντρο των συνομιλιών μας, αλλά το πρόβλημα του χορού. Όπως με οτιδήποτε δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει αμέσως, το έκανε γενική υπόθεση. «Φαντάσου μια γεμάτη αίθουσα χορού», μου εξήγησε κάποτε, «και φαντάσου ότι είσαι κουφός. Δεν μπορείς να ακούσεις τη μουσική που κινεί αυτούς τους ανθρώπους. Στη συνέχεια, παρατηρείς αυτήν την ανόητη κίνηση ανθρώπων, η οποία δεν οδηγεί σε κανένα σκοπό. Δεν θα θεωρήσεις εντελώς τρελούς αυτούς τους ανθρώπους;»

«Αυτό δεν θα σε βοηθήσει, Αδόλφε», απάντησα, «Της Στέφανι της αρέσει να χορεύει. Αν θέλεις να την κερδίσεις, θα πρέπει να χορεύεις έτσι άσκοπα και ηλίθια όπως και οι άλλοι!»

Αυτό ήταν το μόνο που χρειαζόταν για να τον ξεσηκώσει.

«Όχι, όχι, ποτέ!» φώναξε στο πρόσωπό μου. «Δεν θα χορέψω

ποτέ, τ' ακούς; Η Στέφανι χορεύει μόνο επειδή η κοινωνία, απ' την οποία εξαρτάται δυστυχώς, την αναγκάζει να το κάνει. Μόλις γίνει γυναίκα μου, δεν θα έχει πλέον την παραμικρή ανάγκη να χορέψει!»

Για πρώτη φορά, τα ίδια τα δικά του λόγια δεν μπορούσαν να τον πείσουν αυτή τη φορά· γιατί ξανά και ξανά έθετε το θέμα του χορού. Υποψιάστηκα ότι, κρυφά στο σπίτι, προσπαθούσε να εξασκηθεί σε μερικά προσεκτικά βήματα με τη μικρή του αδελφή. Η κυρία Χίτλερ είχε αγοράσει ένα πιάνο για χάρη του Αδόλφου. Ίσως σύντομα να μου ανέθετε να παίξω βαλς σε αυτό. Σκεφτόμουν να τον πειράξω ότι είναι κουφός ενώ χορεύει. Δεν χρειαζόταν μουσική για τις κινήσεις του. Σκόπευα επίσης να του επισημάνω την αρμονία μεταξύ μουσικής και σωματικών κινήσεων, που προφανώς δεν είχε καταλάβει.

Αλλά ποτέ δεν φτάσαμε σε αυτό. Ο Αδόλφος συνέχισε να σκέφτεται και έψαχνε μια λύση. Στην απογοήτευσή του, του 'ρθε μια τρελή ιδέα. Σκέφτηκε σοβαρά να απαγάγει τη Στέφανι. Μου ανέπτυξε το σχέδιό του με κάθε λεπτομέρεια. Ο ρόλος μου δεν ήταν πολύ ευχάριστος. Εγώ θα 'πρεπε να απασχολώ την μητέρα σε συνομιλία ενώ αυτός θα άρπαζε το κορίτσι. «Και με τι θα ζήσετε εσείς οι δύο;» ρώτησα πεζά. Αυτή η ερώτηση τον ανέκοψε σε κάποιο βαθμό. Το τολμηρό σχέδιο εγκαταλείφθηκε.

Για να χειροτερέψει τα πράγματα, η Στέφανι εκείνη την εποχή είχε μια εχθρική διάθεση. Θα περνούσε από το Σμιντόρεκ αποστρέφοντας το πρόσωπό της, σαν να μην υπήρχε καθόλου ο Αδόλφος. Αυτό τον έφερε στα πρόθυρα της απόγνωσης. «Δεν αντέχω άλλο», φώναξε. «Θα δώσω ένα τέλος σ' αυτό!»

Ήταν η πρώτη και – απ' όσο θυμάμαι – η μόνη φορά που ο Αδόλφος σκέφτηκε σοβαρά την αυτοκτονία. Θα πηδούσε απ' την γέφυρα του Δούναβη, μου είπε. Και μ' αυτό όλα τότε θα τελείωναν. Αλλά η Στέφανι έπρεπε να πεθάνει μαζί του. Δεν ήθελε να το κάνει χωρίς αυτήν. Και πάλι ανέπτυξε ένα σχέδιο με όλες τις λεπτομέρειες. Μου περιέγραψε κάθε φάση της τρομαχτικής τραγωδίας, συμπεριλαμβανομένου του ρόλου που θα έπρεπε να παίξω, ακόμη και το πώς θα έπρεπε να συμπεριφε-

ρθώ αργότερα ως ο μόνος επιζών. Αυτή η σκοτεινή σκηνή με συγκινούσε, ακόμη και στα όνειρά μου.

Αλλά σύντομα ο ήλιος έλαμψε ξανά στον ουρανό, και ήρθαν εκείνες οι χαρούμενες ημέρες του Ιουνίου του 1906 για τον Αδόλφο, οι οποίες είμαι βέβαιος ότι παρέμειναν στη μνήμη του τόσο ξεκάθαρα όσο και στην δική μου. Πλησίαζε το καλοκαίρι και επρόκειτο να πραγματοποιηθεί στο Λιντς η παρέλαση των λουλουδιών. Όπως συνήθως, ο Αδόλφος με περίμενε μπροστά στην εκκλησία των Καρμελιτών, όπου πήγαινα κάθε Κυριακή με τους γονείς μου. Ύστερα παίρναμε τη θέση μας στο Σμιντόρεκ. Η θέση ήταν εξαιρετικά ευνοϊκή, καθώς ο δρόμος εδώ ήταν στενός και οι άμαξες στην παρέλαση του φεστιβάλ έπρεπε να περάσουν αρκετά κοντά στο πεζοδρόμιο. Ο ήχος της πορείας ακουγόταν από την κεντρική πλατεία. Η μπάντα της φιλαρμονικής προπορευόταν παίζοντας τα όργανα. Πίσω από αυτήν, διακοσμημένες με λουλούδια, ακολουθούσαν οι άμαξες από τις οποίες νεαρές και μεγαλύτερες γυναίκες τα κουνούσαν στους θεατές. Αλλά ο Αδόλφος δεν είχε ούτε μάτια ούτε αυτιά για τίποτε από αυτά. Περίμενε πυρετωδώς να εμφανιστεί η Στέφανι. Ήμουν έτοιμος να εγκαταλείψω την ελπίδα ότι θα τη βλέπαμε, όταν ο Αδόλφος άρπαξε το χέρι μου τόσο βίαια που πόνεσα.

Καθισμένες σε μια όμορφη άμαξα, διακοσμημένη με λουλούδια, μητέρα και κόρη έστριψαν στη οδό Σμιντόρστρασσε (Schmiedtorstraße). Μπορώ ακόμα να δω την εικόνα μπροστά μου. Η μητέρα με ένα ανοιχτό γκρι μεταξωτό φόρεμα να κρατά μια κομψή, κόκκινη ομπρέλα πάνω της, μέσα από την οποία φαινόταν οι ακτίνες του ήλιου να ρίχνουν, σαν μαγεία, μια ρόδινη πινελιά στο πρόσωπο της Στέφανι, η οποία φορούσε ένα όμορφο μεταξωτό φόρεμα. Η Στέφανι είχε διακοσμήσει την άμαξά της όχι σαν τις άλλες άμαξες με τριαντάφυλλα, αλλά με απλά λουλούδια. Όλη η άμαξα ήταν διακοσμημένη με κόκκινες παπαρούνες, λευκές μαργαρίτες και μπλε άνθη καλαμποκιού. Η Στέφανι κρατούσε στο χέρι της ένα μπουκέτο με τα ίδια λουλούδια. Η άμαξα πλησίαζε. Ο Αδόλφος δεν πατούσε στη γη.

Ποτέ πριν δεν έχει ξαναδεί τη Στέφανι τόσο μαγευτική, όσο σήμερα. Τώρα η άμαξα είχε φτάσει, πολύ κοντά μπροστά μας. Μια ακτίνα φωτεινής ματιάς πέφτει στον Αδόλφο. Η Στέφανι του έστειλε ένα λαμπερό χαμόγελο και, μαζεύοντας ένα λουλούδι από το μπουκέτο της του το πέταξε.

Ποτέ δεν ξαναείδα στη ζωή μου τον Αδόλφο τόσο χαρούμενο όσο εκείνη την στιγμή. Όταν η άμαξα είχε περάσει, με τράβηξε στο σιωπηλό δρόμο της Κλόστερστρασσε (Klosterstraße). Μετά προχωρήσαμε βιαστικά στον ερημικό δρόμο. Συγκινημένος κοίταξε το λουλούδι, αυτή την ορατή υπόσχεση της αγάπης της. Μπορώ ακόμα και σήμερα να ακούσω τη φωνή του στα αυτιά μου να τρέμει από ενθουσιασμό: «Της αρέσω! Το είδες κι εσύ. Της αρέσω!»

Τους μήνες που ακολούθησαν, αφού η απόφασή του να εγκαταλείψει επιτέλους τις σπουδές του στο γυμνάσιο τον είχε φέρει σε σύγκρουση με τη μητέρα του και ήταν άρρωστος, η μόνη παρηγοριά του ήταν η αγάπη του για τη Στέφανι, το λουλούδι της Στέφανι σε ένα μενταγιόν. Ο Αδόλφος ποτέ δεν με χρειάστηκε σαν φίλο του όσο και τότε· επειδή ήμουν το μόνο άτομο στο οποίο είχε εμπιστευτεί το μυστικό του, μόνο από εμένα μπορούσε να πάρει ειδήσεις για τη Στέφανι. Έπρεπε καθημερινά να πηγαίνω στο Σμιντόρεκ τη συνηθισμένη ώρα για να του πω τα πάντα για τη Στέφανι, ότι μπορούσα να παρατηρήσω, ειδικά ποιος είχε μιλήσει με τη μητέρα και την κόρη. Το ότι στεκόμουν μόνος στη γωνία, ο Αδόλφος ένιωθε, ότι θα αναστάτωνε τη Στέφανι αφάνταστα. Αλλά αυτό δεν συνέβη καθόλου, αλλά τον καθησύχαζα. Ευτυχώς, ο Αδόλφος δεν σκέφτηκε ποτέ ότι θα μπορούσα να είχα ερωτευθεί τη Στέφανι· γιατί η παραμικρή υποψία προς αυτή την κατεύθυνση θα σήμαινε το τέλος της φιλίας μας.

Αλλά δεν υπήρχε λόγος να το πράξω, και έτσι κατάφερνα να μεταφέρω τις παρατηρήσεις μου στον φτωχό μου φίλο με έναν εντελώς αμερόληπτο τρόπο. Η μητέρα του Αδόλφου είχε από καιρό παρατηρήσει τις αλλαγές που έγιναν στον γιο της. Ένα απόγευμα, το θυμάμαι καλά γιατί ντράπηκα πολύ, με ρώτησε

άμεσα: «Τι συμβαίνει με τον Αδόλφο, κύριε Κούμπιτσεκ, γιατί σας περιμένει τόσο ανυπόμονα;» Μουρμούρισα κάποια δικαιολογία και πήγα στο γραφείο του Αδόλφου το συντομότερο δυνατό.

Ήταν χαρούμενος όταν μπορούσα να του φέρω νέα από τη Στέφανι: «Έχει καλή φωνή σοπράνο», του είπα κάποτε. Πήδηξε πάνω: «Πώς το ξέρεις;» – «Ήμουν για λίγο πολύ κοντά της και την άκουσα να μιλά. Γνωρίζω αρκετή μουσική για να μπορώ να πω ότι κάποιος με τόσο καθαρή και αγνή φωνή πρέπει να είναι καλός σοπράνο!» Πόσο χαρούμενος ήταν ο Αδόλφος γι' αυτό. Και ήμουν κι εγώ ευχαριστημένος, που αυτός, εξαντλημένος στο κρεβάτι του, ήταν τόσο χαρούμενος.

Πάντα έπρεπε να επιστρέφω στην Χούμπολντστρασσε από τη βραδινή βόλτα από την πιο γρήγορη διαδρομή. Συχνά θα έβρισκα τον Αδόλφο απασχολημένο με ένα μεγάλο καμβά. «Τώρα έχει αποφασιστεί», είπε με απόλυτη σοβαρότητα αφού είχα υποβάλει την αναφορά μου, «θα χτίσω το σπίτι για τη Στέφανι σε αναγεννησιακό στιλ!» Και τότε έπρεπε να δώσω τη γνώμη μου, ειδικά για το αν ήμουν ικανοποιημένος με το σχήμα και το μέγεθος του μουσικού δωματίου. Είχε δώσει ιδιαίτερη προσοχή στην ακουστική του δωματίου. Έπρεπε τώρα να πω πού πρέπει να πάει το πιάνο. Και έτσι συνέχισε. Όλα αυτά είχαν ειπωθεί σε τόνο σαν να μην υπήρχε πλέον αμφιβολία ότι αυτά τα σχέδια θα γίνουν πραγματικότητα. Μια διστακτική ερώτηση σχετικά με τα χρήματα απαντήθηκε με ένα σκληρό «Ωωχ με τα χρήματα!» απορρίφθηκε, μια έκφραση που την είχα ακούσει πολλές φορές. Διαφωνήσαμε για το ερώτημα που θα χτιστεί αυτή η υπέροχη βίλα· γιατί ως μουσικός πάλεψα για την Ιταλία. Όμως ο Αδόλφος επέμεινε ότι αυτή η βίλα θα μπορούσε να βρίσκεται μόνο στη Γερμανία, κοντά σε μια σημαντική πόλη που θα επέτρεπε σε αυτόν και τη Στέφανι να πηγαίνουν σε όπερες και συναυλίες.

Μόλις ο Αδόλφος μπόρεσε να σηκωθεί από το κρεβάτι, πήγε στην πόλη και περίμενε στο Σμιντόρεκ. Ήταν ακόμα πολύ χλωμός και άρρωστος. Στην ώρα της όπως πάντα, η Στέφανι

εμφανίστηκε κρατώντας το χέρι της μητέρας της. Είδε τον Αδόλφο, με χλωμό πρόσωπο και βαθουλωμένα μάγουλα και του χαμογέλασε. «Το πρόσεξες;» με ρώτησε χαρούμενος. Από εκείνη την στιγμή, η υγεία του βελτιώθηκε.

Όταν ο Αδόλφος είχε πάει στη Βιέννη την άνοιξη του 1906, είχα λάβει ακριβείς οδηγίες από αυτόν για το πώς πρέπει να συμπεριφέρομαι στη Στέφανι· γιατί ήταν σίγουρος ότι θα μου μιλούσε σύντομα και θα ρωτούσε αν ο φίλος μου αρρώστησε ξανά γιατί στεκόμουν μόνος μου στο Σμιντόρεκ. Σε αυτήν την ερώτηση έπρεπε να απαντήσω ως εξής: «Ο φίλος μου δεν είναι άρρωστος, έπρεπε να ταξιδέψει στη Βιέννη για να σπουδάσει στην Ακαδημία Καλών Τεχνών. Αφού ολοκληρώσει τις σπουδές του, φυσικά θα περάσει ένα χρόνο ταξιδεύοντας στο εξωτερικό.» (Επέμενα να με αφήσει να πω «Ιταλία»!) Πολύ καλά τότε, Ιταλία! «Μετά από τέσσερα χρόνια θα επιστρέψει και θα ζητήσει το χέρι σου. Αν πεις ναι, οι προετοιμασίες για το γάμο θα γίνουν αμέσως.»

Είναι αυτονόητο ότι έπρεπε να συνεχίσω να γράφω στον Αδόλφο για τη Στέφανι στη Βιέννη. Επειδή ήταν φθηνότερο να γράφω καρτ-ποστάλ αντί για γράμματα, ο Αδόλφος μου είχε δώσει ένα ψευδώνυμο για τη Στέφανι πριν φύγει. Αυτό το όνομα ήταν: Μπένκιζερ (Benkieser). Ήταν το όνομα ενός από τους συμμαθητές του Αδόλφου. Μια απλή καρτ-ποστάλ που μου είχε στείλει στις 8 Μαΐου 1906 από τη Βιέννη, δείχνει πόσο αυτός ο «Μπένκιζερ» συγκινούσε τον ίδιο τον Αδόλφο παρά τις πολλές νέες και ποικίλες εντυπώσεις του στη Βιέννη. «Ανυπομονώ να επιστρέψω στο αγαπημένο μου Λιντς και το Ούρφαρ», έλεγε. Η λέξη Ούρφαρ ήταν υπογραμμισμένη. Φυσικά, αυτό σήμαινε τη Στέφανι, που ζούσε στο Ούρφαρ. «Θέλω ή πρέπει να δω ξανά τον Μπένκιζερ. Τι κάνει άραγε...»

Λίγες εβδομάδες αργότερα, ο Αδόλφος επέστρεψε από τη Βιέννη. Τον πήρα από το τρένο. Θυμάμαι καλά πώς κάναμε μερικές στροφές μεταφέροντας τη βαλίτσα του και έπρεπε να του μιλήσω βιαστικά για τη Στέφανι. Βιαζόμασταν πολύ· γιατί σε μια ώρα ξεκινούσε ο απογευματινός περίπατος. Ο Αδόλφος

δεν μπορούσε να πιστέψει ότι η Στέφανι δεν είχε ρωτήσει γι' αυτόν. Υπέθετε φυσικά ότι κι αυτή λαχταρούσε γι' αυτόν όσο και εκείνος. Αλλά στην καρδιά του ήταν χαρούμενος που δεν είχα την ευκαιρία να αναπτύξω τα μεγαλόπνοα σχέδιά του για το μέλλον στην Στέφανι· γιατί οι προοπτικές του αυτή τη στιγμή ήταν πολύ θλιβερές. Έφτασε στην Χούμπολντστρασσε, η μητέρα του τον υποδέχτηκε. Μετά όμως, βιαζόμασταν για το Σμιντόρεκ. Ο Αδόλφος περίμενε με ενθουσιασμό. Πέρασαν τα ανήσυχα λεπτά. Η Στέφανι εμφανίστηκε έγκαιρα κρατώντας το χέρι της μητέρας της. Έριξε μια έκπληκτη ματιά στον Αδόλφο. Αυτό ήταν αρκετό. Δεν ήθελε τίποτε περισσότερο.

Αλλά έγινα εγώ ο ανυπόμονος. «Μπορείς να δεις ότι θέλει να της μιλήσεις!» Εξήγησα στον φίλο μου.

«Αύριο!» μου απάντησε ο Αδόλφος.

Αλλά το αύριο μετατράπηκε σε μεθαύριο, εβδομάδες, μήνες, χρόνια χωρίς ο Αδόλφος να κάνει κάποιο βήμα για να αλλάξει αυτή την κατάσταση πραγμάτων που του προκαλούσε τόση αναταραχή. Ήταν αυτονόητο ότι η Στέφανι δεν έκανε τίποτα πέρα από την πρώτη φάση ανταλλαγής ματιάς. Το μεγαλύτερο που θα μπορούσε να περιμένει ο Αδόλφος από αυτήν, ήταν το λουλούδι, που του πέταξε με ένα ροδαλό χαμόγελο στην ανέμελη ατμόσφαιρα του φεστιβάλ των λουλουδιών. Κάθε βήμα από την πλευρά της που θα ξεπερνούσε τα αυστηρά όρια των συνηθειών θα είχε καταστρέψει επίσης την εικόνα του Αδόλφου για τη Στέφανι στην καρδιά του.

Ίσως αυτός ήταν ο λόγος για την περίεργη ντροπή του: ότι φοβόταν ότι η γνωριμία θα κατέστρεφε αυτό το ιδανικό. Γιατί, για τον ίδιο, η Στέφανι δεν ήταν μόνο η επιτομή όλων των γυναικείων αρετών, αλλά και η γυναίκα που είχε το μεγαλύτερο ενδιαφέρον σε όλα τα διαφορετικά και εκτεταμένα σχέδιά του. Δεν υπήρχε άλλος άνθρωπος, εκτός από τον ίδιο, στον οποίο να εμπιστεύτηκε τόση γνώση και ενδιαφέροντα όσο η Στέφανι. Η παραμικρή απόκλιση από αυτήν την εικόνα θα τον είχε οδηγήσει σε τρομερή απογοήτευση. Φυσικά, είμαι σίγουρος ότι η πρώτη συνομιλία με τη Στέφανι θα οδηγούσε σε τέτοιες απο-

γοητεύσεις· γιατί ήταν, βασικά, ένα νεαρό, χαρούμενο κορίτσι σαν τις άλλες και σίγουρα είχε τα ίδια ενδιαφέροντα με αυτά. Ο Αδόλφος θα αναζητούσε μάταια για εκείνες τις υπέροχες σκέψεις και ιδέες στις οποίες είχε βυθίσει τόσο πεισματικά τη Στέφανι έως ότου είχε γίνει, για παράδειγμα, το θηλυκό ισοδύναμο του εαυτού του. Μόνο η πιο αυστηρή απόσταση θα μπορούσε να του κρατήσει αυτή την εικόνα.

Εξαιρετικά αποκαλυπτικό ήταν και το γεγονός, ότι ο νεαρός Χίτλερ, ο οποίος, με πρωτοφανή περιφρόνηση, απέρριπτε την αστική κοινωνία, είχε συμμορφωθεί με τους νόμους και τους κοινωνικούς κανόνες αυτού του περιφρονημένου κόσμου της αστικής τάξης πιο αυστηρά από πολλά μέλη αυτής της ίδιας της κοινωνικής τάξης. Οι κανόνες της αστικής αξιοπρέπειας και των καλών ηθών ήταν γι’ αυτόν το προστατευτικό τείχος πίσω από το οποίο έχτισε τη σχέση του με τη Στέφανι. «Δεν της έχω συστηθεί!» Πόσες φορές είχα ακούσει αυτά τα λόγια από αυτόν, παρόλο που είχε συνηθίσει να σηκώνει τους ώμους του και να αγνοεί τους υπάρχοντες. Αλλά αυτή η αυστηρή τήρηση των κοινωνικών εθίμων ήταν μέρος ολόκληρης της ύπαρξής του. Εκφραζόταν στα πάντα τακτοποιημένα ρούχα του, στην προσεκτική συμπεριφορά του, καθώς και στη φυσική του ευγένεια, η οποία άρεζε πολύ στη μητέρα μου. Ποτέ δεν τον είχα ακούσει να χρησιμοποιεί μια διφορούμενη έκφραση ή να βγαίνει από το στόμα του μια αμφίβολη ιστορία.

Όχι συνειδητά, αλλά ενστικτωδώς, ο νεαρός Χίτλερ είχε βρει τον μοναδικό σωστό δρόμο γι’ αυτόν στη σχέση του με τη Στέφανι: υπήρχε μια ύπαρξη που αγαπούσε, αλλά δεν την είχε. Είχε τακτοποιήσει ολόκληρη τη ζωή του σύμφωνα με αυτό την αγαπημένη του ύπαρξη σαν να του ανήκε εξολοκλήρου. Αλλά επειδή ο ίδιος απέφευγε οποιαδήποτε πραγματική συνάντηση, αυτό το κορίτσι παρέμεινε, αν και γι’ αυτόν προφανώς περπατούσε στη γη, μόνο μια ύπαρξη στον κόσμο των ονείρων του για την οποία μπορούσε να προβάλει τις επιθυμίες, τα σχέδια και τις ιδέες του. Με αυτόν τον τρόπο έσωσε τον εαυτό του από το να απομακρυνθεί από το δικό του μονοπάτι, και

ακόμη περισσότερο, αυτή η περίεργη σχέση αύξησε τη θέλησή του μέσω της δύναμης της αγάπης. Έβλεπε τη Στέφανι μπροστά του σαν σύζυγό του, έχτισε το σπίτι στο οποίο θα ζούσε μαζί του, το περιέβαλλε με ένα υπέροχο πάρκο και τακτοποίησε τη Στέφανι με τον ίδιο τρόπο που έκανε αργότερα, αν και χωρίς αυτήν, στο Όμπερζαλτσμπεργκ. Αυτή η συνένωση του ονείρου και της πραγματικότητας ήταν χαρακτηριστικό του νεαρού Χίτλερ. Και αν υπήρχε κίνδυνος η αγαπημένη ύπαρξη να πέσει εντελώς στο βασίλειο της φαντασίας του, θα έσπευδε στο Σμιντόρεκ για να πείσει τον εαυτό του ότι η ύπαρξη που αγαπάει πραγματικά περπατάει σ' αυτήν τη γη. Ο Χίτλερ δεν ενισχύθηκε στην πορεία που είχε επιλέξει από το τι πραγματικά ήταν η Στέφανι, αλλά από αυτό που έκανε η φαντασία του στη Στέφανι. Για αυτόν, η Στέφανι ήταν και τα δύο: και μέρος της πραγματικότητας, και μέρος των επιθυμιών και της φαντασίας. Όπως και να 'χει, η Στέφανι ήταν το πιο όμορφο, το πιο αγνό και το πιο γλυκό όνειρο της ζωής του.

ΕΘΝΟΥΣΙΑΣΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΡΙΧΑΡΝΤ ΒΑΓΚΝΕΡ

Έχω συζεύξει σκόπιμα τα κεφάλαια της ερωτικής σχέσης του Αδόλφου Χίτλερ με τη Στέφανι και τον παθιασμένο ενθουσιασμό του για τον Ρίχαρντ Βάγκνερ· επειδή αυτά είναι άρρηκτα συνδεδεμένα. Ακριβώς όπως γι' αυτόν η Στέφανι του φαινόταν ως η επιτομή όλων των γυναικών, που καθόρισαν τη ζωή του για πολλά χρόνια, ο Ρίχαρντ Βάγκνερ, ο άνθρωπος και το έργο του, του έγινε η επιτομή αυτού που σήμαινε η γερμανική τέχνη. Η Στέφανι δεν θα μπορούσε ποτέ να εκπληρώσει τόσο ολοκληρωτικά τις σκέψεις και τις προσδοκίες του, αν δεν αντιστοιχούσε ως προς την εμφάνισή της, τη συμπεριφορά και τη στάση της στο ιδανικό των γυναικών, που απεικόνιζε ο Ρίχαρντ Βάγκνερ στα μεγάλα μουσικά του δράματα. Ξανά και ξανά ο Αδόλφος έβλεπε την αγαπημένη του σαν την Έλζα, σαν την Μπρουχίλντα, σαν την Εύα απ' τους «Αρχιτραγουδιστές» (Meistersingern). Η Στέφανι μεταμόρφωνε την αγάπη του σε μια δημιουργία του εμπνευσμένου δημιουργού του, η οποία από μια τυχερή σύμπτωση κατέβηκε από τον ονειρικό κόσμο του Ρίχαρντ Βάγκνερ στην πραγματικότητα. Ακόμη και η προσωπική σχέση του Αδόλφου με τη Στέφανι βρίσκεται επίσης εντελώς κάτω από την αιχμαλωσία της προσήλωσής του στον Ρίχαρντ Βάγκνερ. Και αυτή η επιρροή μπορεί να διαπιστωθεί αντίστροφα: από τη στιγμή που γνώρισε τη Στέφανι, η προτίμησή του για τον Ρίχαρντ Βάγκνερ έγινε ένα πραγματικό πάθος. Μόνο η αγάπη για αυτό το κορίτσι αύξησε την καλλιτεχνική του δεκτικότητα στην υψηλότερη προσήλωση. Το γεγονός ότι αυτή η αγάπη ήταν απολύτως μονόπλευρη και δεν ανταποκρίθηκε καν σοβαρά, και ως εκ τούτου έπρεπε να παραμείνει ανεκπλήρωτη, τον οδήγησε πιο έντονα προς τον μεγάλο δημιουργό για να βρει παρηγοριά στην τέχνη για αυτό που του αρνήθηκε η πικρόγλυκη αγάπη του.

Η σχέση του Αδόλφου Χίτλερ με την προσωπικότητα και το έργο του Ρίχαρντ Βάγκνερ είναι γεμάτη με τη μοναδική συνέ-

πεια που καθορίζει ολόκληρη την ύπαρξή του. Από την αρχή της νεότητάς του μέχρι τον θάνατό του, παρέμεινε πιστός στον άνδρα του Μπαϊρόιτ. Ακριβώς όπως η Στέφανι κατά τη διάρκεια αυτής της παράξενης ερωτικής σχέσης, που σύμφωνα με τη συνηθισμένη έννοια του όρου δεν ήταν κάτι τέτοιο, έγινε τελικά ένα πλάσμα της φαντασίας του, μπορεί και ο Αδόλφος Χίτλερ να έχει φέρει μεγάλο μέρος των δικών του στη μορφή του Ρίχαρντ Βάγκνερ. Επειδή άλλαζε ό, τι τον άγγιζε μέσα από τη δύναμη της φαντασίας του, με τη δύναμη της αφοσίωσής του, δημιούργησε και τον «δικό του» προσωπικό Βάγκνερ. Αυτή η σχέση πέρασε από όλες τις φάσεις που μπορεί να φανταστεί κανείς: το πρώτο παιδικό συναίσθημα, η αυξανόμενη αγάπη του αγοριού, ο φλεγόμενος ενθουσιασμός του νεαρού άνδρα, που αυξάνεται σε οραματική έκσταση, με όλο και περισσότερη διορατικότητα και συνειδητοποίηση της αυξημένης απόλαυσης της τέχνης του άνδρα, εξωτερική προώθηση του έργου, παρηγοριά, καταφύγιο και έκσταση.

Η μουσική εκπαίδευση του Χίτλερ ήταν πολύ μέτρια. Εκτός από τη μητέρα του, πρέπει πρώτα να αναφερθεί ο πάτερ Λίοναρντ Γκρύνερ (Leonhard Grüner) της χορωδίας του μοναστηριού των Βενεδικτίνων του Λάμπαχ, που δίδαξε τον Αδόλφο να τραγουδά για δύο χρόνια. Όταν ο Αδόλφος μπήκε στη σχολή χορωδίας του μοναστηριού, ήταν οκτώ χρονών, δηλαδή, σε μια εξαιρετικά δεκτική ηλικία. Όποιος γνωρίζει την καλλιέργεια της κουλτούρας του τραγουδιού των παλαιών αυστριακών μοναστηριών γνωρίζει ότι δεν υπάρχει καλύτερη μουσική εκπαίδευση από αυτήν την παιδική εκπαίδευση σε μια καλά διοικούμενη χορωδία. Δυστυχώς, αυτό το πολλά υποσχόμενο ξεκίνημα δεν συνεχίστηκε, αν και η καθαρή, σταθερή φωνή του αγοριού ευχαριστούσε όλους όσους τον άκουγαν να τραγουδά. Στον πατέρα μάλλον δεν του άρεσε. Στα ενδεικτικά του δημοτικού υπήρχε πάντα ένα «εξαιρετικός» στο τραγούδι. Στο γυμνάσιο όμως δεν υπήρχαν μουσικά μαθήματα. Όποιος ήθελε να συνεχίσει, έπρεπε να πληρώσει για ιδιωτικά μαθήματα ή να πάει στη σχολή μουσικής. Λόγω της μεγάλης

διαδρομής από το Λέοντινγκ στην πόλη για το σχολείο, ο Αδόλφος δύσκολα θα είχε χρόνο για αυτό, ακόμα κι αν ο πατέρας του είχε συμφωνήσει για ιδιωτικά μαθήματα μουσικής.

Ο Αδόλφος έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για τη μουσική μου εκπαίδευση. Όμως το γεγονός ότι καταλάβαινα περισσότερα για τη μουσική απ' ότι εκείνος δεν τον άφηνε σε ησυχία. Από τις τακτικές συζητήσεις μας σχετικά με τα μουσικά θέματα, μάθαινε εκπληκτικά γρήγορα όλους τους τεχνικούς όρους και τις εκφράσεις. Έπαιρνε, να το πω έτσι, τον αντίστροφο τρόπο, απ' αυτόν που έπαιρνα εγώ: μιλούσε για τα πάντα χωρίς να τα έχει μελετήσει συστηματικά! Αλλά μιλώντας για αυτήν ξυπνούσε σε αυτόν η κατανόηση. Μπορώ μόνο να πω ότι ακόμη και στα πιο μακρινά και απόκεντρα πράγματα της μουσικής είχε μια συγκεκριμένη ιδέα που τον παραπλανούσε σπάνια. Πόσο συχνά με εξέπληττε η κρίση του για τόσο ευαίσθητα θέματα γιατί αντιλαμβανόμουν ότι στην πραγματικότητα δεν ήξερε τίποτα γι' αυτήν.

Αυτός ο κάπως ασυνήθιστος τύπος μουσικής εκπαίδευσης είχε ένα σαφές όριο: μόλις έφτανε στο ζήτημα της εξεύρεσης ενός οργάνου, η πιο όμορφη διαίσθηση ήταν μάταια. Το μόνο πράγμα που μπορούσε να βοηθήσει εδώ ήταν η συστηματική εκμάθηση, η συνεχής πρακτική, η επιμονή και η επιμέλεια – όλες τις ιδιότητες για τις οποίες ο φίλος μου δεν είχε την παραμικρή κατανόηση. Αλλά δεν ήθελε να πιστέψει ότι ήταν έτσι. Η μεγαλύτερη ενσυναίσθηση, η εύφορη φαντασία του, αλλά πάνω απ' όλα η απεριόριστη αυτοπεποίθησή του, όπως έλεγε, θα έπρεπε να είναι σε θέση να αντισταθμίσουν αυτές τις ασήμαντες ιδιότητες για τις οποίες έχω μιλήσει. Φυσικά, μόλις έβαλε τη βιόλα μου κάτω από το πηγούνι του και πήρε το δοξάρι, η βεβαιότητα της νίκης του τελείωσε. Θυμάμαι καλά πόσο έκπληκτος έμεινε και ο ίδιος. Όταν έπαιρνα το όργανο από το χέρι του για να παίξω κάτι για αυτόν, δεν θα άκουγε καθόλου. Τον ενοχλούσε ότι υπήρχαν πράγματα που αντιστέκονταν στη θέλησή του. Φυσικά ήταν πολύ μεγάλος για στοιχειώδη μαθήματα. Μια μέρα μου φώναξε: «Τώρα θέλω να

δω αν η μουσική είναι η μαγεία που πάντα λες ότι είναι! Με αυτά τα λόγια ανακοίνωσε την απόφασή του να μάθει να παίζει πιάνο, πεπεισμένος ότι θα ήταν σε θέση να κυριαρχήσει αυτό το όργανο τέλεια σε χρόνο μηδέν. Πήρε μαθήματα από τον δάσκαλο πιάνου Γιόζεφ Πρεβράτσκυ (Josef Prewratzky). Αλλά σύντομα ο Αδόλφος έπρεπε να συνειδητοποιήσει ότι δεν θα προχωρούσε χωρίς επιμέλεια και επιμονή. Με τον Πρεβράτσκυ, έζησε το ίδιο όπως και εγώ με τον παλιό μου ανθυπασπιστή της στρατιωτικής μουσικής Κοπέτσκυ. Ο Πρεβράτσκυ δεν είχε χρόνο για διαισθητικές ιδέες και έξυπνους αυτοσχεδιασμούς. Επέμενε στην «καθαρή εκπαίδευση των δακτύλων» και στην αυστηρή πειθαρχία. Ο Αδόλφος εδώ βρέθηκε σε δίλημμα. Από τη μία πλευρά, ήταν πολύ περήφανος για να εγκαταλείψει την προσπάθεια που περίμενε τόσο πολύ, αλλά από την άλλη πλευρά, αυτή η ηλίθια «άσκηση δακτύλων», όπως την ονόμαζε, τον τρέλαινε. Ένιωσα αυτή τη σύγκρουση πολύ σύντομα, γιατί στα μουσικά θέματα ο Αδόλφος δεν μπορούσε να με ξεγελάσει, όπως άλλους. Οι έντονες επιθέσεις του στην «τρελή μουσική γυμναστική» του Πρεβράτσκυ γινόντουσαν όλο και πιο σπάνιες. Μόλις ανέβαινα τις σκάλες στην Χούμπολντστρασσε, άκουγα ότι δεν είχε σημειώσει κάποια σημαντική πρόοδο στο πιάνο. Ο ίδιος απέφευγε να παίζει το καλό όργανο Χάιτσμαν μπροστά μου. Το όνομα Πρεβράτσκυ αναφερόταν όλο και λιγότερο, και μια μέρα τα μαθήματα πιάνου εγκαταλείφθηκαν να ακουστεί τίποτα. Δεν μπορώ να πω ακριβώς πόσο καιρό ο Αδόλφος υπέστη αυτή την βασανιστική διαδικασία, σίγουρα όχι περισσότερο από ένα χρόνο. Σε τελική ανάλυση, ήταν μια εκπληκτικά μεγάλη περίοδος στην οποία ένας κύριος Πρεβράτσκυ είχε στο έλεός του έναν νεαρό Χίτλερ. Παρ’ όλα αυτά, όταν δημιουργήσαμε αργότερα μια όπερα στο φοιτητικό μας διαμέρισμα στη Βιέννη – που δυστυχώς παρέμεινε ημιτελής! –, ανέλαβε όχι μόνο τους στίχους αλλά και την μουσική σύνθεση, δίνοντάς μου τουλάχιστον την κατευθυντήρια αρχή στο πιάνο. Παρ’ όλες τις αποτυχίες, ο Αδόλφος ήθελε να μου αποδείξει ότι στη μουσική αυτό που είχε μεγαλύτερη σημα-

σία ήταν η έμπνευση και όχι οι ασκήσεις με δάχτυλα.

Παρ' όλα αυτά, ο Αδόλφος είχε αναγνωρίσει τις επιτυχίες μου στον μουσικό τομέα χωρίς φθόνο και μάλιστα χαιρόταν ή υπέφερε μαζί μου στις επιτυχίες ή στις αποτυχίες μου σαν να συνέβαιναν στο ίδιο. Ξανά και ξανά με ενθάρρυνε στις προθέσεις και τους στόχους μου. Ήξερα ότι πίστευε στο μουσικό μου ταλέντο. Αυτή η συνειδητοποίηση ήταν η ισχυρότερη δύναμη για μένα. Αυτό κρατούσε τη φιλία μας αδιάρρηκτη. Αν κατά τη διάρκεια της ημέρας ήμουν απλά ο συνηθισμένος ταπετσιέρης που επισκεύαζε ταπετσαρίες καρεκλών στη σκόνη και τον καπνό, το βράδυ όταν πήγαινα στου Αδόλφου, εξαφανιζόταν και η τελευταία σκόνη και μαζί της η τελευταία ανάμνηση του θαμπού εργαστηρίου και βρισκόμουν μαζί του και μέσα απ' αυτόν και πάλι στην καθαρή, ευγενική ατμόσφαιρα της τέχνης.

Πόσο πιστά μοιράστηκε μαζί μου τότε τη θλίψη και τη χαρά όταν εκτελέστηκε το υπέροχο ορατόριο του Φραντς Λιστ «Ο θρύλος της Αγίας Ελισάβετ» (Die heilige Elisabeth)! Ο δάσκαλός μου στην τρομπέτα ήταν ο τέταρτος στη σειρά μουσικός θεάτρου. Φανταστείτε τον ενθουσιασμό μου όταν, κατά τη διάρκεια ενός μαθήματος, με ρώτησε ξαφνικά αν θα ήθελα να συμμετάσχω στο μεγάλο ορατόριο. Το έδαφος κουνήθηκε κάτω από τα πόδια μου. «Ας ξεκινήσουμε αμέσως!» είπε ο καλός μου τέταρτος στη σειρά και πέρασε χωρίς καθυστέρηση από το ορχηστρικό μέρος για τρομπέτα μαζί μου. Στη συνέχεια ακολούθησαν οι πρόβες στην αίθουσα συναυλιών. Για πρώτη φορά γνώρισα τον Άουγκουστ Γκέλεριχ (August Göllerich) σαν μαέστρο. Ακολούθησε ύστερα η παράσταση. Ακόμα και σήμερα η καρδιά μου χτυπά δυνατά όταν το σκέφτομαι. Ήμουν μόλις δεκαεπτά χρονών, μακράν το νεότερο μέλος της ορχήστρας. Κανένα όργανο δεν είναι τόσο ευαίσθητο στον παραμικρό αδέξιο χειρισμό όσο η τρομπέτα. Κάτω στους στριμωγμένους πάγκους είδα τη μητέρα μου να κάθεται δίπλα στον Αδόλφο της, που μου χαμογελούσε ενθαρρυντικά. Όλα πήγαν καλά, και θεώρησα ότι μου άξιζε ένα μέρος από το βρον-

τερό χειροκρότημα που λάβαμε. Σε κάθε περίπτωση, το χειροκρότημα του Αδόλφου ήταν μόνο για μένα. Η μητέρα μου είχε δάκρυα στα μάτια της.

Μετά από αυτό το επιτυχημένο ντεμπούτο, ο Αδόλφος μου κατέστησε σαφές, σε μια μοναχική νυκτερινή πεζοπορία, ότι θα έπρεπε να κάνω ό, τι είναι δυνατό για να αφοσιωθώ εξ ολοκλήρου στη μουσική. Τα στοιχειωμένα λόγια του μου είναι ακόμη τόσο ζωντανά σαν να μου είχε μιλήσει χθες: «Δεν πρέπει πλέον να παραμείνεις ταπετσιέρης. Η επιχείρηση σε πάει στον τάφο. (Είχα αρρωστήσει σοβαρά λίγο πιο πριν.) Επίσης, δεν ταιριάζει σε σένα και στην ιδιοσυγκρασία σου. Έχεις πολύ ξεχωριστές ικανότητες, όχι μόνο ως σολίστ, που είναι αυτονόητο, αλλά και σαν μαέστρος, αλλά και επίσης σαν διευθυντής σκηνής ή συναυλίας. Σε παρακολουθούσα στο θέατρο και παρατήρησα ότι γνώριζες ήδη όλη την παρτιτούρα πριν παιχτεί. Η μουσική είναι το έργο της ζωής σου. Εκεί βρίσκετε το στοιχείο σου. Εκεί ανήκεις.» Ο Αδόλφος είχε πει τα λόγια που με συγκινούσαν για πολύ καιρό. Για μένα, το να γίνω μαέστρος ήταν ο πιο όμορφος και ιδανικός στόχος της ζωής που μπορούσα να φανταστώ.

Ότι ο Αδόλφος μοιράστηκε την άποψή μου με γέμισε με ατέλειωτη ευτυχία. Οι συνομιλίες μας στράφηκαν όλο και πιο έντονα σε αυτό το σχέδιο για το μέλλον, ωστόσο αναπόφευκτα τα σκληρά, δυσάρεστα γεγονότα μίλησαν εναντίον αυτού: Ο πατέρας μου ήταν άρρωστος. Ήμουν ο μόνος γιος του και είχα μάθει την τέχνη του για να αναλάβω την επιχείρηση που με πολύ σκληρή δουλειά, είχε αναπτύξει από μικρά ξεκινήματα. Όλες οι ελπίδες του, όλη η ενεργητικότητα της ζωής του είχαν συγκεντρωθεί στην επιθυμία του να μπορέσει να μου παραδώσει την επιχείρηση. Το γεγονός ότι, σε αντίθεση με τον πατέρα του Αδόλφου, δεν προσπάθησε να επιβάλει αυτήν την απόφαση με τη βία, έκανε αυτό το άλμα ακόμη πιο δύσκολο. Σπάνια μιλούσε για τις ανησυχίες του για μένα, αλλά ένιωθα έντονα πόσο σημαντική γι' αυτόν ήταν η δουλειά της ζωής του.

Σε αυτήν τη δύσκολη εσωτερική σύγκρουση, ο Αδόλφος από-

δείχθηκε ότι ήταν αξιόπιστος φίλος. Έδωσε σάρκα και οστά στην ιδέα μου να επιλέξω τη μουσική ως επάγγελμά μου και ήταν πολύ έξυπνος στο πώς να το κάνει αυτό εφικτό. Για πρώτη και μοναδική φορά ανακάλυψα σε αυτόν μια ιδιότητα που μέχρι τώρα παρέμενε άγνωστη, αλλά την οποία δεν ξανάδα σ' αυτόν αργότερα: ήταν υπομονετικός. Πολύ σωστά είχε αναγνωρίσει ότι ο πατέρας μου σε μια απόφαση που ήταν τόσο σοβαρή δεν θα μπορούσε να νικηθεί με μια μετωπική επίθεση, άσχετα με το πόσο αποφασισμένος ήταν. Είχε δει πού ήταν το αδύναμο σημείο όπου έπρεπε να ξεκινήσει την επίθεση: Η μητέρα μου, με τη φυσική της αφοσίωση στη μουσική, ήταν πολύ δεκτική στις ιδέες του, παρ' όλο που ήξερε πολύ καλά για το πόσο πολύ θα κόστιζε μια μουσικής εκπαίδευση. Ο δρόμος για τον πατέρα περνούσε από τη μητέρα. Το μόνο πράγμα που θα χρειαζόταν να φέρει σε πέρας, σκέφτηκε ο Αδόλφος, ήταν μια επιδέξια προσέγγιση.

Σε όλες αυτές τις δύσκολες καταστάσεις που έπρεπε να αντιμετωπίσουμε με τον Αδόλφο, το θέατρο είχε γίνει όλο και περισσότερο ένας τόπος εσωτερικής οικοδόμησης. Πρέπει να σκεφτείτε ότι δεν υπήρχε ούτε κινηματογράφος ούτε ραδιόφωνο τότε, έτσι ώστε η δυνατότητα λήψης καλλιτεχνικών εντυπώσεων περιοριζόταν πολύ μονόπλευρα στο θέατρο, το οποίο για πολλούς ανθρώπους σήμερα βρίσκεται στο περιθώριο. Για εμάς, ωστόσο, το θέατρο ήταν αμετακίνητα το επίκεντρο. Όλα όσα μας περιτριγύριζαν και μας απασχολούσαν περιστρέφονταν γύρω από το θέατρο. Ενώ έκαμνα τις μεγαλύτερες θεατρικές ορχήστρες στη φαντασία μου, ο Αδόλφος έχτιζε θεατρικά κτίρια με πραγματικά μεγαλοπρεπείς αναλογίες με ακόμα μεγαλύτερη ευφυΐα.

Επιπροσθέτως, γνωριστήκαμε στον εκλεκτό χώρο του θεάτρου. Η φιλία μας προέκυψε από τις θεατρικές μας γνώσεις. Έτσι σφραγίσαμε τη φιλία μας ξανά και ξανά στις δύο κολόνες στο ισόγειο. Πάντα ένιωθα ότι η σχέση μου με τον Αδόλφο ήταν μια δέσμευση που ξεπερνούσε μια συνηθισμένη παιδική φιλία, γιατί είχε πάρει έναν ειδικό καθαγιασμό στον τόπο όπου

συναντηθήκαμε για πρώτη φορά. Αυτή δεν είναι μια κουβέντα· γιατί η φιλία που είχε αρχίσει σε αυτό το μάλλον μικρό επαρχιακό θέατρο συνεχίστηκε στην Όπερα της Βιέννης και στο «Μπούργκτεατερ» και βρήκε τη στέψη της στον ιερό τόπο του Μπαϊρόιτ, όπου είδα το φεστιβάλ σαν προσκεκλημένος του Καγκελάριου του Ράιχ.

Ο Χίτλερ είχε μια φυσική χαρά και πάθος για το θέατρο. Είμαι πεπεισμένος ότι αυτή η προτίμηση σχετίζεται με τις πρώτες εντυπώσεις της παιδικής ηλικίας, συγκεκριμένα με τις εμπειρίες της εποχής του Λάμπαχ. Δεν θυμάμαι ακριβώς αν μου είχε πει για την υπέροχη σκηνή της μονής Βενεδικτίνων. Δυστυχώς, η μνήμη μου δεν με βοηθάει σε αυτό το σημείο. Πιστεύω, όμως, ότι με μια καλύτερη έρευνα θα μπορούσε κανείς να αποκτήσει πολύτιμες πληροφορίες· γιατί χωρίς αμφιβολία το ενθουσιώδες αγόρι σε κάθε παράσταση θα ήταν παρών. Εξάλλου, σαν μέλος της παιδικής χορωδίας, θα είχε πρόσβαση σε παντού. Ίσως ακόμη και να έπαιξε έναν ρόλο. Αλλά αυτή η θαυμάσια μπαρόκ σκηνή είναι ένα στολίδι του είδους της. Δεν θα μπορούσα να σκεφτώ μια καλύτερη αρχή για ένα πάθος για το θέατρο από μια παιδική σκηνή με νέα τραγούδια σε αυτό το θέατρο.

Σαν δωδεκάχρονο αγόρι ήρθε για πρώτη φορά από το Λέοντινγκ στο Κρατικό Θέατρο στο Λιντς. Ο Χίτλερ αναφέρθηκε σε αυτό ο ίδιος.

«Εκείνη την εποχή η πρωτεύουσα της επαρχίας είχε ένα θέατρο το οποίο, σχετικά μάλιστα, δεν ήταν κακό. Έπαιζε σχεδόν τα πάντα. Όταν ήμουν δώδεκα ετών, είδα για πρώτη φορά το «Γουλιέλμος Τέλλος» και λίγους μήνες αργότερα είδα το «Λόενγκριν» ως την πρώτη όπερα της ζωής μου. Με τη μία είχα μαγευτεί. Ο νεανικός ενθουσιασμός για τον άρχοντα του Μπαϊρόιτ δεν γνώριζε όρια. Ξανά και ξανά συνήθιζα να ακούω με προσοχή τα έργα του και σήμερα νιώθω ιδιαίτερα τυχερός που αυτές οι σεμνές επαρχιακές παραγωγές μου έδωσαν τη δυνατότητα να εκτιμήσω τις καλύτερες αργότερα.»

Το έθεσε πολύ σωστά! Εάν μου ζητούσαν τη γνώμη μου, για

το κρατικό θέατρο του Λιντς, δεν θα μπορούσα να βρω τόσο ωραία λόγια. Ίσως αυτό συνέβη επειδή ένιωθα ήδη σαν ένας μελλοντικός μαέστρος του θεάτρου και έβλεπα τα πάντα, ειδικά την ορχήστρα, πολύ πιο κριτικά από ό, τι αυτός. Πιθανότατα, ωστόσο, μου έλειπε εκείνη η έντονη ενσυναίσθηση που σε εκείνον έδινε την δυνατότητα να παραβλέπει τις προφανείς ανεπάρκειες του τόπου και να διατηρεί την ψευδαίσθηση του έργου που εκτελούνταν. Όταν ήμασταν στο θέατρο, είχα συχνά την εντύπωση ότι ήταν σε θέση να βιώσει το βασικό καλλιτεχνικό περιεχόμενο του έργου ανεξάρτητα από το πόσο ελαττωματική ήταν η παρουσίαση. Ακόμα και όταν ένας Λόενγκριν που είχε πέσει από τη βάρκα του λόγω της αδεξιότητας ενός σκηνοθέτη και έπρεπε να επιστρέψει στο όχημα του κύκνου, αρκετά σκονισμένος από τη «θάλασσα» στην οποία είχε πέσει – δεν γελούσε μόνο το κοινό, αλλά γελούσε και η Έλζα! – δεν μπορούσε να καταστρέψει αυτήν την ψευδαίσθηση για αυτόν. Σε τελική ανάλυση, τι σχέση είχαν αυτά τα διασκεδαστικά επεισόδια με την υψηλή ιδέα που είχε στο μυαλό ο μεγάλος δάσκαλος όταν έγραφε το «Λόενγκριν» του; Όμως παρά την ασυνήθιστη αυτή ικανότητα να μένει προσηλωμένος σε μια ψευδαίσθηση, ο Αδόλφος ήταν επίσης κι ένας σκληρός, σοβαρός κριτικός των συνθηκών του θεάτρου.

Το κρατικό θέατρο, ή όπως ονομαζόταν τότε, «Σκηνογραφικό θέατρο του Λιντς», ήταν ένα πολυετές κτίριο. Η σκηνή ήταν πολύ μικρή για την παράσταση των μουσικών δραμάτων του Ρίχαρντ Βάγκνερ και ανεπαρκής από κάθε άποψη. Ο τεχνικός εξοπλισμός που απαιτείται για μια αξιοπρεπή παρουσίαση αυτών των έργων έλειπε. Επιπλέον, υπήρχε σοβαρή έλλειψη κατάλληλων ενδυμασιών και γενικά του αποθέματος. Η ορχήστρα ήταν πολύ μικρή για να φτάσει τα απαιτούμενα ηχητικά εφέ. Για να δώσω ένα μόνο παράδειγμα, όταν εκτελούνταν ο «Αρχιτραγουδιστής» πολλά όργανα ήταν παραμερισμένα. Το μπάσο κλαρινέτο, η αγγλική τρομπέτα και το κοντρα-μπάσο στο τμήμα των ξύλινων πνευστών καθώς και το λεγόμενο κόντρα μπάσο τούμπα του Βάγκνερ στα χάλκινα,

Πολύ ενδιαφέρουσα εικόνα του Αδόλφου Χίτλερ από το Μπράουναου. Φωτογραφία που περιγράφεται στο βιβλίο!

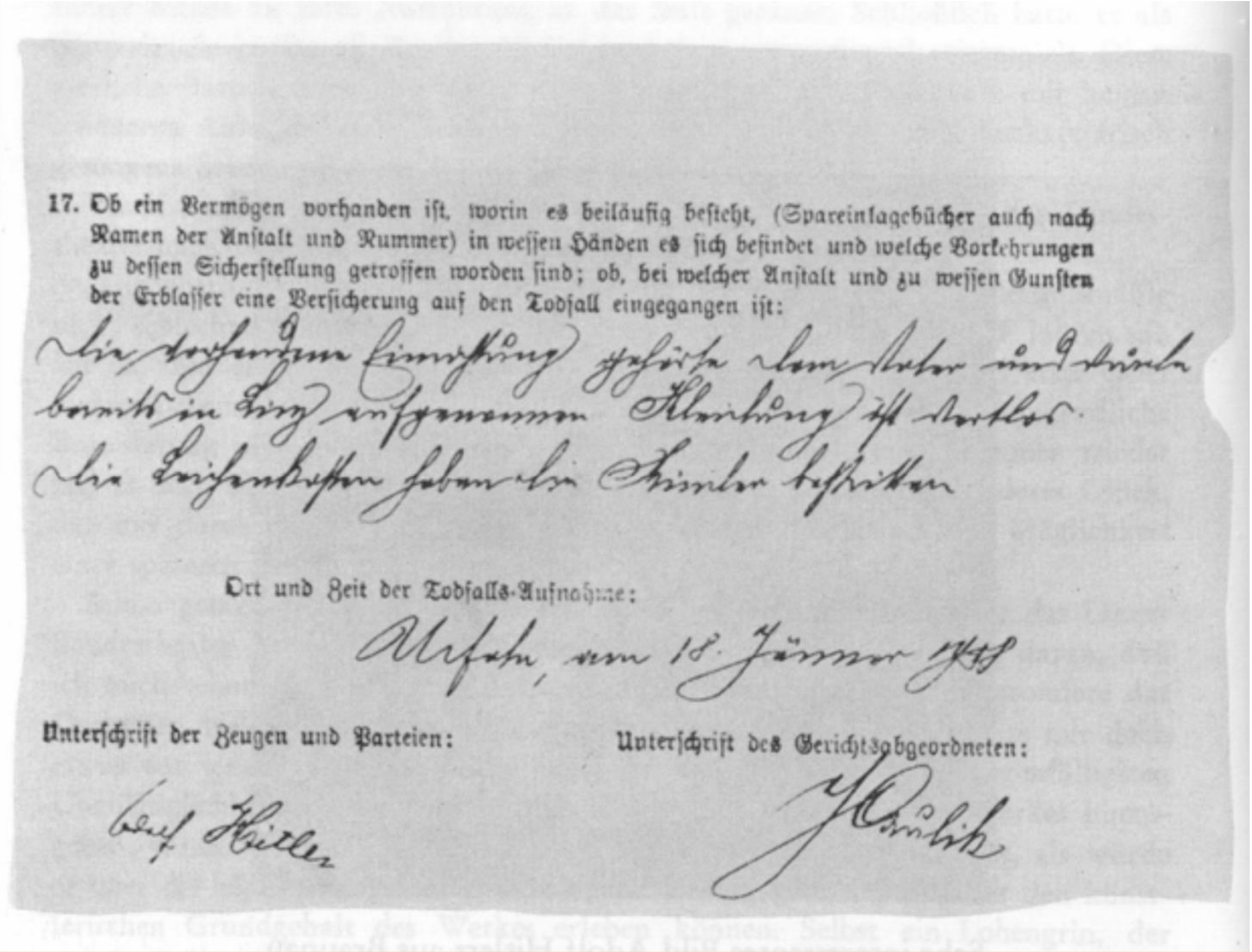

17. Ob ein Vermögen vorhanden ist, worin es beiläufig besteht, (Spareinlagebücher auch nach Namen der Anstalt und Nummer) in wessen Händen es sich befindet und welche Vorkehrungen zu dessen Sicherstellung getroffen worden sind; ob, bei welcher Anstalt und zu wessen Gunsten der Erblasser eine Versicherung auf den Todfall eingegangen ist:

Die vorhandene Einrichtung gehörte dem Vater und wurde bereits in Linz aufgenommen. Kleidung ist wertlos. Die Leichenkosten haben die Kinder bestritten.

Ort und Zeit der Todfalls-Aufnahme:

Urfahr, am 18. Jänner 1908

Unterschrift der Zeugen und Parteien: Adolf Hitler

Unterschrift des Gerichtsabgeordneten: [illegible]

Η τελευταία παράγραφος του πιστοποιητικού κληρονομιάς από τις 18 Ιανουαρίου 1908. Η υπογραφή του Χίτλερ.

έλειπαν, καθώς τα έχω ήδη καθορίσει σαν «εξειδικευμένα». Το έγχορδα ήταν επίσης πολύ αδύναμα, τα τρίχορδα δεν μπορούσαν να ακουστούν καθόλου. Αλλά ακόμη και αν υπήρχαν διαθέσιμοι οι απαραίτητοι οργανοπαίκτες, δεν θα υπήρχε αρκετός χώρος στο πολύ στενό χώρο της ορχήστρας για να τους φιλοξενήσει. Πραγματικά θλιβερές συνθήκες για τον υπεύθυνο μαέστρο! Η προσπάθεια εκτέλεσης μιας παράστασης του Βάγκνερ με είκοσι άντρες στην ορχήστρα ήταν σίγουρα μια ριψοκίνδυνη υπόθεση. Η χορωδία ήταν εξίσου αδύναμη και ήταν επίσης ένα δυσάρεστο θέαμα. Όχι μόνο ότι τα κοστούμια ήταν ως επί το πλείστον πολύ ακατάλληλα, αλλά η χορωδία έμοιαζε να ζητά την επιείκεια του κοινού, όπως για παράδειγμα όταν στον «Αρχιτραγουδιστή» οι άνδρες της χορωδίας φορούσαν όλοι ψεύτικα μουστάκια αγγλικού τύπου, τα οποία κάποτε εξόργιζαν και τον Αδόλφο. Για μια επαρχιακή σκηνή οι σολίστες δεν ήταν κακοί, αλλά υπήρχαν μόνο λίγοι πραγματικοί τραγουδιστές Βάγκνερ ανάμεσά τους. Υπήρχε ένα διαρκές παράπονο για τα σκηνικά του θεάτρου. Τα βαμμένα σκηνικά ταλαντεύονταν σε κάθε βήμα, ακόμα κι αν υποτίθεται ότι αντιπροσώπευαν ένα βραχώδες τοπίο. Όταν σκέφτομαι τη «φωτιά στο Καπιτώλιο», με την οποία τελειώνει το «Ριέντσι», αισθάνομαι ακόμα και σήμερα ένα κρύο στην πλάτη μου. Στη μέση της σκηνής βρισκόταν το Παλάτσο με το μπαλκόνι μπροστά. Ο Ριέντσι και η Ιρένε βγήκαν μπροστά για να καθησυχάσουν το ταραγμένο πλήθος. Δεξιά και αριστερά των δύο υπήρχαν δύο εστέρες κολοφωνίου φλεγόμενοι που φαινόταν να αντιπροσωπεύουν τη φωτιά που ξέσπασε. Τώρα ένας μηχανικός σκηνής έπρεπε να κατεβάσει ένα τεράστιο στήριγμα που απεικόνιζε το Παλάτσο με δυνατές φλόγες να το γλείφουν μέχρι την καταστροφή. Αυτό το στήριγμα κρεμόταν στη μια πλευρά σε ένα ενισχυμένο στύλο. Όταν κάποιος χαλάρωνε το στύλο ολόκληρο το στήριγμα έπεφτε στο πάτωμα. Τέτοια και παρόμοια περιστατικά ήταν πάντα αναμενόμενα. Ήταν έξυπνο για τον Χίτλερ να πει ότι αυτές οι «μέτριες» παραστάσεις έδιναν την υπόσχεση για κάτι καλύτερο, όπως

αργότερα βρήκαμε στην Όπερα της Βιέννης. Αλλά με εκπλήσσει ακόμα και σήμερα που τότε με αυτές τις εντελώς ανεπαρκείς παραστάσεις ήταν δυνατή μια ψευδαίσθηση και θα μπορούσαμε να εμπνευστούμε και να ενθουσιαστούμε. Ο ιδεαλισμός και η δεκτικότητα των νέων καρδιών χλευάζουν όλες τις παγίδες του αντικειμένου.

Το θέατρο πάντα εξαντλούσε τα εισιτήρια κατά τη διάρκεια των παραστάσεων του Βάγκνερ. Μία, συχνά δύο ώρες, έπρεπε να σταθείς στην ουρά για την είσοδο εάν ήθελες να πολεμήσεις για μια «κολόνα» στο ισόγειο. Τα διαλείμματα ήταν ατελείωτα. Όταν χρειαζόμασταν επειγόντως ένα δροσιστικό ποτό, λάμποντας από ενθουσιασμό, ένας ηλικιωμένος ταξιθέτης με λευκή γενειάδα θα μας πουλούσε ένα ποτήρι νερό και ο Αδόλφος κι εγώ εξασφαλίζαμε έτσι την κατακτημένη περιοχή γύρω από τις κολόνες. Θα βάζαμε ένα μικρό νόμισμα στο άδειο ποτήρι και θα το επιστρέφαμε στον ταξιθέτη. Συχνά η παράσταση συνεχιζόταν μέχρι τα μεσάνυχτα. Τότε θα συνόδευα τον Αδόλφο στο σπίτι. Αλλά η διαδρομή ήταν πολύ μικρή για να μας επιτρέψει να ξεχάσουμε τις τεράστιες εντυπώσεις της βραδιάς και έτσι ο Αδόλφος θα με συνόδευε πίσω στην Κλάμστρασσε. Αλλά τώρα ήταν πραγματικά ενθουσιασμένος. Κι έτσι περπατούσαμε ξανά μαζί πίσω στην Χούμπολντστρασσε. Δεν θυμάμαι ο Αδόλφος να κουράστηκε ποτέ. Σε γενικές γραμμές, η νύχτα φαινόταν να τον αναζωπυρώνει. Από την άλλη πλευρά, ακόμη και τότε, σπάνια είχε κάτι να κάνει το πρωί, ανεξάρτητα από το πόσο όμορφο ήταν. Μερικές φορές μετά από μια τέτοια παράσταση συνεχίζαμε να πηγαίνουμε μπρος-πίσω μεταξύ Χούμπολντστρασσε και Κλάμστρασσε μέχρι που άρχιζα να χασμουριέμαι και τα μάτια μου έκλειναν.

Από πολύ μικρή ηλικία, ο Αδόλφος μεθούσε με τις ιστορίες των αρχαίων Γερμανών ηρώων. Σαν αγόρι δεν μπορούσε ποτέ να διαβάσει αρκετά για αυτές. Επανειλημμένως άρπαζε το διάσημο βιβλίο του Γκούσταβ Σβαμπ (Gustav Schwab), το οποίο απεικονίζει τους θρύλους της πρώιμης γερμανικής ιστο-

ρίας σε δημοφιλή μορφή. Αυτό το βιβλίο ήταν η αγαπημένη του ανάγνωση. Αυτό το βιβλίο είχε προνομιακή θέση στο γραφείο του στην Χούμπολντστρασσε, έτσι ώστε να το είχε πάντα προσβάσιμο. Όταν αρρώστησε, βυθίστηκε με πραγματική ένταση στον μυστηριώδη, μυθικό κόσμο που είχε ανοίξει αυτό το βιβλίο. Θυμάμαι ότι ο Αδόλφος είχε ακόμη και μια ιδιαίτερα όμορφη έκδοση των Γερμανών ηρώων ιπποτών στο φοιτητικό μας δωμάτιο στη Βιέννη, την οποία διάβαζε συχνά και με ανυπομονησία, παρά τα πιεστικά καθημερινά προβλήματα που τον ενοχλούσαν εκείνη την εποχή. Η εξοικείωσή του με τον γερμανικό κόσμο των θρύλων δεν ήταν καθόλου, όπως συμβαίνει συνήθως, μόνο ένας νεανικός ενθουσιασμός. Αντίθετα, ήταν το υλικό που τον γοήτευε περισσότερο από τις ιστορικές και πολιτικές του σκέψεις και δεν άφησε ποτέ τον κόσμο στον οποίο ένιωθε ότι ανήκε. Δεν μπορούσε να φανταστεί τη ζωή του πιο όμορφη από ό, τι έβρισκε να απεικονίζεται στις λαμπερές ηρωικές μορφές των πρώιμων γερμανικών χρόνων. Ταυτιζόταν πάντα με τους μεγάλους άντρες εκείνου της εξαφανισμένου κόσμου. Τίποτα δεν του φαινόταν πιο επιθυμητό παρά, μετά από μια ζωή γεμάτη τολμηρές, σημαντικές πράξεις, μια όσο το δυνατόν πιο ηρωική ζωή, να μπει στη Βαλχάλα και να γίνει ένας αθάνατος μύθος, όπως εκείνοι που ο ίδιος λάτρευε τόσο πολύ. Δεν πρέπει να παραβλέψουμε αυτήν την περίεργη, ρομαντική προοπτική στη ζωή του Αδόλφου Χίτλερ, ακόμα κι αν η σκληρή αίσθηση της πραγματικότητας που καθόρισε η πολιτική του, πρέπει να υποβιβάσει τέτοια εκθαμβωτικά νεανικά όνειρα στον κόσμο της φαντασίας. Παρ' όλα αυτά, το γεγονός παραμένει ότι στη ζωή του ο Αδόλφος Χίτλερ δεν βρήκε κανένα άλλο έδαφος με αληθινές ευσεβείς πεποιθήσεις στο οποίο να μπορούσε να κατοικήσει από αυτόν στον οποίο οι θρύλοι των γερμανών ηρώων είχαν ανοίξει για αυτόν την πόρτα.

Σε σύγκρουση με έναν αστικό κόσμο, ο οποίος με την απάτη και την ψεύτικη ηθική του δεν είχε τίποτα να του προσφέρει, αναζήτησε ενστικτωδώς τον δικό του κόσμο και τον βρήκε στις

ρίζες και στην πρώιμη ιστορία του δικού του λαού. Αυτή η εποχή, μακρά βυθισμένη, ανεπαρκώς διευκρινισμένη μόνο ιστορικά, έγινε ένα δώρο γεμάτο αίμα στην ορμητική του φύση. Τα όνειρα έγιναν πραγματικότητα. Με τη δική του φαντασία, που μετέτρεπε τα πάντα, έζησε την πρώιμη εποχή του γερμανικού λαού, την οποίο θεωρούσε σαν την ομορφότερη εποχή του γερμανικού λαού. Τα περισσότερα από τα γεγονότα που είχαν συμβεί πριν από χίλια πεντακόσια χρόνια, τα βίωνε με τόση ένταση που εγώ ο ίδιος, όπως ήμουν νηφάλιος στην καθημερινή ζωή, μερικές φορές έπιανα το κεφάλι μου. Ζούσε πραγματικά ανάμεσα σε ήρωες του μακρινού παρελθόντος, για τους οποίους μιλούσε τόσο αντικειμενικά, σαν να ήταν ακόμα παρόντες στο δάσος μέσα στο οποίο περιπλανιόμασταν τη νύχτα; Αυτό το χάραμα του εικοστού αιώνα στον οποίο ζούσαμε, ήταν γι’ αυτόν μόνο λίγο πιο όμορφο, παράξενο όνειρο; Ο τρόπος του να εναλλάσσει το όνειρο και την πραγματικότητα και να αναποδογυρίζει τις χιλιετίες με έκανε να φοβάμαι ότι μια μέρα ο φίλος μου δεν θα μπορούσε πλέον να δραπετεύσει από τη σύγχυση που είχε δημιουργήσει.

Η συνεχής και εντατική ενασχόλησή του με το γερμανικό ηρωικό έπος δημιουργούσε σε αυτόν μια μοναδική δεκτικότητα για το έργο της ζωής του Ρίχαρντ Βάγκνερ. Μόλις ο δωδεκάχρονος άκουσε τον «Λόενγκριν», αυτό το έργο μπορεί να του φάνηκε σαν μια συνειδητοποίηση της παιδικής λαχτάρας του ευγενικού κόσμου του γερμανικού παρελθόντος. Ποιος ήταν ο άνθρωπος που δημιούργησε αυτά τα υπέροχα πράγματα και μετέτρεψε τα παιδικά του όνειρα σε ποίηση και μουσική;

Από την στιγμή που ο Ρίχαρντ Βάγκνερ μπήκε στη ζωή του, η ιδιοφυΐα αυτού του άνδρα δεν τον άφησε ποτέ. Στη ζωή και το έργο του Ρίχαρντ Βάγκνερ όχι μόνο έβλεπε την επιβεβαίωση της πορείας που ο ίδιος είχε ακολουθήσει με την φανταστική του «μετακίνηση» στους προϊστορικούς γερμανικούς χρόνους, αλλά μάλλον το έργο του Βάγκνερ ενίσχυσε την άποψή του ότι αυτή η εποχή του παρελθόντος θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να γίνει το παρόν και μάλιστα, ότι το σπίτι της τέχνης για

τον Ρίχαρντ Βάγκνερ θα μπορούσε να γίνει και το σπίτι της θέλησής του για αυτόν.

Κατά τη διάρκεια των ετών της φιλίας μου με τον Αδόλφο Χίτλερ, βίωσα την πρώτη φάση αυτής της ανάπτυξής του στην ενηλικίωση. Με την απίστευτη επιμονή και συνέπεια, που έκανε δικό του το έργο και τη ζωή αυτού του άνδρα, δεν είχα δει ποτέ κάτι τέτοιο. Σαν ενθουσιώδης μουσικός, είχα κι εγώ τα σπουδαία μου πρότυπα που προσπαθούσα να μιμηθώ. Αλλά αυτό που έψαχνε ο φίλος μου στον Ρίχαρντ Βάγκνερ ήταν κάτι περισσότερο από ένα απλό πρότυπο και παράδειγμα. Μπορώ μόνο να πω: ότι ιδιοποιήθηκε την προσωπικότητα του Ρίχαρντ Βάγκνερ, μάλιστα τον κράτησε τόσο απόλυτα για τον εαυτό του, σαν να μπορούσε να γίνει μέρος της δικής του ύπαρξης.

Με φλεγόμενη καρδιά διάβαζε ό, τι μπορούσε να αποκτήσει για αυτόν τον δάσκαλο, τα καλά όσο και τα κακά, τα ικανοποιητικά όπως και τα αρνητικά. Συγκεκριμένα, έπαιρνε τη βιογραφική βιβλιογραφία για τον Ρίχαρντ Βάγκνερ όπου κι αν μπορούσε, διάβαζε τις σημειώσεις, τις επιστολές, τα ημερολόγιά του, την αυτοπροσωπογραφία του και τις παραδοχές του. Είχα διεισδύσει στη ζωή αυτού του ανθρώπου όλο και πιο βαθιά. Ήξερε για επεισόδια που φαινόταν ασήμαντα και επουσιώδη. Θα μπορούσε να συμβεί σε μια από τις περιπλανήσεις μας ξαφνικά ο Αδόλφος να εγκαταλείψει το θέμα το οποίο τον απασχολούσε μέχρι εκείνη τη στιγμή – για παράδειγμα, η προμήθεια κάποιου αποθέματος που απαιτείται στα φτωχά επαρχιακά θέατρα για καλύτερες παραστάσεις από ένα φανταστικό κρατικό ταμείο που έχει διατεθεί για τέτοιες περιπτώσεις – και να ξεσπάσει απότομα, απαγγέλλοντας το κείμενο κάποιας σημείωσης ή επιστολής του Ρίχαρντ Βάγκνερ ή μου διάβαζε ένα απ’ τα γραπτά του, για παράδειγμα «Το έργο της τέχνης και το μέλλον» ή «Η Τέχνη και η Επανάσταση». Αν και δεν θα ήταν πάντα εύκολο να παρακολουθώ τη ροή αυτών των αναλύσεων, άκουγα πάντα προσεκτικά· γιατί περίμενα το τέλος, που ήταν πάντα το ίδιο. «Βλέπεις», έλεγε ύστερα, «ακόμα και ο Ρίχαρντ Βάγκνερ ένιωθε με τον ίδιο τρόπο όπως

εγώ. Καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του έπρεπε να πολεμήσει ενάντια την άγνοια του περιβάλλοντός του.»

Αυτές οι συγκρίσεις μου φαινόταν πολύ υπερβολικές: αφού, ο Ρίχαρντ Βάγκνερ είχε ζήσει για εβδομήντα χρόνια. Σε μια τόσο παραγωγική ζωή υπήρχαν φυσικά σκαμπανεβάσματα, επιτυχίες και απογοητεύσεις. Αλλά ο φίλος μου, ο οποίος συνέκρινε τη ζωή του με τη ζωή του Ρίχαρντ Βάγκνερ, ήταν μόλις δεκαεπτά χρονών, δεν είχε δημιουργήσει παρά μόνο μερικά σχέδια, νερομπογιές και αρχιτεκτονικά σχέδια, και δεν είχε δει τίποτα άλλο από το θάνατο του πατέρα του και την αποτυχία του στο σχολείο. Αλλά μιλούσε σαν να ήταν το θύμα μιας δίωξης, που πολέμησε τους εχθρούς του και εξορίστηκε.

Με πραγματική ένταση, συνέχιζε να θυμάται καθοριστικά επεισόδια από τη ζωή του μεγάλου δασκάλου, στα οποία κι εγώ εξοικειώθηκα με την πάροδο του χρόνου. Περιέγραφε το ταξίδι του Ρίχαρντ Βάγκνερ με τη νεαρή του γυναίκα μέσω του Σκάγκερακ, όπου γεννήθηκε η ιδέα του «Ο Ιπτάμενος Ολλανδός». Βίωσα την περιπετειώδη πτήση του νεαρού επαναστάτη, τα χρόνια της απόρριψης και της εξορίας. Εγώ και ο φίλος μου είχαμε ενθουσιαστεί για τον Λουδοβίκο Β΄, προστάτη των τεχνών, ο οποίος είχε συνοδεύσει τον δάσκαλο στο τελευταίο του ταξίδι στη Βενετία. Όχι ότι ο Αδόλφος αρνιόταν να αναγνωρίσει τις ανθρώπινες αδυναμίες του Ρίχαρντ Βάγκνερ, όπως η υπερβολή του. Αλλά τον συγχωρούσε για το αθάνατο μεγαλείο του έργου του.

Εκείνη την εποχή, ο Ρίχαρντ Βάγκνερ είχε ήδη πεθάνει για περισσότερα από είκοσι χρόνια. Αλλά ο αγώνας για να αναγνωριστεί και να γίνει αποδεκτό το έργο του ήταν ακόμα σε πλήρη εξέλιξη. Σήμερα δεν μπορείτε να φανταστείτε το πάθος με το οποίο η νεολαία που αγαπούσε την τέχνη συμμετείχε σε αυτήν τη συζήτηση. Για εμάς, οι άνθρωποι χωριζόντουσαν μόνο σε δύο κατηγορίες: τους φίλους και τους εχθρούς του Ρίχαρντ Βάγκνερ. Όταν παρατηρώ τις συζητήσεις για ορισμένα φαινόμενα στη σύγχρονη μουσική σήμερα και βλέπω τον υποτονικό ζήλο όσων εμπλέκονται, μπορώ μόνο να χαμογελάσω

με λύπη. Πόσο αβλαβής θόρυβος σε σύγκριση με τον σκληρό αγώνα που κάναμε για τον Ρίχαρντ Βάγκνερ, αν και σήμερα μέσα από το ραδιόφωνο και τις μαγνητοταινίες πολύ μεγαλύτερα στρώματα ανθρώπων μπορούν να τραβηχτούν στη διαμάχη στον τομέα της μουσικής.

Ήμασταν όλοι στη μέση ενός σκληρού αγώνα. Όταν εμφανιζόταν μια παράσταση Βάγκνερ, μια ατμόσφαιρα στη σκηνή όπως αυτή των ηρώων μας κυρίευε. Πάντα αναζητούσαμε νέους τρόπους για να εκφράσουμε με αχαλίνωτο πάθος, τον θαυμασμό μας και τον ενθουσιασμό μας. Στον Άουγκουστ Γκέλεριχ, ο οποίος ο ίδιος είχε εργαστεί υπό τον Ρίχαρντ Βάγκνερ, βρήκαμε όχι μόνο έναν αξιόλογο ερμηνευτή της τέχνης του μεγάλου δασκάλου, αλλά και έναν φύλακα της κληρονομιάς του. Στα μάτια μας ήταν ο φύλακας του άγιου δισκοπότηρου.

Ήμασταν πεπεισμένοι ότι σε αυτόν τον αγώνα για το έργο του Ρίχαρντ Βάγκνερ θα γινόμασταν οι μάρτυρες της γέννησης μιας νέας γερμανικής τέχνης. Το μουσικό δράμα, όπως δημιουργήθηκε από την ιδιοφυΐα αυτού του άνδρα, ήταν κάτι εντελώς νέο, κάτι που δεν είχε φανταστεί κανένας πριν. Χωρίς κάποιο ορατό πρότυπο, χωρίς ένα παράδειγμα ο Ρίχαρντ Βάγκνερ είχε συνειδητοποιήσει για πρώτη φορά την ενότητα της ποίησης και της μουσικής. Μόνο τα θεμελιώδη νέα μέσα έκφρασης του επέτρεψαν να τοποθετήσει τα έργα του σε έναν μυθικό κόσμο που από καιρό είχε γίνει δικός μας.

Ο Αδόλφος δεν είχε μεγαλύτερη επιθυμία από το να επισκεφτεί το Μπαϊρόιτ, τον εθνικό τόπο προσκυνήματος των Γερμανών, για να δει τον Οίκο Βάνφριντ (Haus Wahnfried), να στοχαστεί δίπλα στον τάφο του δασκάλου και να δει τα έργα του να εκτελούνται στο θέατρο που είχε δημιουργήσει. Ακόμα κι αν πολλά όνειρα και επιθυμίες της ζωής του παρέμειναν ανεκπλήρωτα, τουλάχιστον αυτή η επιθυμία έχει εκπληρωθεί με απαράμιλλη τελειότητα.

Ευχάριστες αναμνήσεις που για μένα, έναν ηλικιωμένο εξήν-

τα τεσσάρων χρονών, είναι συγκινητικές! Αλλά οι αναμνήσεις κάνουν την ηλικιωμένη καρδιά ξανά νέα. Σε τελική ανάλυση, είναι η ίδια η καρδιά που τότε χτυπούσε τόσο δυνατά για τον δάσκαλο του Μπαϊρόιτ. Χαίρομαι που είδα αυτή την πρώτη φάση του εκστατικού ενθουσιασμού του Αδόλφου Χίτλερ για τον Ρίχαρντ Βάγκνερ. Δεν θα ’θελα να χάσω αυτές τις νεανικές εμπειρίες. Ενώ ήμουν απλά ένας καλός φίλος στη σχέση του Αδόλφου με τη Στέφανι, που έπρεπε να αναφέρει παρατηρήσεις και να δίνει πληροφορίες, συμμετείχα πολύ περισσότερο στην εμπειρία του Βάγκνερ· γιατί σαν καλύτερος στα μουσικά θέματα και πιο καλά προετοιμασμένος είχα ένα σημαντικό λόγο σε αυτήν την περίπτωση. Το μυστικό της αγάπης του για τη Στέφανι σίγουρα με έφερε πιο κοντά στον Αδόλφο· γιατί τίποτα δεν σφυρηλατεί μια φιλία τόσο σφιχτά όσο ένα κοινό μυστικό. Αλλά αυτή η ένωση των νέων ανδρών έλαβε την υψηλότερη αφοσίωσή της μόνο μέσω του κοινού θαυμασμού για τον Ρίχαρντ Βάγκνερ.

Ο ΝΕΑΡΟΣ ΕΘΝΙΚΙΣΤΗΣ

Επειδή εδώ πρόκειται για την παρουσίαση των πολιτικών σκέψεων και ιδεών του νεαρού Χίτλερ, ακούω τη φωνή του καθαρά στο αυτί μου αυτή τη στιγμή: «Δεν καταλαβαίνεις!», ή «Δεν μπορεί κανείς να συζητήσει κάτι τέτοιο μαζί σου!», μερικές φορές ακόμη πιο έντονα, όταν για παράδειγμα κατά τη διάρκεια ενός από τους πολιτικούς του μονόλογους σε ένα συγκεκριμένο σημείο έγνεφα καταφατικά, αντί γι' αυτό που περίμενε, ξεσπούσε με αγανάκτηση: «Πολιτικά, Γκούστλ, είσαι μπούφος!».

Για μένα υπήρχε μόνο ένα πράγμα που ήταν σημαντικό στη ζωή: η μουσική. Ο Αδόλφος πιθανώς συμφωνούσε μαζί μου ότι η τέχνη πρέπει να έχει προτεραιότητα σε όλους τους τομείς της ζωής. Όμως, κατά τη διάρκεια των ετών που περάσαμε μαζί, το πολιτικό ενδιαφέρον κέρδισε σταδιακά το προβάδισμα, αν και χωρίς να έχει παραμελήσει τις καλλιτεχνικές του προσπάθειες. Μπορούμε να το πούμε και κάπως έτσι: Τα χρόνια στο Λιντς ήταν κάτω από τον αστερισμό της τέχνης, τα επόμενα χρόνια στη Βιέννη ήταν κάτω από τον αστερισμό της πολιτικής. Ένιωθα ότι του ήμουν πολύ χρήσιμος μόνο σε καλλιτεχνικά θέματα. Όσο περισσότερο ενδιαφερόταν για την πολιτική, τόσο λιγότερα μπορούσε να του δώσει η φιλία μας. Όχι ότι με έκανε να το νιώσω. Έπαιρνε πολύ σοβαρά τη φιλία ή εκτός αυτού, ίσως να μην αναγνώριζε καλά αυτό το γεγονός.

Η πολιτική ήταν πάντα το κρίσιμο σημείο της σχέσης μας. Δεδομένου ότι δεν είχα καμία δική μου άποψη στον πολιτικό τομέα και, όπου είχα, δεν είχα αρκετό πάθος για να τις υπερασπιστώ αυτές τις απόψεις ή ακόμη και να τις επιβάλω σε άλλους, ο Αδόλφος σε μένα είχε έναν κακό συνεργάτη. Προτιμούσε να με προσηλυτίζει με πειθώ. Αλλά δεχόμουν πρόθυμα και άκριτα ό, τι υποστήριζε, σημείωνα πράγματα έτσι ώστε τώρα και πάλι να μπορούσα να συμμετέχω στη συζήτηση κάθε τόσο. Αλλά για έναν αντίλογο, που μερικές φορές θα χρειαζόταν δεν ήταν αρκετό· γιατί στα πολιτικά δεν έβρισκε

έδαφος να συζητήσει μαζί μου. Κατά μία έννοια στεκόμουν μπροστά σε μια συμφωνική ορχήστρα σαν κουφός που μπορούσε να δει ότι έπαιζαν, αλλά δεν άκουγα τίποτα. Απλώς δεν είχα κάποιο όργανο για να ασχοληθώ με την πολιτική.

Αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει τον Αδόλφο σε απόγνωση. Θεωρούσε ότι ήταν αδύνατο να υπάρξει ποτέ στη γη άτομο με την δικιά μου έλλειψη ενδιαφέροντος και γνώσης για την πολιτική. Δεν θα με άφηνε ωστόσο ήσυχο. Θυμάμαι το πώς στη Βιέννη με παρότρυνε επανειλημμένα να τον συνοδεύσω στο Κοινοβούλιο. Πραγματικά όμως δεν είχα καμιά δουλειά εκεί και προτιμούσα να καθίσω στο πιάνο. Αλλά ο Αδόλφος δεν το δεχόταν. Έπρεπε να πάω μαζί του, αν και ήξερε πολύ καλά ότι αυτή η κοινοβουλευτική διαδικασία με ενοχλούσε πάντα τρομερά. Αλίμονο όμως, αν το έλεγα ανοιχτά.

Συνήθως θεωρούμε ότι οι πολιτικοί προέρχονται από ένα εξαιρετικά πολιτικοποιημένο οικιακό περιβάλλον. Αυτό όμως δεν ίσχυε καθόλου για τον φίλο μου. Το αντίθετο! Και εδώ αποκαλύπτεται άλλη μια από τις τόσες πολλές αντιφάσεις για τον Χίτλερ. Ο πατέρας του δεν δίσταζε να μιλάει για την πολιτική και δεν έκρυβε τις φιλελεύθερες απόψεις του. Αλλά κάθε φορά που λεγόταν μια λέξη ενάντια στην αυτοκρατορική οικογένεια διέταζε αμέσως να σταματήσουν. Τα όρια τηρούνταν αυστηρά από τον παλιό αυτοκρατορικό και βασιλικό υπάλληλο του τελωνείου. Όταν έβαζε τη στολή του στην παρέλαση στις 18 Αυγούστου, στα γενέθλια του αυτοκράτορα, ήταν το υπόδειγμα ενός πιστού δημόσιου υπαλλήλου από την κορφή έως τα νύχια. Ο μικρός Αδόλφος ίσως άκουσε λίγα πράγματα για την πολιτική από το στόμα του πατέρα του· γιατί, κατά τη γνώμη του πατέρα του, η πολιτική δεν ανήκε στην οικογένεια, αλλά στην ταβέρνα. Δεν είχε σημασία πόσο ανέβαιναν οι τόνοι στην ταβέρνα, στο σπίτι δεν υπήρχε καμία ένδειξη. Ούτε μπορώ να θυμηθώ αν ο Αδόλφος ανέφερε ποτέ τον πατέρα του ιδιαίτερα σε σχέση με τις δικές του πολιτικές απόψεις.

Ακόμα λιγότερα ένιωθες γι’ αυτά στο ήσυχο σπίτι της Χούμπολντστρασσε. Η μητέρα του Αδόλφου ήταν μια απλή,

θεοσεβής γυναίκα που είχε απομακρυνθεί εντελώς από την πολιτική. Στο παρελθόν, όταν ο πατέρας ήταν ακόμα ζωντανός, πιθανότατα να τον είχε ακούσει να λογομαχεί για πολιτικά ζητήματα με άλλους από καιρό σε καιρό, αλλά ποτέ δεν αναμείχθηκε σε αυτό ούτε καν μιλούσε στα παιδιά για αυτό. Πιθανότατα φαινόταν σωστό και κατάλληλο για τον ευέξαπτο σύζυγο και πατέρα ότι αυτά που υποστήριζε με φωνές στην ταβέρνα θα έπρεπε να παραμείνουν άγνωστα στην ήσυχη σύζυγό του και να μην ταράξουν τα νερά της οικογενειακής ζωής. Και έτσι παρέμεινε. Κανείς δεν ήταν ευπρόσδεκτος στο σπιτικό του Χίτλερ αν έφερνε μαζί του την πολιτική. Δεν θυμάμαι ποτέ να άκουσα πολιτικές συζητήσεις από την κυρία Χίτλερ. Ακόμη και αν κάποιο πολιτικό γεγονός μεγάλης σημασίας προκαλούσε αναστάτωση στην πόλη, τίποτα δεν θα μπορούσε να γίνει αισθητό σε αυτό το ήσυχο σπίτι· γιατί ακόμη και ο Αδόλφος δεν μιλούσε για τέτοια πράγματα στο σπίτι. Εκεί η ζωή συνεχιζόταν με ηρεμία. Η μόνη αλλαγή που βίωσα στην οικογένεια του Χίτλερ ήταν ότι στα τέλη του 1906 η κυρία Κλάρα μετακόμισε από την Χούμπολντστρασσε στο Ούρφαρ. Αυτό δεν είχε καμία σχέση με τις ατέλειωτες αλλαγές διεύθυνσης που ήταν συνήθειο του πατέρα, αλλά μάλλον μια πρακτική σκέψη. Το Ούρφαρ, το οποίο εν τω μεταξύ είχε ενωθεί με το Λιντς, εκείνη την εποχή ήταν ακόμα ένας ξεχωριστός δήμος με κυρίως αγροτικό χαρακτήρα, μια προτιμώμενη κατοικία των απόστρατων και των συνταξιούχων. Δεδομένου ότι στο Ούρφαρ δεν είχε επιβληθεί φόρος κατανάλωσης, ορισμένα πράγματα, όπως το κρέας, ήταν φθηνότερα από ό, τι στην πόλη. Η κυρία Κλάρα ήλπιζε ότι με την μικρή σύνταξη των εκατόν σαράντα κορώνων θα περνούσε καλύτερα στο Ούρφαρ, ενενήντα κορώνες για τον εαυτό της και από είκοσι πέντε κορώνες για τον Αδόλφο και την Πάολα. Και ένιωσε περισσότερο ευτυχισμένη όταν είδε ξανά λιβάδια και χωράφια γύρω της. Το ήσυχο σπίτι στην οδό Μπλύτενγκασσε 9 (Blütengasse) έχει παραμείνει τόσο αμετάβλητο που μερικές φορές, όταν περπατάω σε αυτόν τον απομακρυσμένο δρόμο,

πίσω από τον οποίο αρχίζει η εξοχή, νομίζω ότι βλέπω την κυρία Κλάρα στο μικρό, χαριτωμένο μπαλκόνι. Για τον Αδόλφο ήταν ένα ιδιαίτερο συναίσθημα να ζει «στην ίδια όχθη» με τη Στέφανι. Ο απογευματινός μας περίπατος στο σπίτι έγινε ακόμα πιο μεγάλος μεταβαίνοντας στο Ούρφαρ. Αυτό ήταν εντελώς υπέρ μας· γιατί μας έδινε επιπρόσθετο χρόνο για να συζητήσουμε ζητήματα και τα προβλήματα που μας ενδιέφεραν. Ο δρόμος πάνω από τη γέφυρα μερικές φορές ήταν πολύ μικρός για εμάς, οπότε αν ένα πρόβλημα μας απασχολούσε ιδιαίτερα, έπρεπε να επιστρέψουμε πίσω στον Δούναβη αρκετές φορές για να ολοκληρώσουμε τη συζήτηση. Για να είμαι πιο ακριβής: Ο Αδόλφος χρειαζόταν χρόνο για να μιλήσει, εγώ για να ακούω.

Όταν σκέφτομαι αυτό το ήσυχο σπίτι στο οποίο μεγάλωσε ο Αδόλφος και συνειδητοποιώ τις πολιτικές σκέψεις και τα καθήκοντα που τον απασχολούσαν από όλες τις πλευρές, θυμάμαι ενστικτωδώς αυτή την παράξενη κανονικότητα που δημιουργούσε ένα χώρο απόλυτης ηρεμίας στο κέντρο ενός μαινόμενου τυφώνα του οποίου η ηρεμία και η σταθερότητα ήταν βαθύτερη, όσο πιο βίαια μαινόταν παντού η καταιγίδα.

Εξετάζοντας την πολιτική σταδιοδρομία ενός τόσο ασυνήθιστου ατόμου όπως ο Αδόλφος Χίτλερ, πρέπει να διαχωρίζουμε τις εξωτερικές επιρροές από τις εσωτερικές διαθέσεις, γιατί αυτές κατά τη γνώμη μου είναι πολύ πιο σημαντικές από τα εξωτερικά γεγονότα. Άλλωστε, πολλοί νέοι εκείνοι την εποχή είχαν τους ίδιους δασκάλους με τον Αδόλφο, βίωσαν τα ίδια πολιτικά γεγονότα, ήταν ενθουσιώδεις ή αγανακτισμένοι απ' αυτά που έβλεπαν και όμως αυτοί οι άνθρωποι είχαν γίνει μόνο ικανοί έμποροι, μηχανικοί ή κατασκευαστές και είχαν παραμείνει πολιτικά ασήμαντοι.

Η ατμόσφαιρα στο γυμνάσιο Λιντς ήταν αναμφισβήτητα εθνική. Η τάξη είχε εναντιωθεί κρυφά σε όλους τους καθιερωμένους θεσμούς, όπως πατριωτικές παραστάσεις, τις δυναστικές συγκεντρώσεις και τους εορτασμούς, ενάντια στις σχολικές θρησκευτικές τελετές και στις λιτανείες της Μεγ. Εβδομάδας. Ο Αδόλφος Χίτλερ είχε χαρακτηρίσει αυτήν την

ατμόσφαιρα, η οποία ήταν πολύ πιο σημαντική για αυτόν από την τάξη, στο βιβλίο του ως εξής:

«Για τις νότιες περιοχές και τους σχολικούς συλλόγους γινόταν συναντήσεις, το άνθος καλαμποκιού και τα χρώματα του μαύρου-κόκκινου-χρυσού τόνιζαν το πνεύμα, χαιρετιόμασταν με το „Heil“ (Ζήτω) και προτιμούσαμε να τραγουδάμε «Η Γερμανία πάνω απ’ όλους» αντί για το αυτοκρατορικό τραγούδι, παρά τις προειδοποιήσεις και τιμωρίες.»

Ο αγώνας για την ύπαρξη του γερμανικού τμήματος του πληθυσμού στο κράτος του Δούναβη συγκινούσε τους νέους εκείνη την εποχή· φυσικά, γιατί αυτή η αυστριακή γερμανική εθνότητα στεκόταν μόνη της ανάμεσα στην σλαβική, μαγυάρικη και ιταλική εθνότητα της Αυστροουγγαρίας. Το Λιντς, ωστόσο, ήταν μακριά από τις περιοχές των άλλων εθνοτήτων και ήταν βασικά μια γερμανική πόλη. Αλλά υπήρχε μια συνεχής αναταραχή στη γειτονική Βοημία. Στην Πράγα η μια ταραχή ακολουθούσε την άλλη. Το ότι όλη η αυτοκρατορική και βασιλική αστυνομία δεν μπορούσε να προστατέψει τα γερμανικά σπίτια από τον τσέχικο όχλο και έτσι έπρεπε κατά τη διάρκεια της ειρήνης να κηρυχθεί η Πράγα σε κατάσταση πολιορκίας, προκάλεσε οργή και στο Λιντς. Εκείνη την εποχή το Μπούντβαϊς (σημερινό Τσέσκε Μπουντεγιόβιτσε) ήταν ακόμα γερμανική πόλη με γερμανική διοίκηση και με πλειοψηφία γερμανών δημοτικών συμβούλων. Οι συμμαθητές του Αδόλφου, που είχαν έρθει από την Πράγα, το Μπούντβαϊς ή το Πράχατιτς, έκλαιγαν με οργή όταν χαριτολογώντας τους έλεγαν «Βοημούς»· γιατί ήθελαν απλώς να είναι Γερμανοί όπως οι άλλοι. Σταδιακά τα πράγματα άρχισαν να γίνονται ανήσυχα ακόμη και στο Λιντς. Μερικές εκατοντάδες Τσέχοι ζούσαν εδώ σαν ήσυχοι, μετριοπαθείς εργάτες και τεχνίτες και κανένας από αυτούς μέχρι τώρα, τουλάχιστον όσον αφορά τους ίδιους, δεν είχε κάνει ιδιαίτερη φασαρία. Αλλά τώρα ένας Τσέχος ιερέας Καπουτσίνων, με το όνομα Γιούρασεκ, ίδρυσε ένα τσεχικό πατριωτικό σωματείο στο Λιντς, έκανε κηρύγματα στην τσεχική

γλώσσα στην εκκλησία Μάρτινς στο Ρέμερμπεργκ (Martinskirche auf dem Römerberg) και συγκέντρωνε συνεισφορές για την ίδρυση ενός τσεχικού σχολείου. Αυτό προκάλεσε μεγάλη αναταραχή στην πόλη και τα εθνικά πνεύματα είδαν τη δράση του φανατικού Καπουτσίνου σαν προετοιμασία για μια τσεχική εισβολή. Αυτό ήταν φυσικά υπερβολικό. Παρ’ όλα αυτά, αυτή ακριβώς η δραστηριότητα εκείνη την εποχή ήταν που έδωσε στους κάπως κοιμισμένους κατοίκους του Λιντς την αίσθηση ότι απειλούνται και έτσι όλοι εντάχθηκαν ομόφωνα στην εθνικιστική μάχη που μαινόταν γύρω τους.

«Εκείνοι που γνωρίζουν τη ψυχή των νέων, θα μπορέσουν να καταλάβουν ότι είναι εκείνοι που χαρούμενοι ανοίγουν τα αυτιά τους σε μια τέτοια κλήση στη μάχη. Σε εκατοντάδες μορφές οι νέοι υπηρέτησαν αυτόν τον αγώνα και μετά τον οδήγησαν, με τον δικό τους τρόπο και με τα δικά τους όπλα... Επομένως είναι σε μικρογραφία μια αντανάκλαση της πίστης από την οποία οι μεγαλύτεροι μπορεί να πάρουν ένα καλύτερο και πιο ειλικρινές μάθημα.»

Έτσι το αναφέρει ο Αδόλφος Χίτλερ με μεγάλη ακρίβεια, στο βαθμό που μπορεί κανείς να βασιστεί στο «Ο Αγώνας μου» για την περιγραφή των εξωτερικών πολιτικών εξελίξεων. Οι εθνικιστές εκπαιδευτικοί καθηγητές στο γυμνάσιο πρωτοστάτησαν σε αυτόν τον αμυντικό αγώνα. Ο δρ. Λίοπολντ Πετς, καθηγητής της ιστορίας, ήταν ενεργός πολιτικός. Σαν εκπρόσωπος στο τοπικό συμβούλιο, ήταν ο επικεφαλής της γερμανικής εθνικιστικής ομάδας. Μισούσε το πολυεθνικό κράτος των Αψβούργων, το οποίο σήμερα – τι αλλαγή – μας φαίνεται σαν πρότυπο για μια υπερεθνική ένωση, και έτσι έδωσε τα πολιτικά συνθήματα στους νέους που είναι ενθουσιώδεις για όλα τα εθνικά.

«Ποιός θα μπορούσε τελικά να παραμείνει πιστός στον αυτοκράτορα προς μια δυναστεία που στο παρελθόν και στο παρόν πρόδωσε τα συμφέροντα του Γερμανικού λαού ξανά και ξανά για τα επαίσχυντα προσωπικά οφέλη;»

Με αυτόν τον τρόπο, για χάρη ενός πανγερμανικού προγράμματος, ο γιος είχε αφήσει τελικά και αμετάκλητα το δρόμο του πατέρα του.

Όταν ο Αδόλφος στις ενθουσιώδεις συζητήσεις του – εγώ δεν τα κατάφερνα καν με την ακρόαση, πόσο μάλλον, με την μικρή μου συμμετοχή – έμπαινε όλο και πιο βαθιά στον ειρμό των σκέψεών του, παρατηρούσα μια λέξη σ' αυτόν, που επαναλάμβανε τακτικά σε τέτοιες συζητήσεις: «το Ράιχ!» Αυτή η λέξη ήταν πάντα στο τέλος μιας μακράς σειράς σκέψεων. Εάν κολλούσε σε μια πολιτική συζήτηση και δεν ήξερε αμέσως τι να κάνει στη συνέχεια, απλά έλεγε: «Ένα τέτοιο ζήτημα το Ράιχ θα το έλυνε.» Όταν ρωτούσα ποιος θα χρηματοδοτούσε όλα αυτά τα γιγαντιαία κτίρια που σχεδίαζε στα σχέδια, η απάντηση ήταν: «Το Ράιχ.» Αλλά ακόμη και άσχετα πράγματα πάντα προβλέπονταν στο «Ράιχ». Η ανεπαρκής επίπλωση των επαρχιακών θεάτρων θα αναμορφωνόταν από έναν «σκηνοθέτη του Ράιχ». (Είναι γνωστό ότι μετά το 1933 υπήρχε πραγματικά ένας άνθρωπος που κατείχε αυτόν τον τίτλο. Θυμάμαι ότι ο Αδόλφος Χίτλερ επινόησε αυτήν την έκφραση τότε στο Λιντς – όταν ήταν δεκαέξι ή δεκαεπτά χρονών!) Ακόμη και η φροντίδα των τυφλών ή μια ένωση για την καλή μεταχείριση των ζώων έγιναν θεσμοί του «Ράιχ» στα μάτια του.

Στην Αυστρία «Ράιχ» λεγόταν συνήθως το έδαφος του γερμανικού Ράιχ. Οι κάτοικοι αυτού του κράτους ήταν γνωστοί ως «γερμανοί του Ράιχ». Όταν όμως ο φίλος μου χρησιμοποιούσε τη λέξη «Ράιχ», σήμαινε κάτι περισσότερο από το γερμανικό κράτος. Αν και απέφευγε να προσδιορίσει τον όρο με μεγαλύτερη ακρίβεια· γιατί σε αυτή τη λέξη «Ράιχ» όλα όσα τον ωθούσαν πολιτικά έπρεπε να έχουν χώρο και έτσι ήταν πολύ μεγάλο.

Με το ίδιο πάθος που αγαπούσε τον γερμανικό λαό και αυτό το «Ράιχ», απέρριπτε τα πάντα που ήταν ξένα. Δεν χρειαζόταν να γνωρίσει ξένες χώρες. Αυτή η παρόρμηση του να ταξιδέψει που είναι τόσο τυπική για τους νέους, κοσμοπολίτικους ανθρώπους ήταν εντελώς άγνωστη σε αυτόν. Ακόμα και η τυπι-

κή έλξη του καλλιτέχνη για την Ιταλία φαινόταν απούσα. Όποτε πρόβαλλε τα σχέδια και τις ιδέες του για μια συγκεκριμένη χώρα, ήταν πάντα το «Ράιχ».

Σε αυτόν τον θυελλώδη εθνικό αγώνα, ο οποίος σαφώς στρεφόταν ενάντια στην αυστριακή μοναρχία, οι ασυνήθιστες τάσεις που ενυπήρχαν στην ύπαρξή του καρποφόρησαν. Και κυρίως, η σιδερένια συνέπεια με την οποία προσκολλήθηκε σε αυτό που κάποτε θεωρούσε σωστό. Σαν πολιτικό δόγμα, η εθνική ιδεολογία μετακινήθηκε στο «αμετάβλητο βασίλειο» της ύπαρξής του. Καμία αποτυχία ή οπισθοδρόμηση δεν τον απογοήτευε. Μέχρι το θάνατό του παρέμεινε αυτό που ήταν στα δεκαέξι: ένας εθνικιστής.

Έχοντας υπόψη αυτόν τον ακλόνητο στόχο, αντιμετώπιζε και εξέταζε την υπάρχουσα πολιτική κατάσταση. Τίποτα δεν ήταν επουσιώδες γι’ αυτόν. Ακόμα και το παραμικρό πράγμα τον απασχολούσε. Έπαιρνε θέση για όλα, όσο λιγότερο τον αφορούσαν, τόσο πιο έντονα ασχολιόταν. Αντιστάθμιζε την συνολική ασημαντότητα της ύπαρξής του παίρνοντας μια πιο αποφασιστική θέση σε όλα τα δημόσια ζητήματα. Η επιθυμία του να αλλάξει ό, τι υπήρχε του έδινε κατεύθυνση και στόχο. Του ταίριαζε η συμμετοχή σε όλα και υπήρχαν πολλά! Όπου έβλεπε μόνο αναστολές και εμπόδια, δεν τα λάμβανε υπόψη. Κανείς δεν ήξερε γι’ αυτόν. Συχνά ένιωθα λύπη γι’ αυτόν. Πόσο όμορφη θα μπορούσε να κάνει τη ζωή του με το αστείρευτο ταλέντο του, αλλά πόσο δύσκολη την έκανε για τον εαυτό του! Συνέχισε να συγκρούεται με πράγματα και συγκλόνιζαν ολόκληρο τον κόσμο. Ακριβώς ο υγιής ανέμελος χαρακτήρας που χαρακτηρίζει τους νέους ήταν εντελώς ξένος γι’ αυτόν. Δεν τον είχα δει ποτέ να παρακάμπτει κάτι εύκολα. Όλα έπρεπε να εξετάζει διεξοδικά και κατόπιν να τα εξετάζει σαν να επρόκειτο να συμπεριληφθούν στους μεγάλους πολιτικούς στόχους που είχε. Οι παραδοσιακές πολιτικές απόψεις δεν σήμαιναν τίποτα γι’ αυτόν. Εν ολίγοις: ο κόσμος έπρεπε να αλλάξει σε βάθος και σε όλα τα συστατικά του.

Όμως όποιος καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ο νεαρός Χίτλερ

είχε εισβάλει στην καθημερινή πολιτική με κυματίζουσες σημαίες, κάνει λάθος. Ένας χλωμός, ασθενικός, ψηλός νεαρός, εντελώς άγνωστος στους ανθρώπους και άπειρος στην πόλη, μάλλον συγκρατημένος και ντροπαλός παρά ενοχλητικός, έκανε αυτή την εντατική εργασία εντελώς μόνος του. Μόνο που οι σημαντικές ιδέες και λύσεις που είχε βρει, που χρειάζονταν μια δημόσια προβολή τις ανέπτυσσε τα βράδια σε ένα ακροατήριο του ενός, ενός ασήμαντου και απλού ανθρώπου. Η σχέση του νεαρού Χίτλερ με την πολιτική είναι παρόμοια με τη σχέση του με την αγάπη – παρακαλώ συγχωρέστε με για αυτήν την όχι πολύ καλαίσθητη σύγκριση. Όσο περισσότερο τον απασχολούσε η πολιτική διανοητικά, τόσο περισσότερο έμενε μακριά από πρακτικές πολιτικές δραστηριότητες. Δεν συμμετείχε σε κανένα κόμμα, δεν συμμετείχε σε καμία οργάνωση, δεν συμμετείχε σε συγκεντρώσεις κομμάτων και φρόντιζε να μην διαδώσει τις σκέψεις του πέρα από τον στενό κύκλο των φίλων του. Αυτό που βίωσα τότε στο Λιντς, θα ήθελα, για να παραμείνω στην εικόνα, να το κατονομάσω σαν μια «πρώτη ματιά» στην πολιτική και τίποτα περισσότερο, σαν να είχε ήδη υποψιαστεί τι θα σήμαινε η πολιτική για αυτόν μια μέρα.

Για αυτόν, η πολιτική ήταν αρχικά μόνο καθήκον στον πνευματικό τομέα. Αυτή η εντυπωσιακή απροθυμία αποκαλύπτει ένα βασικό χαρακτηριστικό της ύπαρξής του που έμοιαζε να έρχεται σε αντίθεση με την ανυπομονησία του: την ικανότητα να περιμένει. Για χρόνια η πολιτική παρέμενε γι' αυτόν θέμα παρατήρησης, κριτικής των κοινωνικών συνθηκών, δοκιμών, συγκέντρωσης εμπειριών, παρέμενε εντελώς ιδιωτική και ως εκ τούτου εντελώς άσχετο θέμα για τη δημόσια ζωή εκείνης της εποχής.

Είναι ενδιαφέρον το γεγονός, ότι εκείνα τα χρόνια ο νεαρός Χίτλερ απέρριπτε έντονα τους στρατιωτικούς. Αυτό φαίνεται να έρχεται σε αντίθεση με ένα απόσπασμα στο «Ο Αγώνας μου»: «Ψάχνοντας στη πατρική βιβλιοθήκη, είχα βρει διάφορα βιβλία στρατιωτικού περιεχομένου, συμπεριλαμβανομένης μιας δημο-

φιλούς έκδοσης του Γερμανο-Γαλλικού πολέμου 1870/71. Ήταν δύο τόμοι εικονογραφημένου περιοδικού από εκείνα τα χρόνια που τώρα έγιναν η αγαπημένη μου ανάγνωση. Δεν άργησε πολύ και αυτός ο μεγάλος και ηρωικός αγώνας άρχισε να γίνεται η μεγαλύτερη εσωτερική μου εμπειρία. Από εκείνη την εποχή και στο εξής έγινα όλο και πιο ενθουσιώδης για οτιδήποτε συνδέονταν με τον πόλεμο ή τις στρατιωτικές υποθέσεις.»

Υποψιάζομαι ότι αυτή η ανάμνηση δημιουργήθηκε για πρώτη φορά από τις ειδικές καταστάσεις στη φυλακή Λάντσμπεργκ, στην οποία έγραψε αυτό το βιβλίο· γιατί όταν γνώρισα τον Αδόλφο Χίτλερ, δεν ήθελε να μάθει το παραμικρό για «οτιδήποτε συνδέονταν με τον πόλεμο ή τις στρατιωτικές υποθέσεις». Φυσικά, οι υπολοχαγοί που περπατούσαν με τη Στέφανι τον ενοχλούσαν πολύ. Αλλά η αποστροφή του ήταν βαθύτερη. Και μόνο η ιδέα του στράτευσης μπορούσε να τον ταράξει. Όχι, δεν θα επέτρεπε ποτέ στον εαυτό του να αναγκαστεί να γίνει στρατιώτης. Αν το έκανε, τότε θα ήταν από δική του ελεύθερη θέληση και ποτέ στον αυστριακό στρατό.

Πριν κλείσω το κεφάλαιο για την πολιτική καριέρα του Αδόλφου Χίτλερ, θα ήθελα να ξεχωρίσω δύο ακόμη ζητήματα που μου φαίνονται πιο ουσιαστικά από οτιδήποτε άλλο μπορεί να ειπωθεί για την πολιτική: τη θέση του νεαρού Χίτλερ για τον Ιουδαϊσμό και την Εκκλησία.

Ο ίδιος ο Αδόλφος Χίτλερ έδωσε πληροφορίες για τη στάση του απέναντι στο πρόβλημα του Εβραϊσμού κατά τα χρόνια του Λιντς:

«Σήμερα μου είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, για να πω, πότε η λέξη «Εβραίος» μου δημιούργησε για πρώτη φορά συγκεκριμένες σκέψεις. Στο πατρικό μου σπίτι, δεν θυμάμαι καν να είχα ακούσει τη λέξη κατά τη διάρκεια της ζωής του πατέρα μου. Νομίζω, ότι ο ηλικιωμένος κύριος θα θεωρούσε κάθε ιδιαίτερη έμφαση αυτού του χαρακτηρισμού σαν μια πολιτιστική οπισθοδρόμηση. Κατά τη διάρκεια της ζωής του είχε καταλήξει σε λίγο ή πολύ κοσμοπολίτικες απόψεις, που όχι μόνο είχαν διατηρήσει τα έντονα εθνικά του φρονήματα, αλλά

και με επηρέασαν.

Ακόμα και στο σχολείο δεν υπήρχε κανένας λόγος που θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια αλλαγή αυτής της υιοθετημένης εικόνας.

Στο πρακτικό γυμνάσιο κατά πάσα πιθανότητα γνώρισα ένα Εβραιόπαιδο, το οποίο όλοι μας το αντιμετωπίζαμε με προσοχή, αλλά μόνο επειδή δεν του είχαμε ιδιαίτερη εμπιστοσύνη για την εχεμύθειά του από διάφορα περιστατικά· δεν είχα κάποια άλλη υπόνοια, όπως και οι άλλοι.

Μόνο στα δεκατέσσερα μέχρι τα δεκαπέντε μου χρόνια ήρθα πιο συχνά αντιμέτωπος με τη λέξη Εβραίος, εν μέρει σε σχέση με τις πολιτικές συζητήσεις. Αισθανόμουν όμως μια ελαφρά αποστροφή και δεν μπορούσα να απαλλαγώ από το δυσάρεστο συναίσθημα, που πάντα με κυρίευε, όταν διεξαγόταν μπροστά μου θρησκευτικές διαμάχες.

Τότε, δεν έβλεπα αυτό το ζήτημα σαν κάτι διαφορετικό. Το Λιντς είχε πολύ λίγους Εβραίους.»

Όλα αυτά ακούγονται πολύ πειστικά, αλλά δεν ταιριάζουν με τις αναμνήσεις μου.

Κατ' αρχάς μου φαίνεται ότι η εικόνα του πατέρα του είχε διορθωθεί υπέρ μιας φιλελεύθερης άποψης. Στα τραπέζια των συζητήσεων της ταβέρνας του Λέοντινγκ, όπου σύχναζε, είχε υιοθετήσει τις ιδέες του Σένερερ (Schönerer). Επομένως ο πατέρας του σίγουρα θα απέρριπτε τον Ιουδαϊσμό.

Κατά την περιγραφή των σχολικών ημερών, δεν αναφέρεται ότι υπήρχαν δάσκαλοι στο γυμνάσιο που είχαν σαφώς αντισημιτική στάση και που ομολογούσαν ανοιχτά το μίσος τους για τους Εβραίους στους μαθητές. Ακόμα και σαν μαθητής του γυμνασίου ο Χίτλερ θα 'πρεπε να γνώριζε κάτι από τις πολιτικές πτυχές του εβραϊκού ζητήματος. Δεν μπορώ να σκεφτώ διαφορετικά· γιατί όταν γνώρισα τον Αδόλφο Χίτλερ, ήταν ήδη σαφώς αντισημίτης. Θυμάμαι ακριβώς πώς μου είπε κάποτε όταν περπατούσαμε στην οδό Μπήτλεχεμστρασσε (Bethlehemstrasse) και περάσαμε τη μικρή συναγωγή: «Αυτό δεν ανήκει στο Λιντς.»

Από όσο μπορώ να θυμηθώ, ο Αδόλφος Χίτλερ ήρθε στη Βιέννη σαν αντισημίτης μέχρι το κόκαλο. Δεν χρειάστηκε να γίνει ένας, παρόλο που οι εμπειρίες του στη Βιέννη σχετικά με το θέμα πρέπει να τον έκαναν να σκεφτεί με περισσότερο ριζοσπαστικό τρόπο από πριν.

Κατά την άποψή μου, η τάση που βασίζεται στην αυτοπροσωπογραφία του Αδόλφου Χίτλερ είναι: Ακόμα και στο Λιντς, όπου οι Εβραίοι δεν έπαιζαν κανένα ρόλο, δεν ήταν αδιάφορος γι' αυτό το ζήτημα. Μόνο στη Βιέννη ο μεγάλος αριθμός Εβραίων τον ανάγκασε να ασχοληθεί με αυτό το ζήτημα.

Στον τομέα της εκκλησίας τα πράγματα είναι λίγο διαφορετικά. Στο «Ο Αγώνας μου» δεν υπάρχουν σχεδόν καθόλου βιογραφικές πληροφορίες σχετικά με αυτό, εκτός από μια περιγραφή παιδικών εμπειριών στο Λάμπαχ:

«Δεδομένου ότι στον ελεύθερο χρόνο μου, έπαιρνα μαθήματα τραγουδιού στη χορωδία του μοναστηριού της εκκλησίας του Λάμπαχ, είχα την καλύτερη ευκαιρία, να «μεθάω» πότε-πότε από την τελετουργική μεγαλοπρέπεια των εξαιρετικά λαμπερών εκκλησιαστικών λειτουργιών. Τι πιο φυσικό από αυτό, όπως ακριβώς φάνηκε κάποτε για τον πατέρα ο ιερέας του μικρού χωριού, να δω τον Ηγούμενο σαν το υψηλότερο επιθυμητό ιδανικό. Τουλάχιστον κατά διαστήματα αυτό συνέβη για λίγο...»

Οι πρόγονοι του Χίτλερ ήταν σίγουρα ευσεβείς άνθρωποι που πίστευαν στην εκκλησία, όπως συμβαίνει φυσικά στους αγρότες. Η οικογένεια Χίτλερ ήταν διχασμένη ως προς αυτό: η μητέρα ευσεβής, πιστή στην Εκκλησία, ο πατέρας φιλελεύθερος, ένας χλιαρός Χριστιανός. Τα εκκλησιαστικά ζητήματα ήταν σίγουρα πιο κοντά στον πατέρα παρά το εβραϊκό πρόβλημα. Σαν δημόσιος υπάλληλος, με τη στενή σχέση μεταξύ θρόνου και βωμού, δεν μπορούσε να ταχθεί ανοιχτά σαν αντι-κληρικός.

Όσο καιρό ο μικρός Αδόλφος έμενε κοντά στη μητέρα του, η επιρροή της εξασφάλιζε ότι ήταν ευσεβής και ανοιχτός σε όλα τα υπέροχα και όμορφα που προσφέρει η εκκλησία. Το μικρό

χλωμό παιδί της χορωδίας απορροφήθηκε πλήρως στην θρησκευτική πίστη στην εκκλησία. Όσο λιγότερα λέει ο Χίτλερ γι' αυτό, τόσο περισσότερα σημαίνουν αυτές οι λέξεις, που κρύβουν περισσότερα από ό, τι λένε. Είχε εξοικειωθεί με το μεγαλοπρεπές κτίριο. Ένιωθε έλξη για την εκκλησία με την παιδική δεκτικότητα. Η μητέρα του τον ενθάρρυνε σίγουρα σε αυτόν τον δρόμο.

Όσο περισσότερο έκλινε προς τον πατέρα του τα επόμενα χρόνια, τόσο απομακρυνόταν από αυτόν αυτή η παιδική εμπειρία και τόσο περισσότερο η φιλελεύθερη σκέψη του πατέρα του αποκτούσε το πάνω χέρι. Το σχολείο στο Λιντς έκανε τα υπόλοιπα. Ο Φραντς Ζέλες Σβάρτς, δάσκαλος θρησκευτικών στο γυμνάσιο, δεν ήταν πολύ κατάλληλος για να επηρεάσει αυτούς τους νέους. Οι μαθητές δεν τον έπαιρναν στα σοβαρά!

Οι δικές μου αναμνήσεις σχετικά με αυτό μπορούν να ειπωθούν σε μερικές προτάσεις: Όσο ήξερα τον Αδόλφο Χίτλερ, δεν θυμάμαι να παρακολούθησε μια εκκλησιαστική λειτουργία. Ήξερε ότι πήγαινα στην εκκλησία με τους γονείς μου κάθε Κυριακή, και το έπαιρνε σαν δεδομένο. Δεν προσπάθησε να με αποτρέψει, αλλά περιστασιακά έλεγε ότι δεν μπορούσε να το καταλάβει και η μητέρα του ήταν θεοσεβούμενη γυναίκα, αλλά δεν της επέτρεψε να τον αναγκάσει να πάει στην εκκλησία. Τέτοιες λέξεις δεν ήταν παρά μια παρατήρηση, αλλά με μια επιείκεια και ανοχή που ήταν σπάνια γι' αυτόν. Αλλά σε αυτήν την περίπτωση δεν ήταν προφανώς θέμα επιβολής της προσωπικής του γνώμης. Δεν μπορώ να θυμηθώ όταν ο Αδόλφος με έπαιρνε από την εκκλησία των Καρμελιτών την Κυριακή μετά τη λήξη της λειτουργίας, να είχε μιλήσει δυσφημιστικά για το ότι πήγαινα στην εκκλησία τις Κυριακές και πολύ λιγότερο κάποιου είδους ανάρμοστη συμπεριφορά εκ μέρους του. Προς έκπληξή μου, δεν έθεσε καν θέμα αυτής της αντικρουόμενης κατάστασης.

Αλλά μια μέρα ήρθε σε μένα πολύ ενθουσιασμένος και μου έδειξε ένα βιβλίο για δίκες μαγισσών και μια άλλη φορά ένα για

την Ιερά Εξέταση. Ωστόσο, παρά την αγανάκτησή του στα γεγονότα που περιγράφονταν σε αυτά τα βιβλία, απέφυγε να κάνει μια πολιτική δήλωση για το θέμα. Ίσως σε αυτήν την περίπτωση να μην ήμουν το σωστό κοινό γι' αυτόν.

Η μητέρα του πάντοτε πήγαινε στις λειτουργίες με την μικρή Πάολα τις Κυριακές. Δεν μπορώ να θυμηθώ αν ο Αδόλφος συνόδεψε καμιά φορά τη μητέρα του στην εκκλησία, ούτε κι αν η κυρία Κλάρα τον παρακάλεσε γι' αυτό. Όσο θεοσεβούμενη και πιστή κι αν ήταν η ίδια, φαινόταν να έχει συμβιβαστεί με το γεγονός ότι ο γιος της ήθελε να ακολουθήσει ένα άλλο μονοπάτι. Ίσως σε αυτήν την περίπτωση να την είχε παρεμποδίσει η διαφορετική συμπεριφορά του πατέρα, του οποίου το πρότυπο και το παράδειγμα είχαν καθοριστική επιρροή στον γιο.

Συνοπτικά, μπορώ να διατυπώσω τη στάση του Χίτλερ προς την εκκλησία εκείνη την εποχή ως εξής: δεν ήταν καθόλου αδιάφορος για την εκκλησία, αλλά αυτή δεν μπορούσε να του προσφέρει τίποτα.

Σε γενικές γραμμές, μπορούμε να πούμε: Ο Αδόλφος Χίτλερ έγινε εθνικιστής. Έχω δει την άνευ όρων αφοσίωση με την οποία αφιερώθηκε στο λαό που αγαπούσε ακόμη και τότε. Έζησε μόνος σε αυτόν τον κόσμο. Δεν ήξερε τίποτα άλλο πέρα από αυτόν τον λαό.

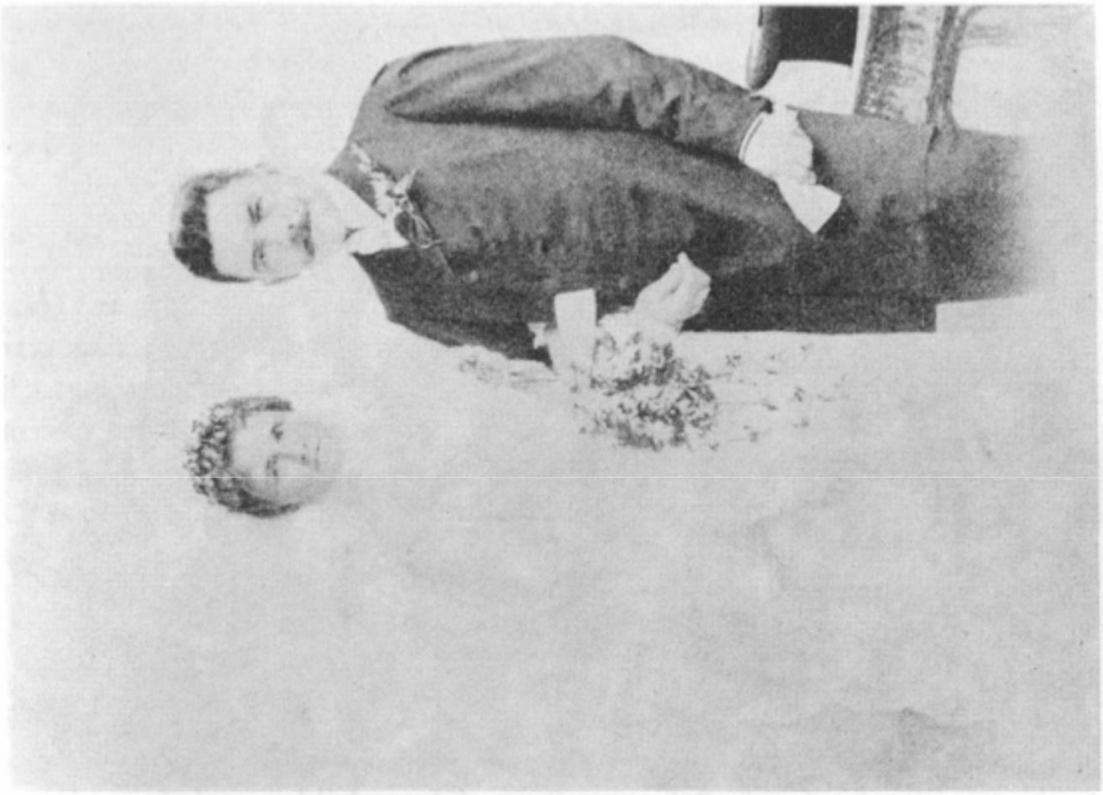

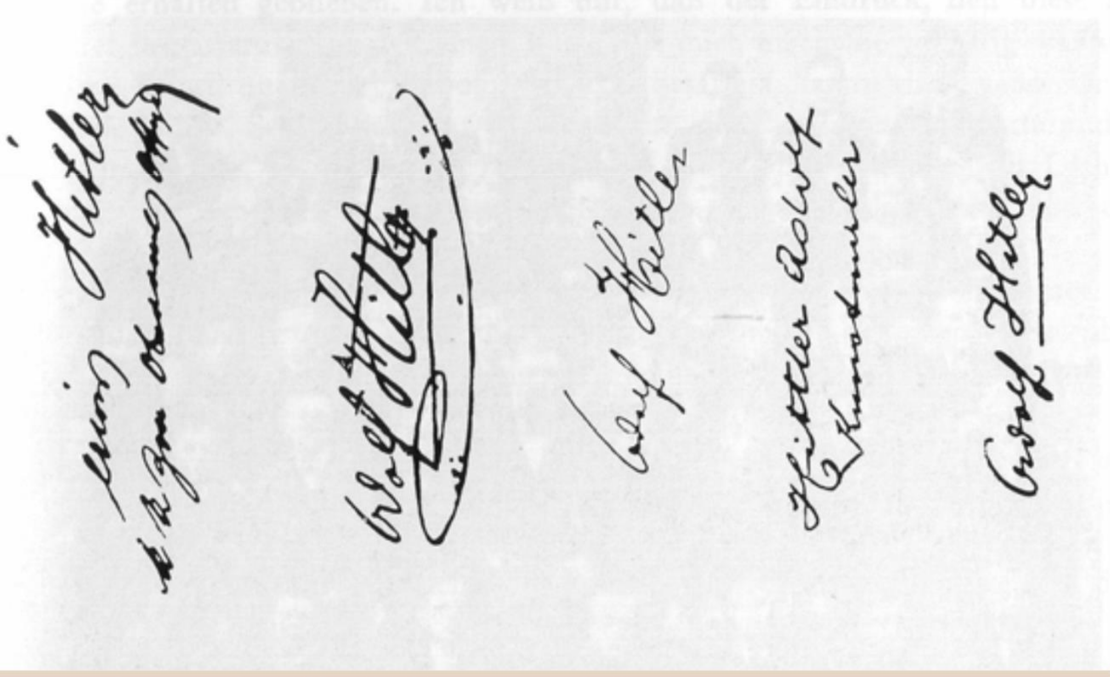

Υπογραφή του πατέρα, Άλοϊζ Χίτλερ, ακολουθούμενη από την εντυπωσιακά παρόμοια υπογραφή του Αδόλφου Χίτλερ σε παραδείγματα από τα 1906, 1907, 1913 και 1914

Γαμήλια εικόνα της αδελφής του Χίτλερ, της Άνγκελα Ράουμπαλ, της οποίας ο σύζυγος έγινε αντίπαλος του νεαρού Χίτλερ

Ο μαθητής Αδόλφος Χίτλερ. Πάνω μια εικόνα από την Δ΄ τάξη του δημοτικού σχολείου στο Λέοντινγκ, κάτω μια εικόνα από την Α΄ τάξη του γυμνασίου του Λιντς. Ο Χίτλερ στην πρώτη εικόνα είναι επάνω στο κέντρο, στην δεύτερη είναι πάνω δεξιά.

ΣΧΕΔΙΑΣΗ, ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ, ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ

Το έμαθα πολύ σύντομα μετά την πρώτη μας συνάντηση: αυτός ο νεαρός είχε αφιερώσει τη ζωή του στην τέχνη. Κατά κάποιο τρόπο, ό,τι τον απασχολούσε με τόση δριμύτητα, τον ώθησε στην καλλιτεχνική έκφραση· γιατί το να μιλάς δεν ήταν αρκετό. Για πολύ καιρό δεν μπορούσα να καταλάβω ποια είναι η καλλιτεχνική του ικανότητα.

Τότε, όταν τον συνάντησα στο κρατικό θέατρο, σκέφτηκα ότι, όπως και εγώ, ήταν κρυφός λάτρης της μουσικής, γιατί μιλούσε με εκπληκτική βεβαιότητα για μουσικά θέματα. Σκέφτηκα, ότι κρυφά μπορεί να συνθέτει. Αλλά την πρώτη φορά που μου διάβασε τα ποιήματα που είχε συνθέσει, η γνώμη μου άλλαξε, καθώς δεν γνώρισα ποτέ κανέναν που να γράφει ποίηση. Εγώ ήμουν μίλια μακριά από τέτοιες προσπάθειες. Αυτή η τέχνη λοιπόν μου φάνηκε πολύ μεγαλύτερη. Δυστυχώς, από όσο γνωρίζω, κανένα από αυτά τα ποιήματα δεν έχει υπάρχει πλέον. Γνωρίζω μόνο ότι αυτοί οι στίχοι που μιλούσαν με ένθερμο ενθουσιασμό μου είχαν κάνει τεράστια εντύπωση και ότι αυτή η τέχνη μου έκανε μια τεράστια εντύπωση. Δεν είχα καμία δική μου κρίση για αυτά τα πράγματα. Εξάλλου, ήμουν απλώς ένας ταπετσιέρης και είχα άλλα πράγματα στο μυαλό μου από το να γράφω ποίηση. Υποψιάζομαι ότι αυτή η ποίηση σήμαινε μόνο τον αδέξιο ρυθμό ενός νεαρού ατόμου και ότι αυτοί οι ποιητικοί στίχοι στην πραγματικότητα δεν είχαν καμιά μεγάλη σημασία.

Ενώ ήμουν ακόμα αναποφάσιστος εάν θα έπρεπε να συμπεριλάβω τον φίλο μου στους μεγάλους μουσικούς ή στους σπουδαίους ποιητές του μέλλοντος, ο τελευταίος με εξέπληξε δηλώνοντας ότι ήθελε να γίνει ζωγράφος.

Θυμήθηκα αμέσως ότι τον είχα δει συχνά να ζωγραφίζει στο σπίτι, αλλά και όταν ήταν έξω μαζί μου. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της φιλίας μας, γνώρισα πολλά από τα έργα του. Σαν ταπετσιέρης που έχει μάθει την τέχνη του, μερικές φορές έπρεπε να σχεδιάζω μερικά πράγματα μόνος μου. Αυτό μου δημιουρ-

γούσε πάντα πολλά προβλήματα. Ήμουν ακόμη πιο έκπληκτος με το πόση ευκολία ο φίλος μου έφτιαχνε αυτά τα πράγματα με το χέρι του. Όπου κι αν ήμασταν, είχε πάντα μια μεγάλη ποικιλία χαρτιών μαζί του. Τραβούσε ένα μολύβι. Η αρχή – αυτό ήταν πάντα το πιο δύσκολο για μένα! Γι' αυτόν ήταν το αντίστροφο. Με το που άρχιζε, να το πω έτσι, τέλειωνε, προτού βάλει το μολύβι. Ρίχνοντας μερικές έντονες πινελιές εξέφραζε αυτό που ήθελε στο χαρτί. Αυτό που δεν μπορούσε να ξεκαθαρίσει αρκετά με τα λόγια, το αναλάμβανε το μολύβι. Υπήρχε κάτι ελκυστικό σ' αυτές τις πρώτες, τραχιές γραμμές. Κάθε φορά ενθουσιαζόμουν όταν έβλεπα πώς ένα αναγνωρίσιμο σχέδιο αναδυόταν από ένα ανακάτωμα με τεμνόμενες και μπερδεμένες γραμμές. Η ίδια η εκτέλεση του έδινε πολύ λιγότερη ευχαρίστηση.

Όταν τον επισκέφτηκα για πρώτη φορά στο γραφείο του, είδα παντού σκίτσα, σχέδια και σχεδιαγράμματα. Εδώ έλεγε «Το νέο κρατικό θέατρο» ή το «Ορεινό ξενοδοχείο του Λίχτενμπεργκ». Ένιωθα σαν να είχα μπει σε ένα αρχιτεκτονικό γραφείο. Όταν τον έβλεπα τότε να εργάζεται στον πίνακα σχεδίασης – σε αντίθεση με τις στιγμές χαρούμενης έμπνευσης, τώρα πολύ πιο προσεκτικός, με μεγαλύτερη ακρίβεια και λεπτομέρεια – ήμουν πεπεισμένος ότι είχε ήδη αποκτήσει όλες τις απαραίτητες τεχνικές και επαγγελματικές γνώσεις για το έργο του. Άλλωστε, κι εγώ ο ίδιος είχα τρία χρόνια σκληρής μαθητείας πίσω μου και ήξερα ότι τίποτα στη ζωή δεν χαρίζεται και πόσο δύσκολο είναι να αποκτήσεις τέτοιες δεξιότητες. Απλώς δεν μπορούσα να πιστέψω ότι ήταν δυνατόν να δημιουργηθούν τέτοια τόσο δύσκολα πράγματα μόνο με το κίνητρο της στιγμής και ότι όλα όσα έβλεπα ήταν αυτοσχεδιασμένα.

Υπάρχουν τόσα πολλά από αυτά τα έργα που μπορεί κανείς να πάρει μια ακριβή εικόνα του ταλέντου του Αδόλφου Χίτλερ. Κατ' αρχάς υπάρχει μια ακουαρέλα. Ο όρος ακουαρέλα δεν είναι ο σωστός. Πρόκειται για ένα απλό σχέδιο μολυβιού που έχει χρωματιστεί με υδροχρώματα. Η ακουαρέλα του Αδόλφου Χίτλερ στερείται εντελώς της γρήγορης κατανόησης μιας ατμό-

σφαιρας, μιας συγκεκριμένης διάθεσης, αυτής της αρωματικής, λεπτής πινελιάς που είναι τόσο χαρακτηριστική της υδατογραφίας, η οποία αποκαλύπτει επίσης κάτι από το φρέσκο άγγιγμα του νερού που χρησιμοποιείται στην τελική εργασία. Ειδικά εδώ, όπου έπρεπε να είχε εργαστεί γρήγορα και διαισθητικά, ζωγράφισε με σχολαστική ακρίβεια.

Όπως όλα, ό, τι έχω να συνεισφέρω στον τομέα της καλλιτεχνικής δραστηριότητας του Αδόλφου Χίτλερ, είναι και μια ακουαρέλα, που έχω στην κατοχή μου, που κατατάσσεται σαν μία από τις πρώτες του προσπάθειες. Είναι πολύ αδέξια, απρόσωπη και πραγματικά πρωτόγονη. Αλλά αυτό ακριβώς την καθιστά τόσο ξεχωριστή. Απεικονίζει το Πέστλινγκμπεργκ (Pöstlingberg) το έμβλημα του Λιντς, σε έντονα χρώματα. Θυμάμαι ακόμα καλά, πώς ο Χίτλερ μου είχε δώσει αυτό το σκίτσο.

Από αυτήν την πρώτη υδατογραφία και τις εκατοντάδες που την ακολούθησαν, δεν μπορεί κανείς να περιμένει καλλιτεχνικά στοιχεία. Δεν ήθελε να εκφράσει κάτι που τον συγκινούσε, αλλά απλώς ζωγράφιζε ευχάριστες εικόνες. Γι' αυτό κυρίως επέλεγε δημοφιλή αντικείμενα, σπάνια τοπία, με μια προτίμηση στην αρχιτεκτονική. Εάν ο άνθρωπος που είχε ζωγραφίσει αυτές τις καρτ-ποστάλ και τις εικόνες δεν ήταν ο Χίτλερ, κανείς δεν θα ασχολιόταν με αυτό το έργο.

Τα σχέδιά του είναι ένα διαφορετικό θέμα. Δυστυχώς μόνο λίγα έχουν επιβιώσει. Η δική μου συμβολή σε αυτό είναι κάτι περισσότερο από μέτρια. Αν και είχα πολλά από αυτά τα σχέδια τότε, μόνο ένα από αυτά έχει επιβιώσει και είναι ένα καθαρά αρχιτεκτονικό σχέδιο που λέει λίγα. Πρόκειται για μια ζωγραφιά με μελάνι μιας βίλας στην οδό Στόκμπαουερστρασσε 7 στην περιοχή Γκούγκλ. Αυτή η τότε νεόκτιστη βίλα άρεζε πολύ στον Αδόλφο. Την σχεδίασε και μου έδωσε το χαρτί. Εκτός από την αποκάλυψη της αγάπης του για την αρχιτεκτονική, δεν αποκαλύπτει περισσότερα.

Ο δεκαπεντάχρονος μου είχε δηλώσει ότι ήθελε να γίνει ζωγράφος. Κατά τη διάρκεια των ετών στο Λιντς, αυτός ο στο-

χος παρέμενε περισσότερο από πείσμα παρά από κλίση. Αλλά ακόμα και τότε, ο Χίτλερ ένιωθε ισχυρή ώθηση προς την αρχιτεκτονική.

Όταν σκέφτομαι πίσω τα χρόνια του Λιντς, πρέπει να πω αυτό: για τον Χίτλερ η ζωγραφική ήταν κάτι που δεν έπαιρνε πολύ στα σοβαρά, παρέμεινε λίγο πολύ μια ενασχόληση που λάμβανε χώρα στην άκρη του μονοπατιού που είχε πάρει, η ζωγραφική ήταν ένα παιχνίδι με ένα ταλέντο, για το οποίο ήταν σίγουρος. Αλλά τα κτίρια σήμαιναν πολλά περισσότερα γι' αυτόν. Σ' αυτά, που έκτιζε με την φαντασία του, στηρίχτηκε ολόκληρη η ύπαρξή του. Είχε καταληφθεί απ' αυτά μέχρι το βάθος της ψυχής του. Εάν μια συγκεκριμένη ιδέα τον κυρίευε, είχε εμμονή με αυτήν. Τίποτα άλλο δεν υπήρχε γι' αυτόν. Θα μπορούσε να ξεχάσει τον χρόνο, τον ύπνο, την πείνα, τα πάντα. Όσο εξαντλητικό κι αν ήταν για μένα να τον ακολουθήσω, δεν θα ξεχάσω ποτέ αυτές τις στιγμές. Στεκόταν εκεί, μαζί μου, μπροστά στον νέο καθεδρικό ναό, αυτός ο χλωμός, λεπτός νεαρός, με το πρώτο μαυριδερό χνούδι που βρισκόταν πάνω απ' τα χείλη του, με το φτωχό του γκρίζο κοστούμι, ξεφτισμένο στα μανίκια και το γιακά και με το βλέμμα του προσηλωμένο σε κάποια αρχιτεκτονική λεπτομέρεια, να αναλύει το στυλ και την έκφραση, επικρίνοντας ή επαινώντας το έργο, απορρίπτοντας τα υλικά, όλα αυτά με τόση λεπτομέρεια και τέτοια τεχνογνωσία, σαν να ήταν ο εργολάβος και έπρεπε να πληρώσει για οποιαδήποτε ατέλεια στο έργο από την τσέπη του. Μετά θα έβγαζε ένα σημειωματάριο και το μολύβι θα πετούσε πάνω από το χαρτί. Αυτό το έργο πρέπει να επιλυθεί με αυτόν τον τρόπο και όχι διαφορετικά, θα έλεγε. Έπρεπε να συγκρίνω το σκίτσο του με το γραφικό σχέδιο που είχε εκτελεστεί, έπρεπε να το εγκρίνω ή να το απορρίψω σαν αυτόν, όλα αυτά με ανυπομονησία σαν και οι δύο ζωές μας να εξαρτώνται από αυτό.

Το πάθος του για να αλλάξει τα πάντα το γιόρταζε σαν αληθινό θρίαμβο· γιατί μια πόλη πάντα έχει καλά και άσχημα κτίρια. Δεν μπορούσε να περπατήσει στο δρόμο έτσι χωρίς να

μιλάει συνεχώς από αυτά που έβλεπε. Και σ' αυτά δεν έδινε καμιά απάντηση. Τις περισσότερες φορές, υπήρχαν στο κεφάλι του ταυτόχρονα δώδεκα διαφορετικά οικοδομικά έργα και μάλιστα μερικές φορές μου έδινε την εντύπωση ότι όλα όσα χτίστηκαν σε αυτήν την πόλη ήταν παρόντα σε αυτόν ταυτόχρονα με τη μορφή ενός τεράστιου πανοράματος. Μόλις όμως διάλεγε μια λεπτομέρεια, συγκεντρωνόταν σ' αυτήν με όλη του τη δύναμη και μόνο σ' αυτήν. Θυμάμαι πώς μια μέρα το παλιό κτίριο της τράπεζας της Άνω Αυστρίας και του Σάλτσμπουργκ στην κεντρική πλατεία κατεδαφιζόταν. Ο Αδόλφος παρακολουθούσε την κατασκευή του κτιρίου με ανυπομονησία. Ανησυχούσε πολύ αν το προγραμματισμένο νέο κτίριο θα ταίριαζε στην κλειστή εικόνα της πλατείας. Όταν, κατά τη διάρκεια αυτού, έπρεπε να πάει στη Βιέννη, μου είχε δώσει εντολή να τον ενημερώνω για την πρόοδο αυτού του κτιρίου. Στην επιστολή που μου έστειλε στις 21 Ιουλίου 1908, έλεγε: «Όταν τελειώσει η τράπεζα, στείλε μου μια καρτ-ποστάλ.» Καθώς δεν υπήρχε διαθέσιμη καρτ-ποστάλ με εικόνα ξέμπλεξα από αυτήν την υπόθεση, βγάζοντας μια φωτογραφία του τελειωμένου νέου κτιρίου και την έστειλα σε αυτόν στη Βιέννη. Παρεμπιπτόντως, ο Αδόλφος συμφωνούσε πάρα πολύ με το αποτέλεσμα.

Υπήρχαν πολλά τέτοια «σπίτια» για τα οποία ενδιαφερόταν συνεχώς. Με έσερνε σε κάθε νέο κτίριο. Ένιωθε υπεύθυνος για όλα όσα χτιζόντουσαν. Αλλά ενδιαφερόταν ακόμη περισσότερο για τα μεγάλα έργα σαν να ήταν ο παραγγελιοδότης τους παρά για τις συγκεκριμένες εργασίες. Δεν υπήρχαν όρια στην επιθυμία του να αλλάζει. Αρχικά παρατηρούσα αυτά τα γεγονότα με ανάμεικτα συναισθήματα και αναρωτιόμουν γιατί ασχολιόταν τόσο πεισματικά με πράγματα που, όπως πίστευα, δεν θα μπορούσαν ποτέ να πραγματοποιηθούν. Όμως όσο πιο απομακρυσμένη ήταν η υλοποίηση ενός έργου, τόσο περισσότερο βυθιζόταν σε αυτό. Αυτά τα έργα γι' αυτόν ήταν τόσο παρόντα σε κάθε λεπτομέρεια σαν να είχαν ήδη πραγματοποιηθεί και ολόκληρη η πόλη του Λιντς είχε ήδη ξα-

ναχτιστεί σύμφωνα με τα σχέδιά του. Δεν τον παρακολουθούσα πάντα και μερικές φορές δεν καταλάβαινα αμέσως αν πρόκειται για κάτι που υπήρχε ήδη ή για κάτι που έπρεπε να πραγματοποιηθεί. Γι' αυτόν ήταν το ίδιο. Δεν είχε καμία διαφορά αν μιλούσε για κάτι που είχε τελειώσει ή για κάτι που είχε προγραμματιστεί. Η πραγματική κατασκευή γι' αυτόν ήταν το λιγότερο σημαντικό πράγμα στην οικοδόμηση.

Πουθενά δεν αποκαλύπτεται τόσο πειστικά η ακλόνητη συνέπειά του όσο σε αυτόν τον τομέα. Αυτό που σχεδίαζε ο δεκαπεντάχρονος και που πραγματοποιούσε ο πενηντάχρονος, για παράδειγμα το σχέδιο για τη νέα γέφυρα του Δούναβη, ήταν τόσο λεπτομερές σαν να μην υπήρχαν δεκαετίες αλλά μόνο μερικές εβδομάδες μεταξύ του σχεδίου και της εκτέλεσης. Τα σχέδια ήταν εκεί. Μετά ήρθε η επιρροή και η εξουσία, τα σχέδια έγιναν εντολές. Τα μέσα ήρθαν. Η αποστολή έγινε πραγματικότητα. Αυτό έγινε με τόσο ασυνήθιστη συνέπεια, σαν να ήταν ήδη βέβαιο για τον δεκαπεντάχρονο ότι μια μέρα η δουλειά και τα χρήματα θα ερχόντουσαν από μόνα τους. Αυτό το γεγονός δεν το χωράει το ταπεινό μου μυαλό. Για μένα είναι ακατανόητο, πώς είναι δυνατό κάτι τέτοιο. Κάποιοι θα μπουν στον πειρασμό να μιλήσουν για ένα θαύμα ακριβώς επειδή το μυαλό δεν μπορεί πλέον να συμβαδίσει με αυτό. Σχεδόν φοβάμαι να δώσω, στις επόμενες σελίδες τα ακόλουθα, επειδή τα σχέδια που ο τότε εντελώς άγνωστος νεαρός είχε κάνει για την ανοικοδόμηση της πατρίδας του Λιντς αντιστοιχούν λεπτομερώς στον πολεοδομικό πρόγραμμα που ξεκίνησε μετά το 1938, για να μην υπάρχει υποψία για την ορθότητα των δηλώσεών μου. Και όμως, κάθε συλλαβή αυτού που πρόκειται να επαναλάβω είναι αλήθεια.

Στα δέκατα όγδοά μου γενέθλια, στις 3 Αυγούστου 1906, ο φίλος μου, μου έδωσε το σχέδιο μιας βίλας. Όπως και η βίλα που είχε σχεδιάσει για τη Στέφανι, σχεδιάστηκε στο στυλ της Ιταλικής Αναγέννησης, την οποία αγαπούσε τόσο πολύ. Είναι τύχη, που κράτησα αυτά τα σκίτσα. Δείχνουν ένα εντυπωσιακό κτίριο σαν παλάτζο, του οποίου η πρόσοψη χωρίζεται από έναν

ενσωματωμένο πύργο. Η κάτοψη αποκαλύπτει μια καλά μελετημένη διάταξη των δωματίων, τα οποία ομαδοποιούνται ελκυστικά γύρω από το μουσικό σαλόνι. Η σπειροειδής σκάλα, αρχιτεκτονικά ένα λεπτό πρόβλημα, εμφανίζεται σε ξεχωριστό σχέδιο. Η αίθουσα εισόδου με την τεράστια οροφή από δοκάρια εμφανίζεται επίσης ξεχωριστά. Η είσοδος είναι σχεδιασμένη με μερικές γρήγορες πινελιές σε ξεχωριστό σκίτσο. Ο Αδόλφος συνεργάστηκε μαζί μου για να επιλέξω μια κατάλληλη τοποθεσία για αυτήν τη βίλα γενεθλίων. Θα ’πρεπε να βρίσκεται στο Μπάουερνμπεργκ, μέσα στο όμορφο πάρκο. Στις επισκέψεις μου στο Μπαϊρόιτ ήμουν προσεκτικός για να μην υπενθυμίσω στον Χίτλερ αυτό το φανταστικό σπίτι γενεθλίων. Θα ήταν σε θέση να κατασκευάσει μια βίλα για μένα στο Μπάουερνμπεργκ, που πιθανότατα θα ήταν καλύτερη από την αρχική ιδέα, προσαρμοσμένη έντονα στις προτιμήσεις της εποχής.

Πολύ πιο εντυπωσιακά είναι δύο οικοδομικά σκίτσα, που έχω κρατήσει από τα πολλά σχέδιά του, για τη νέα αίθουσα συναυλιών στο Λιντς. Το παλιό θέατρο ήταν μια ανεπαρκής δομή από κάθε άποψη. Οι λάτρεις της τέχνης στο Λιντς είχαν δημιουργήσει μια ένωση με σκοπό την έναρξη της κατασκευής ενός σύγχρονου θεάτρου. Ο Αδόλφος εντάχθηκε αμέσως σε αυτήν την ένωση και συμμετείχε στον διαγωνισμό ιδεών. Εργάστηκε για μήνες στα σχέδια και στα προσχέδιά του και ήταν πεπεισμένος ότι οι προτάσεις του θα γίνουν αποδεκτές. Ήταν υπέρμετρα εξοργισμένος όταν ο σύλλογος, διέλυσε όλες τις ελπίδες του με το να εγκαταλείψει την ιδέα ενός νέου κτιρίου και, αντ’ αυτού, να ανακαινίσει το παλιό. Μπορείτε να διαβάσετε τα καυστικά του σχόλια για αυτό στην επιστολή που μου είχε γράψει στις 17 Αυγούστου 1908: «Μου φαίνεται ότι θέλουν να επιδιορθώσουν ξανά τον παλιό σκουπιδότοπο.» Γεμάτος θυμό, δήλωσε ότι θα ήθελε να τελειώσει το εγχειρίδιο του για την αρχιτεκτονική και να το στείλει στη διεύθυνση αυτής της «Επιτροπής Ανακατασκευής Θεάτρου για την Εκτέλεση του Έργου για την Ανακατασκευή του Θεάτρου».

Πόσο καλά αυτός ο τεράστιος τίτλος εξέφραζε την οργή του!

Τα δύο σκίτσα μου, και στις δύο πλευρές ενός φύλλου, χρονολογούνται από αυτήν την περίοδο. Η μία πλευρά δείχνει το αμφιθέατρο. Οι κολόνες δομούν τους τοίχους στους οποίους τοποθετούνται μεμονωμένα κουτιά. Το κιγκλίδωμα στολίζεται από διάφορα αγάλματα. Μια ισχυρή, θολωτή οροφή καλύπτει την αίθουσα. Στο πίσω μέρος αυτού του τολμηρού σχεδίου, ο Αδόλφος μου εξήγησε τις ακουστικές συνθήκες του κτιρίου που σχεδίαζε, που με ενδιέφερε ιδιαίτερα σαν μουσικός. Έδειχνε ξεκάθαρα πώς τα ηχητικά κύματα που προέρχονται από το χώρο της ορχήστρας αντανακλώνται στην οροφή με τέτοιο τρόπο ώστε να πλημμυρίζουν από ψηλά το κοινό που κάθεται στην πλατεία του θεάτρου. Ο Αδόλφος ενδιαφέρθηκε πολύ για τα ακουστικά ζητήματα. Θυμάμαι, για παράδειγμα, την πρότασή του να αναδιαμορφώσει την αίθουσα Φόλκσγκαρντεν (Volksgarten) της οποίας η κακή ακουστική μας ενοχλούσε πάντα, εγκαθιστώντας φωτιστικά στην οροφή.

Και τώρα για την ανοικοδόμηση του Λιντς! Οι ιδέες του ήταν ανεξάντλητες σ’ αυτό το θέμα, αλλά δεν γύρισε με αλλαγμένες σκέψεις, αλλά είχε παραμείνει προσκολλημένος σταθερά στις αποφάσεις που είχε λάβει κάποτε, ακόμη και αργότερα. Αυτός είναι ο μόνος λόγος που θυμάμαι τόσα πολλά απ’ αυτά. Κάθε φορά που περνούσαμε απ’ το ένα ή το άλλο σημείο, όλα τα σχέδιά του ήταν έτοιμα αμέσως. Οι ιδέες του ήταν ανεξάντλητες σ’ αυτό το θέμα, όμως δεν τις άλλαζε αδιάκριτα και όντως παρέμενε σταθερός στις αποφάσεις του μόλις τις λάμβανε. Αυτός είναι ο μόνος λόγος που θυμάμαι τόσα πολλά απ’ αυτά. Κάθε φορά που περνούσαμε απ’ το ένα ή το άλλο σημείο, όλα τα σχέδιά του ήταν έτοιμα αμέσως.

Η θαυμάσια συμπαγής κεντρική πλατεία ήταν μια συνεχής απόλαυση για τον Αδόλφο και η μόνη λύπη του ήταν ότι τα δύο σπίτια που ήταν πλησιέστερα στον Δούναβη εμπόδιζαν την ελεύθερη θέα του ποταμού και την περιοχή των λόφων πέρα από αυτά. Στα σχέδιά του, τα δύο σπίτια απομακρύνθηκαν αρκετά ώστε να επιτρέψουν μια ελεύθερη θέα στη νέα, διευρυ-

μένη γέφυρα χωρίς, ωστόσο, να αλλάξει ουσιαστικά την προηγούμενη όψη ή την πλατεία, μια λύση που, αργότερα, στην πραγματικότητα έκανε. Το δημαρχείο, το οποίο βρισκόταν στην πλατεία, το θεώρησε ανάξιο μιας ανερχόμενης πόλης όπως το Λιντς. Το νέο δημαρχείο επρόκειτο να χτιστεί σαν ένα αρχοντικό κτίριο, καθόλου νεο-γοτθικό, όπως ήταν συνηθισμένο για τα δημαρχεία εκείνης της εποχής – σκεφτείτε τα κτίρια στη Βιέννη ή το Μόναχο – αλλά μάλλον σε ένα πλήρως μοντέρνο στιλ. Με διαφορετικό τρόπο, ο Χίτλερ προχώρησε στον επανασχεδιασμό του παλιού κάστρου, το οποίο υψωνόταν πάνω από την παλιά πόλη σαν άσχημο, τετραγωνικό σχήμα. Σε ένα βιβλιοπωλείο είχε ανακαλύψει μια παλιά εκτύπωση του Μεριάν που απεικονίζει το κάστρο όπως ήταν πριν από τη μεγάλη φωτιά. Αυτή η αρχική κατάσταση επρόκειτο να αποκατασταθεί και το κάστρο να μετατραπεί σε μουσείο. Ένα κτίριο που τον ενθουσίαζε πάντα ήταν το μουσείο που δημιουργήθηκε το 1892. Πόσο συχνά είχαμε σταθεί μπροστά στη μαρμάρινη ζωφόρο μήκους εκατόν δέκα μέτρων, η οποία απεικονίζει σκηνές από την ιστορία της χώρας σε τρισδιάστατα ανάγλυφα. Ο Αδόλφος δεν κουραζόταν ποτέ να το κοιτάζει. Επέκτεινε το κτίριο του μουσείου πέρα από τον κήπο του παρακείμενου Ελισαβετιανού μοναστηριού και διεύρυνε τη ζωφόρο στα διακόσια είκοσι μέτρα, έτσι ώστε, όπως ισχυρίστηκε, να γίνει η μεγαλύτερη ζωφόρος στην ήπειρο. Ασχολήθηκε πολύ με τον νέο καθεδρικό ναό, ο οποίος ήταν υπό κατασκευή. Θεωρούσε ότι η απόπειρα της γοτθικής αναβίωσης στην εποχή μας ήταν απελπιστική και ήταν επίσης θυμωμένος με τους κατοίκους του Λιντς επειδή δεν μπορούσαν να σταθούν απέναντι στους Βιεννέζους. Ο πύργος του καθεδρικού ναού του Λιντς επιτρεπόταν να έχει ύψος εκατόν τριάντα τεσσάρων μέτρων μόνο για να διατηρηθεί μια σεβαστή διαφορά από τον πύργο του καθεδρικού ναού του Αγίου Στεφάνου στη Βιέννη. Πάνω απ’ όλα, ο Αδόλφος ήταν ενθουσιασμένος με την νέα συντεχνία οικοδόμων που δημιουργήθηκε για την κατασκευή του καθεδρικού ναού, η οποία ήλπιζε ότι μια μέρα θα παράγει

εξειδικευμένους λιθοδόμους για την πόλη. Ο σιδηροδρομικός σταθμός ήταν πολύ κοντά στην πόλη και, με τις διαδρομές του, εμπόδιζε την κυκλοφορία και τη δομική ανάπτυξη. Εδώ ο Αδόλφος βρήκε μια λύση που ήταν πολύ μπροστά από την εποχή του. Μετακίνησε το σταθμό έξω από την πόλη σε ανοιχτό έδαφος, προς το Βέλζερ Χάϊντε ή προς το Κλάινμυνχεν – εξέτασε και τις δύο δυνατότητες – και οδήγησε τις σιδηροτροχιές υπόγεια κάτω από την πόλη. Ο χώρος που εκκενώθηκε από την κατεδάφιση του παλιού σιδηροδρομικού σταθμού προοριζόταν να χρησιμεύσει για επέκταση του δημόσιου πάρκου. Διαβάζοντας αυτά, πρέπει να φανταστείτε την εποχή γύρω στο 1907 και να σκεφτείτε ότι ένα εντελώς άγνωστο δεκαοχτάχρονο άτομο, που δεν είχε ούτε προηγούμενη εκπαίδευση ούτε τεχνικά προσόντα, παρουσίασε αυτά τα σχέδια που πραγματικά έφεραν επανάσταση στον πολεοδομικό σχεδιασμό και που απέδειξαν πόσο ικανός ήταν, ακόμη και τότε, παραμερίζοντας τις υπάρχουσες ιδέες εκείνη την εποχή.

Όπως και την ίδια την πόλη, ο Χίτλερ ανοικοδόμησε επίσης τα περίχωρα του Λιντς. Μια ενδιαφέρουσα ιδέα τον συγκίνησε στη ρομαντική του σκέψη κατά την επέκταση του κάστρου Βίλντμπεργκ, το οποίο υψώνεται από τη βαθιά χαράδρα Χάσελγκραμπεν. Το κάστρο θα ’πρεπε να αποκατασταθεί στην αρχική του κατάσταση και με τη μορφή ενός υπαίθριου μουσείου – μια εντελώς νέα ιδέα για εκείνη την εποχή! – να κατοικείτε. Ήθελε να μεταφέρει ορισμένους τεχνίτες εκεί. Οι συναλλαγές τους θα ’πρεπε από τη μια πλευρά να πλησιάζουν στη μεσαιωνική παράδοση, αλλά από την άλλη να εξυπηρετούν σύγχρονους σκοπούς όπως ο τουρισμός. Αυτοί οι άνθρωποι, οι εγκατεστημένοι στο κάστρο, θα ’πρεπε να ντύνονται σύμφωνα με την παλιά μόδα. Οι παραδόσεις των συντεχνιών θα πρέπει να εξακολουθούν να ισχύουν εκεί και θα πρέπει επίσης να δημιουργηθεί μια σχολή αρχιτεχνιτών. Σε αυτό το «νησί στο οποίο ο χρόνος θα έχει σταματήσει» – όπως το εξέφρασε κυριολεκτικά – θα γινόταν τόπος προσκυνήματος για όλους εκείνους που ήθελαν να μελετήσουν τη ζωή όπως ήταν σε ένα

μεσαιωνικό φρούριο. Πέρα από το Ντίνκενμπυλ και το Ρότενμπουργκ, το Βίλντμπεργκ δεν θα έδειχνε μόνο αρχιτεκτονική, αλλά και πραγματική ζωή. Τα διόδια που θα εισπράττονται από τους επισκέπτες στην πύλη εισόδου θα πρέπει να χρησιμεύσουν σαν επίδομα για τα προς το ζην των κατοίκων του κάστρου. Ο Αδόλφος σκέφτηκε πολύ καλά την επιλογή των κατάλληλων τεχνιτών και θυμάμαι ότι συζητούσαμε το θέμα για μεγάλο χρονικό διάστημα. Άλλωστε, σύντομα επρόκειτο να κάνω τις απολυτήριες εξετάσεις μου και, συνεπώς, είχα λόγο για το θέμα.

Ο πύργος στο Λίχτενμπεργκ, από την άλλη πλευρά, ήταν εντελώς μοντέρνος. Ένας ορεινός σιδηρόδρομος θα οδηγούσε στην κορυφή όπου θα μπορούσε να υπήρχε ένα άνετο ξενοδοχείο. Ένας πύργος ύψους τριακοσίων μέτρων – μια χαλύβδινη κατασκευή που τον κράτησε πολύ απασχολημένο – θα κυριαρχούσε στο όλο θέμα. Από την υψηλότερη εξέδρα αυτού του πύργου, ισχυριζόταν, με καλή ορατότητα με κιάλια, θα ήταν ορατός ο επιχρυσωμένος αετός στην κορυφή του καθεδρικού ναού του Αγίου Στεφάνου της Βιέννης. Νομίζω ότι είχα δει ένα σκίτσο αυτού του έργου από τον Αδόλφο.

Το πιο τολμηρό έργο, ωστόσο, που επισκίαζε όλα τα άλλα, ήταν η κατασκευή μιας μεγαλόπρεπης τοξωτής γέφυρας που εκτεινόταν σε μεγάλο ύψος από τον ποταμό Δούναβη.

Για το σκοπό αυτό σχεδίασε την κατασκευή δρόμου υψηλού επιπέδου. Αυτός θα έπρεπε ξεκινούσε από το Γκούγκλ, το οποίο τότε ήταν ένας άσχημος λάκκος άμμου που περικλειόταν από ξυλοσανίδες. Με τα απορρίμματα και τα σκουπίδια που θα έφερνε από την πόλη, αυτός ο λάκκος έπρεπε να γεμίσει και να δημιουργηθεί ένα πάρκο. Στη συνέχεια, ο νέος δρόμος θα ανέβαινε μέχρι το δάσος της πόλης. (Παρεμπιπτόντως, μέχρι αυτό το σημείο, χωρίς να γνωρίζουν τα σχέδια του νεαρού Χίτλερ, το Τμήμα Σχεδιασμού Πόλεων του Λιντς έφτασε πριν από πολύ καιρό με δική του πρωτοβουλία. Η Χέενστρασσε που έχει πλέον κατασκευαστεί, συμπίπτει ακριβώς με τον δρόμο που σχεδίασε ο Χίτλερ.) Το παρατηρητήριο του αυτοκράτορα Φρα-

γκίσκου Ιωσήφ (Kaiser-Franz-Joseph-Warte) στο Γιέγκερμαγιερβαλντ (Jägermayerwald) – εξακολουθεί να στέκεται – πρέπει να πέσει. Στη θέση του θα υπήρχε ένα περήφανο μνημείο. Οι προτομές όλων των μεγάλων που έχουν προσφέρει υπηρεσίες στο κράτος της Άνω Αυστρίας θα συγκεντρωθούν σε μια αίθουσα τιμής. Από τον τρούλο της αίθουσας της τιμής θα απολαμβάνουμε την υπέροχη πανοραμική θέα της ανοιχτής υπαίθρου. Το αποκορύφωμα του οικοδομήματος θα ήταν η μορφή του Ζίγκφριντ, που θα σήκωνε ψηλά το σπαθί το Νόθουνγκ (Nothung). (Εδώ διαδραματίζουν σαφώς ένα ρόλο το πρότυπο της Βαλχάλα, της Αίθουσας Απελευθέρωσης στο Κέλχαϊμ και το Μνημείο Χέρμαν (Hermannsdenkmales) στο δάσος Τάιτομπουργκερ (Teutoburger Wald). Από αυτό το σημείο η γέφυρα θα έφτανε με μια αψίδα στην απότομη πλαγιά της απέναντι όχθης. Ο Αδόλφος εμπνεύστηκε γι’ αυτό από τον θρύλο ενός τολμηρού ιππέα, ο οποίος καταδιωκόμενος από τους εχθρούς του, λέγεται ότι πήδηξε από αυτό το σημείο στα τρομερά βάθη, για να κολυμπήσει στον Δούναβη και να φτάσει στην άλλη όχθη. Αυτή η γέφυρα ξεπερνούσε ό, τι φανταζόταν προηγουμένως. Υπολογίσαμε το εύρος της καμάρας της γέφυρας να είναι πάνω από πεντακόσια μέτρα. Η κορυφή της γέφυρας ήταν ενενήντα μέτρα πάνω από το επίπεδο του ποταμού. Λυπάμαι πολύ που δεν σώζονται σκίτσα αυτού του πραγματικά μοναδικού έργου. Αυτή η γέφυρα απέναντι από τη βαθιά κοιλάδα, δήλωσε ο φίλος μου, θα έδινε στον Λιντς ένα οικοδόμημα χωρίς αντίπαλο σε ολόκληρο τον κόσμο. Μ’ αυτή την τολμηρή γέφυρα, συνδεόταν ο δρόμος με την περιοχή Πέστλινγκμπεργκ και με αυτόν τον τρόπο θα συνδεόταν η πιο όμορφη θέα πάνω από την πόλη, την οποία και οι δύο αγαπούσαμε ιδιαίτερα, με τη νότια περιοχή. Όποτε βρισκόμασταν στη μία ή την άλλη όχθη ο Αδόλφος μου εξηγούσε όλες τις λεπτομέρειες της σχεδιαζόμενης διάταξης.

Αυτά τα τολμηρά, εκτεταμένα σχέδια μου δημιούργησαν μια παράξενη εντύπωση, την οποία ακόμα θυμάμαι. Ακόμα κι αν το όλο θέμα παρέμεινε ένα παιχνίδι σκέψεων στα μάτια μου, μακ-

ριά από τη δυνατότητα να το συνειδητοποιήσω, αυτές οι ιδέες μου άσκησαν μια παράξενη μαγεία. Αυτό που απασχολούσε τον φίλο μου και σκιαγραφήθηκε γρήγορα σε μερικά φευγαλέα χαρτιά δεν ήταν κάποια απεριόριστη φαντασία. Κάπως υπήρχε κάτι συναρπαστικό και πειστικό πίσω από αυτές τις φαινομενικά απομακρυσμένες σκέψεις. Υπήρχε ένα είδος υψηλότερης λογικής σε αυτά. Η μία σκέψη κατάφερνε να τραβήξει την άλλη, η μία να ρυθμίζει την άλλη. Έτσι, το όλο θέμα είχε τεθεί σε ένα σαφές και λογικό πλαίσιο, με σαφώς ρομαντικές ιδέες, όπως αυτή της «Μεσαιωνικής αναβίωσης του κάστρου Βίλντμπεργκ», προερχόμενα σαφώς από τον κόσμο της σκέψης του Ρίχαρντ Βάγκνερ. Συνδυάστηκαν με εξαιρετικά σύγχρονες τεχνικές ιδέες, όπως η εξάλειψη των ενοχλητικών ισόπεδων διαβάσεων, μετεγκατάσταση των διαδρομών σε υπόγεια τούνελ. Δεν ήταν επιδοκιμασία σε εξωπραγματικές ιδέες, αλλά μάλλον μια πειθαρχημένη, συστηματική προσέγγιση με μια συγκεκριμένη έννοια. Ίσως η ιδιαίτερη έλξη που μου έκανε αυτή η «σύνθεση στην αρχιτεκτονική» να οφείλεται στο γεγονός ότι φαινόταν αρκετά εφικτό, ακόμα κι αν και οι δύο, φτωχοί, άποροι νέοι, δεν είχαμε κανένα τρόπο να υλοποιήσουμε αυτά τα σχέδια. Αλλά αυτό δεν ενοχλούσε το φίλο μου. Πίστευε ακράδαντα ότι μια μέρα θα εκτελούσε όλα αυτά τα γενναιόδωρα σχέδια. Τα χρήματα γι’ αυτόν ήταν άσχετα. Μόνο ο χρόνος ήταν καθοριστικός, δηλαδή η διάρκεια ζωής μέσα στην οποία μπορούσε να πραγματοποιήσει τις ιδέες του. Η λογική μου αντιστεκόταν σε αυτήν την άνευ όρων πίστη σε μια μεταγενέστερη υλοποίηση αυτών των σχεδίων. Αυτό ήταν το σημείο όπου δεν μπορούσα να τον ακολουθήσω. Τι θα γινόμασταν μια μέρα; Τι θα γινόμουν εγώ; Στην καλύτερη περίπτωση ένας περιζήτητος μαέστρος ορχήστρας! Και ο Αδόλφος; Ένας ταλαντούχος ζωγράφος, ένας σχεδιαστής, ίσως ένας σημαντικός αρχιτέκτονας! Αλλά πόσο μακριά ήταν αυτοί οι επαγγελματικοί στόχοι από την υπόληψη και το κύρος, τον πλούτο και τη δύναμη που ήταν απαραίτητα για να μεταμορφωθεί μια ολόκληρη πόλη από την αρχή; Και ο Θεός

ξέρει αν το απίστευτο πνεύμα και η παρορμητική ιδιοσυγκρασία του φίλου μου θα είχε σταματήσει στην ανακαίνιση του Λιντς! Ό,τι πλησίαζε δεν μπορούσε να το αφήσει σε ησυχία. Είχα λοιπόν σοβαρές αμφιβολίες, και κατά καιρούς τολμούσα να του υπενθυμίσω το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι αν συγκεντρώναμε τα μετρητά μας, θα κατορθώναμε να έχουμε τουλάχιστον μερικές κορώνες, σχεδόν αρκετές για να αγοράσουμε χαρτί ζωγραφικής. Τις περισσότερες φορές ο Αδόλφος το απέρριπτε αμέσως. Μπορώ ακόμα να δω την σκληρή έκφρασή του, την έντονη χειρονομία του απορριπτικού χεριού με το οποίο απέρριπτε τέτοιες αντιρρήσεις. Για αυτόν ήταν σχέδια που μια μέρα φυσικά έπρεπε να πραγματοποιηθούν με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια. Για το σκοπό αυτό τα ετοίμασε λεπτομερώς. Και ανεξάρτητα από το πόσο φευγαλέα φαίνεται μια σκέψη, τα σκέφτηκε μέχρι την τελευταία δυνατή λεπτομέρεια. Πώς θα έφερνε το υλικό για αυτήν την καμάρα από την κοιλάδα του Δούναβη; Ήταν η πέτρα σωστή επιλογή ή έπρεπε να χρησιμοποιηθεί χάλυβας; Πώς θα μπορούσαν να θεμελιωθούν τα στηρίγματα; Ήταν αρκετά ανθεκτικός ο βράχος; Ερωτήματα που ήταν εν μέρει επουσιώδη τεχνικά και εν μέρει πολύ εύστοχα. Ο Αδόλφος ζούσε τόσο έντονα αυτό το όραμά του για το «ανοικοδομημένο» Λιντς που προσάρμοσε τις καθημερινές του συνήθειες σε αυτό. Θα πηγαίναμε στο «Ναό της Τιμής» (Ehrentempel), στην «Καθαγιασμένη Αίθουσα» (Weihehalle) ή στο «Μεσαιωνικό Υπαίθριο Μουσείο» (Mittelalterliches Freiluftmuseum).

Μια μέρα που διέκοψα για άλλη μια φορά την τολμηρή ροή των σκέψεών του σχετικά με την κατασκευή ενός εθνικού μνημείου με την ρεαλιστική ερώτηση για το πώς φαντάζεται τη χρηματοδότηση αυτού του κτιρίου, στην αρχή έλαβα ένα σκληρό «Ωω ποια, χρήματα!». Αλλά προφανώς αυτή η ένσταση δεν τον άφησε ήρεμο. Έκανε αυτό που κάνουν και άλλοι άνθρωποι που θέλουν να βγάλουν λεφτά: αγόρασε ένα λαχείο. Και όμως υπήρχε μια διαφορά μεταξύ του τρόπου με τον οποίο ο Αδόλφος αγόρασε το λαχείο και το πώς το κάνουν άλλοι· γιατί

οι άλλοι άνθρωποι ελπίζουν ή ονειρεύονται να κερδίσουν, αλλά αυτός ήταν βέβαιος ότι είχε κερδίσει από τη στιγμή της αγοράς του εισιτηρίου και είχε ξεχάσει να εισπράξει τα χρήματα. Η μόνη προσπάθεια που έπρεπε να κάνει ήταν να χρησιμοποιήσει αυτό το σημαντικό ποσό με χρήσιμο και λογικό τρόπο.

Το πώς, συνδύαζε τις πιο φανταστικές του ιδέες με τους πιο απλούς υπολογισμούς – ένα χαρακτηριστικό του! –, το ίδιο συνέβη και με την αγορά του λαχείου. Ενώ με τη φαντασία του είχε ήδη ξοδέψει τα κέρδη του, μελετούσε προσεκτικά τις συνθήκες των λαχειοφόρων αγορών και επεξεργαζόταν τις πιθανότητές μας με τη μεγαλύτερη ακρίβεια. Οι αναμνήσεις μου για την ιστορία του λαχείου είναι τόσο ακριβείς και σαφείς, επειδή αυτό το επεισόδιο αποδείχθηκε θρίαμβος της φιλίας μας. Ο από κοινού κερδισμένος φανταστικός πρώτος λαχνός είχε μικρότερο, επειδή ήταν μόνο προσωρινό, αλλά ομοίως δεσμευτικό αποτέλεσμα για τη φιλία μας, όπως το κοινό και αμοιβαία δεσμευτικό μυστικό για τη Στέφανι.

Ο Αδόλφος με είχε προσκαλέσει να αγοράσω ένα λαχείο μαζί του. Προχώρησε πολύ συστηματικά. Το λαχείο κόστιζε δέκα κορώνες. Ήθελα να συνεισφέρω τα μισά δηλαδή πέντε κορώνες. Αυτές τις πέντε κορώνες, όμως, δεν μου επιτρέπονταν να τις πάρω από τους γονείς μου, αλλά έπρεπε να τις κερδίσω εγώ. Εκείνη την εποχή είχα μερικά λεφτά στη τσέπη και περιστασιακά έπαιρνα φιλοδωρήματα από πελάτες, για παράδειγμα όταν είχα μια ιδιαίτερα όμορφη πέργκολα για να υπνοδωμάτιο ή μια τραπεζαρία. Ο Αδόλφος επέμενε να μάθει ακριβώς από πού προέρχονταν αυτές οι πέντε κορώνες. Όταν ικανοποιήθηκε ότι η συνεισφορά μου δεν ήταν κάποιου τρίτου προσώπου, πήγαμε μαζί στο γραφείο της κρατικής λαχειοφόρου αγοράς για να αγοράσουμε το λαχείο. Του πήρε πολύ καιρό να αποφασίσει. Δεν ξέρω ποιες σκέψεις τον ώθησαν στην επιλογή του. Δεδομένου ότι δεν σκεφτόταν απολύτως τίποτα για τον αποκρυφισμό και ήταν περισσότερο από λογικός σε αυτά τα θέματα, η συμπεριφορά του παρέμεινε μυστήριο για μένα. Αλλά στο τέλος βρήκε τον πρώτο λαχνό. «Εδώ το έχω!» μου είπε και

έβαλε το λαχείο προσεκτικά στο μικρό μαύρο σημειωματάριο στο οποίο έγραφε τα ποιήματά του.

Ο χρόνος που πέρασε μέχρι την κλήρωση ήταν για μένα η πιο χαρούμενη περίοδος της φιλίας μας. Αγάπη και ενθουσιασμός, μεγάλες σκέψεις, τολμηρές ιδέες, είχαμε ήδη τα πάντα. Το μόνο πράγμα που μας έλειπε μέχρι τώρα ήταν τα χρήματα. Τώρα τα είχαμε και αυτά. Τι περισσότερο θέλαμε;

Παρά το γεγονός ότι ο πρώτος λαχνός θα έφερνε πολλά χρήματα, ο φίλος μου δεν παρασύρθηκε καθόλου σε μια επιπόλαια σπατάλη αυτού του ποσού. Αντιθέτως! Ήταν πολύ υπολογιστικός και οικονομικός. Θα ήταν παράλογο να επενδύσουμε ολόκληρο το ποσό σε ένα από τα έργα, όπως η κατασκευή του μουσείου· γιατί αυτό θα ήταν μόνο μέρος του μεγάλου πολεοδομικού σχεδιασμού. Ήταν πιο λογικό να χρησιμοποιήσουμε αυτό το ποσό για εμάς για να κερδίσουμε μια θέση και μια δημόσια αναγνώριση που θα επέτρεπε περαιτέρω βήματα προς την κατεύθυνση των σχεδίων μας για το μέλλον.

Η κατασκευή βίλας για εμάς ήταν πολύ δαπανηρή. Το κτίριο θα καταβρόχθιζε τόσο μεγάλο μέρος αυτού του ποσού που θα μεταφερόμασταν σε αυτήν την υπέροχη βίλα σαν φτωχά διαβολάκια. Ο Αδόλφος πρότεινε μια μεσαία λύση. Πρέπει να νοικιάσουμε ένα πάτωμα, είπε και να το προσαρμόσουμε στον σκοπό μας. Μετά από μια μακρά, προσεκτική εξέταση διαφόρων επιλογών, επιλέξαμε τον δεύτερο όροφο του σπιτιού στο Κίρχενγκασσε Νο. 2 στο Ούρφαρ· γιατί αυτό το σπίτι ήταν σε εξαιρετική θέση. Αν και ήταν κοντά στην όχθη του Δούναβη, κοίταξε προς την άλλη πλευρά πάνω από τους καταπράσινους, χαριτωμένους λόφους του Μίλφερτελ, που κορυφώνονταν στο Πέστλινγκμπεργκ. Μπήκαμε κρυφά στο σπίτι, ελέγξαμε τη θέα που έδιναν τα παράθυρα της σκάλας και ο Αδόλφος ετοίμασε την κάτοψη.

Ύστερα μετακομίσαμε, να το πω έτσι. Ο φίλος μου θα έμενε σε μια πτέρυγα του ορόφου, τη μεγαλύτερη, ενώ η μικρότερη πτέρυγα προοριζόταν για μένα. Ο Αδόλφος μοίρασε τα δωμάτια

έτσι ώστε η μελέτη του να είναι όσο το δυνατόν πιο μακριά από το δικό μου, έτσι ώστε όταν καθόταν στο τραπέζι σχεδίασης να μην ενοχλείται από τις μουσικές μου ασκήσεις.

Ο φίλος μου επέβλεψε επίσης την επίπλωση των δωματίων, ζωγραφίζοντας κάθε ένα κομμάτι επίπλων σε κλίμακα στο σχέδιο εδάφους. Επέλεξε όμορφα, κομψά έπιπλα, φτιαγμένα από τους καλύτερους τεχνίτες της πόλης, σε καμία περίπτωση φθηνή δουλειά. Ακόμη και οι διακοσμήσεις για τους τοίχους κάθε δωματίου σχεδιάστηκαν από τον Αδόλφο. Μου επιτρεπόταν μόνο να πω για τις κουρτίνες και τα υφάσματα, και έπρεπε να του δείξω πώς πρότεινα να ασχοληθώ με τα δωμάτια που μου είχε δώσει. Σίγουρα ήταν ευχαριστημένος με τον ασφαλή και φυσικό τρόπο με τον οποίο συμμετείχα στην διευθέτηση του διαμερίσματος. Δεν είχαμε καμία αμφιβολία ότι ο πρώτος λαχνός ήταν σίγουρος· η πίστη του Αδόλφου με έκανε να πιστεύω σε ό,τι πίστευε αυτός. Περίμενα κι εγώ μια μετακόμιση στο σπίτι στο Κίρχενγκασσε 2 σύντομα.

Παρόλο που η απλότητα ήταν το βασικό στοιχείο του σπιτιού μας, εντούτοις διαποτίστηκε από μια εκλεπτυσμένη, προσωπική γεύση. Ο Αδόλφος πρότεινε να κάνουμε το σπίτι μας το κέντρο ενός κύκλου εραστών τέχνης. Εγώ θα παρείχα τη μουσική ψυχαγωγία. Αυτός θα έλεγε ή θα διάβαζε μερικά πράγματα, ή θα εξηγούσε την τελευταία του δουλειά. Θα πηγαίναμε τακτικά στη Βιέννη για να παρακολουθήσουμε διαλέξεις, θέατρο και συναυλίες. (Παρατήρησα τότε ότι η Βιέννη έπαιζε ήδη μεγάλο ρόλο στη φαντασία του φίλου μου! Ήταν ένα θαύμα που ο Αδόλφος είχε αποφασίσει για το Κίρχενγκασσε στο Ούρφαρ!)

Οι ζωές μας δεν θα άλλαζαν παρά τον πρώτο λαχνό.

Θα παραμέναμε απλοί άνθρωποι, καλοντυμένοι και αξιοπρεπείς, αλλά σε καμία περίπτωση φανταχτεροί. Όσον αφορά τα ρούχα, ο Αδόλφος είχε μια υπέροχη ιδέα εκείνη την εποχή που με ευχαρίστησε πάρα πολύ: Πρέπει και οι δύο να ντυνόμαστε με τον ίδιο τρόπο, είπε, έτσι ώστε όλοι να πιστεύουν ότι είμαστε αδέλφια! Πιστεύω ότι, για μένα, αυτή η ιδέα από μόνη της άξιζε να κερδίσουμε τη λαχειοφόρο αγορά!

Δείχνει πώς η απλή γνωριμία μας στο θέατρο είχε ωριμάσει σε μια βαθιά, στενή φιλία.

Φυσικά θα ’πρεπε να φύγω από το διαμέρισμα των γονιών μου και να εγκαταλείψω το εμπόριο ταπετσαριών. Οι μουσικές μου σπουδές δεν θα άφηναν χρόνο για τέτοια πράγματα· γιατί καθώς οι μελέτες προχωρούσαν, η κατανόησή μας για τις καλλιτεχνικές εμπειρίες θα αυξανόταν και θα μας απασχολούσε εντελώς.

Ο Αδόλφος είχε σκεφτεί τα πάντα, ακόμη και το νοικοκυριό. Αυτό ήταν απαραίτητο γιατί πλησίαζε η μέρα της κλήρωσης. Μια καλά εκπαιδευμένη κυρία έπρεπε να καθαρίζει το σπίτι μας και να φροντίζει τα πάντα. Έπρεπε να είναι μια κυρία προχωρημένης ηλικίας, έτσι ώστε να μην υπάρχουν προσδοκίες ή προθέσεις που θα μπορούσαν να επηρεάσουν την καλλιτεχνική μας κλίση. Συμφωνήσαμε επίσης στο προσωπικό που θα χρειαζόταν αυτό το μεγάλο νοικοκυριό. Έτσι όλα προετοιμάστηκαν. Αυτή η εικόνα παρέμεινε μαζί μου για πολύ καιρό ακόμη: μια ηλικιωμένη, με γκρίζα μαλλιά, αλλά απίστευτα κομψή κυρία, που στεκόταν στην υπέροχη φωτισμένη αίθουσα, καλωσορίζοντας εκ μέρους των δύο νεαρών, ταλαντούχων κυρίων των δεκαεπτά και δεκαοκτώ ετών αντίστοιχα, τους επισκέπτες που σχημάτιζαν τον κύκλο των εκλεκτών φίλων τους.

Τους καλοκαιρινούς μήνες θα ταξιδεύαμε. Ο πρώτος και πρωταρχικός προορισμός θα ήταν το Μπαϊρόιτ, όπου θα απολαμβάναμε τις τέλειες παραστάσεις των μουσικών δραμάτων του μεγάλου δάσκαλου. (Αυτό το μέρος του όμορφου νεανικού μας ονείρου ήταν το μόνο που έγινε πραγματικότητα για μένα, ακόμη και χωρίς τον πρώτο λαχνό!) Μετά το Μπαϊρόιτ θα επισκεπτόμασταν διάσημες πόλεις, μεγαλοπρεπείς καθεδρικούς ναούς, παλάτια και κάστρα, αλλά και βιομηχανικά κέντρα, ναυπηγεία και λιμενικές εγκαταστάσεις. «Πρέπει να είναι όλη η Γερμανία!» είπε ο Αδόλφος. Ήταν μια από τις αγαπημένες του εκφράσεις.

Έφτασε η ημέρα της κλήρωσης.

Ο Αδόλφος ήρθε εσπευσμένα στο εργαστήριο με τον κατάλογο των αποτελεσμάτων. Σπάνια τον άκουσα να είναι τόσο οργισμένος τόσο τότε. Πρώτα ξέσπασε ο θυμός του στην κρατική λαχειοφόρο αγορά, αυτή τη κρατική οργανωμένη εκμετάλλευση της ανθρώπινης αξιοπιστίας, αυτή την ανοιχτή απάτη εις βάρος των καλοπροαίρετων πολιτών! Στη συνέχεια, η οργή του στράφηκε εναντίον του ίδιου του κράτους, αυτό το συνονθύλευμα δέκα ή δώδεκα, ή ο Θεός ξέρει πόσων εθνών, αυτό το τέρας που δημιουργήθηκε από τους γάμους των Αψβούργων. Μήπως θα μπορούσε κανείς να περιμένει κάτι άλλο από δύο φτωχά διαβολάκια, που εξαπατήθηκαν για τις τελευταίες κορώνες τους;

Ούτε μια φορά δεν πέρασε απ’ το μυαλό του Αδόλφου, να κατηγορήσει τον εαυτό του, γιατί είχε θεωρήσει δεδομένο ότι το πρώτο βραβείο του ανήκε δικαιωματικά. Εκείνη την εποχή, καθόταν πάνω από τη λίστα των κερδών για ώρες και υπολόγιζε τις πολύ μικρές πιθανότητες που είχαμε για να κερδίσουμε από τον αριθμό των λαχείων και του αριθμού των προσφερόμενων βραβείων. Δεν μπορούσα να βρω εξήγηση σ’ αυτήν την αντίφαση του χαρακτήρα του. Αλλά έτσι ήταν.

Για πρώτη φορά εγκαταλείφθηκε από τη δύναμη της θέλησής του, η οποία πάντα φαινόταν να μπορεί να φέρνει τα θέματα που τον απασχολούσαν στην επιθυμητή κατεύθυνση. Αυτό δεν μπορούσε να αντέξει, γιατί χειρότερο από την απώλεια των χρημάτων ήταν ότι έπρεπε να εγκαταλείψει το διαμέρισμα και την κυρία οικονόμο που θα υποδεχόταν τους καλεσμένους μας με ευγένεια.

Φαινόταν πιο λογικό για τον Αδόλφο να βασιστεί στον εαυτό του και να χτίσει το μέλλον του παρά να βασίζεται σε κρατικούς θεσμούς, όπως αυτή η κρατική λαχειοφόρο αγορά. Αυτό θα τον απάλλασσε από τέτοια εμπόδια. Έτσι, μετά από μια μικρή περίοδο απόλυτης κατάθλιψης, επέστρεψε στα προηγούμενα έργα του. Ένα από τα αγαπημένα του σχέδια ήταν η ανακατασκευή της γέφυρας του Δούναβη που συνδέει το Λιντς με το Ούρφαρ. Κάθε μέρα περπατούσαμε σε αυτή τη γέφυρα

πάνω από το ποτάμι που ρέει ήρεμα προς τα ανατολικά. Ο Αδόλφος αγαπούσε ιδιαίτερα αυτόν τον δρόμο πάνω από τη γέφυρα. Σαν βρισκόταν πάνω στο κινούμενο νερό κάτι ελεύθερο που το έσπρωχνε προς τα εμπρός, μια ατμόσφαιρα που ήταν διαφορετική από εκείνη των δρόμων και των πλατειών της πόλης. Είχα την εντύπωση ότι η εγγύτητα του ποταμού ενέπνεε τις σκέψεις του· γιατί σχεδόν πουθενά δεν μιλούσε για αυτές τις ιδέες με τόσο αφοσίωση και συγκίνηση όπως σε αυτόν τον πολύ γνωστό δρόμο απέναντι από τον ποταμό.

Όταν οι πλημμύρες τον Μάιο του 1868 κατέστρεψαν πέντε στηρίγματα της παλιάς ξύλινης γέφυρας, αποφασίστηκε να κατασκευαστεί μια σιδερένια γέφυρα, η οποία ολοκληρώθηκε το 1872. Αυτή η μάλλον άσχημη γέφυρα δοκών δικτυωτού πλέγματος ήταν πολύ στενή και, παρόλο που δεν υπήρχαν αυτοκίνητα εκείνη την εποχή, δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει στην κίνηση. Υπήρχε πάντα τρομακτικό πλήθος σε αυτή τη γέφυρα. Του Αδόλφου του άρεζε να ακούει τους αμαξάδες που βρίζοντας προσπαθούσαν να κάνουν χώρο με άγριες κατάρες και χτυπώντας το μαστίγιο. Αν και γενικά έδειχνε ελάχιστο ενδιαφέρον για την υφιστάμενη κατάσταση και προτιμούσε να έχει μια μακροπρόθεσμη άποψη για τα έργα του, εδώ πρότεινε μια προσωρινή λύση που θα μπορούσε να θεραπεύσει το επικρατούμενο κακό. Χωρίς να αλλάξει η ίδια η γέφυρα, θα ’πρεπε σε κάθε πλευρά να προστεθεί ένα μονοπάτι, δύο μέτρα πλάτος, για να εξυπηρετήσουν την κυκλοφορία των πεζών και να ανακουφίσουν τον δρόμο.

Φυσικά, κανείς στο Λιντς δεν έδωσε προσοχή στις προτάσεις αυτού του νεαρού ονειροπόλου, που δεν μπορούσε καν να έχει καλά ενδεικτικά στο σχολείο. Με όλο και μεγαλύτερο ζήλο, ο Αδόλφος τώρα στράφηκε στην κατασκευή της γέφυρας.

Η άσχημη σιδερένια κατασκευή έπρεπε να κατεδαφιστεί. Η νέα γέφυρα έπρεπε να είναι τόσο αναλογική ώστε να δίνει στον επισκέπτη που πλησίαζε τον Δούναβη από την κεντρική πλατεία την εντύπωση ότι δεν βλέπει μια γέφυρα, αλλά έναν ευρύ, εντυπωσιακό δρόμο. Οι ενισχύσεις της γέφυρας σχεδιάστηκαν

ανάλογα. Τεράστια αγάλματα θα υπογράμμιζαν την καλλιτεχνική πλευρά του συνόλου.

Είναι πολύ λυπηρό που, από όσο γνωρίζω, κανένα από τα πολυάριθμα σκίτσα που σχεδίασε τότε ο Χίτλερ για τη νέα γέφυρα του Δούναβη στο Λιντς δεν επέζησε· γιατί θα ήταν εξαιρετικά ενδιαφέρον να συγκρίνουμε αυτά τα σκίτσα με τα σχέδια σύμφωνα με τα οποία αυτή η γέφυρα σχεδιάστηκε και τέθηκε σε λειτουργία από τον Αδόλφο Χίτλερ τριάντα χρόνια αργότερα. Το οφείλουμε στην ανυπομονησία του, που δεν μπόρεσε να τον αφήσει να ανεγείρει το «νέο» Λιντς νωρίτερα, ότι παρά τον πόλεμο που ξέσπασε το 1939, τουλάχιστον αυτή η κατασκευή, σαν κεντρικό σχέδιο του πολεοδομικού σχεδιασμού του Λιντς, ολοκληρώθηκε.

ΤΟ ΟΡΑΜΑ

Ήταν η πιο εντυπωσιακή στιγμή που βίωσα με τον φίλο μου! Μου έχει μείνει τόσο αξέχαστη που ακόμη και μικρά πράγματα, τα ρούχα που φορούσε ο Αδόλφος εκείνο το απόγευμα, ο καιρός που επικρατούσε εκείνη την εποχή, εξακολουθούν να υπάρχουν στο μυαλό μου λες και αυτή η εμπειρία να εξαιρέθηκε από το πέρασμα του χρόνου. Το γεγονός ότι αυτή εμπειρία ήταν τόσο εντυπωσιακή για μένα, ίσως να οφείλεται και στο γεγονός ότι ποτέ πριν δεν είχα ξαναδεί τον έναστρο νυχτερινό ουρανό τόσο άμεσα όσο τότε. Η ίδια η πόλη με τα δικά της φώτα, αν και φτωχά, κάνει τη νύχτα τα αστέρια του ουρανού αόρατα. Στα μοναχικά ύψη του Φράινμπεργκ, ξαφνικά όλο το θαύμα του ουράνιου θόλου στάθηκε μπροστά μου σαν να δημιουργήθηκε πρόσφατα και η ανάσα του Αιώνιου με άγγιξε όπως ποτέ άλλοτε. Σίγουρα είχα δει πολλές φορές τον έναστρο ουρανό. Αλλά όπως συμβαίνει με τους νέους, ευαίσθητους ανθρώπους, μόνο σε μια ιδιαίτερα προικισμένη στιγμή, η σύμπτωση των ξεχωριστών περιστάσεων, μετατρέπει την πρωτύτερα αδιάφορη εικόνα σε ένα σημάδι με το οποίο ο Θεός μας μιλά άμεσα.

Όταν θυμάμαι την παιδική μου φιλία με τον Αδόλφο Χίτλερ, αυτό που έχει κολλήσει στο μυαλό μου πιο έντονα και ξεκάθαρα δεν είναι οι ομιλίες του, ούτε καν οι πολιτικές του ιδέες, αλλά εκείνη η μία ώρα το βράδυ στο Φράινμπεργκ. Τότε ήταν που αποφασίστηκε η μελλοντική του μοίρα. Εξωτερικά, σίγουρα από σεβασμό για τη μητέρα του, θα επέμενε στη προσχεδιασμένη καλλιτεχνική καριέρα· εξάλλου, για αυτόν σήμαινε έναν πιο συγκεκριμένο στόχο όταν έλεγε ότι θα γίνει ζωγράφος, παρά να είχε πει: Θα γίνω πολιτικός. Όμως, η απόφαση να προχωρήσει σε αυτόν τον δρόμο λήφθηκε σε αυτή τη μοναδική στιγμή πάνω από τα ύψη της πόλης του Λιντς. Ίσως η λέξη «απόφαση» δεν είναι απολύτως ακριβής· γιατί δεν ήταν μια εθελοντική απόφαση που πήρε εκείνη τη στιγμή, αλλά περισσότερο μια οραματιστική αναγνώριση του δρόμου που έπρεπε να ακολουθήσει και που βρισκόταν πέρα από τη δική

του θέληση.

Τρομπέτα:

Το μοτίβο σπαθιού απ’ το «Δαχτυλίδι». Ο Αδόλφος στάθηκε έξω από το σπίτι μου με το μαύρο παλτό του, το σκούρο καπέλο του τραβηγμένο στο μέτωπό του. Ένα κρύο, δυσάρεστο απόγευμα του Νοεμβρίου που σκοτείνιαζε νωρίς.

Ο Αδόλφος χαιρέτησε ανυπόμονα. Ήμουν έτοιμος να καθαρίσω τη σκόνη και τη βρωμιά του εργαστηρίου και να αλλάξω για το θέατρο. Εκείνο το βράδυ θα παιζόταν «Ριέντσι». Δεν είχαμε δει ακόμα αυτή την όπερα του Ρίχαρντ Βάγκνερ και ήμασταν σε μεγάλη ένταση. Για να εξασφαλίσουμε τις κολόνες στο ισόγειο, έπρεπε να είμαστε στην είσοδο αρκετά νωρίς. Το σφύριγμα του Αδόλφου, που επαναλήφθηκε πιο δυνατά, με έκανε να βιάζομαι.

Μου είχε ήδη πει πολλά για αυτήν την όπερα. Ο Ρίχαρντ Βάγκνερ την ξεκίνησε στη Δρέσδη το 1838 και την συνέχισε κατά τη διάρκεια της παραμονής του στα κράτη της Βαλτικής. Είναι ενδιαφέρον ότι εκείνη την εποχή, όταν μάθαινε για το βορρά, ασχολήθηκε με ένα υλικό από τη μεσαιωνική Ρώμη. Στο Παρίσι ολοκλήρωσε στη συνέχεια το «Ριέντσι», το οποίο παρουσιάστηκε για πρώτη φορά δύο χρόνια αργότερα στη Δρέσδη και καθιέρωσε τη φήμη του Ρίχαρντ Βάγκνερ σαν συνθέτη όπερας, αν και αυτό το έργο δεν έχει ακόμη βρει την ιδιαίτερη μορφή του. Το «Ριέντσι» στέκεται στο σημείο καμπής. Μετά από αυτήν την όπερα, ο Βάγκνερ γύρισε στα βόρεια και βρήκε τον καλλιτεχνικό του χώρο στον γερμανικό κόσμο των θεών. Ο «Ριέντσι», αν και καθορίστηκε το 1347, παλλόταν με την αναπνοή και τον ρυθμό αυτής της επανάστασης που πέρασε στο γερμανικό έδαφος δέκα χρόνια αργότερα και επηρέασε επίσης σοβαρά την προσωπική τύχη του Βάγκνερ. Το «Ριέντσι» είναι η μεγάλη αντιπαράθεση με τις ιδέες του 1848.

Η μουσική της όπερας «Ριέντσι», την οποία είχα επεξεργαστεί με βάση το πιάνο, είναι πολύ πιο μελωδική και εξαιρετικά ελκυστική σε σχέση με μεταγενέστερα έργα του Βάγκνερ. Η ενισχυμένη ορχήστρα με χάλκινα και κρουστά δίνει στην όπερα έναν πομπώδη χαρακτήρα, καθώς αντιστοιχεί στη δραματικά συγκεντρωτική πλοκή. Η νεανική χαρά δημιουργίας μουσικής του δασκάλου γιορτάζει τους αληθινούς θριάμβους με τη μεγάλη ένταση του συνόλου, στον επαναστατικό ηρωισμό και στη μεγαλοπρεπή ορχήστρα. Προσθέστε σε αυτήν την πανέμορφη ιστορία, μια μαγεία που έδωσε και στους δύο μας από την πρώτη στιγμή.

Στεκόμασταν εκεί στο θέατρο και βλέπαμε πώς ο λαός της Ρώμης καταπιεζόταν από τους περήφανους, αδίστακτους ευγενείς· οι άνδρες αναγκάζονταν να εργάζονται γι' αυτούς, οι γυναίκες και τα κορίτσια ατιμώνονταν και βεβηλώνονταν από τους υπερόπτες ευγενείς. Εδώ αναδύεται από τον βασανισμένο λαό ο Κόλα Ριέντσι, ένας απλός, αλλά ακόμα άγνωστος άνθρωπος, που γίνεται απελευθερωτής. Ξεκίνησε:

«Αλλά αν ακούσετε το κάλεσμα της τρομπέτας
να ηχεί σε έναν μακρόχρονο ήχο,
τότε ξυπνήστε, βιαστείτε,
θα διακηρύξω την ελευθερία στους γιους των Ρωμαίων!»

Με μια τολμηρή αστραπιαία επίθεση ο Ριέντσι απελευθέρωσε τη Ρώμη από την τυραννία των ευγενών και έβαλε το λαό να ορκιστεί στους νόμους. Ο Αντριάνο, αν και προέρχεται από την περήφανη οικογένεια των Κολόνε που ηγείται των ευγενών, ενώνεται με τον Ριέντσι. Αλλά θέλει εξηγήσεις και ζητά από τον νέο κυβερνήτη:

«Ριέντσι, τι σκοπεύεις να κάνεις;
Σε βλέπω ισχυρό, πες μου,
για ποιο λόγο χρησιμοποιείς τη δύναμη;»

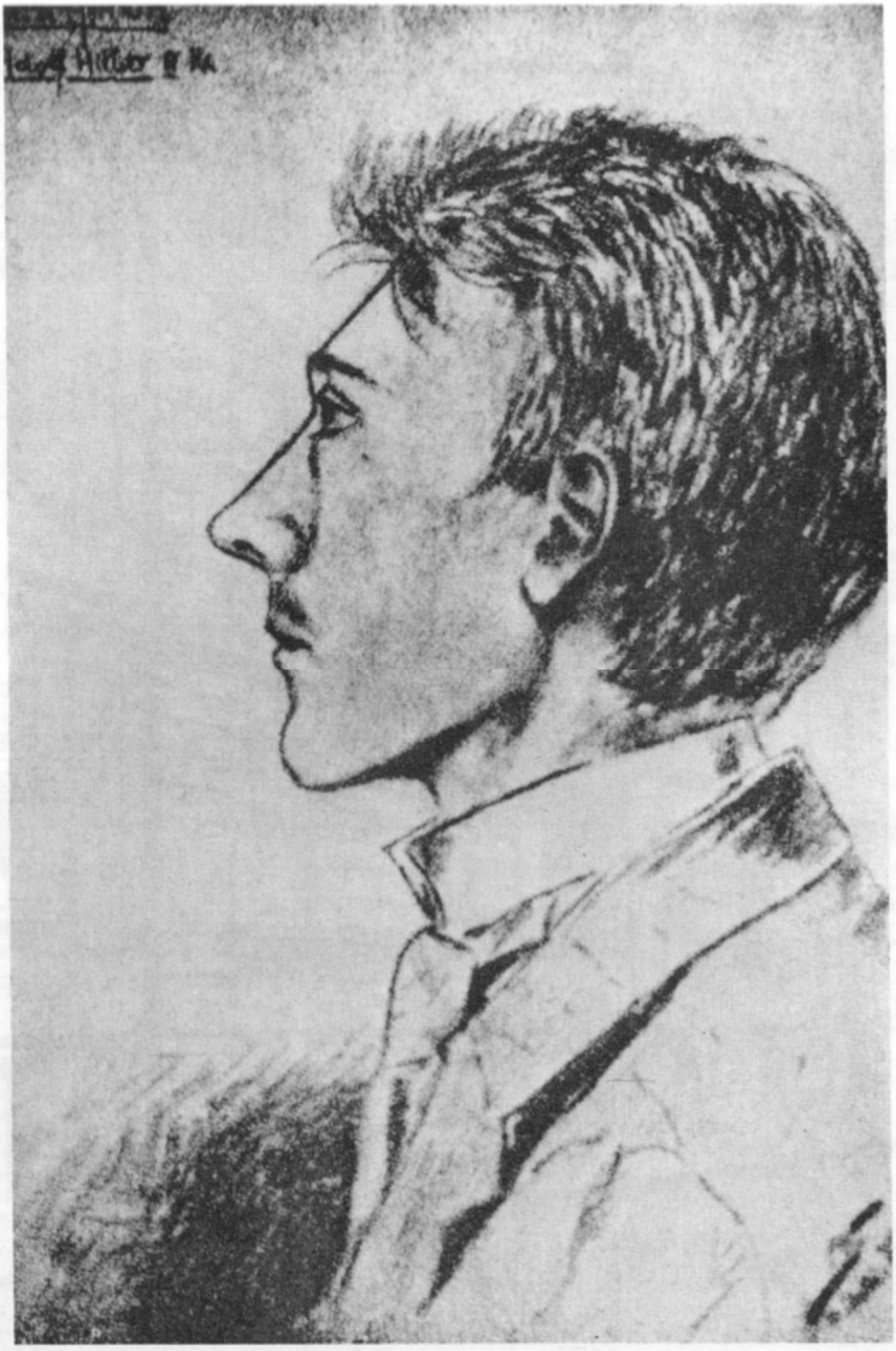

Ο δεκαεξάχρονος Χίτλερ. Αυτό το σχέδιο ενός συμμαθητή στην Δ΄ τάξη του γυμνασίου στο Στάγιερ, με το όνομα Στούρμλεχνερ, είναι η μόνη απεικόνιση από τα νεανικά χρόνια του Χίτλερ που έχει γίνει γνωστή μέχρι σήμερα.

Διαμέρισμα στο Ούρφαρ κοντά στο Λιντς, στην οδό Μπλύτενγκασσε 9. Τα δύο παράθυρα στα δεξιά του μπαλκονιού ανήκαν στο υπνοδωμάτιο της μητέρας.

Με πυρετώδη ενθουσιασμό, περιμέναμε την απάντηση του Ριέντσι σε αυτό το ζήτημα της μοίρας.

«Καλά τότε! Θα ξαναδώσω στη Ρώμη μεγαλείο και ελευθερία,
θα τη βγάλω από τον ύπνο της,
θέλω να φτιάξω το νόμο,
που θα σέβεται το λαό της!»

Τι λόγια! Έτσι που μας μίλησε! Ακόμα και οι ευγενείς αποτίουν φόρο τιμής στον Ριέντσι. Η νίκη του είναι απόλυτη. Η Ρώμη είναι στα χέρια του. Εκπλήρωσε τα σχέδιά του. Ένας μέσα από τον λαό διακηρύσσει, διακηρύσσει στο συγκινημένο μας ακροατήριο:

«Μας έκανε ανθρώπους,
ακούστε με λοιπόν και συμφωνήστε μαζί μου:
Ας είμαστε ο λαός του και ας γίνει ο βασιλιάς!»

Ο Ριέντσι απορρίπτει τον όρο «βασιλιάς». Όταν οι άνδρες από το λαό τον ρωτούν πώς θέλουν να τον αποκαλούν στη θέση του, τους υπενθυμίζει τα μεγάλα παραδείγματα του παρελθόντος. Και αυτό μιλούσε εξ ολοκλήρου στις καρδιές μας:

«Αν όμως με επιλέγετε για να προστατέψω
τα δικαιώματα του λαού,
λοιπόν κοιτάξτε τους προγόνους σας
και ονομάστε με τριβούνο σας!»

Οι μάζες απαντούν με ενθουσιασμό:

«Ζήτω, ο Ριέντσι, ο τριβούνος μας!»

«Τριβούνος!» Η λέξη που ήταν μνημειώδης για μας. Μια συνωμοσία βρίσκεται σε εξέλιξη. Ο Στέφανο Κολόνα, ο πατέρας του Αντριάνο, είναι επικεφαλής εκείνων που θέλουν να

εξαλείψουν τον Τριβούνο. Ο Κολόνα δεν αποθαρρύνεται από τις φωνές των μαζών. Ακούσαμε τις κατηγορίες του, τρέμοντας από αγανάκτηση:

«Είναι το είδωλο αυτού του λαού,
που μαγεύει με την εξαπάτηση.»

Ο Αντριάνο, που στέκεται ανάμεσα στον πατέρα του και τον Ριέντσι, του οποίου η αδερφή Ιρένε τον αγαπάει έντονα, αποκαλύπτει την επίθεση. Οι ευγενείς συλλαμβάνονται. Αλλά ο Ριέντσι φαίνεται επιεικής. Καταχρώμενοι την επιείκεια του, οι ευγενείς προσπαθούν τώρα να υποκινήσουν τις μάζες εναντίον του Ριέντσι. Αυτό πέτυχε. Οι ίδιοι άνθρωποι που επευφημούσαν τον Τριβούνο, τώρα έλεγαν:

«Χα, ο προδότης! Αυτός που υπηρετήσαμε,
Αυτός που έδωσε το αίμα μας στη φιλοδοξία του,
μας βύθισε στην καταστροφή!
Χα, εκδικηθείτε τον!»

Με ρίγη, βλέπαμε τους πιστούς να φεύγουν από τον Ριέντσι. Η Εκκλησία του έριχνε κατάρες.

«...με εγκαταλείπει και ο λαός,
στου οποίου το όνομα προσέφυγα,
με εγκαταλείπει κάθε φίλος,
που μου δημιούργησε αυτή την τύχη...»

Σε μια εξέγερση που υποκινήθηκε από τους ευγενείς, ο Ριέντσι λέγεται ότι σκοτώθηκε. Αν πέσει ο Ριέντσι, οι μάζες θα ξαναγίνουν πληβείοι:

«Ο όχλος, μπλιαχ!
Είναι ο Ριέντσι που τον κάνει ιππότη.
Πάρτε τον Ριέντσι από αυτόν και θα γίνει αυτός που ήταν.»

Η ανατροπή του Τριβούνου πρέπει να προέλθει από τους υποστηρικτές του. Ο Ριέντσι είναι πραγματικά αδύναμος όταν βλέπει τους οπαδούς του να τον εγκαταλείπουν. Το Καπιτώλιο και το σπίτι του Ριέντσι καίγονται από τους ίδιους τους έμπιστούς του. Ακούσαμε την κλήση:

«Ελάτε! Ελάτε! Ελάτε γρήγορα σε μας!
Φέρτε πέτρες! Φέρτε φωτιά!
Είναι καταραμένος, έχει απαγορευτεί!»

Από το μπαλκόνι του σπιτιού του, ο Ριέντσι θέλει να μιλήσει ξανά στις ενθουσιασμένες μάζες που προσπαθούν να τον λιθοβολήσουν. Πώς θα εκλάβουν τα λόγια του:

«Ω, πείτε, ποιος σας έκανε σπουδαίους και ελεύθερους;
Δεν θυμάστε πλέον τη χαρά,
με την οποία με χαιρετούσατε,
όταν σας έδωσα ελευθερία και ειρήνη;»

Και η απάντηση; Έτσι ρωτούσαμε. Κανείς δεν τον άκουγε πια. Ο Αντριάνο, ο οποίος παρά την αγάπη του για την Ιρένε, έχει γίνει ο ηγέτης του αγανακτισμένου πλήθους, κατηγορεί ενάντια του φλεγόμενου σπιτιού. Ο Ριέντσι είναι σοκαρισμένος όταν βλέπει πως η προδοσία από τις δικές του τάξεις σφραγίζει τη μοίρα του και καταριέται το λαό για τον οποίο έζησε και αγωνίστηκε, πριν καταρρεύσουν οι φλόγες πάνω του.

«...Πώς! Αυτό είναι λοιπόν η Ρώμη;
Άθλιοι, ανάξιοι του ονόματός σας!
Ο τελευταίος των Ρωμαίων σάς καταριέται!
Καταραμένη να ’ναι τούτη η πόλη, να καταστραφεί!
Πέθανε κι αφανίσου, Ρώμη!
Έτσι το θέλει ο εκφυλισμένος λαός σου!»

Ήμασταν σοκαρισμένοι όταν είδαμε την πτώση του Ριέντσι.

Και οι δύο αφήσαμε το θέατρο σιωπηλοί. Ήταν μεσάνυχτα. Αλλά ο φίλος μου, σοβαρός και σιωπηλός, με τα χέρια του χωμένα βαθιά στις τσέπες του παλτού του, πήρε το δρόμο, έξω από την πόλη. Αν και μετά από μια καλλιτεχνική εμπειρία που τον είχε συγκινήσει, συνήθιζε να μιλάει αμέσως και να επικρίνει έντονα την παράσταση για να απελευθερωθεί από τις εντυπώσεις που τον καταπίεζαν, ο Αδόλφος ήταν σιωπηλός για πολύ ώρα μετά από αυτήν την παράσταση του Ριέντσι. Αυτό με εξέπληξε. Τον ρώτησα για τη γνώμη του για την παράσταση. Μου έριξε μια παράξενη, σχεδόν εχθρική ματιά. «Σκάσε!» είπε βίαια.

Μια ζοφερή, εχθρική νύχτα του Νοεμβρίου! Η κρύα υγρή ομίχλη βρισκόταν βαριά στους στενούς, θαμπούς δρόμους. Το βήμα μας αντηχούσε μόνο στο πεζοδρόμιο. Ο Αδόλφος πήρε το δρόμο που οδηγούσε πέρα από τα μικρά προαστιακά σπίτια που ήταν κοντά το ένα στο άλλο μέχρι την κορυφή του Φράινμπεργκ. Ο φίλος μου περπατούσε μπροστά, τελείως αμίλητος. Μου φαινόταν σχεδόν ανατριχιαστικός. Ήταν πιο ωχρός από το συνηθισμένο. Ο ανασηκωμένος γιακάς του παλτού ενίσχυε αυτή την εντύπωση.

Ο δρόμος ανυψωνόταν πάνω από μικρούς, μικροκαμωμένους κήπους και μεμονωμένα γρασίδια. Η ομίχλη έμεινε πίσω. Σαν βαριά, απροσδιόριστη μάζα βάραινε την πόλη και έκρυβε τα σπίτια των ανθρώπων από τα μάτια μας.

«Πού θέλεις να πάμε;» ήθελα να ρωτήσω το φίλο μου. Αλλά λεπτό, χλωμό του πρόσωπο φαινόταν τόσο απορριπτικό που δεν ρώτησα. Κανείς δεν ήταν πια γύρω μας. Η πόλη βυθίστηκε στην ομίχλη.

Σαν να οδηγούνταν από μια αόρατη δύναμη, ο Αδόλφος ανέβηκε στην κορυφή του Φράινμπεργκ. Και μόνο τότε είχα δει ότι δεν στεκόμασταν πλέον στη μοναξιά και στο σκοτάδι· γιατί τα αστέρια έλαμπαν πάνω μας.

Ο Αδόλφος στάθηκε μπροστά μου. Και τώρα πήρε και τα δύο μου χέρια και τα κράτησε σφιχτά. Ήταν μια χειρονομία που δεν είχα ξαναδεί. Ένιωσα από το κράτημα των χεριών του πόσο

βαθιά ήταν συγκινημένος. Τα μάτια του φλεγόντουσαν από ενθουσιασμό. Τα λόγια δεν βγήκαν ομαλά από το στόμα του, όπως συνήθως, αλλά μάλλον ξέσπασαν, βραχνά και άγρια. Από αυτή τη φωνή παρατήρησα ακόμη περισσότερο πόσο βαθιά αυτή η εμπειρία πρέπει να τον είχε κλονίσει.

Σιγά-σιγά η ομιλία του χαλάρωνε και τα λόγια έρεαν πιο ελεύθερα. Ποτέ πριν και ποτέ αργότερα δεν είχα ακούσει τον Αδόλφο Χίτλερ να μιλάει όπως μιλούσε εκείνη την στιγμή όταν στεκόμασταν τόσο μόνοι κάτω από τα αστέρια, σαν να ήμασταν τα μοναδικά πλάσματα σε αυτόν τον κόσμο.

Μου είναι αδύνατο να αναπαραγάγω λεπτομερώς τα λόγια που μου είχε πει ο φίλος μου κατά τη διάρκεια αυτής της στιγμής.

Με εντυπωσίασε κάτι περίεργο, το οποίο δεν είχα ξαναδεί ποτέ πριν, ακόμα και όταν μου είχε μιλήσει σε στιγμές με τον μεγαλύτερο ενθουσιασμό: Ήταν σαν μιλούσε από μέσα του ένα δεύτερο εγώ και τον συγκινούσε όσο και μένα. Σε καμία περίπτωση δεν ήταν, όπως μερικές φορές ένας ομιλητής παρασέρνεται από τα δικά του λόγια. Αντιθέτως! Μάλλον ένιωθα σαν να άκουγε κι αυτός τον εαυτό του με έκπληξη και συγκίνηση σε αυτό που ξεσπούσε από αυτόν με στοιχειώδη δύναμη. Δεν θα επιχειρήσω να ερμηνεύσω αυτό το φαινόμενο. Αλλά ήταν μια εκστατική κατάσταση, μια κατάσταση πλήρους αποκάλυψης, στην οποία μετέφερε αυτό που είχε βιώσει στο «Ριέντσι», χωρίς καν να τον αναφέρει άμεσα σαν πρότυπο ή σαν παράδειγμα από μια παράσταση διαφορετικού επιπέδου που του ταιριάζει, αλλά ήταν κάτι περισσότερο από ένα φθηνό αντίγραφο της εμπειρίας «Ριέντσι». Αντίθετα, ο αντίκτυπος αυτού του έργου ήταν μάλλον μια καθαρή εξωτερική ώθηση που τον ανάγκασε να μιλήσει. Όπως τα νερά της πλημμύρας που σπάνε τα αναχώματά τους, τα λόγια του ξεπηδούσαν από αυτόν. Σε υπέροχες, μεγαλοπρεπείς εικόνες μου ανέπτυξε το μέλλον το δικό του και του λαού του.

Μέχρι τώρα είχα πειστεί ότι ο φίλος μου ήθελε να γίνει ένας καλλιτέχνης, ένας ζωγράφος, στην καλύτερη περίπτωση ένας

κτίστης ή αρχιτέκτονας. Αυτό δεν συνέβαινε πλέον. Ενδιαφερόταν για κάτι υψηλότερο, το οποίο δεν μπορούσα ακόμη να καταλάβω πλήρως. Ήμουν πολύ έκπληκτος γι' αυτό γιατί πίστευα ότι το επάγγελμα του καλλιτέχνη του φαινόταν ο υψηλότερος και ο πιο επιθυμητός στόχος. Αλλά τώρα μιλούσε για μια εντολή την οποία μια μέρα θα λάμβανε από τον λαό για να τον απομακρύνει από τη δουλεία στα ύψη της ελευθερίας.

Ένας νεαρός άνδρας, που ήταν ακόμη άγνωστος στους ανθρώπους, μου μιλούσε εκείνη την περίεργη ώρα. Μιλούσε για μια ειδική αποστολή που θα του δοθεί μια μέρα. Σαν ο μόνος στον οποίο μιλούσε, δεν κατάλαβα τι εννοούσε με αυτό. Έπρεπε να περάσουν πολλά χρόνια προτού καταλάβω τι σήμαινε αυτή η στιγμή των αστεριών για τον φίλο μου, που τον είχε αποσπάσει από όλα τα επίγεια πράγματα.

Η σιωπή ακολούθησε τα λόγια του.

Κατεβήκαμε στην πόλη. Το ρολόι από τους πύργους χτυπούσε τρεις το πρωί.

Χωρίσαμε μπροστά από το σπίτι μου. Ο Αδόλφος έκανε χειραψία μαζί μου. Έμεινα έκπληκτος όταν τον είδα ότι δεν περπατούσε προς την πόλη, προς την κατεύθυνση του διαμερίσματός του, αλλά και πάλι προς τα βουνά.

«Πού πας τώρα;» τον ρώτησα με αμηχανία.

Απάντησε εν συντομία, «Θέλω να είμαι μόνος!»

Τον παρακολούθησα για μεγάλο χρονικό διάστημα καθώς, τυλιγμένος με το μαύρο του παλτό, περπατούσε μόνος του στο νυχτερινό ερημικό δρόμο. –

Τις επόμενες μέρες και τις επόμενες εβδομάδες και μήνες, ο Αδόλφος δεν μίλησε ποτέ ξανά για αυτή την στιγμή στο Φράινμπεργκ. Στην αρχή ήμουν έκπληκτος και δεν μπορούσα να εξηγήσω αυτήν την παράξενη συμπεριφορά· γιατί δεν μπορούσα να πιστέψω ότι είχε ξεχάσει αυτήν την εμπειρία. Όπως ανακάλυψα τριάντα τρία χρόνια αργότερα, δεν την είχε ξεχάσει ποτέ. Αλλά δεν είπε τίποτα γι' αυτήν γιατί ήθελε να κρατήσει αυτή τη στιγμή για τον εαυτό του. Θα μπορούσα να το καταλάβω και να σεβαστώ τη σιωπή του. Σε τελική ανάλυση,

ήταν η δικιά του στιγμή, όχι η δική μου. Έπρεπε να παίξω μόνο τον ταπεινό ρόλο ενός φίλου που συμμετείχε.

Όταν, το 1939, λίγο πριν από την έναρξη του πολέμου, πήγα στο Μπαϊρόιτ για πρώτη φορά σαν καλεσμένος του καγκελάριου του Ράιχ, σκέφτηκα ότι θα έκανα τον οικοδεσπότη μου χαρούμενο αν του θύμιζα εκείνη την στιγμή τη νύχτα στο Φράινμπεργκ. Έτσι, είπα στον Αδόλφο Χίτλερ τι είχα κρατήσει στο μυαλό μου, διότι υπέθεσα ότι ο τεράστιος πλούτος των εντυπώσεων και των εμπειριών που τον έπληξαν αυτές τις δεκαετίες θα είχε ωθήσει αυτή την εμπειρία του δεκαεπτάχρονου στο παρασκήνιο. Αλλά ακόμη και με τα πρώτα μου λόγια ένιωσα ότι θυμόταν αυτή την στιγμή και είχε κρατήσει κάθε λεπτομέρεια στο μυαλό του. Ήταν εμφανώς ευχαριστημένος να βλέπει ότι οι αναμνήσεις του επιβεβαιωνόταν από την παρουσία μου. Ήμουν επίσης εκεί όταν ο Αδόλφος Χίτλερ έλεγε στην κυρία Βάγκνερ, με την οποία ήμασταν φιλοξενούμενοι, την εμπειρία που είχε μετά την παράσταση «Ριέντσι» στο Λιντς. Έτσι, βρήκα την ανάμνησή μου να επιβεβαιώνεται διπλά. Δεν θα ξεχάσω ποτέ τα λόγια με τα οποία ο Χίτλερ έκλεισε την ιστορία του μπροστά στην κυρία Βάγκνερ. Είπε με απόλυτη σοβαρότητα: «Εκείνη τη στιγμή ξεκίνησε.»

II

ΒΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗ ΒΙΕΝΝΗ

Ο ΑΔΟΛΦΟΣ ΠΗΓΑΙΝΕΙ ΣΤΗ ΒΙΕΝΝΗ

Με εντυπωσίαζε εδώ και πολύ καιρό ότι στις συνομιλίες του, ανεξάρτητα από το αν αφορούσαν ζητήματα τέχνης, πολιτικής ή για το δικό του μέλλον, ο Αδόλφος δεν ήταν πλέον ικανοποιημένος με το φιλικό και οικείο, αν και μικροαστικό Λιντς και είχε μεταφέρει το επίκεντρο των σκέψεών του στη Βιέννη. Η Βιέννη, εκείνη την εποχή ακόμα η λαμπερή αυτοκρατορική πόλη, η συναρπαστική μητρόπολη μιας πολιτείας άνω των σαράντα πέντε εκατομμυρίων ανθρώπων, του υπόσχονταν να εκπληρώσει όλες τις ελπίδες που είχε για το μέλλον. Αυτή η ελπίδα βασίστηκε στο γεγονός, ότι ο Αδόλφος στην εποχή για την οποία αναφέρομαι, το καλοκαίρι του 1907, γνώριζε ήδη τη Βιέννη από μια επίσκεψη του προηγούμενου έτους. Τον Μάιο και τον Ιούνιο του 1906 ήταν ήδη στη Βιέννη, αρκετό καιρό για να είναι πολύ ενθουσιώδης για αυτό που τον έφερε ιδιαίτερα στη Βιέννη, το μουσείο της πριγκιπικής Αυλής (Hofmuseum), η Κρατική όπερα (Hofoper), το Μπούργκτεατερ, τα υπέροχα κτίρια στην Ρίνγκστρασσε, αλλά όχι αρκετό καιρό για να δει την φτώχεια και τη δυστυχία που κρύβονταν πίσω από την υπέροχη όψη αυτοκρατορικής πόλης. Αυτή η ψευδαίσθηση, την οποία είχε δημιουργήσει για τον εαυτό του στην πρώτη του επίσκεψη στη Βιέννη, υπερβολική από την καλλιτεχνική του φαντασία, άσκησε τεράστια έλξη σε αυτόν. Στη σκέψη του, δεν βρισκόταν πλέον στο Λιντς, αλλά ήταν ήδη στη Βιέννη και η απίστευτη ικανότητά του να αγνοεί απλώς το άμεσο και το πραγματικό και να παίρνει ό, τι υπήρχε μόνο στη φαντασία του σαν πραγματικότητα ήταν πολύ χρήσιμη.

Πρέπει να κάνω μια μικρή διόρθωση στις πληροφορίες που δίνει ο Αδόλφος Χίτλερ στο βιβλίο του «Ο Αγώνας μου» σχετικά με την πρώτη του παραμονή στη Βιέννη. Όταν γράφει ότι «δεν ήταν ακόμη δεκαέξι ετών» στο πρώτο του ταξίδι στη Βιέννη, αυτό δεν ισχύει· επειδή είχε γιορτάσει τα δέκατα έβδομα γενέθλιά του λίγο πριν από αυτό, οπότε ήταν ήδη δεκαοχτώ. Από την άλλη πλευρά, τα λόγια που έγραψε αργότε-

ρα γι' αυτήν την πρώτη επίσκεψη στη Βιέννη συμπίπτουν εντελώς με τη μνήμη μου:

«Πήγα εκεί πέρα, για να μελετήσω τη πινακοθήκη του κρατικού μουσείου, αλλά είχα μάτια μόνο για το ίδιο το μουσείο. Περνούσα τη μέρα από νωρίς το πρωί μέχρι αργά το βράδυ από το ένα αξιοθέατο στο άλλο, αλλά ήταν πάντα μόνο τα κτίρια που με γοήτευαν κυρίως. Θα μπορούσα να στέκομαι μπροστά στην όπερα για ώρες, να θαυμάζω το Κοινοβούλιο για ώρες· ολόκληρη η Ρίνγκστρασσε μου φαινόταν σαν μια μαγεία από τις Χίλιες και μία νύχτες.»

Θυμάμαι πολύ καλά τον ενθουσιασμό με τον οποίο ο φίλος μου, μου είχε μιλήσει για τις εντυπώσεις του απ' τη Βιέννη. Όμως, λεπτομέρειες των λεγομένων του, μου διαφεύγουν από τη μνήμη μου. Είμαι ακόμη πιο χαρούμενος για το γεγονός ότι οι καρτ-ποστάλ που μου έγραψε κατά την πρώτη αυτή επίσκεψη εξακολουθούν να υπάρχουν. Εκτός από τη βιογραφική τους αξία, αυτές οι τέσσερις καρτ-ποστάλ αντιπροσωπεύουν σημαντικά γραφολογικά έγγραφα επειδή, από όσο γνωρίζω, αναπαράγουν τα παλαιότερα συνεκτικά και επιζώντα χειρόγραφα του Αδόλφου Χίτλερ, με μια παράξενη γραφή, εξαιρετικά γρήγορα χειρόγραφα, τα οποία κανείς δεν θα μπορούσε να συνδέσει με ένα αγόρι μόλις δεκαοκτώ χρονών, ενώ η λανθασμένη ορθογραφία δείχνει όχι μόνο μια συχνά διαταραγμένη, ανήσυχη σχολική πορεία, αλλά και κάποια αδιαφορία σε αυτά τα θέματα. Είναι ενδεικτικό των ενδιαφερόντων του φίλου μου, ότι μου έστειλε καρτ-ποστάλ μόνο κτιρίων. Ένα διαφορετικό είδος νεαρού εκείνης της εποχής σίγουρα θα επέλεγε άλλες κάρτες για τον φίλο του.

Η πρώτη καρτ-ποστάλ που μου έγραψε – με ημερομηνία 7 Μαΐου 1906 – ήταν ένα αριστούργημα της παραγωγής καρτ-ποστάλ εκείνης της εποχής. Ο Αδόλφος σίγουρα είχε θυσιάσει ένα καλό χρηματικό ποσό γι' αυτήν. Η καρτ-ποστάλ μπορεί να ξεδιπλωθεί και αντιπροσωπεύει ένα είδος τρίπτυχου, το οποίο δείχνει μια γενική άποψη της πλατείας του Καρόλου (Karlsplatz) με την εκκλησία του Αγίου Καρόλου (Karlskirche)

στο κέντρο. Το κείμενο κατ' ακρίβεια έχει ως εξής:

«Στέλνοντάς σου αυτήν την καρτ-ποστάλ, πρέπει επίσης να σου ζητήσω συγνώμη που δεν σου έγραψα για τόσο καιρό. Λοιπόν, έχω φτάσει με ασφάλεια και πηγαίνω παντού. Αύριο θα πάω στην όπερα «Τριστάνος» και μεθαύριο στον «Ιπτάμενο Ολλανδό» κ.λ.π. Παρόλο που νομίζω ότι όλα είναι πολύ όμορφα, λαχταρώ πάλι το Λιντς. Σήμερα στο κρατικό θέατρο της πόλης. Χαιρετισμούς απ' τον φίλο σου

Αδόλφο Χίτλερ.»

Στην πλευρά της εικόνας της καρτ-ποστάλ, το Ωδείο είναι ξεκάθαρα σημαδεμένο – πιθανώς ο λόγος για τον οποίο ο Αδόλφος επέλεξε αυτήν την καρτ-ποστάλ, γιατί ακόμα και τότε έπαιζε με την ιδέα ότι θα σπουδάζαμε μαζί στη Βιέννη μια μέρα και δεν έχανε ποτέ την ευκαιρία να μου υπενθυμίζει αυτήν την πιθανότητα με την πιο δελεαστική μορφή. Στο κάτω μέρος της καρτ-ποστάλ προσθέτει «Χαιρετισμούς στους αγαπητούς σου γονείς».

Όσον αφορά το περιεχόμενο αυτής της καρτ-ποστάλ , θα ήθελα απλώς να πω ότι οι λέξεις «παρόλο που νομίζω ότι όλα είναι πολύ όμορφα, λαχταρώ πάλι το Λιντς» ουδόλως αναφέρονται στο Λιντς, το οποίο, λαμβάνοντας υπόψη τα μεγάλα κτίρια στη Βιέννη, θα φαινόταν σίγουρα πολύ μέτριο και επαρχιακό σε αυτόν, αλλά στην Στέφανι, για την οποία η αγάπη του ήταν ακόμη μεγαλύτερη όσο πιο μακριά βρισκόταν απ' αυτήν. Σίγουρα ικανοποιούσε την ορμητική του λαχτάρα γι' αυτήν το ότι εκείνος, μέσα στην παράξενη, άκαρδη μεγαλούπολη, στην οποία ένιωθε πιο μοναχικός από ποτέ, μπορούσε να γράψει αυτά τα λόγια, που μόνο ένας φίλος με τον οποίο μοιραζόταν τα μυστικά του θα μπορούσε να καταλάβει.

Την ίδια ημέρα, 7 Μαΐου 1906, ο Αδόλφος μου έστειλε μια δεύτερη καρτ-ποστάλ που δείχνει τη σκηνή της κρατικής Όπερας. Πιθανώς αυτή η ιδιαίτερα επιτυχημένη φωτογραφία, η οποία δείχνει ένα μέρος του εσωτερικού, του άρεσε. Σ' αυτήν ο

Αδόλφος έγραφε:

«Το εσωτερικό του μελάθρου δεν είναι ενθουσιαστικό. Αν υπάρχει μια μεγάλη μεγαλοπρέπεια στο εξωτερικό, το οποίο δίνει στο κτίριο τη σοβαρότητα ενός καλλιτεχνικού μνημείου, το εσωτερικό, αν και επιβάλλει τον θαυμασμό, δεν εντυπωσιάζει κάποιον με την αξιοπρέπειά του. Μόνο όταν τα δυνατά ηχητικά κύματα ρέουν μέσα από την αίθουσα και όταν το ψιθύρισμα του ανέμου υποχωρεί στον τρομερό βρυχηθμό των ηχητικών κυμάτων, τότε κάποιος νιώθει το μεγαλείο και ξεχνάει το χρυσό και το βελούδο με το οποίο είναι υπερφορτωμένο το εσωτερικό.

Αδόλφος Χ.»

Στο μπροστινό μέρος της κάρτας επισυνάπτεται ξανά το «Χαιρετισμούς στους αγαπητούς σου γονείς».

Ο Αδόλφος είναι εντελώς στο στοιχείο του εδώ. Ο φίλος ξεχάστηκε, ακόμα και η Στέφανι ξεχάστηκε. Κανένας χαιρετισμός, ούτε καν υπαινιγμός, τόσο μεγάλη είναι η εμπειρία που συγκλόνισε τον Αδόλφο. Το αδέξιο ύφος του αποκαλύπτει σαφώς ότι η δύναμη της έκφρασής του δεν αρκεί για να αποδώσει το βάθος των συναισθημάτων του. Αλλά ακόμη και σε αυτή τη γλωσσική αδυναμία, που μοιάζει με την εκστατική στάση ενός ενθουσιασμένου, μπορεί να γίνει αισθητή η δύναμη αυτής της εμπειρίας. Εξάλλου, ήταν το μεγαλύτερο όνειρο των νεανικών μας χρόνων στο Λιντς να δούμε κάποτε μια τέλεια παράσταση στην Όπερα της Βιέννης αντί για τις ανεπαρκείς παραστάσεις σε αυτό το επαρχιακό θέατρο. Ο Αδόλφος στοχεύει σίγουρα και στη δική μου αγάπη για την τέχνη με αυτήν την πληθωρική περιγραφή. Γιατί τι θα μπορούσε να κάνει τη Βιέννη πιο ελκυστική για μένα από την ενθουσιώδη αντήχηση τέτοιων καλλιτεχνικών εντυπώσεων;

Την επόμενη μέρα, 8 Μαΐου 1906, μου έγραψε ξανά, σίγουρα περίεργο που ο Αδόλφος μου έγραψε τρεις φορές μέσα σε δύο ημέρες. Αυτό που τον οδήγησε να το κάνει μπορεί να φανεί από

αυτήν την καρτ-ποστάλ, η οποία δείχνει μια εξωτερική άποψη της Όπερας της Βιέννης.

Σε αυτήν την καρτ-ποστάλ γράφει:

«Επιστρέφω στο αγαπημένο μου Λιντς και το Ούρφαρ. Θέλω ή πρέπει να ξαναδώ τον Μπένκιζερ. Αναρωτιέμαι τι κάνει, έτσι φτάνω στο Λιντς την Πέμπτη στις 3.55 μ.μ. Αν έχεις χρόνο και στο επιτρέπουν έλα να με παραλάβεις. Ο φίλος σου Αδόλφος Χίτλερ. Χαιρετισμούς στους αγαπητούς σου γονείς!»

Η λέξη «Ούρφαρ», που γράφεται λανθασμένα από βιασύνη, υπογραμμίζεται, αν και η μητέρα του Αδόλφου ζούσε στην Χούμπολντστρασσε εκείνη την εποχή, όχι στο Ούρφαρ. Φυσικά, αυτή η υπογράμμιση ισχύει για τη Στέφανι, καθώς και για τον συμφωνημένο κωδικό πρόσβασης Μπένκιζερ. Η φράση «Θέλω και πρέπει να ξαναδώ τον Μπένκιζερ» είναι εξαιρετικά χαρακτηριστικό της έκφρασης και του χαρακτήρα του Αδόλφου. Αλλά και η φράση: «Αν έχεις χρόνο και στο επιτρέπουν έλα να με παραλάβεις», είναι επίσης ενδεικτική της αντίληψής του. Μολονότι ήταν ένα επείγον ζήτημα γι’ αυτόν, σέβεται την υποχρέωση της υπακοής μου στους γονείς μου.

Περισσότερο από τη διπλή αναφορά στη Στέφανι και την ανακοίνωση της επιστροφής του φίλου μου τότε με συγκίνησε μια φευγαλέα παρατήρηση που ήταν γραμμένη πάνω από την εικόνα της κρατικής όπερας: «Σήμερα 7 - V2I2 Τριστάνος». Ο συνδυασμός της κρατικής όπερας που εμφανίζεται στην καρτ-ποστάλ, η οποία ήταν ακόμη άγνωστη σε μένα, με την ιδέα να δω το αγαπημένο «Τριστάνος» σε αυτό το υπέροχο κτίριο - τεσσεράμισι ώρες, τι μοναδική ευτυχία! – μου προκάλεσε την ακαταμάχητη λαχτάρα να μπορέσω σύντομα να ζήσω το ίδιο.

Δυστυχώς, μου είναι αδύνατο να επαληθεύσω αν ο Αδόλφος επέστρεψε πραγματικά στο Λιντς την επόμενη Πέμπτη ή αν αυτή η ένδειξη προοριζόταν μόνο να ικανοποιήσει την ακατεύναστη λαχτάρα του για τη Στέφανι. Το σχόλιό του στο «Ο Αγώνας μου» ότι η πρώτη διαμονή του στη Βιέννη διήρκεσε

μόνο δεκατέσσερις ημέρες δεν είναι ακριβές. Στην πραγματικότητα, έμεινε στη Βιέννη για περίπου τέσσερις εβδομάδες, όπως δείχνει η καρτ-ποστάλ της 6ης Ιουνίου 1906. Αυτή η κάρτα, η οποία δείχνει την Φράντσινσρινγκ (Franzensring) με το Κοινοβούλιο, ακολουθεί τη συνήθη φόρμα:

«Στέλνω σε σένα και τους αγαπητούς σου γονείς τα θερμά μου συγχαρητήρια για τις διακοπές με τις καλύτερες ευχές

Αδόλφος Χίτλερ»

Με αυτή τη ανάμνηση της πρώτης ημέρας του στη Βιέννη, που χαρακτηρίζεται από τη λαχτάρα του για τη Στέφανι, ο Αδόλφος μπήκε στο κρίσιμο καλοκαίρι του 1907. Αυτό που υπέφερε εκείνες τις εβδομάδες ήταν από πολλές απόψεις παρόμοιο με τη σοβαρή κρίση είχε περάσει δύο χρόνια νωρίτερα. Εκείνη την εποχή, μετά από μακρό δισταγμό, είχε επιλύσει τελικά τους λογαριασμούς με το σχολείο και έβαλε ένα τέλος, όση πίκρα κι αν ένιωσε η μητέρα του. Η σοβαρή ασθένεια είχε κάνει τη μετάβαση ευκολότερη γι’ αυτόν. Όμως, αυτή η μετάβαση οδήγησε μόνο στην «κορεσμένη χαλαρή ζωή». Είχε περάσει δύο χρόνια χωρίς σχολείο, χωρίς σταθερό στόχο σταδιοδρομίας και έζησε με τη μητέρα του χωρίς να κερδίζει τίποτα ο ίδιος. Αυτά δεν ήταν καθόλου άσκοπα χρόνια. Μέσα από την καθημερινή μου συναναστροφή με τον Αδόλφο, μπορώ να αποδείξω πόσο έντονα μελετούσε και εργαζόταν τότε ο φίλος μου. Όμως αυτή η τόσο λίγη αυτο-μελέτη όσο και η καλλιτεχνική του δραστηριότητα αποκάλυψε έναν συγκεκριμένο στόχο. Ο ίδιος ένιωθε ότι δεν μπορούσε πλέον να συνεχίσει έτσι. Κάτι έπρεπε να γίνει, μια θεμελιώδης αλλαγή που θα έδινε μια ξεκάθαρη κατεύθυνση στην καθημερινή του χωρίς στόχους και τυχαία ζωή του.

Εξωτερικά, αυτή η αναζήτηση ενός νέου μονοπατιού εμφανίστηκε σε επικίνδυνα συμπτώματα κατάθλιψης. Ήξερα πολύ καλά αυτές τις διαθέσεις του φίλου μου, που ήταν σε από-

λυτη αντίθεση με την εκστατική αφοσίωση και τη δραστηριότητά του, και συνειδητοποίησα ότι δεν μπορούσα να τον βοηθήσω. Σε τέτοιες ώρες ήταν απρόσιτος, κλειστός, απόμακρος. Υπήρξαν φορές που δεν συναντιόμασταν καθόλου για μία ή δύο μέρες. Όταν πήγαινα στην Χούμπολντστρασσε για να τον ξαναδώ, η μητέρα του θα με δεχόταν με μεγάλη έκπληξη: «Ο Αδόλφος έχει φύγει», θα ’λεγε, «πρέπει να σε ψάχνει ούτως ή άλλως». Στην πραγματικότητα, όπως μου έλεγε, ο Αδόλφος θα περιπλανιόταν άσκοπα και μόνος για μέρες και νύχτες στους αγρούς και τα δάση που περιέβαλλαν την πόλη. Όταν τον συναντούσα επιτέλους, θα ήταν προφανώς χαρούμενος που ήμουν μαζί του. Αλλά αν τον ρωτούσα τι είχε, η μόνη απάντηση θα ήταν: «Άσε με ήσυχο», ή ένα απότομο, «δεν αναγνωρίζω τον εαυτό μου». Και αν τότε επέμενα, θα καταλάβαινε τη συμπάθειά μου, και μετά θα έλεγε σε έναν πιο ήπιο τόνο, «Δεν πειράζει Γκούστλ, αλλά ούτε εσύ μπορείς να με βοηθήσεις».

Αυτή η διφορούμενη κατάσταση διήρκεσε αρκετές εβδομάδες. Ένα όμορφο καλοκαιρινό απόγευμα, ωστόσο, όταν περπατούσαμε ακόμα στην πάνω περιοχή του Δούναβη μετά την βόλτα μας, η ένταση άρχισε σταδιακά να ελαττώνεται. Ο Αδόλφος άρχισε να μιλάει ξανά στον παλιό, γνωστό του τόνο. Πέρα από το λεμβοστάσιο στο «Ίστερ», ανεβήκαμε στο Τούρμλαϊτενβιγκ στο Γιάγκερμαγιερβαλντ. (Turmleitenweg zum Jägermayerwald). Είναι ένα απότομο, σπάνια χρησιμοποιούμενο δασικό μονοπάτι που οδηγεί από πολλές ελικοειδείς διαδρομές στο σημείο παρατήρησης. Θυμάμαι ακόμα εκείνη τη στιγμή. Όπως συνήθως, είχαμε πάει να δούμε τη Στέφανι που θα διέσχιζε τον επαρχιακό δρόμο πιασμένη από το χέρι της μητέρας της. Ο Αδόλφος εντυπωσιαζόταν ακόμα από την εμφάνισή της. Ακόμα κι αν έβλεπε τη Στέφανι σχεδόν κάθε μέρα κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, αυτή η συνάντηση δεν ήταν ποτέ κάτι συνηθισμένο γι’ αυτόν. Ενώ η Στέφανι πιθανώς να είχε αρχίσει να βαριέται από τη σιωπηλή αλλά αυστηρά συμβατική κολακεία αυτού του ωχρού, λεπτού

νεαρού, ο φίλος μου βυθιζόταν όλο και πιο περισσότερο στα όνειρά του από τη μία συνάντηση στην άλλη. Ωστόσο, είχε ξεπεράσει αυτές τις ρομαντικές ιδέες για απαγωγή ή αυτοκτονία. Με εύγλωττα λόγια μου περιέγραψε την κατάστασή του. Η εικόνα της αγαπημένης του τον κυνηγούσε μέρα και νύχτα. Δεν μπορούσε να εργαστεί ή ακόμα και να σκεφτεί καθαρά. Φοβόταν ότι θα τρελαινόταν αν αυτή η κατάσταση συνεχιζόταν για μεγάλο χρονικό διάστημα, αν και δεν έβλεπε κανέναν τρόπο για να αλλάξει η κατάσταση, για την οποία ούτε η Στέφανι έφταιγε. «Υπάρχει μόνο ένα πράγμα που πρέπει να γίνει», αναφώνησε, «πρέπει να φύγω, μακριά από τη Στέφανι.»

Στο δρόμο για το σπίτι άρχισε να μου εξηγεί την απόφασή του με περισσότερες λεπτομέρειες. Ο χωρισμός με την απόσταση θα έκανε τη σχέση με τη Στέφανι πιο ανεκτή γι' αυτόν, επειδή η πιθανότητα μιας καθημερινής συνάντησης θα εξαφανιζόταν. Δεν του πέρασε από το μυαλό ότι με αυτόν τον τρόπο μπορεί να χάσει εντελώς τη Στέφανι, τόσο βαθιά ήταν πεπεισμένος ότι την είχε κερδίσει για πάντα. Στην πραγματικότητα, η κατάσταση ήταν διαφορετική: ο Αδόλφος, ίσως, είχε ήδη συνειδητοποιήσει ότι, εάν ήθελε να κερδίσει τη Στέφανι, θα έπρεπε να της μιλήσει ή να κάνει κάτι άλλο σημαντικό. Ακόμα και αυτή την ανταλλαγή ματιάς το απόγευμα στη Λάντστρασσε πιθανότατα να είχε αρχίσει να του φαίνεται λίγο παιδαριώδες. Παρ' όλα αυτά, ένιωσε ενστικτωδώς ότι θα κατέστρεφε απότομα το όνειρο της ζωής του αν έκανε πραγματικότητα τη γνωριμία της Στέφανι. Μια φορά μου είχε πει: «Εάν συστηθώ στην Στέφανι και τη μητέρα της, θα πρέπει να της πω αμέσως τι είμαι, τι έχω και τι θέλω. Η απάντησή μου θα δώσει αμέσως ένα τέλος σ' αυτή τη σχέση.» Αυτή η επίγνωση και η ταυτόχρονη συνειδητοποίηση ότι έπρεπε να βάλει τη σχέση του με τη Στέφανι σε σταθερή βάση για να αποφύγει τον χλευασμό, ήταν γι' αυτόν ένα μεγάλο δίλημμα, από το οποίο έβλεπε μόνο μια διέξοδο: να ξεφύγει. Άρχισε αμέσως να σχεδιάζει με μεγάλη λεπτομέρεια το σχέδιό του. Πήρα ακριβείς οδηγίες για το τι να πω στη Στέφανι εάν εκπλα-

γεί και με ρωτήσει για το πού βρίσκεται ο φίλος μου. (Δεν με ρώτησε ποτέ για αυτό!) Ο ίδιος ο Αδόλφος είχε συνειδητοποιήσει ότι, αν ήθελε να ζητήσει το χέρι της θα έπρεπε να της προσφέρει μια ασφαλή ύπαρξη.

Αυτό όμως δεν είχε επιλυθεί και, δεδομένης της φύσης του φίλου μου, το άλυτο πρόβλημα της σχέσης του με τη Στέφανι ήταν ένας μόνο λόγος μεταξύ των πολλών που τον ώθησαν να απομακρυνθεί από το Λιντς, αν και ήταν ο πιο προσωπικός λόγος και επομένως ο πιο αποφασιστικός, ο οποίος επανειλημμένα όταν προέκυπταν νέα εμπόδια απομακρυνόταν ανατρέποντας τα δεδομένα, μάλλον επειδή ήμουν ο μόνος που ήξερα για αυτό το μυστικό και ως εκ τούτου ο Αδόλφος δεν μπορούσε να μιλήσει σε κανέναν άλλο γι' αυτό. Ένας άλλος λόγος ήταν ότι ήθελε να ξεφύγει από την ατμόσφαιρα που επικρατούσε στο σπίτι. Η ιδέα ότι αυτός, ένας νεαρός άνδρας δεκαοκτώ ετών, έπρεπε να συνεχίσει να συντηρείται από τη μητέρα του είχε γίνει αφόρητη γι' αυτόν. Ο Αδόλφος εδώ βρισκόταν σε ένα οδυνηρό δίλημμα που, όπως μπορούσα να δω, τον έκανε σχεδόν σωματικά άρρωστο. Από τη μία πλευρά, αγαπούσε τη μητέρα του περισσότερο από οτιδήποτε άλλο. Ήταν το μοναδικό άτομο στη γη με το οποίο αισθανόταν πολύ κοντά, μια σχέση στην οποία η μητέρα του αντιδρούσε με την ίδια αγάπη, αν και ήταν βαθιά αναστατωμένη από την ασυνήθιστη φύση του γιου της, όσο περήφανη και αν ήταν κατά καιρούς, όπως συνήθιζε να λέει: «Είναι διαφορετικός από εμάς». Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, αισθανόταν ακόμη υποχρεωμένη να εκπληρώσει τις επιθυμίες του αποθανόντος συζύγου της και να βάλει τον Αδόλφο σε μια εξασφαλισμένη πορεία σταδιοδρομίας. Αλλά τι ήταν «ασφαλές», για τον ιδιότυπο χαρακτήρα του γιου της; Είχε αποτύχει στο σχολείο και απέρριψε τις προθέσεις και τις προτάσεις της μητέρας του. Ήθελε να γίνει ζωγράφος, της είχε εξηγήσει. Η μητέρα δεν μπορούσε να το θεωρήσει κάτι ικανοποιητικό· γιατί στην απλή της φύση όλα όσα είχαν να κάνουν με την τέχνη και τους καλλιτέχνες φαινόταν επισφαλή και επιπόλαια. Ο Αδόλφος προ-

σπάθησε να της αλλάξει γνώμη, λέγοντάς της για την πρόθεσή του να σπουδάσει στην Ακαδημία. Αυτό ακούστηκε καλύτερα. Σε τελική ανάλυση, αυτή η ακαδημία, για την οποία ο Αδόλφος μιλούσε με αυξανόμενο ενθουσιασμό, ήταν ένα είδος σχολείου. Ίσως να μπορούσε να καταλάβει αυτό που είχε χάσει στο γυμνάσιο, σκέφτηκε η μητέρα του. Όταν άκουγα αυτές τις συζητήσεις στο σπίτι, πάντα με εξέπληττε η συμπονετική κατανόηση και η υπομονή με την οποία ο Αδόλφος προσπαθούσε να πείσει τη μητέρα του για την καλλιτεχνική του σταδιοδρομία. Σε αντίθεση με τη συνήθεια του, ποτέ δεν ήταν θυμωμένος ή βίαιος σε αυτές τις περιπτώσεις. Συχνά, η κυρία Κλάρα μου ανακουφιζόταν μαζί μου. Στα μάτια της ήμουν ένας καλλιτεχνικά προικισμένος νεαρός άνδρας με υψηλούς στόχους. Επειδή ένιωθε τη μουσική ήταν πολύ πιο κοντά της από τις προσπάθειες του γιου της να σχεδιάζει και να ζωγραφίζει, έβρισκε συχνά τις απόψεις μου πιο πειστικές από του Αδόλφου, ο οποίος μου ήταν πολύ ευγνώμων για αυτήν τη βοήθεια. Αλλά για την κυρία Κλάρα υπήρχε μια αποφασιστική διαφορά ανάμεσα σε μένα και τον Αδόλφο: Εγώ είχα μάθει μια τίμια δουλειά, είχα τελειώσει τη μαθητεία μου και πέρασα τις εξετάσεις του τεχνίτη. Ακόμη κι αν το ανασφαλές μικρό πλοίο της ζωής ταλαντευόταν, εγώ είχα ακόμα ένα ασφαλές καταφύγιο. Όμως ο Αδόλφος κατευθυνόταν εντελώς στο άγνωστο. Αυτή η σκέψη βασάνιζε αδιάκοπα τη μητέρα του. Ωστόσο, κατάφερε να την πείσει για την αναγκαιότητα της απόφασής του να πάει στην ακαδημία και να εκπαιδευτεί για να γίνει ζωγράφος. Θυμάμαι ακόμα πόσο χαρούμενος ήταν ο Αδόλφος. «Τώρα η μητέρα μου δεν θα με εμποδίσει», μου είπε μια μέρα. «Θα πάω σίγουρα στη Βιέννη στις αρχές Σεπτεμβρίου.» Ο Αδόλφος είχε επίσης μιλήσει στη μητέρα του για την οικονομική πλευρά αυτού του σχεδίου. Τα έξοδα διαβίωσης και τα έξοδα των σπουδών επρόκειτο να καλυφθούν από τη μικρή κληρονομιά που του άφησε ο πατέρας του μετά το θάνατό του και την οποία διαχειριζόταν τώρα ο κηδεμόνας του. Ο Αδόλφος ήλπιζε ότι, με μεγάλη οικονομία, θα μπορούσε να

τα καταφέρει για ένα χρόνο. Αυτό που θα συνέβαινε μετά μένει να το δούμε, είπε. Ίσως θα μπορούσε τότε να κερδίσει πολλά περισσότερα με την πώληση σχεδίων και εικόνων.

Ο κύριος αντίπαλος αυτού του σχεδίου ήταν ο γαμπρός του ο Ράουμπαλ ο οποίος, με τον περιορισμένο ορίζοντα των εσόδων σαν υπάλληλος, ήταν ανίκανος να κατανοήσει τις σκέψεις του Αδόλφου. Αυτό ήταν βλακεία, είπε. Ήταν καιρός πια να μάθει ο Αδόλφος κάτι σωστό. Αν και ο Ράουμπαλ απέφευγε οποιαδήποτε βίαια φιλονικία μαζί του, παρόλο που ήταν πολύ μεγαλύτερος από τον Αδόλφο, σύντομα άρχισε να σταματάει κάθε άμεση αναφορά. Αλλά προσπαθούσε όλο και πιο επίμονα να επηρεάσει τη μητέρα του. Ο Αδόλφος έβρισκε υποστήριξη απ’ το «μικρό», όπως αποκαλούσε την 11χρονη αδελφή του. Όταν η Πάολα του έλεγε ότι ο Ράουμπαλ θα πήγαινε να δει τη μητέρα, ο Αδόλφος θα εκνευριζόταν. «Αυτός ο Φαρισαίος καταστρέφει το σπίτι των γονιών μου!» μου είπε κάποτε θυμωμένα. Προφανώς ο Ράουμπαλ είχε έρθει σε επαφή με τον κηδεμόνα, γιατί μια μέρα ο έντιμος αγρότης Μάγιερχοφερ, ο οποίος θα ’θελε να κάνει τον Αδόλφο αρτοποιό και είχε ήδη βρει μαθητεία γι’ αυτόν, ήρθε από το Λέοντινγκ για να μιλήσει με τη μητέρα του. Ο Αδόλφος φοβόταν ότι στο τέλος ο κηδεμόνας θα μπορούσε να πείσει τη μητέρα του να αρνηθεί να του δώσει την κληρονομιά. Αυτό θα καταστούσε αδύνατη την προγραμματισμένη μετακίνηση στη Βιέννη. Αλλά δεν έφτασε μέχρι εκεί, αν και η απόφαση για λίγο καιρό βρισκόταν στην κόψη του ξυραφιού. Στο τέλος αυτού του σκληρού αγώνα, οι πάντες ήταν απέναντι στον Αδόλφο. Ακόμη και όπως συμβαίνει στις εργατικές κατοικίες των άλλων ενοικιαστών. Η κυρία Κλάρα άκουγε αυτήν την λίγο-πολύ καλοπροαίρετη συζήτηση και, λόγω της ανησυχίας και της θλίψης για τον Αδόλφο, συχνά δεν ήξερε πλέον τι να κάνει. Συχνά, όταν ο Αδόλφος είχε κρίσεις κατάθλιψης και περιφερόταν μέσα από το δάσος, καθόμουν με την κυρία Κλάρα στην μικρή της κουζίνα, ακούγοντας με συμπάθεια τα παράπονά της, προσπαθώντας σκληρά να παρηγορήσω αυτήν την στενοχωρημένη γυναίκα

χωρίς να αδικήσω τον φίλο μου, αντίθετα, μέσω της παρέμβασής μου για να τον διευκολύνω στην εκτέλεση της απόφασής του. Θα μπορούσα εύκολα να βάλω τον εαυτό μου στην θέση του Αδόλφου. Πόσο εύκολο θα ήταν γι' αυτόν, με τη μεγάλη του ενεργητικότητα, να πακετάρει και να φύγει μακριά, αν δεν τον εμπόδιζε ο σεβασμός που είχε για τη μητέρα του. Μισούσε με την καρδιά του τον μικροαστικό κόσμο στον οποίο έπρεπε να ζήσει. Δεν μπορούσε να αντέξει να επιστρέψει σε αυτόν τον στενό κόσμο μετά από τις μοναχικές ώρες που περνούσε στη φύση. Τα πάντα μέσα του έβραζαν και φούσκωναν. Ήταν σκληρός και απρόσιτος. Έπρεπε να ανεχτώ πολλά μαζί του αυτές τις εβδομάδες. Αλλά το κοινό μας μυστικό για τη Στέφανι, μας ένωνε άρρηκτα. Αυτή η υπέροχη μαγεία που προερχόταν από αυτήν, η ανέφικτη, ησύχαζε τα θυελλώδη κύματα. Έτσι, παρόλο που η απόφαση είχε από καιρό ληφθεί από τον Αδόλφο, όλα παρέμεναν στο σκοτάδι για μεγάλο χρονικό διάστημα επειδή η μητέρα του επηρεαζόταν εύκολα.

Αλλά από την άλλη πλευρά, η Βιέννη τον καλούσε. Αυτή η πόλη είχε χιλιάδες δυνατότητες για ένα νεαρό, ανοιχτόμυαλο άτομο, όπως ο Αδόλφος, δυνατότητες που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στις υψηλότερες κορυφές της ύπαρξης, όπως και στη σκοτεινότερη άβυσσο της δυστυχίας. Μια πόλη υπέροχη και ταυτόχρονα σκληρή, που υπόσχεται τα πάντα και αρνείται τα πάντα, αυτή ήταν η Βιέννη. Απαιτούσε τη μέγιστη δέσμευση από όλους όσους αφιερωνόντουσαν σε αυτήν. Και αυτό ήταν εκείνο που ήθελε ο Αδόλφος.

Χωρίς αμφιβολία, είχε στο μυαλό του το παράδειγμα του πατέρα του. Τι θα είχε γίνει αν δεν είχε πάει στη Βιέννη; Ένας φτωχός, κουρασμένος τσαγκάρης κάπου στο φτωχό Βάλντφερτελ. Και κοιτάξτε τι είχε κάνει η Βιέννη αυτό το φτωχό, ορφανό αγόρι του τσαγκάρη!

Από την πρώτη του επίσκεψη στη Βιέννη στις αρχές του καλοκαιριού του 1906, αυτές οι μάλλον αόριστες ιδέες είχαν πάρει συγκεκριμένη μορφή. Όσοι αφιέρωναν τη ζωή τους στην

**Η Στέφανι, ο εφηβικός έρωτας του Αδόλφου Χίτλερ.
Η φωτογραφία είναι από την αποφοίτηση**

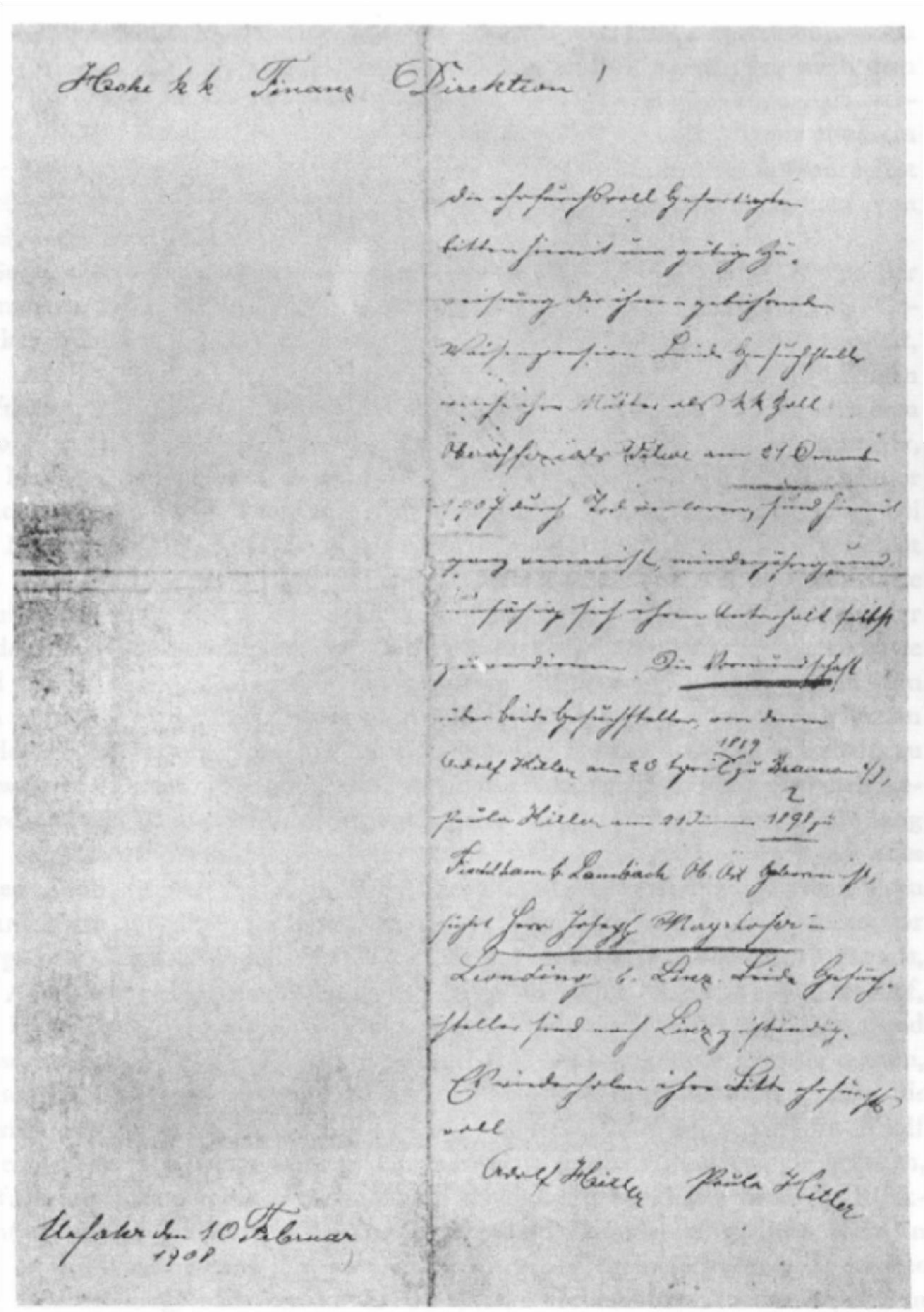

Hohe k.k. Finanz-Direktion!

Die ehrfurchtsvoll Gefertigten bitten hiermit um gütige Zuweisung der ihnen gebührenden Waisenpension. Beide Gesuchsteller verloren ihre Mutter, als k.k. Zoll-Oberoffizials-Witwe am 21. Dezember 1907 durch Tod, sind somit ganz verwaist, minderjährig und unfähig sich ihren Unterhalt selbst zu verdienen. Die Vormundschaft über beide Gesuchsteller, von denen Adolf Hitler am 20. April 1889 zu Braunau a/I., Paula Hitler am 21. Jänner 1896 zu Fischlham b. Lambach Ob. Öst. geboren ist, führt Herr Josef Mayrhofer in Leonding b. Linz. Beide Gesuchsteller sind nach Linz zuständig.

Empfehlen ihre Bitte ehrfurchtsvoll

Adolf Hitler Paula Hitler

Urfahr, den 10. Februar 1908

Χειρόγραφη αίτηση του Άντολφ Χίτλερ για χορήγηση σύνταξης ορφανού για τον ίδιο και την αδελφή του Πάολα.

τέχνη μπορούσαν να αναπτύξουν τις δεξιότητές τους μόνο στη Βιέννη· γιατί σε αυτήν την πόλη συγκεντρώνονταν τα τέλεια επιτεύγματα σε όλους τους τομείς της τέχνης.

Κατά την πρώτη του προσωρινή επίσκεψη στη Βιέννη, ο Αδόλφος είχε επισκεφθεί την κρατική όπερα και εκεί είδε τον «Ιπτάμενο Ολλανδό», τον «Τριστάνο», τον «Λόενγκριν». Με βάση αυτό το πρότυπο, οι παραστάσεις του κρατικού θεάτρου του Λιντς είχαν βυθιστεί στην επαρχιακή ανεπάρκεια. Στη Βιέννη, το Μπούργκτεατερ περίμενε τους ενθουσιώδεις νέους με τις κλασικές του παραγωγές. Εκεί ήταν που η Φιλαρμονική της Βιέννης έδινε συναυλίες, η ορχήστρα που δικαίως θεωρήθηκε η καλύτερη στον κόσμο εκείνη την εποχή. Επιπλέον, τα μουσεία με τους αμέτρητους θησαυρούς τους, οι γκαλερί με τους πίνακες, η μεγάλη κρατική βιβλιοθήκη, παρείχαν ατέλειωτες δυνατότητες για μελέτη και αυτο-βελτίωση.

Το Λιντς δεν είχε πια πολλά να προσφέρει στον Αδόλφο. Αυτά που έπρεπε να αλλάξουν δομικά σε αυτήν την πόλη, τα είχε ήδη ξαναχτίσει με τον δικό του τρόπο. Δεν υπήρχαν άλλα μεγάλα, δελεαστικά προβλήματα γι’ αυτόν. Και ήμουν πάντα εκεί για να αναφέρω οποιεσδήποτε περαιτέρω αλλαγές στην πόλη, όπως το νέο κτίριο της τράπεζας για την Άνω Αυστρία και το κτίριο του Σάλτσμπουργκ στην κεντρική πλατεία και το προγραμματισμένο νέο κτίριο του κρατικού θεάτρου. Αλλά ήθελε να δει πιο μεγαλειώδη πράγματα, τα μεγαλοπρεπή κτίρια του κέντρου της πόλης της Βιέννης – την απέραντη, αληθινά αυτοκρατορική διάταξη της Ρίνγκστρασσε αντί για την ταπεινή μικρή Λάντστρασσε του Λιντς. Επιπλέον, το αυξανόμενο ενδιαφέρον του για την πολιτική δεν μπορούσε να βρει ένα πεδίο δραστηριότητας στο Λιντς. Σε αυτή τη βασικά συντηρητική «πόλη αγροτών», η πολιτική ζωή ήταν ήρεμη. Τίποτα δεν συνέβαινε που να μπορούσε να ενδιαφέρει πολιτικά ένα νεαρό άτομο. Δεν υπήρχε ένταση, καμία σύγκρουση, καμία αναταραχή. Η μετακίνηση από αυτή την απόλυτη ηρεμία στο κέντρο της καταιγίδας έφερνε όλα τα χαρακτηριστικά της μεγάλης περιπέτειας. Όλες οι ενέργειες του κράτους των Αψ-

βούργων συγκεντρωνόντουσαν στη Βιέννη. Δεκατρία έθνη πολεμούσαν εκεί για την εθνική τους ύπαρξη και την ελευθερία τους. Αυτός ο αγώνας των εθνικοτήτων δημιουργούσε μια σχεδόν ηφαιστειακή ατμόσφαιρα. Το να βάλει τον εαυτό του σ' αυτόν, το να συμμετέχει άμεσα σε αυτόν τον αγώνα, να συμμετέχει στον αγώνα όλων ενάντια σε όλους – πόσο θα 'πρεπε να συγκινεί μια νεαρή καρδιά!

Επιτέλους ήρθε η ώρα. Ο Αδόλφος ήρθε στο εργαστήριό μου ακτινοβολώντας από χαρά. Εκείνη την εποχή είχαμε πολύ δουλειά, επειδή ο πατέρας είχε πάρει μια παραγγελία να κατασκευάσει στρώματα για ένα νεόκτιστο σανατόριο. «Αύριο φεύγω!» μου εξήγησε εν συντομία. Μου ζήτησε να τον συνοδεύσω στο σταθμό αν είναι δυνατόν, γιατί δεν ήθελε να έρθει μαζί του η μητέρα του. Ήξερα πόσο ενοχλητικό θα ήταν για τον Αδόλφο να αποχαιρετήσει τη μητέρα του μπροστά σε άλλους ανθρώπους. Δεν μισούσε τίποτα περισσότερο από μια δημόσια αποκάλυψη των συναισθημάτων. Υποσχέθηκα να πάω και να τον βοηθήσω να μεταφέρει τη βαλίτσα.

Την επόμενη μέρα την ώρα που συμφωνήσαμε, πήρα την άδεια μου και πήγα στην Μπλύτενγκασσε, για να πάρω τον φίλο μου. Ο Αδόλφος είχε ήδη προετοιμάσει τα πάντα. Πήρα τη βαλίτσα, η οποία ήταν αρκετά βαριά επειδή ο Αδόλφος δεν μπορούσε να αποχωριστεί τα αγαπημένα του βιβλία, και έφυγα γρήγορα για να μην χρειαστεί να παρακολουθήσω τους αποχαιρετισμούς. Αλλά δεν μπορούσα να τους αποφύγω εντελώς. Η μητέρα του έκλαιγε και η μικρή Πάολα, με την οποία ο Αδόλφος δεν είχε απασχοληθεί και πολύ, έκλαιγε γοερά. Όταν ο Αδόλφος με πρόλαβε στις σκάλες και έπιασε τη βαλίτσα για να με βοηθήσει, είδα ότι και τα μάτια του ήταν βρεγμένα. Πήραμε το τραμ για τον σιδηροδρομικό σταθμό. Δεν κουβεντιάσαμε καθόλου. Όπως συμβαίνει συχνά όταν κάποιος θέλει να κρύψει τα συναισθήματά του, μιλούσαμε μόνο για ασήμαντα πράγματα. Με συγκίνησε βαθιά το να αποχαιρετήσω τον Αδόλφο. Θυμάμαι ακόμα πόσο άθλια ένιωθα όταν έπρεπε να πάω σπίτι μόνος μου. Το καλό ήταν ότι με περίμενε πολύ

δουλειά στο εργαστήριο.

Δυστυχώς, η αλληλογραφία που είχα με τον Αδόλφο εκείνη την εποχή έχει χαθεί. Γνωρίζω μόνο ότι δεν είχα νέα από αυτόν για αρκετές εβδομάδες. Αλλά ήταν ακριβώς τότε που ένιωσα βαθύτερα τι σήμαινε αυτός για μένα. Οι άλλοι νέοι της ηλικίας μου δεν με ενδιέφεραν. Ήξερα εκ των προτέρων ότι θα βιώσω μόνο απογοητεύσεις. Αυτά που ενδιέφεραν τους τότε νέους, ήταν μόνο ρηχές και επιφανειακές δραστηριότητες! Ο Αδόλφος ήταν πολύ πιο σοβαρός, πιο ώριμος από τους περισσότερους ανθρώπους στην ηλικία του. Τα ενδιαφέροντά του ήταν πιο πολύπλευρα και το παθιασμένο ενδιαφέρον του για τα πάντα με συνεπήρε κι εμένα. Τώρα ένιωθα πολύ μόνος και δυστυχισμένος. Για να βρω κάποια παρηγοριά σ' αυτό το πικρό συναίσθημα, πήγα στο Ούρφαρ στην κυρία Κλάρα στην Μπλύτενγκασσε. Αν μπορούσα να μιλήσω με κάποιον που αγαπούσε τόσο πολύ τον Αδόλφο, σίγουρα θα με έκανε να νιώσω καλύτερα. Σκέφτηκα ότι ο Αδόλφος πιθανότατα θα είχε ήδη γράψει στη μητέρα του, επειδή είχε περάσει ένα δεκαπενθήμερο από τότε που έφυγε. Τότε θα μπορούσα πάρω τη διεύθυνσή του και, σύμφωνα με τις παραγγελίες του, να του πω τι είχε συμβεί εν τω μεταξύ. Στην πραγματικότητα, δεν είχαν συμβεί πολλά, αλλά για τον Αδόλφο κάθε λεπτομέρεια ήταν σημαντική. Είχα δει την Στέφανι στο Σμιντόρεκ. Μάλιστα ήταν έκπληκτη όταν με είδε να στέκομαι εκεί μόνος, διότι στην εικόνα που είχε σχηματίσει για εμάς τους δύο, ήξερε ότι σ' αυτήν την ερωτική σχέση έπαιζα μόνο δευτερεύοντα ρόλο. Ο κύριος πρωταγωνιστής έλειπε. Αυτό της φάνηκε περίεργο. Τι θα μπορούσε να σημαίνει; Αν και ο ήταν απλώς ένας σιωπηλός θαυμαστής, ήταν πιο ανυποχώρητος και πιο επίμονος από οποιονδήποτε άλλο. Δεν ήθελε να χάσει αυτόν τον πιστό θαυμαστή. Η εξερευνητική ματιά της έπεσε πάνω μου τόσο απροσδόκητα που σχεδόν μπήκα στον πειρασμό να της μιλήσω. Αλλά από τη μία πλευρά η Στέφανι δεν ήταν μόνη της, αλλά συνοδευόταν, όπως πάντα, από τη μητέρα της, από την άλλη μεριά ο φίλος μου είχε δώσει ρητές εντολές να περιμένω μέχρι

να με ρωτήσει πρώτη η Στεφάνι. Σίγουρα, μόλις συνειδητοποιούσε ότι είχε φύγει για τα καλά, θα εκμεταλλευόταν την ευκαιρία να τρέξει μόνη της πάνω από τη γέφυρα για να με θερμοπαρακαλέσει με αγωνία για να της πω τι είχε συμβεί στον φίλο μου. Ίσως να του είχε συμβεί κάποιο ατύχημα, ίσως να ήταν πάλι άρρωστος όπως πριν από δύο χρόνια ή ίσως ακόμη και να πέθανε. Αδιανόητο! Εν πάση περιπτώσει, αν και αυτή η συνομιλία δεν είχε πραγματοποιηθεί ακόμη, είχα αρκετό υλικό για να γεμίσω τέσσερις σελίδες μιας επιστολής. Αλλά τι στο καλό είχε συμβεί στον Αδόλφο; Ούτε μια γραμμή απ' αυτόν. Η κυρία Κλάρα μου άνοιξε την πόρτα και με χαιρέτησε εγκάρδια. Παρατήρησα ότι λαχταρούσε να έρθω. «Έχεις νέα από τον Αδόλφο;» με ρώτησε ενώ ήμουν ακόμα στην πόρτα. Οπότε δεν είχε γράψει ούτε στη μητέρα του. Αυτό με ανησύχησε πολύ. Κάτι ασυνήθιστο πρέπει να είχε συμβεί. Μήπως στη Βιέννη δεν είχαν πάει όλα σύμφωνα με τις επιθυμίες του;

Η κυρία Κλάρα μου πρόσφερε μια καρέκλα. Είδα πόσο καλό της έκανε να μπορέσει να ανοίξει την καρδιά της. Αχ, αυτή η παλιά στενοχώρια, που την ήξερα λέξη προς λέξη! Αλλά την άκουσα υπομονετικά: «Αν είχε σπουδάσει σωστά στο γυμνάσιο, θα μπορούσε τώρα να είχε το απολυτήριό του. Αλλά δεν άκουγε κανέναν.» Και όπως πρόσθεσε στη κυριολεξία: «Είναι τόσο πεισματάρης σαν τον πατέρα του.» – «Για ποιο λόγο αυτό το βιαστικό ταξίδι στη Βιέννη; Αντί να κρατήσουμε μαζί τη μικρή κληρονομιά, αυτό είναι επιπόλαιη σπατάλη. Και μετά τί; Με την ζωγραφική του αυτό δεν θα γίνει. Και η συγγραφή ιστοριών δεν κερδίζει τίποτα. Δεν μπορώ ούτε να τον βοηθήσω. Έχω ακόμα και τη μικρή. Εσύ ξέρεις τι αδύναμο παιδί είναι. Και πρέπει κι αυτή να έχει μια αξιοπρεπή εκπαίδευση. Αλλά ο Αδόλφος δεν το σκέφτεται. Συνέχισε τον δρόμο του σαν να ήταν μόνος στον κόσμο. Δεν θα ζήσω για να τον δω να αποκτά μια ανεξάρτητη θέση για τον εαυτό του...»

Η κυρία Κλάρα φαινόταν πιο εξαντλημένη απ' ότι συνήθως. Υπήρχαν βαθιά αυλάκια στο πρόσωπό της. Τα μάτια ήταν θολά,

η φωνή της ακουγόταν κουρασμένη και καρτερική. Είχα την εντύπωση ότι, τώρα που ο Αδόλφος δεν ήταν πια μαζί της,, είχε αφήσει τον εαυτό της, και φαινόταν μεγαλύτερη και πιο άρρωστη από ποτέ. Σίγουρα είχε κρύψει την κατάστασή της από τον γιο της για να διευκολύνει τον χωρισμό. Ή ίσως ήταν η παρορμητική φύση του Αδόλφου που την βοηθούσε να διατηρήσει την ζωτικότητα της. Αλλά τώρα που ήταν μόνη της, μου φάνηκε μια ηλικιωμένη, άρρωστη γυναίκα.

Δυστυχώς, έχω ξεχάσει τι συνέβη κατά τη διάρκεια των επόμενων εβδομάδων. Ο Αδόλφος μου έδωσε σύντομα τη διεύθυνσή του. Έμενε στην έκτη συνοικία στην οδό Στούμπεργκασσε (Stumpergasse) 29, στο δεύτερο κλιμακοστάσιο, στο δεύτερο όροφο, πόρτα 17, στο διαμέρισμα μιας γυναίκας με το περίεργο όνομα Τσάκρεες (Zakreys). Αυτό ήταν το μόνο που μου έγραψε. Αλλά ένιωσα ότι πίσω από αυτήν την επίμονη σιωπή έκρυβε περισσότερα από ό, τι έδειχνε· γιατί ήξερα ότι όταν ο Αδόλφος ήταν σιωπηλός, συνήθως σήμαινε ότι ήταν πολύ περήφανος για να μιλήσει.

Στην περιγραφή της δεύτερης παραμονής του στη Βιέννη, εμμένω σε αυτό που ανέφερε ο ίδιος ο Αδόλφος στο βιβλίο του, μια αναφορά η οποία, σύμφωνα με τις συγκλίνουσες παραδοχές, είναι απολύτως αληθινή:

«...είχα πήγα στη Βιέννη για να πάρω μέρος στις εισαγωγικές εξετάσεις στην Ακαδημία. Εξοπλισμένος με ένα παχύ πακέτο σχεδίων, είχα ξεκινήσει εκείνη την εποχή, πεπεισμένος ότι θα μπορούσα εύκολα να περάσω τις εξετάσεις. Στο πρακτικό γυμνάσιο ήμουν μακράν ο καλύτερος σχεδιαστής στη τάξη μου, από τότε η ικανότητά μου είχε αναπτυχθεί εξαιρετικά, γι’ αυτό η δική μου ικανοποίηση με περηφάνια και ευτυχία με έκανε να ελπίζω για το καλύτερο...

Τώρα λοιπόν ήμουν στην όμορφη πόλη για δεύτερη φορά και περίμενα με διακαή ανυπομονησία, αλλά και περήφανη σιγουριά για το αποτέλεσμα των εισαγωγικών μου εξετάσεων. Ήμουν τόσο σίγουρος για την επιτυχία, που η απόρριψη που μου είχε ανακοινωθεί με χτύπησε σαν κεραυνός εν αιθρία. Και

όμως έτσι ήταν. Όταν παρουσιάστηκα στον Πρύτανη και ζήτησα να μου εξηγήσει τους λόγους για την μη αποδοχή μου στη Γενική Σχολή Ζωγραφικής της Ακαδημίας, ο κύριος με διαβεβαίωσε, ότι από τα σκίτσα, που είχα φέρει μαζί μου, προέκυπτε αναμφίβολα η ακαταλληλότητά μου σαν ζωγράφος, αλλά έδειχναν εμφανώς την ικανότητά μου στον τομέα της αρχιτεκτονικής· δεν θα ήταν ποτέ στις επιλογές μου η Σχολή Ζωγραφικής, αλλά μόνο η Αρχιτεκτονική Σχολή της Ακαδημίας. Αρχικά αυτό δεν μπορούσα να το καταλάβω, αφού μέχρι τώρα ούτε είχα παρακολουθήσει ποτέ ένα σχολείο κατασκευών ούτε είχα κάνει κανένα μάθημα αρχιτεκτονικής.

Φεύγοντας απ' το Χάνσεν Παλάς στην πλατεία Σίλερ, διαφώνησα με τον εαυτό μου. Επειδή αυτά που είχα ακούσει για τις ικανότητές μου, τώρα μου φάνηκαν σαν μια αστραπή η οποία αποκάλυπτε καθαρά μια διχογνωμία από την οποία υπέφερα εδώ και πολύ καιρό, χωρίς μέχρι τώρα να μπορώ να δώσω στον εαυτό μου μια σαφή εικόνα του γιατί και για ποιο λόγο.

Τώρα, μέσα σε λίγες μέρες ήξερα επίσης, ότι μια ημέρα θα έπρεπε να γίνω αρχιτέκτονας.

Βέβαια ο δρόμος ήταν απίστευτα δύσκολος· διότι αυτά που είχα αμελήσει μέχρι τώρα στο πρακτικό γυμνάσιο από πείσμα, τώρα θα έπαιρναν τη πικρή τους εκδίκηση. Η φοίτηση στην Αρχιτεκτονική Σχολή της Ακαδημίας εξαρτιόταν από τη φοίτηση στη Σχολή Τεχνικών Κατασκευών και η είσοδος σε αυτή απαιτούσε προηγουμένως ένα απολυτήριο εξετάσεων ενός γυμνασίου. Όλα αυτά μου έλειπαν εντελώς. Σύμφωνα με την ανθρώπινη λογική λοιπόν, δεν ήταν πλέον δυνατή μια εκπλήρωση του ονείρου μου για καλλιτέχνης.»

Είχε απορριφθεί από την Ακαδημία, είχε αποτύχει πριν ακόμη πατήσει το πόδι του στη Βιέννη. Τίποτα πιο τρομερό δεν θα μπορούσε να του είχε συμβεί. Αλλά ήταν πολύ περήφανος για να μιλήσει γι' αυτό. Έτσι μου έκρυψε αυτό που του είχε συμβεί. Δεν το είπε ούτε στη μητέρα του. Όταν ξανασυναντηθήκαμε αργότερα, σε κάποιο βαθμό είχε ξεπεράσει αυτή τη σκληρή ετυ-

μηγορία. Δεν μιλούσε πια για αυτό. Σεβόμουν τη σιωπή του και δεν τον ρώτησα γι' αυτό, επειδή υποπτευόμουν ότι κάτι δεν πήγαινε καλά με τα σχέδιά του. Μόνο τον επόμενο χρόνο, όταν ήμασταν μαζί στη Βιέννη, όλα αυτά τα περιστατικά σταδιακά αποκαλύφθηκαν.

Το ταλέντο του Αδόλφου στην αρχιτεκτονική ήταν τόσο προφανές που θα δικαιολογούσε μια εξαίρεση – πόσους λιγότερο ταλαντούχους μαθητές θα μπορούσαμε να βρούμε στην ακαδημία! Επομένως, αυτή η απόφαση ήταν τόσο μονόπλευρη και γραφειοκρατική όσο και άδικη. Χαρακτηριστική, ωστόσο, ήταν η αντίδραση του Αδόλφου σε αυτήν την επαίσχυντη μεταχείριση, γι' αυτόν. Δεν έκανε καμία προσπάθεια να αποκτήσει μια ιδιαίτερη μεταχείριση ή να ταπεινωθεί μπροστά σε ανθρώπους που δεν τον καταλάβαιναν, αλλά δεν υπήρξε και καμία απειθαρχία, καμία εξέγερση, αντ' αυτού ήρθε μια ριζική απόσυρση στον εαυτό του, μια επίμονη αποφασιστικότητα να αντιμετωπίσει αυτό το δύσκολο χτύπημα της μοίρας, ένα πικρό «τώρα, περισσότερο από ποτέ!», που πέταξε στους κυρίους της πλατείας Σίλερ, όπως και δύο χρόνια νωρίτερα, είχε κάνει και με τους δασκάλους του σχολείου. Οι απογοητεύσεις που του έφερε η ζωή έγιναν μόνο ένα κίνητρο για να αψηφήσει όλα τα εμπόδια και να συνεχίσει στο δρόμο που είχε ακολουθήσει.

Στο βιβλίο «Ο Αγώνας μου» υπάρχει η φράση: «Καθώς με έπαιρνε στα χέρια της η θεά της δυστυχίας και συχνά με απειλούσε να με συνθλίψει, μεγάλωνε η θέληση για αντίσταση και τελικά η θέληση έμεινε ο νικητής.»

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ

Θυμάμαι ότι η μητέρα του Αδόλφου έπρεπε να υποβληθεί σε μια σοβαρή επέμβαση στις αρχές του 1907. Εκείνη την εποχή βρισκόταν στο νοσοκομείο των «Αδελφών του ελέους» στην οδό Χέρενστρασσε, όπου την επισκεπτόμουν καθημερινά. Η επέμβαση πραγματοποιήθηκε από τον τότε υπεύθυνο ιατρό Δρ. Ούρμπαν. Δεν θυμάμαι ακριβώς ποια ήταν η ασθένεια, πιθανώς καρκίνος του μαστού. Η κυρία Κλάρα ανέκαμψε αρκετά για να μπορέσει να επιστρέψει ξανά στο σπίτι της, αλλά ήταν ακόμα πολύ αδύναμη και άρρωστη και έπρεπε να μείνει στο κρεβάτι. Λίγες εβδομάδες όμως, αφού ο Αδόλφος είχε μετακομίσει στη Βιέννη, φαινόταν να είναι καλύτερα, γιατί με έκπληξη τη συνάντησα τυχαία ένα πρωί στον παραλιακό δρόμο, όπου, εκείνη την εποχή, υπήρχε μια λαϊκή αγορά, γυναίκες αγρότισσες που έρχονταν από την περιοχή γύρω από την πόλη για να πουλήσουν αυγά, βούτυρο και λαχανικά. «Ο Αδόλφος είναι μια χαρά», μου είπε με χαρά, «αν ήξερα μόνο τι σπουδάζει. Δυστυχώς δεν γράφει τίποτα γι' αυτό. Πάντως φαντάζομαι ότι θα 'χει πολλά να κάνει.» Αυτά ήταν καλά νέα, τα οποία κι εμένα μου άρεσαν, γιατί ο Αδόλφος δεν μου είχε γράψει τίποτα για τις δραστηριότητές του στη Βιέννη. Το μεγαλύτερο μέρος της αλληλογραφίας μας περιστρεφόταν γύρω από τον «Μπένκιζερ», που ήταν η Στέφανι. Αλλά δεν επιτρεπόταν να το αποκαλύψω στη μητέρα του. Ρώτησα την κυρία Κλάρα πώς τα πήγαινε. Δυστυχώς, δεν τα πήγαινε καλά, μου είπε. Είχε ένα πολύ σοβαρό πόνο και συχνά δεν μπορούσε πλέον να κοιμηθεί τη νύχτα. Αλλά με προειδοποίησε ότι δεν πρέπει να γράψω τίποτα γι' αυτό στον Αδόλφο. Διότι ίσως η κατάστασή της να βελτιωνόταν ξανά. Όταν χωρίσαμε, με κάλεσε να την επισκεφτώ σύντομα.

Τότε ήμασταν πολύ απασχολημένοι στο εργαστήριο. Πράγματι η επιχείρηση δεν ήταν ποτέ τόσο καλή όσο εκείνη τη χρονιά. Η μία παραγγελία μετά την άλλη. Έπρεπε να παραδώσουμε πενήντα πλήρη κρεβάτια για μια νεόκτιστη πτέ-

ρυγα της γυναικείας κλινικής. Παρά τον μεγάλο φόρτο εργασίας, χρησιμοποιούσα κάθε ελεύθερη ώρα για τη μουσική μου κατάρτιση. Έπαιξα βιόλα τόσο στη στην ορχήστρα εγχόρδων της Μουσικής Εταιρείας όσο και στη μεγάλη Συμφωνική Ορχήστρα. Έτσι πέρασαν οι εβδομάδες, και νομίζω ότι ήταν αργά το Νοέμβριο, όταν τελικά επισκέφθηκα την κυρία Χίτλερ. Σοκαρίστηκα όταν την είδα. Πόσο μαραμένο και φθαρμένο έμοιαζε το ευγενικό, απαλό πρόσωπό της. Ήταν ξαπλωμένη στο κρεβάτι και μου άπλωσε το χλωμό, λεπτό χέρι της. Η μικρή Πάολα έσπρωξε μια καρέκλα στο κρεβάτι. Άρχισε αμέσως να μιλά για τον Αδόλφο και ήταν χαρούμενη για τον τόνο των επιστολών του που ήταν γεμάτες αυτοπεποίθηση. Της ρώτησα αν του είχε πει για την ασθένειά της. Προσφέρθηκα να γράψω εγώ του Αδόλφου αν δεν την ενοχλούσε. Αλλά τότε αρνήθηκε αμέσως αποφασιστικά. Εάν η κατάστασή της δεν βελτιωνόταν, μου εξήγησε, δεν θα είχε άλλη επιλογή από το να καλέσει τον Αδόλφο να επιστρέψει από τη Βιέννη. Φυσικά θα λυπούταν που θα τον διέκοπτε στη μέση της σκληρής δουλειάς του, αλλά τι άλλο θα μπορούσε να κάνει; Η μικρή έπρεπε να πηγαίνει στο σχολείο κάθε μέρα, η Άνγκελα είχε αρκετές δικές της ανησυχίες (περίμενε το δεύτερο παιδί της εκείνη την εποχή) και σίγουρα δεν μπορούσε να βασιστεί στον γαμπρό της Ράουμπαλ. Από τότε που πήρε το μέρος του Αδόλφου απέναντι σ’ αυτόν και υπερασπίστηκε την απόφασή του να πάει στη Βιέννη, ο Ράουμπαλ ήταν νευριασμένος μαζί της και δεν εμφανιζόταν πλέον. Επίσης, εμπόδιζε την Άνγκελα, τη σύζυγό του, να τη φροντίζει. Έτσι δεν είχε άλλη επιλογή από το να πάει στο νοσοκομείο, όπως την είχε συμβουλέψει ο γιατρός. Ο οικογενειακός γιατρός της οικογένειας Χίτλερ ήταν ο δημοφιλής γιατρός Μπλόχ (Eduard Bloch), ο οποίος ονομαζόταν στην πόλη «γιατρός των φτωχών», ένας εξαιρετικός ειδικός και ένας καλόκαρδος άνθρωπος που θυσιαζόταν για τους ασθενείς του. Εάν ο γιατρός Μπλόχ συμβούλεψε τον κυρία Χίτλερ να πάει στο νοσοκομείο, η κατάστασή της πρέπει να είναι σοβαρή. Αναρωτιόμουν αν δεν ήταν καθήκον μου να ενη-

μερώσω τον Αδόλφο. Η κυρία Κλάρα μου είπε πόσο φοβερό ήταν γι' αυτήν που ο Αδόλφος ήταν τόσο μακριά από αυτήν. Ποτέ δεν ένιωσα τόσο καθαρά όσο σε αυτήν την επίσκεψη πόσο προσκολλημένη ήταν στον γιο της. Σκεφτόταν και σχεδίαζε την ευημερία του με όλη τη δύναμη που της είχε απομείνει. Ίσως κατά τη διάρκεια αυτών των εβδομάδων ταλαιπωρίας να υποψιαζόταν, καθώς βασανιζόταν όλη τη νύχτα με τη σκέψη του, ότι υπήρχε γι' αυτόν μια ασυνήθιστη μοίρα λόγω του ειδικού του ταλέντου. Στο τέλος, μου υποσχέθηκε ότι θα μιλούσε στον Αδόλφο για την κατάστασή της. Όταν είπα αντίο στην κυρία Κλάρα εκείνο το βράδυ, ήμουν πολύ δυσαρεστημένος με τον εαυτό μου. Δεν υπήρχε τρόπος να βοηθήσω αυτή τη φτωχή γυναίκα; Ήξερα ότι ο Αδόλφος ήταν πολύ δεμένος με τη μητέρα του. Κάτι έπρεπε να γίνει. Εάν η μητέρα του χρειαζόταν πραγματικά βοήθεια, η μικρή Πάολα ήταν πολύ αδέξια και πολύ φοβισμένη για να μπορέσει να την βοηθήσει. Όταν έφτασα στο σπίτι, μίλησα με τη μητέρα μου. Συμφώνησε αμέσως να βλέπει την κυρία Χίτλερ κάθε τόσο, παρόλο που δεν την γνώριζε καθόλου. Αλλά σ' αυτή την απόφαση άσκησε βέτο ο πατέρας μου, ο οποίος, με τις υπερβολικές του ιδέες για σωστή συμπεριφορά, πίστευε ότι ήταν κακός τρόπος να προσφέρει κανείς τη βοήθειά του χωρίς να του ζητηθεί. Μετά από μερικές μέρες ξαναπήγα να δω την κυρία Κλάρα. Την βρήκα όρθια, απασχολημένη στην κουζίνα. Ένιωθε λίγο καλύτερα, και το είχε μετανιώσει που είχε ενημερώσει τον Αδόλφο για την ασθένειά της. Κάθισα μαζί της για πολύ ώρα εκείνο το βράδυ. Ήταν πιο ομιλητική από ό, τι συνήθως και, αντίθετα με τη συνήθειά της, άρχισε να μου μιλάει για τη ζωή της. Μερικά τα κατάλαβα, μερικά τα μάντεψα, ακόμη και αν τα περισσότερα από αυτά παρέμειναν ανείπωτα, αλλά αποκαλύφθηκε η ιστορία μιας ζωής ταλαιπωριών σε έναν νεαρό που τότε είχε όλες τις ελπίδες της δεκαεννιάχρονης ζωής του.

Αλλά η δουλειά ήταν πιεστική στο εργαστήριο. Η προθεσμία για την παράδοση των κρεβατιών που είχαν παραγγελθεί ήταν

κοντά και έπρεπε να τηρηθεί. Ο πατέρας μου δεν έδειχνε επιείκεια. Ακόμη και για τις καλλιτεχνικές μου φιλοδοξίες έλεγε: πρώτα η δουλειά – μετά η μουσική. Δεδομένου ότι γινόταν επίσης μια μεγάλη παράσταση, η μια πρόβα της ορχήστρας ακολουθούσε την άλλη. Μερικές φορές πραγματικά δεν ήξερα πώς να προλάβω τα πάντα. Τότε ένα πρωί, ακριβώς όπως ήμουν απασχολημένος με τα στρώματα, ο Αδόλφος εμφανίστηκε ξαφνικά στο εργαστήριο. Φαινόταν χάλια. Το πρόσωπό του ήταν τόσο χλωμό σαν να ήταν σχεδόν διαφανές, τα μάτια του θαμπά και η φωνή του βραχνή. Ένιωσα ότι μια θύελλα πόνου πρέπει να κρύβεται πίσω από την παγωμένη συμπεριφορά του. Έδινε την εντύπωση ότι έπρεπε να πολεμήσει ενάντια σε μια δυσμενή μοίρα.

Δεν με χαιρέτησε καν, καμία ερώτηση για τη Στέφανι, ούτε μια λέξη για το τι έκανε στη Βιέννη.

«Ανίατο, είπε ο γιατρός», μόνο αυτό μπόρεσε να πει ο Αδόλφος. Σοκαρίστηκα από αυτήν την κατηγορηματική διάγνωση. Μάλλον είχε ενημερωθεί για την κατάσταση της μητέρας του από τον γιατρό Μπλόχ. Ίσως είχε συμβουλευτεί άλλο γιατρό. Αλλά δεν μπορούσε να δεχτεί αυτήν την σκληρή ετυμηγορία.

Τα μάτια του έκαιγαν. Άστραφτε από θυμό. «Ανίατο – τι σημαίνει αυτό;» φώναξε. «Όχι ότι η ασθένεια είναι ανίατη, αλλά μόνο ότι οι γιατροί δεν μπορούν να την θεραπεύσουν. Η μητέρα μου δεν είναι καν μεγάλη. Σαράντα επτά χρονών δεν είναι ηλικία που πρέπει κανείς οπωσδήποτε να πεθαίνει. Αλλά μόλις οι γιατροί δεν μπορούν να κάνουν τίποτε, αμέσως λένε ότι είναι ανίατο. Ίσως αν η μητέρα μου ζούσε σε μια μελλοντική, πιο προχωρημένη εποχή και υπέφερε από την ίδια ασθένεια, θα μπορούσε να θεραπευτεί.»

Ήμουν εξοικειωμένος με τη συνήθεια του φίλου μου να μετατρέπει ό, τι αντιμετώπιζε στη ζωή σε πρόβλημα. Αλλά ποτέ δεν είχε μιλήσει με τόση πικρία, με τόσο πάθος όπως έκανε τώρα. Μου φάνηκε ξαφνικά σαν ο Αδόλφος, χλωμός, ταραγμένος, συγκλονισμένος ως τα ενδόμυχά του, να στέκεται

ακριβώς απέναντι από το θάνατο, ο οποίος ήθελε σκληρά και στυγνά τη θυσία του, και έπρεπε να διαφωνήσει και να διευθετήσει τους λογαριασμούς μαζί του.

Ρώτησα τον Αδόλφο αν χρειαζόταν τη βοήθειά μου. Άκουσε την ερώτηση, ήταν τόσο απασχολημένος με αυτόν τον διακανονισμό λογαριασμών. Τότε ξαφνικά διέκοψε τη συνομιλία και είπε με μια νηφάλια, σταθερή φωνή: «Θα μείνω στο Λιντς για να κάνω τις καθαριότητες της μητέρας μου.» – «Μπορείς να το κάνεις αυτό;» τον ρώτησα. «Κάποιος μπορεί να κάνει οτιδήποτε, αν χρειαστεί.» Αυτό ήταν το τέλος της συνομιλίας. Συνόδευσα τον Αδόλφο στο σπίτι. Ήμουν σίγουρος ότι θα ρωτούσε για τη Στέφανι τώρα, σκέφτηκα, ίσως δεν ήθελε να ρωτήσει γι' αυτήν στο εργαστήριο. Θα ήμουν πολύ χαρούμενος γι' αυτό, επειδή είχα πραγματοποιήσει τις παρατηρήσεις μου ευσυνείδητα και, ακόμη και αν δεν είχε πραγματοποιηθεί η αναμενόμενη συζήτηση, ήμουν σε θέση να του πω κάποια πράγματα γι' αυτήν. Ήλπιζα ότι ο Αδόλφος στην βαθιά συναισθηματική στενοχώρια του θα έβρισκε παρηγοριά στη σκέψη της Στέφανι. Σίγουρα έτσι ήταν. Η Στέφανι σίγουρα σήμαινε περισσότερα γι' αυτόν από ποτέ άλλοτε κατά τη διάρκεια αυτών των δύσκολων εβδομάδων. Αλλά κάθε λέξη γι' αυτήν την έσπρωξε στο βάθος της καρδιάς του, τόσο μεγάλη ήταν η ανησυχία για τη μητέρα του στο προσκήνιο των σκέψεων και των πράξεών του.

Δεν μπορώ πλέον να προσδιορίσω ακριβώς στη μνήμη μου τη στιγμή που ο Αδόλφος επέστρεψε από τη Βιέννη. Ίσως ήταν μια από τις τελευταίες μέρες του Νοεμβρίου, ίσως ήταν αρχές του Δεκεμβρίου. Αλλά οι επόμενες εβδομάδες θα παραμείνουν στη μνήμη μου ανεξίτηλες. Κατά μία έννοια, ήταν οι πιο όμορφες, πιο οικείες εβδομάδες της φιλίας μας. Το πόσο βαθιά με εντυπωσίασαν αυτές οι μέρες μπορεί να διαπιστωθεί από το γεγονός ότι από καμία άλλη περίοδο της φιλίας μας δεν ξεχωρίζουν τόσες πολλές λεπτομέρειες στη μνήμη μου. Είχε μεταμορφωθεί. Μέχρι τώρα πίστευα ότι τον ήξερα καλά και από όλες τις πλευρές. Εξάλλου, είχαμε ζήσει στενά μαζί για περισ-

σότερα από τρία χρόνια με μια αποκλειστική φιλία που δεν επέτρεπε κανένα μυστικό. Αλλά κατά τη διάρκεια αυτών των εβδομάδων μου φάνηκε σαν ο φίλος μου να έγινε ξαφνικά ένα διαφορετικό άτομο.

Είχε ξεπεράσει τα προβλήματα και τις ιδέες που συνήθως τον τάραζαν τόσο βίαια. Εξάλειψε όλες τις σκέψεις της πολιτικής! Ακόμα και τα καλλιτεχνικά του ενδιαφέροντα δεν ήταν αισθητά. Δεν ήταν τίποτα περισσότερο παρά ο πιστός, εξυπηρετικός γιος της μητέρας του.

Δεν είχα πάρει τον Αδόλφο πολύ στα σοβαρά όταν είπε ότι τώρα θα αναλάμβανε το σπιτικό στην Μπλύτενγκασσε. Μάλιστα ήξερα το πόσο περιφρονητικά σκεφτόταν ο Αδόλφος γι’ αυτές τις μονότονες δουλειές, αν και ήταν απαραίτητες. Γι’ αυτό ήμουν δύσπιστος ως προς τις καλές προθέσεις του και φανταζόμουν ότι δεν θα ξεπερνούσαν μερικές καλές χειρονομίες.

Αλλά έκανα εντελώς λάθος. Γνώριζα τον Αδόλφο πολύ λίγο από αυτήν την πλευρά και δεν είχα λάβει υπόψη ότι η απεριόριστη αγάπη του για τη μητέρα του θα του επέτρεπε να εκτελέσει αυτές τις ασυνήθιστες οικιακές δουλειές τόσο αποτελεσματικά, που η μητέρα του δεν μπορούσε να τον επαινέσει αρκετά. Έτσι μια μέρα, όταν πήγα στην Μπλύτενγκασσε, βρήκα τον Αδόλφο να γονατίζει στο πάτωμα. Είχε δεμένη μια μπλε ποδιά εργασίας και έτριβε το πάτωμα της κουζίνας, το οποίο δεν είχε πλυθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ήμουν πραγματικά έκπληκτος και πρέπει να το έδειξα, γιατί η κυρία Κλάρα χαμογέλασε παρά τον πόνο της και μου είπε: «Ορίστε, βλέπεις, ο Αδόλφος μπορεί να κάνει τα πάντα!» Τότε παρατήρησα ότι ο Αδόλφος είχε επίσης αναδιατάξει τα έπιπλα. Το κρεβάτι της μητέρας βρισκόταν τώρα στην κουζίνα γιατί θερμαινόταν κατά τη διάρκεια της ημέρας έτσι ώστε ο άρρωστος να ήταν πάντα ζεστός. Ο Αδόλφος είχε σπρώξει το ντουλάπι της κουζίνας στο σαλόνι και μετέφερε τον καναπέ στον οποίο κοιμόταν στον χώρο που είχε ελευθερώσει. Έτσι θα μπορούσε πάντα να βρίσκεται κοντά στη μητέρα του

ακόμα και τη νύχτα. Η μικρή κοιμόταν στο σαλόνι. Δεν μπορούσα να αποφύγω να ρωτήσω πώς κατάφερνε να μαγειρέψει. «Μόλις τελειώσω το τρίψιμο, μπορείς να το δεις», είπε ο Αδόλφος. Αλλά η κυρία Κλάρα με πρόλαβε. Κάθε πρωί συζητάμε με τον Αδόλφο για το τι πρέπει να μαγειρευτεί για μεσημεριανό γεύμα, μου εξήγησε. Επέμενε να επιλέγει πάντα τα αγαπημένα τους πιάτα. Είχε τόσο νόστιμη γεύση, είπε η κυρία Κλάρα, που δεν είχε φάει με τόση όρεξη για μεγάλο χρονικό διάστημα όπως είχε τις μέρες που ήταν μαζί της ο Αδόλφος.

Κοίταξα την κυρία Κλάρα, που είχε καθίσει στο κρεβάτι. Η ένταση των λέξεών της είχε χρωματίσει τα συνήθως χλωμά μάγουλά της. Η χαρά της επιστροφής του γιου και η αφοσίωσή του σε αυτήν είχε μεταμορφώσει το σοβαρό, φθαρμένο πρόσωπο. Αλλά πίσω από αυτήν τη μητρική χαρά υπήρχαν τα αναμφισβήτητα σημάδια του πόνου. Τα βαθιά αυλάκια γύρω από το σχισμένο στόμα, τα βαθιά βυθισμένα μάτια πρόδιδαν πόσο σωστή ήταν η διάγνωση του γιατρού.

Στην πραγματικότητα θα έπρεπε να γνωρίζω ότι ο φίλος μου δεν θα αποτύχει σε αυτό το έργο, κάτι που σίγουρα ήταν ασυνήθιστο γι’ αυτόν, επειδή ό, τι έκανε, το έκανε διεξοδικά. Λόγω της σοβαρότητας με την οποία έκανε τις δουλειές του νοικοκυριού, ένα σχόλιο στάθηκε στο λαιμό μου τόσο αστείο όσο ο Αδόλφος, ο οποίος ήταν πάντα τόσο επιμελής με την τακτοποίηση της ενδυμασίας του, φαινόταν με τα παλιά του ρούχα και με την ποδιά δεμένη γύρω του. Δεν μπορούσα καν να πω μια λέξη εκτίμησης, τόσο συγκινημένος ήμουν από την αλλαγμένη στάση του, γιατί ήξερα καλά πόση αυτοσυγκράτηση του στοίχισε να εκτελέσει αυτό το έργο.

Η κατάσταση της μητέρας του ήταν αρκετά μεταβλητή. Σε κάθε περίπτωση, η παρουσία του γιου της, είχε μια καλή επίδραση στη γενική κατάσταση της, τόνωνε την αυτοπεποίθησή της. Τα απογεύματα μερικές φορές σηκωνόταν από το κρεβάτι και καθόταν στην άνετη πολυθρόνα στην κουζίνα. Ο Αδόλφος περίμενε κάθε επιθυμία της και την φρόντιζε με τον πιο τρυφερό τρόπο. Ποτέ δεν είχα ανακαλύψει

αυτήν την στοργική ευαισθησία σ' αυτόν πριν. Νόμιζα ότι δεν μπορούσα να πιστέψω στα μάτια και τα αυτιά μου. Όχι πια σκληρά λόγια, ούτε άλλες ανυπόμονες παρατηρήσεις, καμιά βίαιη επιμονή στη δική του άποψη. Κατά τη διάρκεια αυτών των εβδομάδων είχε ξεχάσει εντελώς τον εαυτό του και ζούσε μόνο για να φροντίζει τη μητέρα του. Παρόλο που ο Αδόλφος είχε κληρονομήσει πολλά από τα χαρακτηριστικά του πατέρα του, όπως ισχυριζόταν επανειλημμένα η κυρία Κλάρα, σε αυτές τις κρίσιμες εβδομάδες ένιωσα ξεκάθαρα πόσο έμοιαζε με τη μητέρα του στην καρδιά. Το γεγονός ότι ήταν μόνος με τη μητέρα του τα τελευταία τέσσερα χρόνια ίσως συνέβαλε επίσης σε αυτό. Αλλά πέρα από αυτό, μια μοναδική πνευματική αρμονία μεταξύ μητέρας και γιου μου αποκαλύφθηκε που δεν είχα συναντήσει ποτέ στη ζωή μου.

Όλα όσα τους χώριζαν έμειναν στο παρασκήνιο. Ο Αδόλφος δεν μίλησε ποτέ για την απογοήτευση που είχε βιώσει στη Βιέννη. Σε γενικές γραμμές, όλες οι ανησυχίες του για το μέλλον φαινόταν να έχουν εξαφανιστεί κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Μια ατμόσφαιρα χαλαρής, σχεδόν γαλήνιας ικανοποίησης περιέβαλλε τη γυναίκα που πέθαινε.

Ο Αδόλφος, επίσης, φαινόταν να έχει ξεχάσει όλα όσα τον απασχολούσαν. Μόνο μία φορά, θυμάμαι, με συνόδευσε στην πόρτα όταν είχα αποχαιρετήσει την κυρία Κλάρα και με ρώτησε αν είχα δει τη Στέφανι. Αλλά υπήρχε τώρα ένας διαφορετικός τόνος σε αυτήν την ερώτηση. Δεν εξέφραζε πλέον την ανυπομονησία του παθιασμένου εραστή, αλλά τον κρυφό φόβο ενός νεαρού που φοβάται ότι η μοίρα θα του στερούσε το τελευταίο πράγμα που έκανε τη ζωή του να αξίζει να ζήσει. Από αυτή τη βιαστική ερώτηση, ένιωσα πόσα πολλά σήμαινε γι' αυτόν αυτό το κορίτσι, ειδικά σε αυτές τις δύσκολες μέρες, περισσότερο ίσως από ό, τι αν ήταν πραγματικά τόσο κοντά του όσο θα επιθυμούσε. Τον ηρέμησα. Συναντούσα συχνά τη Στέφανι με τη μητέρα της όταν διέσχιζα τη γέφυρα. Προφανώς δεν είχε αλλάξει τίποτα μαζί της.

Ο Δεκέμβριος ήταν κρύος και θλιβερός. Για μέρες υπήρχε μια

υγρή, ζοφερή ομίχλη πάνω από τον Δούναβη. Ο ήλιος έλαμπε σπάνια. Και αν καμιά φορά το έκαμνε, οι ακτίνες του ήταν αδύναμες και δεν έδιναν καθόλου ζεστασιά. Η κατάσταση της μητέρας του επιδεινώθηκε αισθητά. Ο Αδόλφος με συμβούλεψε να πηγαίνω κάθε δεύτερη μέρα.

Όποτε έμπαινα στην κουζίνα η κυρία Κλάρα με χαιρετούσε σηκώνοντας λίγο το χέρι της και απλώνοντάς το προς το μέρος μου. Ύστερα πότε-πότε, ένα αμυδρό χαμόγελο περνούσε πάνω από το πρόσωπό της, που τώρα είχε παραμορφωθεί από τον πόνο. Θυμάμαι ένα μικρό και πολύ σημαντικό περιστατικό. Κοιτάζοντας τα βιβλία των μαθημάτων, ο Αδόλφος είχε παρατηρήσει ότι η μικρή Πάολα δεν πήγαινε τόσο καλά στο σχολείο όσο θα ήθελε η μητέρα της. Ο Αδόλφος πήρε τότε τη μικρή από το χέρι της και την οδήγησε στο κρεβάτι της μητέρας της και εκεί την έβαλε να δώσει μια σοβαρή υπόσχεση να είναι πάντα επιμελής και να γίνει αξιοπρεπής μαθήτρια. Ίσως με αυτή τη μικρή σκηνή ο Αδόλφος ήθελε να πει στη μητέρα του ότι είχε καταλάβει τα δικά του λάθη. Αν είχε παρακολουθήσει το γυμνάσιο μέχρι να πάρει το απολυτήριό του, θα είχε αποφύγει την καταστροφή στη Βιέννη. Αυτό το γεγονός, το οποίο ήταν τόσο καθοριστικό γι’ αυτόν και το οποίο αργότερα είπε ότι τον έκανε να έρθει σε αντίθεση με τον εαυτό του για πρώτη φορά στη ζωή του, σίγουρα είχε σταθεί στο πίσω μέρος του μυαλού του κατά τη διάρκεια αυτών των φοβερών ημερών και προστέθηκε στην κατάθλιψή του.

Όταν την επόμενη μέρα ξαναπήγα στην Μπλύτενγκασσε και χτύπησα απαλά την πόρτα, ο Αδόλφος την άνοιξε αμέσως, βγήκε στον διάδρομο και έκλεισε την πόρτα πίσω του. Η μητέρα δεν τα πήγαινε καλά, μου είπε, είχε φοβερούς πόνους. Ακόμα περισσότερο από τα λόγια του, το συναίσθημα του με έκανε να συνειδητοποιήσω τη σοβαρότητα της κατάστασης. Κατάλαβα ότι ήταν καλύτερο να φύγω. Ο Αδόλφος συμφώνησε μαζί μου. Χαιρετηθήκαμε σιωπηλά και μετά έφυγα.

Τα Χριστούγεννα ήταν ήδη κοντά. Το χιόνι είχε πέσει επιτέλους και έδινε στην πόλη ένα εορταστικό πρόσωπο. Μόνο

που δεν ένιωθα καθόλου σαν να ’ταν Χριστούγεννα. Πέρασα τη γέφυρα του Δούναβη στο Ούρφαρ. Έμαθα από τους ένοικους του κτιρίου ότι η κυρία Κλάρα είχε ήδη πάρει την τελευταία μετάληψη. Ήθελα να κάνω την επίσκεψή μου όσο το δυνατόν συντομότερη. Χτύπησα και η μικρή Πάολα άνοιξε την πόρτα. Μπήκα διστακτικά. Η κυρία Κλάρα καθόταν στο κρεβάτι, ο Αδόλφος είχε τα χέρια του γύρω από τους ώμους της για να την βοηθήσει, γιατί μόλις μπορούσε να ισιώσει, ο φοβερός πόνος υποχωρούσε κάπως.

Χαιρέτησα και στάθηκα στην πόρτα. Ο Αδόλφος μου έκανε νόημα για να μπω. Καθώς στεκόμουν στην πόρτα, η κυρία Κλάρα μου κούνησε το απλωμένο χέρι της. Τα λόγια που μου είπε η γυναίκα που πέθαινε με μια χαμηλή, μόλις αντιληπτή φωνή εκείνη τη στιγμή θα μείνουν στην μνήμη μου ανεξίτηλα. «Γκούστλ», είπε – συνήθως με έλεγε μόνο «κύριε Κούμπιτσεκ», αλλά εκείνη τη στιγμή χρησιμοποίησε το όνομα που χρησιμοποιούσε για μένα ο Αδόλφος – «να παραμείνεις ένας καλός φίλος στο γιο μου, όταν δεν θα βρίσκομαι πια εδώ. Δεν έχει πια κανέναν.»

Το υποσχέθηκα με δάκρυα στα μάτια μου και μετά έφυγα. Ήταν το απόγευμα της 20ης Δεκεμβρίου.

Την επόμενη μέρα το απόγευμα ο Αδόλφος ήρθε στο σπίτι μου. Το εργαστήριο είχε ήδη κλείσει επειδή πλησίαζαν τα Χριστούγεννα. Ο Αδόλφος φαινόταν πολύ καταπονημένος. Ήταν αρκετό να δεις το ταραγμένο πρόσωπό του για να καταλάβεις τι είχε συμβεί.

Η μητέρα του είχε πεθάνει τις πρώτες ώρες του πρωινού, είπε. Η τελευταία της επιθυμία ήταν να ταφεί δίπλα στο σύζυγό της στο Λέοντινγκ. Ο Αδόλφος δεν μπορούσε να μιλήσει, η απώλεια της μητέρας του τον είχε συγκλονίσει τόσο βαθιά.

Οι γονείς μου εξέφρασαν τη συμπάθειά τους σ’ αυτόν. Αλλά η μητέρα μου είδε ότι θα ήταν καλύτερο να στραφούμε αμέσως στα πρακτικά θέματα. Έπρεπε να γίνουν οι ρυθμίσεις για την κηδεία. Ο Αδόλφος είχε ήδη πάει στο γραφείο κηδειών του Βίνκλερ (Winkler). Η κηδεία είχε οριστεί για τις 23 Δεκεμβρίου

στις εννέα η ώρα. Αλλά έπρεπε να γίνουν ακόμη πολλά. Η μετακομιδή της σορού της μητέρας στο Λέοντινγκ απαιτούσε ξεχωριστή ρύθμιση. Έπρεπε να ληφθούν τα απαραίτητα έγγραφα και να εκτυπωθούν οι ανακοινώσεις κηδείας. Όλα αυτά βοήθησαν τον Αδόλφο να ξεπεράσει το συναισθηματικό του σοκ. Αυτή και την επόμενη μέρα έκανε ήρεμος τις απαραίτητες προετοιμασίες για την κηδεία.

Το πρωί της 23ης Δεκεμβρίου 1907, η μητέρα μου και εγώ πήγαμε στο σπίτι πένθους πριν από την καθορισμένη ώρα. Ο καιρός είχε αλλάξει ξανά. Το χιόνι γλιστρούσε από τις στέγες. Οι δρόμοι ήταν υγροί και ολισθηροί. Το πρωί ήταν υγρό και ομιχλώδες. Δύσκολα μπορούσες να δεις τα σκοτεινά νερά του ποταμού.

Πήγαμε στο διαμέρισμα για να αποχαιρετήσουμε την εκλιπούσα με μερικά λουλούδια, σύμφωνα με την επικρατούσα συνήθεια. Η κυρία Κλάρα ήταν ξαπλωμένη στο κρεβάτι της. Υπήρχε μια λάμψη πάνω στο απαλό μεταμορφωμένο κηρώδες της πρόσωπο. Ένιωσα ότι ο θάνατος της ήταν μια ανακούφιση που την είχε απελευθερώσει από τον φοβερό πόνο. Η μικρή Πάολα έκλαιγε, ο Αδόλφος κρατούσε την ψυχραιμία του. Αλλά μια ματιά στα χαρακτηριστικά του ήταν αρκετή για να δεις ότι υπέφερε κατά τη διάρκεια αυτών των ωρών. Δεν ήταν μόνο το γεγονός, που τον είχε χτυπήσει τόσο βαθιά ότι ο Αδόλφος είχε πλέον χάσει και τους δύο γονείς του, ήταν ακόμη πιο σοκαρισμένος από το γεγονός ότι με την απώλεια της μητέρας του είχε χάσει το μοναδικό πλάσμα στη γη στο οποίο είχε συγκεντρώσει την αγάπη του και το οποίο τον είχε αγαπήσει ως αντάλλαγμα.

Κατέβηκα με την μητέρα μου στον δρόμο. Ήρθε ο ιερέας. Η εκλιπούσα είχε τοποθετηθεί στο φέρετρο, το οποίο μεταφέρθηκε στο διάδρομο. Ο ιερέας ευλόγησε τη νεκρή γυναίκα, και άρχισε η μικρή πομπή της κηδείας. Οι ομίχλες ήρθαν από τον Δούναβη. Μια γκρίζα, ζοφερή εικόνα, μια διάθεση γεμάτη μελαγχολία και θλίψη, όπως ταίριαζε σ' αυτήν την εκδήλωση. Ο Αδόλφος πήγαινε πίσω από το φέρετρο της μητέρας του. Φορούσε το

μακρύ μαύρο παλτό του, μαύρα γάντια και, όπως συνηθίζονταν τότε, κρατούσε ένα μαύρο καπέλο. Τα σκούρα ρούχα του έκαναν το άσπρο πρόσωπό του να φαίνεται ακόμη πιο χλωμό. Φαινόταν αυστηρός και συγκρατημένος. Στα αριστερά, επίσης ντυμένος με σκούρα ρούχα, περπατούσε ο γαμπρός του ο Ράουμπαλ, στη μέση ήταν η εντεκάχρονη Πάολα· η Άνγκελα, που ήταν ήδη σε αρκετά προχωρημένη στην εγκυμοσύνη, ήταν σε μια κλειστή άμαξα που ακολουθούσε τους πενθούντες. Ίσως αυτός να ήταν ο λόγος ότι ακριβώς πίσω από την οικογένεια κινείτο μια άμαξα, που συνέβαλε στο γεγονός ότι ολόκληρη η πομπή της κηδείας μου έκανε τόσο ζοφερή εντύπωση. Εκτός από τη μητέρα μου και εμένα, λίγοι κάτοικοι του κτιρίου στην Μπλύτενγκασσε Νο 9 ακολουθούσαν το φέρετρο, καθώς και μερικοί γείτονες και γνωστοί από το προηγούμενο διαμέρισμα στην Χούμπολντστρασσε. Και η μητέρα μου αμέσως ένιωσε πόσο μικρή ήταν αυτή η κηδεία, αλλά με τον ευγενικό της τρόπο προστάτευε αμέσως τους ανθρώπους που δεν είχαν έρθει στην κηδεία. Αύριο ήταν τα Χριστούγεννα, μου είπε, και ήταν αδύνατο για πολλές γυναίκες, με την καλύτερη θέληση στον κόσμο, να ξεφύγουν.

Στην πύλη της εκκλησίας το φέρετρο ανασηκώθηκε από την άμαξα και μεταφέρθηκε μέσα στην εκκλησία. Μετά την λειτουργία έγινε η νεκρώσιμη ακολουθία. Αφού η εκλιπούσα ήταν να μεταφερθεί στο Λέοντινγκ, η νεκρώσιμη ακολουθία πέρασε το φέρετρο από τον κεντρικό δρόμο του Ούρφαρ. Οι καμπάνες της εκκλησίας χτύπησαν όταν η μικρή πομπή πλησίασε τον κεντρικό δρόμο. Κοίταξα ακούσια τα παράθυρα του σπιτιού στο οποίο ζούσε η Στέφανι. Μήπως η ένθερμη επιθυμία μου να μην εγκαταλείψει τον φίλο μου σε αυτήν, την δύσκολη ώρα, την καλούσε; Μπορώ ακόμα να δω πώς άνοιξε το παντζούρι στο γνωστό παράθυρο, πώς εμφανίστηκε ένα νεαρό κορίτσι και η Στέφανι να κοιτάει με ενδιαφέρον την μικρή πομπή που περνούσε από κάτω. Κοίταξα τον Αδόλφο. Το πρόσωπό του παρέμεινε αμετάβλητο. Αλλά δεν είχα καμία αμφιβολία ότι κι αυτός είχε δει τη Στέφανι. Όπως μου είπε αρ-

γότερα, ήταν πράγματι έτσι, και μου εξομολογήθηκε με το πόσο παρηγορήθηκε από τη θέα της αγαπημένης του σε αυτή την οδυνηρή ώρα. Ήταν από πρόθεση, ήταν τυχαίο που η Στέφανι πήγε στο παράθυρο εκείνη τη στιγμή; Δεν μπορώ να πω. Ίσως να είχε μόλις ακούσει τις καμπάνες της εκκλησίας και ήθελε να δει τι σήμαινε αυτό το χτύπημα τόσο νωρίς. Ο Αδόλφος φυσικά ήταν σίγουρος ότι εμφανίστηκε γιατί ήθελε να εκφράσει τη συμπάθειά της για αυτόν.

Μια δεύτερη, κλειστή, μονή άμαξα περίμενε στον κεντρικό δρόμο, στην οποία μπήκαν ο Αδόλφος και η αδερφή του Πάολα ενώ η πομπή διαλυόταν. Ο Ράουμπαλ ανέβηκε στην άμαξα που ήταν η σύζυγός του. Κατόπιν, η νεκροφόρα και δύο άμαξες ξεκίνησαν για να πάνε στο Λέοντινγκ για τον ενταφιασμό.

Την επόμενη μέρα, 24 Δεκεμβρίου, ο Αδόλφος ήρθε στο σπίτι μου το πρωί. Φαινόταν τόσο εξαντλημένος που νόμιζες ότι θα καταρρεύσει ανά πάσα στιγμή. Φαινόταν απελπισμένος, αρκετά άδειος, χωρίς σπίθα ζωής μέσα του. Καθώς ένιωσε το πόσο ανησυχούσε η μητέρα μου γι’ αυτόν, ζήτησε συγγνώμη και εξήγησε ότι δεν είχε κοιμηθεί για μέρες. Ανέφερε ότι η μητέρα του είχε ταφεί χθες στο νεκροταφείο του Λέοντινγκ στο πλευρό του πατέρα του. Με αυτό είχε εκπληρωθεί η τελευταία της επιθυμία να ενωθεί με τον άντρα της στο θάνατο.

Η μητέρα μου τον ρώτησε πού θα ’θελε να περάσει την παραμονή των Χριστουγέννων. Ο Αδόλφος είπε ότι αυτός και η αδερφή του είχαν προσκληθεί από τον Ράουμπαλ σήμερα. Η Πάολα έχει ήδη πάει εκεί, αλλά δεν είχε αποφασίσει ακόμα αν θα πάει ή όχι. Η μητέρα μου τον παρότρυνε, λόγω του θανάτου της μητέρας του, να εκμεταλλευτεί τα Χριστούγεννα μια ειρηνική περίσταση, τώρα που όλα τα μέλη της οικογένειας είχαν υποστεί την ίδια απώλεια. Ο Αδόλφος άκουγε τα λόγια της μητέρας μου και ήταν σιωπηλός. Αλλά όταν βρεθήκαμε μόνοι, μου είπε ξαφνικά: «Δεν θα πάω στον Ράουμπαλ.»

«Πού θα πας τότε;» τον ρώτησα ανυπόμονα, «σήμερα είναι παραμονή των Χριστουγέννων.»

Ήθελα να του ζητήσω να έρθει και να μείνει μαζί μας στη

μικρή μας γιορτή. Αλλά δεν με άφησε να τελειώσω, και με σταμάτησε αμέσως, παρά τη θλίψη του.

Όμως έπειτα συγκεντρώθηκε. Τα μάτια του ξαφνικά έγιναν λαμπερά. Είπε: «Ισως θα πάω στη Στέφανι.» Με αυτό έφυγε.

Αυτή η απάντηση αντιστοιχούσε στη φύση του φίλου μου με δύο τρόπους. Πρώτον, επειδή ήταν σε θέση σε τέτοιες στιγμές να ξεχάσει εντελώς ότι η σχέση του με τη Στέφανι ήταν μόνο ένας ευσεβής πόθος και μια ιδέα, μια όμορφη ψευδαίσθηση και τίποτα περισσότερο και επιπλέον, γιατί ακόμη και αν το συνειδητοποιούσε, μετά από νηφάλιο συλλογισμό, βρισκόμενος σε τόσο δύσκολες στιγμές, θα προτιμούσε να μείνει στα όνειρά του παρά να το εκμυστηρευτεί σε ξένους.

Αργότερα μου παραδέχτηκε ότι είχε αποφασίσει πραγματικά να πάει στη Στέφανι εκείνο το βράδυ, αν και του ήταν απόλυτα ξεκάθαρο ότι μια τόσο γρήγορη επίσκεψη, εντελώς αιφνιδιαστική, χωρίς καν να είναι επίσημα γνωστή στη Στέφανι, ειδικά την παραμονή των Χριστουγέννων, θα ήταν αντίθετη με όλους τους καλούς τρόπους και τα κοινωνικά έθιμα και πιθανώς θα σήμαινε το τέλος των σχέσεών του μαζί της. Αλλά στο δρόμο είδε τον Ρίχαρντ, τον αδερφό της, που περνούσε τις διακοπές του στο Λιντς σαν φοιτητής. Αυτή η απροσδόκητη συνάντηση τον είχε κάνει να εγκαταλείψει το σχέδιό του, γιατί θα ήταν οδυνηρό γι’ αυτόν εάν ο Ρίχαρντ, όπως ήταν αναπόφευκτο, ήταν παρών στη σχεδιαζόμενη συζήτηση με τη Στέφανι. Δεν μπορούσα και δεν ήθελα να κάνω άλλες ερωτήσεις. Δεν είχε σημασία αν ο Αδόλφος εξαπατούσε τον εαυτό του με αυτό το πρόσχημα ή αν ήθελε μόνο να υπερασπιστεί τη συμπεριφορά του απέναντί μου. Φυσικά, κι εγώ είχα δει τη Στέφανι στο παράθυρο. Η συμπάθεια που έδειχνε το πρόσωπό της ήταν αναμφισβήτητα γνήσια. Αλλά αμφιβάλλω πάρα πολύ αν η Στέφανι αναγνώρισε ακόμη και τον Αδόλφο στην ασυνήθιστη εμφάνιση και σε αυτές τις περίεργες συνθήκες. Φυσικά όμως δεν εξέφρασα αυτήν την αμφιβολία, γιατί ήξερα ότι κάνοντας αυτό θα στερούσα απ’ τον φίλο μου την τελευταία του ελπίδα.

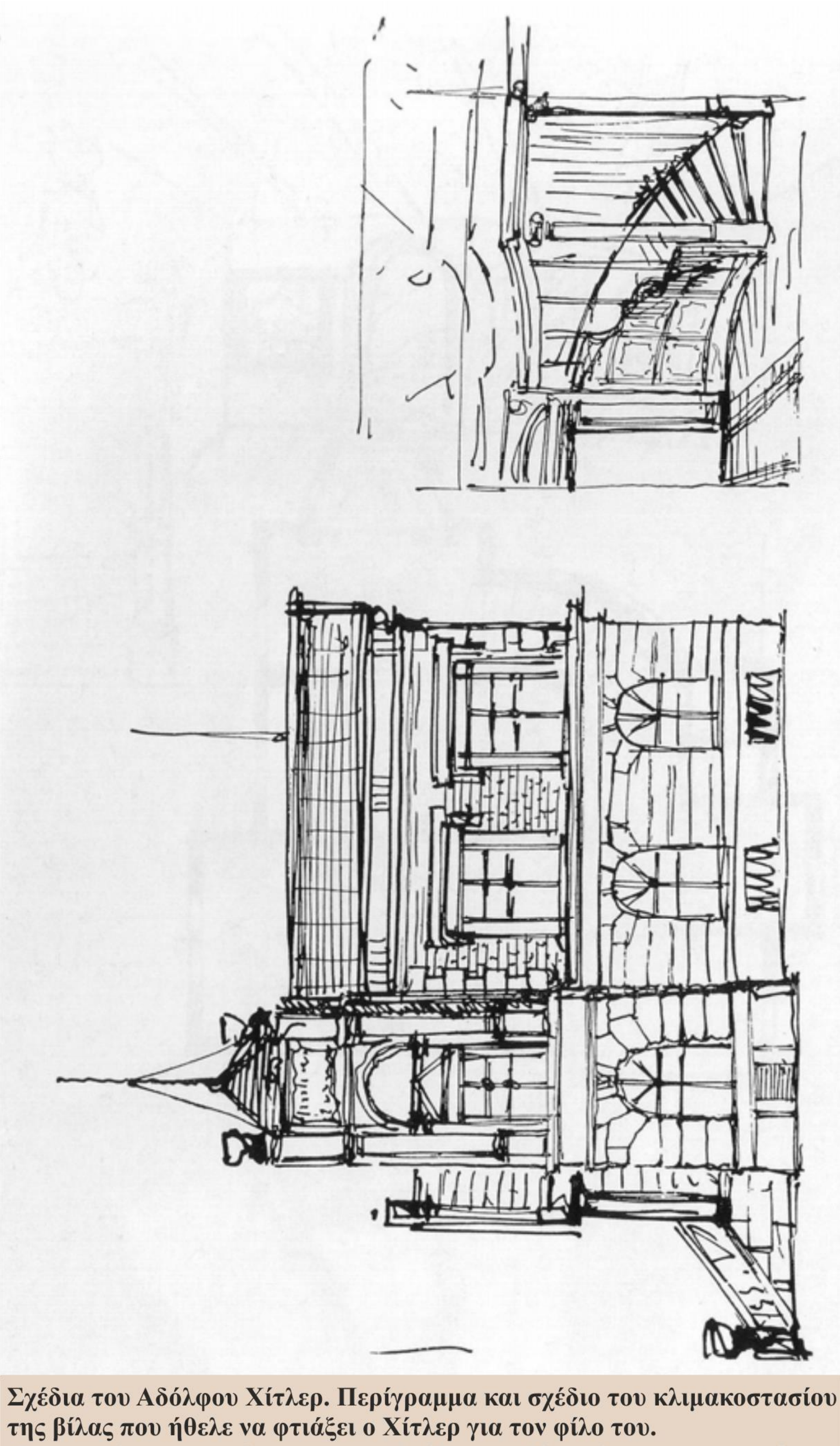

Σχέδια του Αδόλφου Χίτλερ. Περίγραμμα και σχέδιο του κλιμακοστασίου της βίλας που ήθελε να φτιάξει ο Χίτλερ για τον φίλο του.
(Το πρωτότυπο αυτού και των ακολούθων σχεδίων είναι στην κατοχή του συγγραφέα)

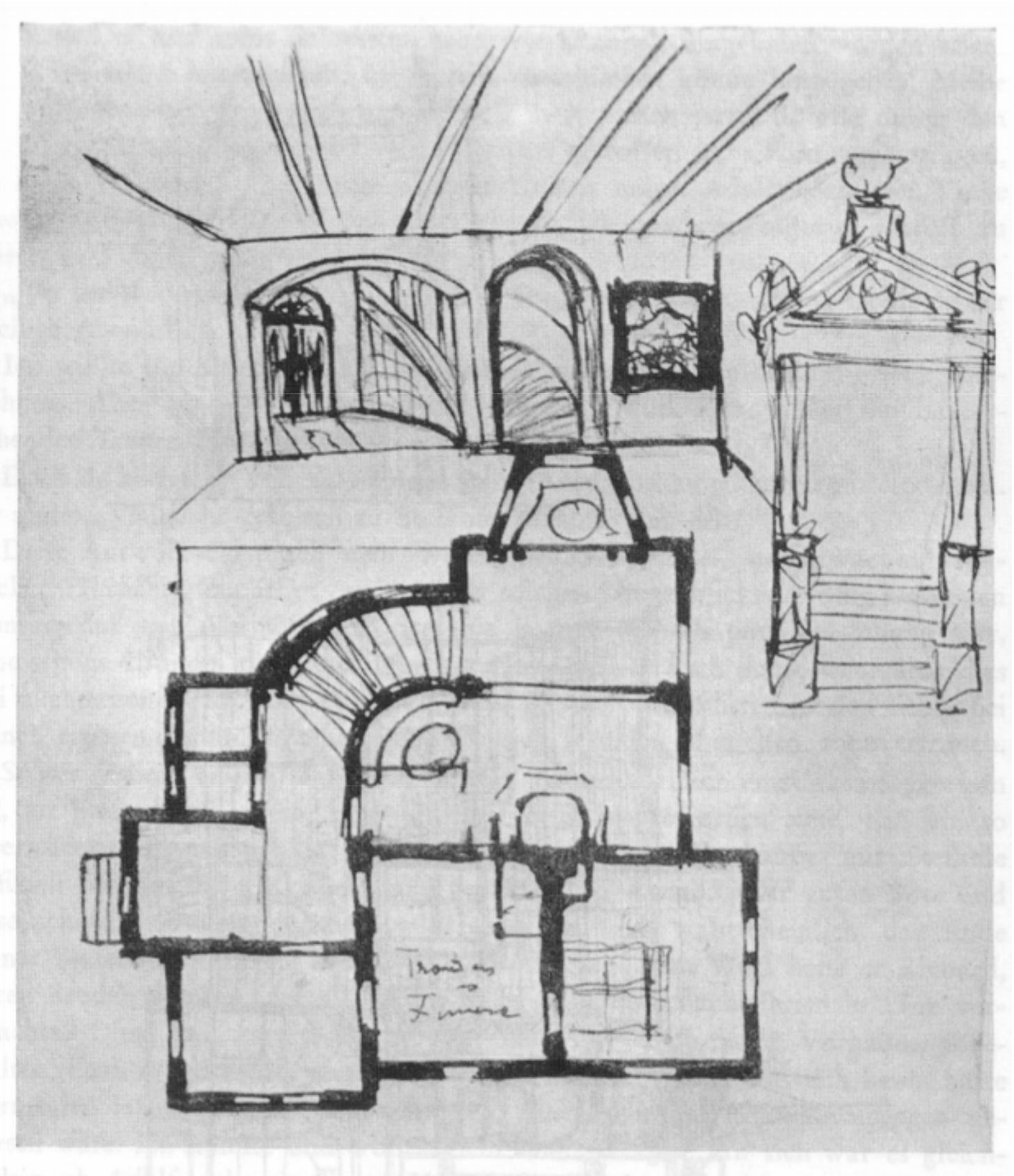

Σκίτσο της κάτοψης της αίθουσας εισόδου και της πύλης της βίλας που προορίζονταν για τον φίλο του. Το σχέδιο της πύλης είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικό. Εκείνη την εποχή, ο Χίτλερ έκανε τέτοια σκίτσα σε μεγάλο αριθμό.

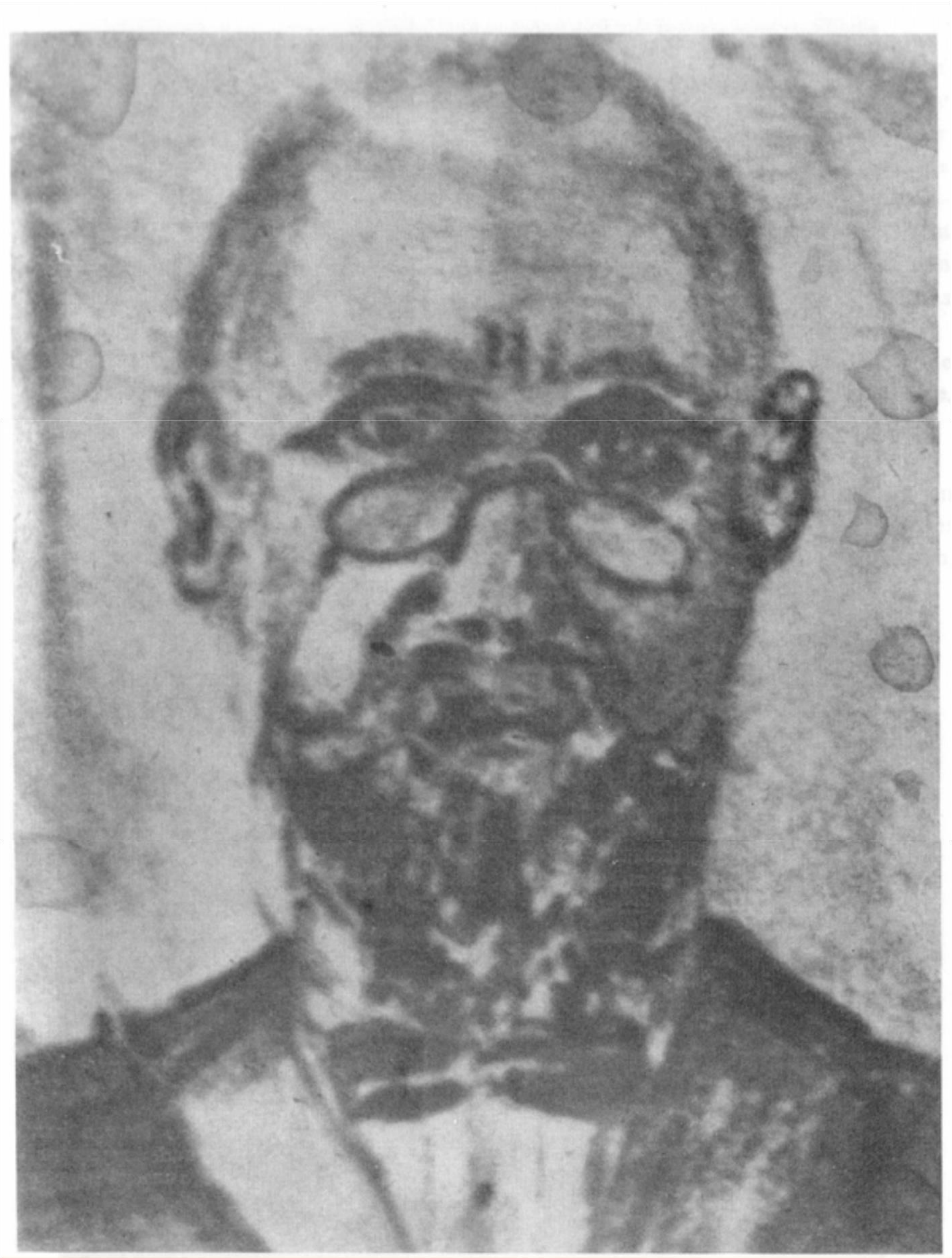

Δρ. Λίοπολντ Πετς, καθηγητής ιστορίας στο γυμνάσιο στο Στάγιερ, ο οποίος θαυμαζόταν πάρα πολύ από τον Χίτλερ. Από την ιδιοκτησία του συγγραφέα.

Η Στέφανι, η κρυφή εφηβική αγάπη του Αδόλφου Χίτλερ.
Στην εικόνα εμφανίζεται με επίσημο φόρεμα.

Μπορώ πολύ καλά να φανταστώ πώς ήταν η θλιβερή παραμονή των Χριστουγέννων του 1907 για τον φίλο μου. Δεν ήθελε να πάει στον Ράουμπαλ, μια απόφαση που μπορούσα να καταλάβω. Θα μπορούσα επίσης να καταλάβω το ότι ο Αδόλφος δεν ήθελε να ενοχλήσει με την παρουσία του τα μικρά, ήσυχα οικογενειακά μας Χριστούγεννα, στα οποία τον προσκάλεσα. Η γαλήνια αρμονία του σπιτιού μας θα τον έκανε να νιώσει τη μοναξιά του ακόμη περισσότερο. Από αυτήν την άποψη, σε σχέση με τον Αδόλφο ένιωθα πολύ τυχερός, επειδή είχα όλα όσα είχε χάσει: τον πατέρα που με φρόντιζε, τη μητέρα που με αγαπούσε, το ήσυχο σπίτι που με καλωσόριζε στην ειρήνη του.

Αλλά αυτός; Πού θα ’πρεπε να πάει εκείνη την παραμονή των Χριστουγέννων; Δεν είχε γνωστούς, φίλους, κανέναν που θα τον υποδεχόταν με ανοιχτή καρδιά. Γι’ αυτόν όλα ήταν ξένα και άδεια.

Έτσι πήγε – στη Στέφανι. Δηλαδή: στα όνειρά του!

Το μόνο που μου είχε πει ο Αδόλφος για εκείνη την παραμονή των Χριστουγέννων ήταν ότι είχε περιπλανηθεί στο δρόμο για πολλές ώρες. Μόνο το πρωί επέστρεψε στο σπίτι της μητέρας του και κοιμήθηκε. Αυτά που σκεφτόταν, ένιωθε και υπέφερε μου έκρυψε.

«ΕΛΑ ΜΑΖΙ ΜΟΥ, ΓΚΟΥΣΤΛ!»

Πόσο συχνά έλεγε αυτά τα λόγια ειρωνικά ο Αδόλφος όταν μιλούσε για την πρόθεσή του να μετακομίσει στη Βιέννη. Αλλά όταν αργότερα συνειδητοποίησε πόσο με εντυπωσίαζε αυτή τη δήλωση, την οποία στην αρχή δεν την εννοούσε καθόλου στα σοβαρά, εξοικειώθηκε με την ιδέα ότι θα μετακόμιζα μαζί του στη Βιέννη, εκείνος για να παρακολουθήσει την Ακαδημία Τεχνών και εγώ το Ωδείο. Με τη μεγαλειώδη φαντασία του παρήγαγε μια τόσο πολύχρωμη εικόνα αυτής της ζωής, τόσο σαφή και τόσο λεπτομερή, που συχνά δεν ήξερα αν ήταν απλώς ευσεβής πόθος ή πραγματικότητα. Για μένα, τέτοιες φαντασιώσεις είχαν ένα πολύ πραγματικό υπόβαθρο. Είχα μάθει καλά το εμπόριό μου και έκανα τον πατέρα μου και τους πελάτες μας απόλυτα ικανοποιημένους με τις προσπάθειές μου. Αλλά η δουλειά στο σκονισμένο εργαστήριο είχε καταστρέψει την υγεία μου και ο γιατρός, ο μυστικός σύμμαχός μου, με συμβούλεψε με έμφαση να μην συνεχίσω να εργάζομαι σαν ταπετσιέρης. Αυτό σήμαινε για μένα ότι θα προσπαθούσα να κάνω επάγγελμά μου τη μουσική, στην οποία ανήκε ολόκληρη η καρδιά μου. Μια επιθυμία που έπαιρνε ολοένα και πιο συγκεκριμένη μορφή, αν και τα εμπόδια ήταν πολλά. Είχα μάθει ό,τι θα μπορούσα να μάθω στο Λιντς. Οι δάσκαλοί μου, επίσης, με ενθάρρυναν να αφοσιωθώ πλήρως στη μουσική. Αλλά αυτό για μένα σήμαινε ότι θα πήγαινα στη Βιέννη. Έτσι αυτό, το «Έλα μαζί μου, Γκούστλ!» το οποίο ο φίλος μου έλεγε στην αρχή τόσο ειρωνικά, πήρε τον χαρακτήρα μιας σταθερής πρόσκλησης και ενός συγκεκριμένου στόχου. Παρ' όλα αυτά, δεν πιστεύω ότι, δεδομένης της συντηρητικής μου φύσης, θα κατάφερνα να αλλάξω το επάγγελμά μου και να μετακομίσω στη Βιέννη εάν ο Αδόλφος δεν είχε αναλάβει αποφασιστική δράση. Στην αρχή ο φίλος μου σίγουρα σκεφτόταν τον εαυτό του. Φοβόταν να πάει στη Βιέννη μόνος του, γιατί αυτό το τρίτο ταξίδι του εκεί ήταν διαφορετικό από τις προηγούμενες επισκέψεις του. Τότε, είχε ακόμα τη μητέρα του και, παρόλο

που ήταν στη Βιέννη, το ήσυχο σπίτι του εξακολουθούσε να υπάρχει. Δεν ήταν ένα βήμα προς το ξένο, στο άγνωστο, γιατί γνωρίζοντας ότι η μητέρα του τον περίμενε και τον καλωσόριζε με ανοιχτές αγκάλες ανά πάσα στιγμή και σε οποιαδήποτε κατάσταση, ό, τι κι αν είχε συμβεί, έδινε μια σταθερή και αξιόπιστη έννοια στην ανασφαλή ζωή του. Το σπίτι της μητέρας ήταν το ήσυχο σημείο, γύρω από το οποίο περιστρεφόταν η θυελλώδης ύπαρξή του. Τώρα αυτό το στήριγμα το είχε χάσει. Εάν πήγαινε τώρα στη Βιέννη, θα ήταν η τελευταία και τελική απόφαση από την οποία δεν θα υπήρχε καμία επιστροφή, δηλαδή, ένα άλμα στο σκοτάδι, το ατελείωτο. Τους μήνες που είχε περάσει στη Βιέννη το περασμένο φθινόπωρο, δεν μπόρεσε να κάνει φίλους πουθενά. Ίσως δεν είχε καμία επιθυμία να το κάνει. Στη Βιέννη ζούσαν οι συγγενείς της μητέρας του, με τους οποίους είχε έρθει προηγουμένως σε κάποια επαφή και, εκτός αν έχω κάνει λάθος, είχε μείνει ακόμη και μαζί τους κατά την πρώτη παραμονή του στη Βιέννη. Ποτέ δεν πήγε να τους δει ξανά και δεν τους ανάφερε καν. Ο λόγος που απέφευγε τους συγγενείς του είναι κατανοητός. Φοβόταν ότι θα τον ρωτήσουν για τη δουλειά του, για τα προς το ζην. Σίγουρα θα ήξεραν ότι η αποδοχή του στην Ακαδημία είχε απορριφθεί. Θα ήθελε μάλλον να υπομείνει την πείνα και τις δυσκολίες παρά να αναζητήσει βοήθεια από τους συγγενείς του. Επομένως, τίποτα δεν ήταν πιο φυσικό από το ότι θα έπρεπε να με πάρει μαζί του στη Βιέννη, επειδή δεν ήμουν μόνο ο έμπιστος φίλος του, αλλά και ο μόνος που γνώριζε το μυστικό της μεγάλης αγάπης του. Αυτό το «Έλα μαζί μου, Γκούστλ!» από το στόμα του Αδόλφου, από τότε που είχε πεθάνει η μητέρα του, είχε αρχίσει να ακούγεται περισσότερο σαν μια φιλική παράκληση.

Μετά την Πρωτοχρονιά του 1908, πήγα με τον Αδόλφο στον τάφο των γονέων του στο Λέοντινγκ. Ήταν μια όμορφη, πολύ κρύα χειμερινή μέρα που έμεινε στη μνήμη μου. Το χιόνι κάλυπτε όλα τα γνωστά αξιοθέατα. Ο Αδόλφος γνώριζε κάθε λεπτομέρεια εδώ, γιατί αυτή ήταν η διαδρομή του για το σχολείο για αρκετά χρόνια. Όταν φτάσαμε στην κορυφή του

δημοτικού μουσείου, τα σπίτια του Λέοντινγκ ήταν κάτω από εμάς, μαζεμένα κοντά γύρω από την εκκλησία. Τα βουνά στέκονταν πάνω από την πλατιά πεδιάδα, αστράπτωντας στο χιόνι του χειμώνα, από το Χόε Πριλ (Hohen Priel) μέχρι το Ούντεσμπεργκ (Untersberg) του Σάλτσμπουργκ, κάθε κορυφή ανυψώνονταν καθαρά απέναντι στον γαλάζιο ουρανό.

Ο Αδόλφος ήταν πολύ ήρεμος. Με εντυπωσίασε αυτή η αλλαγή. Ήξερα πόσο βαθιά τον είχε κλονίσει ο θάνατος της μητέρας του, πώς υπέφερε και σωματικά, πώς είχε σχεδόν καταρρεύσει από την εξάντληση. Η μητέρα μου τον είχε προσκαλέσει να δειπνήσει μαζί μας στις χριστουγεννιάτικες διακοπές, έτσι ώστε τουλάχιστον να ξανακερδίσει τη δύναμή του και να ξεφύγει για λίγο από το άδειο, κρύο σπίτι στο οποίο όλα του θύμιζαν τη μητέρα του. Είχε έρθει για φαγητό. Κάθισε στο τραπέζι πολύ σοβαρός, σιωπηλός, κλειστός. Δεν είχε έρθει ακόμη η ώρα για να συζητήσουμε μαζί του τα μελλοντικά του σχέδια.

Ακόμα και τώρα, καθώς περπατούσε με σοβαρό ύφος δίπλα μου, φαινόταν πολύ μεγαλύτερος από εμένα, πολύ πιο ώριμος, πιο αρρενωπός, – ήταν ακόμα βαθιά βυθισμένος στις δικές του υποθέσεις. Αλλά με εξέπληξε το πόσο ξεκάθαρα και σκόπιμα μίλησε για αυτές τώρα. Σχεδόν σαν να ήταν υποθέσεις κάποιου άλλου: η Άνγκελα τον είχε ενημερώσει ότι η Πάολα θα έμενε μαζί τους τώρα. Ο σύζυγός της είχε συμφωνήσει σ’ αυτό, αλλά αρνήθηκε να δεχτεί τον Αδόλφο στην οικογένεια επειδή είχε συμπεριφερθεί με αγένεια απέναντί του. Αυτό τον απάλλαξε από τη μεγαλύτερη έγνοια, γιατί η μικρή τώρα θα είχε ένα ασφαλές σπίτι. Ο ίδιος δεν είχε ποτέ την πρόθεση να τεθεί υπό τη φροντίδα του Ράουμπαλ. Είχε ευχαριστήσει την Άνγκελα και την είχε ενημερώσει ότι όλα τα έπιπλα των γονιών του ανήκαν στην Πάολα. Τα έξοδα της κηδείας είχαν πληρωθεί από την περιουσία της μητέρας. Παρεμπιπτόντως, η Άνγκελα είχε γεννήσει την προηγούμενη ημέρα. Αυτό το δεύτερο παιδί της ήταν ένα κοριτσάκι που ήθελε επίσης να το βαφτίσει Άνγκελα. Επιπλέον, ο κηδεμόνας του, ο δήμαρχος του Λέοντινγκ, ανέλα-

βε τη ρύθμιση των κληρονομικών θεμάτων και ήθελε επίσης να τον βοηθήσει να υποβάλει αίτηση για σύνταξη ορφανού.

Όλα αυτά ακούγονταν πολύ νηφάλια και λογικά. Στη συνέχεια, άρχισε να μιλάει για τη Στέφανι. Ήταν αποφασισμένος, είπε, να δώσει ένα τέλος στην παρούσα κατάσταση. Στην επόμενη ευκαιρία, θα συστηνόταν στη Στέφανι και τη μητέρα της καθώς αυτό δεν ήταν δυνατό κατά τη διάρκεια των εορτών των Χριστουγέννων. Ήταν καιρός, είπε, να παρθεί μια απόφαση.

Περάσαμε από το χειμερινό χιονισμένο χωριό. Υπήρχε ένα μικρό μονώροφο σπίτι, στον αριθμό 61, που κάποτε ανήκε στον πατέρα του Αδόλφου. Το μεγάλο μελισσοκομείο για το οποίο ο πατέρας του ήταν τόσο περήφανος ήταν ακόμα εκεί. Με την πώληση του ακινήτου, όλα είχαν πέσει σε ξένα χέρια. Ο Αδόλφος δεν γνώριζε τους ανθρώπους που ζούσαν τώρα στο σπίτι του πατέρα του. Δίπλα ακριβώς ήταν το νεκροταφείο. Ο τάφος του πατέρα του, στον οποίο είχε θαφτεί και η μητέρα του, ήταν κοντά στον ανατολικό τοίχο. Το χιόνι κάλυπτε το φρέσκο μικρό ανάχωμα μπροστά στον οποίο σταματήσαμε. Ο Αδόλφος στάθηκε μπροστά του με μια σοβαρή, ακίνητη έκφραση. Το πρόσωπό του ήταν σκληρό και αυστηρό, ούτε ένα δάκρυ δεν έτρεχε απ’ τα μάτια του. Οι σκέψεις του ήταν στην αγαπημένη του μητέρα. Στάθηκα δίπλα του και προσευχήθηκα.

Στο δρόμο για το σπίτι, ο Αδόλφος μου εξήγησε ότι πιθανότατα θα έμενε στο Λιντς καθ’ όλη τη διάρκεια του Ιανουαρίου έως ότου διατεθεί το σπίτι και διευθετηθούν τα περιουσιακά στοιχεία. Προέβλεπε, όπως μου είπε, μια έντονη λογομαχία με τον κηδεμόνα του. Σίγουρα είχε το καλύτερο στο μυαλό του γι’ αυτόν. Αλλά τι νόημα θα είχε γι’ αυτόν, αν το «καλύτερο» δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μια μαθητεία σε έναν αρτοποιό στο Λέοντινγκ;

Ο ηλικιωμένος Γιόζεφ Μάγιερχοφερ, ο κηδεμόνας του Χίτλερ, που πέθανε το 1956, φυσικά, ρωτήθηκε συχνά για τις εμπειρίες και τις εντυπώσεις που είχε αποκτήσει για τον νεαρό Χίτλερ. Με τον απλό, ανιδιοτελή τρόπο του, ο Μάγιερχοφερ

έδωσε πληροφορίες σε όλους όσους ήρθαν σε αυτόν, πρώτα στους εχθρούς, μετά στους φίλους και, στη συνέχεια, και πάλι στους εχθρούς του προστατευομένου του. Αλλά κάθε φορά έλεγε τα ίδια πράγματα χωρίς να ανησυχεί για τη στάση αυτού που έκανε τις ερωτήσεις. Σε όλο το χρονικό διάστημα με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, δεν άλλαξε ούτε λέξη στις δηλώσεις του.

Μια μέρα τον Ιανουάριο του 1908, θα 'λεγε, ο Χίτλερ Άντι, μεγάλος, με το σκούρο μουστακάκι στο πάνω χείλος του και μια βαθιά φωνή, σχεδόν ένας ώριμος άντρας, ήρθε να τον δει για να συζητήσει το ζήτημα της κληρονομιάς του. Αλλά η πρώτη του πρόταση ήταν: «Κύριε κηδεμόνα, θα επιστρέψω στη Βιέννη.» Κάθε απόπειρα να μεταπειστεί αποτύγχανε, ένας πεισματάρης σαν τον πατέρα του, τον γερο-Χίτλερ.

Ο Γιόζεφ Μάγιερχοφερ είχε κρατήσει και τα έγγραφα που σχετίζονται με αυτές τις διαπραγματεύσεις. Η αίτηση που είχε γράψει ο Αδόλφος εξ ονόματος του κηδεμόνα για να λάβει τη σύνταξη ορφανού για τον εαυτό του και την αδερφή του Πάολα έχει την ακόλουθη διατύπωση:

Προς την Σεβαστή Αυτοκρατορική και Βασιλική Διοίκηση Οικονομικών!

Οι κάτωθι υπογεγραμμένοι αιτούμαστε την ευγενική χορήγηση της σύνταξης ορφανού που οφείλεται σε αυτούς. Και οι δύο αιτούντες, μετά το θάνατο της μητέρας τους, χήρα αυτοκρατορικού και βασιλικού τελωνειακού υπαλλήλου, που χάθηκε λόγω θανάτου στις 21 Δεκεμβρίου 1907, είναι τώρα χωρίς κανένα γονέα, είναι ανήλικοι και είναι ανίκανοι να κερδίσουν τα προς το ζην. Ο κηδεμόνας και των δύο αιτούντων, εκ των οποίων ο Αδόλφος Χίτλερ γεννήθηκε στις 20 Απριλίου 1889 στο Μπράουναου αμ-Ίν και η Πάολα Χίτλερ που γεννήθηκε στις 21 Ιανουαρίου 1898 στο Φίλσχαμ του Λάμπαχ, της Άνω Αυστρίας, είναι ο κύριος Γιόζεφ Μάγιερχοφερ στο Λέοντινγκ του Λιντς. Και οι δύο αιτούντες διαμένουν στο Λιντς. Επαναλαμβάνοντας με σεβασμό το αίτημά τους

Ούρφαρ 10 Φεβρουαρίου 1908
Αδόλφος Χίτλερ   Πάολα Χίτλερ

Παρεμπιπτόντως, ο Αδόλφος προφανώς υπέγραψε αυτό το αίτημα και για την αδερφή του Πάολα, επειδή και στις δύο υπογραφές στο όνομα «Χίτλερ» υπάρχει το ίδιο κεκλιμένο στυλ προς τα κάτω, το οποίο έγινε τόσο χαρακτηριστικό της μεταγενέστερης υπογραφής του Χίτλερ. Επιπλέον, ο Αδόλφος είχε κάνει λάθος σχετικά με την ημερομηνία γέννησης της αδερφής του. Η Πάολα δεν γεννήθηκε το 1898, αλλά το 1896, οπότε έκανε την μικρή δύο χρόνια νεότερη.

Η νομοθεσία που ίσχυε τότε για τις αποζημιώσεις όριζε ότι τα ορφανά χωρίς γονείς, στο βαθμό που δεν έχουν δικά τους μέσα και δεν έχουν συμπληρώσει ακόμη την ηλικία των είκοσι τεσσάρων, δικαιούνται σύνταξη ορφανού στο συνολικό ποσό της μισής σύνταξης της χηρείας που έπαιρνε η μητέρα τους.

Μετά το θάνατο του συζύγου της, η κυρία Χίτλερ έπαιρνε σύνταξη εκατό κορωνών το μήνα. Τα δύο παιδιά, ο Αδόλφος και η Πάολα, που τώρα είχαν γίνει ορφανά, δικαιούνταν συνολικά πενήντα κορώνες το μήνα. Ο Αδόλφος έπαιρνε είκοσι πέντε κορώνες το μήνα. Φυσικά, αυτά δεν ήταν αρκετά για να βγάλει τα προς το ζην. Συγκριτικά, θέλω απλώς να αναφέρω ότι ο Αδόλφος έπρεπε να πληρώνει μόνο για το δωμάτιο της κυρίας Τσάκρεε δέκα κορώνες το μήνα.

Το αίτημα έγινε δεκτό σύμφωνα με το νόμο. Η πρώτη πληρωμή πραγματοποιήθηκε στις 12 Φεβρουαρίου 1908, όταν ο Αδόλφος ήταν ήδη στη Βιέννη. Παρεμπιπτόντως, ο Αδόλφος παραιτήθηκε από αυτή τη σύνταξη τρία χρόνια αργότερα υπέρ της αδελφής του Πάολα, αν και θα είχε το δικαίωμα να παίρνει αυτή τη σύνταξη έως ότου γίνει είκοσι τεσσάρων, δηλαδή μέχρι τον Απρίλιο του 1913. Αυτή η δήλωση αποποίησης του Αδόλφου από τις 4 Μαΐου 1911 εξακολουθεί να βρίσκεται στην κατοχή του κηδεμόνα Γιόζεφ Μάγιερχοφερ στο Λέοντινγκ.

Το έγγραφο σχετικά με την κληρονομιά που υπέγραψε ο

Αδόλφος παρουσία του κηδεμόνα του πριν φύγει για τη Βιέννη, ανέφερε επίσης το μερίδιό του για την πατρική κληρονομιά, το οποίο ανερχόταν σε λίγο περισσότερο από επτακόσιες κορώνες. Ίσως είχε ήδη χρησιμοποιήσει μέρος αυτού του ποσού κατά την προηγούμενη διαμονή του στη Βιέννη. Με τον εξαιρετικά λιτό τρόπο ζωής του – τα μόνα μεγάλα έξοδά του ήταν για βιβλία – σίγουρα είχε αρκετό υπόλοιπο για να μπορέσει να περάσει στη Βιέννη για τουλάχιστον λίγο χρόνο.

Όσον αφορά το κοινό μας μέλλον, ο Αδόλφος ήταν πιο τυχερός από εμένα, όχι μόνο επειδή είχε κάποιο κεφάλαιο και ένα σταθερό μηνιαίο εισόδημα, όσο μικρό και αν ήταν – ένα θέμα που έπρεπε να κανονίσω με τους γονείς μου – αλλά και επειδή τώρα γιατί είχε «ξεπεράσει» τον κηδεμόνα του και ήταν σε θέση να αποφασίζει ελεύθερα και ανεμπόδιστα, ενώ οι δικές μου αποφάσεις εξαρτιόνταν από τη συγκατάθεση των γονιών μου. Οποιαδήποτε μετακίνηση στη Βιέννη σήμαινε επίσης ότι έπρεπε να εγκαταλείψω το επάγγελμά μου, ενώ ο Αδόλφος θα μπορούσε να συνεχίσει εκεί λίγο πολύ την προηγούμενη ζωή του. Αυτές οι συνθήκες έκαναν την απόφασή μου πολύ δύσκολη· ο Αδόλφος δεν μπορούσε να το καταλάβει αυτό για κάποιο διάστημα, παρόλο που από την αρχή είχε πάρει το προβάδισμα σε όλη αυτή τη δύσκολη υπόθεση. Ήδη από τους πρώτους μήνες της φιλίας μας, σε μια εποχή που δεν μπορούσα να φανταστώ το μέλλον μου με άλλο τρόπο παρά μόνο στο σκονισμένο εργαστήριο ταπετσαριών, στεκόμενος στην μηχανή λαναρίσματος, ο Αδόλφος μου το είχε, αν και ήταν σχεδόν ένα χρόνο νεώτερος από μένα, ξεκαθαρίσει ότι θα έπρεπε να γίνω μουσικός. Έτσι, αφού μου «έβαλε ψύλλους στα αυτιά μου», όπως είπε η μητέρα μου εκείνη την εποχή, δεν σταμάτησε ποτέ τις προσπάθειές του να με πείσει. Με ενθάρρυνε όταν ήμουν απελπισμένος, ενίσχυε την αυτοπεποίθησή μου όταν κινδύνευα να την χάσω, με επαινούσε, με επέπληττε, μερικές φορές γινόταν αγενής και βίαιος και νευρίαζε μαζί μου, αλλά δεν έχασε ποτέ τον στόχο που είχε θέσει για μένα και όταν υπήρχε μια διαμάχη μεταξύ των δυο μας, οπότε σκεφτόμουν ότι τελείω-

σε τώρα, ανανεώναμε τη φιλία μας με έντονο ενθουσιασμό μετά από μια συναυλία ή μια παράσταση στην οποία είχα συμμετάσχει. Μα τον Θεό, κανένας σε αυτήν τη γη, ούτε καν η μητέρα μου, που με αγάπησε τόσο πολύ και με γνώριζε καλύτερα, δεν μπόρεσε να μετατρέψει τις μυστικές μου επιθυμίες σε πραγματικότητα όσο ο φίλος μου, αν και ο ίδιος δεν είχε ποτέ κάποια συστηματική μουσική εκπαίδευση.

Το χειμώνα του 1907, όταν η δουλειά στο εργαστήριο είχε χαλαρώσει και είχα περισσότερο χρόνο για τον εαυτό μου ξανά, εγώ και ένας δεύτερος μαθητής πήραμε μαθήματα αρμονίας από τον μαέστρο του Κρατικού Θεάτρου του Λιντς. Οι σπουδές μου ήταν τόσο διεξοδικές και τόσο επιτυχημένες που με γέμισαν με ενθουσιασμό. Δυστυχώς, όμως, δεν μπόρεσα να παρακολουθήσω μαθήματα στο Λιντς στα άλλα απαραίτητα θέματα της μουσικής θεωρίας, όπως η αντίστιξη, η ενορχήστρωση και η ιστορία της μουσικής. Δεν υπήρχε επίσης κανένα σεμινάριο για ασκήσεις ορχηστικής θεωρίας και σύνθεσης, για να μην αναφέρουμε οποιοδήποτε ερέθισμα για ελεύθερη σύνθεση. Μόνο το ωδείο στη Βιέννη θα μπορούσε να μου προσφέρει αυτή την εκπαίδευση. Εκτός αυτού, θα είχα την ευκαιρία να ζήσω πραγματικά πρώτης κατηγορίας και τέλειες παραστάσεις όπερας και συναυλιών. Είχα πάρει την απόφασή μου να πάω στη Βιέννη, αλλά σε αντίθεση με τον φίλο μου, δεν είχα την απαραίτητη σκληρότητα για να επιβάλω αυτήν την απόφαση ενάντια σε όλα τα εμπόδια. Αλλά ο Αδόλφος είχε ήδη προετοιμάσει το έδαφος. Χωρίς να ξέρω πώς το είχε κάνει, είχε καταφέρει να πείσει τη μητέρα μου για την μουσική μου κλίση. Αλλά ποιά μητέρα δεν θα ήθελε να ακούσει για μια λαμπρή καριέρα που είχε προφητευτεί για τον μοναδικό της γιό σαν μαέστρο, όταν ειδικά η μητέρα μου, όπως και εγώ, η μουσική ήταν η μισή μου ζωή; Έτσι, σύντομα ήρθε με το μέρος μας. Επειδή οι πνεύμονες μου δεν μπορούσαν να αντέξουν στη συνεχή σκόνη του εργαστηρίου, υπήρχε και η δικαιολογημένη ανησυχία της για την υγεία μου. Έτσι η μητέρα μου, που είχε αγαπήσει τον Αδόλφο όπως και η κυρία Κλάρα με είχε αγαπη-

σει, κερδήθηκε. Έτσι όλα τα υπόλοιπα εξαρτιόνταν μόνο από την έγκριση του πατέρα μου. Όχι ότι εναντιώθηκε ανοιχτά στην επιθυμία μου! Ο πατέρας μου ήταν από κάθε άποψη το αντίθετο από τον πατέρα του Αδόλφου, όπως μου είχε περιγραφεί από τον φίλο μου. Ήταν πάντα ήσυχος και προφανώς δεν ενδιαφερόταν για τα όσα συνέβαιναν γύρω του. Όλη του η έγνοια ήταν αφοσιωμένη στην επιχείρηση που είχε δημιουργήσει από το τίποτα, είχε καταφέρει να τη διευθύνει με επιτυχία μέσα από σοβαρές κρίσεις και τώρα είχε εξελιχθεί σε μια αξιόπιστη, ευημερούσα επιχείρηση. Θεωρούσε τις μουσικές μου τάσεις ένα αδρανές χόμπι. Δεν μπορούσε να φανταστεί πώς θα μπορούσε κανείς να χτίσει μια εξασφαλισμένη ζωή παίζοντας βιολί και γρατζουνώντας κιθάρες. Στο τέλος, δεν μπορούσε να καταλάβει το πώς εγώ, που είχα γνωρίσει τη φτώχεια και τη δυστυχία, ήμουν πρόθυμος να παραιτηθώ από την ασφάλεια υπέρ ενός ασαφούς μέλλοντος. Το «κάλλιο πέντε και στο χέρι παρά δέκα και καρτέρει» – πόσο συχνά το είχα ακούσει αυτό το παράδειγμα. Πόσο συχνά έλεγε τη πικρή έκφραση: «Για τί πραγματικά αγωνιζόμουν;» Δούλευα πολύ σκληρά στο εργαστήριο, γιατί δεν ήθελα να μου πει ότι παραμελούσα το επάγγελμα που έμαθα για χάρη των μουσικών μου σπουδών. Ο πατέρας μου όμως έπαιρνε το ζήλο μου σαν ένδειξη ότι ήθελα να μείνω στο εμπόριο και να αναλάβω την επιχείρηση μια μέρα. Η μητέρα ήξερε πόσο προσκολλημένος ήταν ο πατέρας με την εταιρεία του. Έτσι, η ίδια προτίμησε να μην μιλήσει, έτσι ώστε να μην τον αναστατώσει. Έτσι, τη στιγμή που το μουσικό μου μέλλον εξαρτιόταν απολύτως από το να παρακολουθήσω το ωδείο της Βιέννης, τα πράγματα φαινόταν να έχουν φτάσει σε αδιέξοδο στον εσωτερικό μας κύκλο. Δούλευα με ζήλο στο εργαστήριο και δεν έλεγα τίποτε. Η μητέρα μου ήταν σιωπηλή. Ο πατέρας πίστευε ότι τελικά παραιτήθηκα από το σχέδιό μου και ήταν επίσης σιωπηλός.

Τότε ο Αδόλφος ήρθε να επισκεφτεί ξανά το σπίτι μας. Με την πρώτη ματιά αναγνώρισε την κατάσταση και αμέσως παρενέβη. Πρώτα με ενημέρωσε με τις δικές του υποθέσεις. Κα-

τά τη διάρκεια της παραμονής του στη Βιέννη, είχε κάνει λεπτομερείς έρευνες σχετικά με τη μελέτη της μουσικής και τώρα μου έδωσε ακριβείς πληροφορίες σχετικά με το θέμα και ενδιάμεσα, με έναν πραγματικά δελεαστικό τρόπο, μου περιέγραψε το πόσο πολύ είχε απολαύσει να παρακολουθεί όπερες και συναυλίες. Αυτές οι ζωντανές περιγραφές συνάρπασαν και τη μητέρα μου, και έτσι όλα οδηγούσαν σε μια απόφαση. Αλλά δεν έμενε τίποτα άλλο για τον Αδόλφο παρά να προσπαθήσει να πείσει και τον ίδιο τον πατέρα μου.

Ένα δύσκολο εγχείρημα! Σε τι θα ωφελούσε η πιο λαμπρή ευγλωττία εάν ο ηλικιωμένος αρχιταπετσιέρης δεν πίστευε στα καλλιτεχνικά πράγματα; Μέχρι στιγμής συμπαθούσε πολύ τον Αδόλφο. Αλλά στα μάτια του ήταν τελικά ένας αποτυχημένος νεαρός που σκεφτόταν κι ο ίδιος για να μάθει ένα εμπόριο.

Ο πατέρας μου ανεχόταν τη φιλία μας, αλλά στην πραγματικότητα θα προτιμούσε μια πιο υγιή συντροφιά για μένα. Ως εκ τούτου, ο Αδόλφος βρισκόταν σε αρνητική θέση. Το ότι κατάφερε να κερδίσει τον πατέρα μου για το σχέδιό μας σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα είναι εκπληκτικό. Θα μπορούσα να το καταλάβω αν η απόφαση είχε ληφθεί σε μια βίαιη σύγκρουση απόψεων· γιατί τότε ο Αδόλφος θα ήταν στο στοιχείο του και θα μπορούσε να παίξει όλα τα ατού που είχε. Αλλά δεν ήταν έτσι. Δεν μπορώ να θυμηθώ κάποια αντιπαράθεση με την πραγματική έννοια του όρου. Ο Αδόλφος μίλησε με τόνο σαν να μην ήταν τόσο σημαντικό θέμα, και πάνω απ’ όλα άφησε στον πατέρα μου να πιστέψει ότι μόνο αυτός, ο πατέρας μου και μόνο, θα μπορούσε να πάρει την απόφαση. Αποδέχθηκε επίσης το γεγονός ότι ο πατέρας μου έδινε μόνο κατά το ήμισυ τη συγκατάθεσή του, προτείνοντας μια προσωρινή λύση: Δεδομένου ότι η τρέχουσα σχολική χρονιά στο Ωδείο είχε ήδη ξεκινήσει το φθινόπωρο, αρχικά θα ’πρεπε να πάω στη Βιέννη μόνο σε δοκιμαστική βάση για να ρίξω μια ματιά για λίγο. Εάν οι δυνατότητες εκπαίδευσης ανταποκρίνονταν στις προσδοκίες μου, τότε θα μπορούσα να πάρω μια τελική απόφαση, αλλά αν συνέβαινε το αντίθετο, θα

μπορούσα να επιστρέψω σπίτι και να αναλάβω την επιχείρηση του πατέρα μου. Ο Αδόλφος, που μισούσε τους συμβιβασμούς και ήταν συνηθισμένος στο να προχωράει στο σύνολο του θέματος, ήταν, πολύ εκπληκτικό, ικανοποιημένος με αυτό. Ήμουν ευτυχισμένος όπως ποτέ άλλοτε στη ζωή μου, γιατί τώρα είχα εκτελέσει το σχέδιό μου χωρίς να αναστατώσω τον πατέρα μου, και η μητέρα μου μοιράστηκε τη χαρά μου.

Στις αρχές Φεβρουαρίου ο Αδόλφος επέστρεψε στη Βιέννη. Η διεύθυνσή του είχε παραμείνει η ίδια, μου είπε όταν έφευγε, καθώς συνέχισε να πληρώνει το ενοίκιο στην κυρία Τσάκρεε. Θα έπρεπε να του γράψω εγκαίρως το πότε θα πήγαινα στη Βιέννη. Τον βοήθησα να κουβαλήσει τις αποσκευές του στο σιδηροδρομικό σταθμό. Αν δεν κάνω λάθος, ήταν τέσσερις βαλίτσες, καθεμία πολύ βαριά. Τον ρώτησα τι κουβαλούσε σε αυτές τις βαλίτσες. Απάντησε, «Όλα τα υπάρχοντά μου.» Αλλά ήταν σχεδόν όλες με βιβλία.

Στην αποβάθρα, ο Αδόλφος μίλησε ξανά για τη Στέφανι. Δυστυχώς, δεν είχε βρει ευκαιρία να της μιλήσει γιατί δεν την είχε συναντήσει ασυνόδευτη. Αυτό που όμως που είχε να πει για τη Στέφανι, προοριζόταν μόνο για την ίδια. «Ίσως να της γράψω», κατέληξε. Αλλά σκέφτηκα ότι αυτή η ιδέα, που εξέφρασε ο Αδόλφος για πρώτη φορά, ήταν απλώς ένα σημάδι ντροπής ή το πολύ μια φτηνή παρηγοριά. Ο φίλος μου ανέβηκε στο τραίνο και μου έδωσε το χέρι του από το χαμηλωμένο παράθυρο. Το τρένο ξεκίνησε. «Έλα σύντομα, Γκούστλ!» φώναξε ο Αδόλφος.

Στο σπίτι, η καλή μητέρα μου είχε ήδη αρχίσει να ετοιμάζει τα ρούχα και τα λινά μου για το ταξίδι μου στη μεγάλη, άγνωστη Βιέννη. Στο τέλος, ακόμη και ο πατέρας μου ήθελε να συνεισφέρει κάτι. Μου έφτιαξε ένα μεγάλο ξύλινο κουτί, το οποίο ήταν ενισχυμένο με ισχυρές σιδερένιες λωρίδες. Σ' αυτό έβαλα τις σημειώσεις για τη μουσική μου στο πιάνο, και η μητέρα μου γέμισε τον κενό χώρο με ρούχα και παπούτσια.

Εν τω μεταξύ, είχα λάβει μια κάρτα από τον Αδόλφο, με ημερομηνία 18 Φεβρουαρίου 1908. Έδειχνε μια άποψη της

συλλογής όπλων του Μουσείου της Ιστορίας Τέχνης της Βιέννης, των ιπποτών με τις πανοπλίες πεζών και έφιππων:

«Αγαπητέ μου φίλε!» – Αυτή η προσφώνηση ήταν ένα σημάδι του πόσο βαθιά είχε εμβαθύνει η σχέση μας από το θάνατο της μητέρας του. Το κείμενο κάτω από την εικόνα είχε ως εξής:

«Αγαπητέ μου φίλε! Περιμένω με ανυπομονησία τα νέα σου. Γράψε μου σύντομα για να μπορέσω να προετοιμάσω τα πάντα για την εορταστική σου υποδοχή. Όλη η Βιέννη σε περιμένει. Έλα λοιπόν σύντομα. Φυσικά, θα έρθω να σε παραλάβω.»

Στην πλευρά της διεύθυνσης της καρτ ποστάλ έγραφε:

«Τώρα ο καιρός αρχίζει να είναι λίγο καλός. Ας ελπίσουμε ότι θα αλλάξει μέχρι τότε. Λοιπόν, όπως σου είπα και πριν, στην αρχή θα μείνεις μαζί μου. Αργότερα θα δούμε. Εδώ μπορείς να βρεις ένα πιάνο στο λεγόμενο «Ντοροτέουμ» (Dorotheum) με 50 – 60 φιορίνια. Πολλούς χαιρετισμούς σε σένα και τους αγαπητούς σου γονείς από τον φίλο σου Αδόλφο Χίτλερ.»

Και μετά το υστερόγραφο: «Σε παρακαλώ έλα γρήγορα!»

Όπως πάντα, ο Αδόλφος είχε απευθυνθεί στην κάρτα στον «Γκούσταφ» Κούμπιτσεκ, γράφοντας το Γκούσταφ πότε με το «v», και πότε με το «ph», γιατί αντιπαθούσε έντονα το όνομα Άουγκουστ και πάντα με φώναζε «Γκούστλ» το οποίο ήταν πιο κοντά στο Γκούσταφ παρά στο Άουγκουστ.

Θα το προτιμούσε μάλλον αν άλλαζα κι επίσημα το όνομά μου. Ακόμα και την ημέρα της ονομαστικής μου γιορτής στη γιορτή του Αγίου Αυγουστίνου, στις 28 Αυγούστου όταν μου έγραψε μια ευχετήρια κάρτα με αποκαλούσε «Γκούσταφ». Κάτω από το όνομά μου υπάρχει η συντομογραφία «φοιτητής» (stud.), θυμάμαι ότι του άρεζε να με αποκαλεί «φοιτητή της μουσικής» (stud. mus.).

Σε αντίθεση με τις προηγούμενες καρτ-ποστάλ του, αυτή ήταν πολύ πιο χαρούμενη. Χαρακτηριστικό της διάθεσης του Αδόλφου είναι το χιούμορ που το διαπερνά. «Όλη η Βιέννη σε περιμένει!» μου εξηγεί και θέλει να μου κάνει μια «εορταστική υποδοχή». Ένα σημάδι για το πώς ένιωσε ανακουφισμένος και

απελευθερωμένος στη Βιέννη μετά από τις σκοτεινές και καταθλιπτικές μέρες που είχε περάσει στο Λιντς μετά το θάνατο της μητέρας του ανεξάρτητα από το πόσο αβέβαιο ήταν το μέλλον του εκεί. Παρ' όλα αυτά, το συναίσθημα της μοναξιάς πρέπει να τον είχε καταθλίψει πάρα πολύ. Η «ανυπομονησία» στην πρώτη πρόταση της καρτ-ποστάλ του σήμαινε αναμφίβολα σοβαρότητα. Το γεγονός ότι επαναλαμβάνει το «έλα γρήγορα», ακόμη και με τη μορφή «Σε παρακαλώ έλα γρήγορα!», δείχνει πόσο ανυπομονούσε για την άφιξή μου. Ακόμη και οι πληροφορίες σχετικά με το φθηνό πιάνο είχαν σκοπό να με ενθαρρύνουν να πάω χωρίς καθυστέρηση. Ίσως ανησυχούσε κρυφά ότι ο αναποφάσιστος πατέρας μου θα άλλαζε γνώμη την τελευταία στιγμή.

Κατά τα υπόλοιπα, όταν επέστρεψε στη Βιέννη, διατηρούσε σταθερή την απόφαση που είχε πάρει για να σπουδάσει αρχιτεκτονική με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Λέει γι' αυτό:

«Έτσι, όταν πήγα, μετά το θάνατο της μητέρας, για τρίτη φορά στη Βιέννη και αυτή τη φορά για πολλά χρόνια, με την πάροδο του χρόνου είχε επιστρέψει και η αποφασιστικότητά μου. Η προηγούμενη αυτοπεποίθηση είχε επιστρέψει και ο στόχος μου τελικά ήταν ορατός. Ήθελα να γίνω αρχιτέκτονας...» –

Η ημέρα της αναχώρησης μου, 22 Φεβρουαρίου, 1907, είχε έρθει. Το πρωί πήγα στην εκκλησία των Καρμελιτών με τη μητέρα μου. Ένιωσα πόσο δύσκολο ήταν για την αγαπημένη μου μητέρα να με αποχαιρετήσει, παρόλο που και η ίδια έμεινε προσκολλημένη στη δυσκολότερη απόφαση που είχε πάρει. Αλλά θυμάμαι επίσης μια τυπική παρατήρηση που έκανε ο πατέρας μου την ημέρα που είδε τη μητέρα του να κλαίει: «Δεν σε καταλαβαίνω, μητέρα», της είπε, «που είσαι τόσο στεναχωρημένη. Δεν ζητήσαμε από τον Γκούστλ να αφήσει το σπίτι των γονιών του. Το θέλει ο ίδιος.»

Η μητέρα μου, στη θλίψη για την αναχώρησή μου, επικεντρώθηκε στο να πάρω μερικά πράγματα, δίνοντάς μου ένα ωραίο φιλέτο χοιρινού κρέατος και το ψητό λίπος, που ήταν

για επάλειψη στο ψωμί μου, τοποθετώντας το σε ένα ειδικό δοχείο. Μου έψησε μερικά ψωμάκια, μου έδωσε ένα μεγάλο κομμάτι τυρί Έμενταλ, ένα βάζο μαρμελάδας και ένα μπουκάλι καφέ. Η καφέ μου τσάντα ήταν γεμάτη και ξεχείλιζε από φαγητό.

Πήγα λοιπόν στο σιδηροδρομικό σταθμό μετά το τελευταίο μας μεσημεριανό γεύμα μαζί, φροντισμένο από κάθε άποψη. Οι γονείς μου ήρθαν μαζί μου. Ο πατέρας μου, μου έσφιξε το χέρι και μου είπε: «Πάντα να κάνεις το σωστό!» Αλλά η μητέρα μου με φίλησε με δάκρυα στα μάτια και μου έκανε το σημάδι του σταυρού καθώς ξεκινούσε το τρένο. Για πολύ καιρό ένιωθα τα ευαίσθητα δάχτυλά της καθώς σχημάτιζαν το σταυρό στο μέτωπό μου.

ΣΤΟΥΜΠΕΡΓΚΑΣΣΕ 29

Η πρώτη μου εντύπωση κατά την άφιξη στη Βιέννη ήταν αυτή ενός ενθουσιώδους, θορυβώδους χάους. Στεκόμουν εκεί, κρατώντας τη βαριά βαλίτσα μου στο χέρι και ήταν τέτοια η σύγχυση που στην αρχή δεν ήξερα καν πού να στραφώ. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι και αυτή η ταραχή! Αυτό ήταν τρομερό. Θα ’θελα πολύ να το βάλω στα πόδια και να γυρίσω ξανά κατ’ ευθείαν στο σπίτι. Όμως οι άνθρωποι συνέχισαν να με σπρώχνουν, να βλαστημούν και να φωνάζουν και με ανάγκασαν να περάσω από το διαχωριστικό, στο οποίο στεκόντουσαν οι υπάλληλοι των σιδηροδρόμων και οι αστυνομικοί. Ήμουν ήδη στο διάδρομο και έψαχνα για τον φίλο μου. Δεν θα ξεχάσω ποτέ αυτό το πρώτο καλωσόρισμα στη Βιέννη. Ενώ στεκόμουν εκεί, ακόμα ζαλισμένος από όλες τις φωνές και τις αγκαλιές, αναγνωρίσιμος από μακριά σαν κάποιος που είχε έρθει από το – «Λιντς ίσον επαρχία», όπως κορόιδευαν οι βιεννέζοι – ο Αδόλφος συμπεριφέρθηκε ως ένας απόλυτα εγκλιματισμένος κάτοικος της πόλης. Με το κομψό σκούρο χειμερινό παλτό του, το σκούρο καπέλο, το μπαστούνι με τη λαβή του ελεφαντόδοντου, φαινόταν σχεδόν κομψός. Προφανώς ήταν ευχαριστημένος με την άφιξή μου, με χαιρέτησε θερμά και, όπως συνηθιζόταν εκείνη την εποχή, με φίλησε ελαφρά στο μάγουλο.

Το πρώτο πρόβλημα που αντιμετώπισα ήταν η μεταφορά της βαλίτσας μου, η οποία, χάρη στη φροντίδα της μητέρας μου, ήταν πολύ βαριά. Έψαχνα ήδη για έναν αχθοφόρο, αλλά ο Αδόλφος έπιασε έναν από τους δύο ιμάντες ώμου και εγώ τον άλλο. Διασχίσαμε τη Μαρίαχιλφερστρασσε – άνθρωποι να πηγαινοέρχονται παντού για τις δουλειές τους και ένας τρομερός θόρυβος που δεν μπορούσες να ακούσεις ούτε τον εαυτό σου να μιλάει, αλλά πόσο συναρπαστικοί ήταν οι ηλεκτρικοί λαμπτήρες της καμάρας που έκαναν τον προαύλιο χώρο του σταθμού τόσο φωτεινό σαν να ήταν μέρα! Θυμάμαι ακόμη πόσο χαρούμενος ήμουν, όταν ο Αδόλφος λίγο μετά με

οδήγησε σε έναν παράδρομο, την Στούμπεργκασσε. Εδώ ήταν ήσυχα και σκοτεινά. Ο Αδόλφος σταμάτησε μπροστά από ένα σχεδόν καινούργιο σπίτι στη δεξιά πλευρά, ήταν ο αριθμός 29. Από όσο μπορούσα να δω ήταν ένα πολύ ωραίο σπίτι, εντυπωσιακό και κομψό, ίσως λίγο πολύ κομψό για νέους του είδους μας, σκέφτηκα. Αλλά ο Αδόλφος μπήκε κατευθείαν στην είσοδο και διέσχισε μια μικρή αυλή. Το σπίτι στην άκρη αυτής της αυλής ήταν πολύ ταπεινό. Μια σκοτεινή σκάλα οδηγούσε στον δεύτερο όροφο. Υπήρχαν αρκετές πόρτες σε αυτόν τον όροφο, η δική μας ήταν το νούμερο 17. Ο Αδόλφος ξεκλείδωσε. Μια δυσάρεστη μυρωδιά πετρελαίου με καλωσόρισε και από τότε για μένα αυτή η μυρωδιά έχει συνδεθεί με τη ανάμνηση αυτού του διαμερίσματος. Ήμασταν προφανώς σε μια κουζίνα. Η σπιτονοικοκυρά δεν ήταν εκεί. Ο Αδόλφος άνοιξε μια δεύτερη πόρτα. Μια άθλια λάμπα πετρελαίου έκαιγε στο μικρό δωμάτιο στο οποίο έμενε. Κοίταξα τριγύρω. Το πρώτο πράγμα που παρατήρησα ήταν τα σχέδια που βρίσκονταν παντού, στο τραπέζι, στο κρεβάτι. Όλα φαινόταν θλιβερά και φτωχά. Ο Αδόλφος άδειασε το τραπέζι, άνοιξε μια εφημερίδα πάνω του και πήρε ένα μπουκάλι γάλα από το παράθυρο. Επιπλέον, έβαλε σπιτικό ψωμί και λουκάνικα. Αλλά μπορώ να δω ακόμα το χλωμό, σοβαρό του πρόσωπο καθώς έσπρωχνα όλα αυτά τα πράγματα στην άκρη και άνοιξα τη βαλίτσα μπροστά στα μάτια του. Χοιρινό κρύο ψητό, γεμιστά ψωμάκια και άλλες λιχουδιές. Το μόνο που είπε ήταν: «Ναι, αυτό είναι να έχεις μητέρα!» Τότε φάγαμε βασιλικά. Όλα είχαν γεύση «απ’ το σπίτι». Μετά από όλη αυτή τη φασαρία, άρχισα να τακτοποιούμαι.

Μετά από ένα σύντομο διάλειμμα, τέθηκαν οι αναμενόμενες ερωτήσεις σχετικά με τη Στέφανι. Όταν έπρεπε να του ομολογήσω ότι δεν είχα πάει εδώ και πολύ καιρό για την απογευματινή βόλτα, ο Αδόλφος μου είπε ότι θα έπρεπε να πήγαινα εκεί για χάρη του. Πριν μπορέσω να απαντήσω, ακούστηκε ένα χτύπημα στη πόρτα. Μια ηλικιωμένη, μικροκαμωμένη γυναίκα, λίγο περίεργη εξωτερικά, γλίστρησε από την πόρτα. Ο Αδόλφος σηκώθηκε και με παρουσίασε με

τον πιο επίσημο τρόπο: «Ο φίλος μου Γκούσταφ Κούμπιτσεκ, φοιτητής μουσικής από το Λιντς.» – «Χαίρω πολύ, χαίρω πολύ», επανέλαβε η ηλικιωμένη γυναίκα αρκετές φορές και ύστερα μου είπε το όνομά της: Μαρία Τσάκρεε. Από τον τόνο της φωνής της και την περίεργη προφορά της αμέσως κατάλαβα ότι η κυρία Τσάκρεε δεν ήταν Βιεννέζα. Πιο σωστά, μια βιεννέζα, ίσως ακόμη και μια πολύ χαρακτηριστική, μόνο που το λίκνο της δεν ήταν στο Έρναλς ή στο Λέρχενφελντ, αλλά στο Στάνισμπλαου ή στο Νόιτιτσχαϊν. Δεν το ρώτησα, ούτε το έμαθα, τελικά δεν είχε σημασία. Εν πάση περιπτώσει, η κυρία Τσάκρεε ήταν το μοναδικό άτομο σε αυτή την πόλη των εκατομμυρίων με το οποίο ο Αδόλφος και εγώ είχαμε ποτέ συναλλαγές. Θυμάμαι ότι ο Αδόλφος με πήγε στην πόλη εκείνο το πρώτο βράδυ, όσο κουρασμένος κι αν ήμουν. Πώς θα μπορούσε κάποιος να έρθει στη Βιέννη και να κοιμηθεί χωρίς να έχει δει την κρατική όπερα; Έτσι με έσυρε στην όπερα. Η παράσταση δεν είχε τελειώσει ακόμη. Θαύμαζα την είσοδο, την υπέροχη σκάλα, το μαρμάρινο κιγκλίδωμα, τα βελούδινα χαλιά και τις επιχρυσωμένες διακοσμήσεις στην οροφή. Κάπως μακριά απ’ το φτωχό διαμέρισμα στην Στούμπεργκασσε, μου φάνηκε τώρα σαν να με είχαν μεταφέρει σε άλλο πλανήτη, τόσο συντριπτική ήταν η εντύπωση. Αλλά τώρα ήμουν εγώ που ήθελα να δω και τον Καθεδρικό Ναό του Αγίου Στεφάνου. Πήγαμε από την Κέρντνερστρασσε. Αλλά η νυχτερινή ομίχλη ήταν τόσο πυκνή που ο πύργος εξαφανίστηκε μέσα του. Έβλεπα μόνο την τεράστια, σκοτεινή μάζα του κυρίως ναού, που εκτεινόταν στην γκρίζα μονοτονία της ομίχλης, σχεδόν μη γήινη σαν να μην χτίστηκε από ανθρώπινα χέρια. Για να μου δείξει κάτι άλλο ξεχωριστό, ο Αδόλφος με πήγε στον ναό της Παναγίας της Όχθης (Maria am Gestade), ο οποίος, σε σύγκριση με τη δύναμη του όγκου του καθεδρικού ναού του Αγίου Στεφάνου, έμοιαζε με ένα γοτθικό εκκλησάκι.

Όταν φτάσαμε στο σπίτι, ο καθένας έπρεπε να πληρώσει τον γκρινιάρη θυρωρό, τον οποίο είχαμε ξυπνήσει από τον ύπνο του, μια «δεκάρα για ξεκλείδωμα» για να μας ανοίξει την μπρο-

στινή πόρτα. Η κυρία Τσάκρεε είχε φτιάξει ένα πρόχειρο κρεβάτι για μένα στο πάτωμα του δωματίου. Παρ' ότι είχαν περάσει τα μεσάνυχτα, ο Αδόλφος συνέχιζε να μιλάει ενθουσιασμένος. Αλλά δεν τον άκουγα πια. Ήταν πάρα πολύ για μένα. Οι συγκινητικοί αποχαιρετισμοί στο σπίτι μου, το άγγιγμα του προσώπου της μητέρας μου, το ταξίδι, η άφιξη, ο θόρυβος, η φασαρία, η Βιέννη πίσω απ' το κτίριο στην Στούμπεργκασσε, η κρατική όπερα της Βιέννης – εξαντλημένος, κοιμήθηκα.

Φυσικά, δεν μπορούσα να μείνω στης κυρίας Τσάκρεε. Ήταν αδύνατο να βάλω ένα μεγάλο πιάνο στο μικρό δωμάτιο. Έτσι, το επόμενο πρωί, αφού τελικά ο Αδόλφος σηκώθηκε, πήγαμε να ψάξουμε για ένα δωμάτιο. Καθώς ήθελα να μείνω όσο το δυνατόν πιο κοντά στον φίλο μου, περιπλανηθήκαμε αρχικά στους γειτονικούς δρόμους. Για άλλη μια φορά μπόρεσα να δω αυτήν τη δελεαστική πόλη, τη Βιέννη, από την «άλλη πλευρά». Σκοτεινές αυλές, στενά, κατοικίες χωρίς φωτισμό και σκάλες, σκάλες ξανά και ξανά. Ο Αδόλφος πλήρωνε δέκα κορώνες στην κυρία Τσάκρεε και τόσα ήθελα να δώσω κι εγώ για ένα δωμάτιο. Όμως, τα δωμάτια που μας έδειξαν σε αυτήν την τιμή ήταν ως επί το πλείστον τόσο μικρά και άθλια που θα ήταν αδύνατο να βάλω ένα μεγάλο πιάνο σε αυτά, και όταν βρήκαμε ένα δωμάτιο που θα ήταν αρκετά μεγάλο, η ιδιοκτήτρια δεν ήθελε να ακούσει ότι θα έχει έναν ενοικιαστή που θα έπαιζε πιάνο σε αυτό. Ήμουν πολύ στενοχωρημένος και αποθαρρυμένος. Η νοσταλγία με μάστιζε οδυνηρά. Τι είδους μεγάλη πόλη ήταν αυτή η Βιέννη! Γεμάτη με αδιάφορους, ανυπόμονους ανθρώπους, δεν ήταν φοβερό να ζεις εδώ; Περπατούσα με τον Αδόλφο, απελπισμένος και στεναχωρημένος, κατά μήκος της Τσόλεργκασσε. Για άλλη μια φορά είδαμε μια πινακίδα: «δωμάτιο προς ενοικίαση». Όταν χτυπήσαμε το κουδούνι, μια πολύ όμορφα ντυμένη υπηρέτρια μας άνοιξε και μας οδήγησε σε ένα πολύ κομψά επιπλωμένο δωμάτιο με ένα πολυτελές διπλό κρεβάτι. «Η κυρία θα έρθει σύντομα», μας εξήγησε η κοπέλα, υποκλίθηκε και εξαφανίστηκε. Και οι δύο καταλάβαμε αμέσως ότι ήταν πολύ

κομψό για εμάς εδώ. Αλλά τότε εμφανίστηκε η «κυρία» στην πόρτα, μια τέλεια κυρία, όχι πλέον πολύ νεαρή, αλλά πολύ κομψή. Φορούσε μια μεταξωτή ρόμπα, οι παντόφλες, πολύ λεπτές παντόφλες, ήταν στολισμένες με γούνα. Μας χαιρέτησε με ένα χαμόγελο, κοίταξε τον Αδόλφο, μετά εμένα, και μας πρόσφερε θέση. Ο φίλος μου ρώτησε ποιο δωμάτιο ήταν προς ενοικίαση. «Αυτό εδώ!» είπε η κυρία και έδειξε τα δύο κρεβάτια. Ο Αδόλφος κούνησε το κεφάλι του. «Τότε πρέπει να βγει ένα από τα κρεβάτια, γιατί ο φίλος μου πρέπει να έχει χώρο για πιάνο», είπε σύντομα. Η κυρία ήταν προφανώς απογοητευμένη που ήμουν εγώ και όχι ο Αδόλφος που ήθελα να νοικιάσω ένα δωμάτιο και ρώτησε αν ο Αδόλφος είχε ήδη δωμάτιο. Όταν απάντησε καταφατικά, πρότεινε ότι εγώ, μαζί με το πιάνο που χρειαζόμουν, έπρεπε να μετακομίσω στο δικό του δωμάτιο και εκείνος να πάρει αυτό. Ενώ το εξηγούσε αυτό στον Αδόλφο με πολύ ζωηρές κινήσεις, το κορδόνι που κρατούσε δεμένη τη ρόμπα χαλάρωσε λόγω μιας βιαστικής κίνησης. «Ω, συγγνώμη, κύριοι!» φώναξε η κυρία και αμέσως έδεσε ξανά τη ρόμπα. Αλλά αυτό το δευτερόλεπτο αρκούσε για να μας δείξει ότι κάτω από την μεταξωτή της ρόμπα δεν φορούσε τίποτα παρά ένα κιλοτάκι. Ο Αδόλφος έγινε κατακόκκινος, σηκώθηκε, με άρπαξε από το χέρι και είπε: «Πάμε, Γκούστλ!» Δεν θυμάμαι πια, το πώς βγήκαμε από το διαμέρισμα. Θυμάμαι μόνο μια λέξη που είπε ο Αδόλφος με οργή όταν ήμασταν επιτέλους στο δρόμο: «Τι Πετεφρής!» Αλλά προφανώς τέτοιες εμπειρίες ήταν επίσης μέρος της Βιέννης. Και πάλι ήμουν αντιμέτωπος με αυτό το απίστευτο και τόσο συνηθισμένο για τη Βιέννη εκείνης της εποχής: τίποτα άλλο παρά ψυχρότητα, αδιάλειπτη άρνηση για τέσσερις ώρες και στη συνέχεια απροσδόκητα αυτήν την τόσο σαφή πρόσκληση!

Ο Αδόλφος πρέπει να κατάλαβε πόσο δύσκολο ήταν για μένα να βρω το δρόμο μου σ 'αυτή την δαιδαλώδη πόλη και στο δρόμο για το σπίτι πρότεινε να μείνουμε μαζί. Ήθελε να μιλήσει στην κυρία Τσάκρεε. Ίσως να βρεθεί μια λύση στο δικό της σπίτι.

Στην πραγματικότητα, κατάφερε να πείσει την κυρία Τσάκρεε να μετακομίσει αυτή στο μικρό του δωμάτιο και να αφήσει σε εμάς το κάπως πιο ευρύχωρο δωμάτιο στο οποίο έμενε. Συμφωνήσαμε να το νοικιάσουμε είκοσι κορώνες. Δεν είχε αντίρρηση για το πιάνο μου. Έτσι αυτό ήταν μια εξαιρετική λύση με την οποία ήμουν πολύ ικανοποιημένος.

Το επόμενο πρωί – ο Αδόλφος κοιμόταν ακόμα – πήγα στο ωδείο για να εγγραφώ. Είχα υποβάλει τα πιστοποιητικά από τον μουσικό σύλλογο του Λιντς και εξετάστηκα αμέσως. Πρώτα έγινε μια γενική προφορική εξέταση, έπειτα έπρεπε να τραγουδήσω κάτι από φύλλο και τελικά έκανα μια γραπτή εξέταση από τη θεωρία της αρμονίας. Όλα πήγαν πολύ ομαλά. Μόνο στην ιστορία της μουσικής – είχα μελετήσει αυτό το θέμα κατ' ιδίαν – το θέμα των εξετάσεων «Η εποχή της μπαρόκ όπερας» μου έφερε κάποιες δυσκολίες. Η μελέτη «Bülow-Cramer» στο πιάνο ολοκλήρωσε τις εισαγωγικές εξετάσεις. Κλήθηκα στη γραμματεία. Ο διευθυντής Κάιζερ – για μένα ήταν πραγματικά ο Αυτοκράτορας – με συνεχάρη για την επιτυχία μου και με πληροφόρησε για το πρόγραμμα σπουδών. Με συμβούλεψε να εγγραφώ παράλληλα και ως φοιτητής στο πανεπιστήμιο και να παρακολουθήσω διαλέξεις στην ιστορία της μουσικής. Με σύστησε επίσης στον μαέστρο Γκούσταφ Γκούθαϊλ, με τον οποίο έπρεπε να μελετήσω, μεταξύ άλλων, την πρακτική πλευρά της σύνθεσης. Με δέχτηκαν επίσης σαν βιολιστή στην ορχήστρα του ωδείου.

Όλα αυτά ήταν αρκετά απλά και σύντομα και παρά την αρχική αμηχανία, ένιωσα ότι πατούσα σε σταθερό έδαφος. Όπως συνέβη συχνά στη ζωή μου, βρήκα βοήθεια και παρηγοριά στη μουσική και ακόμη περισσότερο, έγινε πλέον ολόκληρη η ζωή μου. Είχα τελικά ξεφύγει από το σκονισμένο εργαστήριο ταπετσαριών και θα μπορούσα να αφιερωθώ εξ ολοκλήρου στην τέχνη μου.

Στην γειτονική Λίνιενγκασσε ανακάλυψα ένα κατάστημα πιάνων που ονομαζόταν Φάιγκλ και έλεγξα τα όργανα που είχε προς ενοικίαση. Εκεί κοίταξα τα πιάνα προς ενοικίαση. Φυσικά

δεν ήταν ιδιαίτερα καλά όργανα. Αλλά στο τέλος βρήκα ένα αρκετά καλό πιάνο, το οποίο νοίκιασα με μηνιαία χρέωση δέκα κορώνες. Όταν ο Αδόλφος, του οποίου το ημερήσιο πρόγραμμα δεν είχα ακόμη καταλάβει πλήρως, επέστρεψε εκείνο το βράδυ, ήταν έκπληκτος που είδε το πιάνο. Ένα όρθιο πιάνο θα ήταν πιο πρακτικό για το όχι πολύ μεγάλο δωμάτιο. Αλλά πώς θα μπορούσα να γίνω μαέστρος χωρίς ένα πιάνο με ουρά! Φυσικά, το θέμα δεν ήταν τόσο απλό όσο είχα σκεφτεί. Ο Αδόλφος παρενέβη αμέσως για να δοκιμάσει την πιο κατάλληλη τοποθέτηση. Για να έχει αρκετό φως, το πληκτρολόγιο έπρεπε να βρίσκεται κοντά στο παράθυρο. Αυτό το είδε. Μετά από πολύ πειραματισμό, με τα πράγματα του δωματίου – δύο κρεβάτια, ένα κομοδίνο, μια ντουλάπα, ένας νιπτήρας, ένα τραπέζι, δύο καρέκλες – μεταφέρθηκε στην πιο κατάλληλη θέση. Ωστόσο, το όργανο καταλάμβανε ολόκληρο το χώρο του δεξιού παραθύρου. Το τραπέζι έπρεπε να μετακινηθεί στη θέση του αριστερού παραθύρου. Το κενό ανάμεσα στα κρεβάτια και το πιάνο, και μεταξύ των κρεβατιών και του τραπεζιού, ήταν μόλις τριάντα εκατοστά πλάτος. Για τον Αδόλφο, όμως, ο χώρος του δωματίου για να περπατά πάνω-κάτω ήταν εξίσου σημαντικός όσο ήταν για μένα να παίζω πιάνο. Πρώτη δοκιμή! Από την πόρτα μέχρι την καμπύλη του πιάνου – τρία βήματα! Αυτό ήταν αρκετό, επειδή τρία βήματα προς τα εμπρός, τρία προς τα πίσω ήταν έξι, ακόμα κι αν ο Αδόλφος με το συνεχή βηματισμό του πάνω-κάτω έπρεπε να στρέφεται τόσο συχνά που γινόταν σχεδόν μια περίπτωση μιας κίνησης γύρω από τον άξονά του.

Από τον υπόλοιπο κόσμο μπορούσαμε να βλέπουμε μόνο το γυμνό, σοκάκι στο πίσω μέρος του σπιτιού. Μόνο αν στεκόσουν πολύ κοντά στο ελεύθερο παράθυρο και κοιτούσες προς τα πάνω θα μπορούσες να δεις μια στενή λωρίδα του ουρανού, αλλά ακόμη και αυτό το μικρό κομμάτι του ουρανού καλυπτόταν κυρίως με καπνό, σκόνη ή ομίχλη. Σε ιδιαίτερα καλές μέρες, ακόμη και ο ήλιος έμπαινε μέσα. Για να είμαστε ακριβείς δύσκολα έλαμπε στο σπίτι μας, πολύ λιγότερο στο δω-

Το πίσω μέρος αυτής της καρτ-ποστάλ, την οποία έστειλε ο Χίτλερ στον Κούμπιτσεκ το 1906.

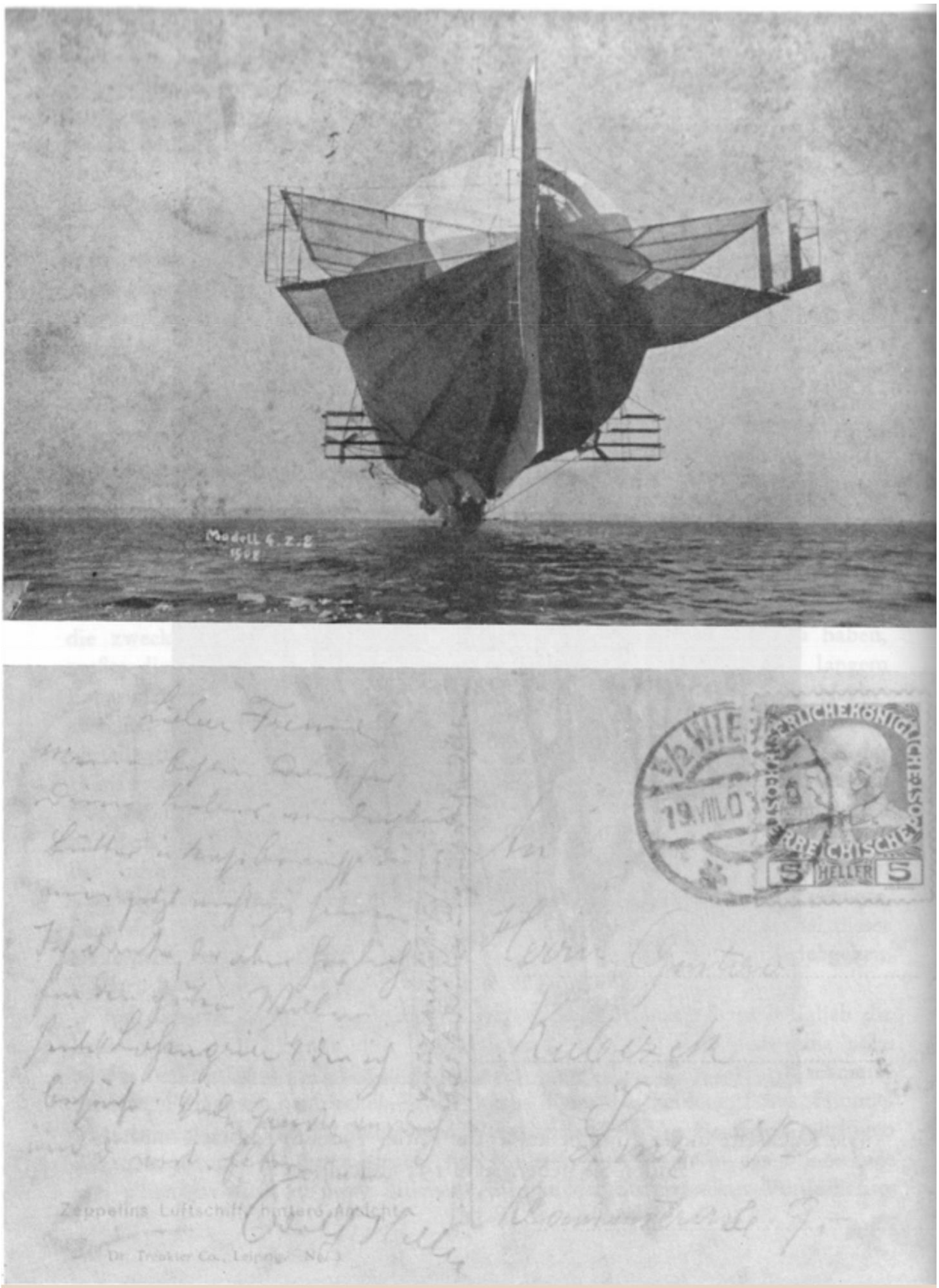

Αυτή η καρτ-ποστάλ χρονολογείται από την εποχή που ο Αδόλφος Χίτλερ ζούσε στη Βιέννη.

μάτιό μας. Αλλά στο μπροστινό μέρος του κτιρίου, μπορούσες να δεις μια λωρίδα ηλιοφάνειας για λίγες ώρες, και αυτό έπρεπε να μας αποζημιώνει για τον ήλιο που μας έλειπε τόσο πολύ.

Είπα στον Αδόλφο ότι είχα περάσει τις εισαγωγικές εξετάσεις στο Ωδείο και ήμουν χαρούμενος που ήμουν τώρα σε μια σταθερή πορεία σπουδών. Ο Αδόλφος είπε: «Δεν ήξερα καν ότι είχα έναν τόσο έξυπνο φίλο.» Αυτό δεν ακούγεται πολύ κολακευτικό. Αλλά είχα ήδη συνηθίσει τέτοιες δηλώσεις από αυτόν. Προφανώς είχε πολύ κρίσιμες μέρες τώρα, ήταν εύκολα ευερέθιστος και με σταμάτησε απότομα όταν άρχισα να μιλάω για τις σπουδές μου. Στο τέλος συμφιλιώθηκε με το πιάνο μου. Είπε ότι θα μπορούσε επίσης να ανανεώσει τις γνώσεις του εκεί. Προσφέρθηκα να τον διδάξω. Αλλά εδώ έκανα πάλι γκάφα. Μου γκρίνιαξε με μνησικακία: «Κράτα τα πράγματα που σ' αρέσουν! Θα προχωρήσω μόνος παραπέρα.» Αλλά τότε ηρέμησε πάλι και είπε, σε μια συμφιλιωτική διάθεση: «Γιατί να γίνω μουσικός, Γκούστλ! Έχω εσένα!» –

Οι συνθήκες διαβίωσής μας ήταν εξαιρετικά μέτριες. Δεν μπορούσα να κάνω μεγάλα άλματα με το μηνιαίο επίδομα που μου έστελνε ο πατέρας μου. Ο Αδόλφος έπαιρνε τακτικά ένα συγκεκριμένο ποσό από τον κηδεμόνα του στις αρχές κάθε μήνα. Δεν ξέρω πόσο ήταν αυτό το ποσό, ίσως ήταν μόνο η σύνταξη ορφανού, δηλαδή 25 κορώνες, από τις οποίες έπρεπε να πληρώσει αμέσως στην κυρία Τσάκρεε δέκα κορώνες, ίσως να ήταν λίγο περισσότερο αν ο κηδεμόνας του έστελνε με δόσεις απ' ότι είχε απομείνει από την γονική κληρονομιά. Δεν ξέρω αν οι συγγενείς υποστήριξαν τον Αδόλφο, ίσως η καμπουριασμένη θεία Γιοχάννα. Γνωρίζω μόνο ότι ο Αδόλφος λιμοκτονούσε πολύ ακόμα και τότε, αν και δεν ήθελε να το παραδεχτεί. Πώς ήταν το καθημερινό γεύμα του Αδόλφου; Ένα μπουκάλι γάλα, ένα καρβέλι ψωμί, λίγο βούτυρο. Για μεσημεριανό αγόραζε συχνά ένα κομμάτι κέικ παπαρούνας ή στρούντελ με καρύδια. Αυτό ήταν αρκετό για αυτόν. Κάθε δύο εβδομάδες η μητέρα μου, μου έστελνε ένα δέμα φαγητού και

τότε είχαμε γιορτή. Αλλά σε θέματα χρημάτων ο Αδόλφος ήταν πολύ ακριβής. Ποτέ δεν ήξερα πόσα, ή μάλλον, πόσο λίγα χρήματα είχε. Αναμφίβολα ντρεπόταν κρυφά γι' αυτό. Περιστασιακά τον κυρίευε ο θυμός. Τότε ξεσπούσε θυμωμένος: «Δεν είναι σκυλίσια ζωή αυτή που ζούμε;» Και όμως ήταν χαρούμενος και ικανοποιημένος όταν μπορούσαμε να πάμε κάποια φορά στην όπερα, να ακούσουμε μια συναυλία ή όταν διάβαζε ένα ενδιαφέρον βιβλίο που τον κρατούσε απασχολημένο.

Για πολύ καιρό δεν μπορούσα να μάθω πού έτρωγε το μεσημεριανό του. Οποιαδήποτε απορία σχετικά μ' αυτό την απέρριπτε κάθετα. Δεν ήταν θέμα για να το συζητήσουμε. Επειδή μερικές φορές είχα λίγο περισσότερο ελεύθερο χρόνο το απόγευμα, επέστρεφα στο σπίτι αμέσως μετά το μεσημεριανό γεύμα μου. Αλλά ποτέ δεν έβρισκα τον Αδόλφο στο διαμέρισμα. Ίσως να καθόταν στα συσσίτια απόρων στην Λίνιενγκασσε, όπου μερικές φορές κι εγώ έτρωγα για μεσημεριανό. Όχι, δεν ήταν εκεί. Πήγα στο «Μάτι του Θεού» (Auge Gottes) [μια δημόσια τραπεζαρία χαμηλού κόστους]. Ούτε εκεί ήταν. Όταν τον ρώτησα το απόγευμα γιατί δεν ερχόταν ποτέ στο συσσίτιο απόρων, μου έβγαλε μια διάλεξη για τον αξιοκαταφρόνητο θεσμό αυτών των συσσιτίων απόρων που συμβόλιζαν μόνο τον διαχωρισμό των κοινωνικών τάξεων. Σαν μέλος του ακροατηρίου του πανεπιστημίου, είχα τη δυνατότητα να τρώω στο εστιατόριο – ήταν ακόμα το παλιό εστιατόριο, εκείνη την εποχή το γερμανικό εστιατόριο που ιδρύθηκε από τη Γερμανική Σχολική Ένωση δεν υπήρχε! Ήμουν επίσης σε θέση να πάρω φτηνά κουπόνια φαγητού για τον Αδόλφο. Και τελικά συμφώνησε να έρθει μαζί μου. Ήξερα πόσο του άρεζαν τα αρτοσκευάσματα, όπως και το κύριο πιάτο, και έπαιρνα μερικά κέικ. Νόμιζα ότι θα τα απολάμβανε γιατί μπορούσες να δεις από το πρόσωπό του πόσο πεινασμένος ήταν. Αλλά σαν πεινασμένος τα έκανε μια μπουκιά. «Δεν καταλαβαίνω πώς μπορείς να απολαμβάνεις οτιδήποτε ανάμεσα σε τέτοιους ανθρώπους!» μου είπε με οργή. Φυσικά, συνήθιζαν να συχνά-

ζουν στο εστιατόριο μέλη όλων των εθνών της μοναρχίας, συμπεριλαμβανομένων πολλών Εβραίων μαθητών. Αυτός ήταν αρκετός λόγος για να μην ξαναπάει πλέον. Για να είμαι πιο ακριβής: παρ' όλη την αποφασιστικότητα, που μπορούσε να έχει, η πείνα μερικές φορές κέρδιζε. Στη συνέχεια, στριμωχνόταν σε μια γωνιά του εστιατορίου δίπλα μου, γύριζε την πλάτη του στο υπόλοιπο ακροατήριο και έβγαζε πεινασμένος το στρούντελ με καρύδι που αγαπούσε. Στην πολιτική μου αδιαφορία, διασκέδαζα κρυφά να τον βλέπω να ταλαντεύεται μεταξύ του αντισημιτισμού και του πάθους του για το στρούντελ.

Για μέρες ο Αδόλφος μπορούσε να ζήσει μόνο με γάλα, ψωμί και λίγο βούτυρο. Σίγουρα δεν ήμουν κακομαθημένος, αλλά δεν μπορούσα να τον ακολουθήσω σε αυτό το σημείο.

Δεν κάναμε κανένα γνωστό. Ο Αδόλφος δεν θα μου επέτρεπε χρόνο για κανέναν εκτός από τον εαυτό του. Περισσότερο από ποτέ, θεωρούσε τη φιλία μας σαν μια σχέση που απέκλειε οποιαδήποτε άλλη σχέση. Τυχαία έλαβα μια πολύ ξεκάθαρη εντολή γι' αυτό από αυτόν.

Η αρμονία ήταν το ιδιαίτερο χόμπι μου. Στο Λιντς είχα ήδη ξεχωρίσει σε αυτόν τον τομέα. Έπαιξα και στην τάξη. Ο καθηγητής Μποσέτι (Boschetti) με κάλεσε στη γραμματεία και με ρώτησε αν θα ήμουν πρόθυμος να δώσω μαθήματα. Τότε με σύστησε στους μελλοντικούς μαθητές μου. Οι δύο κόρες ενός ιδιοκτήτη ζυθοποιίας στην Κολομέα, μια κόρη ενός γαιοκτήμονα της Τρανσυλβανίας από το Ράνταουτς και η κόρη ενός επιχειρηματία στο Σπαλάτο. Η έντονη διαφορά μεταξύ των πολυτελών οικοτροφείων στα οποία ζούσαν οι νεαρές γυναίκες και της άθλιας τρύπας μας που πάντα μύριζε πετρέλαιο με άγχωνε πάρα πολύ. Τις περισσότερες φορές έπαιρνα ένα πρόχειρο κολατσιό μετά το συγκεκριμένο μάθημα, αρκετό για να αντικαταστήσω το δείπνο μου. Όταν προστέθηκε στην ομάδα και η κόρη ενός κατασκευαστή υφασμάτων από το Γίγκερντροφ στη Σιλεσία και η κόρη ενός δικαστή από το Άγκραμ, η μισή ντουζίνα από τις μαθήτριές μου αντιπροσώπευε κάθε γωνιά της

τεράστιας μοναρχίας του Δούναβη. Και τότε συνέβη το απροσδόκητο. Μια από αυτές, το κορίτσι από τη Σιλεσία, διαπίστωσε ότι δεν μπορούσε να συνεχίσει με κάποια γραπτή εργασία, και ήρθε σε εμένα στην Στούμπεργκασσε για να ζητήσει τη βοήθειά μου. Όταν η καλή μας ηλικιωμένη σπιτονοικοκυρά είδε την όμορφη νεαρή κοπέλα, σήκωσε τα φρύδια της με έκπληξη. Αλλά αυτό ήταν εντάξει. Ασχολήθηκα μόνο με το μουσικό παράδειγμα που δεν είχε καταλάβει. Της εξήγησα το θέμα. Καθώς το αντέγραφε γρήγορα, μπήκε ο Αδόλφος στο δωμάτιο. Τον σύστησα στην μαθήτριά μου: «Ο φίλος μου από τον Λιντς, ο Αδόλφος Χίτλερ!» Ο Αδόλφος ήταν σιωπηλός. Αλλά μόλις το κορίτσι βγήκε έξω, τότε στράφηκε προς εμένα αγριεμένος, γιατί από την ατυχή εμπειρία του με την Στέφανι είχε γίνει τώρα μισογύνης. Ρώτησε θυμωμένα μήπως η παράγκα μας που είχε διαλυθεί απ’ αυτό το τέρας, το πιάνο με την ουρά, είχε τώρα μετατραπεί σε τόπο για ραντεβού με την ομάδα αυτών των γυναικών μουσικών. Έκανα προσπάθεια για να τον πείσω ότι το φτωχό κορίτσι δεν υπέφερε σε καμία περίπτωση από πόνους αγάπης, αλλά μόνο από πόνους για τις εξετάσεις. Το αποτέλεσμα ήταν μια λεπτομερής διάλεξη για τη ματαιότητα των γυναικών που σπουδάζουν. Οι λέξεις έπεφταν πάνω μου σαν χτυπήματα, σαν να ήμουν ο κατασκευαστής των υφασμάτων ή ο ζυθοποιός που είχε στείλει την κόρη του στο Ωδείο. Ο Αδόλφος χώθηκε όλο και περισσότερο σε μια γενική κριτική των κοινωνικών συνθηκών. Έσκυψα σιωπηλά στο σκαμνί του πιάνου, ενώ εκείνος θυμωμένος έκανε τρία βήματα προς τα εμπρός και τρία βήματα πίσω και εκτόνωνε την αγανάκτησή του με όσο το δυνατόν πιο έντονες στροφές, πρώτα στην πόρτα και μετά στο πιάνο.

Σε γενικές γραμμές, κατά τη διάρκεια αυτών των πρώτων ημερών στη Βιέννη, είχα την εντύπωση ότι ο Αδόλφος ήταν εκτός εαυτού. Η παραμικρή αιτία μπορούσε να τον οδηγήσει σε εκρήξεις θυμού. Υπήρχαν μέρες που δεν μπορούσα να κάνω τίποτα που να του φαινόταν σωστό και έκανε κάθε συνύπαρξη πολύ δύσκολη. Αλλά τον Αδόλφο τον γνώριζα για περισσότερα

από τρία χρόνια. Είχα δει τις σοβαρές κρίσεις του μετά την αποτυχία στο σχολείο και το θάνατο της μητέρας του. Δεν ήξερα τι προκαλούσε αυτές τις ψυχικές καταθλίψεις. Αλλά σκέφτηκα ότι αυτή η κατάσταση μια μέρα θα βελτιωνόταν.

Ήταν σε αντίθεση με όλο τον κόσμο. Παντού έβλεπε ότι υπήρχε αδικία, μίσος, εχθρότητα. Τίποτα δεν γλύτωνε από την κριτική του, δεν δεχόταν τίποτα. Μόνο η μουσική μπορούσε να του φτιάξει λίγο το κέφι, όπως, για παράδειγμα, όταν πηγαίναμε τις Κυριακές στις παραστάσεις της εκκλησιαστικής μουσικής στο παρεκκλήσι του κάστρου. Εδώ θα μπορούσατε να ακούσετε δωρεάν σολίστ από την Όπερα της Βιέννης και τη χορωδία των αγοριών της Βιέννης. Ο Αδόλφος αγαπούσε πάρα πολύ αυτή τη διάσημη χορωδία αγοριών και μου είχε πει πολλές φορές πόσα χρωστούσε στη μουσική εκπαίδευση που είχε ο ίδιος στο Λάμπαχ. Από την άλλη πλευρά, η ανάμνηση της ανέμελης, της ξένοιαστης παιδικής του ηλικίας ήταν ιδιαίτερα οδυνηρή γι' αυτόν εκείνη την εποχή.

Όλο αυτό το διάστημα ήταν ασταμάτητα απασχολημένος. Δεν είχα ιδέα τι θα 'πρεπε να κάνει ένας φοιτητής στην Ακαδημία Καλών Τεχνών. Σε κάθε περίπτωση, αυτή η μελέτη θα 'πρεπε να είναι πολύ πολύπλευρη, γιατί ο Αδόλφος καθόταν για ώρες πάνω από τα βιβλία, και πάλι θα καθόταν γράφοντας μέχρι αργά το βράδυ, και μερικές φορές το πιάνο, το τραπέζι, το κρεβάτι του και το δικό μου, ακόμη και το πάτωμα, ήταν καλυμμένα με σχέδια. Ο Αδόλφος στεκόταν, κοιτάζοντας επίμονα την εργασία του, κινούνταν ανάμεσα στα σχέδια πατώντας στις μύτες των ποδιών του, θα βελτίωνε κάτι εδώ, θα διόρθωνε κάτι εκεί, μουρμούριζε στον εαυτό του συνέχεια, υπογραμμίζοντας τις γρήγορες λέξεις του με βίαιες χειρονομίες. Αλίμονο αν τον ενοχλούσα σ' αυτές τις περιπτώσεις. Είχα μεγάλο σεβασμό για αυτή τη δύσκολη και χρονοβόρα πορεία των σπουδών και ήμουν ικανοποιημένος με αυτό που έβλεπα. Όταν ανυπόμονος άνοιγα επιτέλους το πιάνο, έσπευδε να μαζέψει γρήγορα τα φύλλα, τα έβαζε σε ένα ντουλάπι, άρπαζε ένα βιβλίο στα χέρια του και πήγαινε στον κήπο των ανακτόρων

(Schönbrunn). Είχε ανακαλύψει ένα ήσυχο παγκάκι εκεί, στη μέση του πράσινου, όπου κανείς δεν τον ενοχλούσε. Όποια πρόοδο κι αν έκανε στις μελέτες του στο ύπαιθρο επιτεύχθηκε σε αυτό το μοναχικό παγκάκι. Μου άρεσε κι σε μένα αυτό το ήσυχο μέρος όπου μπορούσες να ξεχάσεις ότι ήσουν στη μέση μιας μητρόπολης. Τα τελευταία χρόνια, όταν ήρθα στον κήπο των ανακτόρων, επισκέφτηκα αυτό το γνωστό παγκάκι στο πιο απομακρυσμένο μέρος του πάρκου.

Φαινόταν ότι ένας μαθητής της αρχιτεκτονικής θα μπορούσε να περάσει πολύ περισσότερο χρόνο στο ύπαιθρο και να εργαστεί πιο ανεξάρτητα από ό, τι θα μπορούσε ένας μαθητής του ωδείου. Όταν μια άλλη φορά είχε γράψει καθ’ όλη τη διάρκεια της νύχτας – η μικρή λάμπα πετρελαίου που έβγαζε καπνό κόντευε να σβήσει κι εγώ δεν μπορούσα να κοιμηθώ – τον ρώτησα ξεκάθαρα τι επρόκειτο να κάνει στο τέλος όλων αυτών των εργασιών. Αντί για απάντηση, μου έδωσε μερικές σελίδες βιαστικά γραμμένες. Έμεινα έκπληκτος όταν τις διάβασα: Ιερό βουνό στο βάθος, μπροστά του το τεράστιο πέτρινο θυσιαστήριο, περιβαλλόμενο από τεράστιες βελανιδιές. Δύο πανίσχυροι πολεμιστές κρατούν σταθερά από τα κέρατα τον μαύρο ταύρο που πρόκειται να θυσιαστεί και πιέζουν το τεράστιο κεφάλι του ταύρου στη κοιλότητα του θυσιαστηρίου. Πίσω τους, όρθιος με ανοιχτόχρωμη ρόμπα, στέκεται ο ιερέας. Κρατάει στα χέρια του το σπαθί, με το οποίο θα σκοτώσει τον ταύρο. Τριγύρω, σοβαροί, γενειοφόροι άνδρες, ακουμπισμένοι στις ασπίδες τους, τα δόρατά τους έτοιμα, κοιτάζουν με ενθουσιασμό την επίσημη σκηνή.

Δεν μπορούσα να βρω καμία σχέση μεταξύ αυτής της εξαιρετικής περιγραφής και ενός πτυχίου στην αρχιτεκτονική. Ρώτησα λοιπόν τι υποτίθεται ότι θα ήταν.

«Ένα θεατρικό έργο», απάντησε ο Αδόλφος.

Τότε με συγκινητικά λόγια μου περιέγραψε την πλοκή. Δυστυχώς, το έχω ξεχάσει εδώ και καιρό. Θυμάμαι μόνο ότι είχε τοποθετηθεί στις Βαυαρικές Άλπεις την εποχή του ερχομού της Χριστιανοσύνης σ’ αυτά τα μέρη. Οι άντρες που ζούσαν

γύρω από το Ιερό βουνό δεν ήθελαν να δεχτούν την νέα πίστη. Αντιθέτως! Συνωμότησαν για να σκοτώσουν τους χριστιανούς αγγελιοφόρους. Σ' αυτό βασίστηκε η δραματική σύγκρουση αυτής της σύνθεσης.

Ήμουν έτοιμος να ρωτήσω τον Αδόλφο αν οι σπουδές του στην Ακαδημία Καλών Τεχνών θα του άφηναν τόσο ελεύθερο χρόνο που θα μπορούσε παράλληλα να γράφει τέτοια δράματα. Αλλά ήξερα πόσο ευαίσθητος ήταν ο Αδόλφος με όλα όσα άγγιζαν το επάγγελμα που είχε επιλέξει. Θα μπορούσα να συμπάσχω μαζί του γιατί είχε αγωνιστεί πολύ σκληρά για τις σπουδές του. Σκέφτηκα ότι αυτό θα τον έκανε ιδιαίτερα ευαίσθητο σε αυτό το σημείο. Αλλά και πάλι, κάτι δεν φαινόταν πολύ σωστό για όλα αυτά.

Η ψυχική του κατάσταση με ανησυχούσε όλο και περισσότερο καθώς περνούσαν οι μέρες. Δεν τον είχα ξαναδεί ποτέ να βασανίζει τον εαυτό του με αυτό τον τρόπο. Αντιθέτως! Όσο για την αυτοεκτίμησή του, σύμφωνα με την εμπειρία μου, ήταν πάρα πολύ μικρή. Αλλά τώρα τα πράγματα φαινόταν να έχουν αλλάξει. Βυθιζόταν όλο και βαθύτερα στην αυτοκριτική. Ωστόσο, χρειαζόταν μόνο το πιο ελαφρύ άγγιγμα – όπως όταν κάποιος ρίχνει φως και όλα φωτίζονται και ξεκαθαρίζονται – για να γίνει η αυτοκατηγορία του μια κατηγορία εναντίον των καιρών, εναντίον όλου του κόσμου. Στη βιασύνη των δηλώσεων μίσους έριχνε την οργή του πάνω σε όλα, μόνος και μοναχικός, εναντίον όλης της ανθρωπότητας, που δεν τον κατάλαβε, που δεν τον αποδέχτηκε, από τον οποίο ένιωθε διωγμένος και προδομένος. Σαν να τον βλέπω ακόμα μπροστά μου, καθώς περπατά πάνω και κάτω στον μικρό χώρο με απεριόριστο θυμό, κλονισμένος στα βάθη του. Κάθισα στο πιάνο με τα δάκτυλά μου ακίνητα στο πληκτρολόγιο και τον άκουγα, αναστατωμένο από τον ύμνο του μίσους του, όμως ακόμα ανησυχούσα γι' αυτόν, γιατί οι φωνές του στους γυμνούς τοίχους δεν ακουγόντουσαν από κανένα παρά μόνο από εμένα και ίσως από την κυρία Τσάκρεε που εργαζόταν στην κουζίνα, που αυτή θα ανησυχούσε αν αυτός ο φανατικός νεαρός θα μπορούσε να της

πληρώσει το νοίκι τον επόμενο μήνα. Αλλά εκείνοι εναντίον των οποίων απευθύνονταν αυτά τα φλογερά λόγια, όλοι όσοι ενδιαφερόντουσαν, δεν τον άκουγαν. Γιατί λοιπόν όλη αυτή η προσπάθεια; Ξαφνικά, στη μέση αυτής της ομιλίας μίσους, με την οποία αμφισβητούσε μια ολόκληρη εποχή, μια φράση μου αποκάλυψε τη ζοφερή άβυσσο στην άκρη της οποίας κρέμονταν στις σκέψεις του:

«Θα εγκαταλείψω τη Στέφανι.» Αυτά ήταν τα πιο τρομερά λόγια που μπορούσαν βγουν από τα χείλη του, γιατί η Στέφανι ήταν το μοναδικό πρόσωπο στη γη του Θεού το οποίο εξαιρούσε από αυτήν την κακή ανθρωπότητα, ένα ον που, ακτινοβολούσε από τη λαμπερή του αγάπη, που έδινε νόημα και περιεχόμενο στην βασανισμένη του ύπαρξη. Ο πατέρας του είχε πεθάνει, η μητέρα του είχε πεθάνει, μόνο την αδερφή είχε που ήταν ακόμα παιδί – τι του είχε απομείνει; Δεν είχε ούτε οικογένεια, ούτε σπίτι. Μόνο η αγάπη του, μόνο η Στέφανι του είχε απομείνει εν μέσω των σοβαρών κρίσεων και καταστροφών – φυσικά μόνο στη φαντασία του. Αλλά αυτή η φαντασία ήταν μέχρι τώρα αρκετά ισχυρή για να τον βοηθήσει να ξεπεράσει τη μοίρα του. Στο συναισθηματικό σοκ που περνούσε κατά τη διάρκεια αυτών των εβδομάδων, προφανώς ακόμη και αυτή η πεποίθηση που πίστευε πεισματικά είχε καταρρεύσει.

«Νόμιζα ότι ήθελες να της γράψεις;» παρενέβη για να τον βοηθήσω με την πρότασή μου.

Απέρριψε τα λόγια μου με μια ανυπόμονη χειρονομία (μόλις σαράντα χρόνια αργότερα ανακάλυψα ότι είχε γράψει στην Στέφανι εκείνη την εποχή), τότε έριξε τα λόγια που δεν είχα ακούσει ποτέ προηγουμένως:

«Δεν έχει νόημα να περιμένω τη Στέφανι. Σίγουρα η κυρία μαμά της έχει ήδη επιλέξει τον άντρα που θα παντρευτεί η Στέφανι. Η αγάπη; Δεν ενδιαφέρονται γι’ αυτό. Μόνο για έναν καλό γάμο, τουλάχιστον στα μάτια της μαμάς.»

Ύστερα ακολούθησε ένα θυμωμένο επιχείρημα με τη κυρία «Μαμά», με όλους όσους ανήκαν σε αυτούς τους ευγενείς κύκλους που μέσω έξυπνων διευθετήσεων γάμων μεταξύ τους

εγγυώνται ο ένας στον άλλο τα αμετάβλητα κοινωνικά τους προνόμια που απολαμβάνουν στην ανθρώπινη κοινωνία.

Σταμάτησα να ασκούμαι στο πιάνο και πήγα για ύπνο. Ο Αδόλφος απορροφήθηκε στα βιβλία του. Θυμάμαι ακόμα πόσο αναστατωμένος ήμουν τότε. Εάν ο Αδόλφος δεν μπορούσε πλέον να προσκολληθεί στη σκέψη της Στέφανι, τι θα γινόταν με αυτόν;

Με κατέλαβαν ανάμεικτα συναισθήματα. Αφενός, ήμουν χαρούμενος που τελικά είχε απελευθερωθεί από αυτήν την απελπιστική αγάπη για τη Στέφανι και ανακουφίστηκε ψυχικά, από την άλλη, ήξερα ότι η Στέφανι ήταν το μοναδικό του ιδανικό που του έδινε ώθηση και έδινε στη ζωή του έναν στόχο.

Την επόμενη μέρα υπήρξε μια διαφωνία μεταξύ μας. Η αιτία ήταν μικρή. Έπρεπε να εξασκηθώ στο πιάνο, ο Αδόλφος ήθελε να διαβάσει. Έξω έβρεχε. Έτσι δεν μπορούσε να πάει στον κήπο των ανακτόρων.

«Αυτό το αιώνιο γρατζούνισμα!» μου φώναξε. «Δεν μπορεί κανείς να γλυτώσει από αυτό.»

«Είναι πολύ εύκολο», απάντησα, και σηκώθηκα, έβγαλα το χρονοδιάγραμμά μου από τη θήκη της μουσικής και το καρφίτσωσα στην πόρτα του ντουλαπιού με πινέζες. Από αυτό ο Αδόλφος μπορούσε να δει ακριβώς πότε βρισκόμουν έξω, πότε δεν ήμουν και πώς ήταν οι ώρες εξάσκησής μου. «Και τώρα βάλε το δικό σου χρονοδιάγραμμα κάτω από αυτό», πρόσθεσα. Χρονοδιάγραμμα; Δεν χρειαζόταν να γράψει κάτι τέτοιο. Είχε το χρονοδιάγραμμά του στο μυαλό του. Αυτό ήταν αρκετό γι' αυτόν και θα 'πρεπε να είναι αρκετό και για μένα. Τέλος.

Σήκωσα τους ώμους μου με αβεβαιότητα. Η δουλειά του ήταν απλώς συστηματική. Εξάλλου, δούλευε σχεδόν αποκλειστικά τη νύχτα και κοιμόταν το πρωί.

Είχα προσαρμοστεί γρήγορα στη ζωή του Ωδείου, οι γνώσεις μου αναγνωρίστηκαν, επαινέθηκαν και τιμήθηκαν, όπως αποδεικνύεται από την προσφορά για να διδάξω. Φυσικά ήμουν περήφανος γι' αυτό, και σίγουρα λίγο επαρμένος. Η μουσική είναι ίσως η μοναδική τέχνη όπου η έλλειψη τυπικής εκπαίδευ-

σης δεν φαίνεται να έχει τόση σημασία. Έτσι, ευχαριστημένος με τον εαυτό μου και ικανοποιημένος, ξεκινούσα περήφανος κάθε πρωί για το ωδείο. Αλλά απλώς αυτή η βεβαιότητα του σκοπού, αυτή η βεβαιότητα της επιτυχίας, ξυπνούσε στον Αδόλφο τις πιο πικρές συγκρίσεις, αν και δεν το ανέφερε ποτέ.

Τώρα λοιπόν, η θέα του χρονοδιαγράμματος που ήταν καρφιτσωμένη στην ντουλάπα, που πρέπει να του φάνηκε σαν μια επίσημη διαπιστευμένη εγγύηση για το μέλλον μου, προκάλεσε έκρηξη.

«Αυτή η Ακαδημία!» φώναξε, «πολλοί παλιομοδίτες, απολιθωμένοι, στριμμένοι δημόσιοι υπάλληλοι, γραφειοκράτες που δεν καταλαβαίνουν, ηλίθιοι δημόσιοι υπάλληλοι! Ολόκληρη η Ακαδημία πρέπει να ανατιναχτεί!» Το πρόσωπό του ήταν έξαλλο, το στόμα του πολύ στενό, τα χείλη του σχεδόν λευκά. Αλλά τα μάτια του άστραφταν. Αυτά τα μάτια ήταν τρομακτικά! Λες και το μίσος το οποίο είχε βρισκόταν σε αυτά τα λαμπερά μάτια!

Ήμουν έτοιμος να παρέμβω για να του πω ότι εκείνοι οι άνδρες της Ακαδημίας, για τους οποίους ξαφνικά έσπασε το μπαστούνι του πάνω στο μίσος του, μετά από όλους τους δασκάλους και τους καθηγητές του ήταν εκείνοι από τους οποίους σίγουρα θα μπορούσε να κερδίσει πολλά. Αλλά με πρόλαβε.

«Με απέρριψαν, με πέταξαν έξω, με απέκλεισαν...»

Φοβήθηκα. Ώστε αυτό ήταν. Ο Αδόλφος δεν είχε καν πάει στην ακαδημία. Τώρα μπορούσα να καταλάβω πολλά που με είχαν αποξενώσει απ’ αυτόν.

Ένιωσα βαθιά τη σκληρή του τύχη και τον ρώτησα αν είχε πει στη μητέρα του ότι δεν είχε γίνει δεκτός στην Ακαδημία.

«Τι νομίζεις;» απάντησε, «δεν μπορούσα να προκαλέσω θλίψη στη μητέρα μου που πέθαινε.»

Δεν μπορούσα παρά να συμφωνήσω.

Υπήρξε για λίγο σιωπή μεταξύ μας. Ίσως ο Αδόλφος να σκεφτόταν τη μητέρα του τώρα.

Τότε προσπάθησα να φέρω τη συζήτηση σε ένα πρακτικό

πεδίο.

«Και τι γίνεται τώρα;» τον ρώτησα.

«Τώρα τι; Τώρα τι;» επανέλαβε νευριασμένος, «θα αρχίσεις κι εσύ με το: τι τώρα;»

Πρέπει να είχε κάνει στον εαυτό του αυτήν την ερώτηση εκατοντάδες φορές και περισσότερο, γιατί σίγουρα δεν το είχε συζητήσει με κανέναν άλλο.

«Τώρα τι;» χλεύασε την ανυπόμονη ερώτησή μου και αντί να απαντήσει, έκατσε στο τραπέζι και έβαλε τα βιβλία του γύρω του: «Τώρα τι;»

Μετά ρύθμισε τη λάμπα, πήρε ένα από τα βιβλία, το άνοιξε και άρχισε να διαβάζει.

Ήθελα να βγάλω το χρονοδιάγραμμα από την ντουλάπα. Σήκωσε το κεφάλι του, το είδε και είπε ήρεμα: «Άστ’ το τώρα.»

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗ ΠΟΛΗ

Μπορούσαμε να δούμε συχνά τον ηλικιωμένο αυτοκράτορα, όταν με την επίσημη στολή του με το μαύρο πηλήκιο του αξιωματικού ερχόταν με την άμαξά του από τον κήπο των ανακτόρων μέσω της Μαρίαχιλφερστρασσε στο Ανάκτορο των Χόφμπουργκ. Ο αυτοκράτορας καθόταν συνήθως μόνος του σε μια ανοιχτή άμαξα. Ο μόνος που τον συνόδευε ήταν ένας υπασπιστής με σπαθί και ένα δίχρωμο καπέλο. Όταν συναντούσαμε τον αυτοκράτορα, ο Αδόλφος δεν έδινε καμία σημασία, ούτε μιλούσε για αυτό, γιατί γι' αυτόν δεν είχε σημασία ο αυτοκράτορας σαν άτομο, αλλά μόνο το κράτος που εκπροσωπούσε: η αυτοκρατορική και βασιλική Αυστροουγγρική μοναρχία.

Καθώς όλες οι αναμνήσεις της παραμονής μου στη Βιέννη κινούνται σε αντιφάσεις και για αυτόν ακριβώς τον λόγο παραμένουν ιδιαίτερα ζωντανές στη μνήμη μου, έτσι ήταν και με τα γενικά πολιτικά γεγονότα στην αυτοκρατορική πόλη κατά τη διάρκεια του ταραχώδους έτους του 1908. Δύο αντιφατικά γεγονότα συγκίνησαν τότε τους ανθρώπους. Αφενός, η εξηκοστή επέτειος της βασιλείας του αυτοκράτορα. Κατά τη θυελλώδη χρονιά του 1848, ο τότε δεκαοχτάχρονος Φραγκίσκος Ιωσήφ ανέβηκε στο θρόνο των Αψβούργων. Κυβερνούσε σαν αυτοκράτορας για έξι δεκαετίες. Ο λαός τον εκτιμούσε επειδή είχε μια μακρά ειρήνη σε αυτά τα εξήντα χρόνια. Από το 1866, δηλαδή για 42 χρόνια, δεν είχε γίνει κανένας πόλεμος. Η νέα γενιά, στην οποία ανήκαμε, δεν γνώριζε πλέον τι ήταν ο πόλεμος και μεθούσε με τους αγώνες των ξένων λαών, όπως ο πόλεμος των Μπόερς, που έγινε στην παιδική μας ηλικία, και ο Ρωσο-Ιαπωνικός πόλεμος, για τον οποίο ακούγαμε σαν νεαροί άνδρες. Αλλά δεν είχαμε σαφή ιδέα για τον ίδιο τον πόλεμο. Ο πατέρας του Αδόλφου δεν ήταν ποτέ στρατιώτης. Μόνο πότε-πότε κάποιος ηλικιωμένος έλεγε ιστορίες για το Κένινγκ-γκριτς (Königgrätz) και το Κάστοζα (Custozza). Ο λαός έβλεπε τον αυτοκράτορα σαν φύλακα της ειρήνης, και όλοι ετοιμάζονταν

να γιορτάσουν το ιωβηλαίο του ηγεμόνα. Βιώσαμε οι ίδιοι, τον συγκινητικό ζήλο με τον οποίο εργαζόταν. Από την άλλη πλευρά, υπήρξε η προσάρτηση της Βοσνίας, που σε σχέση με αυτήν την επέτειο το 1908, ήταν ένα ζήτημα που προκαλούσε έντονες διαφωνίες μεταξύ των πολιτών. Αυτή η σημαντική εξωτερική αύξηση της δύναμης της μοναρχίας, ωστόσο, αποκάλυψε την εσωτερική της αδυναμία, γιατί σύντομα όλα τα σημάδια έδειχναν σαφώς τον πόλεμο. Αυτό που πραγματικά συνέβη έξι χρόνια αργότερα, το 1914, σχεδόν είχε συμβεί τότε. Δεν είναι τυχαίο που ο πόλεμος αυτός ξεκίνησε στο Σεράγεβο. Εκείνα τα χρόνια ο λαός της Βιέννης, μέσα στον οποίο ζούσαμε και οι δύο σαν άγνωστοι νέοι, ήταν διχασμένος μεταξύ της πίστης στον ηλικιωμένο αυτοκράτορα και της ανησυχίας για τον επικείμενο πόλεμο. Σε κάθε βήμα συνειδητοποιούσαμε μια έντονη κοινωνική αντίθεση. Υπήρχε η τεράστια μάζα των κατώτερων τάξεων που συχνά δεν είχαν αρκετό φαγητό και απλώς υπήρχαν σε άθλιες κατοικίες χωρίς φως ή ήλιο. Λαμβάνοντας υπόψη το βιοτικό μας επίπεδο εκείνη την εποχή, συμπεριλάβαμε τους εαυτούς μας αδίστακτα σ' αυτήν την κατηγορία. Δεν ήταν απαραίτητο για μας να μελετήσουμε αυτήν τη μαζική κοινωνική δυστυχία της πόλης. Ήρθε σε μας από μόνη της. Έπρεπε μόνο να σκεφτούμε τους υγρούς, καταρρέοντες τοίχους του διαμερίσματός μας, τα λαξευμένα έπιπλα, τη δυσάρεστη μυρωδιά του πετρελαίου για να βάλουμε τον εαυτό μας στο περιβάλλον στο οποίο εκατοντάδες χιλιάδες ζούσαν σε αυτήν την πόλη. Όταν πηγαίναμε στο κέντρο της πόλης με το στομάχι μας να γρυλίζει, βλέπαμε πώς στα υπέροχα αριστοκρατικά παλάτια, μπροστά από τα οποία στεκόντουσαν οι καλοντυμένοι υπηρέτες, ή στα πολυτελή ξενοδοχεία η πλούσια κοινωνία της Βιέννης, η παλιά, συχνά μικτή αριστοκρατία, οι βαρόνοι της βιομηχανίας, οι μεγάλοι γαιοκτήμονες και οι μεγιστάνες γιόρταζαν τα πλούσια πάρτι τους. Φτώχεια, δυστυχία, πείνα από τη μία και η απερίσκεπτη απόλαυση της ζωής, η αισθησιακή φρενίτιδα και η άσωτη πολυτέλεια από την άλλη.

Είχα πολύ μεγάλη νοσταλγία για το σπίτι μου για να βγάλω πολιτικά συμπεράσματα από αυτές τις αντιθέσεις. Όμως ο Αδόλφος, εντελώς άστεγος, που είχε απορριφθεί από την Ακαδημία, χωρίς καμία πιθανότητα να μπορεί να αλλάξει την άθλια θέση του, ανέπτυξε κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου μια αυξανόμενη αίσθηση εξέγερσης. Οι ορατές κοινωνικές αδικίες, από τις οποίες υπέφερε σχεδόν σωματικά, έχτισαν σε αυτόν ένα δαιμονικό μίσος για τον αχαλίνωτο πλούτο, με αναίδεια και αλαζονεία, που βλέπαμε γύρω μας. Μόνο με βίαιη διαμαρτυρία ενάντια σε αυτήν την κατάσταση ήταν σε θέση να αντέξει τη δική του «σκυλίσια ζωή». Σίγουρα σε μεγάλο βαθμό ήταν δικό του λάθος που όλα είχαν εξελιχθεί έτσι για αυτόν. Αλλά αυτό δεν θα το παραδεχόταν ποτέ. Ακόμα περισσότερο από την πείνα, υπέφερε από την έλλειψη καθαριότητας. Ο Αδόλφος είχε μια εντελώς παθολογική ευαισθησία σε οτιδήποτε αφορούσε το σώμα. Με κάθε τρόπο διατηρούσε τον εαυτό του καθαρό, τουλάχιστον όσον αφορά τα ρούχα και τα λινά του. Όποιος έβλεπε αυτόν τον πάντα προσεκτικά ντυμένο νεαρό άνδρα στο δρόμο δεν θα πίστευε ποτέ ότι κάθε μέρα πεινούσε και ότι ζούσε σε ένα απελπιστικό κτήριο πίσω στην 6η συνοικία. Ήταν περισσότερο η έλλειψη καθαριότητας στο περιβάλλον στο οποίο αναγκάστηκε να ζήσει παρά η έλλειψη φαγητού που προκάλεσε τις εσωτερικές διαμαρτυρίες του ενάντια στις επικρατούσες κοινωνικές συνθήκες. Η παλιά αυτοκρατορική πόλη με την ατμόσφαιρα της ψεύτικης γοητείας και του απατηλού ρομαντισμού και η εμφανής εσωτερική της φθορά, η οποία δεν μπορούσε πλέον να κρυφτεί, ήταν το έδαφος στο οποίο διαμορφώθηκαν οι κοινωνικές και πολιτικές απόψεις του. Αυτό στο οποίο διαμορφώθηκε αργότερα προήλθε από αυτή την ετοιμοθάνατη αυτοκρατορική Βιέννη. Παρόλο που έγραψε αργότερα: «Το όνομα αυτής της πόλης των λωτοφάγων αντιπροσωπεύει για μένα πέντε χρόνια δυστυχίας και θλίψης», αυτή η δήλωση αντικατοπτρίζει μόνο την αρνητική πλευρά της εμπειρίας του στη Βιέννη. Η θετική πλευρά ήταν ότι η συνεχής εξέγερσή του ενάντια στην επικρατούσα κοινωνική αναταραχή,

σχημάτισε την πολιτική του κοσμοθεωρία, στην οποία αργότερα δεν πρόσθεσε πολλά.

Παρά την όλη συμπάθεια για τη δυστυχία των μαζών, δεν αναζήτησε ποτέ μια άμεση επαφή με τους κατοίκους της αυτοκρατορικής πόλης. Αντιπαθούσε τον τύπο του βιεννέζου. Ακόμα και αυτόν τον απαλό, αλλά και πολύ μελωδικό τρόπο ομιλίας δεν μπορούσε να τον αντέξει. Προτιμούσε τα αδέξια γερμανικά που μιλούσε η κυρία Τσάκρεε. Πάνω απ' όλα, όμως, μισούσε την δουλοπρέπεια, την ανόητη αδιαφορία των Βιεννέζων, αυτό το αιώνιο ανακάτεμα, αυτή την ασυνείδητη καθημερινή ζωή. Ο δικός του χαρακτήρας του ήταν εντελώς αντίθετος με αυτά τα χαρακτηριστικά των Βιεννέζων. Από όσο μπορώ να θυμηθώ, ο Αδόλφος ήταν πάντα πολύ επιφυλακτικός, απλώς και μόνο επειδή δεν του άρεζε καμία φυσική επαφή με τους ανθρώπους. Αλλά μέσα του όλα ήταν σε μια ζύμωση και τον προέτρεπαν σε ριζικές και ολοκληρωτικές λύσεις.

Πόσο σαρκαστικός ήταν με την «αδυναμία στο κρασί» των βιεννέζων, πόσο τους περιφρονούσε γι' αυτή τη «λατρεία του σήμερα»! Μόνο μία φορά πήγαμε στο λούνα-παρκ του Πράτερ και αυτό μόνο από περιέργεια. Δεν καταλάβαινε τους ανθρώπους που σπαταλούσαν τον πολύτιμο χρόνο τους σε τέτοια ανόητα πράγματα. Κάθε φορά που άκουγε τους ανθρώπους να γελούν ξεκαρδιστικά σε κάποια παράσταση, απλά κουνούσε το κεφάλι του αγανακτισμένος για την τόση ηλιθιότητα και με ρωτούσε θυμωμένος αν μπορούσα να καταλάβω γιατί αυτοί οι άνθρωποι γελούν. Κατά την άποψή του, έπρεπε να γελούν με τον εαυτό τους. Αυτό θα μπορούσε να το καταλάβει. Επίσης, δεν του άρεζε το συνονθύλευμα των Βιεννέζων, των Τσέχων, των Μαγιάρων, των Σλοβάκων, των Ρουμάνων, των Κροατών, των Ιταλών και ο Θεός ξέρει τι άλλο περνούσε μέσω του Πράτερ. Γι' αυτόν, το Πράτερ ήταν απλά μια βιεννέζικη Βαβυλώνα. Μια παράξενη αντίφαση που με εντυπωσίαζε πάντα: όλες οι σκέψεις, οι φιλοδοξίες και οι προσπάθειές του περιστρέφονταν προς το πρόβλημα του πώς να βοηθήσουμε τις μάζες, τους απλούς, τους αξιοπρεπείς αλλά τους

μη προνομιούχους ανθρώπους. Με αυτούς ταυτιζόταν. Αυτός ο λαός των φτωχών και χωρίς δικαιώματα ήταν συνεχώς παρών στις σκέψεις και στους προβληματισμούς του. Στην πραγματικότητα, όμως, απέφευγε πάντα οποιαδήποτε επαφή με ανθρώπους. Η ετερόκλητη μάζα του έρεε στο Πράτερ ήταν αποκρουστική γι' αυτόν. Όσο κι αν συμπονούσε τον κοσμάκη, πάντα τον κρατούσε στη μεγαλύτερη δυνατή απόσταση.

Από την άλλη πλευρά όμως, η αλαζονεία και η υπεροψία των κυβερνώντων τάξεων ήταν εντελώς ξένα γι' αυτόν. Και καταλάβαινε ακόμη λιγότερο την απάθεια και την παραίτηση, η οποία στα χρόνια αυτά κέρδιζε τους κορυφαίους διανοούμενους. Από την γνώση ότι το τέλος του κράτους των Αψβούργων ήταν αναπόφευκτο είχε εξαπλωθεί, ειδικά μεταξύ των παραδοσιακών υποστηρικτών της μοναρχίας, ένα είδος μοιρολατρίας το οποίο δεχόταν ό, τι μπορούσε να συμβεί, με το τυπικό βιεννέζικο «δεν υπάρχει τίποτα που μπορεί να κάνει κανείς γι' αυτό». Αυτός ο γλυκόπικρος, σιωπηλός παραιτούμενος τόνος ακουγόταν και μεταξύ των ποιητών της Βιέννης, για παράδειγμα με τους Ρίλκε, Χόφμανσταλ, Βίλντγκανς – ονόματα που δεν ακούγονταν σε μας εκείνη την εποχή, όχι επειδή δεν είχαμε καμία εκτίμηση στα λόγια ενός ποιητή, αλλά για τον μοναδικό λόγο ότι η διάθεση την οποία δημιουργούσαν αυτοί οι ποιητές ήταν εντελώς ξένη προς εμάς. Είχαμε έρθει από την επαρχία και ήμασταν πιο κοντά στη φύση από ότι ήταν οι άνθρωποι αυτής της πόλης. Πέρα από αυτό, ωστόσο, υπήρχε μια ουσιαστική διαφορά μεταξύ της γενιάς του στρώματος αυτών των ανθρώπων, που βρίσκονταν στο λυκόφως της παγκόσμιας κουρασμένης γαλήνης, και εκείνης της εποχής μας. Ενώ οι απελπιστικές κοινωνικές συνθήκες, από τις οποίες προφανώς δεν υπήρχε διέξοδος, προκαλούσαν μόνο μια βαρετή απάθεια και μια πλήρη αδράνεια στην παλαιότερη γενιά, ανάγκαζαν τη νεότερη γενιά σε ριζοσπαστική κριτική και βίαιη αντιπολίτευση. Και ο Αδόλφος ένιωθε επίσης την ανάγκη να επικρίνει και να αντεπιτεθεί. Δεν ήξερε τι σημαίνει παραίτηση. Κατά την άποψή του, όσοι παραιτούνταν έχαναν το δικαίωμα να ζήσουν. Αλλά

αποστασιοποιήθηκε από την πολύ αλαζονική και ταραχώδη νεότερη γενιά της Βιέννης εκείνης της εποχής, καθώς ακολούθησε το δικό του τρόπο και επομένως δεν μπορούσε να συμβιβαστεί με κανένα από τα πολιτικά κόμματα που κυβερνούσαν εκείνη την εποχή. Αν και μέσα του υπήρχε ζωντανό ένα συναίσθημα, σαν να ήταν υπεύθυνος για όλα όσα συνέβαιναν, παρέμεινε στην ουσία του ένα άτομο, μοναχικό, που ήθελε να βρει τον στόχο του μόνος του.

Ένα πράγμα πρέπει να αναφερθεί εδώ: οι επισκέψεις του Αδόλφου στο Μάιντλινγκ (Meidling), μια περιοχή αναμφισβήτητα της εργατικής τάξης. Ακόμα κι αν δεν μου είχε εξηγήσει ακριβώς τι έψαχνε εκεί, ήξερα ότι ήθελε να γνωρίσει από πρώτο χέρι τις συνθήκες διαβίωσης και τις συνθήκες των οικογενειών της εργατικής τάξης. Δεν ενδιαφερόταν για κάποιο άτομο, ήθελε μόνο να μάθει τους τρόπους της τάξης στο σύνολό της. Επομένως, δεν έκανε γνωστούς στο Μάιντλινγκ, αλλά ο σκοπός του ήταν να μελετήσει μια διατομή της κοινότητας αρκετά απρόσιτη.

Όσο απέφευγε την πολύ στενή επαφή με τους ανθρώπους, την Βιέννη σαν πόλη την είχε στην καρδιά του. Αγαπούσε τη Βιέννη, αλλά όχι τους Βιεννέζους – έτσι θα ήθελα να χαρακτηρίσω τη στάση του. Δεν θα μπορούσε να ζήσει ευτυχισμένος χωρίς αυτήν την πόλη, αλλά θα μπορούσε χωρίς τους ανθρώπους της. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι λίγοι τους οποίους γνώρισε αργότερα στη Βιέννη τον θεωρούσαν μοναχικό και εκκεντρικό και ότι η εκλεπτυσμένη ομιλία του, η εμφατική του μορφή, η ευγενική συμπεριφορά του, που ήταν σε αντίθεση με την προφανή φτώχεια του, ήταν για αλαζονεία ή προσποίηση. Στην πραγματικότητα, ο νεαρός Χίτλερ δεν έκανε ποτέ φίλους μεταξύ των ανθρώπων αυτής της πόλης.

Αλλά γινόταν όλο και πιο ενθουσιώδης με αυτούς τους ανθρώπους, που είχαν δημιουργήσει τη Βιέννη. Σκεφτείτε μόνο τη Ρίνγκστρασσε! Όταν την είδε για πρώτη φορά, με τα υπέροχα κτίριά της, του φάνηκε σαν η πραγματοποίηση των τολμηρότερων καλλιτεχνικών ονείρων του. Χρειάστηκε πολύς

χρόνος για να μπορέσει ακόμη και να επεξεργαστεί αυτήν την συντριπτική εντύπωση. Μόνο σταδιακά βρήκε το δρόμο του γύρω από αυτή τη μεγαλοπρεπή συλλογή σύγχρονων μνημειακών κτιρίων. Πόσες φορές χρειάστηκε να τον συνοδεύσω στο Ρίνγκ; Τότε θα μου περιέγραφε σε κάποιο βαθμό αυτό ή εκείνο το κτίριο, επισημαίνοντας ορισμένες λεπτομέρειες ή θα μου εξηγούσε την προέλευσή του. Θα μπορούσε πραγματικά να σταθεί για ώρες μπροστά σε ένα μόνο κτίριο. Τότε ξεχνούσε όχι μόνο τον χρόνο, αλλά και όλα τα άλλα γύρω του. Δεν μπορούσα να καταλάβω τον λόγο για αυτές τις μακρές και περίπλοκες έρευνες. Ήξερε ήδη τα πάντα και μάλιστα ήξερε περισσότερα γι’ αυτά από τους περισσότερους κατοίκους αυτής της πόλης. Όταν καμιά φορά γινόμουν ανυπόμονος, μου φώναζε με αγένεια, ρωτώντας αν ήμουν πραγματικά φίλος του ή όχι. Εάν ναι, τότε θα ’πρεπε να μοιράζομαι τα ενδιαφέροντά του. Ύστερα, η διάλεξη συνεχιζόταν. Στο σπίτι θα σχεδίαζε για μένα σχέδια κατόψεων και τμηματικά σχέδια ή θα προσπαθούσε να επεκταθεί σε μερικές ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες. Δανείστηκε βιβλία απ’ τα οποία μάθαινε την ιστορία των διαφόρων κτιρίων. Η κρατική όπερα, το κοινοβούλιο, το Μπούργκτεατερ, ο Ναός του Αγίου Καρόλου, το κρατικό μουσείο, το δημαρχείο – πάντα έφερνε νέα βιβλία, συμπεριλαμβανομένου ανάμεσά τους ενός γενικού εγχειριδίου αρχιτεκτονικής. Εφιστούσε την προσοχή μου στα διάφορα αρχιτεκτονικά στυλ. Συγκεκριμένα, μου επεσήμαινε επανειλημμένα ότι μερικές από τις λεπτομέρειες σχετικά με τα κτίρια της Ρίνγκστρασσε έδειχναν την εξαιρετική ποιότητα κατασκευής των ντόπιων τεχνιτών.

Όταν ήθελε να μελετήσει ένα συγκεκριμένο κτίριο, η εξωτερική εμφάνιση από μόνη της δεν τον ικανοποιούσε. Ήμουν πάντα έκπληκτος από το πόσο καλά ήταν πληροφορημένος για τις πλευρικές πόρτες, τις σκάλες ακόμη και τις ελάχιστα γνωστές εισόδους ή τις πίσω πόρτες. Προσπαθούσε να πλησιάσει το κτίριο από όλες τις πλευρές. Δεν μισούσε τίποτα περισσότερο από τις υπέροχες και πομπώδεις

προσόψεις που είχαν σκοπό να κρύψουν κάποιο σφάλμα στη διάταξη. Οι όμορφες προσόψεις ήταν πάντα ύποπτες. Ο γύψος, θεωρούσε, ήταν ένα κατώτερο υλικό που κανένας αρχιτέκτονας δεν έπρεπε να χρησιμοποιεί. Δεν εξαπατήθηκε ποτέ, και συχνά μπόρεσε να μου δείξει ότι κάποια κατασκευή που είχε ως στόχο μόνο το οπτικό αποτέλεσμα ήταν απλώς μπλόφα. Με αυτόν τον τρόπο, η Ρίνγκστρασσε έγινε γι' αυτόν ένα αντικείμενο με το οποίο μπορούσε να μετρήσει τις αρχιτεκτονικές του γνώσεις και να δείξει τις απόψεις του.

Εκείνον τον καιρό επίσης, εμφανίστηκαν τα πρώτα του σχέδια για τον ανασχεδιασμό μεγάλων πλατειών. Θυμάμαι ξεκάθαρα τις εκθέσεις του. Για παράδειγμα, η πλατεία Χέλντενπλατς, που βρίσκεται ανάμεσα στο Ανάκτορο Χόφμπουργκ και τον κήπο του λαού (Volksgarten), του φάνηκε να είναι μια ιδανική λύση για μαζικές συγκεντρώσεις, όχι μόνο επειδή το ημικύκλιο των παρακείμενων κτιρίων θα προσέδιδε ένα μοναδικό τρόπο για να συγκρατεί το συγκεντρωμένο πλήθος, αλλά και επειδή κάθε άτομο στο πλήθος θα λάβαινε μια μεγάλη μνημειώδη εντύπωση, οπουδήποτε κι αν γύριζε να κοιτάξει. Θεωρούσα αυτές τις σκέψεις σαν το αδρανές παιχνίδι μιας υπερβολικής φαντασίας, αλλά έπρεπε να συμμετάσχω σε τέτοια πειράματα ξανά και ξανά. Ο Αδόλφος αγαπούσε επίσης πολύ την πλατεία Σβάρτσενμπεργκ (Schwarzenbergplatz). Μερικές φορές πηγαίναμε σε αυτήν την πλατεία κατά τη διάρκεια ενός διαλείμματος στην κρατική όπερα, για να θαυμάσουμε στο σκοτάδι τα φανταστικά φωτιζόμενα σιντριβάνια που αναδύονταν σαν παραμύθι. Αυτό ήταν ένα θέαμα ακριβώς όπως το θέλαμε. Το αφρισμένο νερό αναπηδούσε αδιάκοπα, ενώ οι προβολείς διαφόρων χρωμάτων έκαναν το νερό να φαίνεται φλεγόμενο κόκκινο, έπειτα έντονο κίτρινο και στη συνέχεια έντονο μπλε. Το χρώμα και η κίνηση συνδυάζονταν σε μια απίστευτη αφθονία αποχρώσεων και φωτεινών εφέ που άπλωναν σε ολόκληρη την πλατεία ένα άγγιγμα του μη πραγματικού, ακόμη και του υπερφυσικού.

Με βάση την αρχιτεκτονική της Ρίνγκστρασσε, σίγουρα ασ-

χολήθηκε και με μεγάλα έργα κατά τη διάρκεια της παραμονής του στη Βιέννη: αίθουσες συναυλιών, θέατρα, μουσεία, κάστρα, εκθέσεις. Αλλά ο τρόπος σχεδιασμού του σταδιακά πήρε διαφορετική κατεύθυνση. Αρχικά, αυτά τα μνημειώδη κτίρια ήταν, κατά κάποιο τρόπο, τόσο τέλεια ώστε ακόμη και αυτός, με την αχαλίνωτη θέληση του να χτίσει, δεν θα μπορούσε να βρει χώρο για αλλαγή ή βελτίωση. Από την άποψη αυτή, το Λιντς ήταν διαφορετικό. Με εξαίρεση την ογκώδη οικοδόμηση του παλιού κάστρου, ήταν πάντα δυσαρεστημένος με τα κτίρια που είχε δει στο Λιντς. Γι' αυτό, δεν προξενεί καμιά έκπληξη το γεγονός ότι σχεδίασε ένα νέο και πιο αξιοπρεπές διάδοχο του παλιού δημαρχείου του Λιντς, το οποίο ήταν μάλλον στενό και, στριμωγμένο ανάμεσα στα αρχοντικά της κεντρικής πλατείας, δεν ήταν πολύ επιβλητικό, και ότι στο τέλος, στη διάρκεια των περιπάτων μας μέσα από την πόλη, ανοικοδόμησε ολόκληρη την πόλη. Με τη Βιέννη ήταν διαφορετικά. Όχι μόνο επειδή χωρικά ήταν δύσκολο γι' αυτόν να καταλάβει και να εκτιμήσει το τεράστιο μέγεθος της γιγαντιαίας πόλης ως μονάδα, αλλά και επειδή με την αυξανόμενη πολιτική διορατικότητα, συνειδητοποιούσε όλο και περισσότερο την ανάγκη για υγιή και κατάλληλη στέγαση για τις μάζες του πληθυσμού. Στο Λιντς ήταν λίγο πολύ αδιάφορο γι' αυτόν το πώς οι άνθρωποι που επηρεάζονται από τα μεγάλα οικοδομικά του έργα θα αντιδρούσαν στις προγραμματισμένες αλλαγές του. Στη Βιέννη, ωστόσο, άρχισε σταδιακά να χτίζει για τους ανθρώπους. Αυτά που μου παρουσίαζε σε μακρές, νυχτερινές συνομιλίες, αυτά που ζωγράφιζε και σχεδίαζε, δεν ήταν πλέον μια οικοδόμηση για χάρη της οικοδόμησης, όπως στο Λιντς, αλλά συνειδητός σχεδιασμός που λάμβανε υπόψη τις ανάγκες και τις απαιτήσεις των κατοίκων. Στο Λιντς ήταν καθαρά ένα αρχιτεκτονικό κτίριο, στη Βιέννη ένα κοινωνικό κτίριο, έτσι θα μπορούσε κανείς να περιγράψει αυτήν την περαιτέρω εξέλιξη.

Από καθαρά εξωτερική άποψη, αυτό οφείλεται σίγουρα στο γεγονός ότι ο Αδόλφος εξακολουθούσε να αισθάνεται σχετικά άνετα στο Λιντς, ειδικά στο ωραίο διαμέρισμα του Ούρφαρ.

Από την άλλη πλευρά, όταν ξυπνούσε κάθε πρωί στο θαμπό, χωρίς ήλιο πίσω δωμάτιο στην Στούμπεργκασσε στη Βιέννη, βλέποντας τα γυμνά τείχη και την καταθλιπτική θέα, ένιωθε ότι το κτίριο δεν ήταν, όπως σκεφτόταν μέχρι τώρα, ως επί το πλείστον ζήτημα ομορφιάς και κύρους, αλλά μάλλον ένα πρόβλημα της δημόσιας υγείας, που θα έπρεπε να απελευθερώσει τις μεγάλες μάζες από τα άθλια παραπήγματα.

«Χιλιάδες άνεργοι περιφέρονταν μπροστά στα παλάτια της Ρίνγκστρασσε και κάτω από εκείνη τη «Οδό του Θριάμβου» της παλιάς Αυστρίας οι άστεγοι ζούσαν στο λυκόφως και τη λάσπη των καναλιών.» Με αυτά τα λόγια στο «Ο Αγώνας μου» ο Χίτλερ ανήγγειλε τη στροφή του βλέμματός του που ήταν χαρακτηριστική εκείνες τις εβδομάδες και τους μήνες, γεγονός που τον οδήγησε από τον σεβαστό θαυμασμό της μεγάλης αυτοκρατορικής αρχιτεκτονικής σε ένα στοχασμό της κοινωνικής δυστυχίας. «Ανατριχιάζω ακόμα και σήμερα όταν σκέφτομαι αυτές τις ελεεινές σπηλιές, τους ξενώνες και τα μαζικά καταλύματα, από αυτές τις ζοφερές εικόνες σκουπιδιών, αηδιαστικής βρωμιάς και φασαρίας.»

Ο Αδόλφος μου είχε πει ότι τον προηγούμενο χειμώνα, όταν ήταν ακόμα μόνος στη Βιέννη, για να εξοικονομήσει καύσιμα, τα οποία η ανεπαρκής σόμπα του καταβρόχθιζε σε μεγάλες ποσότητες χωρίς να δίνει σταθερή ζεστασιά, επισκεπτόταν συχνά αίθουσες θέρμανσης του κοινού. Εκεί έβρισκε ένα ζεστό δωμάτιο δωρεάν και υπήρχαν και αρκετές εφημερίδες διαθέσιμες. Υποθέτω ότι οι συνομιλίες με τους ανθρώπους που γνώρισε σε αυτές τις αίθουσες θέρμανσης του κοινού έδωσαν στον Αδόλφο για πρώτη φορά συγκλονιστικές ιδέες για τη δυστυχία της τεράστιας πόλης.

Στην έρευνά μας για ένα διαμέρισμα, το οποίο, που λέει ο λόγος, θα ανακοίνωνε την άφιξή μου στη Βιέννη, πήρα μια πρόγευση της δυστυχίας, της αθλιότητας και της βρωμιάς που μας περίμεναν σε αυτήν την πόλη. Μέσα από σκοτεινές, βρώμικες αυλές, σκάλες που ανέβαιναν, σκάλες που κατέβαιναν, μέσα από αηδιαστικούς και βρώμικους διαδρόμους,

πίσω από κλειστές πόρτες από τις οποίες ενήλικες και παιδιά συσσωρευμένοι όλοι μαζί σε ένα μικρό και χωρίς ήλιο χώρο, ανθρώπινα όντα τόσο δυστυχισμένα και άθλια όσο το περιβάλλον τους – αυτή η εικόνα που παρέμεινε μέσα μου δεν θα την ξεχάσω, καθώς και το γεγονός ότι στο μοναδικό σπίτι που ικανοποιούσε σε κάποιο βαθμό τις υγειονομικές και αισθητικές επιθυμίες μας, συναντήσαμε αυτό το απόγειο της κακίας το οποίο, με τη μορφή της σαγηνευτικής Πετεφρίνας, μας φάνηκε ακόμη πιο αηδιαστικό από τη δυστυχία των κοινών ανθρώπων.

Ακολούθησαν εκείνες οι νυχτερινές ώρες στις οποίες ο Αδόλφος περπατώντας πάνω-κάτω ανάμεσα στην πόρτα και το πιάνο, μου εξηγούσε με ισχυρά λόγια τις αιτίες αυτών των άθλιων συνθηκών στέγασης. Ξεκίνησε με το σπίτι στο οποίο ζούσαμε εμείς οι ίδιοι. Σε μια περιοχή που ήταν ουσιαστικά αρκετή για έναν συνηθισμένο κήπο, υπήρχαν στριμωγμένα ασφυκτικά τρία συγκροτήματα διαμερισμάτων, το ένα μπροστά από το άλλο, κλέβοντας το ένα απ' το άλλο το φως, τον αέρα και την ελεύθερη κυκλοφορία. Γιατί! Επειδή ο άνθρωπος που αγόρασε αυτό το ακίνητο ήθελε να κερδίζει όσο το δυνατόν περισσότερα από αυτό. Έπρεπε λοιπόν να χτίσει όσο το δυνατόν πιο συμπαγή και όσο το δυνατόν πιο ψηλά, γιατί όσο περισσότερα από αυτά τα διαμερίσματα-κουτιά θα μπορούσε να συσσωρεύσει το ένα πάνω από το άλλο, τόσο περισσότερα έσοδα θα έπαιρνε. Ο ενοικιαστής πρέπει τώρα με τη σειρά του να φροντίσει να βγάλει όσο το δυνατόν περισσότερα από το διαμέρισμα. Έτσι, υπενοικιάζει – δείτε την καλή μας κυρία Τσάκρεε – μερικά από τα δωμάτια, συνήθως τα καλύτερα. Και οι υπενοικιαστές αναγκάζονται να συνωστίζονται για να έχουν ένα δωμάτιο διαθέσιμο για έναν ακόμη ενοικιαστή. Άρα ο καθένας θέλει να βγάλει κέρδος από τον άλλο. Και το αποτέλεσμα! Ότι όλοι, με εξαίρεση τον ιδιοκτήτη δεν έχουν αρκετό χώρο διαβίωσης. Τα υπόγεια διαμερίσματα, που δεν έχουν ούτε φως, ούτε ήλιο, ούτε αέρα, είναι επίσης ένα σκάνδαλο. Εάν αυτά είναι αβάσταχτα για τους ενήλικες, για τα

παιδιά είναι θανατηφόρα. Η διάλεξη του Αδόλφου κατέληξε σε μια οργισμένη επίθεση εναντίον των κερδοσκόπων ακινήτων και των εκμεταλλευτών ιδιοκτητών. Ένας όρος που άκουσα για πρώτη φορά με αυτήν την περίσταση χτυπάει ακόμα στα αυτιά μου: αυτοί οι «επαγγελματίες ιδιοκτήτες» που μετατρέπουν τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης των μαζών σε επιχείρηση! Ο φτωχός ενοικιαστής συνήθως δεν τους γνωρίζει καθόλου, επειδή δεν ζουν σ' αυτά τα διαμερίσματα-κουτιά, – Θεός φυλάξοι! – αλλά κάπου στα προάστια στο Χίτσινγκ (Hietzing) ή σε κάποιες κομψές βίλες με κρασιά στο Γκρίντσινγκ (Grinzing), στις οποίες απολαμβάνουν μια αφθονία από αυτό που άλλοι στερούνται.

Μια άλλη φορά ο Αδόλφος ξεκίνησε τους προβληματισμούς του από την πλευρά του ενοικιαστή. Τι χρειάζεται ένας φτωχός διάβολος για να έχει ένα αξιοπρεπές σπίτι; Φως – τα σπίτια πρέπει να είναι ξεκομμένα. Οι κήποι πρέπει να είναι σχεδιασμένοι σαν χώροι παιχνιδιού για παιδιά – αέρας, ο ουρανός πρέπει να είναι ορατός, κάτι πράσινο, ένα ταπεινό κομμάτι της φύσης. Αλλά ρίξε μια ματιά στο πίσω μέρος της παράγκας μας, είπε τότε. Ο ήλιος λάμπει μόνο στην οροφή. Ο αέρας – γι' αυτό θα προτιμούσαμε να μην μιλήσουμε καθόλου. Το νερό – υπάρχει μια μόνο βρύση έξω στο διάδρομο, στην οποία οκτώ οικογένειες πρέπει να τρέξουν με τους κουβάδες και τις κανάτες τους. Ολόκληρος ο όροφος έχει μόνο μία κοινή τουαλέτα εξαιρετικά ανθυγιεινή και για την οποία, για να τη χρησιμοποιήσετε, είναι σχεδόν απαραίτητο να πάρει κανείς σειρά στην ουρά. Και πάνω απ' όλα αυτά – τα έντομα!

Κάθε φορά που ρωτούσα τον Αδόλφο κατά τις εβδομάδες που ακολούθησαν – ήδη ήξερα ότι δεν είχε γίνει δεκτός στην Ακαδημία – πού ήταν κατά τη διάρκεια της ημέρας, έπαιρνα την απάντηση: «Εργάζομαι για να λύσω το πρόβλημα στέγασης στη Βιέννη και κάνω έρευνα για το σκοπό αυτό. Γι' αυτό πρέπει να τριγυρνάω πολύ.»

Αυτή ήταν η εποχή που καθόταν συχνά όλη τη νύχτα πάνω στα σχέδια και τις ζωγραφιές του. Αλλά δεν έλεγε τίποτα γι' αυ-

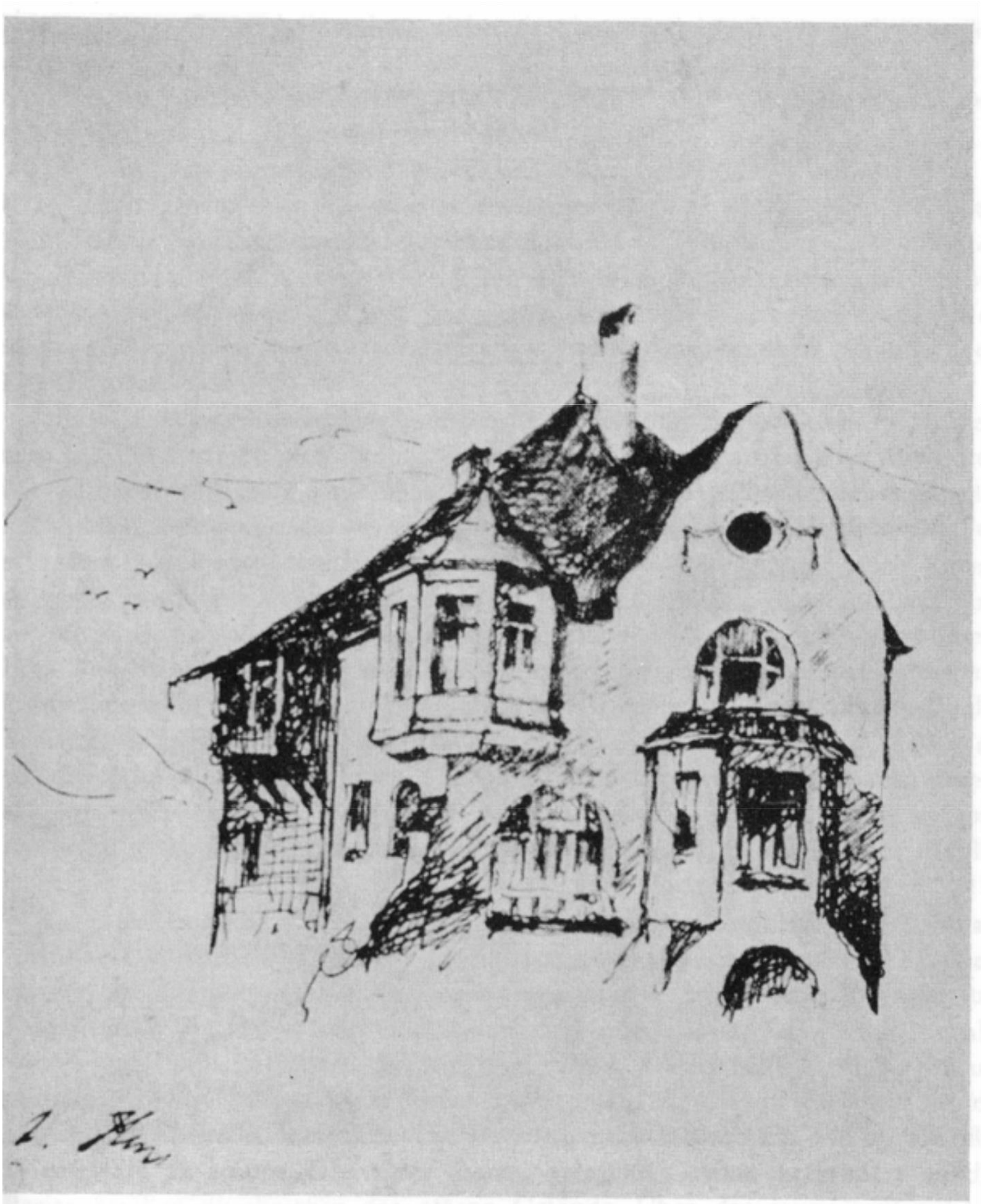

Σχέδιο μελανιού από τον Αδόλφο Χίτλερ από μια βίλα που χτίστηκε πρόσφατα στην οδό Στόκμπαουερ στο Λιντς, η οποία άρεζε πραγματικά στον Χίτλερ.

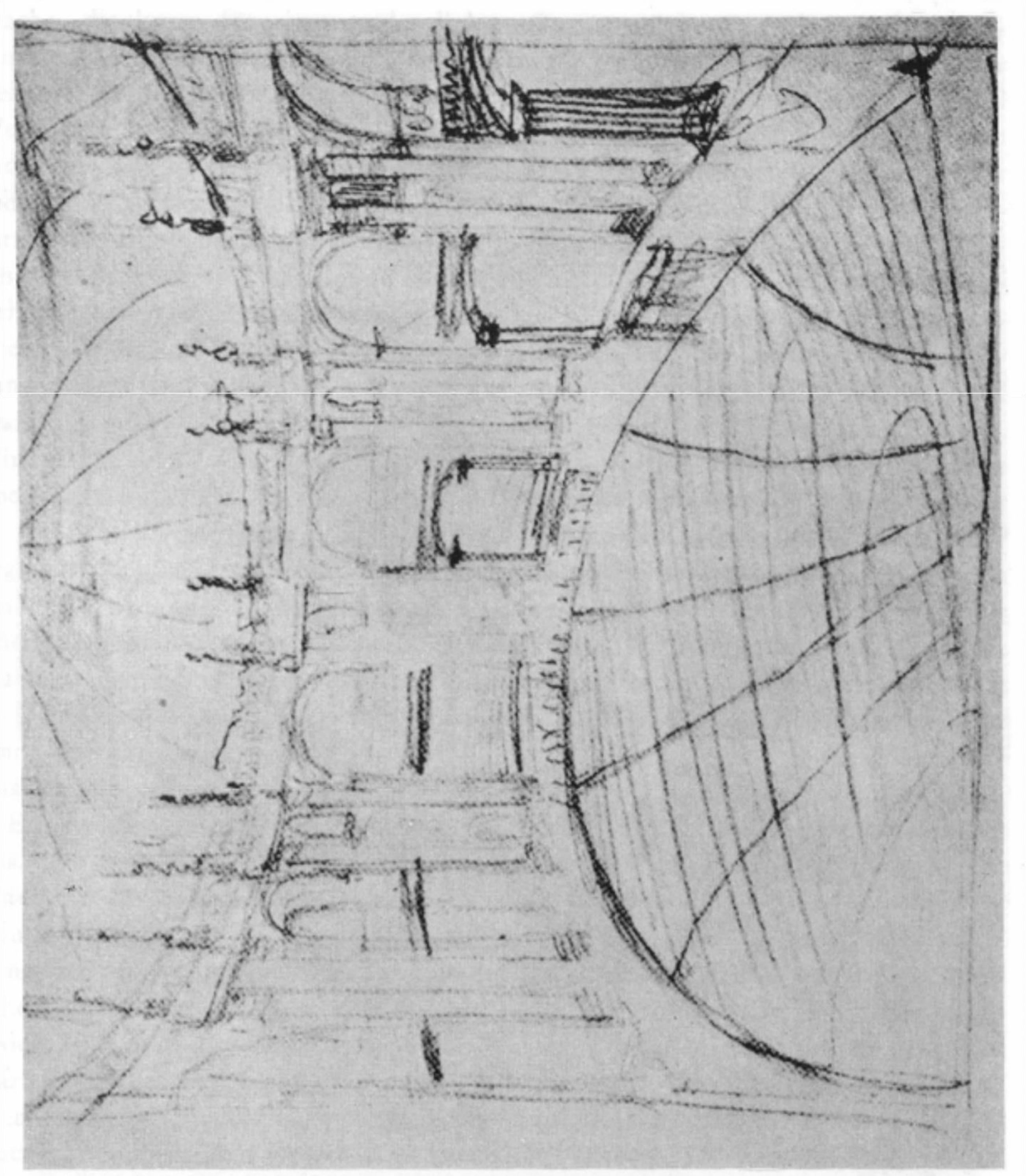

Σχέδιο του δεκαοχτάχρονου Χίτλερ για το νέο κτίριο μιας μεγάλης αίθουσας συναυλιών στο Λιντς. Αυτό το σκίτσο είναι χαρακτηριστικό του έργου του.

τό. Και ούτε του έκανα άλλες ερωτήσεις.

Αλλά τότε, νομίζω ότι ήταν προς τα τέλη Μαρτίου, είπε: «Τώρα θα φύγω για τρεις μέρες.»

Όταν ο Αδόλφος επέστρεψε την τέταρτη μέρα ήταν κουρασμένος. Ο Θεός ξέρει πού έτρεχε, πού κοιμόταν και πόσο πεινασμένος ήταν. Από τις λιγοστές αναφορές του συμπέρανα ότι είχε περιπλανηθεί «στις γύρω περιοχές» της Βιέννης, ίσως από το Στόκεραου (Stockerau) ή το Μάρσφελντ (Marchfeld), για να αποκτήσει μια ιδέα για τις περιοχές που είναι διαθέσιμες για την αποσυμφόρηση της πόλης. Δούλευε ξανά όλη τη νύχτα, και μετά, επιτέλους, μου έδειξε το έργο του.

Πρώτον, μερικές απλές κατόψεις: διαμερίσματα εργαζομένων με τις ελάχιστες απαιτήσεις: κουζίνα, σαλόνι, ξεχωριστά κρεβάτια για γονείς και παιδιά, νερό στην κουζίνα, τουαλέτα και – μια καινοτομία που τότε ήταν πρωτάκουστη – ένα μπάνιο! Ύστερα ο Αδόλφος μου έδειξε τα σχέδιά του για διάφορους τύπους σπιτιών, τα οποία ήταν όμορφα σχεδιασμένα με ινδική μελάνη. Τα θυμάμαι τόσο ξεκάθαρα γιατί για εβδομάδες αυτά τα σκίτσα κρέμονταν στους τοίχους μας και ο Αδόλφος επέστρεφε στο θέμα επανειλημμένα. Λαμβάνοντας υπόψη την χωρίς αέρα και χωρίς ήλιο ύπαρξή μας, συνειδητοποίησα πιο έντονα την αντίθεση μεταξύ του περιβάλλοντός μας και αυτών των χαριτωμένων ελκυστικών φωτεινών και ευάερων σπιτιών, γιατί μόλις το βλέμμα μου γλιστρούσε από αυτά τα όμορφα σκίτσα, έπεφτε πάνω στον καταρρέοντα, άσχημα ασβεστωμένο τοίχο μας όπου μπορούσα ακόμα να παρατηρήσω τα ίχνη του νυχτερινού μας κυνηγιού των κοριών. Αυτή η έντονη αντίθεση έχει τυπώσει ανεξίτηλα στη μνήμη μου τα τεράστια και μεγαλοπρεπή σχέδια του φίλου μου.

Τα διαμερίσματα-κουτιά θα κατεδαφιστούν. Με αυτή τη λακωνική δήλωση ο Αδόλφος ξεκίνησε το έργο του. Θα έπρεπε να είχα εκπλαγεί αν συνέβαινε διαφορετικά, καθώς, σε ό, τι σχεδίαζε έβαζε τα δυνατά του και μισούσε τα ημίμετρα και τους συμβιβασμούς. Η ίδια η ζωή το φρόντιζε αυτό. Ο στόχος του, ωστόσο, ήταν να λύσει ριζικά το πρόβλημα, δηλαδή να το λύσει

από τη ρίζα. Θα απαγορευόταν η ιδιωτική κερδοσκοπία από τη γη. Οι περιοχές που θα προκύψουν από την κατεδάφιση των συνοικιών της εργατικής τάξης πρέπει να προστεθούν στους ανοιχτούς χώρους μπροστά από το δάσος της Βιέννης και στις δύο όχθες του Δούναβη. Ευρείς δρόμοι θα διασχίζουν την ανοιχτή περιοχή. Ένα ευρύ σιδηροδρομικό δίκτυο θα δημιουργηθεί σε ολόκληρη την εκτεταμένη γη. Αντί για τους μεγάλους σιδηροδρομικούς σταθμούς, θα υπήρχαν κατάλληλα διασκορπισμένοι σε ολόκληρη την επικράτεια και θα συνδεόταν με το κέντρο της πόλης, μια σειρά μικρών τοπικών σταθμών που θα κάλυπταν συγκεκριμένες περιοχές και θα πρόσφεραν ευνοϊκή και γρήγορη επικοινωνία μεταξύ των σπιτιών και του τόπου εργασίας, εξοικονομώντας χρόνο. Το αυτοκίνητο εκείνη την εποχή δεν είχε θεωρηθεί ως σημαντικό μέσο μεταφοράς. Οι δρόμοι της Βιέννης εξακολουθούσαν να κυριαρχούνται από τις άμαξες. Το ποδήλατο, ένας επικίνδυνος αθλητικός εξοπλισμός της παιδικής μας ηλικίας, είχε πλέον σταδιακά γίνει ένα φθηνό και βολικό μέσο μεταφοράς. Εκείνη την εποχή, ωστόσο, μόνο ο σιδηρόδρομος ήταν σε θέση να παρέχει μεταφορά για τις μάζες.

Αυτό που είχε σχεδιάσει ο Αδόλφος δεν ήταν καθόλου μονοκατοικίες ή ιδιωτικές κατοικίες, όπως είναι χτισμένες σήμερα, ούτε ενδιαφερόταν για «συνοικίες». Αντίθετα, ανέλαβε λίγο πολύ ένα διάγραμμα κατεδάφισης των μεγάλων πολυκατοικιών. Έτσι προέκυψε σαν μικρότερη μονάδα, με ξεκάθαρη σχεδιασμένη κάτοψη και καλές αναλογίες, το σπίτι της τετραμελούς οικογένειας, ένα διώροφο, καλά δομημένο κτίριο που περιλαμβάνει δύο διαμερίσματα σε κάθε όροφο. Αυτή η βασική μονάδα διαμόρφωνε τον κυρίαρχο τύπο σπιτιού. Όπου το απαιτούσαν η κυκλοφορία και οι συνθήκες εργασίας, αυτά τα σπίτια των τετραμελών οικογενειών έπρεπε να τοποθετηθούν πιο κοντά και να συνδυαστούν σε συγκροτήματα κατοικιών για οκτώ ή δεκαέξι οικογένειες. Αλλά ακόμη και αυτοί οι τύποι σπιτιών παρέμεναν «κοντά στο έδαφος», πράγμα που σήμαινε ότι εξακολουθούσαν να αποτελούνται από δύο ορόφους μόνο και περιβάλλονταν από κήπους, παιδικές χαρές

και συστάδες δέντρων. Το συγκρότημα των δεκαέξι οικογενειών ήταν το όριο.

Έτσι, οι τύποι σπιτιών που χρειάζονταν για την ανακούφιση της συμφόρησης της πόλης καθορίστηκαν και ο φίλος μου μπορούσε τώρα να προχωρήσει στην εκτέλεση. Σε έναν μεγάλο χάρτη της πόλης, ο οποίος ήταν πολύ μεγάλος για το τραπέζι και έπρεπε να απλωθεί στο πιάνο, ο Αδόλφος σχεδίασε το δίκτυο των σιδηροδρόμων και των δρόμων. Κατέγραψε τα βιομηχανικά κέντρα και τοποθέτησε τα οικιστικά συγκροτήματα ανάλογα. Ήμουν πάντα στο δρόμο του όταν ασχολιόταν με αυτήν την τεράστια δουλειά σχεδιασμού. Δεν υπήρχε ούτε μια ίντσα δαπέδου σε ολόκληρο το δωμάτιο που να μην είχε χρησιμοποιηθεί για αυτήν την εργασία. Εάν ο Αδόλφος δεν ήταν τόσο πεισματικά σοβαρός στο αντικείμενό του, θα θεωρούσα το όλο θέμα ως ένα ενδιαφέρον αλλά άσκοπο παιχνιδάκι. Στην πραγματικότητα ήμουν τόσο θλιμμένος από το δικό μας σπίτι που είχα γίνει σχεδόν τόσο φανατικός όσο ο φίλος μου, και αυτός είναι αναμφίβολα ο λόγος για τον οποίο τόσες πολλές λεπτομέρειες έχουν μείνει στη μνήμη μου.

Με τον τρόπο του ο Αδόλφος σκεφτόταν τα πάντα. Θυμάμαι ακόμη ότι ασχολήθηκε με το ερώτημα αν αυτή η νεοσύστατη Βιέννη χρειαζόταν παμπ. Ο Αδόλφος απέρριπτε το αλκοόλ καθώς και τη νικοτίνη. Αν δεν κάπνιζες και δεν έπινες, γιατί να πας στην παμπ; Εν πάση περιπτώσει, βρήκε για αυτήν τη νέα Βιέννη μια λύση που ήταν τόσο ριζοσπαστική όσο και τολμηρή: ένα νέο δημοφιλές ποτό. Κάποτε στο Λιντς έπρεπε να βάλω χαρτί ταπετσαρίας σε κάποια δωμάτια στο κτίριο γραφείων της εταιρίας Φρανκ, που κατασκεύαζε ένα υποκατάστατο του καφέ. Ο Αδόλφος τότε με είχε επισκεφτεί που έκανα αυτό το έργο. Εκείνη την εποχή, η εταιρεία έδινε στους εργαζομένους της ένα πολύ καλό, παγωμένο ποτό καφέ, από το οποίο ένα ποτήρι κόστιζε μόνο μια δεκάρα. Του Αδόλφου του άρεσε πολύ αυτό το ποτό που το ανέφερε ξανά και ξανά. Αν μπορούσε κανείς να προσφέρει σε κάθε νοικοκυριό, είπε, αυτό το φθηνό και υγιεινό ποτό, ή παρόμοια μη αλκοολούχα ποτά, θα μπορούσαμε και

χωρίς τις παμπ. Όταν απάντησα ότι οι Βιεννέζοι, από όσο τους γνώριζα, θα ήταν απίθανο να εγκαταλείψουν το κρασί τους, απάντησε απότομα: «Δεν θα ρωτηθείς!» Με άλλα λόγια, αυτό σήμαινε: «Και ούτε οι Βιεννέζοι.»

Ο Αδόλφος ήταν ιδιαίτερα επικριτικός για τα κράτη που είχαν μονοπωλήσει τις πωλήσεις καπνού, συμπεριλαμβανομένης της Αυστρίας. Με αυτόν τον τρόπο, υποστήριζε, το κράτος καταστρέφει την υγεία των δικών του υπηκόων. Επομένως, όλα τα εργοστάσια καπνού έπρεπε να κλείσουν και να απαγορευθεί η εισαγωγή προϊόντων καπνού. Ωστόσο, δεν βρήκε υποκατάστατο του καπνού με την έννοια του «λαϊκού ποτού».

Σε γενικές γραμμές, όσο πιο κοντά ερχόταν οι σκέψεις του Αδόλφου στην υλοποίηση του έργου του, τόσο πιο ουτοπικό γινόταν το όλο το θέμα. Όσο ήταν μόνο θέμα των βασικών αρχών του προγραμματισμού του, όλα ήταν πολύ λογικά. Όμως κατά την υλοποίησή του, ο Αδόλφος λειτουργούσε με όρους κάτω από τους οποίους δεν μπορούσα να φανταστώ κάτι σωστό. Σαν ένας υπενοικιαστής που έπρεπε να πληρώνει δέκα κορώνες το μήνα για το μισό ενοίκιο μιας καλύβας καλυμμένης με έντομα, τα οποία ο πατέρας μου σίγουρα κέρδιζε δύσκολα, κατάλαβα καλά ότι δεν θα υπήρχαν ιδιοκτήτες και ενοικιαστές σε αυτή τη νέα Βιέννη. Η γη έπρεπε να ανήκει στο κράτος και τα σπίτια δεν θα ήταν ιδιωτικά, αλλά θα διαχειριζόταν από ένα είδος συνεταιρισμού στέγασης. Αντί για το ενοίκιο, θα πλήρωναν μια συνεισφορά στο κόστος κατασκευής του σπιτιού ή σε ένα είδος φόρου στέγασης. Μέχρι στιγμής μπορούσα να τον ακολουθήσω, αλλά όταν τον ρώτησα δειλά: «Ναι, αλλά με αυτόν τον τρόπο δεν μπορείς να χρηματοδοτήσεις ένα τόσο ακριβό οικοδομικό έργο. Ποιος θα πληρώσει γι' αυτό;» Προκάλεσα την πιο βίαιη εναντίωσή του. Εξαγριωμένος, ο Αδόλφος μου απάντησε, κάτι που δεν κατάλαβα. Άλλωστε, δεν μπορώ να θυμηθώ λεπτομέρειες αυτών των εξηγήσεων που αποτελούσαν σχεδόν εξ ολοκλήρου αφηρημένες αντιλήψεις. Αλλά αυτό που έχει παραμείνει στη μνήμη μου είναι ορισμένες επαναλαμβανόμενες εκφράσεις οι οποίες όσα λιγότερα σήμαι-

ναν, τόσο περισσότερο με εντυπωσίαζαν.

Τα θεμελιώδη ερωτήματα ολόκληρου του έργου επρόκειτο να λυθούν, όπως το έθεσε ο Αδόλφος, «στην καταιγίδα της επανάστασης». Ήταν η πρώτη φορά που, στην άθλια κατοικία μας, εκφραζόταν αυτή η βαριά φράση. Δεν ξέρω αν ο Αδόλφος άντλησε αυτήν την έμπνευση από την άφθονη ανάγνωσή του. Εν πάση περιπτώσει, απ' τη στιγμή που η ροή των ιδεών του κολλούσε, υπήρχε πάντα η τολμηρή φράση της «καταιγίδας της επανάστασης», η οποία στη συνέχεια έδινε πάντα στις σκέψεις και τις ιδέες του νέα ώθηση χωρίς να έχει μιλήσει για αυτό. Θα μπορούσε να σημαίνει, το ανακάλυψα, είτε τα πάντα είτε τίποτα. Για τον Αδόλφο σήμαινε «τα πάντα», αλλά για μένα «τίποτα» μέχρις ότου αυτός, με την υπνωτική του ευγλωττία, με είχε πείσει ότι χρειαζόταν να ξεσπάσει μια τεράστια επαναστατική καταιγίδα πάνω από την κουρασμένη παλιά γη για να φέρει όλα αυτά που από καιρό ήταν έτοιμα στις σκέψεις του και τα σχέδιά του, όπως μια ήπια βροχή στα τέλη του καλοκαιριού κάνει τα μανιτάρια να ξεφυτρώνουν παντού.

Μια άλλη συνεχής επαναλαμβανόμενη έκφραση ήταν το «ιδανικό γερμανικό κράτος», το οποίο έπαιξε ιδιαίτερο ρόλο στη σκέψη του παράλληλα με τον όρο «Ράιχ». Αυτό το «ιδανικό κράτος» καθορίστηκε τώρα τόσο σε εθνικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Κοινωνικά ειδικά όσον αφορά τη δυστυχία των εργαζομένων μαζών. Ο Αδόλφος ασχολήθηκε όλο και πιο έντονα με την ιδέα ενός κράτους που θα έδινε τη δέουσα προσοχή στις κοινωνικές απαιτήσεις της εποχής. Αλλά η εικόνα παρέμεινε ασαφής και ήταν σε μεγάλο βαθμό προσδιορισμένη από την ανάγνωσή της. Έτσι επέλεξε την έκφραση «ιδανικό κράτος» – ίσως την είχε διαβάσει σε ένα από τα πολυάριθμα βιβλία του – και άφησε για το μέλλον για να αναπτύξει αυτό το ιδανικό κράτος, διότι προς το παρόν ήταν σκιαγραφημένο μόνο σε γενικό περίγραμμα, αλλά φυσικά με τον τελικό προσανατολισμό προς το «Ράιχ».

Μια τρίτη έκφραση, η οποία εκείνη την εποχή είχε ήδη γίνει μια δημοφιλής φόρμουλα, χρησιμοποιήθηκε και από τον Αδόλ-

φο για πρώτη φορά σε σχέση με αυτά τα τολμηρά οικοδομικά σχέδια: κοινωνική μεταρρύθμιση! Και σ' αυτή την έκφραση περιλαμβάνονταν πολλά που περιστρέφονταν ακόμα στο μυαλό του σε μια πολύ παραμορφωμένη κατάσταση. Όμως, η επιμελής μελέτη των πολιτικών γραπτών και οι επισκέψεις στο κοινοβούλιο, στις οποίες με έσερνε, σταδιακά έδωσαν στην έκφραση «κοινωνική μεταρρύθμιση» συγκεκριμένο περιεχόμενο.

Όταν μια μέρα ξεσπάσει η «καταιγίδα της επανάστασης» και αναστηθεί το «ιδανικό κράτος», θα γίνει πραγματικότητα η εδώ και καιρό αναμενόμενη «κοινωνική μεταρρύθμιση». Αυτή θα ήταν η στιγμή να γκρεμίσει τα διαμερίσματα των «επαγγελματιών ιδιοκτητών» και να ξεκινήσει την κατασκευή των πρότυπων σπιτιών του στα όμορφα λιβάδια πίσω από το Νούσντορφ.

Σας έχω μιλήσει για αυτά τα σχέδια του φίλου μου με τόση λεπτομέρεια γιατί τα θεωρώ εξαιρετικά χαρακτηριστικά για την περαιτέρω εξέλιξη του χαρακτήρα του και των απόψεών του κατά τη διάρκεια της παραμονής του στη Βιέννη. Ήταν ξεκάθαρο από την αρχή ότι ο φίλος μου δεν θα παρέμενε αδιάφορος για τη δυστυχία των μαζών αυτής της μεγάλης πόλης. Τον ήξερα πολύ καλά και γι' αυτό ήξερα ότι δεν θα έκλεινε τα μάτια του σε τίποτα και ότι γενικά ήταν πολύ αντίθετο με τη φύση του να αγνοήσει κάθε σημαντικό φαινόμενο. Αλλά δεν θα πίστευα ποτέ ότι αυτές οι εμπειρίες στα βιεννέζικα προάστια θα έδιναν σε ολόκληρη την ύπαρξή του μια τόσο απίστευτη ώθηση. Θεωρούσα πάντα τον φίλο μου σαν ένα καλλιτέχνη στον πυρήνα της ύπαρξής του και θα καταλάβαινα αν αγανακτούσε στη θέα των μαζών που φαινόταν να χάνονται απελπισμένοι στη δυστυχία τους και παρ' όλα αυτά παρέμενε μακριά από όλα αυτά, ώστε να μην παρασυρθεί στην άβυσσο από την αδυσώπητη μοίρα αυτής της πόλης. Υπολόγιζα την λεπτότητά του, την αισθητική του ευαισθησία, τον διαρκή φόβο του να έρθει σε φυσική επαφή με αγνώστους – σπάνια έκανε χειραψία και με λίγους ανθρώπους!, και σκέφτηκα ότι αυτό θα

ήταν αρκετό για να τον κρατήσει σε απόσταση από τις μάζες. Το έκανε και αυτό. Αλλά μόνο όταν επρόκειτο για τις προσωπικές επαφές. Όμως, με όλη του την καρδιά να ξεχειλίζει, βρισκόταν στις τάξεις εκείνων που δεν είχαν τα προνόμια. Δεν ένιωθε συμπόνια με τη συνήθη έννοια για τις μάζες που είχαν χάσει τα δικαιώματά τους. Αυτό δεν θα ήταν αρκετό για αυτόν. Όχι μόνο υπέφερε μαζί τους, ζούσε γι' αυτούς και αφιέρωσε όλες τις αισθήσεις και τις σκέψεις του στη σωτηρία αυτών των ανθρώπων από τη δυστυχία και τη φτώχεια. Αναμφίβολα, αυτή η έντονη επιθυμία για μια πλήρη αναδιοργάνωση της ζωής ήταν η προσωπική του αντίδραση στη δική του μοίρα, η οποία τον είχε οδηγήσει, βήμα-βήμα, στη δυστυχία. Μόνο με το ευγενικό και μεγαλειώδες έργο του, που προοριζόταν «για όλους» και απευθυνόταν σε «όλους», βρήκε ξανά την εσωτερική του ηρεμία. Οι εβδομάδες των σκοτεινών οραμάτων και των σοβαρών καταθλίψεων είχαν περάσει. Η εμπιστοσύνη και το θάρρος τον πλημμύριζαν ξανά.

Προς το παρόν, η αγαπητή μου ηλικιωμένη Μαρία Τσάκρεε ήταν η μόνη που ασχολιόταν με αυτά τα σχέδια. Ή, πιο σωστά, δεν ασχολιόταν με αυτά επειδή είχε σταματήσει να προσπαθεί να φέρει σε τάξη αυτό το χάος σχεδίων, ζωγραφιών και σκίτσων. Γι' αυτήν ήταν αρκετό αν οι δύο μαθητές από το Λιντς πλήρωναν έγκαιρα το ενοίκιο τους.

Όσον αφορά το Λιντς, ο Αδόλφος ήθελε μόνο να το μετατρέψει σε μια ωραία, ελκυστική πόλη της οποίας τα διακεκριμένα κτίρια θα 'πρεπε να την ανυψώσουν από τη χαμηλή, επαρχιακή της θέση. Αλλά τη Βιέννη ήθελε να την μεταμορφώσει σε μια σύγχρονη πόλη διαμονής, στην οποία η διάκριση και το κύρος δεν θα είχε σημασία – αυτό το άφησε εξ ολοκλήρου στην αυτοκρατορική Βιέννη – αλλά μάλλον ότι οι μάζες που είχαν γίνει άστεγες και είχαν αποξενωθεί από το έδαφός τους και έτσι από τους δικούς τους ανθρώπους, θα έπρεπε να εγκατασταθούν και πάλι σε σταθερό έδαφος.

Στο τραπέζι του σχεδιαστηρίου ενός δεκαεννιάχρονου αγοριού, που ζούσε σε ένα σκοτεινό πίσω δωμάτιο στο προάσ-

τιο της Μαρίαχιλφερ, η παλιά αυτοκρατορική πόλη άλλαζε σε μια ευρύχωρη, ηλιόλουστη και πλούσια πόλη που αποτελούνταν από μονοκατοικίες των τεσσάρων, οκτώ και δεκαέξι οικογενειών.

ΜΟΝΑΧΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΗ

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Αδόλφος ήταν, τότε, πεπεισμένος ότι προοριζόταν να γίνει αρχιτέκτονας. Το πώς θα μπορούσε ποτέ να βρει τον δρόμο του στην πράξη, ακόμα και μετά από αυτήν την εντατική αυτοδιδασκαλία, αν δεν μπορούσε ποτέ να δείξει τα πιστοποιητικά και τα διπλώματά του, αυτό δεν τον έκανε ποτέ να ανησυχεί. Σχεδόν ποτέ δεν μιλήσαμε γι' αυτό, γιατί ο φίλος μου ήταν απόλυτα σίγουρος ότι όταν θα είχε ολοκληρώσει τις σπουδές του, οι συνθήκες θα είχαν αλλάξει τόσο πολύ, είτε από μόνες τους είτε με τη βία σαν συνέπεια της «καταιγίδας της επανάστασης», που τα τυπικά προσόντα δεν θα είχαν πλέον σημασία, αλλά μόνο η πραγματική ικανότητα. Ο ίδιος γράφει για αυτές τις σπουδές:

«Ήταν φυσικό να υπηρετώ την αγάπη μου για αρχιτεκτονική με ενθουσιασμό. Μου φαινόταν εκτός από τη μουσική, σαν η βασίλισσα των τεχνών: η ενασχόλησή μου μαζί της υπό αυτές της συνθήκες δεν ήταν «δουλειά», αλλά η μεγαλύτερη ευτυχία. Θα μπορούσα να διαβάζω ή να ζωγραφίζω μέχρι αργά το βράδυ και να μη κουράζομαι ποτέ. Αυτό ενίσχυε την πεποίθησή μου ότι το όμορφο όνειρό μου για το μέλλον θα γινόταν πραγματικότητα, ακόμα και αν θα χρειαζόταν πολύς χρόνος. Ήμουν σθεναρά πεπεισμένος ότι θα έκανα ένα όνομα σαν αρχιτέκτονας.»

Μέχρι τώρα, όλα σχετικά με το μέλλον του ήταν ξεκάθαρα για τον Αδόλφο. Ακόμα και στο Λιντς είχε προβλέψει αυτό που πίστευε ότι ήταν μεροληπτική, άδικη και ακατανόητη μεταχείριση από το σχολείο, ρίχνοντας τον εαυτό του με ζήλο σε μια δική του μελέτη. Η απόφαση να προχωρήσει με τον ίδιο τρόπο στη Βιέννη, όπου αντιμετώπισε μια πολύ παρόμοια κατάσταση, δεν ήταν πραγματικά δύσκολη γι' αυτόν. Καταράστηκε τους στριμμένους, απολιθωμένους γραφειοκράτες της Ακαδημίας. Μίλησε για παγίδες που είχαν στηθεί πονηρά – θυμάμαι ακόμα αυτήν την πρόταση πολύ καλά! –, με μοναδικό σκοπό να καταστρέψουν την καριέρα του. Αλλά θα έδειχνε σε

αυτούς τους ανίκανους, ηλίθιους γεροξεκούτηδες, ότι θα μπορούσε να προχωρήσει και χωρίς αυτούς. Από τις ομοβροντίες που άφησε ο φίλος μου για την παγίδα της Ακαδημίας, απέκτησα την εντύπωση ότι αυτοί οι καθηγητές, με αυτήν την σκληρή απόρριψη σε αυτό το νεαρό άτομο, είχαν προκαλέσει ακούσια σε αυτόν μια μεγαλύτερη προθυμία και ενέργεια από ό, τι θα μπορούσαν να έχουν επιτύχει μέσω της διδασκαλίας τους.

Αλλά ο φίλος μου έπρεπε να αντιμετωπίσει ένα άλλο πρόβλημα: Τι επρόκειτο να ζήσει στη διάρκεια των ετών της μελέτης του; Θα μπορούσαν να περάσουν πολλά χρόνια προτού καταφέρει να αποκτήσει μια θέση σαν αρχιτέκτονας. Προσωπικά, αμφέβαλλα αν, πράγματι, θα προέκυπτε οτιδήποτε από τις ιδιωτικές σπουδές του φίλου μου. Ομολογουμένως, μελετούσε με απίστευτη επιμέλεια και θέληση που θα μπορούσε κανείς να σκεφτεί πέρα από τη δύναμη του υποσιτιζόμενου και εξασθενημένου σώματός του. Αλλά αυτή η μελέτη δεν αποσκοπούσε καθόλου σε πρακτικούς στόχους. Αλλά το αντίθετο! Κάθε λίγο και λιγάκι χανόταν στα τεράστια σχέδια και στις εικασίες. Πραγματοποιώντας μια σύγκριση με τις μουσικές μου σπουδές, οι οποίες προχωρούσαν απόλυτα σύμφωνα με το σχέδιο, μπορούσα μόνο να συμπεράνω ότι ο Αδόλφος είχε στραφεί πολύ μακριά από τις σπουδές του. Σχεδίαζε όλα όσα είχαν μόνο την πιο απομακρυσμένη σύνδεση με την αρχιτεκτονική. Και το έκανε, επιπλέον, με τη μεγαλύτερη πληρότητα και ακρίβεια. Πώς θα μπορούσαν όλα αυτά να οδηγήσουν σε οποιοδήποτε συμπέρασμα; Πέρα από το γεγονός ότι όλο και περισσότερες νέες ιδέες τον καταλάμβαναν και του αποσπούσαν την προσοχή από τις επαγγελματικές του σπουδές.

Η σύγκριση ανάμεσα στις ατελείωτες, μη συστηματικές μελέτες του και στις ελεγχόμενες με ακρίβεια σπουδές μου στο ωδείο δεν θα ωφελούσε ακριβώς τη φιλία μας, αν και μόνο επειδή οι αντίστοιχες εργασίες μας στο σπίτι οδηγούσαν αναγκαστικά σε τριβή. Όταν ο καθηγητής Μποσέτι μου ανέθεσε

να διδάξω μαθήματα σε μαθητές, οι διαφωνίες μας έγιναν πιο έντονες. Τώρα θα μπορούσε κανείς να δει, είπε, πόσο τον κυνηγούσε η κακοτυχία του, ότι υπήρχε μια μεγάλη συνωμοσία εναντίον του και δεν είχε καμία πιθανότητα να κερδίσει τίποτα.

Έτσι, ένα απόγευμα, πρέπει να ήταν μετά από το μάθημα που έκανα σε έναν μαθητή μου, άρπαξα την ευκαιρία, για να τον πείσω να ψάξει για κάποιο εισόδημα. Φυσικά, αν κάποιος είναι τυχερός, μπορεί να δίνει μαθήματα σε νεαρές κυρίες, ξεκίνησε. Του εξήγησα ότι αυτό συνέβαινε χωρίς την πρωτοβουλία μου. Ο καθηγητής Μποσέτι μου είχε στείλει απλώς αυτούς τους μαθητές, απάντησα, κρίμα που θα ’πρεπε να διδάσκονται αρμονία και όχι αρχιτεκτονική. Άλλωστε, προχώρησα πιο σθεναρά, αν είχα το ταλέντο του, θα είχα ψάξει για κάποιο επιπλέον εισόδημα εδώ και πολύ καιρό.

Με άκουσε με ενδιαφέρον, σχεδόν σαν να μην αναφερόταν σε αυτόν το όλο θέμα. Ξεκίνησα αμέσως.

Το σχέδιο, για παράδειγμα, ήταν κάτι που μπορούσε πραγματικά να κάνει. Οι δάσκαλοί του θα το επιβεβαίωναν. Τι θα ’λεγε να ψάξουμε για δουλειά σε εφημερίδα ή σε εκδοτική εταιρεία. Ίσως θα μπορούσε να εικονογραφήσει βιβλία ή να κάνει σχέδια για εφημερίδες. Μου απάντησε υπεκφεύγοντας, ότι ήταν χαρούμενος που του αναγνώριζα μια τέτοια ικανότητα, αλλά ούτως ή άλλως αυτό το είδος της εικονογράφησης της εφημερίδας ήταν καλύτερο για τους φωτογράφους γιατί ούτε ο καλύτερος καλλιτέχνης δεν θα μπορούσε να είναι τόσο γρήγορος όσο ένας φωτογράφος.

Τι θα ’λεγες για μια θέση ως κριτικός θεάτρου, συνέχισα. Αυτή ήταν μια δουλειά που μπορούσε να κάνει, γιατί μετά από κάθε επίσκεψη στο θέατρο επέστρεφε στο σπίτι με μια πολύ σοβαρή και ριζοσπαστική, αλλά ενδιαφέρουσα και περιεκτική κριτική. Γιατί θα ’πρεπε να είμαι ο μόνος κάτοικος της Βιέννης που θα ακούει την ετυμηγορία του; Θα ’πρεπε να προσπαθήσει να έρθει σε επαφή με ένα έγκυρο περιοδικό, αλλά θα ’πρεπε να προσέξει να μην δείξει υπερβολική προκατάληψη. Ήθελε να μάθει τι εννοούσα με αυτό. Η ιταλική, η ρωσική και η γαλλική

όπερα, επίσης, είχαν το δικαίωμα να υπάρχουν, απάντησα. Κάποιος πρέπει να δέχεται και τους ξένους συνθέτες, γιατί η τέχνη, ακόμη και αν προέρχεται από μια συγκεκριμένη εθνικότητα, δεν μπορεί να περιοριστεί από τα εθνικά σύνορα. Ξεκινήσαμε έναν έντονο καβγά, καθώς κάθε φορά που η μουσική ήταν το θέμα της συζήτησης πατούσα πόδι, γιατί δεν μιλούσα για τον εαυτό μου, αλλά ένιωθα ότι ήμουν εκπρόσωπος του ινστιτούτου του οποίου ήμουν μαθητής. Παρόλο ότι συμμεριζόμουν πλήρως τον ενθουσιασμό του Αδόλφου για τον Ρίχαρντ Βάγκνερ, δεν θα μπορούσα, ωστόσο, να απορρίψω όλους τους υπόλοιπους. Αλλά επέμεινε αμετάκλητα στην άποψή του. Θυμάμαι ακόμα καλά πώς, στον ενθουσιασμό μου, έριξα στον Αδόλφο τα λόγια του τελευταίου ρεφρέν από την 9η Συμφωνία του Μπετόβεν: «Γίνεται ένα, εσείς τα εκατομμύρια, σε μια παγκόσμια αγκαλιά!» Το έργο του καλλιτέχνη πρέπει να ανήκει σε ολόκληρο τον κόσμο. Αν είναι έτσι, υπάρχει πρόβλημα προτού ακόμη πάρω τη θέση του κριτικού της όπερας, είπε ο Αδόλφος. Και έτσι θάφτηκε και αυτό το σχέδιο.

Ο Αδόλφος έγραψε πολλά κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Είχα ανακαλύψει ότι ήταν κυρίως θεατρικά έργα, για την ακρίβεια δράματα. Είχε πάρει την πλοκή από τους γερμανικούς θρύλους ή από τη γερμανική ιστορία. Σχεδόν κανένα από αυτά τα έργα δεν το ολοκλήρωσε. Παρ' όλα αυτά θα μπορούσε να βγάλει λίγα χρήματα από αυτά. Ο Αδόλφος με άφησε και να διαβάσω μερικά από τα πρόχειρά του. Με εντυπωσίασε το γεγονός ότι απέδιδε μεγάλη σημασία στην υπέροχη σκηνοθεσία. Εκτός από το δράμα που ασχολιόταν με το πρόβλημα του εκχριστιανισμού, δεν μπορώ πλέον να θυμηθώ κανένα από αυτά τα έργα, αλλά μπορώ να θυμηθώ ότι απαιτούσαν τεράστια παραγωγή. Λόγω του Ρίχαρντ Βάγκνερ, είχαμε συνηθίσει στην ιδέα των επιβλητικών παραγωγών. Αλλά οι ιδέες του Αδόλφου επισκίαζαν οτιδήποτε είχε επινοηθεί από τον δάσκαλο. Ήξερα ένα ή δύο πράγματα σχετικά με την παραγωγή της όπερας και δεν άργησα να εκφράσω τις αμφιβολίες μου. Με αυτό το δύσκολο σενάριο που κυμαίνονταν

από τον παράδεισο μέχρι την κόλαση, του εξήγησα, κανένας καλλιτεχνικός παραγωγός δεν θα δεχόταν κανένα από τα έργα του. Θα ’πρεπε να είναι πολύ πιο μετριοπαθής σε όλα όσα αφορούσαν την σκηνογραφία του. Σε γενικές γραμμές, θα ήταν καλύτερο να μην γράφει όπερες, αλλά μάλλον απλά έργα, κωμωδίες που θα ήταν δημοφιλείς στο κοινό. Θα ήταν καλύτερο αν έγραφε κάποια μη απαιτητική κωμωδία. Μη απαιτητική; Αυτό ήταν το μόνο που χρειαζόταν για να τον εξοργίσει. Έτσι κι αυτή η προσπάθεια, κατέληξε σε αποτυχία.

Είχα αρχίσει να βλέπω ότι οι προσπάθειές μου ήταν μάταιες. Ακόμα κι αν κατάφερνα να πείσω τον Αδόλφο να παρουσιάσει τα σχέδιά του ή το λογοτεχνικό του έργο σε κάποιο εκδοτικό γραφείο ή σε εφημερίδα, σύντομα θα είχε οδηγηθεί σε μια διακοπή ανάμεσα σ’ αυτόν και στον εργοδότη του, γιατί δεν μπορούσε ποτέ να ανεχτεί οποιαδήποτε παρέμβαση στο έργο του, ακόμη κι αν κάποιος τον πλήρωνε καλά για τη δουλειά του. Απλώς δεν θα άντεχε να παίρνει διαταγές από ανθρώπους, γιατί έπαιρνε αρκετές από τον εαυτό του.

Έτσι, ακολούθησα μια διαφορετική διαδρομή. Δεδομένου ότι ήμουν οικονομικά σε καλύτερη θέση από αυτόν χάρη στη φροντίδα των γονέων μου και επίσης λόγω των μαθημάτων που έδινα, τον βοηθούσα όποτε ήταν δυνατόν, κατά προτίμηση με τρόπο που δεν το γνώριζε καν, γιατί ήταν εξαιρετικά εύθικτος και ευαίσθητος σε αυτά τα ζητήματα. Μόνο σε πεζοπορίες και σε εκδρομές μου επέτρεπε να τον θεωρώ σαν καλεσμένο μου.

Αργότερα, όταν είχαμε ήδη χωρίσει, ο Αδόλφος βρήκε στη Βιέννη μια λύση σε αυτό το πρόβλημα που ήταν πολύ χαρακτηριστικό για αυτόν, μέσω της οποίας κέρδιζε τουλάχιστον μια αξιοπρεπή ζωή, αλλά σε καμία περίπτωση δεν αναγκάστηκε να μπει στην υπηρεσία κάποιου, παρέμεινε ο εργοδότης του εαυτού του, για να το πω έτσι. Καθώς ήταν λιγότερο ταλαντούχος στο σχέδιο από ό, τι στην αρχιτεκτονική, σχεδίαζε διάσημα βιεννέζικα κτίρια, με προτίμηση τον Ναό του Αγίου Καρόλου, το κοινοβούλιο, τον Ναό της Παναγίας της Όχθης και παρόμοια μοτίβα, και πουλούσε αυτά τα πολύ όμορ-

φα και εκτελεσμένα με ακρίβεια, χειροποίητα σχέδια, όπου υπήρχε η ευκαιρία να το πράξει. Έγραψε γι' αυτό:

«Εκείνη την εποχή (εννοεί τα έτη 1909 και 1910) εργαζόμουν ως ανεξάρτητος μικρός σκιτσογράφος και ακουαρελίστας. Όσο πικρότερο ήταν στις αποδοχές των εισοδημάτων – που έφταναν ίσα για να ζήσω – τόσο καλό ήταν για το επάγγελμα που είχα διαλέξει.» Με άλλα λόγια: θα προτιμούσε να λιμοκτονήσει παρά να εγκαταλείψει την ανεξαρτησία του.

Δεν μπορώ να δώσω μια λεπτομερή γνώμη για την ειδική πορεία που ακολούθησε ο Αδόλφος εκείνη την εποχή, επειδή δεν έχω τις πραγματικές προϋποθέσεις γι' αυτό. Επιπλέον ήμουν και πολύ απασχολημένος με τις δικές μου σπουδές για να έχω ελεύθερο χρόνο για να σχηματίσω μια γενική εικόνα του έργου του. Αυτό που είχα προσέξει όμως ήταν ότι περιβαλλόταν από όλο και περισσότερο με εξειδικευμένη βιβλιογραφία. Θυμάμαι ιδιαίτερα μια μεγάλη ιστορία της αρχιτεκτονικής γιατί ακόμα και τότε του άρεζε να επιλέγει μία από τις εικόνες της τυχαία, να καλύπτει κάτω από το χέρι του τη λεζάντα και να μου λέει τι ήταν, για παράδειγμα, ο καθεδρικός ναός της Σαρτρ ή το Παλάτσο Πίττι στη Φλωρεντία. Η μνήμη του ήταν καταπληκτική. Δεν θυμάμαι ποτέ να είδα κάποιο όριο στη μνήμη του. Η εξαιρετική του μνήμη, φυσικά, τον ωφέλησε πολύ στην αυτο-μελέτη του.

Δούλευε ακούραστα. Είχα την εντύπωση ότι είχε ήδη αποκτήσει τις απαραίτητες επαγγελματικές γνώσεις για αυτό το έργο σχεδιασμού του Λιντς, αν και μόνο από βιβλία. Δεν θυμάμαι ποτέ ο Αδόλφος να προσπάθησε να εφαρμόσει στην πράξη αυτά που είχε μάθει ή να παρακολούθησε ποτέ μαθήματα αρχιτεκτονικού σχεδίου. Δεν ενδιαφερόταν καθόλου να συναντήσει άτομα με τα ίδια επαγγελματικά ενδιαφέροντα και να συζητήσει θέματα αμοιβαίου ενδιαφέροντος. Αντί να συναντάει ανθρώπους με εξειδικευμένες γνώσεις, θα καθόταν μόνος του στον παγκάκι του κοντά στη Γκλοριέτ, κάνοντας φανταστικές συνομιλίες με τον εαυτό του για τα θέματα των βιβλίων του. Αυτός ο ασυνήθιστος τρόπος της μελέτης με πάθος

ενός συγκεκριμένου θέματος και της διείσδυσης σε βάθος στην ουσία του και παράλληλα η αποφυγή οποιασδήποτε επαφής με την πρακτική εφαρμογή του, αυτή η περίεργη αυτάρκεια, μου θύμιζε τη σχέση του Αδόλφου με τη Στέφανι. Η απεριόριστη αγάπη του για την αρχιτεκτονική, το πάθος του για την οικοδόμηση, παρέμενε, παρά το ζωντανό του ενδιαφέρον, βασικά απλώς ένα παιχνίδι του νου. Ακριβώς όπως συνήθιζε να τρέχει στην Λάντστρασσε για να δει την Στέφανι όταν χρειαζόταν κάποια απτή επιβεβαίωση των συναισθημάτων του, έτσι δραπέτευε και από την υπερβολική επίδραση των θεωρητικών του μελετών πηγαίνοντας στην Ρίνγκστρασσε για να ανακτήσει την εσωτερική του ισορροπία ανάμεσα στα μνημειακά κτίρια.

Κατάλαβα επίσης σταδιακά γιατί ο φίλος μου είχε τόσο μονόπλευρη αγάπη για αυτά τα κτίρια της Ρίνγκστρασσε, αν και κατά τη γνώμη μου η εντύπωση των παλαιότερων κτιρίων στο αρχικό τους στυλ, όπως ο καθεδρικός ναός του Αγίου Στεφάνου ή το κάστρο Μπελβεντέρε, ήταν πολύ πιο γνήσια, ισχυρότερη, πιο πειστική. Αλλά ο Αδόλφος δεν αγαπούσε καθόλου τα κτίρια της μπαρόκ περιόδου, ήταν υπερβολικά φορτωμένα γι' αυτόν. Τα υπέροχα κτίρια της Ρίνγκστρασσε ανεγέρθηκαν μόνο μετά την κατεδάφιση των οχυρώσεων που περιέβαλλαν το κέντρο της πόλης, δηλαδή στο δεύτερο μισό του περασμένου αιώνα και δεν είχαν καθόλου ομοιόμορφο στυλ. Το αντίθετο! Σχεδόν όλα τα στυλ που αναπτύχθηκαν σε παλαιότερες εποχές εκπροσωπήθηκαν σε αυτά τα κτίρια. Το κοινοβούλιο ήταν χτισμένο σε κλασικό, ή μάλλον ψευτο-ελληνικό στιλ, το δημαρχείο ήταν νεο-γοτθικό, το Μπούργκτεατερ, το οποίο θαύμαζε ιδιαίτερα ο Αδόλφος, ήταν της ύστερης αναγέννησης. Φυσικά υπήρχε σε όλα ένα κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα, την αντιπροσωπευτικότητά τους, που προσέλκυε ιδιαίτερα τον φίλο μου. Αυτό που τον οδήγησε να ασχοληθεί ξανά και ξανά με αυτά τα κτίρια, να χρησιμοποιήσει την Ρίνγκστρασσε σαν χώρο επαγγελματικής εκπαίδευσης, ήταν το γεγονός ότι αυτά τα κτίρια της προηγούμενης γενιάς του έδωσαν τη δυνατότητα να

μελετήσει χωρίς δυσκολία την ιστορία της κατασκευής τους, να επανασχεδιάσει τα σχέδιά τους, τρόπον τινά, με τη δική του προσπάθεια και να θυμίσει τη ζωή και τα επιτεύγματα των μεγάλων αρχιτεκτόνων εκείνης της εποχής, ενός Θεόφιλου Χάνσεν, Γκότφριντ Ζέμπερ, Χάσεναουερ, ενός Ζικάρντσμπουργκ, ενός φαν ντερ Νυλ.

Ανακάλυψα με ανησυχία ότι νέες ιδέες, εμπειρίες και έργα αποδιοργάνωναν τις επαγγελματικές σπουδές του φίλου μου. Όσο αυτά τα νέα ενδιαφέροντα είχαν κάποια σχέση με την αρχιτεκτονική, απλώς γινόντουσαν μέρος της γενικής του εκπαίδευσης. Αλλά υπήρχαν πολλά που ήταν διαμετρικά αντίθετα στα σχέδια της καριέρας του. Επιπλέον, σε σύγκριση με την εποχή στο Λιντς, η πολιτική γινόταν όλο και πιο σημαντική γι’ αυτόν. Όταν περιστασιακά ρωτούσα τον Αδόλφο, πώς αυτά τα μακρινά προβλήματα που συναντούσαμε κατά τη διάρκεια των επισκέψεών μας στο κοινοβούλιο, για παράδειγμα, συνδέονταν με τις επαγγελματικές του σπουδές, έπαιρνα την απάντηση: «Μπορείς να χτίσεις μόνο όταν έχεις δημιουργήσει τις πολιτικές συνθήκες γι’ αυτό.» Μερικές φορές με αντιμετώπιζε αρκετά σκληρά. Θυμάμαι λοιπόν ότι ο Αδόλφος κάποτε απάντησε στην ερώτησή μου για το πώς φαντάζεται τη λύση σε ένα συγκεκριμένο πρόβλημα: «Ακόμα κι αν είχα βρει τη λύση σε αυτό το πρόβλημα, δεν θα σου την έλεγα γιατί δεν θα μπορούσες να την καταλάβεις.» Αλλά ακόμα κι αν ήταν συχνά αρκετά περιφρονητικός, ιδιότροπος, αφηρημένος και καθόλου φιλικός, δεν θα μπορούσα ποτέ να θυμώσω μαζί του γιατί αυτές οι δυσάρεστες πλευρές του χαρακτήρα του επισκιάστηκαν από την αγνή φωτιά μιας ενθουσιώδους ψυχής.

Στο μέλλον απέφευγα να του κάνω ερωτήσεις για επαγγελματικά θέματα. Ήταν πολύ καλύτερο για μένα αν πήγαινα με τον δικό μου τρόπο σιωπηλά. Τότε μπορούσε να δει πώς φανταζόμουν την επίτευξη ενός σταθερού επαγγελματικού στόχου. Σε τελική ανάλυση, δεν είχα καν παρακολουθήσει τις κατώτερες τάξεις του γυμνασίου, όπως αυτός, αλλά μόνο του δημοτικού σχολείου και τώρα ήμουν μαθητής του ωδείου σε ίση

βάση με τον απόφοιτο του γυμνασίου. Αλλά οι επαγγελματικές σπουδές του φίλου μου ήταν ακριβώς το αντίθετο από αυτό που έκανα. Ενώ οι σπουδές για ένα επάγγελμα κανονικά αυξάνονται όλο και περισσότερο και εξειδικεύονται με το χρόνο, οι μελέτες του Αδόλφου γινόντουσαν πιο γενικές, πιο σκόρπιες, πιο αφηρημένες και απομακρυσμένες από οτιδήποτε πρακτικό. Όσο πιο έντονα επαναλάμβανε το δικό του σλόγκαν «Θέλω να γίνω αρχιτέκτονας», τόσο περισσότερο αυτός ο στόχος στην πραγματικότητα εξαφανιζόταν. Απομακρυνόταν όλο και περισσότερο από τις σπουδές του, στοχεύοντας πάντα σε νέους τομείς. Ήταν η τυπική στάση ενός νέου ανθρώπου, ο οποίος στην πραγματικότητα παρεμποδίζεται από ένα επάγγελμα, στην επίτευξη αυτού που αισθάνεται ότι είναι η αληθινή του κλίση.

Ο ίδιος λέει γι' αυτές τις σπουδές:

«Από τα νεανικά μου χρόνια, προσπαθούσα να διαβάζω με το σωστό τρόπο και σε αυτό με βοήθησε με τον καλύτερο τρόπο η μνήμη και η νοημοσύνη. Και υπό αυτή την έννοια, το διάστημα στη Βιέννη ήταν ιδιαίτερα εποικοδομητικό και πολύτιμο για μένα...»

«Διάβαζα πάρα πολύ τότε και μάλιστα σε βάθος. Όσος ελεύθερος χρόνος μου έμενε από τη δουλειά μου, πήγαινε εντελώς για τις σπουδές μου...

Σήμερα πιστεύω ακράδαντα, ότι γενικότερα όλες οι δημιουργικές σκέψεις εμφανίζονται ουσιαστικά στη νεολαία, αν αυτές υπάρχουν καθόλου. Διαχωρίζω τη σοφία των γηρατειών, η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί από μεγαλύτερη πληρότητα και προσοχή μόνο σαν αποτέλεσμα των εμπειριών μιας μακράς ζωής από την εφευρετικότητα των νέων που εκχέουν σκέψεις και ιδέες με ανεξάντλητη γονιμότητα, χωρίς να μπορούν να τα επεξεργαστούν από την αρχή, λόγω της αφθονίας του αριθμού τους. Αυτή παρέχει τα δομικά υλικά και τα μελλοντικά σχέδια, από τα οποία οι σοφότεροι ηλικιωμένοι παίρνουν τις πέτρες, κατεργάζονται και εκτελούν τη κατασκευή, εκτός αν η λεγόμενη σοφία των ηλικιωμένων έχει καταπνίξει τη μεγαλοφυΐα της νεολαίας.»

Έτσι ήταν με τον φίλο μου: βιβλία, βιβλία ξανά και ξανά! Δεν μπορώ να φανταστώ τον Αδόλφο χωρίς βιβλία. Τα στοίβαζε σε σωρούς γύρω του. Έπρεπε πάντα να έχει ένα βιβλίο μαζί του που τον απασχολούσε. Ακόμα κι αν δεν το διάβαζε, έπρεπε να το έχει μαζί του. Όταν έφευγε από το σπίτι είχε τουλάχιστον ένα βιβλίο στο χέρι του. Μερικές φορές το να κουβαλάει βιβλία μαζί του γινόταν πρόβλημα. Τότε θα προτιμούσε να εγκαταλείψει τη φύση και τον ανοιχτό ουρανό παρά το βιβλίο.

Τα βιβλία ήταν ο κόσμος του. Στο Λιντς είχε εγγραφεί ταυτόχρονα σε τρεις βιβλιοθήκες για να μπορεί να παίρνει κάθε βιβλίο που ήθελε. Στη Βιέννη χρησιμοποιούσε τη κρατική βιβλιοθήκη τόσο ακούραστα που μια φορά τον ρώτησα με σοβαρότητα αν σκόπευε να διαβάσει ολόκληρη τη βιβλιοθήκη, γεγονός το οποίο μου απέφερε μερικές αγενείς παρατηρήσεις. Κάποτε με πήρε στη κρατική βιβλιοθήκη και με πήγε στη μεγάλη αίθουσα. Ήμουν σχεδόν έκπληκτος από αυτές τις τεράστιες μάζες βιβλίων που καταλάμβαναν ολόκληρους τους τοίχους και τον ρώτησα πώς μπορούσε να βρει ακριβώς αυτά που χρειαζόταν ενόψει αυτού του υπερβολικού αριθμού βιβλίων. Άρχισε να μου εξηγεί τη χρήση του καταλόγου, αλλά απλά μπερδεύτηκα.

Όταν διάβαζε, τίποτε δεν μπορούσε να τον ενοχλήσει. Αλλά μερικές φορές ενοχλούταν· γιατί μόλις έπιανε ένα βιβλίο, άρχιζε να μιλάει γι' αυτό. Τότε έπρεπε να ακούσω υπομονετικά, είτε με ενδιέφερε το θέμα είτε όχι. Κάθε τόσο, στο Λιντς πιο συχνά από ό, τι στη Βιέννη, μου έβαζε ένα βιβλίο στα χέρια μου και απαιτούσε, σαν φίλος του, να το διαβάσω. Δεν είχε τόση σημασία γι' αυτόν το ότι θα έπρεπε να διευρύνω τους ορίζοντές μου, όσο ότι θα έπρεπε να έχει κάποιον με τον οποίο θα μπορούσε να συζητήσει για το βιβλίο, παρόλο που αυτός ο κάποιος ήταν μόνο ακροατής.

Στο βιβλίο του, εκφράστηκε λεπτομερώς για τον τρόπο σωστής ανάγνωσης ενός βιβλίου σε μια παρουσίαση διάρκειας άνω των τριών σελίδων.

«Γνωρίζω ανθρώπους που «διαβάζουν» αδιάκοπα, το ένα

βιβλίο μετά το άλλο, τη μια σελίδα μετά την άλλη και που δεν μπορώ να τους περιγράψω σαν «διαβασμένους». Φυσικά, έχουν ένα τεράστιο ποσό «γνώσεων», αλλά οι εγκέφαλοί τους δεν καταλαβαίνουν πώς να ταξινομήσουν και να καταχωρήσουν αυτό το υλικό.»

Από αυτή την άποψη, ο φίλος μου ήταν αναμφίβολα πολύ ανώτερος από τον μέσο αναγνώστη. Για αυτόν, η ανάγνωση ξεκινούσε με την επιλογή των βιβλίων. Ο Αδόλφος είχε μια πολύ ιδιαίτερη αίσθηση για τους ποιητές και τους συγγραφείς που είχαν κάτι να του πουν. Δεν διάβαζε ποτέ βιβλία για διασκέδαση, ή για να περάσει το χρόνο του. Η ανάγνωση βιβλίων ήταν θανάσιμα σοβαρή δουλειά γι' αυτόν. Το ένιωσα περισσότερες από μία φορές. Πόσο αναστατωνόταν, αν δεν έπαιρνα στα σοβαρά την ανάγνωση του και έπαιζα πιάνο ενώ μελετούσε. Αυτό που ήταν ενδιαφέρον ήταν ο τρόπος με τον οποίο ο Αδόλφος επέλεγε ένα βιβλίο. Το πιο σημαντικό πράγμα για αυτόν ήταν η επισκόπηση, ο πίνακας περιεχομένων. Μετά ξεφύλλιζε το βιβλίο, όχι από την πρώτη σελίδα μέχρι την τελευταία αλλά απλώς ξεχώριζε τα βασικά. Μόλις το έκαμνε αυτό το ταξινομούσε προσεκτικά και το κατέγραφε στη μνήμη του. Ένα άγγιγμα – και ήταν ξανά έτοιμος και μάλιστα με τόση ακρίβεια σαν να το είχε διαβάσει. Μερικές φορές σκεφτόμουν, ότι δεν είχε απομείνει καθόλου κενός χώρος στο μυαλό του. Και τι παράξενο – ό, τι είχε απορροφήσει από την Γιόζεφπλατς βρισκόταν ακόμα τη θέση του. Φαινόταν σχεδόν ότι όσο περισσότερη ήταν η ύλη που κατέγραφε, η μνήμη του γινόταν όλο και καλύτερη. Για μένα, που ειλικρινά έπρεπε να αγωνιστώ με τον φόρτο εργασίας μου, αυτό ήταν απλά ένα θαύμα. Πραγματικά, υπήρχε χώρος στον εγκέφαλό του για μια ολόκληρη βιβλιοθήκη.

Εάν, από την τεράστια αφθονία όσων διάβασε ο Αδόλφος στο Λιντς και αργότερα στη Βιέννη, έπρεπε να απαριθμήσω ποια βιβλία του έκαναν μια ιδιαίτερη εντύπωση, θα βρισκόμουν σε αμηχανία. Δυστυχώς, δεν έχω τη μοναδική μνήμη του φίλου μου για το περιεχόμενο των βιβλίων. Αυτά που έχουν παραμεί-

νει σαν έντονο βίωμα στο μυαλό μου είναι αυτά που ήταν «εξαιρετικά». Έτσι, από την ανάγνωση του Αδόλφου θυμάμαι μόνο πολύ μικρά πράγματα.

Όπως ανέφερα ήδη, οι γερμανικοί ηρωικοί θρύλοι κατείχαν την πρώτη θέση μεταξύ όλων των βιβλίων. Όποια κι αν ήταν η διάθεσή του ή οι εξωτερικές καταστάσεις, θα επέστρεφε πάντα σ' αυτά και θα τα ξαναδιάβαζε ξανά και ξανά, αν και τα γνώριζε από καρδιάς. Παρ' όλα αυτά, συνέχιζε να τα ξαναδιαβάζει. Το βιβλίο που είχε στη Βιέννη λεγόταν, αν δεν κάνω λάθος: «Θρύλοι των Θεών και των Ηρώων, οι θησαυροί της γερμανικής μυθολογίας».

Από το Λιντς, ο Αδόλφος είχε αρχίσει να διαβάζει τους κλασικούς. Κάποτε είπε για τον Φάουστ ότι υπήρχαν περισσότερα σε αυτό το δράμα από ό, τι οι σύγχρονοι άνθρωποι μπορούσαν να κατανοήσουν. Στο Μπούργκτεατερ είδαμε ακόμη και το δεύτερο μέρος, αν δεν κάνω λάθος, με τον Γιόζεφ Κάιντς σαν Φάουστ. Ο Αδόλφος ήταν πολύ συγκινημένος και μιλούσε γι' αυτό για πολύ καιρό. Είναι φυσικό ότι, από τα έργα του Σίλερ, ο «Γουλιέλμος Τέλλος» τον επηρέασε βαθύτερα. Παραδόξως, όμως, δεν του άρεσε πολύ το «Οι ληστές». Η «Θεία Κωμωδία» του Δάντη του έκανε βαθιά εντύπωση, αν και, κατά τη γνώμη μου, ήταν πολύ νέος όταν το διάβασε. Ξέρω ότι ενδιαφερόταν για τον Χέρντερ και είδαμε μαζί το «Μίνα φον Μπάρνχελμ» του Λέσσινγκ. Του άρεζε να διαβάζει τον Στίφτερ, επειδή υποθέτω συναντούσε στο γράψιμό του την εικόνα του φυσικού του τοπίου, ενώ ο Ρόζεγκερ, όπως το έθεσε, ήταν πολύ «δημοφιλής».

Επιπλέον, περιστασιακά έπαιρνε και βιβλία που ήταν τότε στη μόδα, περισσότερο για να κρίνει τους ανθρώπους που διάβαζαν αυτά τα βιβλία παρά για να κρίνει τα ίδια τα έργα. Ο Αδόλφος δεν έβρισκε απολύτως τίποτα στον Γκάνγκχοφερ, από την άλλη πλευρά επαινούσε τον Όττο Έρνστ, του οποίου τα έργα τα γνώριζε πολύ καλά. Από τα μοντέρνα δράματα είχαμε δει το «Ξύπνημα της Άνοιξης» του Φρανκ Βέντεκιντ και το «Ο Δάσκαλος της Παλμύρας» του φον Βίλμπραντ. Ο Αδόλφος διά-

βαζε τα έργα του Ίψεν στη Βιέννη χωρίς να έχει εντυπωσιαστεί ιδιαίτερα από αυτά. Σε κάθε περίπτωση, δεν μπορώ να θυμηθώ.

Από τα φιλοσοφικά βιβλία ο Σοπενχάουερ ήταν πάντα γύρω του και αργότερα και ο Νίτσε. Αλλά δεν το ένιωσα πολύ αυτό, επειδή αυτούς τους φιλόσοφους τους έβλεπε τρόπον τινά σαν πιο οικεία του υπόθεση, σαν μια προσωπική ιδιοκτησία, που δεν ήθελε να την μοιραστεί με κανέναν. Ίσως αυτή η επιφυλακτικότητα να οφείλεται και στο γεγονός, ότι μοιραζόμασταν μια αγάπη για τη μουσική και αυτό μας έδινε ένα κοινό έδαφος πιο ικανοποιητικό από αυτό της φιλοσοφίας, που για μένα ήταν μάλλον ένα μακρινό θέμα.

Εν κατακλείδι, θα ήθελα να τονίσω το ίδιο σημείο σε σχέση με την ανάγνωση του φίλου μου που ανέφερα προηγουμένως στην περιγραφή των επαγγελματικών του σπουδών: Διάβαζε σε εντυπωσιακό βαθμό και, με τη βοήθεια της εξαιρετικής του μνήμης, κατέγραφε μια γνώση που ήταν πολύ πέρα από το επίπεδο ενός ατόμου κάτω των είκοσι ετών, αλλά απέφευγε οποιαδήποτε πραγματική συζήτηση σχετικά με αυτό. Ακόμα κι αν μερικές φορές με παρότρυνε να διαβάσω ένα συγκεκριμένο βιβλίο, ήξερε εκ των προτέρων ότι δεν ήμουν ισότιμος συνεργάτης. Ίσως και να επέλεγε τα βιβλία που μου συνιστούσε να διαβάσω έχοντας υπόψη αυτήν τη σκέψη. Δεν τον ενδιέφερε η «άλλη άποψη», ούτε κάποια συζήτηση για το περιεχόμενο του βιβλίου. Η σχέση του με τα βιβλία ήταν ακριβώς όπως η σχέση του με τον έξω κόσμο γενικά: Απορροφούσε με θέρμη όλα όσα ήταν εφικτά, αλλά φρόντιζε να κρατηθεί σε ασφαλή απόσταση από οτιδήποτε μπορούσε να τον βάλει σε δοκιμασία.

Ήταν ένας αναζητητής, σίγουρα. Αλλά έβρισκε αυτό που του ταίριαζε μόνο στα βιβλία. Όταν τον ρώτησα κάποτε αν σκόπευε πραγματικά να ολοκληρώσει τις σπουδές του μόνο με τη βοήθεια των βιβλίων του, με κοίταξε με έκπληξη και μου είπε απότομα: «Φυσικά χρειάζεσαι καθηγητές, το βλέπω αυτό. Αλλά για μένα είναι περιττοί.» Στην περαιτέρω πορεία αυτής της συζήτησης, μερικές φορές με αποκαλούσε «πνευματικό τρακαδόρο» και «ένα παράσιτο, που κάθεται σε ξένα τραπέζια».

Δεν είχα την εντύπωση από τον Αδόλφο, ειδικά όταν ζούσαμε μαζί στη Βιέννη, ότι έψαχνε κάτι συγκεκριμένο στις τεράστιες στοίβες των βιβλίων που είχαν συσσωρευτεί γύρω του, όπως αρχές ή ιδέες για τη συμπεριφορά του, αλλά αντιθέτως σε αυτά τα βιβλία, ίσως πιο ασυνείδητα από ό, τι συνειδητά, αναζητούσε μόνο επιβεβαίωση αυτών των αρχών και των ιδεών που υπήρχαν ήδη σε αυτόν. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η ανάγνωση γι' αυτόν – ίσως με εξαίρεση τους «γερμανικούς ηρωικούς θρύλους» – δεν ήταν ένα υλικό επιμόρφωσης, αλλά ένα είδος ελέγχου στον εαυτό του.

Όταν σκέφτομαι τα πολλά προβλήματα, που τον απασχολούσαν στη Βιέννη και στα οποία κατάφερα να συμμετάσχω, στο τέλος του προβληματισμού υπήρχε συνήθως κάποιο βιβλίο για το οποίο ο Αδόλφος μου έλεγε τότε θριαμβευτικά: «Βλέπεις, και ο άνθρωπος που το έγραψε έχει ακριβώς την ίδια γνώμη μαζί μου.»

ΣΤΗΝ ΚΡΑΤΙΚΗ ΟΠΕΡΑ

Το αποκορύφωμα της φιλίας μας ήταν οι κοινές επισκέψεις μας στην κρατική όπερα. Για μένα, η μνήμη του φίλου μου συνδέεται άρρηκτα με αυτές τις υπέροχες εμπειρίες. Στην επίσημη ατμόσφαιρα του θεάτρου Λιντς δημιουργήσαμε την αρχή της νεανικής φιλίας μας, στην πιο σημαντική όπερα της Ευρώπης επιβεβαιώθηκε εκ νέου. Ακόμα κι αν μεγαλώναμε και οι αντιθέσεις μεταξύ μας γινόντουσαν όλο και πιο αισθητές και η διαφορά στο οικογενειακό μας υπόβαθρο, οι επαγγελματικές μας προσδοκίες και η στάση μας απέναντι στη δημόσια και στη πολιτική ζωή, μας χώριζαν όλο και περισσότερο, συνδεόμασταν όλο και πιο στενά από έναν έντονο ενθουσιασμό για οτιδήποτε ήταν όμορφο και ευγενές, που έβρισκε την υψηλότερη καλλιτεχνική έκφραση στις παραστάσεις της όπερας της Βιέννης. Στο Λιντς η σχέση μας ήταν ομαλή και αρμονική, αλλά στη Βιέννη οι συγκρούσεις και οι εντάσεις αυξήθηκαν, κυρίως λόγω της διαμονής μας σε ένα δωμάτιο. Ήταν τυχερό που την ίδια στιγμή η επιρροή των κοινών καλλιτεχνικών μας εμπειριών ενίσχυσε τη φιλία μας.

Η κρατική Όπερα της Βιέννης προσέφερε τις υψηλότερες προϋποθέσεις για μια τέλεια καλλιτεχνική παράσταση που θα μπορούσε να φανταστεί κανείς τότε. Η ορχήστρα, οι σολίστ και η χορωδία ήταν αξεπέραστες στην απόδοσή τους. Μαέστρος εκείνη την εποχή ήταν ο ασυναγώνιστος Γκούσταβ Μάλερ, για τον οποίο ο Αδόλφος είχε επίσης μεγάλο θαυμασμό. Ήμασταν ιδιαίτερα ενθουσιασμένοι για τις παραγωγές του λαμπρού σκηνογράφου καθηγητή Ρόλερ. Στις όπερες του Βάγκνερ ακούγαμε ως επί το πλείστον σολίστ από το Μπαϊρόιτ. Εν ολίγοις, αυτό σήμαινε μια καλλιτεχνική εμπειρία που δεν ήταν δυνατή οπουδήποτε αλλού στη γη εκείνη την εποχή. Ο διάχυτος ενθουσιασμός μας μπορούσε να εξηγηθεί από αυτό.

Όπως συμβαίνει πάντα, έτσι και εμείς οι δύο, οι φτωχοί, άγνωστοι φοιτητές, έπρεπε να αγωνιστούμε σκληρά για να αρπάξουμε την ευκαιρία να παρακολουθήσουμε αυτές τις παρα-

στάσεις. Η αλήθεια είναι ότι στη θεωρία υπήρχαν φθηνά εισιτήρια για το ισόγειο, στη Βιέννη όπως και στο Λιντς, που συνήθως ήταν ο στόχος μας, αλλά ποτέ δεν καταφέρναμε να βρούμε ένα, ούτε καν μέσω του Ωδείου. Επομένως, έπρεπε να πληρώσουμε το πλήρες αντίτιμο γι' αυτό – δύο κορώνες – πολλά χρήματα, δεδομένου ότι στον Αδόλφο απέμεναν μόνο δεκαπέντε κορώνες από τη σύνταξή του μετά την αφαίρεση του ενοικίου για ολόκληρο τον μήνα. Επιπλέον, παρόλο που πληρώναμε ολόκληρο το αντίτιμο έπρεπε να αγωνιστούμε για να πάρουμε ακόμη και αυτά τα εισιτήρια, η πώληση των οποίων ξεκινούσε μόνο μία ώρα πριν ξεκινήσει η παράσταση. Δύο ώρες πριν ανοίξει το ταμείο, ο διάδρομος ήταν ανοιχτός. Αλλά για να μπεις στο διάδρομο εγκαίρως, συχνά έπρεπε να περιμένεις στην ουρά κάτω από τις στοές το μεσημέρι. Εάν έφτανες εκεί νωρίς, πάλι δεν θα ήσουνα σίγουρος πρώτος.

Στον διάδρομο βρισκόταν ένα χάλκινο πλέγμα για την ουρά, που ταυτόχρονα άνοιγε και οδηγούσε στο ταμείο. Οι αστυνομικοί περιπολούσαν συνεχώς πάνω-κάτω για να κρατήσουν υπό έλεγχο εκείνους που περίμεναν. Μόλις άνοιγε η είσοδος, όλα έτρεχαν σαν να είχε πυροδοτηθεί ένα όπλο εκκίνησης. Υπήρχε μια απότομη γωνία που έπρεπε να ληφθεί υπόψη, που μερικοί από αυτούς στον αγώνα δρόμου που έκαναν πετιόντουσαν προς έξω, στο πλακόστρωτο έδαφος.

Με το εισιτήριο στο χέρι που είχα τελικά εξασφαλίσει, ξεκινούσε ο δεύτερος αγώνας δρόμου για το ισόγειο, που ευτυχώς δεν ήταν μακριά από το ταμείο. Το ισόγειο ήταν κάτω από το αυτοκρατορικό θεωρείο και είχε εξαιρετική ακουστική. Δεν επιτρεπόταν οι γυναίκες και τα κορίτσια στο ισόγειο, γεγονός που ο Αδόλφος το εκτιμούσε πολύ. Από την άλλη πλευρά, είχε το μειονέκτημα ότι χωριζόταν στη μέση από ένα χάλκινο κάγκελο, ένα για τους πολίτες και ένα για τους στρατιωτικούς. Αυτοί οι νεαροί υπολοχαγοί, οι οποίοι, κατά τη γνώμη του φίλου μου, πήγαιναν στη κρατική όπερα λιγότερο για λόγους μουσικής παρά για να απολαύσουν την κοινωνική εκδήλωση, έπρεπε να πληρώσουν μόνο δέκα δεκάρες για το

εισιτήριό τους στο ισόγειο, ενώ εμείς οι φτωχοί φοιτητές πληρώναμε είκοσι φορές το ποσό αυτό. Ο Αδόλφος πάντα θύμωνε γι' αυτό. Όταν έβλεπε αυτούς τους κομψά ντυμένους υπολοχαγούς, που συνεχώς χασμουριόταν, που δεν μπορούσαν να περιμένουν μέχρι το διάλειμμα για να εμφανιστούν στο φουαγιέ, τόσο περήφανα σαν να είχαν μόλις βγει από το κουτί τους, δήλωνε με οργή ότι η καλλιτεχνική τους κατανόηση και η τιμή των εισιτηρίων μεταξύ των επισκεπτών στο ισόγειο ήταν σε αντίστροφη αναλογία. Επιπλέον, το «στρατιωτικό» μισό του ισογείου σπάνια ήταν πλήρως κατειλημμένο, ενώ στο πολιτικό μέρος για τους φοιτητές, τους νεαρούς υπαλλήλους και τους εργαζόμενους πατούσε ο ένας τα δάχτυλα του άλλου. Όπως το μέρος σε έναν από τους δύο πυλώνες στο ισόγειο του κρατικού θεάτρου του Λιντς ήταν ο επιθυμητός μας στόχος, έτσι και στο ισόγειο της κρατικής όπερας της Βιέννης ήταν το λεγόμενο «Kipfel» (κρουασάν). Αυτός ο χώρος, σχεδιασμένος σε σχήμα κρουασάν βουτύρου που μπορούσε να φιλοξενήσει περίπου δέκα επισκέπτες, σχηματιζόταν από τη μία πλευρά από τη στρογγυλή πορεία των καμάρων και από την άλλη από το τέλος της τελευταίας σειράς. Όποιος στεκόταν στο «Kipfel» μπορούσε να ακουμπήσει τόσο καλά στη μεταλλική ράβδο που τα πόδια του, κουρασμένα από την μεγάλη ορθοστασία – μερικές φορές τρεις ώρες στις στοές, δύο στο διάδρομο, τέσσερις έως πέντε ώρες κατά τη διάρκεια της παράστασης – ανακουφίζονταν λίγο.

Μεταξύ των επισκεπτών στο ισόγειο υπήρχε κάτι σαν ένας άγραφος νόμος, ότι το μέρος που αποκτούσε κάποτε ο κάτοχός του δεν μπορούσε πλέον να αμφισβητηθεί από κανέναν. Αυτή η συνήθεια, διατηρούμενη με αξιοθαύμαστη πειθαρχία, επέτρεπε στον επισκέπτη να εγκαταλείψει τη θέση του στο ισόγειο κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων. Θυμάμαι με ευχαρίστηση, πως όταν την ίδια στιγμή κάποιοι ανυπόμονοι ήθελαν να καταλάβουν ένα μέρος που δεν ήταν δικό τους, το ισόγειο που ήταν για τους πολίτες σηκωνόταν όλοι σαν ένας άνδρας και έδιωχναν τον εισβολέα.

Αυτό που ήταν δυσάρεστο όμως, ήταν ότι οι περισσότεροι

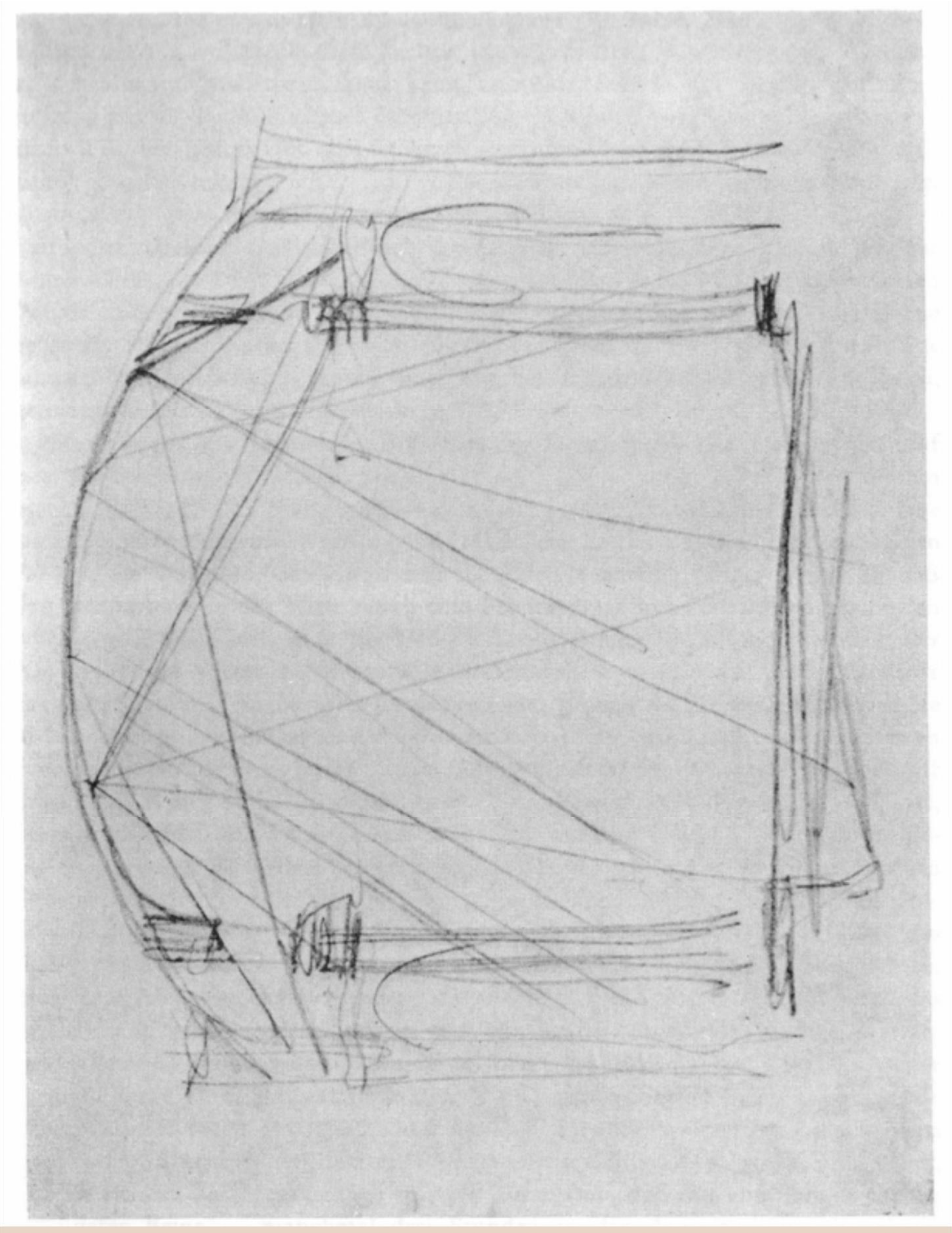

Η πίσω πλευρά του παραπάνω σκίτσου. Με λίγες γραμμές, ο Χίτλερ έδειξε στον μουσικά ενδιαφερόμενο φίλο του τις ακουστικές συνθήκες της αίθουσας ήχου του Λιντς που σχεδίαζε

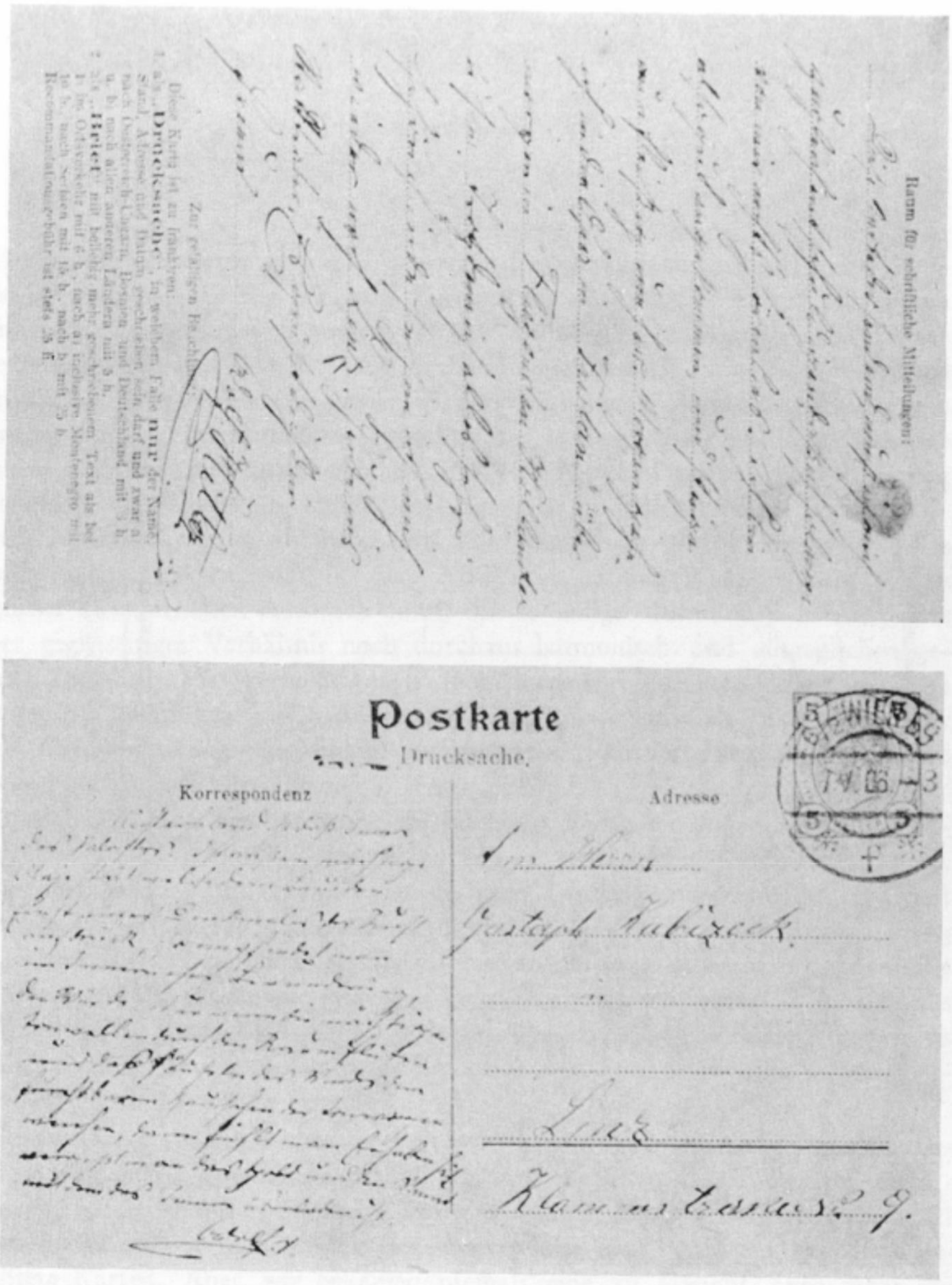

Ευχετήριες κάρτες από τον Αδόλφο Χίτλερ από τη Βιέννη στον φίλο του με την ευκαιρία της πρώτης, προσωρινής παραμονής του στην αυτοκρατορική πόλη. (Αυτό και τα ακόλουθα πρωτότυπα ανήκουν στην ιδιοκτησία του συγγραφέα).

μισθωμένοι χειροκροτητές συγκεντρωνόντουσαν στο ισόγειο. Αυτό μας χαλούσε τη διάθεση. Η συνήθης διαδικασία εκείνη την εποχή ήταν πολύ απλή: κάθε τραγουδιστής που ήθελε να χειροκροτηθεί σε συγκεκριμένα σημεία της ερμηνείας του, νοίκιαζε έναν χειροκροτητή για το βράδυ. Ο αρχηγός τους θα αγόραζε τα εισιτήριά τους για τους άνδρες του και επιπλέον θα τους πλήρωνε ένα χρηματικό ποσό. Εκείνη την εποχή, υπήρχαν επαγγελματίες χειροκροτητές στην κρατική όπερα που «δούλευαν» σύμφωνα με συγκεκριμένες ανταμοιβές. Έτσι, κάθε τόσο, συχνά στις πιο ακατάλληλες στιγμές, ξεσπούσαν έντονα χειροκροτήματα γύρω μας. Αυτό μας έκανε να βράζουμε από αγανάκτηση. Θυμάμαι μια φορά, κατά τη διάρκεια του «Τανχόιζερ» σιγήσαμε μια ομάδα χειροκροτητών με το σφύριγμά μας. Όταν ένας από αυτούς συνέχιζε να φωνάζει «μπράβο», παρόλο που η ορχήστρα έπαιζε ακόμα, ο Αδόλφος έσπρωξε τον άντρα στα πλευρά με τη γροθιά του. Όταν φεύγαμε από το θέατρο, ο αρχηγός του χειροκροτητών στεκόταν ήδη στην είσοδο με έναν αστυνομικό. Ο Αδόλφος ανακρίθηκε επί τόπου και υπερασπίστηκε τον εαυτό του τόσο λαμπρά που ο αστυνομικός τον άφησε να φύγει. Είχε και χρόνο για να κυνηγήσει τον εν λόγω χειροκροτητή στο δρόμο για να του δώσει ένα ηχηρό χαστούκι.

Στις ενδιάμεσες πράξεις, εμφανιζόταν συνήθως στο ισόγειο ένας ηλικιωμένος μικροπωλητής και προσέφερε σε ένα δίσκο ποτήρια με φρέσκο νερό. Ένα ποτήρι κόστιζε πέντε δεκάρες. Όμως, η θορυβώδης φωνή του γέρου που φώναζε με έναν παράξενο τόνο φωνής «δροσερό νερό!» ακουγόταν σαν μια λύτρωση πολλές φορές όταν ήμασταν εξαντλημένοι μετά από ώρες έντασης.

Δεδομένου ότι τα πανωφόρια έπρεπε επίσης να παραδοθούν στο ισόγειο, για να γλυτώσουμε το αντίτιμο της γκαρνταρόμπας, πηγαίναμε στην όπερα χωρίς παλτό ή καπέλο. Φυσικά, όταν βγαίναμε από το θερμαινόμενο ισόγειο στη νύχτα, πολλές φορές είχε τσουχτερό κρύο. Αλλά τι πείραζε αυτό μετά από ένα «Λόενγκριν» ή ένα «Τριστάνο»;

Αλλά ήταν εξαιρετικά άβολο και για τους δύο μας που έπρεπε να είμαστε στο σπίτι μας έως τις δέκα το αργότερο για να αποφύγουμε το «άνοιγμα πριν της έξι»* (Sperrsechserl). Δεδομένου ότι, σύμφωνα με τους ακριβείς υπολογισμούς του Αδόλφου, η διαδρομή από την κρατική όπερα του Ρινγκ μέχρι το σπίτι στην Στούμπεργκασσε 29 ήταν δεκαπέντε λεπτά με την μεγαλύτερη ταχύτητα, έπρεπε να φύγουμε από την όπερα στις δέκα παρά τέταρτο. Ως εκ τούτου, μετά το διάλειμμα, παρατασσόμασταν μπροστά από την πίσω είσοδο και αφήναμε τις θέσεις μας στο «Kipfel» σε άλλους νέους που αγαπούσαν την τέχνη. Η συνέπεια αυτού ήταν ότι ο Αδόλφος δεν κατάφερνε να ακούσει ποτέ το τέλος των οπερών, που διαρκούσαν περισσότερο χρόνο. Στη συνέχεια, έπρεπε να παίξω γι' αυτόν στο πιάνο αυτό που είχε χάσει.

Τα μουσικά δράματα του Ρίχαρντ Βάγκνερ ήταν ακόμα το αντικείμενο της αμέριστης αγάπης και του ενθουσιασμού μας. Για τον Αδόλφο, τίποτα δεν θα μπορούσε να ανταγωνιστεί τον μεγάλο μυστικιστικό κόσμο που ο μεγάλος δάσκαλος είχε δημιουργήσει για εμάς. Έτσι, για παράδειγμα μπορούσε να συμβεί, ότι παρόλο που είχε προγραμματιστεί μια μεγάλη παράσταση Βέρντι για την κρατική όπερα, στην οποία ήθελα να παρευρεθώ, με πίεζε μέχρι να παρατήσω τελικά το Βέρντι μου και να τρέξω μαζί του στο Βαίρινγκ (Währing) για να ακούσω τον Βάγκνερ που παιζόταν στη Λαϊκή όπερα. Προτιμούσε μια μέτρια παράσταση Βάγκνερ εκατό φορές από έναν πρώτης τάξεως Βέρντι. Φυσικά, είχα διαφορετική άποψη, αλλά σε τι ωφελούσε; Έπρεπε να υποχωρήσω, όπως συνήθως. Όταν αφορούσε παράσταση του Βάγκνερ, ο Αδόλφος δεν ανεχόταν καμία αντίθεση. Σίγουρα είχε ακούσει για μια πολύ καλύτερη απόδοση του εν λόγω έργου – δεν θυμάμαι πια αν ήταν «Λόενγκριν» ή «Τριστάνος» – στην κρατική όπερα, αλλά αυτό δεν ήταν το θέμα. Για αυτόν, η ακρόαση του Βάγκνερ δεν ήταν αυτό που θα αποκαλούσατε μια επίσκεψη στο θέατρο, αλλά μια

* Ήταν ένα αντίτιμο που έπρεπε να πληρωθεί στο θυρωρό για να ανοίξει την πόρτα μεταξύ 10 μ.μ. έως τις 6 π.μ. (Σ.τ.μ)

ευκαιρία να μεταφερθεί σε αυτήν την εξαιρετική κατάσταση που δημιουργούσε σ' αυτόν η μουσική του Ρίχαρντ Βάγκνερ, εκείνη η έκσταση, με την οποία ξέφευγε στον μυστικιστικό κόσμο των ονείρων που χρειαζόταν για να αντέξει τις τεράστιες εντάσεις της εκρηκτικής του φύσης.

Το μουσικό σχήμα και η ορχήστρα της Λαϊκής όπερας ήταν εξαιρετικά υψηλού επιπέδου και πολύ ανώτερο από ό, τι είχαμε συνηθίσει στο Λιντς. Ο τότε σκηνοθέτης Ράινερ Σίμονς έκανε ακόμη και περιστασιακές εμφανίσεις με το θίασό του στην κρατική όπερα. Ένα άλλο πλεονέκτημα ήταν ότι στην Λαϊκή όπερα στην Βαίρινγκερ Γκύρτελ θα μπορούσε κανείς να πάρει μια θέση με λίγα χρήματα χωρίς να χρειάζεται να περιμένει πολύ ώρα στην ουρά του ταμείου. Αυτό που μας δυσαρεστούσε ήταν το ψυχρό, εκσυγχρονιστικό στυλ του κτιρίου και το βαρετό μη ευφάνταστο εσωτερικό του θεάτρου, το οποίο συνέπιπτε με την έλλειψη αίγλης στις παραγωγές του. Ο Αδόλφος ονόμαζε πάντα αυτό το θέατρο «λαϊκή κουζίνα».

Οι κοινές μας θεατρικές επισκέψεις στο Λιντς μας έδωσαν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να μπορέσουμε να απολαύσουμε το έργο του αθάνατου δάσκαλου στη Βιέννη με μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Γνωρίζαμε καλά τα έργα του, αλλά από την άλλη μεριά δεν ήμασταν κακομαθημένοι καθόλου όσον αφορά την παράσταση και έτσι στη κρατική όπερα, αλλά και στο πιο μέτριο θέατρο του Βαίρινγκ, είχαμε την εντύπωση ότι μας προσφερόταν ένας νέος κόσμος του Ρίχαρντ Βάγκνερ.

Άξιζε τον κόπο, το ότι είχαμε ασχοληθεί τόσο σχολαστικά με το έργο του δασκάλου του Μπαϊρόιτ. Είχαμε ήδη δει μερικές από τις όπερες του στο Λιντς, το «Λόενγκριν» – την αγαπημένη όπερα του Αδόλφου, νομίζω ότι το είδε σίγουρα δέκα φορές στη Βιέννη όταν ήμασταν μαζί! – φυσικά γνωρίζαμε και το «Ο Αρχιτραγουδιστής». Όπως ακριβώς οι άλλοι αναφέρουν στίχους από τον Γκαίτε ή τον Σίλερ, εμείς αναφερόμασταν στον Βάγκνερ. Μας άρεσε να αναφέρουμε στίχους από τον «Αρχιτραγουδιστή». Γνωρίζαμε μάλιστα ότι ο Βάγκνερ ήθελε να αποθανατίσει τον ιδιοφυή φίλο του Φραντς Λιστ με τη μορ-

φή του Χανς Ζαξ και να επιτεθεί στον άσπονδο εχθρό του, τον Χάνσλικ, στο πρόσωπο του Μπέκμεσερ. Πόσο συχνά ανέφερε ο Αδόλφος το στίχο από την τρίτη σκηνή της δεύτερης πράξης:

«Και όμως δεν τα κατάφερα.
Το νιώθω και όμως δεν μπορώ να το καταλάβω.
Δεν μπορώ να το κρατήσω, αλλά ούτε να το ξεχάσω,
Και αν το καταλάβω καλά, δεν μπορώ να το εκτιμήσω.»

Σε αυτό ο φίλος μου έβλεπε την μοναδική, αιώνια φόρμουλα με την οποία ο Ρίχαρντ Βάγκνερ είχε καταδικάσει την αδιαφορία εκείνων που ήταν γύρω του και η οποία, τρόπον τινά, εφαρμόστηκε στη δική του μοίρα, διότι ο πατέρας του, η οικογένειά του, οι δάσκαλοί του, αν και είχαν σίγουρα «νιώσει», ότι κάτι ξεχωριστό συνέβαινε μαζί του, αλλά μα τον Θεό δεν μπορούσαν να τον «καταλάβουν». Και όταν οι άνθρωποι κατάλαβαν τελικά τι ήταν, παρέμειναν ανίκανοι να «μετρήσουν» τη θέλησή του. Αυτές οι γραμμές ήταν γι’ αυτόν μια καθημερινή προτροπή, μια αλάνθαστη παρηγοριά που τον βοήθησε, όπως και η εικόνα του ίδιου του μεγάλου δασκάλου μπροστά από την οποία στεκόταν στις πιο σκοτεινές ώρες του.

Είχαμε μελετήσει επίσης με το λιμπρέτο και είχαμε βαθμολογήσει τα έργα του Βάγκνερ που δεν είχαμε δει στο Λιντς. Έτσι, η Βαγκνεριακή Βιέννη μας βρήκε καλά προετοιμασμένους και, φυσικά, μπήκαμε αμέσως στις τάξεις των προσκυνητών του, και όπου κι αν μπορούσαμε, διακηρύτταμε το έργο του δασκάλου του Μπαϊρόιτ με ένθερμο ενθουσιασμό.

Οι εντυπώσεις στο κρατικό θέατρο του Λιντς, το οποίο για εμάς εκείνη την εποχή ήταν το αποκορύφωμα της καλλιτεχνικής εμπειρίας, μειώθηκαν στο επίπεδο των φτωχών των επαρχιακών παραστάσεων μπροστά στην τέλεια ερμηνεία των μουσικών δραμάτων του Βάγκνερ στη κρατική όπερα της Βιέννης σε σκηνοθεσία του Γκούσταβ Μάλερ, την ανεπαρκή ικανότητα των οποίων αντικαθιστούσε η καλή θέληση. Όμως ο Αδόλφος δεν

θα ήταν ο Αδόλφος αν σε αυτήν την περίπτωση ήταν ικανοποιημένος με τις θλιβερές αναμνήσεις του. Αγαπούσε το Λιντς, το οποίο ακόμα αποκαλούσε σπίτι του, παρόλο που είχε χάσει τους γονείς του και είχε απομείνει μόνο ένα άτομο σε αυτήν την πόλη στο οποίο ήταν αφοσιωμένος με πάθος – τη Στέφανι, που ακόμα δεν ήξερε τι σήμαινε για εκείνον τον χλωμό νεαρό που στεκόταν κάθε μέρα στο Σμιντόρεκ και την περίμενε. Η καλλιτεχνική ζωή της πόλης του Λιντς έπρεπε να φθάσει σε ένα επίπεδο που αντιστοιχούσε κάπως στο επίπεδο της Βιέννης. Ο Αδόλφος θα δούλευε με άγρια αποφασιστικότητα.

Φεύγοντας από το Λιντς είχε εναποθέσει πολλές ελπίδες στον σύλλογο ανακατασκευής των θεάτρων, του οποίου είχε γίνει ενθουσιώδες μέλος. Όμως αυτοί οι φιλόδοξοι άνδρες που είχαν συγκεντρωθεί για να δώσουν στο Λιντς ένα νέο, άξιο θέατρο, προφανώς προχώρησαν λίγο. Τίποτα δεν ακούστηκε ποτέ για αυτό. Η ανυπομονησία του Αδόλφου μεγάλωνε και μεγάλωνε. Άρχισε λοιπόν να δουλεύει μόνος του. Του έδινε χαρά να εφαρμόσει στην πατρίδα του αυτό το στυλ μνημειακής αρχιτεκτονικής με το οποίο είχε εξοικειωθεί στην αυτοκρατορική Βιέννη.

Από καιρό είχε απομακρύνει από την κεντρική περιοχή της πόλης το σιδηροδρομικό σταθμό με τα άσχημα εργαστήριά του, τα βρώμικα λεβητοστάσια και τις δυσκίνητες σιδηροδρομικές γραμμές και τον μετέφερε στο Βέλζερ Χάϊντε (Welser Heide) ή στην περιοχή μπροστά από το σιδηροδρομικό σταθμό του Κλάϊνμυνχεν. Αυτό καταστούσε δυνατή την επέκταση του κήπου του Λαού, ο οποίος επρόκειτο να έχει ζωολογικό κήπο, φοινικόδενδρα και, φυσικά, ένα φωτιζόμενο σιντριβάνι. Η νέα Όπερα του Λιντς επρόκειτο να ανεγερθεί στη μέση αυτού του καλοδιατηρημένου πάρκου, μικρότερου μεγέθους από την Όπερα της Βιέννης, αλλά ισότιμη από άποψη τεχνικού εξοπλισμού. Το παλιό κρατικό θέατρο επρόκειτο να γίνει ένας παιχνιδότοπος. Η όπερα και το θέατρο έπρεπε να έχουν μια κοινή διαχείριση. Από τα σχέδια που έκανε ο Αδόλφος για τη νέα όπερα του Λιντς τότε, το σκίτσο που ανέφερα νωρίτερα

διατηρήθηκε, προς χαρά μου, το οποίο δείχνει το σχεδιασμό του αμφιθέατρου στο μπροστινό μέρος και τις ακουστικές συνθήκες στο πίσω μέρος, ένα σκίτσο το οποίο αποδεικνύει ταυτόχρονα με τον πιο ακριβή τρόπο του πόσο μεγάλη ήταν η ικανότητα του Αδόλφου να σχεδιάζει και να δημιουργεί κατά τη διάρκεια της παραμονής του στη Βιέννη.

Αλλά δεν είναι μόνο αυτό. Το Λιντς έπρεπε επίσης να αποκτήσει και ένα αξιόλογο κτίριο συναυλιών. Ο Αδόλφος σχεδίασε μια αίθουσα ακουστικής, από την οποία δυστυχώς κανένα σχέδιο δεν επέζησε. Το μόνο που ξέρω τώρα είναι ότι αυτό το γιγαντιαίο στρογγυλό κτίριο προοριζόταν αρχικά να ανεγερθεί στην πλατεία μπροστά από το Γιαγκερμάγιερβαλντ (Jägermayerwald), ακριβώς όπου κτίστηκε αργότερα ένα εστιατόριο. Αλλά τότε εγκατέλειψε αυτό το σχέδιο και αποφάσισε να μετακινήσει και αίθουσα ακουστικής στο διευρυμένο πάρκο της πόλης προκειμένου να δημιουργήσει στενή σχέση με την πόλη.

Με αυτό, ο φίλος μου ξεπερνούσε τις καταθλιπτικές συνθήκες της πατρικής του πόλης.

Με μεγάλη ευχαρίστηση θα μπορούσε να επιδοθεί στις καλλιτεχνικές εντυπώσεις της Βιέννης.

Τότε είδαμε σχεδόν όλα τα έργα του Ρίχαρντ Βάγκνερ. Δεν θα ξεχάσω ποτέ το «Ο Ιπτάμενος Ολλανδός», τον «Λόενγκριν», το «Τανχόιζερ», το «Τριστάνος και Ιζόλδη», το «Ο Αρχιτραγουδιστής της Νυρεμβέργης», καθώς και την παράσταση του «Δαχτυλιδιού» και ακόμη και του «Πάρσιφαλ».

Φυσικά, ο Αδόλφος πήγε περιστασιακά και σε άλλες όπερες. Αλλά ποτέ δεν σήμαιναν τόσα πολλά γι' αυτόν όσο τα έργα του Βάγκνερ. Στο Λιντς είχαμε ήδη βιώσει ένα εκπληκτικά καλό «Φίγκαρο», το οποίο είχε πραγματοποιήσει τότε ο μαέστρος Άουντεριτ – ο Άουντεριτ αργότερα ήρθε στην Λαϊκή όπερα της Βιέννης – και είχε γεμίσει τον Αδόλφο με ικανοποίηση. Θυμάμαι ακόμα πώς στο δρόμο για το σπίτι είχε πει, ότι στο μέλλον το θέατρο του Λιντς θα έπρεπε να επικεντρωθεί μόνο σε όπερες που θα μπορούσε εύκολα να ανταπεξέλθει, όπως αυτήν

του «Φίγκαρο». Από την άλλη πλευρά, το «Ο μαγικός αυλός» δυστυχώς δεν ήταν επιτυχής από την άποψη της σκηνής και το «Ελεύθερος σκοπευτής» του Βέμπερ ήταν τόσο κακό που ο Αδόλφος δεν ήθελε ποτέ να δει ξανά αυτή την όπερα. Στη Βιέννη φυσικά αυτό ήταν διαφορετικό. Είδαμε όχι μόνο τις όπερες του Μότσαρτ, αλλά και το «Φιντέλιο» του Μπετόβεν σε τέλεια φόρμα. Παρά το γεγονός ότι και οι Ιταλοί δάσκαλοι όπως ο Ντονιτσέττι, ο Ροσσίνι, ο Μπελίνι και κυρίως ο Βέρντι και ο Πουτσίνι που τότε ήταν αρκετά στη μόδα στη Βιέννη εκτιμήθηκαν ιδιαίτερα στη Βιέννη και έπαιζαν σε γεμάτες αίθουσες, ο Αδόλφος ποτέ δε γοητεύθηκε από την ιταλική όπερα. Είδαμε μαζί το «Ο Χορός των Μεταμφιεσμένων» του Τζουζέπε Βέρντι, το «Ο τροβαδούρος», το «Ριγκολέττο» και την «Τραβιάτα», αλλά η μόνη που του άρεσε ήταν «Αΐντα». Για αυτόν, η πλοκή των ιταλικών οπερών έδινε μεγάλη έμφαση στο θεατρικό αποτέλεσμα. Απέρριπτε την εξαπάτηση, την κατεργαριά και την παραπλάνηση σαν βασικά στοιχεία ενός δράματος. Μια φορά μου είχε πει: «Τι θα έκαναν αυτοί οι Ιταλοί αν δεν είχαν στιλέτα;» Με μια συγκεκριμένη έννοια, έβρισκε τη μουσική του Βέρντι πολύ ανεπιτήδευτη, βασισμένη πάρα πολύ στη μελωδία. Πόσο πλούσιος και ποικίλος, όμως, ήταν ο κόσμος των ήχων του Ρίχαρντ Βάγκνερ! Όταν κάποτε ακούσαμε έναν οργανοπαίχτη στην οδό Βιντσάιλε να παίζει το «La donna e mobile» με το όργανό του, ο Αδόλφος είπε: «Να ’τος ο Βέρντι σου!» Όταν απάντησα ότι κανένας συνθέτης δεν ήταν ασφαλής από τέτοιο εξευτελισμό των έργων του, μου φώναξε οργισμένα, «Μπορείς να φανταστείς την ιστορία του Δισκοπότηρου σε μια λατέρνα;» Ούτε ο Γκουνό, του οποίου την «Μαργαρίτα» περιέγραψε ως χυδαία, ούτε ο Τσαϊκόφσκι ή ο Σμέτανα θα μπορούσαν να τον εντυπωσιάσουν. Αναμφίβολα, η μονόπλευρη στάση του για τους γερμανικούς ηρωικούς θρύλους το εμπόδιζε αυτό. Απέρριπτε τη θέση μου ότι η μουσική πρέπει να απευθύνεται σε όλους τους λαούς και τα έθνη. Γι’ αυτόν μόνο ο γερμανικός τρόπος, η γερμανική σκέψη, το γερμανικό συναίσθημα μετρούσαν. Αποδεχόταν μόνο τους Γερμανούς

δασκάλους. Πόσες φορές μου είπε ότι ήταν περήφανος που ανήκε σε ένα έθνος που είχε δημιουργήσει τέτοιους δασκάλους. Τι σημασία έχουν οι άλλοι; Επειδή δεν ήθελε να τους δεχτεί, έπεισε και τον εαυτό του ότι δεν του άρεζε η μουσική τους. Συγκρουστήκαμε μεταξύ μας συχνά σε αυτό το σημείο.

Αλλά ξανά και ξανά επιστρέφαμε στον Ρίχαρντ Βάγκνερ. Κατά τη διάρκεια της μουσικής μου επαγγελματικής κατάρτισης, είχα αποκτήσει νέες, ουσιαστικές γνώσεις για τις συνθέσεις του δασκάλου. Με αυτό αυξήθηκε η κατανόησή μου, η διείσδυσή μου στη μουσική του. Ο Αδόλφος συμμετείχε ενεργά σε αυτήν την ανάπτυξη της μουσικής μου κατανόησης. Η αφοσίωση και ο θαυμασμός του για τον Βάγκνερ είχε πάρει τη μορφή της θρησκευτικής έκστασης.

Όταν ο Αδόλφος άκουγε τη μουσική του Βάγκνερ, μεταμορφωνόταν. Τότε έφευγε απ’ αυτόν όλη η βία, γινόταν ήσυχος, ενδοτικός, διαχειρίσιμος. Η αναταραχή εξαφανιζόταν από το βλέμμα του. Αυτό που τον συγκινούσε κατά τη διάρκεια της ημέρας βυθιζόταν στο τίποτα. Η δική του μοίρα, όσο κι αν τον βάραινε, γινόταν ασήμαντη. Δεν ένιωθε πια σαν αποκλεισμένος από την ανθρώπινη κοινωνία, παρεξηγημένος, μοναχικός. Σαν μέθη, μια έκσταση ερχόταν κατά πάνω του. Πρόθυμα άφηνε τον εαυτό του να παρασυρθεί σε αυτό το μυστηριώδες σύμπαν που γι’ αυτόν ήταν πιο αληθινό από τον πραγματικό κόσμο της καθημερινότητας. Από το βαρετό, μουχλιασμένο μπουντρούμι του δωματίου του, στην πίσω πλευρά του κτιρίου, μεταφερόταν στα ευτυχισμένα βασίλεια της γερμανικής αρχαιότητας, σε αυτόν τον ιδανικό κόσμο που είχε κατά νου στις προσπάθειές του σαν τον υψηλότερο στόχο.

Όταν, τριάντα χρόνια αργότερα, με συνάντησε ξανά στο Λιντς, τον φίλο του, τον οποίο είχε αφήσει σαν φοιτητή στο Ωδείο της Βιέννης, ήταν πεπεισμένος ότι είχα γίνει ένας σημαντικός συνθέτης. Αλλά όταν στάθηκα μπροστά του σαν ταπεινός δημόσιος υπάλληλος, εκείνος που είχε πλέον γίνει καγκελάριος του Ράιχ, υπαινίχθηκε την πιθανότητα να αναλάβω την διεύθυνση μιας ορχήστρας.

Αρνήθηκα με ευχαριστίες. Αισθάνθηκα ότι δεν είχα πλέον την αυτοπεποίθηση γι' αυτό το καθήκον. Όταν συνειδητοποίησε ότι ο φίλος του δεν μπορούσε να βοηθηθεί με αυτήν την γενναιόδωρη προσφορά, θυμήθηκε τις κοινές νεανικές μας εμπειρίες στο κρατικό θέατρο του Λιντς και στην Όπερα της Βιέννης, η οποία είχε ανυψώσει τη φιλία μας από την καθημερινότητα στις ιερές σφαίρες του κόσμου του, και με κάλεσε να πάω στο Μπάιροϊτ.

Δεν θα έπρεπε ποτέ να σκεφτώ ότι εκείνες οι εξαιρετικές καλλιτεχνικές εμπειρίες κατά τη διάρκεια της φοίτησής μου στη Βιέννη θα μπορούσαν να ξεπεραστούν. Και όμως ήταν έτσι, γιατί αυτό που κατάφερα να βιώσω στο Μπάιροϊτ σαν φιλοξενούμενος του πρώην παιδικού μου φίλου ήταν το αποκορύφωμα του τι σήμαινε ο Ρίχαρντ Βάγκνερ στη ζωή μου.

Ο ΑΔΟΛΦΟΣ ΣΥΝΤΑΣΣΕΙ ΜΙΑ ΟΠΕΡΑ

Η συνύπαρξή μας στη Βιέννη έδειξε σύντομα τα μειονεκτήματά της λόγω των διαφορετικών σπουδών που κάναμε ο Αδόλφος κι εγώ. Τα πρωινά όταν ήμουν στην ακαδημία, ο φίλος μου κοιμόταν ακόμα, τα απογεύματα, όταν ο Αδόλφος ήθελε να δουλέψει, τον ενοχλούσα με τις μουσικές μου ασκήσεις. Αυτό προκαλούσε συχνά προστριβές.

Ωδείο πέρα δώθε και κουραφέξαλα! Για ποιο λόγο είχε τα βιβλία του; Ήθελε να μου αποδείξει ότι, ακόμη και χωρίς να παρευρεθεί στο ωδείο, θα μπορούσε να έχει τις ίδιες μουσικές επιδόσεις, και ακόμη περισσότερο από ό, τι μπορούσα, γιατί δεν μετρούσε η σοφία του καθηγητή, έλεγε, αλλά η ιδιοφυΐα.

Αυτή η φιλοδοξία τον οδήγησε σε ένα πιο περίεργο πείραμα για το οποίο ακόμη και σήμερα αδυνατώ να πω αν αυτό το πείραμα είχε αξία ή όχι. Ο Αδόλφος κατέφυγε στις πιο στοιχειώδεις δυνατότητες της μουσικής έκφρασης. Τα λόγια του φαινόταν πολύ περίπλοκα για αυτό το σκοπό. Σκέφτηκε τη μορφή με την οποία οι μεμονωμένοι ήχοι θα μπορούσαν να συνδυαστούν σε συγκεκριμένες νότες μουσικής, δηλαδή μουσικές εκφράσεις. Σε αυτή την σχεδόν εκστατικής μορφής μουσική γλώσσα συνδύασε ορισμένα χρώματα. Ο ήχος και το φωτεινό χρώμα έπρεπε να γίνουν μια ενότητα και να αποτελέσουν την βάση αυτού που τελικά θα εμφανιζόταν στην τέλεια μορφή του σαν σκηνή της όπερας. Εγώ ο ίδιος, γεμάτος με τη δογματική αξιοπιστία όλων όσων έμαθα στο ωδείο, απέρριψα αυτά τα πειράματα κάπως υπεροπτικά, κάτι που τον ενοχλούσε πάρα πολύ. Ασχολήθηκε με αυτά τα αρκετά αφηρημένα πειράματα για μεγάλο χρονικό διάστημα, ίσως επειδή ήλπιζε να χτυπήσει στις ρίζες της ανώτερης, ακαδημαϊκής μου γνώσης. Θυμήθηκα τις προσπάθειες του φίλου μου να συνθέσει όταν λίγα χρόνια αργότερα ένας Ρώσος συνθέτης στη Βιέννη προκάλεσε μεγάλη αναταραχή με παρόμοια πειράματα στο χρώμα.

Εκείνες τις εβδομάδες ο Αδόλφος έγραψε πολλά, κυρίως

έργα, αλλά και μυθιστορήματα. Καθόταν στο τραπέζι του και δούλευε μέχρι την αυγή, χωρίς να μου πει πάρα πολλά για το τι έκανε. Μόνο που πότε-πότε θα έριχνε στο κρεβάτι μου μερικά φύλλα χαρτιού πυκνογραμμένα ή θα μου διάβαζε μερικές σελίδες της δουλειάς του, γραμμένες με ένα περίεργο ύφος.

Ήξερα ότι σχεδόν όλα όσα έγραψε προέρχονταν από τον Ρίχαρντ Βάγκνερ, δηλαδή από τον κόσμο της γερμανικής αρχαιότητας. Μια μέρα παρατήρησα, συμπτωματικά, ότι είχα μάθει κατά τη διάρκεια των διαλέξεων για την ιστορία της μουσικής ότι το περίγραμμα ενός μουσικού δράματος σχετικά με τον «Βίλαντ ο σιδηρουργός» είχε βρεθεί ανάμεσα στα μεταθανάτια συγγράμματα του Βάγκνερ. Στην πραγματικότητα, ήταν μόνο ένα σύντομο, βιαστικά σκιαγραφημένο κείμενο. Δεν υπήρχαν σχέδια για ένα σκηνικό σχέδιο. Τίποτα δεν θα ήταν γνωστό για τη μουσική επεξεργασία του υλικού.

Ο Αδόλφος άνοιξε αμέσως το θρύλο του Βίλαντ στο βιβλίο του «Θεοί και Ήρωες» και το διάβασε. Παραδόξως, ο φίλος μου δεν ενοχλήθηκε καθόλου από το μοτίβο της πλοκής του θρύλου του Βίλαντ, παρόλο που η δράση του Βασιλιά Νιντούρ καθοδηγείται μόνο από την πλεονεξία και την απληστία. Η πείνα για χρυσό, τόσο σημαντικό στοιχείο στο γερμανικό έπος των θεών και των ηρώων, δεν τον οδήγησε ούτε σε αρνητική ή θετική γνώμη. Το γεγονός ότι ο Βίλαντ σκοτώνει τους γιους του για εκδίκηση, βιάζει την κόρη του και πίνει από ποτήρια φτιαγμένα από τα κρανία των γιων του δεν τον εντυπωσίασε. Άρχισε να γράφει την ίδια νύχτα. Ήμουν σίγουρος ότι θα με εξέπληττε εκείνο το πρωί με το προσχέδιο ενός νέου δράματος του «Βίλαντ, ο σιδηρουργός».

Το πρωί, δεν συνέβη τίποτα, αλλά όταν επέστρεψα στο σπίτι το μεσημέρι, βρήκα τον Αδόλφο, να κάθεται στο πιάνο, σε αντίθεση με τη συμφωνία που είχαμε κάνει μεταξύ μας. Η σκηνή που ακολούθησε έμεινε στη μνήμη μου.

Χωρίς περαιτέρω εξήγηση, με χαιρέτησε με τα λόγια: «Άκου, Γκουστλ, θα κάνω το Βίλαντ σε όπερα!».

Ήμουν τόσο έκπληκτος που έμεινα άφωνος.

Ο Αδόλφος απόλαυσε την αντίδρασή μου στην ανακοίνωσή του και συνέχισε να παίζει στο πιάνο, αυτό που λεγόταν απ' αυτόν «παίξιμο». Λοιπόν, είχε μάθει πολλά από τον καλό Πρεβράτσκυ εκείνη την εποχή. Αλλά αυτό δεν ήταν αρκετό για να «παίξει πιάνο» όπως το καταλάβαινα.

Όταν είχα ανακάμψει, ρώτησα τον Αδόλφο πώς φανταζόταν ότι θα το έκανε.

«Είναι πολύ απλό, εγώ το συνθέτω και εσύ το γράφεις.»

Τα σχέδια τα έργα και οι ιδέες του Αδόλφου κινούνταν πάντα, λίγο πολύ, σε ένα επίπεδο πάνω από την συνηθισμένη αντίληψη. Το είχα συνηθίσει εδώ και πολύ καιρό. Όμως, επειδή αφορούσε τη δική μου ειδικότητα, τη μουσική, δεν μπορούσα να συμβαδίσω μαζί του. Παρά την αναγνώριση του μουσικού ταλέντου του, δεν ήταν μουσικός, ούτε καν μπορούσε να παίξει ένα μουσικό όργανο. Δεν είχε καμία ιδέα για τη μουσική θεωρία. Πώς ήθελε να συνθέσει μια όπερα;

Θυμάμαι μόνο ότι σαν φοιτητής στο Ωδείο ένιωσα τα συναισθήματά μου κάπως πληγωμένα και έφυγα χωρίς πολλά λόγια. Πήγα έπειτα σε ένα μικρό καφέ κοντά για να κάνω την εργασία μου.

Προφανώς, ωστόσο, η συμπεριφορά μου δεν είχε προσβάλει την αυτοπεποίθηση του φίλου μου, γιατί όταν επέστρεψα στο σπίτι μετά για να παίξω εκείνο το βράδυ, ο Αδόλφος μου είπε με μια κάπως πιο ήρεμη διάθεση:

«Τώρα, το πρελούδιο έχει ολοκληρωθεί, άκουσέ το!»

Στη συνέχεια έπαιξε από μνήμης στο πιάνο, χωρίς νότες, αυτό που είχε σκεφτεί σαν προοίμιο της όπεράς του.

Φυσικά, δεν μπορώ να θυμηθώ ούτε μια νότα αυτής της μουσικής. Αλλά ένα πράγμα έχει παραμείνει στη μνήμη μου. Ήταν ένα είδος απεικόνισης του προφορικού λόγου μέσω φυσικών, μουσικών στοιχείων, για την οποία σκόπευε επίσης να χρησιμοποιήσει παλιά όργανα. Δεδομένου ότι αυτό δεν θα ακουγόταν εντελώς αρμονικό, ο φίλος μου αποφάσισε να φέρει μια σύγχρονη συμφωνική ορχήστρα, ενισχυμένη από το σαξκόρνο. Σε κάθε περίπτωση, ήταν μουσική που μπορούσε

κάποιος να παρακολουθήσει. Κάθε ξεχωριστό μουσικό θέμα από μόνο του είχε περιεχόμενο και νόημα. Ίσως το όλο θέμα να φαινόταν πρωτόγονο, επειδή ο Αδόλφος δεν μπορούσε να παίξει καλύτερα, δηλαδή δεν μπορούσε να εκφράσει τις σκέψεις του πιο καθαρά. Φυσικά, η σύνθεση ήταν, πώς θα μπορούσε διαφορετικά, επηρεασμένη πλήρως από τον τονικό κόσμο του Βάγκνερ. Όλο το πρελούδιο αποτελούνταν από μια ακολουθία μεμονωμένων θεμάτων. Αλλά η ανάπτυξη αυτών των θεμάτων, όσο καλά επιλεγμένα και να ήταν, ήταν πέρα από τις ικανότητες του Αδόλφου. Εξάλλου, από πού θα 'πρεπε να αποκτήσει αυτές τις γνώσεις; Δεν είχε καθόλου εκπαίδευση για ένα τέτοιο έργο.

Όταν ο Αδόλφος είχε τελειώσει το παίξιμο, με ρώτησε ανυπόμονα για την κρίση μου. Ήξερα πόσο πολύ την υπολόγιζε και τι σήμαινε γι' αυτόν ο έπαινός μου σε μουσικά θέματα. Αλλά αυτό το θέμα δεν ήταν τόσο εύκολο να απορριφθεί.

Τα βασικά μουσικά θέματα ακούγονταν πολύ καλά, απάντησα, αλλά έπρεπε να συνειδητοποιήσει ότι μόνο με αυτά τα θέματα ήταν αδύνατο να γράψω μια όπερα και δήλωσα την ετοιμότητά μου να του διδάξω τις απαραίτητες θεωρητικές γνώσεις.

Αυτό προκάλεσε την οργή του.

«Νομίζεις ότι είμαι τρελός;», μου φώναξε, «για τι σε έχω; Πρώτα απ' όλα θα βάλεις ακριβώς αυτό που παίζω στο πιάνο.»

Ήξερα πολύ καλά τη διάθεση του φίλου μου όταν μίλησε με αυτόν τον τρόπο, και συνειδητοποίησα ότι δεν ήταν καλό επιχείρημα. Έτσι έγραψα όσο καλύτερα μπορούσα αυτό που είχε παίξει ο Αδόλφος στο πιάνο. Αλλά ήταν αργά το βράδυ. Η κυρία Τσάκρεε χτυπούσε ήδη ανυπόμονα στον τοίχο. Ο Αδόλφος έπρεπε να σταματήσει να παίζει πιάνο.

Το επόμενο πρωί έφυγα πολύ νωρίς. Έπρεπε να παρευρεθώ σε ένα σεμινάριο σχετικά με την αντίστιξη και τη μορφή της θεωρίας. Όταν έφτασα στο σπίτι το μεσημέρι, ο Αδόλφος με κατηγόρησε επειδή έφυγα «στη μέση της δουλειάς του στην όπερα του». Είχε ήδη έτοιμο το χαρτί με τις νότες για μένα και αμέσως άρχισε να παίζει ξανά. Δεδομένου ότι ο Αδόλφος δεν

επέμενε σε ένα συγκεκριμένο μέτρο ή σε ένα ενιαίο κλειδί, ήταν δύσκολο να γράψω αυτό που άκουσα. Αρχικά προσπάθησα να του ξεκαθαρίσω ότι έπρεπε να κρατήσει έναν συγκεκριμένο ρυθμό. Τότε μου φώναξε:

«Εγώ είμαι ο συνθέτης ή εσύ;»

Το μόνο που έπρεπε να κάνω ήταν να γράφω τις μουσικές σκέψεις και ιδέες του.

Του ζήτησα να ξαναρχίσει. Το έκανε, και έγραφα τις σημειώσεις. Τουλάχιστον σημειώσαμε καλή πρόοδο, αλλά ο Αδόλφος ήταν πολύ αργός. Του είπα ότι πρώτα απ' όλα ήθελα να παίξω αυτό που είχα γράψει. Ήταν εντάξει με αυτό και έκατσα στο πιάνο και ήταν η σειρά του να ακούσει.

Παραδόξως, μου άρεσε αυτό που έπαιζα καλύτερα από ό, τι αυτός, πιθανώς επειδή αυτός είχε στο μυαλό του μια πολύ συγκεκριμένη ιδέα για την σύνθεση, που δεν αντιστοιχούσε ούτε στο ανεπαρκές παίξιμό του ούτε στο δικό μου γράψιμο και στο παίξιμό μου.

Ωστόσο, δουλέψαμε για αρκετές μέρες, ή μάλλον νύχτες, μόνο σε αυτό το πρελούδιο. Έπρεπε να βάλω το όλο θέμα σε μια μετρική μορφή. Αλλά ό, τι έκανα ο Αδόλφος δεν ήταν ικανοποιημένος. Κατά τη διάρκεια των συνθέσεων του υπήρχαν περίοδοι κατά τις οποίες το μέτρο άλλαζε απλώς από γραμμή σε γραμμή. Κατάφερα να πείσω τον Αδόλφο ότι αυτό θα ήταν απαράδεκτο. Αλλά μόλις προσπαθούσα να φέρω την εν λόγω ακολουθία σε έναν ομοιόμορφο χρονοδιάγραμμα, δεν ήταν πάλι σωστό για αυτόν.

Σήμερα καταλαβαίνω τι τον έφερε στην άκρη της απόγνωσης σε εκείνες τις δύσκολες νύχτες και τι επηρέασε σημαντικά τη φιλία μας. Είχε αυτό το πρελούδιο στο μυαλό του σαν μια ολοκληρωμένη σύνθεση όπως είχε έτοιμο το σχέδιο για μια γέφυρα ή μια αίθουσα συναυλιών, ακόμη και πριν βάλει το μολύβι στο χαρτί. Όμως, ενώ το στυλό τον υπάκουε πρόθυμα, ώστε να μπορέσει να δώσει αμέσως μορφή στην ιδέα του μέχρι να ολοκληρωθεί το σχέδιο, αυτή η επικοινωνία αποτύγχανε στο μουσικό πεδίο. Η προσπάθειά του να με εμπλέξει έκανε τα πρά-

γματα ακόμη πιο περίπλοκα, επειδή οι γνώσεις μου που βασίζονταν στο σχολείο παρεμπόδιζαν τη διαίσθησή του. Το να έχει μια ιδέα στο μυαλό του, μια μουσική ιδέα που του φαινόταν τόσο τολμηρή όσο και σημαντική και να μην είναι σε θέση να την καταγράψει, θα μπορούσε να τον οδηγήσει σε πλήρη απόγνωση. Αυτές ήταν στιγμές κατά τις οποίες αμφέβαλε για την κλίση του, παρά την τόσο σαφώς αναπτυγμένη αυτοπεποίθησή του.

Αλλά όχι για πολύ, σύντομα είχε βρει μια διέξοδο να ξεφύγει από το δίλημμα μεταξύ της παθιασμένης θέλησης και της ανεπαρκούς ικανότητας. Αυτός ο τρόπος ήταν τόσο έξυπνος όσο και πρωτότυπος: Ήθελε να συνθέσει την όπερά του έτσι, μου δήλωσε αποφασιστικά, που θα αντιστοιχούσε στις μουσικές δυνατότητες έκφρασης της εποχής στην οποία θα εκτυλισσόταν η δράση της, δηλαδή τις πρώτες μέρες της γερμανικής αρχαιότητας. Ήθελα να αντιτάξω στο ότι το ακροατήριο, προκειμένου να «απολαύσει» την όπερα σωστά, θα ’πρεπε να αποτελείται από Γερμανούς των πρώτων ημερών, και όχι από ανθρώπους του εικοστού αιώνα. Αλλά ακόμη και προτού εγείρω αυτήν την αντίρρηση, εργαζόταν ήδη ένθερμα στην νέα του λύση. Δεν είχα την ευκαιρία ποτέ να του μιλήσω γι’ αυτό το, κατά τη γνώμη μου μουσικά αδύνατο, πείραμα. Εξάλλου, κατά πάσα πιθανότητα θα κατάφερνε να με πείσει ότι η λύση του ήταν εφικτή, επιμένοντας ότι οι άνθρωποι του αιώνα μας θα έπρεπε απλώς να μάθουν να ακούνε σωστά.

Ήθελε να μάθει τι είχε διατηρηθεί από τη γερμανική μουσική.

«Τίποτα», απάντησα εν συντομία, «εκτός από τα όργανα.»

«Και ποιά είναι;»

Του είπα ότι βρέθηκαν τύμπανα και κουδούνια, και σε ορισμένα μέρη στη Σουηδία και τη Δανία επίσης ένα είδος φλάουτο, φτιαγμένο από οστά. Οι ερευνητές κατάφεραν να αποκαταστήσουν αυτά τα παράξενα φλάουτα και ακόμη να κάνουν με αυτά μερικούς όχι και τόσο αρμονικούς ήχους. Αλλά το πιο σημαντικό ήταν το Λούρεν (Luren), πνευστό όργανο από ορείχαλκο, μήκους σχεδόν δύο μέτρων και καμπυλωμένο σαν

κέρατο. Πιθανότατα χρησίμευαν μόνο σαν σάλπιγγες ανάμεσα σε υποστατικά και οι ακατέργαστοι ήχοι που παρήγαγαν δύσκολα μπορούσαν να ονομαστούν μουσική.

Νόμιζα ότι η εξήγησή μου, την οποία είχε παρακολουθήσει με ιδιαίτερη προσοχή, αρκούσε για να τον αποτρέψει από το σχέδιό του, γιατί καμία όπερα δεν θα μπορούσε να ενορχηστρωθεί με κουδούνια, τύμπανα, οστέινα φλάουτα και Λούρεν. Αλλά έκανα λάθος. Άρχισε να μιλάει για τους σκάλδες* (Skalds), που είχαν τραγουδήσει με τη συνοδεία ποιών; Με όργανα που έμοιαζαν με άρπες, πρέπει να παραδεχτώ, κάτι που πραγματικά είχα ξεχάσει.

Θα έπρεπε να είναι δυνατό, συνέχισε, να συμπεράνει ποιά ήταν η μορφή της μουσικής τους από το είδος των οργάνων που χρησιμοποιούσαν οι γερμανικές φυλές. Τώρα ανέλαβε η γνώση των βιβλίων μου.

«Αυτό έχει γίνει...», ανέφερα, «...και έχει αποδειχθεί ότι η μουσική των γερμανικών φυλών, σε αντίθεση με την καθαρά γραμμική μουσική των λαών της Μεσογείου, ήταν κάθετη, δηλαδή δομημένη στις χορδές. Υπήρχε πιθανώς ήδη ένα είδος αρμονίας σε αυτήν την κάθετη δομή, ίσως ακόμη και να είχαν κάποια νύξη σε μείζονα και ελάσσονα κλίμακα. Φυσικά, αυτές είναι μόνο επιστημονικές παραδοχές, οι λεγόμενες υποθέσεις...»

Δεν χρειάστηκε περισσότερο για να κάνει τον φίλο μου να συνθέτει όλη τη νύχτα. Με εξέπληξε με νέες επινοήσεις και ιδέες. Δεν ήταν δυνατόν να γράψω αυτήν την πρωτότυπη μουσική που δεν ταίριαζε σε κανένα σχήμα. Καθώς το έπος του Βίλαντ ο σιδηρουργός, το οποίο επίσης ερμήνευσε και επέκτεινε αυθαίρετα, ήταν πλούσιο σε δραματικά γεγονότα, απαιτούνταν ένα πλούσιο φάσμα συναισθημάτων που έπρεπε να μεταφραστούν σε μουσικούς όρους. Προκειμένου να επιτύχω μια πιο ανεκτή «ακουστική» εντύπωση, τελικά έπεισα τον Adolf να παραιτηθεί από τη χρήση των αρχικών οργάνων από γερμα-

* Ο όρος skald ή skáld (ισλανδικά: skault), που σημαίνει «ποιητής», χρησιμοποιείτο γενικά για τους ποιητές που συνέθεταν στις αυλές των σκανδιναβών και Ισλανδών ηγετών κατά την εποχή των Βίκινγκ και του μεσαίωνα. (Σ.τ.μ)

νικούς τάφους στην ορχήστρα και να χρησιμοποιήσει σύγχρονα όργανα παρόμοιου τύπου. Ήμουν ικανοποιημένος όταν, μετά από πολλές νύχτες δουλειάς, προσδιορίστηκαν επιτέλους τα απαραίτητα μοτίβα για τη ρύθμιση της όπερας.

Στη συνέχεια, προσδιορίσαμε τους χαρακτήρες, από τους οποίους μέχρι τώρα μόνο ο Βέλουντ ή, όπως λέγεται στο γερμανικό ηρωικό έπος, ο Βίλαντ, ο ήρωας της όπερας μας, είχε αποκτήσει ένα σαφέστερο περίγραμμα. Στη συνέχεια, ολόκληρη υπόθεση χωρίστηκε από τον Αδόλφο σε πράξεις και σκηνές. Στο μεταξύ σχεδίασε το σενάριο, σχεδίασε τα κοστούμια και σκιαγράφησε με κάρβουνο τον ήρωα με τα φτερά του που ήταν κολλημένα στην πλάτη του.

Επειδή ο φίλος μου δεν είχε σημειώσει πρόοδο με το λιμπρέτο που έπρεπε να είναι στο στίχο, πρότεινα να τελειώσει πρώτα το πρελούδιο. Μετά από αρκετά, καυτά επιχειρήματα, συμφώνησε σε αυτό. Του έδωσα πολλή βοήθεια με αυτό, και κατά συνέπεια το πρελούδιο αποδείχθηκε αρκετά ευπαρουσίαστο. Μου ζήτησε να γράψω το κείμενο με μελάνι. Το έκανα κι αυτό. Αλλά την πρότασή μου ότι η σύνθεση πρέπει να ενορχηστρωθεί και να παιχθεί από μια ορχήστρα μόλις προκύψει μια ευκαιρία, την απέρριψε κατηγορηματικά. Αρνήθηκε να χαρακτηρίσει το πρελούδιο ως μουσική του προγράμματος και δεν θα άκουγε ένα «ακροατήριο», το οποίο σε κάθε περίπτωση ήταν προβληματικό. Ωστόσο, δούλευε πυρετωδώς σε αυτό, σαν ένας ανυπόμονος παραγωγός όπερας που του είχε απομείνει πολύ λίγος χρόνος και περίμενε να αρπάξει το χειρόγραφο από τα χέρια του.

Έγραφε και έγραφε και εγώ δούλευα στη μουσική. Όταν έπεφτα να κοιμηθώ, καταβεβλημένος από την κούραση, ο Αδόλφος με σκουντούσε με αγένεια. Μόλις άνοιξα τα μάτια μου ήταν εκεί μπροστά μου, διαβάζοντας από το χειρόγραφό του, με τις λέξεις να σπρώχνουν η μια την άλλη στον ενθουσιασμό του. Ήταν μετά τα μεσάνυχτα και έπρεπε να μιλάει σιγανά. Η ανάγκη να καταπνίξει τα βίαια λόγια του, παρόλο που τα γεγονότα που περιέγραφε στους στίχους του έλαβαν χώρα με

ηφαιστειακή δύναμη, έδινε στη παθιασμένη φωνή του έναν ήχο παράξενα εξωπραγματικό. Είχα γνωρίσει εδώ και καιρό αυτή τη συμπεριφορά του, όταν μια αυτοεπιβαλλόμενη εργασία του τον απορροφούσε εντελώς και τον ανάγκαζε σε μια αδιάλειπτη δραστηριότητα. Ήταν σαν να τον είχε καταλάβει ένας δαίμονας. Αγνοούσε το περιβάλλον του, ποτέ δεν κουραζόταν, ποτέ δεν κοιμόταν. Δεν έτρωγε τίποτα, σχεδόν δεν έπινε. Το πολύ, να έπαιρνε περιστασιακά το μπουκάλι με το γάλα που ήταν δίπλα στο παράθυρο και θα έπινε μια βιαστική γουλιά, σίγουρα χωρίς να το καταλάβει, γιατί ήταν πάρα πολύ απορροφημένος στο έργο του. Αλλά ποτέ πριν δεν είχα εντυπωσιαστεί τόσο άμεσα από αυτή την εκστατική δημιουργικότητα. Πού τον οδηγούσε αυτό; Σπαταλούσε τη δύναμή του και το ταλέντο του σε κάτι που δεν είχε καμία πρακτική αξία. Πόσο καιρό αυτό το ήδη εξασθενημένο σώμα του, το τόσο ευαίσθητο σε ασθένειες, μπορούσε να αντέξει αυτήν την υπερβολική πίεση;

Ωστόσο, πίεσα τον εαυτό μου για να μείνω ξύπνιος και να ακούσω. Κανένα από τα ερωτήματα που με ανησυχούσαν για αυτόν δεν βγήκε από τα χείλη μου. Θα ήταν εύκολο για μένα να βρω σαν δικαιολογία μια από τις συχνές μας διαμάχες για να μετακομίσω. Οι άνθρωποι στο Ωδείο ευχαρίστως θα με βοηθούσαν να βρω άλλο δωμάτιο. Γιατί δεν το έκανα; Άλλωστε, το παραδεχόμουν συχνά ότι αυτή η περίεργη φιλία δεν ήταν καλή για τις σπουδές μου. Πόσο χρόνο, πόση δύναμη μου κόστιζαν αυτές οι περιττές νυκτερινές δραστηριότητες του φίλου μου; Γιατί, λοιπόν, δεν έφευγα; Επειδή νοσταλγούσα το σπίτι μου, βέβαια, και επειδή ο Αδόλφος αντιπροσώπευε για μένα ένα κομμάτι του σπιτιού μου. Αλλά, τελικά, η νοσταλγία είναι κάτι που ένας νέος των είκοσι μπορεί να ξεπεράσει. Τι ήταν τότε; Τι με κρατούσε;

Ειλικρινά, ήταν μόνο κάτι στιγμές σαν εκείνες που ζούσα τώρα που με έφερναν ακόμα πιο κοντά στον φίλο μου. Ήξερα, κατά κανόνα, ποια ήταν τα συνήθη ενδιαφέροντα των νέων της εποχής μου: φλερτ, ρηχές απολαύσεις, αδράνεια και πολλές ασήμαντες σκέψεις χωρίς νόημα. Ο Αδόλφος ήταν ακριβώς το

αντίθετο. Υπήρχε μια απίστευτη σοβαρότητα σ’ αυτόν, μια πληρότητα, ένα πραγματικό παθιασμένο ενδιαφέρον για όλα όσα συνέβαιναν και, το πιο σημαντικό, μια αδιάκοπη αφοσίωση στην ομορφιά, την μεγαλοπρέπεια και το μεγαλείο της τέχνης. Αυτό ήταν που με προσέλκυε ιδιαίτερα σε αυτόν και αποκαθιστούσε την ισορροπία μου μετά από ώρες εξάντλησης. Όλα αυτά άξιζαν τις λίγες άγρυπνες νύχτες και αυτές τις λίγο-πολύ έντονες διαμάχες τις οποίες, με τον ήσυχο, λογικό τρόπο μου, είχα συνηθίσει.

Θυμάμαι ακόμα ότι μερικές από τις πιο δραματικές σκηνές της όπερας με στοίχειωναν για εβδομάδες στα όνειρά μου. Μόνο μερικές από τις εικόνες που είχε σχεδιάσει ο Αδόλφος εξακολουθούν να ξεχωρίζουν στη μνήμη μου. Επειδή η εργασία με το στυλό και το μολύβι ήταν πολύ αργή για αυτόν, συνήθιζε να σχεδιάζει με κάρβουνο. Θα σκιαγραφούσε το τοπίο με λίγα τολμηρά, γρήγορα κτυπήματα. Στη συνέχεια θα συζητούσαμε για τη δράση: πρώτον, ο Βίλαντ μπαίνει από τα δεξιά, μετά ο αδελφός του Ίγκιλ από τα αριστερά, και στη συνέχεια, από πίσω, ο δεύτερος αδελφός ο Σλάγκχιντ.

Έχω ακόμα μπροστά στα μάτια μου τη Λίμνη του Λύκου, όπου βγήκε η πρώτη σκηνή της όπερας. Από το Έντα (Edda), ένα βιβλίο που ήταν ιερό γι’ αυτόν, γνώρισε την Ισλανδία, το τραχύ νησί του Βορρά, όπου τα στοιχεία από τα οποία δημιουργήθηκε ο κόσμος συναντώνται τώρα, όπως έκαναν τις ημέρες της Δημιουργίας: η βίαιη καταιγίδα, οι βράχοι, οι πάγοι των παγετώνων, οι φλόγες της πυρκαγιάς των ηφαιστείων. Εκεί έβαλε τη σκηνή της όπερας του, γιατί εκεί ακόμα και η ίδια η φύση βρισκόταν σε αυτές τις παθιασμένες αναστατώσεις που ενέπνευσαν τις πράξεις των θεών και των ανθρώπων. Εκεί υπήρχε η Λίμνη του Λύκου στις όχθες της οποίας ο Βίλαντ και τα αδέλφια του ψάρευαν, όταν ένα πρωί τρία μικρά σύννεφα, τα οποία ήρθαν από τους ανέμους, έπεφταν προς τους άνδρες. Υπήρχαν τρεις Βαλκυρίες με λαμπερούς θώρακες και λαμπερά κράνη. Φορούσαν λευκούς, κυματιστούς χιτώνες, μαγικά ενδύματα που τους επέτρεπαν να πλέουν στον αέρα. Θυμάμαι τι

πονοκεφάλους μας έκαναν αυτές οι ιπτάμενες Βαλκυρίες, καθώς ο Αδόλφος αρνήθηκε κατηγορηματικά να κάνει χωρίς αυτές. Συνολικά υπήρχε πολλή «πτήση» στην όπερά μας. Στην τελευταία πράξη, ο Βίλαντ έπρεπε να σφυρηλατήσει φτερά, με τα οποία θα έπρεπε να πετάξει, μια πτήση με μεταλλικά φτερά, η οποία επιπλέον έπρεπε να επιτευχθεί με την μεγαλύτερη δυνατή ευκολία για να αρθούν οι αμφιβολίες για την ποιότητα της δουλειάς του. Αυτό για εμάς, τους δημιουργούς της όπερας, ήταν ένα ακόμα τεχνικό πρόβλημα, το οποίο προσέλκυσε ιδιαίτερα τον Αδόλφο, ίσως επειδή εκείνη την εποχή τις πρώτες μηχανές τις «βαρύτερες από τον αέρα» τις πετούσαν μόνο ο Λίλιενταλ, οι αδελφοί Ράϊτ, οι Φαρμάν και ο Μπλεριό. Οι «Ιπτάμενες Βαλκυρίες» παντρεύτηκαν τους Βίλαντ, Ίγκιλ και Σλάγκχιντ. Τα ισχυρά ηχητικά κέρατα κάλεσαν τους γείτονες στη γαμήλια γιορτή στη Λίμνη του Λύκου.

Θα χρειαζόταν πολύς χρόνος για να περιγράψω τα διάφορα επεισόδια με βάση τον παλιό μύθο, αν και πολλές εικόνες του σεναρίου είναι ακόμα ξεκάθαρες στο μυαλό μου. Αλλά σήμερα, δεν μπορώ πλέον να πω αν ακολουθήσαμε λέξη προς λέξη στη διατύπωση του θρύλου ή εάν παρεκκλίναμε από αυτόν. Αλλά η συνολική εντύπωση των δραματικών γεγονότων που οδηγούνταν από τα άγρια, αχαλίνωτα πάθη, που εκφράστηκαν σε στίχους που χαράχτηκαν αδυσώπητα στην καρδιά, που μεταφέρθηκαν από μια εξίσου αμείλικτα αυστηρή και αρχέγονη μουσική, εξακολουθεί να είναι ζωντανή στη μνήμη μου.

Δεν ξέρω τι έγινε με την όπερά μας στη συνέχεια. Μια άλλη μέρα, ο φίλος μου αντιμετώπιζε νέα, επείγοντα προβλήματα, που έπρεπε να επιλυθούν αμέσως, και αφού ο Αδόλφος, παρά την τεράστια ικανότητα του για εργασία, είχε μόνο δύο χέρια όπως όλοι μας, έπρεπε να βάλει στην άκρη την μισοτελειωμένη όπερα. Μιλούσε όλο και λιγότερο, και τελικά δεν την ανέφερε καθόλου. Ίσως να είχε συνειδητοποιήσει μέχρι τώρα την ανεπάρκεια των προσπαθειών του. Για μένα όμως, ήταν προφανές από την αρχή ότι ποτέ δεν θα πετύχουμε την προσπάθειά μας να γράψουμε μια όπερα, και ήμουν προσεκτι-

κός να μη θίξω το θέμα. «Ο Βίλαντ, ο Σιδεράς», η όπερα του Αδόλφου, παρέμεινε ανολοκλήρωτη.

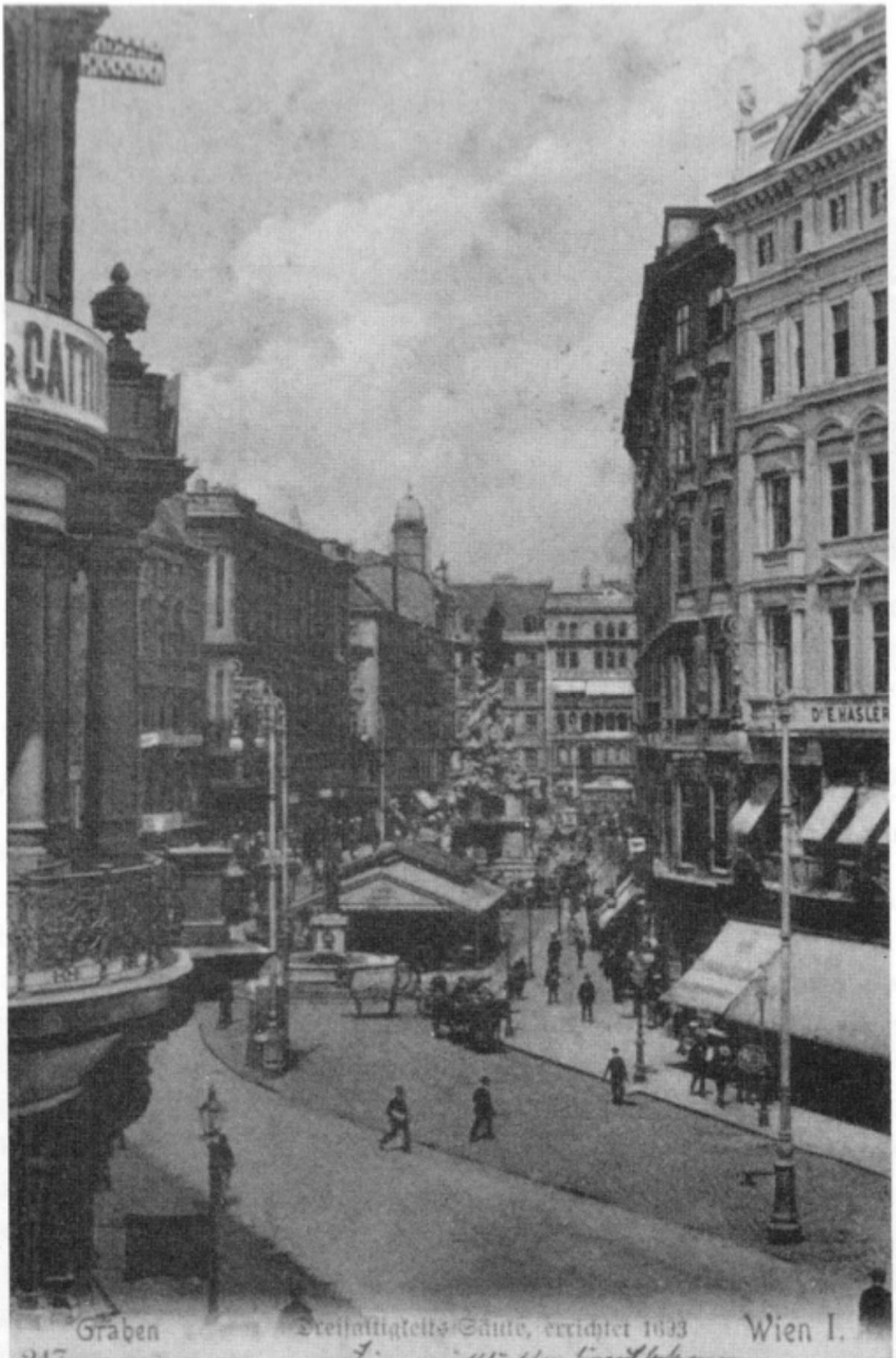

Ευχετήρια κάρτα από τον Χίτλερ στον συγγραφέα αφού είχε ήδη επιστρέψει στο Λιντς. Το πίσω μέρος αυτής της κάρτας εμφανίζεται μετά τη σελίδα 358

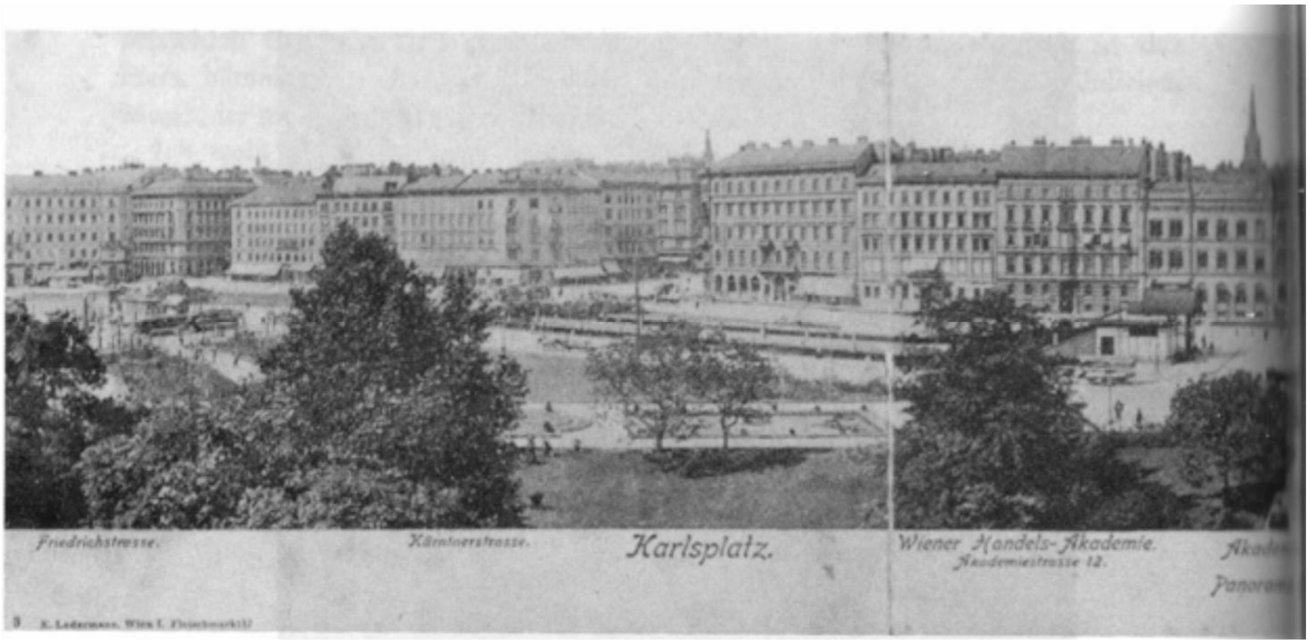

Ένα «τρίπτυχο» (παραπάνω), η πρώτη κάρτα που έλαβε ο συγγραφέας από τον Χίτλερ στη Βιέννη. Με τα ίδια του τα χέρια έγραψε μια αναφορά για το ωδείο της Βιέννης. Επιπλέον, ο Χίτλερ ήθελε να δείξει στον φίλο του τα υπέροχα κτίρια της Ρίνγκστρασσε.

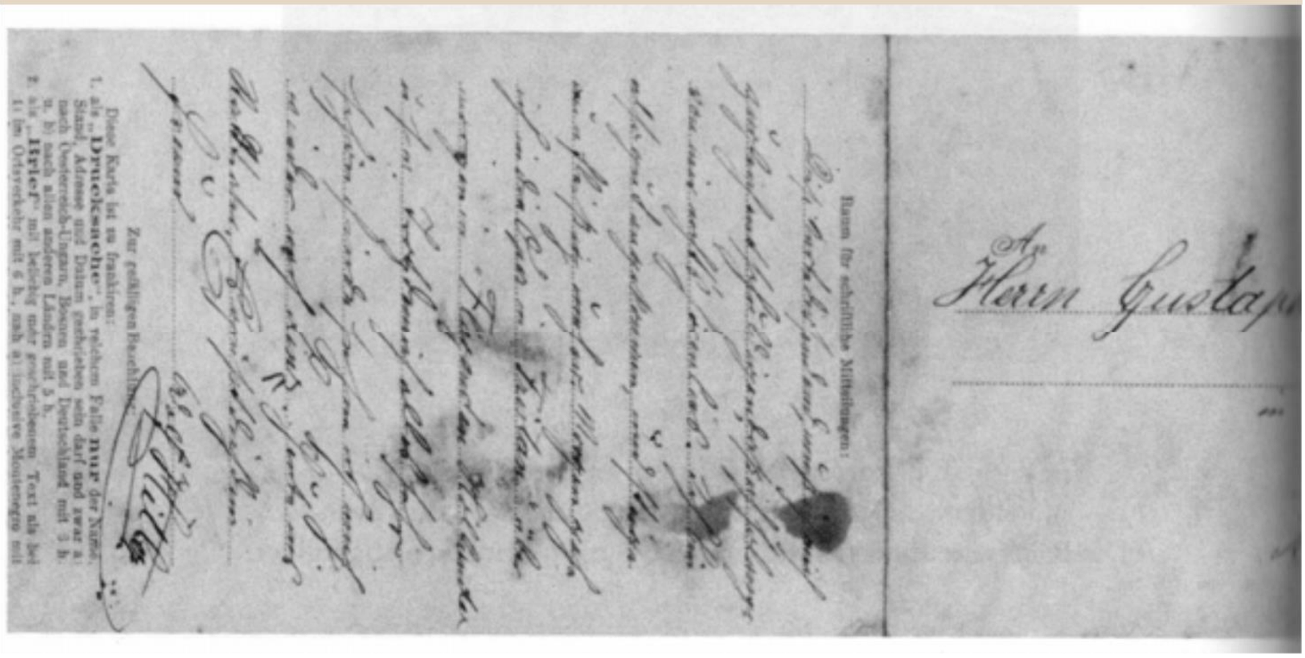

Η «ΜΕΤΑΚΙΝΟΥΜΕΝΗ» ΟΡΧΗΣΤΡΑ ΤΟΥ ΡΑΪΧ

Το μουσικό ενδιαφέρον του φίλου μου γνώρισε μια ευχάριστη διεύρυνση στη Βιέννη. Ενώ στο παρελθόν ενδιαφερόταν μόνο για την όπερα, τώρα ενδιαφερόταν όλο και περισσότερο για τις συναυλίες. Ο Αδόλφος είχε ήδη παρακολουθήσει συμφωνικές συναυλίες της Μουσικής Εταιρείας στο Λιντς. Εκείνα τα χρόνια μπορεί να είχε ακούσει συνολικά έξι ή επτά συναυλίες που διεξήγαγε ο Άουγκουστ Γκέλλεριχ. Αλλά πήγαινε σε αυτές τις συναυλίες λιγότερο για χάρη της μουσικής από ό, τι για δικιά μου χάρη, καθώς έπαιζα στην ορχήστρα, γεγονός που ήταν σημαντικό για τον Αδόλφο. Ίσως να θεωρούσε ότι η ήσυχη, υποτακτική μου προσωπικότητα δεν ήταν τόσο επαρκής για μια τόσο μεγάλη ευθύνη μπροστά στο κοινό και ενδιαφερόταν να δει πώς θα ανταπεξερχόμουν. Σε κάθε περίπτωση, θυμάμαι ότι μετά από αυτές τις παραστάσεις μιλούσε περισσότερο για μένα παρά για την ίδιες τις συναυλίες.

Στη Βιέννη όλα αυτά άλλαξαν. Ένας εξωτερικός παράγοντας συνέβαλε σε αυτό. Στο Ωδείο μου έδιναν δύο ή και τρία δωρεάν εισιτήρια για συναυλίες κάθε εβδομάδα. Ο Αδόλφος έπαιρνε το ένα από αυτά κάθε φορά, συχνά και τα δύο ή και τα τρία, όταν δεν μπορούσα να τον ακολουθήσω λόγω της απογευματινής μου εξάσκησης. Δεδομένου ότι αυτά τα δωρεάν εισιτήρια ήταν συνήθως για καλές θέσεις, δεν υπήρχε βιασύνη πηγαίνοντας στην κρατική όπερα.

Στις συζητήσεις που ακολουθούσαν αυτές τις συναυλίες, παρατήρησα με μεγάλη μου έκπληξη ότι ο Αδόλφος απολάμβανε πλέον όλο και περισσότερο τη συμφωνική μουσική. Αυτό με χαροποίησε γιατί δημιουργούσε για εμάς ένα νέο κοινό συμφέρον.

Ο επικεφαλής της Σχολής των Μαέστρων του Ωδείου, Γκούσταφ Γκούταϊλ, ήταν, επίσης, και μαέστρος της Συναυλιακής Εταιρείας της Βιέννης. Αλλά εκτιμήσαμε πολύ τον Φέρντιναντ Λέβε, τον διευθυντή του ωδείου, ο οποίος κατά καιρούς διηύθυνε την Φιλαρμονική Ορχήστρα της Βιέννης και

ήταν ένας μεγάλος θαυμαστής του Μπρούκνερ. Εκείνη την εποχή, η βιεννέζικη μουσική ζωή εξακολουθούσε να κυριαρχείται από την έντονη διαμάχη μεταξύ Μπραμς και Μπρούκνερ, παρόλο που και οι δύο δάσκαλοι ήταν νεκροί για πάνω από μια δεκαετία. Ο Έντουαρντ Χάνσλικ, ο τρομερός βιεννέζος κριτικός της μουσικής, τον οποίο αποκαλούσαμε μόνο «στριφνό κριτικό», είχε πεθάνει μέχρι τότε. Αλλά η ολέθρια επιρροή του ήταν ακόμη αισθητή. Ο Χάνσλικ ο οποίος ήταν δηλωμένος εχθρός μας, μόνο και μόνο επειδή είχε στραφεί εναντίον του Ρίχαρντ Βάγκνερ βίαια και μερικές φορές με ελάχιστα αντικειμενικά και αξιοπρεπή μέσα, είχε υποστηρίξει σθεναρά τον Μπραμς και πολεμούσε με μανία εναντίον του Άντον Μπρούκνερ. Από την άλλη πλευρά, ο Μπρούκνερ βρήκε έναν εμπνευσμένο θιασώτη στον Φέρντιναντ Λέβε. Και επίσης ο Φράντς Σαλκ, ο μετέπειτα διευθυντής της Όπερας της Βιέννης, ήταν υποστηρικτής του Μπρούκνερ.

Από την πλευρά μας, δεν είχαμε καμία δυσκολία να πάρουμε μια απόφαση γι' αυτή τη διαμάχη. Μου άρεζε ο Μπρούκνερ και στον Αδόλφο, που επίσης, ήταν ενθουσιασμένος και συγκινημένος από τις συμφωνίες του. Εκτός αυτού, ο Μπρούκνερ ήταν συμπατριώτης μας και υπερασπιζόμενοι το έργο του, εκθειάζαμε τη πατρίδα μας. Ωστόσο, αυτό δεν ήταν λόγος για μας για να απορρίψουμε τον Μπραμς. Σε αυτή τη διαμάχη, θεωρώντας τους εαυτούς μας σαν εκπροσώπους της νεότερης γενιάς, αποδίδαμε φόρο τιμής και για τους δύο δασκάλους και χαμογελάγαμε στον, κατά τη γνώμη μας, εντελώς περιττό ζήλο των ηλικιωμένων. Όσο για τον Αδόλφο, αυτός πήγαινε ακόμη παραπέρα. Ακριβώς όπως το Μπαϊρόιτ είχε γίνει το κέντρο του εντυπωσιακού έργου του Ρίχαρντ Βάγκνερ, είπε, έτσι και το Λίντς θα πρέπει να γίνει ο βωμός των έργων του Άντον Μπρούκνερ. Η αίθουσα συναυλιών του Λίντς, τα σχέδια της οποίας είχε μόλις τελειώσει, θα 'πρεπε να αφιερωθεί στη μνήμη του Μπρούκνερ.

Εκτός από τις μεγάλες συμφωνίες των κλασικών δασκάλων, του Αδόλφου του άρεζε ιδιαίτερα η μουσική των ρομαντικών,

του Καρλ Μαρία φον Βέμπερ, του Φραντς Σούμπερτ, του Φέλιξ Μέντελσον-Μπαρτόλντυ και του Ρόμπερτ Σούμαν. Ήταν λυπηρό το γεγονός ότι ο Ρίχαρντ Βάγκνερ είχε γράψει μόνο για την σκηνή και όχι για την αίθουσα συναυλιών, και έτσι συνήθως το μεγαλύτερο μέρος της μουσικής του ακουγόταν μόνο σαν πρελούδιο σε μερικές από τις όπερες.

Δεν πρέπει να ξεχάσω τον Έντφαρντ Γκρηγκ, τον οποίο αγαπούσε ιδιαίτερα ο Αδόλφος και του οποίου το «κοντσέρτο για πιάνο σε λα ελάσσονα» πάντα τον ικανοποιούσε.

Σε γενικές γραμμές όμως, ο Αδόλφος είχε μικρό ενδιαφέρον για τις παραστάσεις αριστοτεχνίας από σολίστες. Αλλά υπήρχαν ορισμένα κοντσέρτα που ποτέ δεν τα έχανε, όπως τα κοντσέρτα σε πιάνο και βιολί του Μότσαρτ και του Μπετόβεν, το κοντσέρτο του Φέλιξ Μέντελσον σε Μι ελάσσονα για βιολί και πάνω απ’ όλα, το κοντσέρτο για πιάνο του Σούμαν σε Λα ελάσσονα, που τον ενθουσίαζαν πολύ.

Αλλά υπήρχε κάτι σχετικά με τις συχνές επισκέψεις του στις συναυλίες, που έκανε τον Αδόλφο ανήσυχο. Για πολύ καιρό δεν μπορούσα να καταλάβω τι ήταν. Οποιοσδήποτε άλλος νεαρός θα ήταν περισσότερο από ικανοποιημένος από αυτές τις παραστάσεις, όχι όμως ο φίλος μου.

Καθόταν εκεί στο ελεύθερο κάθισμά του στην αίθουσα συναυλιών, ακούγοντας το υπέροχο κονσέρτο για βιολί του Μπετόβεν σε Ρε Μείζονα και ήταν χαρούμενος και ευχαριστημένος. Ωστόσο, κοιτάζοντας τριγύρω την αίθουσα, μπορούσε να μετρήσει μόνο τετρακόσια ή πεντακόσια άτομα που είχαν έρθει να ακούσουν τη συναυλία. Πόσο μικρός ήταν αυτός ο αριθμός σε σύγκριση με τις χιλιάδες που δεν μπορούσαν να το ακούσουν; Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι υπήρχαν πολλοί, όχι μόνο μεταξύ των μαθητών, αλλά και μεταξύ των τεχνιτών και των εργαζομένων, που θα ήταν εξίσου χαρούμενοι εάν μπορούσαν να καθίσουν σε ένα δωρεάν ή εύκολα προσιτό μέρος στην αίθουσα συναυλιών για να ακούσουν αυτήν την αθάνατη μουσική. Και δεν ήταν μόνο η Βιέννη που έπρεπε να σκεφτεί, γιατί στη Βιέννη ήταν συγκριτι-

κά εύκολο για τους λάτρεις της μουσικής να παρακολουθήσουν συναυλίες. Αλλά και έξω από τη Βιέννη, τα μικρά μέρη, τις επαρχιακές πόλεις! Ω, είχε βιώσει ο ίδιος στο Λιντς, πόσο λίγα γίνονταν για να ικανοποιήσουν τις πολιτιστικές ανάγκες αυτών των τόπων. Αυτό έπρεπε να αλλάξει. Η απόλαυση των συναυλιών δεν θα 'πρεπε πλέον να αποτελεί προνόμιο των λίγων τυχερών. Το σύστημα των δωρεάν εισιτηρίων δεν ήταν καθόλου η θεραπεία, όσο κι αν είχε ωφεληθεί προσωπικά από αυτό. Θα 'πρεπε λοιπόν να βρεθεί μια θεραπεία για πάντα.

Αυτός ο τρόπος σκέψης ήταν πολύ χαρακτηριστικός για τον Αδόλφο. Τίποτα δεν θα μπορούσε να συμβεί γύρω του από το οποίο δεν θα έβγαζε κάποια γενικά συμπεράσματα. Ακόμα και καθαρά καλλιτεχνικές εμπειρίες, όπως η ακρόαση μιας συναυλίας που άλλοι αποδεχόντουσαν παθητικά, προκαλούσαν σε αυτόν το ενεργό του ενδιαφέρον και γινόντουσαν προβλήματα που επηρέαζαν όλους, γιατί τίποτε δεν θα 'πρεπε να επιτρέπεται να παραμείνει ασήμαντο στο «Ιδανικό Κράτος» των ονείρων του. Η «καταιγίδα της επανάστασης» θα 'πρεπε να ανοίξει τις πύλες της τέχνης, οι οποίες μέχρι τώρα ήταν κλειδωμένες σε τόσους πολλούς. «Κοινωνική μεταρρύθμιση» ακόμη και στον τομέα της καλλιτεχνικής απόλαυσης!

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πολλοί νέοι εκείνα τα χρόνια σκεφτόντουσαν σαν κι αυτόν. Η διαμαρτυρία του ενάντια στην προνομιακή θέση ορισμένων κοινωνικών τάξεων σε σχέση με την τέχνη δεν ήταν με κανένα τρόπο απομονωμένη, αντιθέτως. Εκείνη την εποχή δεν υπήρχαν μόνο φανατικοί πρωτοπόροι της ιδέας να φέρουν την τέχνη στον λαό, αλλά και κοινωνίες, οργανώσεις και ιδρύματα που εργάζονταν για αυτόν τον στόχο και όχι χωρίς επιτυχία. Αυτό όμως που ήταν μοναδικό, ήταν ο τρόπος με τον οποίο ο φίλος μου προσπαθούσε να διορθώσει αυτήν την κατάσταση. Ενώ άλλοι ήταν ικανοποιημένοι με το να εφαρμόσουν μέτρια μέτρα και να πλησιάσουν τον στόχο τους βήμα προς βήμα, ο Αδόλφος περιφρονούσε τα ημίμετρα και προσπαθούσε για μια συνολική λύση ανεξάρτητα από το πότε και πού θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί. Γι' αυτόν, είχε ήδη

γίνει πραγματικότητα από τη στιγμή που για πρώτη φορά καθόρισε τη βασική ιδέα.

Και ένα άλλο χαρακτηριστικό του: δεν ήταν ικανοποιημένος με την απλή δήλωση αυτής της ιδέας, αλλά ξεκίνησε αμέσως να την επεξεργάζεται με κάθε λεπτομέρεια ακριβώς σαν να είχε λάβει εντολές από μια «ανώτερη αρχή». Αυτός ο λεπτομερής σχεδιασμός ήταν γι' αυτόν, να το πω έτσι, καλός όσο η πραγματική υλοποίηση. Μόλις μια ιδέα την είχε μελετήσει καλά και την είχε επεξεργαστεί λεπτομερώς, τότε το μόνο που θα χρειαζόταν ήταν μια εντολή για να την πραγματοποιήσει. Όμως, αυτή η εντολή δεν του δόθηκε ποτέ κατά τη διάρκεια της φιλίας μας και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο, στην καρδιά μου, θεωρούσα τον Αδόλφο σαν οραματιστή, ακόμα κι αν με είχε πείσει για την «λογικότητα» των εξηγήσεών του. Ο ίδιος ήταν και τότε απόλυτα βέβαιος ότι μια μέρα, προσωπικά, θα έπαιρνε αυτή την εντολή, σύμφωνα με την οποία θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν τα εκατοντάδες και χιλιάδες σχέδια και έργα που είχε ήδη στα χέρια του. Όμως, σπάνια μιλούσε για αυτό και μόνο σε μένα γιατί ήξερε ότι πίστευα σε αυτόν. Τον άκουγα συχνά, όταν είχε μια ιδέα, που την ανέπτυσσε σε τέτοιο βαθμό ώστε ο ακροατής να αναγκαστεί να ρωτήσει: «Όλα καλά και άγια, αλλά ποιος θα πληρώσει γι' αυτά;» Όταν βρισκόμασταν ακόμα στο Λιντς, πολύ συχνά ήμουν αρκετά απρόσεκτος για να εκφράσω αυτό το ερώτημα γιατί μου φαινόταν τόσο προφανές και πολύ σημαντικό. Δεν είχε νόημα να παραμένουμε σιωπηλοί για τόσο σημαντικά πράγματα. Στη Βιέννη, είχα μάθει να είμαι πιο επιφυλακτικός και απέφευγα να ρωτήσω για το κόστος ή τα χρήματα που έπρεπε να συγκεντρωθούν. Οι απαντήσεις που έδινε ο Αδόλφος σε αυτές τις ερωτήσεις, που του φαινόντουσαν περιττές, άλλαξαν. Στο Λιντς, η τυποποιημένη απάντησή του ήταν «το Ράϊχ!», η οποία θεωρούσα ότι δεν ήταν απάντηση. Στη Βιέννη ήταν λίγο πιο σαφής: «Αυτό είναι θέμα των οικονομικών εμπειρογνωμόνων!» Αλλά συνέβη επίσης να μου κλείσει το στόμα με χλευασμό με, «Θα είσαι ο τελευταίος που θα σου ζητηθεί να λάβεις υπ' όψη αυτό το θέμα, γιατί δεν ξέρεις τίποτα

γι' αυτό». Ή ακόμα πιο σύντομα, «Σε παρακαλώ αυτό άσ' το να ανησυχεί εμένα.»

Το πρώτο σημάδι που παρατήρησα ότι ασχολιόταν με μια συγκεκριμένη ιδέα σε κάθε περίπτωση ήταν μια περίεργη φράση που εμφανίστηκε για πρώτη φορά στις ομιλίες του ή στη συζήτησή μας, μια συγκεκριμένη έκφραση που δεν είχε χρησιμοποιήσει ποτέ πριν. Για όσο δεν είχε αποφασίσει ακόμη πλήρως ποιος ήταν ο σκοπός της ιδέας του, η φράση του συνέχιζε να αλλάζει. Έτσι, κατά τις εβδομάδες που πήγαινε συχνά στις συναυλίες, θα μιλούσε αρχικά μόνο «για την ορχήστρα που θα ταξιδεύει στην επαρχία». Νόμιζα ότι πραγματικά υπήρχε μια τέτοια ορχήστρα στη Βιέννη και ότι ο Αδόλφος μιλούσε για ένα θεσμό που πραγματικά υπήρχε. Αργότερα, όμως, ανακάλυψα ότι αυτή η «κινητή ορχήστρα», όπως την έλεγε, επειδή η λέξη «περιοδεία» του θύμιζε πάρα πολύ τους θεατρικούς θιάσους δεύτερης ποιότητας, υπήρχε μόνο στη φαντασία του. Δεδομένου ότι ποτέ δεν ήταν ικανοποιημένος με τα ημίμετρα, σύντομα έκανε την «κινητή ορχήστρα του Ράιχ». Θυμάμαι ακόμα ξεκάθαρα ότι στο τέλος του από κοινού σχεδιασμού μας, ο Αδόλφος ήταν τόσο ενθουσιώδης για αυτό το θεσμό που είχε δημιουργήσει, που σχεδίαζε να δημιουργήσει σταδιακά δέκα τέτοιες ορχήστρες και να τις στείλει σε ταξίδια ακόμη και στην πιο απομακρυσμένη γωνιά του Ράιχ για να μπορούν να απολαύσουν το κονσέρτο για βιολί του Μπετόβεν σε ρε μείζονα και παρόμοιες μοναδικές δημιουργίες.

Όταν άρχισε να μιλάει με λεπτομέρειες για αυτήν την ορχήστρα για πρώτη φορά ένα βράδυ στη συνηθισμένη επιτακτική μορφή του, τον ρώτησα γιατί στην ευχή αφιέρωνε την προσοχή του σε απλά μουσικά θέματα. Δεν ήθελε πραγματικά να γίνει αρχιτέκτονας; Η απάντησή του ήταν σύντομη και επί του θέματος: «Επειδή, προς το παρόν, σε έχω τριγύρω μου.» Με το οποίο εννοούσε ότι εφ' όσον με είχε κοντά του, μπορούσε πάντα να επωφεληθεί από τις συμβουλές μου και από την ειδική γνώση μου ως μελλοντικό μαέστρο. Αυτό, φυσι-

κά, με κολάκευε. Αλλά όταν βρήκα την ευκαιρία και με αυτοπεποίθηση τον ρώτησα σε ποιον θα εμπιστευτεί την διεύθυνση της ορχήστρας του, αμέσως με κοίταξε, γέλασε σαρκαστικά και αναφώνησε: «Σίγουρα όχι σε σένα!» Όμως, αφού έγινε και πάλι σοβαρός, πρόσθεσε ότι ίσως θα μπορούσε να σκεφτεί πραγματικά να με κάνει μαέστρο της «κινητής ορχήστρας του Ράιχ». Ένιωσα όμως προσβεβλημένος και απάντησα ότι μπορούσα να ζήσω και χωρίς αυτή την τιμή, γιατί με ενδιέφερε να γίνω μαέστρος σε μια ορχήστρα, που υπήρχε στην πραγματικότητα και όχι μιας ομιχλώδους ορχήστρας ονείρων. Αυτό ήταν αρκετό για να προκαλέσει σε αυτόν μια έκρηξη οργής, γιατί δεν μπορούσε να αντέξει όταν κάποιος αμφέβαλε ότι τα σχέδιά του θα πραγματοποιηθούν. «Θα ήσουν πάρα πολύ ευτυχισμένος αν σε διόριζα σε μια τέτοια θέση!» μου φώναξε.

Μετά από αυτή τη φλογερή εισαγωγή μπορούσε να ξεκινήσει η ίδια η «παράσταση». Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο θυμάμαι όλες τις λεπτομέρειες σχετικά με την «κινητή ορχήστρα του Ράιχ», καλύτερα από πολλά άλλα έργα του Αδόλφου, γιατί ήταν ουσιαστικά ο δικός μου τομέας. Φυσικά, αυτή τη φορά μου δόθηκε η δυνατότητα να μπορώ να πω πολύ περισσότερα από ότι συνήθως, ακόμα περισσότερο απ' ό, τι όταν προσπάθησε να συμπληρώσει τα μουσικά δράματα του Ρίχαρντ Βάγκνερ με μια νέα όπερα, τον «Βίλαντ τον Σιδερά». Το πόσο προσεκτικά προσεγγίσαμε αυτό το έργο μπορείτε να το συμπεράνετε από το γεγονός ότι ένα βράδυ είχαμε μια διαμάχη για την άρπα διπλής δράσης. Σίγουρα, η «κινητή ορχήστρα του Ράιχ» χρειαζόταν μια άρπα διπλής δράσης. Αλλά ο Αδόλφος επέμενε σε τρία από αυτά τα πολύ ακριβά όργανα, τα οποία εξάλλου ήταν τρομερά δύσκολα για μεταφορά. «Για ποιο λόγο;» τον ρώτησα, «ένας έμπειρος μαέστρος μπορεί να διαχειριστεί μόνο μια άρπα διπλής δράσης.» «Γελοίο...», είπε θυμωμένα ο Αδόλφος, «...πώς μπορείς να παίξεις την μουσική του πάθους με μόνο μία άρπα διπλής δράσης στην ορχήστρα;» «Τότε, η μουσική του πάθους δεν θα συμπεριληφθεί στο ρεπερ-

τόριο!», απάντησα. «Στοίχημα ότι θα' ναι», επέμεινε ο Αδόλφος. Έκανα μια τελευταία προσπάθεια για να βρω μια λογική λύση. «Μην ξεχνάς ότι μια άρπα διπλής δράσης κοστίζει δεκαοχτώ χιλιάδες φλορίνια.» Αυτό θα τον έκανε να αλλάξει γνώμη, νόμιζα. Αλλά έκανα λάθος. «Ω, στο διάολο με τα χρήματα,» αναφώνησε. Αυτό το διευθέτησε. Η κινητή ορχήστρα του Ράιχ θα ήταν εξοπλισμένη με τρεις άρπες διπλής δράσης.

Σήμερα δεν μπορώ να μη χαμογελάσω όταν σκέφτομαι το πάθος με το οποίο συζητούσαμε για θέματα που υπήρχαν μόνο στη φαντασία μας. Και όμως! Τι υπέροχες στιγμές ήταν εκείνες όταν ενθουσιαζόμασταν περισσότερο από τα ομιχλώδη όνειρα παρά από την πραγματικότητα της καθημερινής ζωής και ξεχείλιζαν οι καρδιές μας σε έναν φανταστικό κόσμο στον οποίο δεν ήμασταν πλέον οι φτωχοί, πεινασμένοι φοιτητές, αλλά σπουδαίες, σημαντικές προσωπικότητες. Θαύμαζα την εκπληκτική φαντασία του φίλου μου, που του επέτρεπε να βρίσκει το δρόμο του στον ονειρικό του κόσμο πολύ καλύτερα από ό, τι στον πραγματικό κόσμο που τον περιέβαλλε. Όμως, δεν είχα ιδέα ότι αυτό που για μένα ήταν μόνο ένα παιχνίδι της φαντασίας ή ένας ρομαντικός ενθουσιασμός για αυτόν σήμαινε πολλά περισσότερα.

Η βασική ιδέα αυτής της «κινητής ορχήστρας του Ράιχ» ήταν πολύ πιθανή, και μάλιστα συχνά σκεφτόμουν μόνος μου αυτό το πρόβλημα. Μεγάλες ορχήστρες που επιτυγχάνουν την τελειότητα μπορούν να βρεθούν μόνο σε μεγάλες πόλεις όπως η Βιέννη, το Βερολίνο, το Μόναχο, το Άμστερνταμ, το Μιλάνο, η Νέα Υόρκη, διότι μόνο εκεί υπάρχει η ευκαιρία να διαλέξετε πρώτης τάξεως οργανοπαίκτες από τον τεράστιο αριθμό μουσικών. Το αποτέλεσμα είναι ότι μόνο οι κάτοικοι της μεγάλης πόλης μπορούν να συμμετέχουν άμεσα στις παραστάσεις αυτών των ορχηστρών. Ο ενθουσιασμός για την ομορφιά, η δεκτικότητα για την τελειότητα στην αναπαραγωγή της μουσικής υπάρχει και μεταξύ των ανθρώπων της υπαίθρου, των μικρών και των μεσαίων πόλεων, και ακόμη πιο συχνά η καλλιτεχνική προθυμία αυτών των ανθρώπων είναι ακόμη μεγα-

λύτερη από εκείνη των συχνά βιαστικών ανθρώπων της μεγάλης πόλης, που έχουν αλλού στραμμένη την προσοχή τους από την υπεραφθονία των εντυπώσεων.

Η λύση που βρήκε ο Αδόλφος ήταν τόσο έξυπνη όσο και απλή: θα οργανωνόταν μια ορχήστρα υπό την καθοδήγηση ενός ταλαντούχου μαέστρου, που να μπορεί να εκτελεί κλασική, ρομαντική και σύγχρονη συμφωνική μουσική σε τέλεια μορφή. Αυτή η ορχήστρα στη συνέχεια θα πήγαινε στην επαρχία σύμφωνα με ένα προκαθορισμένο σχέδιο. Ο Αδόλφος με ρώτησε πόσο μεγάλη, κατά τη γνώμη μου, θα ’πρεπε να είναι αυτή η ορχήστρα. Το απλό γεγονός ότι ζήτησε τη συμβουλή μου, αντί να την ψάξει στα βιβλία του, με γέμισε με υπερηφάνεια. Επιπλέον ένιωσα ότι με αντιμετώπιζε σαν μελλοντικό μαέστρο. Γι’ αυτό και ήταν ακριβώς στο στοιχείο μου. Ακόμα μπορώ να δω πώς είχαμε στήσει αυτήν την ορχήστρα στο πιάνο – το τραπέζι ήταν πολύ μικρό για αυτό – , τα έγχορδα, τα πνευστά, τα χάλκινα και τα κρουστά και θυμηθείτε πως ο Αδόλφος ήθελε να ενημερώνεται για κάθε ασήμαντη λεπτομέρεια, πώς με έθεσε υπό αμφισβήτηση για την περίεργη ενορχήστρωση των συμφωνικών έργων, δεν παρέβλεπε τίποτα και θα ήθελε να κάνει την ορχήστρα τέλεια από κάθε άποψη. Αυτό ήταν το παράξενο, αινιγματικό χαρακτηριστικό του χαρακτήρα του, μια αντίφαση που δεν μπορούσα να εξηγήσω: θα έχτιζε έργα με βάση τον άδειο αέρα, αλλά ταυτόχρονα θα τα έκανε εντελώς ανυπέρβλητα. Όσο περισσότερο το όλο σχέδιο ήταν μόνο θέμα ευσεβούς επιθυμίας, τόσο πιο περίπλοκες έπρεπε να είναι οι λεπτομέρειες του. Η μισή νύχτα πέρασε πριν τελειώσουμε την δουλειά μας.

Η ορχήστρα που είχαμε δημιουργήσει αποτελείτο από εκατό οργανοπαίκτες, ένα αξιοσέβαστο σύνολο, που θα μπορούσε να ανταγωνιστεί εύκολα με οποιαδήποτε από τις μεγάλες ορχήστρες. Ο εξοπλισμός ήταν το επόμενο πρόβλημα. Ο Αδόλφος ήταν μάλλον έκπληκτος όταν απαρίθμησα τις απαιτήσεις. Όχι μόνο τα όργανα πρώτης κατηγορίας, των οποίων η προσεκτική μεταφορά έπρεπε να προσεχθεί – το καλύ-

τερο που έπρεπε να κάνουμε ήταν να συνάψουμε μια γενική ασφάλιση – , αλλά και μια ευρεία μουσική βιβλιοθήκη, και επιπλέον τα γραφεία, οι καρέκλες και ούτω καθεξής. Αλλά συμφώνησε ότι ένας τσελίστας πρώτης κατηγορίας δεν μπορούσε να κάθεται κάθε βράδυ σε μια διαφορετική καρέκλα. Τελικά μου ζήτησε να απευθυνθώ στον γραμματέα της ορχηστρικής ένωσης για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με αυτές τις αγορές και να απευθύνω ερωτήσεις στην Ένωση Μουσικών για τη συμμετοχή οργανοπαικτών και στη συνέχεια να επεξεργαστώ έναν προϋπολογισμό. Ένα παράξενο έργο για μένα. Ο φίλος μου, που πραγματικά ήθελε να γίνει αρχιτέκτονας, έστελνε εμένα, που πραγματικά ήθελα να γίνω μαέστρος, στην ορχηστρική ένωση για να πάρω πληροφορίες για αυτόν! Ο Αδόλφος ήταν ικανοποιημένος με το αποτέλεσμα των ερευνών μου. Απέρριψε το μεγάλο ποσό του προϋπολογισμού με μια περιφρονητική χειρονομία. Αλλά είχαμε μια έντονη διαφωνία στο θέμα της ομοιόμορφης ενδυμασίας της ορχήστρας. Φυσικά η ορχήστρα έπρεπε να είναι ευχάριστη στο μάτι. Πρότεινα μια κατάλληλη στολή, αλλά ο Αδόλφος ήταν αντίθετος. Συμφωνήσαμε τελικά σε μια σκούρα ομοιόμορφη στολή, κομψή αλλά διακριτική.

Ένα σοβαρό πρόβλημα ήταν η μεταφορά της ορχήστρας, επειδή υπήρχαν περιοχές της χώρας που ήταν απρόσιτα με το τραίνο. Και αυτές ήταν οι περιοχές που είχαν σημασία. Αλλά στους δρόμους έτρεχαν αυτά τα νεότευκτα αυτοκίνητα. Εκείνο το καιρό οι άνθρωποι σταματούσαν και κοιτούσαν τα οχήματα που έτρεχαν πάνω-κάτω στη Ρίνγκστρασσε, θορυβώδη και δύσοσμα, με την «δολοφονική» ταχύτητα των δεκαπέντε χιλιομέτρων ανά ώρα. Τι θα ’λεγε για την φόρτωση του της ορχήστρας του Ράιχ μας σε τέτοια οχήματα; Δεν υπήρχε αμφιβολία ότι αυτά θα μεγάλωναν σημαντικά την κινητικότητα της ορχήστρας και, κατά συνέπεια, την εμβέλειά της. Σήμερα ξεχνάω σε ποιο σημείο αναπτύξαμε αυτήν την ιδέα, η οποία προσωπικά μου ήταν αντιπαθής, γιατί δεν μπορούσα να φανταστώ ότι μια ορχήστρα που έφτανε με ένα τόσο διαβολικό

θόρυβο θα μπορούσε να κάνει τον κόσμο πιο δεκτικό σε αρμονικούς ήχους.

Καλά! Η ορχήστρα φτάνει, καλωσορίζεται εθιμοτυπικά από τον δήμαρχο και προχωράει μέσα από τους εορταστικά διακοσμημένους δρόμους. Πρώτη ερώτηση: Πού θα παίξει; Μόνο μερικές πόλεις διαθέτουν αίθουσα που μπορεί να φιλοξενήσει μια ορχήστρα εκατό οργανοπαικτών και ένα ακροατήριο μερικών εκατοντάδων. «Θα παίξουν στο ύπαιθρο», είπε ο Αδόλφος. «Οι συναυλίες κάτω από τον έναστρο ουρανό είναι σίγουρα πολύ εντυπωσιακές…», είπε ο ίδιος, «…υπό την προϋπόθεση, όμως, ότι ο έναστρος ουρανός θα διαρκέσει σε όλη τη διάρκεια της συναυλίας». Εκτός αυτού, αυτές οι συναυλίες θα ήταν περισσότερο προς όφελος των αστεριών παρά του ακροατηρίου λόγω των ακουστικών συνθηκών. Το όλο σχέδιο σχεδόν κόντευε να αποτύχει λόγω αυτής της σκληρής πραγματικότητας. Ο Αδόλφος σκέφτηκε για λίγο και μετά είπε: «Υπάρχουν παντού οι εκκλησίες. Γιατί να μην παίξουμε στις εκκλησίες;» Από μουσικής άποψης δεν υπήρχε τίποτα κακό σε αυτό. Ο Αδόλφος πρότεινε να ζητήσω από τις εκκλησιαστικές αρχές να θέσουν τις εκκλησίες στη διάθεση της «κινητής ορχήστρας του Ράιχ» για τις συναυλίες. Αυτό, κατά τη γνώμη μου, πήγαινε πάρα πολύ. Αλλά παρέμεινα σιωπηλός και ο Αδόλφος ξέχασε να με ρωτήσει ποια ήταν τα αποτελέσματα των ερευνών μου.

Διαφέραμε πολύ στον σχεδιασμό του προγράμματος. Ο Αδόλφος ήθελε να μάθει πόσος χρόνος πρόβας θα χρειαζόταν μια ορχήστρα για μια συμφωνία και ήταν ενοχλημένος που δεν μπορούσαν να εφαρμοστούν σταθεροί κανόνες γι’ αυτό. Σε καμία περίπτωση δεν ήθελε να αποδεχτεί την άποψή μου ότι αν πραγματικά ήθελε να περιορίσει την ορχηστρική μουσική στους Γερμανούς συνθέτες – μια άποψη την οποία υπερασπίστηκε πεισματικά – θα ’πρεπε να ξεκινήσει με τους Μπαχ, Φουξ, Γκλουκ και τον Χαίντελ και στην καλύτερη περίπτωση με μεμονωμένα έργα από τον Χάινριχ Σύτς. «Και τι υπήρχε πριν;» ρώτησε για να μάθει. «Τίποτα που θα μπορούσε να χρησιμοποι-

ηθεί σε ένα ορχηστρικό πρόγραμμα», απάντησα. «Ποιος το λέει αυτό;» φώναξε. Του εξήγησα, ήρεμα, ότι σε αυτή την περίπτωση θα μπορούσε να βασιστεί στην απάντησή μου, εκτός κι αν ήθελε να μελετήσει την ιστορία της μουσικής ο ίδιος. «Και έτσι θα κάνω!» είπε, θυμωμένα. Και αυτό έφερε τέλος στη συζήτησή μας για τον σχεδιασμό του προγράμματος.

Δεν είχα πάρει στα σοβαρά τα λόγια του, γιατί η μελέτη της ιστορίας της μουσικής δεν είναι απλή υπόθεση, εκτός από το ότι ήταν εκτός του φάσματος των επαγγελματικών του ενδιαφερόντων. Επιπλέον, ήξερε ότι ήμουν πραγματικά πολύ έμπειρος σε αυτόν τον τομέα, καθώς παρακολούθησα διαλέξεις στο Πανεπιστήμιο. Έμεινα πολύ πιο έκπληκτος όταν την επόμενη μέρα τον βρήκα βυθισμένο σε ένα βαρύ τόμο: «Η ανάπτυξη της μουσικής με την πάροδο των χρόνων.» Δεν μπορούσα να του μιλήσω για λίγες μέρες, αλλά το βιβλίο δεν τον ικανοποίησε αρκετά. Μου ζήτησε να διαβάσει άλλα γραπτά για την ιστορία της μουσικής του Δρ. Γκουίντο Άντλερ και του Δρ. Μαξ Ντιτς και άρχισε να τα οργώνει.

«Οι Κινέζοι είχαν καλή μουσική ήδη πριν από δύο χιλιάδες χρόνια...», παρατήρησε, «...γιατί να μην είχαμε κι εμείς; Εξάλλου, υπήρχε ήδη ένα όργανο: η ανθρώπινη φωνή. Επειδή αυτοί οι πολυμαθείς κύριοι μπερδεύονται στο σκοτάδι για την προέλευση της μουσικής, δηλαδή δεν ξέρουν τίποτα γι' αυτήν, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπήρχε τίποτα.»

Είχα μεγάλο σεβασμό για την ακρίβεια του φίλου μου. Αλλά μερικές φορές έφτανα στην απελπισία από τη μανία του να φτάνει στις ρίζες όλων. Δεν παραιτούνταν μέχρι να φτάσει στο πλήρες αδιέξοδο, και ακόμη και τότε δεν δεχόταν την ήττα και παρέμενε σκεπτικός. Θα μπορούσα να φανταστώ πώς αυτή η στάση του θα είχε τρελάνει όλους τους καθηγητές της Ακαδημίας.

Εν πάση περιπτώσει, ήταν πλέον βέβαιο ότι θα ξεκινούσαμε το πρόγραμμα της «κινητής ορχήστρας του Ράιχ» με τον Γιόχαν Σεμπάστιαν Μπαχ και θα ακολουθούσαν οι Γκλουκ και Χαίντελ, ο Χάυντν, ο Μότσαρτ και ο Μπετόβεν. Μετά θα ακο-

λουθούσαν οι ρομαντικοί, αλλά το αποκορύφωμα όλων θα ήταν τα έργα του Άντον Μπρούκνερ του οποίου όλες οι συμφωνίες συμπεριλήφθηκαν στο πρόγραμμα. Όσον αφορά τους σύγχρονους, ειδικά τους νέους, άγνωστους συνθέτες, ο Αδόλφος ήθελε να αποφασίσει μόνος του γι' αυτούς. Δεν είχε καμία πρόθεση να καθοδηγηθείτε από τις κριτικές των βιεννέζων κριτικών της μουσικής, στους οποίους δεν έχανε καμία ευκαιρία να επιτεθεί, αποκαλώντας τους «απλούς εμπειρογνώμονες» και «ειδικούς».

Από τη στιγμή που δημιουργήσαμε για πρώτη φορά την «κινητή ορχήστρα του Ράιχ», ο Αδόλφος προετοίμαζε ένα ειδικό σημειωματάριο, το οποίο θυμάμαι πολύ καλά. Ήταν ένα μικρό βιβλίο, που έμπαινε εύκολα στην τσέπη του, στο οποίο, μετά από κάθε συναυλία που παρακολουθούσε, έγραφε τον τίτλο του έργου, το όνομα του συνθέτη και του μαέστρου, καθώς και τη γνώμη του γι' αυτούς. Ήταν ο υψηλότερος έπαινος που θα μπορούσε να κερδίσει ένα έργο αν έλεγε: «Αυτό θα συμπεριληφθεί στο πρόγραμμα της ορχήστρας μας.»

Σκεφτόμουν για πολύ καιρό την «κινητή ορχήστρα του Ράιχ.» Είναι αλήθεια ότι το γραμμόφωνο υπήρχε ήδη. Βέβαια ήταν ένα θλιβερό, αξιολύπητο τέρας, αλλά με αυτό, το μονοπάτι για τη «μηχανική» μουσική είχε ήδη ανοίξει, η ασύρματη τηλεγραφία ήταν ακόμα στα σπάργανα. Τον επόμενο χρόνο ο Ιταλός Μαρκόνι πήρε το βραβείο Νόμπελ, πράγμα το οποίο έκανε την εφεύρεσή του παγκοσμίως διάσημη. Εν τω μεταξύ, παρά το γεγονός ότι οι δίσκοι φωνογράφου και το ραδιόφωνο είχαν θριαμβεύσει μέχρι στιγμής σε τέτοιο βαθμό που έμοιαζε ότι η «ορχηστρική» μουσική υπήρχε μόνο για να ικανοποιήσει τις ανάγκες της «μηχανικής» μουσικής, το βασικό ερώτημα που ο φίλος μου προσπαθούσε να λύσει με την βοήθεια της «κινητής ορχήστρας του Ράιχ» παρέμενε και για όλους τους έξυπνους, γνήσιους λάτρεις της τέχνης: πώς να φέρει στους ανθρώπους που εκτιμούν την ωραία μουσική, τις τέλειες παραστάσεις, άμεσα, δηλαδή χωρίς μηχανικά βοηθήματα, οπουδήποτε κι αν ζουν.

ΔΥΣΑΡΕΣΤΗ ΔΙΑΚΟΠΗ

Μια ωραία μέρα – πρέπει να ήταν αρχές Απριλίου 1908 – έλαβα μια επιστολή. Καθώς ο Αδόλφος δεν λάμβανε ποτέ γράμματα, συνήθιζα να αποφεύγω να προκαλώ αναταραχή μπροστά του με τα γράμματα που προορίζονταν για μένα, ώστε να μην τον αφήσω να νιώσει τη σκληρή προσωπική του μοίρα. Αλλά παρατήρησε αμέσως ότι αυτό το γράμμα πρέπει να έχει κάποια ιδιαίτερη σημασία. «Τι συμβαίνει, Γκούστλ;» ρώτησε με συμπάθεια.

Απάντησα απλά: «Ορίστε, διάβασ' το.»

Μπορώ ακόμα να δω πώς άλλαξε χρώμα στο πρόσωπό του, πώς πήραν τα μάτια του εκείνη την εξαιρετική λάμψη που δημιουργούσε ένα ξέσπασμα οργής. Τότε έγινε έξαλλος:

«Δεν πρέπει να παρουσιαστείς, σε κανένα στρατόπεδο, Γκούστλ,» φώναξε. «Είσαι ανόητος αν πας εκεί. Το καλύτερο που έχεις να κάνεις είναι να σκίσεις αυτό το ανόητο χαρτί!»

Πήδηξα πάνω και άρπαξα την ειδοποίηση παρουσίασης από τα χέρια του, που μου είχαν στείλει οι γονείς μου, προτού από τον θυμό του την σκίσει σε κομμάτια.

Με επηρέασε τόσο πολύ που ο Αδόλφος ηρέμησε σύντομα. Περπατώντας θυμωμένα μεταξύ πόρτας και πιάνου, έφτιαξε αμέσως ένα σχέδιο για να με βοηθήσει να βγω από αυτήν τη δυσάρεστη κατάσταση.

«Δεν είναι καν βέβαιο αν σε πάρουν σαν κατάλληλο,...» παρατήρησε πιο ήρεμα. «Εξάλλου, πέρασε μόνο ένας χρόνος από τότε που πέρασες αυτή την σοβαρή πνευμονία. Αν είσαι ακατάλληλος, όπως ελπίζω, όλη η φασαρία είναι μάταια.»

Ο Αδόλφος πρότεινε να πάω στο Λιντς και να παρουσιαστώ στο ιατρικό συμβούλιο σύμφωνα με τις οδηγίες. Σε περίπτωση που με έβρισκαν κατάλληλο, θα έπρεπε αμέσως να περάσω κρυφά τα σύνορα στο Πασσάου και έξω από «το Ράιχ», να παρουσιαστώ στο γερμανικό στρατό. Σε καμία περίπτωση δεν έπρεπε να υπηρετήσω στον αυστριακό-ουγγρικό στρατό. Αυτή η ετοιμοθάνατη αυτοκρατορία των Αψβούργων δεν αξίζει ούτε

έναν στρατιώτη, δήλωσε. Δεδομένου ότι ο φίλος μου ήταν εννέα μήνες νεότερος από εμένα, δεν περίμενε ειδοποίηση παρουσίασης μέχρι την επόμενη χρονιά, το 1909. Όμως, όπως ήταν πλέον προφανές, είχε ήδη αποφασίσει για τις μελλοντικές του ενέργειες σε αυτό το θέμα και ήταν αποφασισμένος να μην υπηρετήσει στον αυστριακό στρατό. Ίσως και να ήταν ευχαριστημένος, που θα δοκίμαζε πρώτα στην δική μου περίπτωση, το πώς θα λειτουργούσε στην πράξη η λύση που πρότεινε.

Το επόμενο πρωί πήγα στον διευθυντή του ωδείου και του έδειξα την ειδοποίηση παρουσίασης. Μου εξήγησε ότι, σαν μέλος του ωδείου, είχα το δικαίωμα να υπηρετήσω σαν εθελοντής μόνο ένα χρόνο, αλλά με συμβούλεψε να γραφτώ, σαν ο μοναδικός γιος ενός επιχειρηματία, στην εφεδρεία. Εκεί, θα έπρεπε να συμμετάσχω σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα οκτώ εβδομάδων και μετά να ολοκληρώσω μια εκπαίδευση τριών επιπλέον περιόδων τεσσάρων εβδομάδων. Τον ρώτησα τι νόμιζε για την ιδέα να πάω στη Γερμανία για να αποφύγω εντελώς τη στρατιωτική θητεία. Συγκλονίστηκε από αυτή την ασυνήθιστη πρόταση και με συμβούλευσε ενάντια σε αυτό.

Για τον Αδόλφο, ακόμη και η ιδέα της θητείας μου στην εφεδρεία ήταν υπερβολική παραχώρηση στο κράτος των Αψβούργων, και συνέχισε, προσπαθώντας να με πείσει να ακολουθήσω το σχέδιό του μέχρι τη στιγμή που τελείωσα το πακετάρισμα.

Στο Λιντς, είπα στον πατέρα μου τι πρότεινε ο φίλος μου, γιατί έπαιζα λίγο με αυτή την ιδέα κρυφά. Δεν ήμουν καθόλου ενθουσιασμένος για τη στρατιωτική θητεία, και ακόμη και οι οκτώ εβδομάδες της εφεδρικής υπηρεσίας μου φαινόντουσαν τρομακτικές.

Ο πατέρας μου τρόμαξε ακόμα περισσότερο από ό, τι ο διευθυντής του ωδείου. «Για τ' όνομα του Θεού, τι σκέφτεσαι;» φώναξε, κουνώντας το κεφάλι του. Αν περνούσα κρυφά τα σύνορα ή, για να πούμε τα πράγματα με τ' όνομά τους, λιποτακτούσα, θα ήμουν υπόλογος δίωξης, δήλωσε. Επιπλέον,

δεν θα μπορούσα ποτέ να έρθω ξανά στο σπίτι και στους γονείς μου, που είχαν ήδη θυσιάσει τόσο πολλά για μένα, θα με έχαναν εντελώς.

Αυτά τα λόγια του πατέρα μου, μαζί με τα δάκρυα της μητέρας μου, αρκούσαν για να με λογικέψουν. Ο πατέρας μου εκείνη τη μέρα πήγε να δει έναν κυβερνητικό αξιωματούχο, με τον οποίο ήταν φίλος, για τη δυνατότητα να πάω στην εφεδρεία, και συνέταξε σύντομα μια αίτηση, την οποία με συμβούλεψε να παραδώσω, για να περάσω σαν κατάλληλος για υπηρεσία.

Έγραψα στον Αδόλφο ότι είχα αποφασίσει να ακολουθήσω τις συμβουλές του διευθυντή του ωδείου και σε λίγες μέρες θα περνούσα τις ιατρικές εξετάσεις. Μετά απ' αυτό θα ερχόμουν στη Βιέννη με τον πατέρα μου. Ίσως και ο Αδόλφος, εν τω μεταξύ, να είχε αλλάξει γνώμη και να είχε συνειδητοποιήσει ότι ο τρόπος που είχε επινοήσει για τον εαυτό του δεν ήταν κατάλληλος για μένα, διότι στην απάντησή του δεν το ανέφερε καν. Ίσως δεν ήθελε να γράψει αυτό το επικίνδυνο σχέδιο σε γραπτό λόγο μιας επιστολής. Από την άλλη πλευρά, ήταν προφανώς πολύ ευτυχισμένος που ο πατέρας μου σκόπευε να έρθει μαζί μου όταν θα επέστρεφα στη Βιέννη. (Στην πραγματικότητα αυτό το ταξίδι δεν έγινε ποτέ, αφού πλέον δεν υπήρχε λόγος.) Είχα γράψει επίσης στον Αδόλφο ότι θα έφερνα μαζί μου τη βιόλα μου, στην περίπτωση που είχα την ευκαιρία συμμετοχής στην ορχήστρα, για να μπορώ να βγάλω λίγα επιπλέον χρήματα. Κατά τη διάρκεια των σπουδών μου στη Βιέννη είχα συστολή επιπεφυκίτιδας και αντιμετωπίσθηκε στο Λιντς από έναν οφθαλμίατρο και προειδοποίησα τον Αδόλφο ότι δεν θα έπρεπε να εκπλαγεί αν έφτανα στον δυτικό σιδηροδρομικό σταθμός φορώντας γυαλιά.

Ευτυχώς εξακολουθώ να έχω την επιστολή που έγραψε σε απάντηση, απευθυνόμενη στον «φοιτητή μουσικής Γκούσταφ Κούμπιτσεκ». Έχει ως εξής:

«Αγαπητέ Γκούστλ!

Αφού σε ευχαριστήσω για την υπέροχη επιστολή σου, πρέπει

να σου πω αμέσως πόσο χαρούμενος είμαι που ο αγαπητός σου πατέρας έρχεται πραγματικά μαζί σου στη Βιέννη. Με την προϋπόθεση ότι εσύ και ο πατέρας σου δεν έχετε αντίρρηση σ' αυτό, θα σε περιμένω στο σιδηροδρομικό σταθμό την Πέμπτη στις 11.00. Γράφεις ότι έχετε τόσο όμορφο καιρό, πράγμα που σχεδόν με ενοχλεί, γιατί αν δεν έβρεχε εδώ, θα είχαμε υπέροχο καιρό και όχι μόνο στο Λιντς. Είμαι πολύ χαρούμενος που φέρνεις μαζί σου τη βιόλα. Την Τρίτη θα αγοράσω για μένα βαμβάκι με 2 κορώνες και κόλλα αξίας 20 κρόιτσερ, για τα αυτιά μου φυσικά. Το γεγονός ότι τυφλώθηκες με γεμίζει με βαθιά θλίψη· θα παίζεις πιο πολλές λάθος νότες από ποτέ. Με την πάροδο του χρόνου θα τυφλωθείς και εγώ σιγά-σιγά θα γίνω ανόητος. Ω, αλίμονο! Αλλά εν τω μεταξύ σου εύχομαι σε σένα και τους αγαπητούς σου γονείς ένα ευχάριστο Πάσχα και να τους δώσεις τους εγκάρδιους χαιρετισμούς μου καθώς και σε σένα, σαν φίλος σου

Αδόλφος Χίτλερ»

Η επιστολή έχει ημερομηνία 20 Απριλίου, οπότε ο Αδόλφος την είχε γράψει στα γενέθλιά του. Λαμβάνοντας υπόψη την κατάστασή του εκείνο το καιρό, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι δεν το αναφέρει. Ίσως δεν είχε καν συνειδητοποιήσει ότι ήταν τα γενέθλιά του.

Όλα όσα αφορούν τον πατέρα μου στην επιστολή είναι απολύτως ευγενικά. Ο Αδόλφος ζητάει ακόμη και αν μπορεί να έρθει και να μας συναντήσει στο σταθμό για να μας πάρει. Αλλά μόλις μιλάει για τον καιρό, ο σαρκασμός του κάνει πρόοδο: «Αν δεν έβρεχε, και εμείς, θα είχαμε υπέροχο καιρό.» Και έπειτα, όταν έρχεται στη βιόλα μου, ανοίγει τις πύλες της πλημμύρας στο ξινισμένο χιούμορ του. Μάλιστα αστειεύεται με το πρόβλημα στα μάτια μου μέχρι να σταματήσει με το „Ω, αλίμονο!“ και στη συνέχεια κλείνει το γράμμα με πολύ τυπικό τρόπο. Ότι ο Αδόλφος δεν είχε ακόμη καταφέρει να τα βρει με την ορθογραφία μπορεί να φανεί ιδιαίτερα καθαρά από αυτήν την επιστολή. Ο πρώην Γερμανός δάσκαλός του, ο καθηγητής

Χουέμερ, δεν θα του έδινε καν το «καλώς» γι’ αυτό και η στίξη είναι ακόμη χειρότερη. Αυτά τα αιώνια επαναλαμβανόμενα κόμματα και τελείες, τα οποία διέκοπταν συνεχώς τη ζωντανή ροή των σκέψεων, ήταν γι’ αυτόν τόσο ενοχλητικά όσο και οι περιττές εγκαταστάσεις.

Την καθορισμένη ημέρα πήγα για ιατρική εξέταση. Είχα περάσει σαν κατάλληλος και υπέβαλα την αίτηση αποδοχής στα εφεδρικά τμήματα.

Όταν επέστρεψα στη Βιέννη, παρεμπιπτόντως χωρίς τα γυαλιά που φοβόμουν, ο Αδόλφος με χαιρέτησε πολύ θερμά, γιατί, πάνω απ’ όλα, ήταν χαρούμενος που θα συνέχιζα να ζω μαζί του. Φυσικά, διασκέδασε πολύ με το «Έφεδρος.» Δεν μπορούσε να φανταστεί πώς θα έκαναν στρατιώτη έναν σαν κι εμένα, είπε. Για το θέμα αυτό, ούτε εγώ μπορούσα να το φανταστώ. Ήμουν ήδη χαρούμενος που μπορούσα να συνεχίσω τις σπουδές μου. Στο σπίτι, ο Αδόλφος σκιτσάρισε το κεφάλι μου και ζωγράφισε ένα ψηλό καπέλο με ένα φτερό πάνω. «Να, εδώ είσαι, Γκούστλ…», αστειεύτηκε, «…μοιάζεις σαν βετεράνος ακόμα και προτού στρατολογηθείς.»

Μετά από το μακρύ, θαμπό χειμώνα, η άνοιξη έκανε την εμφάνισή της. Από τότε που ξαναείδα, κατά την επίσκεψή μου στο Λιντς, τα γνωστά λιβάδια, τα δάση και τους λόφους, το ζοφερό δωμάτιό μας στη Στούμπεργκασσε μου φαινόταν πιο σκοτεινό από ποτέ. Βλέποντας πίσω τους αμέτρητους περίπατους μας σε όλο το μήκος και το πλάτος της υπαίθρου γύρω από το Λιντς, προσπάθησα να πείσω τον Αδόλφο να κάνει μερικές εκδρομές στη ύπαιθρο γύρω από τη Βιέννη. Τώρα είχα περισσότερο ελεύθερο χρόνο καθώς οι μαθητές μου, αφού πέρασαν με επιτυχία τις εξετάσεις τους, επέστρεψαν στο σπίτι τους, αλλά όχι χωρίς να μου δώσουν ένα ωραίο δώρο, το οποίο ήρθε σαν μια ευχάριστη έκπληξη. Έτσι, και το πορτοφόλι ήταν αρκετά γεμάτο, τουλάχιστον για μένα. Όταν, στους κήπους κατά μήκος της Ρίνγκστρασσε, βγήκαν τα άνθη και ο ήπιος ανοιξιάτικος ήλιος με δελέαζε, δεν άντεχα πλέον τους πνιγμένους τοίχους της πόλης. Και ο Αδόλφος, επίσης, λαχτα-

ρούσε να βγει έξω. Ήξερα πόσο λάτρης ήταν της υπαίθρου, των δασών και, στο βάθος, του μπλε φάσματος των βουνών. Με τον δικό του τρόπο είχε βρει μια λύση σε αυτό το πρόβλημα από καιρό για μένα, γιατί μόλις μου γινόταν αφόρητη η μυρωδιά του πετρελαίου στο στενό και μουχλιασμένο δωμάτιο της κυρίας Τσάκρεε, με πήγαινε στο πάρκο Σένμπρουν. Αλλά αυτό δεν ήταν αρκετό για μένα. Ήθελα να δω περισσότερα από τη ύπαιθρο γύρω από τη Βιέννη. Το ίδιο και ο Αδόλφος, αλλά πρώτα, εξήγησε, ότι δεν είχε χρήματα για τέτοια «πρόσθετα έξοδα.» Αυτό θα μπορούσε να διορθωθεί, καθώς τον κάλεσα να είναι φιλοξενούμενός μου σε τέτοιες εξορμήσεις και, για να βεβαιωθεί για αυτό, αγόραζα τις προμήθειες και για τους δυο μας την προηγούμενη μέρα. Δεύτερον – και αυτό ήταν πολύ πιο δύσκολο – αν θέλαμε πραγματικά να κάνουμε ολοήμερες εξορμήσεις, έπρεπε να σηκωθεί νωρίς. Θα προτιμούσε να μη κάνει τίποτε απ' αυτά, γιατί ήταν πολύ δύσκολο γι' αυτόν.

Το να προσπαθήσω να τον ξυπνήσω ήταν μια ριψοκίνδυνη υπόθεση. Τότε μπορούσε να γίνει πολύ ανυπόφορος. «Τι με ξυπνάς τόσο νωρίς;» με φώναζε. Όταν είπα ότι η ώρα είχε περάσει, δεν με πίστευε. Ακούμπησα στο παράθυρο και γύρισα το κεφάλι μου για να μπορέσω να δω τη μικρή λωρίδα του ουρανού. «Μια μέρα χωρίς σύννεφα!» είπα. «Ο ήλιος λάμπει!», αλλά μόλις γύρισα, ο Αδόλφος κοιμόταν ήδη πάλι.

Εάν κατάφερνα να τον βγάλω από το κρεβάτι και να κινηθεί, έπρεπε να θεωρήσω τις πρώτες ώρες χαμένες, γιατί αφού ξύπνησε τόσο «νωρίς», παρέμενε εντελώς αγέλαστος και σιωπηλός για πολύ ώρα, απαντώντας σε όλες τις ερωτήσεις μόνο με απρόθυμους ήχους. Μόνο όταν θα φτάναμε μακριά στη φωτεινή καταπράσινη ύπαιθρο έβγαινε τελικά από τη σκυθρωπότητά του. Τότε, βέβαια, ήταν χαρούμενος και ευχαριστημένος και μάλιστα με ευχαριστούσε που συνέχισα τις προσπάθειές μου για να τον σηκώσω.

Ο πρώτος μας προορισμός ήταν το Χέρμανσκογκελ (Hermannskogel) στα δάση της Βιέννης. Ήμασταν πραγματικά τυχεροί με τον καιρό. Ακόμα και όταν προχωρήσαμε πέρα από

το Σίβερινγκ, ο ήλιος έλαμπε υπέροχα και τα δέντρα ήταν παντού ανθισμένα. Στους αμπελώνες ξεφύτρωνε το πρώτο πράσινο και ψηλότερα στεκόντουσαν οι οξιές με τα νεαρά, φρέσκα φύλλα. Κυριολεκτικά ένιωσα, πόσο καλό έκανε η πεζοπορία μετά από εβδομάδες, που καθόταν ο Αδόλφος πάνω στα βιβλία και στα σχέδια. Στο Χέρμανσκογκελ, ορκισθήκαμε να βγαίνουμε πολύ πιο συχνά. Στο Κλοστερνόιμπουργκ (Klosterneuburg) πήραμε το τρένο και επιστρέψαμε στο στενό κλουβί της κας Τσάκρεε.

Την επόμενη Κυριακή πήγαμε ξανά στα δάση της Βιέννης. Νιώθαμε έτοιμοι για οτιδήποτε, αν και σίγουρα δεν φαινόμασταν πολύ εφευρετικοί με τα ρούχα μας της πόλης και τα ελαφρά παπούτσια. Εκείνη την ημέρα καλύψαμε μια αρκετά αξιοσέβαστη απόσταση για τα πρότυπά μας. Από το Σανκτ Άντρε-Βέρντερν στην αρχή του Τούλνερφελντ, όπου πήραμε το πρωινό τρένο, περπατήσαμε πίσω στην πόλη μέσω του Κένιγκστετεν, του Κάτσελσντορφ, του Ριντ, του Γκάμπλιτς και του Πούρκερσντορφ. Ο Αδόλφος ενθουσιάστηκε από εκείνο το τμήμα της υπαίθρου και είπε ότι του θύμισε ένα συγκεκριμένο τμήμα του Μύλφιρτελ, του οποίου ήταν πολύ λάτρης. Αναμφισβήτητα, και αυτός υπέφερε εσωτερικά από νοσταλγία για τη γη της παιδικής ηλικίας και της εφηβείας του, αν και δεν υπήρχε ούτε μια ψυχή εκεί που να τον νοιάζονταν ακόμα.

Πήρα μια μέρα άδεια από το ωδείο για το ταξίδι στο Βάχαου. Έπρεπε να φτάσουμε στο σιδηροδρομικό σταθμό πολύ νωρίς για να προλάβουμε το τρένο προς το Μελκ, και όταν είδε το θαυμάσιο μοναστήρι ο Αδόλφος τότε συμφιλιώθηκε με αυτό το πρώιμο ξεσήκωμα. Αλλά τότε του άρεσε τόσο που δεν μπορούσα να τον ξεκολλήσω. Δεν κολλούσε στην επίσημη ξενάγηση, αλλά έψαχνε παντού για μυστικά περάσματα και κρυφά σκαλοπάτια που θα τον οδηγούσαν στα θεμέλια. Ήθελε να εξετάσει πώς είχαν ενσωματωθεί αυτά στα βράχια. Πράγματι, θα μπορούσε κανείς σχεδόν να πιστέψει ότι αυτό το ισχυρό οικοδόμημα είχε ξεφυτρώσει από την πέτρα. Μετά από αυτό, περάσαμε πολύ ώρα στην υπέροχη αίθουσα της βιβλιοθή-

κης. Στη συνέχεια, πήραμε το ατμόπλοιο μέσω του Βάχαου, που ήταν στολισμένο με τα στολίδια του Μαΐου. Στα αριστερά ο σιδηροδρομικός σταθμός Βάιτενεγκ, ύστερα στα δεξιά το κάστρο Σένμπυελ, το Άγκσταϊν σε έναν απότομο βράχο, το υπέροχο Σπιτς, το Βάισενκιρχεν, ειδυλλιακό από μόνο του – ο Αδόλφος είχε μεταμορφωθεί. Ο Δούναβης και μόνο! Επιτέλους επέστρεψε στο αγαπημένο του ποτάμι, γιατί αυτή η Βιέννη δεν είχε τόσο στενή σχέση με τον Δούναβη, όπως το Λιντς, για παράδειγμα, όπου μπορούσε να σταθεί στη γέφυρα έως ότου έρθει μια ξανθιά κοπέλα από τον Ούρφαρ. Του έλειπε ο Δούναβης σχεδόν όσο του έλειπε ακόμα η Στέφανι. Και τώρα τα κάστρα, τα χωριά, οι αμπελώνες στις απότομες πλαγιές, περνούσαν μπροστά μας απαλά. Δεν αισθανόμασταν ότι προχωρούσαμε. Αντίθετα, φαινόταν σαν να στεκόμασταν ακίνητοι και αυτό το υπέροχο τοπίο να κινείται πέρα από μας σε έναν ήρεμο ρυθμό. Τι ρομαντικός κόσμος! Μας άγγιζε σαν μαγεία. Ο Αδόλφος στεκόταν στην πλώρη, απορροφημένος στο τοπίο. Εδώ και ώρα είχαμε περάσει το Κρεμς, πλέοντας κατά μήκος του μεγάλου μονότονου δάσους που ευθυγραμμίζετε με το ποταμό και στις δυο όχθες, δεν άρθρωσε ούτε μια λέξη. Ποιος ξέρει πού μπορεί να ήταν οι σκέψεις του;

Λες και αυτό το μαγικό ταξίδι χρειαζόταν ένα αντιστάθμισμα, την επόμενη φορά ταξίδι μας ήταν από τον Δούναβη στο Φίσαμεντ. Ήμουν απογοητευμένος. Αυτός ήταν πραγματικά ο ίδιος ποταμός που μας μάγευε τόσο πολύ, ο αγαπητός μας, ο γνωστός Δούναβης; Αποθήκες, διυλιστήρια πετρελαίου, σταθμοί ανεφοδιασμού και ανάμεσά τους οι άθλιες καλύβες των ψαράδων, οι φτωχογειτονιές και ακόμη και οι πραγματικοί τσιγγάνικοι καταυλισμοί. Πού στην ευχή πηγαίναμε; Αυτός ήταν ο «άλλος» Δούναβης που δεν ανήκε πλέον στην εικόνα της πατρίδας μας, αλλά σε έναν ανατολικό κόσμο που ήταν παράξενος για εμάς. Επιστρέψαμε σπίτι με ανάμεικτα συναισθήματα, ο Αδόλφος πολύ σκεπτικός και εγώ απογοητευμένος.

Αλλά το πιο ζωντανό πράγμα που έχει μείνει στη μνήμη μου

είναι μια εκδρομή που κάναμε στα βουνά στις αρχές του καλοκαιριού. Η απόσταση από το Ζέμερινγκ ήταν αρκετά μεγάλη για να επιτρέψει στον Αδόλφο να ανακάμψει από το πρώιμο ξύπνημά του. Αμέσως μετά το Βίνερ Νόιστατ η χώρα έγινε ορεινή. Ο σιδηρόδρομος έπρεπε για να φτάσει στα ύψη του Ζέμερινγκ να κάνει μεγάλες στροφές. Κοπιαστικά, όπως οι άνθρωποι, που ζουν στα βουνά, ανεβαίνουν με αργά, προσεκτικά βήματα, το τρένο ανέβαινε αργά στα βουνά. Πολλές στροφές, εκτεταμένες καμπύλες, σήραγγες και οδογέφυρες ήταν απαραίτητες για να φτάσει το ύψος των εννιακόσια ογδόντα μέτρων. Ο Αδόλφος ήταν ενθουσιασμένος από το τολμηρό σχέδιο της διαδρομής. Η μια έκπληξη ερχόταν μετά την άλλη. Θα ήθελε πολύ να βγει και να περπατήσει αυτή την δύσκολη σιδηροδρομική διαδρομή και να την εξετάσει. Ήμουν ήδη προετοιμασμένος να ακούσω μια θεμελιώδη διάλεξη για την κατασκευή των ορεινών σιδηροδρόμων στην επόμενη ευκαιρία, γιατί σίγουρα είχε ήδη σκεφτεί στο μυαλό του μια πιο τολμηρή διαδρομή, ακόμη και μεγαλύτερες οδογέφυρες και μεγαλύτερες σήραγγες.

Ζέμερινγκ! Κατεβήκαμε. Μία όμορφη μέρα. Πόσο καθαρός ήταν ο αέρας εδώ μετά από όλη τη σκόνη και τον καπνό, πόσο μπλε ο ουρανός! Τα λιβάδια φωτοβολούσαν πρασινάδα, με τα σκούρα δέντρα να ξεπροβάλλουν απ’ αυτά, και από πάνω, οι κορυφές τους ακόμα χιονισμένες, υψώνονται οι κορυφές.

Το τρένο πίσω στη Βιέννη δεν θα έφευγε πριν το βράδυ. Είχαμε αρκετό χρόνο, όλη μέρα ήταν δική μας.

Ο Αδόλφος αποφάσισε αμέσως για τον προορισμό της πεζοπορίας μας: ποιο από τα βουνά που υψώνονται γύρω μας είναι το ψηλότερο; Μας είπαν, πιστεύω, το Ραξ. Αναρριχηθήκαμε λοιπόν σε αυτό το βουνό.

Ούτε ο Αδόλφος ούτε εγώ είχαμε την παραμικρή ιδέα ορειβασίας. Τα ψηλότερα «βουνά» που κατακτήσαμε στη ζωή μας ήταν οι ήσυχοι λόφοι του Μύλφιρτελ. Τις Άλπεις, τις είχαμε δει μέχρι τώρα μόνο από απόσταση. Αλλά τώρα ήμασταν εν μέσω αυτών και πολύ εντυπωσιασμένοι από τη σκέψη ότι αυτό

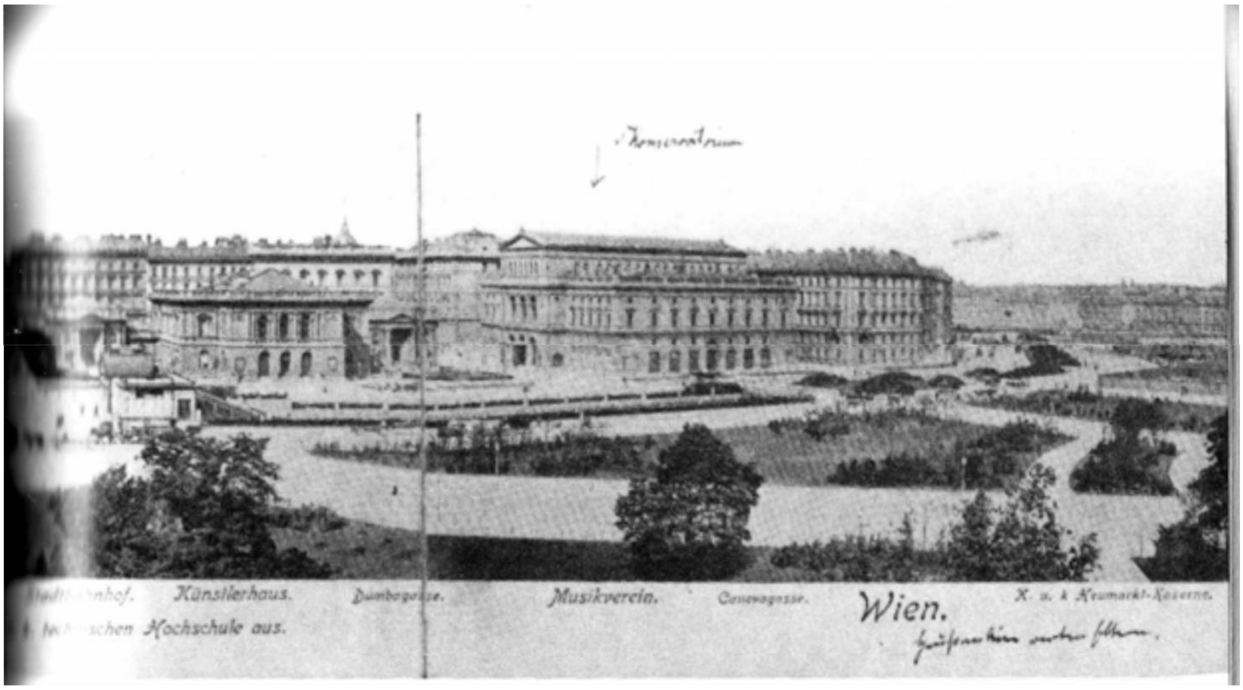

Η πίσω πλευρά (κάτω) με τη σημείωση ότι θα παρακολουθήσει την όπερα τρεις συνεχόμενες ημέρες.

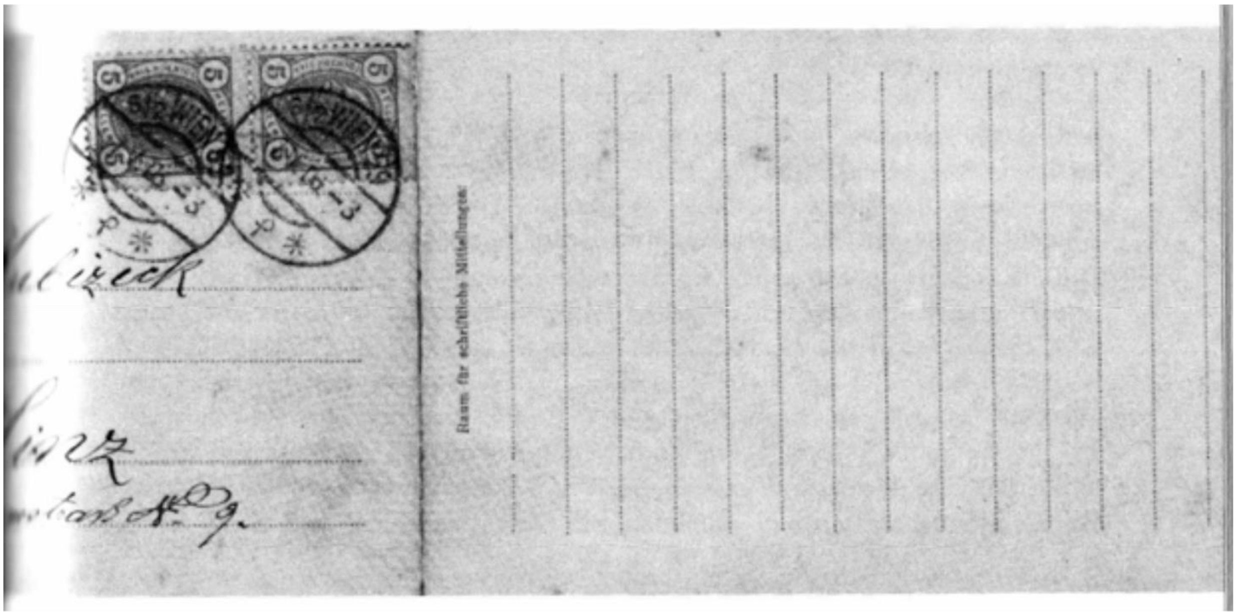

Πορτραίτο του νεαρού Χίτλερ.
Η προέλευση δεν μπορεί πλέον να προσδιοριστεί με βεβαιότητα.

το βουνό ήταν πάνω από δύο χιλιάδες μέτρα ύψος.

Όπως πάντα με τον Αδόλφο, η θέλησή του έπρεπε να αντισταθμίσει οτιδήποτε άλλο έλειπε. Δεν είχαμε φαγητό μαζί μας, επειδή αρχικά είχαμε την πρόθεση μόνο να περπατήσουμε από τα ύψη του Ζέμερινγκ στο Γκλόγκνιτς. Δεν είχαμε καν ούτε ένα σακίδιο και τα ρούχα μας ήταν αυτά που φορούσαμε για τις βόλτες μας στη πόλη. Τα παπούτσια μας ήταν πολύ ελαφριά, με λεπτές σόλες και χωρίς καρφιά. Είχαμε παντελόνια και σακάκι, αλλά ούτε κομματάκι ζεστά ρούχα. Αλλά ο ήλιος έλαμπε και εκτός αυτού ήμασταν νέοι. Λοιπόν εμπρός!

Η περιπέτεια που βιώσαμε κατά την κατάβαση επισκιάζει την μνήμη της ανάβασης τόσο πολύ που δεν μπορώ πλέον να θυμηθώ ποια μονοπάτια ακολουθήσαμε. Θυμάμαι μόνο ότι ανεβαίναμε αρκετές ώρες και έπειτα φτάσαμε στο οροπέδιο της κορυφής, το οποίο μας φάνηκε να είναι το υψηλότερο σημείο, πράγμα που σημαίνει ότι μπορεί να μην ήταν πραγματικά το Ραξ. Ποτέ δεν είχα ανέβει στην κορυφή ενός βουνού, είχα ένα περίεργο, απροσδιόριστο συναίσθημα. Μου φαινόταν σαν να μην ανήκα πλέον στη γη, αλλά ήμουν ήδη πολύ κοντά στον παράδεισο.

«Ευτυχισμένη ερημιά σε ένα υπέροχο ύψος» – Τα λόγια του Ζίγκφριντ όταν ανέβηκε στο Μπρινχίλντενφελς μου ήρθαν στο μυαλό.

Όμως ο Αδόλφος στεκόταν συγκινημένος στο οροπέδιο της κορυφής και ήταν σιωπηλός.

Η θέα απλωνόταν σε όλη την ύπαιθρο. Εδώ και εκεί στο πολύχρωμο μοτίβο του λιβαδιού και του δάσους ξεπρόβαλε ένας πύργος εκκλησίας ή ένα χωριό. Πόσο μικρά και ασήμαντα πράγματα φαινόταν!

Ήταν μια υπέροχη στιγμή, ίσως η ωραιότερη, που είχα βιώσει ποτέ με τον φίλο μου.

Ο ενθουσιασμός μας, μας έκανε να ξεχάσουμε όλη την κούραση. Κάπου στις τσέπες μας βρήκαμε λίγο ξερό ψωμί και περάσαμε με αυτό. Λόγω της ευχαρίστησης της μέρας, δεν είχαμε δώσει καμία προσοχή στον καιρό.. Δεν έλαμπε ο ήλιος;

Τώρα ξαφνικά εμφανίστηκαν τα σκοτεινά σύννεφα και έπεσε μια ομίχλη. Συνέβη τόσο γρήγορα όπως η αλλαγή ενός σκηνικού του Πφίνγκστβαΐζε στο μελαγχολικό Βόλφσχλουχτ.

Η καταιγίδα ξέσπασε και μαστίγωνε την ομίχλη, σαν κυματίζουσες σημαίες μπροστά μας. Η καταιγίδα φαινόταν από μακριά. Οι βροντές ακουγόταν δυνατές και τρομακτικές στα βουνά. Δεν ήταν πια μια απαλή θεατρική βροντή.

Αρχίσαμε να ξεπαγιάζουμε με τα ελεεινά «ρούχα της Ρίνγκστρασσε.» Τα λεπτά παντελόνια μας φτερούγιζαν γύρω από τα πόδια μας καθώς κατεβαίναμε βιαστικά στην κοιλάδα. Αλλά το μονοπάτι ήταν πετρώδες, και τα παπούτσια μας δεν ήταν φτιαγμένα για τις απαιτήσεις του βουνού. Επιπλέον, παρά τη βιασύνη μας, η καταιγίδα ήταν πιο γρήγορη από εμάς. Ήδη οι πρώτες σταγόνες πιτσίλιζαν το δάσος. Και στη συνέχεια η βροχή άρχισε να πέφτει. Και τι βροχή! Πραγματικά ένας χείμαρρος νερού χύθηκε από τα σύννεφα που φαινόταν να κρέμονται ακριβώς πάνω από τις κορυφές των δέντρων. Τρέξαμε και τρέξαμε, όσο πιο πολύ μπορούσαμε. Ήταν απελπιστική η προσπάθεια να προστατευθούμε. Σύντομα δεν υπήρχε ούτε ένα στεγνό σημείο πάνω μας και τα παπούτσια μας ήταν γεμάτα με νερό.

Και οπουδήποτε γυρνούσαμε δεν υπήρχε κανένα σπίτι, καμία καλύβα, κανένα είδος καταφυγίου. Ο Αδόλφος δεν ήταν καθόλου στενοχωρημένος από τις βροντές και τις αστραπές, τη θύελλα και τη βροχή. Προς έκπληξή μου είχε μια υπέροχη διάθεση και, παρόλο που είχε μουσκέψει μέχρι το κόκκαλο, φαινόταν να το διασκεδάζει όλο και περισσότερο καθώς η βροχή δυνάμωνε.

Περάσαμε κατά μήκος του πετρώδους μονοπατιού και ξαφνικά, λίγο έξω από αυτό, είδα μια μικρή καλύβα. Δεν είχε νόημα να συνεχίσουμε να τρέχουμε στη βροχή, εξάλλου σκοτείνιαζε, γι’ αυτό πρότεινα στον Αδόλφο να περάσουμε τη νύχτα στη μικρή αυτή καλύβα. Συμφώνησε αμέσως, γι’ αυτόν η περιπέτεια δεν μπορούσε να συνεχιστεί.

Έψαξα τη μικρή ξύλινη καλύβα. Υπήρχε ακόμη σανός στο

κάτω μέρος της καλύβας, στεγνός και αρκετός για να κοιμηθούμε και οι δύο. Ο Αδόλφος έβγαλε τα παπούτσια του, το σακάκι και το παντελόνι του και άρχισε να στύβει τα ρούχα του. «Πεινάς κι εσύ;» ρώτησε. Όταν απάντησα ναι στην ερώτησή του, αισθάνθηκα κάπως καλύτερα. Μια θλίψη που τη μοιράζεσαι είναι μισή θλίψη. Προφανώς αυτό ισχύει και για την πείνα.

Εν τω μεταξύ, στο πάνω μέρος της καλύβας, είχα βρει μερικά μεγάλα τετράγωνα υφάσματα καμβά, τα οποία χρησιμοποιούνταν από τους αγρότες για να μεταφέρουν το σανό στις απότομες πλαγιές του βουνού. Λυπόμουν πολύ για τον Αδόλφο, που στέκονταν εκεί στην πόρτα με τα εσώρουχά του μούσκεμα, τρέμοντας απ' το κρύο καθώς ξετύλιγε τα μανίκια απ' το σακάκι του. Ευαίσθητος όπως ήταν σε κάθε είδους ψύχρα, πολύ εύκολα θα μπορούσε να πιάσει πνευμονία. Έτσι πήρα ένα από τα μεγάλα υφάσματα, το απλώσαμε στο σανό και είπα στον Αδόλφο να βγάλει το βρεγμένο πουκάμισο και το εσώρουχό του και να τυλιχτεί με το στεγνό ύφασμα. Αυτό έκανε.

Ξάπλωσε γυμνός στο ύφασμα και έπιασα τις άκρες και το τύλιξα σφιχτά γύρω του. Στη συνέχεια, έβγαλα ένα δεύτερο τετράγωνο καμβά και το έβαλα πάνω του. Ύστερα, έβγαλα όλα τα ρούχα μας και τα κρέμασα, τυλίχτηκα κι εγώ σε καμβά και ξάπλωσα. Για να μην παγώσουμε το βράδυ, έριξα λίγο περισσότερο σανό πάνω από το δέμα που ήταν ο Αδόλφος, και άλλο ένα πάνω μου.

Δεδομένου ότι δεν είχαμε ρολόγια τσέπης, δεν ξέραμε τι ώρα ήταν. Αλλά για εμάς ήταν αρκετό να γνωρίζουμε ότι έξω ήταν θεοσκότεινα με τη βροχή να πέφτει συνεχώς στην οροφή της καλύβας. Κάπου μακριά γάβγιζε ένα σκυλί, ώστε δεν ήμασταν πολύ μακριά από τις ανθρώπινες κατοικίες, μια σκέψη που με παρηγορούσε. Όταν το ανέφερα στον Αδόλφο, ωστόσο, τον άφησε αρκετά αδιάφορο. Υπό τις παρούσες συνθήκες οι άνθρωποι ήταν αρκετά περιττοί γι' αυτόν. Απολάμβανε όλη την περιπέτεια πάρα πολύ και του άρεσε ιδιαίτερα το ρομαντικό της

τέλος. Τώρα είχαμε ζεσταθεί και θα ήταν σχεδόν ευχάριστα στη μικρή καλύβα, αν δεν μας βασάνιζε η πείνα.

Σκέφτηκα για μία ακόμη φορά τους γονείς μου, και μετά κοιμήθηκα. Όταν ξύπνησα το πρωί, το φως της ημέρας έμπαινε ήδη μέσα από τα ανοίγματα στα σανίδια. Σηκώθηκα. Τα ρούχα μας ήταν σχεδόν στεγνά.

Θυμάμαι ακόμα τι τράβηξα για να ξυπνήσω τον Αδόλφο. Όταν τελικά ξύπνησε, κουνούσε τα πόδια του χωρίς το κάλυμμα και, με τον καμβά τυλιγμένο γύρω του, περπάτησε στην πόρτα για να κοιτάξει τον καιρό. Η λεπτή, ψηλή φιγούρα του, με το άσπρο πανί ριγμένο στην πλάτη, έμοιαζε με ένα ινδικό ασκητή.

Αυτή ήταν η τελευταία μας μεγάλη εκδρομή μαζί.

Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΑΔΟΛΦΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ

Όταν περπατούσαμε πάνω-κάτω στο φουαγιέ κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων σε μια παράσταση, πρόσεξα την προσοχή που μας έδιναν τα κορίτσια και οι γυναίκες. Στην αρχή για ευνόητους λόγους αναρωτιόμουν ποιος από εμάς ήταν το αντικείμενο αυτού του αδιαμφισβήτητου ενδιαφέροντος και υπέθετα κρυφά ότι έπρεπε να είμαι εγώ. Ωστόσο, η καλύτερη παρατήρηση μου έδειξε σύντομα ότι αυτή η εντυπωσιακή προτίμηση δεν ήταν για μένα, αλλά αποκλειστικά για τον φίλο μου. Παρά τα μέτρια ρούχα του, την επιφυλακτική και ψυχρή συμπεριφορά του στην κοινωνία, ο Αδόλφος ήταν πολύ δημοφιλής με τις κυρίες με το πολλά υποσχόμενο παρελθόν τους, που περιστασιακά ή η μία ή η άλλη θα έστρεφε το κεφάλι της προς αυτόν, συμπεριφορά η οποία, σύμφωνα με την αυστηρή εθιμοτυπία που επικρατούσε στην κρατική Όπερα, θεωρείτο άκρως ακατάλληλη. Ήμουν όλο και πιο έκπληκτος σε αυτό, καθώς ο Αδόλφος δεν έκανε τίποτα για να προκαλέσει αυτή τη συμπεριφορά, αντιθέτως, δεν παρατηρούσε τις ενθαρρυντικές ματιές των κυριών ή, το πολύ, να έκαμνε σε μένα ένα πειρακτικό σχόλιο γι’ αυτές. Αλλά αυτές οι παρατηρήσεις ήταν αρκετές για να μου αποδείξουν ότι ο φίλος μου ήταν εξαιρετικά τυχερός με το αντίθετο φύλο, τύχη που, προς έκπληξή μου, δεν ήθελε να εκμεταλλευτεί με κανέναν τρόπο. Δεν καταλάβαινε αυτά τα απλά καλέσματα ή δεν ήθελε να τα καταλάβει; Συμπέρανα ότι ήταν το τελευταίο, καθώς ο Αδόλφος ήταν πολύ έξυπνος και επικριτικός παρατηρητής για να μην βλέπει τι συμβαίνει γύρω του, ειδικά αν αφορούσε τον εαυτό του. Αλλά τότε γιατί δεν εκμεταλλευόταν κάποια από αυτές τις ευκαιρίες; Πόσο πιο όμορφη θα μπορούσε να είχε κάνει αυτή τη στενάχωρη, βαρετή ζωή στο πίσω δωμάτιο στο προάστιο της Μαρίαχιλφερστρασσε, που και ο ίδιος την έλεγε «σκυλίσια ζωή», μια φιλία με ένα ελκυστικό, έξυπνο κορίτσι; Η Βιέννη δεν λεγόταν η πόλη των όμορφων γυναικών; Αυτό ήταν αλήθεια, δεν χρειαζόταν κάτι να μας πείσει. Τι τον εμπόδιζε λοιπόν να

κάνει αυτό που άλλοι νέοι θεωρούσαν δεδομένο; Το ότι δεν είχε εξετάσει ποτέ αυτή τη δυνατότητα αποδείχθηκε από το γεγονός ότι, κατά την πρότασή του, μοιραστήκαμε ένα δωμάτιο μαζί. Δεν με ρώτησε τότε εάν θα ήθελα ή όχι. Όπως ήταν συνήθειά του, θεωρούσε δεδομένο ότι πρέπει να θέλω να κάνω αυτό που θεωρούσε ότι είναι το σωστό. Όσον αφορά τα κορίτσια, ήταν αναμφισβήτητα πολύ ευχαριστημένος από τη συστολή μου, αν και μόνο για το λόγο ότι μου άφηνε να αφιερώσω πλήρως τον λίγο ελεύθερο χρόνο μου σε αυτόν.

Ένα μικρό επεισόδιο έμεινε στη μνήμη μου. Είχαμε πάει στην Όπερα. Δεν θυμάμαι τι έπαιζε. Αλλά καθώς επιστρέφαμε στις θέσεις μας στο ισόγειο μετά το διάλειμμα, ήρθε ένας ταξιθέτης προς τα εμάς και, τραβώντας τον Αδόλφο από το μανίκι, του έδωσε ένα σημείωμα. Ο Αδόλφος, σε καμία περίπτωση δεν εξεπλάγει αλλά σαν να ήταν ένα καθημερινό περιστατικό, πήρε το σημείωμα, τον ευχαρίστησε και το διάβασε βιαστικά. Τώρα, σκέφτηκα ότι ήμουν στην τροχιά ενός μεγάλου μυστικού, ή τουλάχιστον στην έναρξη ενός ρομάντζου. Όμως το μόνο που είπε ο Αδόλφος, περιφρονητικά, ήταν, «άλλο ένα,» και μου έδωσε το σημείωμα. Στη συνέχεια, με μια μισο-κοροϊδευτική ματιά, με ρώτησε αν θα με ενδιέφερε να πάω σε αυτό το προτεινόμενο ραντεβού. «Είναι η δική σου υπόθεση, όχι δική μου,» απάντησα, λίγο ενοχλημένος, «και εκτός αυτού, δεν θέλω να απογοητεύσω αυτήν την κυρία.»

Κάθε φορά που επρόκειτο για κάποιο μέλος του ωραίου φύλου, «ήταν δική του υπόθεση, όχι δική μου», ανεξαρτήτως σε ποιά κοινωνική τάξη ανήκε η εν λόγω γυναίκα. Ακόμη και στο δρόμο ο φίλος μου τραβούσε τη προτίμηση. Όταν, τη νύχτα, πηγαίναμε στο σπίτι από την Όπερα ή το θέατρο Μπούργκ, πάλι κάποια από τις γυναίκες που έκαναν βόλτες στους δρόμους θα μας πλησίαζε, παρά την κακή μας εμφάνιση και θα μας ζητούσε να πάμε μαζί της. Αλλά εδώ και πάλι η πρόσκληση ήταν μόνο για τα όμορφα μάτια του Αδόλφου.

Θυμάμαι πολύ καλά ότι εκείνη την εποχή αναρωτιόμουν κρυφά τι θεωρούσαν τα κορίτσια στον Αδόλφο τόσο ελκυστικό.

Ήταν σίγουρα ένας καλοφτιαγμένος νεαρός άνδρας με κανονικά χαρακτηριστικά, αλλά σε καμία περίπτωση αυτό που συνήθως λέμε «όμορφος» άνδρας. Είχα δει «όμορφους» άνδρες αρκετά συχνά στη σκηνή για να καταλάβω τι εννοούσαν οι γυναίκες με αυτό. Ίσως ήταν τα εξαιρετικά φωτεινά μάτια που προσέλκυαν τα κορίτσια και τις γυναίκες. Ή ήταν η παράξενη αυστηρή έκφραση του ασκητικού προσώπου; Ή ίσως ήταν απλώς η προφανής αδιαφορία του στο αντίθετο φύλο που υποκινούσε τα μέλη του αντίθετου φύλου να δοκιμάσουν αυτήν την ανδρική αντίσταση. Ό, τι κι αν ήταν, οι γυναίκες – σε αντίθεση με τους άνδρες, όπως για παράδειγμα οι δάσκαλοί του και οι καθηγητές του, – φαινόταν να αισθάνονται κάτι εξαιρετικό για τον φίλο μου.

Το προαίσθημα της αποσύνθεσης και η θλίψη που κυριαρχούσαν εκείνη την εποχή στο Ράιχ του Δούναβη είχαν δημιουργήσει στη Βιέννη μια ανάλαφρη, αστείρευτη ατμόσφαιρα, της οποίας οι κούφιες ηθικές έννοιες καλυπτόταν από τη διάσημη βιεννέζικη γοητεία. Το πολυτραγουδισμένο, πολύ διάσημο σύνθημα «Πουλήστε τα ρούχα μου, πηγαίνω στον Παράδεισο!» έλκυε ακόμη και τις συμπαγείς αστικές τάξεις στην επιπολαιότητα των νοσηρών «ανώτερων κύκλων». Αυτός ο γοητευτικός ερωτισμός που κυριαρχούσε στα έργα του Άρτουρ Σνίτσλερ καθόριζε τον τόνο της κοινωνίας. Το τότε διάσημο ρητό, «Η Αυστρία πηγαίνει προς το κακό λόγω των γυναικών της», σίγουρα φαινόταν να είναι αληθινό όσον αφορά τη βιεννέζικη κοινωνία.

Μέσα σε αυτό το εύθραυστο περιβάλλον, του οποίου ο επίμονος, ερωτικός τόνος μπορούσε να γίνει αισθητός παντού, ο φίλος μου ζούσε στον αυτοεπιλεγμένο ασκητισμό του, κοιτώντας τα κορίτσια και τις γυναίκες με επιφυλακτική και κριτική συμπάθεια, αλλά με αυστηρό αποκλεισμό όλων όσων βιώνουν οι άλλοι άνδρες της ηλικίας του και μπορούσαν να γίνουν πρόβλημα για τον εαυτό του, για τα οποία μιλούσε ψυχρά και αντικειμενικά σε νυχτερινές συνομιλίες, σαν να ήταν εντελώς έξω από αυτά τα πράγματα.

Όπως και σε όλα τα άλλα κεφάλαια αυτού του βιβλίου, έτσι και σ' αυτό στο οποίο θέλω να περιγράψω τη στάση του Αδόλφου απέναντι στις γυναίκες κατά τη διάρκεια της φιλίας μας, με απασχολεί η διατήρηση μόνο των προσωπικών μου εμπειριών. Από το φθινόπωρο του 1904 έως το καλοκαίρι του 1908, δηλαδή, για σχεδόν τέσσερα χρόνια, έζησα δίπλα-δίπλα με τον Αδόλφο. Σε αυτά τα αποφασιστικά χρόνια, που μεγάλωνε από ένα δεκαπεντάχρονο αγόρι σε έναν νεαρό άνδρα, ο Αδόλφος μου εμπιστεύτηκε πράγματα που δεν είχε πει σε κανέναν άλλο, ούτε καν στη μητέρα του. Ήδη από τις ημέρες στο Λιντς, η φιλία μας ήταν τόσο στενή, που θα είχα παρατηρήσει αμέσως αν είχε γνωρίσει κάποια κοπέλα. Θα είχε λιγότερο χρόνο για μένα, τα ενδιαφέροντά του θα είχαν πάρει διαφορετική κατεύθυνση και θα υπήρχαν πολλά παρόμοια σημάδια. Ωστόσο, εκτός από την ονειρική αγάπη του για τη Στέφανι, δεν συνέβη κάτι τέτοιο. Δεν μπορώ να δώσω καμία πληροφορία σχετικά με την προσωρινή διαμονή του τον Μάιο και τον Ιούνιο του 1906, ούτε για το Φθινόπωρο του 1907, δεδομένου ότι τότε ο Αδόλφος ήταν μόνος στη Βιέννη. Αλλά μπορώ μόνο να φανταστώ ότι μια πολύ σοβαρή αγάπη θα συνέχιζε και στην περίοδο που ζούσαμε μαζί. Νομίζω ότι μπορώ να πω με βεβαιότητα ότι ο Αδόλφος στην πραγματικότητα δεν γνώρισε μια κοπέλα, ούτε στο Λιντς ούτε στη Βιέννη.

Αυτή η άμεση εμπειρία, η οποία κατά τη διάρκεια της κοινής παραμονής μας στη Βιέννη, βασισμένη ακόμη και στις μικρότερες, φαινομενικά ασήμαντες λεπτομέρειες, επιβεβαιώθηκε από τις εμπεριστατωμένες και λεπτομερείς συζητήσεις που είχε ο Αδόλφος μαζί μου για όλα τα θέματα σχέσεων μεταξύ των δύο φύλων. Ήξερα από προηγούμενη εμπειρία ότι ανάμεσα σε ό, τι κήρυσσε ο Αδόλφος και σε αυτό που έκανε δεν υπήρχε καμία διαφορά. Η κοινωνική και ηθική του συμπεριφορά δεν καθοριζόταν από τις επιθυμίες του και συναισθήματά του, αλλά από τις γνώσεις και την κρίση του. Από αυτή την άποψη, επέδειξε απόλυτο αυτοέλεγχο. Δεδομένου

ότι δεν είχε απολύτως καμία σχέση με τη ρηχή επιφανειακότητα ορισμένων βιεννέζικων κύκλων, δεν θυμάμαι ούτε μια φορά μια κατάσταση στην οποία να είχε αφήσει τον εαυτό του να παρασυρθεί όταν επρόκειτο για τη σχέση του με το αντίθετο φύλο. Μπορώ επίσης να επιβεβαιώσω πλήρως ότι ο Αδόλφος ήταν απολύτως φυσιολογικός τόσο σωματικά όσο και σεξουαλικά. Αυτό που ήταν ασυνήθιστο σε αυτόν δεν βρισκόταν ούτε στον ερωτικό ούτε στο σεξουαλικό, αλλά σε άλλους τομείς της ύπαρξής του.

Όταν μου περιέγραφε με συγκινητικά λόγια την αναγκαιότητα του πρώιμου γάμου, που μόνο αυτός ήταν ικανός να εξασφαλίσει το μέλλον του λαού, όταν μου μιλούσε για μέτρα με τα οποία θα μπορούσε να αυξηθεί ο αριθμός των παιδιών ανά οικογένεια, μέτρα τα οποία αργότερα εφαρμόστηκαν στην πράξη, όταν μου παρουσίαζε τη σχέση ανάμεσα στην υγιεινή στέγαση και την υγιή οικογενειακή ζωή και περιέγραφε το πώς, στο Ιδανικό του Κράτος, τα προβλήματα της αγάπης, των σεξουαλικών σχέσεων, του γάμου, της οικογένειας, των παιδιών θα λύνονταν, σκεφτόμουν τη Στέφανι, διότι αυτό που παρουσίαζε εδώ ο Αδόλφος με τόσο πειστικό τρόπο ήταν βασικά μόνο η μεταφορά της ονειρεμένης, ιδανικής ζωής μαζί της, σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Ήθελε τη Στέφανι για σύζυγό του, γιατί γι’ αυτόν ήταν η προσωποποίηση της ιδανικής εικόνας της γερμανίδας γυναίκας, περίμενε παιδιά απ’ αυτήν, γι’ αυτήν είχε σχεδιάσει αυτό το υπέροχο εξοχικό σπίτι που είχε γίνει πρότυπο για τον τόπο της ιδανικής οικογενειακής ζωής.

Αλλά όλα αυτά ήταν μια επιθυμία, ένα όνειρο, μια ψευδαίσθηση. Δεν είχε δει τη Στέφανι για αρκετούς μήνες και μιλούσε όλο και λιγότερο γι’ αυτήν. Ακόμη και τότε, όταν έφυγα για το Λιντς για την κλήση μου, ήταν σιωπηλός και δεν μου ζήτησε να μάθω για τη Στέφανι. Σήμαινε τίποτε ακόμη γι’ αυτόν; Μήπως ο αναγκαστικός χωρισμός έπεισε τον Αδόλφο ότι η πιο πρακτική πορεία ήταν να ξεχάσει τα πάντα για τη Στέφανι; Όταν σταδιακά εξοικειώθηκα με αυτήν την άποψη, ήταν βέβαιο

ότι θα ερχόταν άλλο ένα θυελλώδης ξέσπασμα για να μου αποδείξει ότι ήταν ακόμα προσκολλημένος στη Στέφανι με κάθε ίνα της ύπαρξής του.

Παρ' όλα αυτά, για μένα ήταν σαφές ότι η Στέφανι έχανε για τον Αδόλφο την πραγματικότητά της όλο και περισσότερο, και γινόταν καθαρά ένα ιδανικό. Δεν μπορούσε πλέον να πάει βιαστικά στη Λάντστρασσε για να πείσει τον εαυτό του για την ύπαρξη της αγαπημένης. Δεν είχε άλλα νέα γι' αυτήν. Τα συναισθήματά του για τη Στέφανι απλά έχαναν όλο και περισσότερο τα αληθινά θεμέλια. Αυτό ήταν, λοιπόν, το τέλος μιας αγάπης που είχε αρχίσει με τόσο μεγάλες ελπίδες;

Ναι και όχι! Ήταν το τέλος στο βαθμό που ο Αδόλφος δεν ήταν πλέον ο ενθουσιώδης νεαρός που, με τη συνηθισμένη υπερβολή του εφήβου, μπορούσε να αντισταθμίσει τις λιγοστές ελπίδες με την υπερβολική αυτοεκτίμηση. Και όμως, από την άλλη, δεν μπορούσα να καταλάβω πώς ο Αδόλφος, τώρα ένας νεαρός άνδρας με πολύ συγκεκριμένες ιδέες και στόχους, θα μπορούσε ακόμα να είναι τόσο σταθερά προσκολλημένος σε αυτή την απελπιστική αγάπη, τόσο πολύ που αυτή η αγάπη για τη Στέφανι ήταν αρκετή για να τον καταστήσει απρόσβλητο στους πειρασμούς της μεγάλης πόλης.

Γνώριζα τις πολύ αυστηρές ιδέες του φίλου μου για τις σχέσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών και συχνά αναρωτιόμουν για το πώς ο Αδόλφος έφτασε σε αυτή την αυστηρή ηθική στάση. Οι αντιλήψεις του για την αγάπη και το γάμο δεν ήταν σίγουρα εκείνες του πατέρα του. Η μητέρα σίγουρα αγαπούσε πολύ τον γιο της, αλλά είχε μικρή επιρροή σε αυτόν από την άποψη αυτή και ούτε χρειάστηκε τέτοια επιρροή, καθώς μπορούσε να δει ότι ο Αδόλφος ήταν αρκετά σωστός στη συμπεριφορά του έναντι των κοριτσιών. Το περιβάλλον από το οποίο προήλθε ο Αδόλφος ήταν το γενικό περιβάλλον μιας οικογένειας δημοσίου υπαλλήλου της Αυστρίας και ενός νοικοκυριού μεσαίας τάξης. Επομένως, η μόνη μου εξήγηση για τις αυστηρές απόψεις του, τις οποίες μοιράστηκα μαζί του σε κάποιο βαθμό, αλλά τις οποίες δεν ήθελα να γενικεύσω όπως

έκανε, ήταν το πάθος του για τα κοινωνικά και τα πολιτικά προβλήματα. Οι ιδέες του για την ηθική δεν βασίστηκαν στην εμπειρία, αλλά σε διάφορα, λογικά συμπεράσματα.

Επιπλέον, έβλεπε ακόμα τη Στέφανι, αν και είχε γίνει ανέφικτη γι' αυτόν, σαν το ιδανικό μοντέλο της γερμανίδας γυναίκας, μια εικόνα που δεν μπορούσε να ταιριάξει τίποτα από όσα γνώρισε στη Βιέννη. Είχα δει συχνά πώς, κάθε φορά που μια γυναίκα του έκανε έντονη εντύπωση, άρχιζε να μιλάει για την Στέφανι και έκανε συγκρίσεις που ήταν πάντα υπέρ της.

Όσο απίστευτο κι αν ακούγεται, η «μακρινή αγαπημένη», που δεν γνώριζε καν το όνομα του νεαρού άνδρα, του οποίου την αγάπη έπρεπε να ανταποδώσει, άσκησε μια τόσο ισχυρή επιρροή στον Αδόλφο, που όχι μόνο βρήκε επιβεβαίωση στις δικές του ιδέες για την ηθική στις σχέσεις του με αυτήν, αλλά ρύθμιζε τη ζωή του σύμφωνα με αυτές τόσο σοβαρά και σταθερά όπως ένας μοναχός που έχει αφιερώσει τη ζωή του στον Θεό. Στη Βιέννη, αυτό το βόθρο της ανομίας, όπου ακόμη και η πορνεία αποτέλεσε αντικείμενο δοξασμού του καλλιτέχνη, ήταν πράγματι μια εξαίρεση!

Το γεγονός είναι ότι ο Αδόλφος είχε γράψει κάποτε στη Στέφανι. Δεν μπορεί πλέον να διαπιστωθεί κατά πόσον η επιστολή αυτή απεστάλη πριν ή κατά τη διάρκεια του χρόνου που ήμασταν μαζί στη Βιέννη. Η επιστολή χάθηκε και πήγα για να μάθω για τον πιο περίεργο τρόπο που χάθηκε. Γνώριζα έναν αρχειοφύλακα τον Δρ. Γιέτσινγκερ, ο οποίος εργάζεται σε μια βιογραφία του Αδόλφου Χίτλερ, για την αγάπη του Αδόλφου για τη Στέφανι. Ο μελετητής εντόπισε πρόσφατα τη διεύθυνση της ηλικιωμένης κυρίας, της χήρας ενός συνταγματάρχη, που ζούσε στη Βιέννη, έγινε δεκτός απ' αυτήν και της έθεσε το περίεργο αίτημά του, να του πει για τη νεανική της γνωριμία με έναν νεαρό, χλωμό φοιτητή από τη Χούμπολντστρασσε, ο οποίος αργότερα μετακόμισε στο Μπλύμενγκασσε στο Ούρφαρ. Συνήθιζε να στέκεται και να την περιμένει στο Σμίντορεκ κάθε βράδυ, πρόσθεσε, συνοδευόμενος από τον φίλο του. Μετά από αυτό, η ηλικιωμένη κυρία άρχισε να του λέει για τους χορούς,

τις εκδρομές, τα ταξίδια με τις άμαξες και ούτω καθεξής με τα οποία είχε διασκεδάσει με νέους, κυρίως αξιωματικούς, αλλά παρά την καλή της θέληση δεν μπορούσε να θυμηθεί αυτόν τον περίεργο νεαρό, ακόμη και όταν, προς μεγάλη της έκπληξη, της αποκάλυψε το όνομά του. Αλλά ξαφνικά μια ανάμνηση ξύπνησε μέσα της. Δεν έλαβε καμιά επιστολή, γραμμένη σε ένα κάπως συγκεχυμένο στιλ, στην οποία να γινόταν λόγος για έναν επίσημο όρκο, που την παρακαλούσε να παραμείνει πιστή και να περιμένει περαιτέρω νέα του συγγραφέα όταν θα τελείωνε τις σπουδές του σαν καλλιτέχνης και θα είχε εξασφαλίσει τα προς το ζην; Η επιστολή δεν είχε υπογραφή. Αλλά από τη διατύπωση μπορεί να συναχθεί χωρίς αμφιβολία ότι ο Αδόλφος ήταν ο αποστολέας. Αυτά ήταν όλα όσα είχε να του πει η ηλικιωμένη κυρία.

Όταν η σκέψη της αγαπημένης του μεγάλωνε, δεν μιλούσε πλέον άμεσα για τη Στέφανι, αλλά άφηνε τις αντιστάσεις του με μια μεγάλη επίδειξη αισθημάτων σε διατριβές για πρόωρους γάμους που έπρεπε να προάγει το κράτος και για την δυνατότητα να βοηθηθούν τα εργαζόμενα κορίτσια να αποκτήσουν την προίκα τους με κάποιο δάνειο και να βοηθηθούν οι νέες οικογένειες με πολλά παιδιά να αποκτήσουν σπίτι και κήπο. Αυτό που θυμάμαι ακόμα, σε ένα συγκεκριμένο σημείο, είναι ότι είχαμε τις πιο έντονες λογομαχίες. Ο Αδόλφος πρότεινε τη δημιουργία κρατικών εργοστασίων επίπλων, προκειμένου τα νεαρά παντρεμένα ζευγάρια να μπορούν να επιπλώνουν τα σπίτια τους φτηνά. Ήμουν ενάντια σ' αυτή την ιδέα των επίπλων μαζικής παραγωγής. Εξάλλου, σχετικά με αυτό το θέμα ήμουν ο ειδικός να μιλήσω. Τα έπιπλα έπρεπε να είναι καλά, υψηλής ποιότητας, όχι κατασκευασμένα από μηχανές. Κάναμε τους υπολογισμούς μας και εξοικονομήσαμε χρήματα από άλλους τομείς, προκειμένου τα νιόπαντρα ζευγάρια να μπορούν να έχουν ωραία έπιπλα καλής ποιότητας στο σπίτι τους, μαλακά στρώματα κρεβατιών, καρέκλες καλυμμένες με ύφασμα και καναπέδες με καλό γούστο, έτσι ώστε να μπορεί να δει κανείς ότι υπήρχαν ακόμα καλοί ταπετσι-

έρηδες που γνώριζαν τη δουλειά τους.

Τα περισσότερα απ’ αυτά που μου έλεγε ο Αδόλφος σε αυτές τις μακρές νυχτερινές συνομιλίες επικεντρώνονται σε μια συγκεκριμένη φράση στη μνήμη μου, που ήταν ιδιαίτερα χαρακτηριστική της αντίληψης του φίλου μου και σε αυτή την περίπτωση αυτό που χαρακτήριζε αυτές τις παθιασμένες συζητήσεις ήταν η περίεργη έκφραση «Η Φλόγα της Ζωής!». Κάθε φορά που τέθηκαν τα ζητήματα της αγάπης, του γάμου ή των σεξουαλικών σχέσεων, ανέκυπτε αυτή η μαγική συνταγή. Η διατήρηση της «Φλόγας της Ζωής» καθαρή και αλέκιαστη θα ήταν το πιο σημαντικό καθήκον αυτού του Ιδανικού Κράτους με το οποίο ο φίλος μου απασχολούσε τον εαυτό του στις μοναχικές του ώρες. Λαμβάνοντας υπόψη την έμφυτη προτίμησή μου για την ακρίβεια των όρων, δεν ήταν απόλυτα σαφές για μένα τι εννοούσε ο Αδόλφος με αυτή τη «Φλόγα της Ζωής». Η έκφραση μερικές φορές άλλαζε το νόημά της. Αλλά νομίζω ότι, τελικά, τον κατάλαβα τον Αδόλφο. Η Φλόγα της Ζωής ήταν το σύμβολο της ιερής αγάπης που ξυπνάει ανάμεσα σε έναν άνδρα και μια γυναίκα που έχουν κρατήσει τον εαυτό τους καθαρό στο σώμα και την ψυχή και είναι άξιοι μιας ένωσης που θα παράγει υγιή παιδιά για το έθνος. Τέτοιες εκφράσεις, που λεγόντουσαν εντυπωσιακά και επαναλήφθηκαν ξανά και ξανά – και ο Αδόλφος είχε μεγάλο απόθεμα τέτοιων εκφράσεων – είχαν μια πολύ περίεργη επίδραση σε μένα. Όταν τις άκουγα να ανακοινώνονται επίσημα για πρώτη φορά, μου φαίνονταν μάλλον συγκινητικές και χαμογελούσα ενδόμυχα σε αυτές τις πομπώδεις φόρμουλες που ήταν σε αντίθεση με την ασήμαντη ύπαρξή μας. Αλλά παρόλα αυτά, οι λέξεις έμειναν στη μνήμη μου. Ακριβώς όπως ένα γαϊδουράγκαθο κολλάει στο μανίκι κάποιου με εκατό αγκάθια, έτσι κολλούσαν και αυτές οι φράσεις. Δεν μπορούσα να τις ξεφορτωθώ. Εάν βρισκόμουν τότε σε κάποια κατάσταση που μπορεί να είχε ίσως μόνο μια πολύ μακρινή σχέση με αυτό το θέμα – γνώριζα ένα κορίτσι καθώς θα πήγαινα κατά μήκος της Μαρίαχιλφερστρασσε, ας πούμε, μόνος το βράδυ, μια όμορφη νεαρή κοπέλα που μου

φαινόταν, ίσως λίγο, επιπόλαια επειδή γύρισε πολύ φανερά για να με κοιτάξει. Τουλάχιστον, αυτή τη φορά θα ήμουν σίγουρος ότι ήμουν εκείνος για τον οποίο ενδιαφερόταν! Έπρεπε μάλιστα να είναι πολύ επιπόλαια, επειδή μου έδειξε ενδιαφέρον! – αλλά τότε, ξαφνικά, θα εμφανιζόταν μπροστά μου αυτές οι λέξεις. «Η Φλόγα της Ζωής» – μια μόνο, ανόητη ώρα και αυτή η ιερή φλόγα σβήνει για όλη σου τη ζωή! Ακόμη κι αν ήμουν ενοχλημένος από αυτές τις ηθικοποιήσεις, παρόλα αυτά, σε τέτοιες στιγμές, δούλευαν. Η μια φράση ενώνονταν με την άλλη. Ξεκίνησε με την «καταιγίδα της επανάστασης» και πέρασε στα αμέτρητα πολιτικά και κοινωνικά συνθήματα για το «Άγιο Ράιχ όλων των Γερμανών». Ίσως ο Αδόλφος να να είχε βρει μερικές από αυτές τις φράσεις σε βιβλία, αλλά άλλες ήξερα ότι τις επινόησε μόνος του. Σταδιακά, αυτές οι χωριστές δηλώσεις ενώθηκαν για να σχηματίσουν ένα συμπαγές σύστημα. Καθώς όλα όσα συνέβαιναν ενδιέφεραν τον Αδόλφο, κάθε νέο φαινόμενο της εποχής το εξέταζε για να δει πώς θα ταιριάξει στον κύκλο των πολιτικών του ιδεών.

Μερικές φορές η μνήμη μου έκανε μεγάλα άλματα. Έτσι, δίπλα στην απρόσιτη ιερή «Φλόγα της Ζωής» είναι ο «βόθρος της ανομίας», αν και στον κόσμο των ιδεών του φίλου μου αυτή η έκφραση βρισκόταν στη χαμηλότερη βαθμίδα. Στο «Ιδανικό Κράτος» όπως είναι φυσικό δεν υπήρχε πλέον κανένας «βόθρος ανομίας». Με αυτά τα λόγια ο Αδόλφος περιέγραψε την πορνεία που επικρατούσε τότε στη Βιέννη. Σαν τυπικό φαινόμενο αυτών των χρόνων της γενικής ηθικής παρακμής, το συναντούσαμε στις πιο ποικίλες μορφές. Στους κομψούς δρόμους του κέντρου της πόλης σαν αντίδραση των ηγετικών κοινωνικών κύκλων στην εσωτερική αστάθεια της ζωής, η οποία προέκυπτε από τη σεξουαλική ένταση, στις παραγκουπόλεις των προαστίων με την αποκρουστική, αηδιαστική μορφή δημόσιας παρέμβασης. Ο Αδόλφος ήταν πολύ αγανακτισμένος με αυτά τα φαινόμενα. Αλλά γι 'αυτή την εξάπλωση της πορνείας δεν κατηγορούσε μόνο εκείνους που την ασκούσαν πραγματικά, αλλά και εκείνους που ήταν υπεύθυνοι για τις επικρατούσες κοινωνικές

και οικονομικές συνθήκες. Ονόμαζε αυτή την πορνεία «ντροπή των καιρών». Αντιμετώπισε επανειλημμένως το πρόβλημα και έψαχνε για λύσεις που θα καθιστούσαν αδύνατη οποιαδήποτε μορφή «αγάπης προς πώληση» στο μέλλον.

Υπήρχε ένα βράδυ που δεν θα ξεχάσω ποτέ. Ήμασταν σε μια παράσταση του Φρανκ Βέντεκιντ, «Το Ξύπνημα της Άνοιξης» και, κατ' εξαίρεση, είχαμε παρακολουθήσει ακόμη και την τελευταία πράξη. Τα λεφτά για την πληρωμή στο θυρωρό για να μας ανοίξει την πόρτα μετά τις 10 μμ, που είχε γίνει αναπόφευκτο, ήταν ήδη έτοιμα στην τσέπη του παντελονιού. Περπατήσαμε λοιπόν προς το σπίτι από την Ρίνγκστρασσε και στρίψαμε στην Ζίμπενστερνγκασσε. Τότε ο Αδόλφος έπιασε το χέρι μου και είπε, ξαφνικά, «Έλα, Γκούστλ. Πρέπει να δούμε μία φορά το βόθρο της ανομίας.» Δεν ξέρω τι τον έκανε να το κάνει. Αλλά είχε ήδη στραφεί στο μικρό, άσχημα φωτισμένο δρόμο της Σπίτελμπεργκασσε.

Έτσι ήμασταν εκεί. Περπατήσαμε κατά μήκος των χαμηλών μονοκατοικιών. Τα παράθυρα, τα οποία βρίσκονταν στο επίπεδο του δρόμου, ήταν φωτισμένα και έτσι μπορούσαμε να βλέπουμε κατευθείαν στα δωμάτια. Τα κορίτσια καθόντουσαν εκεί, μερικά πίσω από το τζάμι, μερικά στο ανοιχτό παράθυρο, μερικά από αυτά ήταν ακόμα εντυπωσιακά νέα, άλλα πρόωρα ηλικιωμένα και μαραζωμένα. Με τα λίγα και ακατάστατα ρούχα τους καθόντουσαν εκεί, μακιγιάροντας τα πρόσωπά τους ή χτένιζαν τα μαλλιά τους ή κοιτούσαν τον εαυτό τους στον καθρέφτη, χωρίς όμως να χάσουν από τα μάτια τους ούτε για μια στιγμή τους άνδρες που περπατούσαν στο δρόμο. Εδώ κι εκεί κάποιος άντρας σταματούσε, έσκυβε στο παράθυρο για να κοιτάξει το κορίτσι της επιλογής του και στη συνέχεια ακολουθούσε μια βιαστική συνομιλία. Στη συνέχεια, σαν ένδειξη ότι η συμφωνία ολοκληρώθηκε, το φως έσβηνε. Θυμάμαι ακόμα πώς η συγκεκριμένη συνήθεια με εντυπωσίασε, καθώς κάποιος θα μπορούσε να καταλάβει από τα σκοτεινά παράθυρα το πως πήγαινε το εμπόριο. Μεταξύ των ανδρών, υπήρχε επίσης ένα συνήθειο να μην στέκονται μπροστά στα

σκοτεινά παράθυρα.

Εμείς, από την πλευρά μας, δεν σταθήκαμε μπροστά στα φωτιζόμενα παράθυρα, αλλά περπατήσαμε προς τη Μπούργκασσε. Φτάνοντας εκεί, όμως, ο Αδόλφος έκανε μια στροφή και περπατήσαμε άλλη μια φορά κατά μήκος του «βόθρου της ανομίας». Ήμουν της γνώμης ότι μία εμπειρία θα αρκούσε, αλλά ο Αδόλφος με τραβούσε ήδη πίσω στα φωτισμένα παράθυρα.

Ίσως και αυτά τα κορίτσια να είχαν παρατηρήσει το «κάτι ιδιαίτερο» για τον Αδόλφο, ίσως είχαν συνειδητοποιήσει ότι εδώ έπρεπε να ασχοληθούν με άνδρες με ηθικές αναστολές, όπως εκείνοι οι ευσεβείς που έρχονταν μερικές φορές από την επαρχία στην ανίερη πόλη. Σε κάθε περίπτωση, ένιωθαν ότι ήταν υποχρεωμένοι να διπλασιάσουν τις προσπάθειές τους. Θυμάμαι πώς ένα από αυτά τα κορίτσια ακριβώς τη στιγμή που περνούσαμε μας προκάλεσε βγάζοντας το ρούχο της στο παράθυρο, ενώ ένα άλλο ήταν απασχολημένο με τις κάλτσες της, δείχνοντας τα γυμνά πόδια της. Ήμουν πραγματικά χαρούμενος όταν τελείωσε αυτό το συναρπαστικό μαρτύριο και τελικά φτάσαμε στη Βέστμπανστρασσε, αλλά παρέμεινα σιωπηλός, ενώ ο Αδόλφος ήταν νευριασμένος με τις σαγηνευτικές επιδεξιότητες των γυναικών.

Στο σπίτι ο Αδόλφος ξεκίνησε μια διάλεξη σχετικά με τις εντυπώσεις που είχε αποκτήσει, με ψυχρή αντικειμενικότητα σαν να ήταν ζήτημα της στάσης του απέναντι στην καταπολέμηση της φυματίωσης ή της αποτέφρωσης. Ήμουν έκπληκτος που μπορούσε να μιλήσει γι’ αυτό χωρίς καμία εσωτερική συγκίνηση. Τώρα είχε μάθει τις συνήθειες του αγοραίου έρωτα, δήλωσε, και έτσι ο σκοπός της επίσκεψής του εκπληρώθηκε. Η προέλευση έγκειται στο γεγονός ότι ο άνδρας αισθάνεται την ανάγκη για σεξουαλική ικανοποίηση, ενώ τα εν λόγω κορίτσια σκέφτονται μόνο το κέρδος τους. Κέρδος με το οποίο, ενδεχομένως, να κρατούσαν έναν άνδρα τον οποίο αγαπούσαν πραγματικά, πάντα υπό την προϋπόθεση ότι αυτά τα κορίτσια ήταν ικανά να αγαπήσουν. Στην πράξη, η «Φλόγα της

Ζωής» σε αυτά τα φτωχά πλάσματα ήταν από καιρό εξαφανισμένη.

Θα ήθελα να αναφέρω ένα άλλο επεισόδιο. Ένα βράδυ, στη γωνία της Μαρίαχιλφερστρασσε και της Νόιμπαουγκασσε, ένας καλοντυμένος, ευκατάστατος άνδρας, μας μίλησε και μας ρώτησε για τις συνθήκες διαβίωσής μας. Όταν του είπαμε ότι ήμασταν φοιτητές, «ο φίλος μου σπουδάζει μουσική», είπε ο Αδόλφος, «και εγώ αρχιτεκτονική», μας κάλεσε για δείπνο στο ξενοδοχείο Κούμερ. Μας επέτρεψε να παραγγείλουμε ότι θέλαμε και για μια φορά ο Αδόλφος μπορούσε να φάει τόσες τάρτες και αρτοσκευάσματα όσα μπορούσε. Εν τω μεταξύ, μας είπε ότι ήταν κατασκευαστής από το Βέκλαμπρουκ (Vöcklabruck) και δεν ήθελε να γνωρίσει τις γυναίκες, καθώς ήταν μόνο χρυσοθήρες. Μου άρεσε ιδιαίτερα αυτό που είπε για τη μουσική δωματίου που του άρεζε. Τον ευχαριστήσαμε, μας συνόδευσε ακόμη και στο δρόμο και μετά πήγαμε σπίτι.

Στην καλύβα μας ο Αδόλφος με ρώτησε αν μου άρεσε αυτός ο κύριος. «Πολύ καλός!» απάντησα, «ένας πολύ καλλιεργημένος άνθρωπος, με έντονη καλλιτεχνική κλίση.»

«Και τι άλλο;» ρώτησε ο Αδόλφος με μια έκφραση στο πρόσωπό του που με προβλημάτισε.

«Τι άλλο πρέπει να υπάρχει;» ρώτησα, έκπληκτος.

«Αφού δεν φαίνεται να καταλαβαίνεις, Γκούστλ, για ποιό πράγμα πρόκειται, κοίτα αυτή τη μικρή κάρτα!»

«Ποια κάρτα;“»

Πράγματι, χωρίς να το αντιληφθώ, αυτός ο άνδρας είχε δώσει στον Αδόλφο μια επαγγελματική κάρτα, στην οποία είχε γράψει μια πρόσκληση να τον επισκεφτεί στο ξενοδοχείο Κούμερ.

«Είναι ένας ομοφυλόφιλος», εξήγησε ο Αδόλφος.

Φοβήθηκα. Ποτέ δεν είχα ούτε καν ακούσει τη λέξη, πόσο μάλλον να είχα κάποια ιδέα για το τι πραγματικά σήμαινε. Έτσι ο Αδόλφος μου εξήγησε αυτό το φαινόμενο. Φυσικά και αυτό ήταν από καιρό ένα από τα προβλήματά του και, σαν μη φυσιολογικό φαινόμενο, ήθελε να δει να πολεμάται αμείλικτα, και απέφευγε σχολαστικά κάθε προσωπική επαφή με αυτούς

τους ανθρώπους. Η επαγγελματική κάρτα του διάσημου κατασκευαστή εξαφανίστηκε στη σόμπα μας.

Μου φάνηκε πολύ φυσικό ότι ο Αδόλφος θα έπρεπε να αισθάνεται αηδία και αποστροφή ενάντια σε αυτές και σε άλλες σεξουαλικές παρεκτροπές της μεγάλης πόλης, ότι απέρριπτε τον αυνανισμό που συνήθως επιδοκίμαζαν οι νέοι και ότι σε όλα τα σεξουαλικά θέματα να υπακούει σε αυτούς τους αυστηρούς κανόνες της ζωής που έβαλε για τον εαυτό του και για το μελλοντικό κράτος. Αλλά γιατί δεν προσπάθησε να αποκτήσει κοινωνικούς δεσμούς και, παρά τις αδυσώπητες σκληρές αρχές του, να αποκτήσει νέες ιδέες σε ένα σοβαρό, πνευματικό, κοινωνικά και πολιτικά ανοιχτόμυαλο περιβάλλον και να βγει από την απομόνωσή του; Γιατί έμενε πάντα ο μοναχικός, που απέφευγε οποιαδήποτε επαφή με τους ανθρώπους, αφού συμμετείχε σε όλα τα ανθρώπινα γεγονότα με παθιασμένη καρδιά; Πόσο εύκολο θα ήταν για αυτόν, με τα σαφώς ανεπτυγμένα ταλέντα του, να αποκτήσει έναν χώρο σε αυτούς τους κοινωνικούς κύκλους στη Βιέννη, οι οποίοι κρατούσαν τον εαυτό τους μακριά από τη γενική παρακμή, από την οποία όχι μόνο θα είχε αποκτήσει νέα διορατικότητα και φώτιση, αλλά θα είχε κάνει και μια αλλαγή στην μοναχική ζωή του. Υπήρχαν πολλοί περισσότεροι αξιοπρεπείς άνθρωποι στη Βιέννη από το άλλο είδος, αν και ήταν λιγότερο αποδεδειγμένοι. Έτσι δεν είχε κανένα λόγο να αποστασιοποιηθεί από τους ανθρώπους για ηθικούς λόγους. Στην πραγματικότητα, δεν ήταν η αλαζονεία που τον απέτρεπε. Αντίθετα, ήταν η φτώχεια του, και η επακόλουθη ευαισθησία, που τον έκαναν να ζει μόνος του. Εκτός αυτού πίστευε ότι υποβίβαζε τον εαυτό του αν πήγαινε σε μια κοινωνική συγκέντρωση ή σε οποιοδήποτε είδος περισπασμού. Είχε πολύ μεγάλη γνώμη για τον εαυτό του για ένα επιφανειακό φλερτ ή για μια απλή φυσική σχέση με ένα κορίτσι. Για το θέμα αυτό, ποτέ δεν θα μου επέτρεπε να εντρυφήσω σε τέτοιες υποθέσεις. Κάθε βήμα προς αυτή την κατεύθυνση θα σήμαινε αναπόφευκτα το τέλος της φιλίας μας, καθώς, πέρα από την αντιπάθεια με την οποία ο Αδόλφος έβλε-

πε τέτοιες σχέσεις, δεν θα δεχόταν το ενδιαφέρον μου για άλλους ανθρώπους. Όπως πάντα, η φιλία μας είχε την απόλυτη αποκλειστικότητα από όλα τα άλλα ενδιαφέροντα.

Μια μέρα, παρόλο που ήξερα πόσο αντιτασσόταν ο Αδόλφος σε όλες τις κοινωνικές δραστηριότητες, έκανα μια προσπάθεια προς αυτήν την κατεύθυνση. Η ευκαιρία που παρουσιάστηκε μου φάνηκε πολύ καλή για να τη χάσω.

Μερικές φορές οι λάτρεις της μουσικής ερχόντουσαν στη γραμματεία του Ωδείου αναζητώντας φοιτητές μουσικής για να λάβουν μέρος σε ένα βράδυ μουσικής δωματίου στο σπίτι τους. Αυτή η συμμετοχή όχι μόνο προσέφερε ένα πολύ επιθυμητό επιπλέον εισόδημα – συνήθως δεχόμασταν αμοιβή πέντε κορωνών, συν ένα λιτό δείπνο – αλλά έφερνε και κάποια κοινωνική αίγλη στη φτωχή φοιτητική μου ζωή. Σαν καλός βιολιστής, ήμουν πολύ περιζήτητος, και με αυτό γνώρισα την οικογένεια ενός πλούσιου ιδιοκτήτη εργοστασίου στην Χάιλινγκενστεντερ-στρασσε, (Heiligenstädterstrasse), Δρ. Γιάουντα. Ήταν για ένα κύκλο ανθρώπων με βαθιά εκτίμηση της τέχνης, πολύ καλλιεργημένου γούστου, μια πραγματικά πνευματική ομάδα του είδους που άνθιζε μόνο στη Βιέννη, που παραδοσιακά εμπλούτιζε την καλλιτεχνική ζωή της πόλης. Όταν προέκυψε η ευκαιρία, το ανέφερα τον φίλο μου και μου ζητήθηκε να πάρω μαζί μου την επόμενη φορά. Αυτός ήταν ο στόχος μου και τώρα ήμουν πολύ χαρούμενος γι’ αυτό.

Ο Αδόλφος πράγματι ήρθε μαζί μου και διασκέδαζε πολύ. Ήταν ιδιαίτερα εντυπωσιασμένος με τη βιβλιοθήκη που είχε δημιουργήσει ο γιατρός Γιάουντα και για τον Αδόλφο ήταν ένα βασικό κριτήριο για την αξιολόγηση των ανθρώπων που είχαν συγκεντρωθεί. Αυτό που τον ενοχλούσε λιγότερο, ωστόσο, ήταν ότι καθ’ όλη τη διάρκεια του απογεύματος έπρεπε να παραμένει σιωπηλός ακροατής, αν και αυτός είχε επιλέξει αυτόν τον ρόλο. Στο δρόμο για το σπίτι, μου είπε ότι είχε περάσει αρκετά καλά με αυτούς τους ανθρώπους, αλλά καθώς δεν ήταν μουσικός δεν είχε καταφέρει να συμμετάσχει στη συζήτηση. Παρ’ όλα αυτά, ήρθε μαζί μου στις μουσικές βραδιές σε ένα ή δύο άλλα σπίτια,

αν και τον ενοχλούσε μόνο το ακατάλληλο ντύσιμό του.

Μέσα σε αυτή τη διεφθαρμένη πόλη της Βιέννης, ο φίλος μου περιβαλλόταν από έναν τοίχο ασφαλών, ακλόνητων αρχών που του επέτρεψαν να οικοδομήσει τη ζωή του με πλήρη εσωτερική ελευθερία, ανεξάρτητα από το απειλητικό περιβάλλον. Φοβόταν, όπως μου έλεγε συχνά, τη μόλυνση. Σήμερα καταλαβαίνω ότι με αυτό εννοούσε όχι μόνο μια αφροδίσια αλλά μια πολύ πιο γενική μόλυνση, δηλαδή τον κίνδυνο να παγιδευτεί στις επικρατούσες συνθήκες και τελικά να συρθεί στη δίνη της διαφθοράς. Είναι κατανοητό ότι κανείς δεν τον καταλάβαινε, ότι τον θεωρούσαν εκκεντρικό και ότι οι λίγοι που έρχονταν σε επαφή μαζί του τον έλεγαν θρασύ και υπερόπτη. Αλλά ακολούθησε το δρόμο του, χωρίς να επηρεαστεί από ό, τι συνέβαινε γύρω του, αλλά και ανεπηρέαστος από μια πραγματικά μεγάλη αγάπη που θα τον απορροφούσε. Παρέμεινε μοναχικός και φρουρός – μια περίεργη αντίφαση – της αυστηρής μοναστικής ασκητικότητας της ιερής «Φλόγας της Ζωής

ΣΤΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ

Η εικόνα του παιδικού μου φίλου, όπως την έχω σκιαγραφήσει μέχρι τώρα, θα ήταν ατελής εάν δεν συμπληρωνόταν και δεν ολοκληρωνόταν από την εκπροσώπηση του τεράστιου ενδιαφέροντός του για πολιτικά πράγματα. Το γεγονός ότι αυτή η παρουσίαση δίνεται μόνο στο τέλος αυτού του βιβλίου και ότι παρά τις προσπάθειές μου μπορεί να παραμείνει ανεπαρκής δεν οφείλεται στην έλλειψη της γνώσης μου, αλλά στο γεγονός ότι αποτίω φόρο τιμής στις καλλιτεχνικές κλίσεις και ότι η πολιτική δεν σήμαινε τίποτα για μένα.

Ακόμα περισσότερο από ό, τι στο Λιντς, ένιωθα σαν εκκολαπτόμενος καλλιτέχνης στο Ωδείο της Βιέννης, για το οποίο οι επιτυχίες μου, μου έδωσαν κάποιο λόγο και δεν ήθελα να έχω καμία σχέση με την πολιτική. Η εξέλιξη του φίλου μου όμως ήταν ακριβώς προς την αντίθετη κατεύθυνση. Ενώ στο Λιντς το ενδιαφέρον του για την τέχνη είχε ξεπεράσει πολύ το ενδιαφέρον της πολιτικής, στη Βιέννη, το κέντρο της πολιτικής ζωής της αυτοκρατορίας του Δούναβη, η πολιτική απέκτησε προτεραιότητα γι’ αυτόν και σταδιακά απορρόφησε όλα τα άλλα ενδιαφέροντά του. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτή η αντίθετη εξέλιξη, η οποία με έκανε όλο και περισσότερο ακατάλληλο σαν συνομιλητή, ήταν ένας από τους λόγους που τον ώθησαν ξαφνικά να διακόψει τη φιλία του μαζί μου.

Άρχισα να καταλαβαίνω πώς σχεδόν κάθε πρόβλημα που αντιμετώπιζε τον οδήγησε τελικά στον πολιτικό χώρο, όσο μικρή και αν ήταν η πραγματική σχέση με την πολιτική. Ο πρωτότυπος τρόπος του να εξετάζει τα φαινόμενα που τον περιέβαλαν μέσα από τα μάτια ενός καλλιτέχνη και ενός ωραιολάτρη, μετατράπηκε όλο και περισσότερο σε συνήθεια να τα βλέπει από την άποψη ενός πολιτικού. Ο ίδιος έγραψε για αυτή τη σημαντική αλλαγή στην ύπαρξή του:

«Κατά τη διάρκεια αυτής της πικρής πάλης μεταξύ της πνευματικής καλλιέργειας και ψυχρής λογικής, τα οπτικά μαθη-

ματα στους βιεννέζικους δρόμους μου παρείχαν ανεκτίμητες υπηρεσίες. Ήρθε ο καιρός που δεν περπατούσα πλέον τυφλός μέσα σε αυτή την εξαίσια πόλη όπως στις πρώτες μέρες, αλλά κοιτούσα και τους ανθρώπους με ανοιχτά μάτια εκτός από τα κτίρια.»

Οι άνθρωποι τον ενδιέφεραν τόσο πολύ που άρχισε να προσαρμόζει τα επαγγελματικά του σχέδια, που ήθελε να γίνει αρχιτέκτονας, στην πολιτική. Αν ήθελε πραγματικά να χτίσει όλα εκείνα που ήταν έτοιμα στο μυαλό του και αυτά που ήταν στα σχέδια, ένα νέο Λιντς διακοσμημένο με εντυπωσιακά οικοδομήματα όπως μια γέφυρα πάνω από το Δούναβη, το δημαρχείο, την Αίθουσα μουσικής, τα υπόγεια σιδηροδρομικά συστήματα, τους ανισόπεδους κόμβους και τη γέφυρα του δόγη πάνω από τις απότομες όχθες του Δούναβη, μια Βιέννη, της οποίας οι σκοτεινές παραγκουπόλεις έπρεπε να αντικατασταθούν από τεράστιες κατοικημένες περιοχές, έπρεπε πρώτα μια επαναστατική καταιγίδα να θέσει τέρμα στις υπάρχουσες πολιτικές συνθήκες που είχαν γίνει αφόρητες και να ανοίξει τη δυνατότητα δημιουργικής εργασίας σε μια φιλόδοξη κλίμακα. Όποιες σκέψεις και ιδέες συλλάμβανε, ακόμη και καλλιτεχνικές ιδέες όπως αυτή της «ταξιδιωτικής ορχήστρας», με συνεπή προσέγγιση, τελικά θα οδηγούσε στις γενικές πολιτικές του απόψεις. Έψαχνε ενστικτωδώς ένα σημείο όπου μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ο μοχλός για να μετακινήσει το τεράστιο φορτίο που τον καταπίεζε και να το φέρει στην επιθυμητή και ελεγχόμενη κατεύθυνση της πληθώρας των εργασιών και των προβλημάτων που τον απασχολούσαν. Μέχρι την ηλικία των δεκαεπτά χρονών πίστευε ότι είχε βρει αυτό το σημείο εκκίνησης στην τέχνη και ότι σαν σημαντικός ζωγράφος, ποιητής και αρχιτέκτονας μπορούσε να πετύχει σπουδαία πράγματα. Αλλά μπορεί τότε να συνειδητοποίησε, ότι το καλλιτεχνικό του ταλέντο δεν ήταν αρκετό για αυτό, επειδή ακόμη και η πιο ένθερμη θέληση δεν μπορεί να αντικαταστήσει την έλλειψη ταλέντου. Ίσως, ακόμη και τότε, να του φάνηκε ότι η τέχνη απαιτούσε μια πολύ μεγάλη και επίπονη πορεία για την

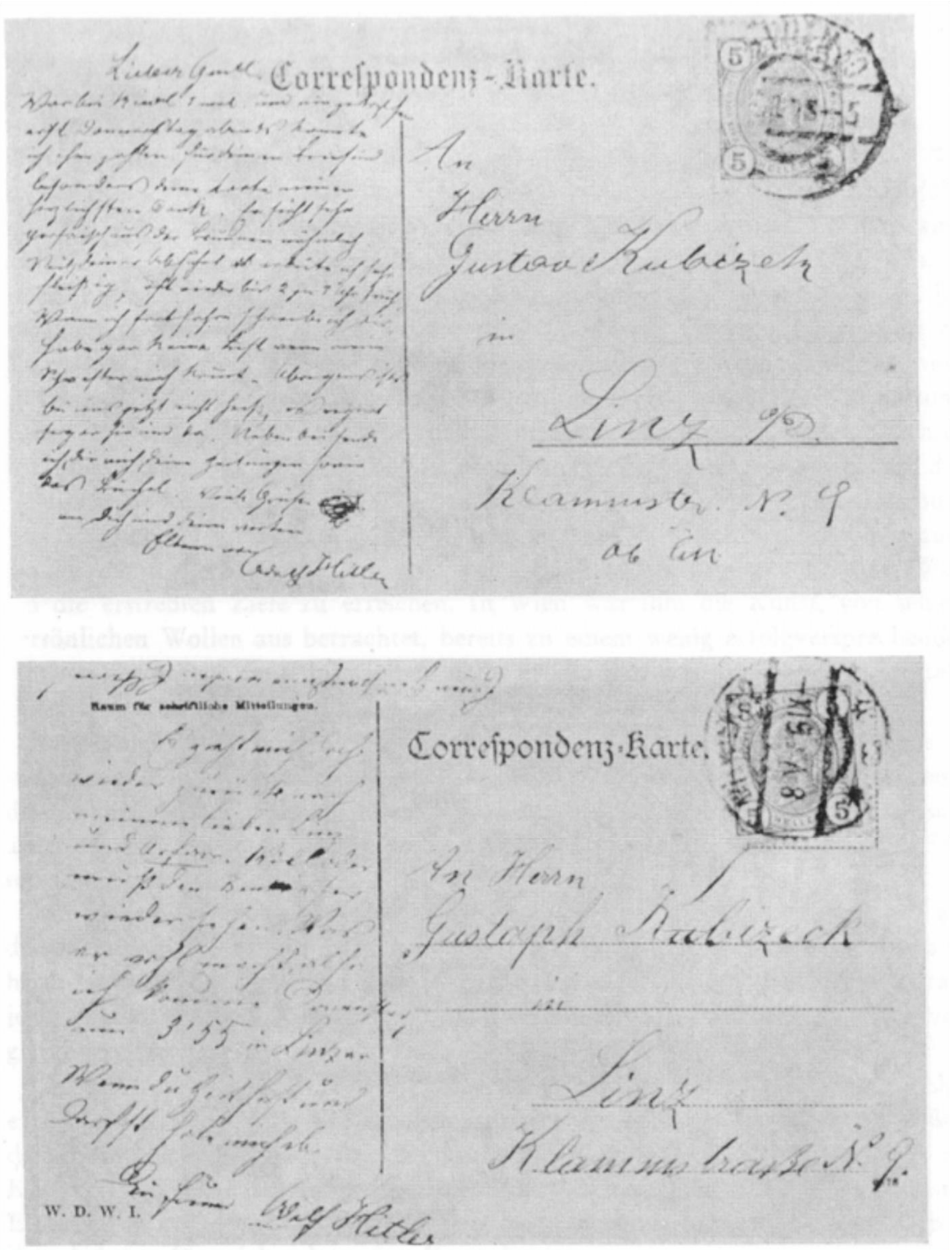

Κι άλλοι χαιρετισμοί από τη Βιέννη. Το όνομα «Μπένκιζερ» στην παρακάτω κάρτα αντιπροσωπεύει το ψευδώνυμο που συμφωνήθηκε μεταξύ των δύο φίλων για την αγαπημένη της παιδικής ηλικίας του Αδόλφου, τη Στέφανι. Μ΄ αυτό έλεγε: «Θα πρέπει να ξαναδείς τη Στέφανι»

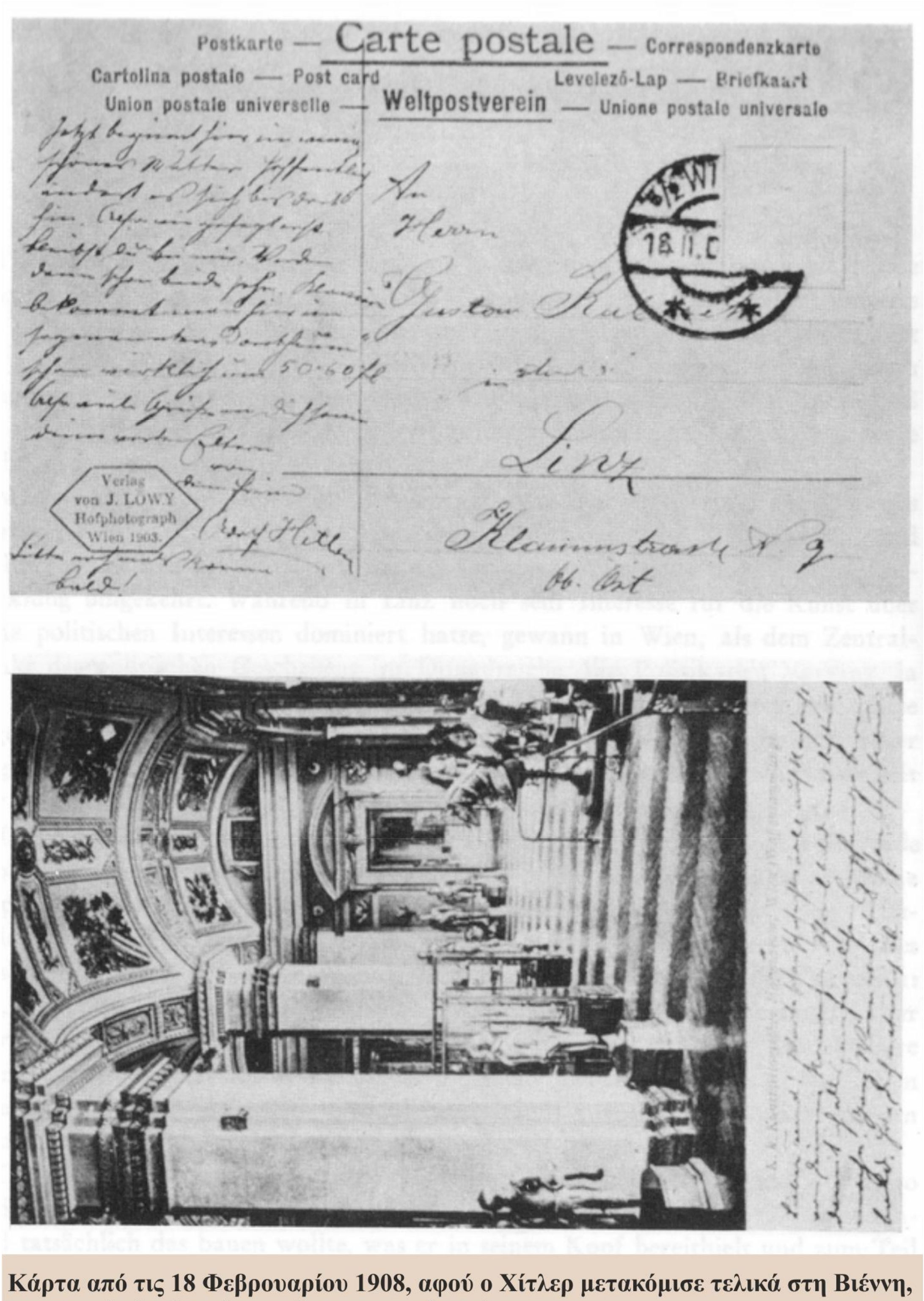

Κάρτα από τις 18 Φεβρουαρίου 1908, αφού ο Χίτλερ μετακόμισε τελικά στη Βιέννη, στην οποία ζητά από τον φίλο του να πάει σύντομα.

επίτευξη των επιθυμητών του στόχων. Στη Βιέννη, από την άποψη της προσωπικής του θέλησης, η τέχνη είχε ήδη γίνει γι' αυτόν μια όχι πολλά υποσχόμενη κατεύθυνση, διότι εν τω μεταξύ είχε ανακαλύψει το κατάλληλο σημείο εκκίνησης για αυτόν: την πολιτική.

Η πολιτική κατελάμβανε μια όλο και πιο σημαντική θέση στην κλίμακα των αξιών του. Ακόμα και τα πιο δύσκολα προβλήματα, τα οποία δεν μπορούσαν να επιλυθούν από μόνα τους, γινόντουσαν εύκολα όταν μεταφερόντουσαν στο πολιτικό επίπεδο. Σε αυτό το επίπεδο είχαν συσσωρευτεί όλες οι αποφάσεις.

Με την ίδια συνέπεια με την οποία αντιμετώπιζε όλα τα γεγονότα, που τον κρατούσαν απασχολημένο φτάνοντας στη ρίζα και μέχρι το κρίσιμο σημείο των γεγονότων, είχε ανακαλύψει αυτό το σημείο στη μέση της θορυβώδους, πολιτικής δραστηριότητας της πρωτεύουσας, όπου συλλέγονταν όπως με ένα μεγεθυντικό φακό, και ενώνονταν μεταξύ τους οι αποκλίνουσες ακτίνες της πολιτικής: το Κοινοβούλιο.

«Έλα μαζί μου, Γκούστλ,» είπε πάλι μια μέρα. Τον ρώτησα που ήθελε να πάει, έπρεπε να παρακολουθήσω τις διαλέξεις μου στο Πανεπιστήμιο και έπρεπε να εξασκηθώ για τις εξετάσεις μου στο πιάνο. Αλλά οι αντιρρήσεις μου δεν του έκαναν την παραμικρή εντύπωση. Είπε ότι κανένα από αυτά δεν ήταν τόσο σημαντικό όσο αυτό που σκόπευε να κάνει, είχε ήδη προμηθευτεί ένα εισιτήριο για μένα.

Αναρωτήθηκα τι θα μπορούσε να είναι. Ίσως μια συναυλία οργάνων, ή μήπως μια ξενάγηση στη γκαλερί εικόνων του κρατικού μουσείου;

Αλλά οι διαλέξεις μου και οι εξετάσεις μου; Θα ήταν πολύ άσχημο για μένα αν αποτύγχανα.

«Έλα τώρα, βιάσου!» φώναξε θυμωμένος ο Αδόλφος. Ήξερα αυτή την έκφραση στο πρόσωπό του, η οποία δεν ανεχόταν καμία αντιλογία. Εκτός αυτού, έπρεπε να είναι κάτι ιδιαίτερο, γιατί ήταν ασυνήθιστο για τον Αδόλφο να σηκωθεί τόσο νωρίς καθώς ήταν 08:30 το πρωί.

Έτσι υποχώρησα και πήγα μαζί του στη Ρίνγκστρασσε. Στις εννέα η ώρα ακριβώς στρίψαμε στη Στάντιονγκασσε και σταματήσαμε μπροστά από μια μικρή πλαϊνή είσοδο, όπου είχαν συγκεντρωθεί μερικοί ασήμαντοι άνθρωποι, χασομέρηδες προφανώς. Τελικά, είδα το φως της ημέρας.

«Στο κοινοβούλιο;» ρώτησα νευρικά, «τι να κάνω εκεί;»

Θυμήθηκα ότι ο Αδόλφος είχε αναφέρει περιστασιακά τις επισκέψεις του στο Κοινοβούλιο. Αλλά προσωπικά θεωρούσα ότι ήταν σπατάλη χρόνου. Αλλά πριν μπορέσω να πω άλλη λέξη, έβαλε το εισιτήριο εισόδου στο χέρι μου, η πόρτα άνοιξε και κατευθυνθήκαμε στο θεωρείο των ξένων.

Από εκεί είχε μια πολύ καλή θέα του επιβλητικού ημικυκλίου της μεγάλης αίθουσας συνεδριάσεων. Ο χώρος με την κλασική του ομορφιά και την αρμονία μου φάνηκε ότι θα παρείχε ένα κατάλληλο υπόβαθρο για κάθε καλλιτεχνική παράσταση. Θα μπορούσα να φανταστώ μια συναυλία, μια χορωδία τραγουδώντας ύμνους, ή ακόμα και με μερικές προσαρμογές την παράσταση μιας όπερας.

Ο Αδόλφος προσπάθησε να εξηγήσει τις απλές διαδικασίες σε μένα, τον ανίδεο. «Ο άνδρας που κάθεται εκεί, που φαίνεται μάλλον ανήμπορος, και χτυπάει το κουδούνι κάθε τόσο και τον οποίο δεν προσέχει κανείς, είναι ο Πρόεδρος. Οι αξιότιμοι κύριοι στα ανυψωμένα καθίσματα είναι οι Υπουργοί. Μπροστά τους, σκυμμένοι, είναι οι στενογράφοι του κοινοβουλίου, οι μόνοι που εργάζονται σε αυτό το κτίριο. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο μου αρέσουν μάλλον, αν και μπορώ να σε διαβεβαιώσω ότι αυτοί οι εργατικοί άνδρες δεν έχουν καμία απολύτως σημασία. Στις απέναντι έδρες θα έπρεπε να κάθονται όλοι οι βουλευτές του βασιλείου και των επαρχιών που εκπροσωπούν στο Αυστριακό κοινοβούλιο. Αλλά οι περισσότεροι από αυτούς κάνουν βόλτες στο προθάλαμο».

Ο φίλος μου συνέχισε να μου περιγράφει τη διαδικασία. Ένα μέλος του κοινοβουλίου μόλις είχε καταθέσει μια πρόταση και τώρα μιλούσε για την υποστήριξή της. Το γεγονός ότι σχεδόν όλοι οι άλλοι βουλευτές είχαν φύγει από την αίθουσα στο μετα-

ξύ δείχνει ότι δεν ενδιαφέρονται για την πρόταση. Αλλά σύντομα ο πρόεδρος θα ζητήσει μια συζήτηση και τα πράγματα θα ζωντανέψουν.

Πρέπει να πω ότι ο Αδόλφος γνώριζε πολύ καλά την κοινοβουλευτική διαδικασία. Είχε ακόμη μια ημερήσια διάταξη μπροστά του. Όλα έγιναν ακριβώς όπως είχε πει πριν.

Μόλις, για να το θέσω με μουσικούς όρους, είχε τελειώσει η σόλο παράσταση του αξιότιμου βουλευτή, ξεκίνησε αμέσως η ορχήστρα. Οι βουλευτές έρρευσαν πίσω στην αίθουσα και όλοι άρχισαν να φωνάζουν μαζί, διακόπτοντας ο ένας τον άλλον άσεμνα στη διαδικασία. Ο Πρόεδρος χτυπούσε το κουδούνι του.

Οι βουλευτές απάντησαν ανυψώνοντας τα καπάκια των τραπεζιών τους και χτυπώντας τα ξανά. Κάποιοι σφύριζαν και έβριζαν, φωνάζοντας στα Γερμανικά, στα Τσέχικα, στα Ιταλικά, στα Πολωνικά και ένας Θεός ξέρει ποια άλλη γλώσσα γέμιζε τον αέρα.

Κοίταξα τον Αδόλφο. Δεν ήταν αυτή η κατάλληλη στιγμή για να φύγει; Αλλά τι έπαθε ο φίλος μου; Είχε σηκωθεί όρθιος, τα χέρια του σφιγμένα σε γροθιές, το πρόσωπό του καιγόταν από ενθουσιασμό. Προτίμησα να παραμείνω ήσυχος στο κάθισμά μου, αν και δεν είχα ιδέα για ποιο πράγμα γινόταν η οχλαγωγία.

Το Κοινοβούλιο συνέχισε να προσελκύει όλο και περισσότερο τον φίλο μου, ενώ προσπαθούσα να ξεφύγω από αυτό. Κάποτε, όταν ο Αδόλφος με είχε παροτρύνει να πάω μαζί του – θα διακινδύνευα το τέλος της φιλίας μας εάν είχα αρνηθεί – ένας Τσέχος βουλευτής έδινε για ώρες μια ομιλία κωλυσιεργίας. Ο Αδόλφος μου εξήγησε ότι αυτή ήταν μια ομιλία που έγινε μόνο για να γεμίσει το χρόνο και να εμποδίσει κάποιο άλλο μέλος να μιλήσει. Δεν είχε σημασία τι είχε πει ο Τσέχος, θα μπορούσε να συνεχίζει ακόμη να επαναλαμβάνει τα λόγια του, αλλά σε καμία περίπτωση δεν έπρεπε να σταματήσει. Μου φάνηκε πραγματικά ότι αυτός ο άντρας επαναλάμβανε από την αρχή έως το τέλος τις ίδιες λέξεις. Φυσικά, δεν κατάλαβα ούτε μια λέξη του Τσέχου, ούτε και ο Αδόλφος, και ήμουν πραγματικά νευριασμένος επειδή έχανα το χρόνο μου.

«Δεν σε πειράζει αν φύγω τώρα;» είπα στον Αδόλφο.

Τότε απάντησε οργισμένα: «Τι, τώρα, στη μέση της συνεδρίασης;»

«Μα δεν καταλαβαίνω ούτε λέξη απ' όσα λέει αυτός ο άνδρας.»

«Δεν χρειάζεται να καταλάβεις. Αυτό είναι η «πολιτική κωλυσιεργία». Στο έχω ήδη εξηγήσει.»

«Άρα λοιπόν μπορώ να φύγω, τότε.»

«Στάσου!» φώναξε οργισμένος ο Αδόλφος και με τράβηξε πίσω στο κάθισμα απ' την ουρά του παλτού μου.

Έμεινα λοιπόν στο όνομα του Θεού και άφησα τον γενναίο Τσέχο, που ήταν ήδη αρκετά εξαντλημένος, να συνεχίσει να μιλά. Ποτέ δεν ήμουν τόσο έκπληκτος για τον Αδόλφο όσο τότε. Ήταν τόσο πολύ έξυπνος και σίγουρα είχε την συναίσθηση και δεν μπορούσα να καταλάβω πώς ήταν ικανός να κάθεται εκεί, σε υπερένταση, και να ακούει κάθε λέξη μιας ομιλίας που, άλλωστε, δεν καταλάβαινε. Αλλά, σκέφτηκα, ίσως το σφάλμα να ήταν δικό μου και μάλλον δεν κατάλαβα ποια ήταν η ουσία της πολιτικής.

Εκείνη την εποχή συχνά αναρωτιόμουν γιατί ο Αδόλφος με υποχρέωνε να πηγαίνω μαζί του στο Κοινοβούλιο. Δεν μπορούσα να λύσω αυτό το αίνιγμα μέχρι που μια μέρα συνειδητοποίησα ότι ο Αδόλφος χρειαζόταν έναν συνεργάτη με τον οποίο θα μπορούσε να συζητήσει τις εντυπώσεις του. Σε τέτοιες μέρες περίμενε με ανυπομονησία να γυρίσω σπίτι το βράδυ. Μόλις άνοιγα την πόρτα, άρχιζε: «Πού ήσουν τόση ώρα;» Και πριν προλάβω να βάλω στο στόμα μου μια μπουκιά, ξανάλεγε, «Πότε θα πας για ύπνο;»

Αυτή η ερώτηση είχε ιδιαίτερη σημασία. Καθώς το δωμάτιό μας ήταν πολύ μικρό, ο Αδόλφος μπορούσε να περπατήσει πάνω-κάτω μόνο όταν ήμουν μαζεμένος στο σκαμνί πίσω από το μεγάλο πιάνο ή εάν πήγαινα στο κρεβάτι και έτσι ήθελε να κάνει χώρο για όσα είχε να μου πει.

Μόλις έπεσα στο κρεβάτι, άρχισε να βαδίζει πάνω-κάτω, μακρηγορώντας. Μόνο από τον ενθουσιασμένο τόνο της φωνής

του, θα μπορούσα να πω πόσο τον πίεζαν οι σκέψεις του. Απλά έπρεπε να έχει μια διέξοδο για να αντέξει την τεράστια ένταση.

Αυτό που τον συγκινούσε τόσο πολύ!

Βασικά ήταν πάντα το ίδιο: η αγάπη του για το γερμανισμό, που ξεπερνούσε κάθε μέτρο. Με πραγματικό ζήλο είχε προσκολληθεί στην ιστορικότητα του έθνους. Πάνω από την αγάπη για οτιδήποτε γερμανικό δεν έβαζε τίποτα στη γη.

Αυτός ο γερμανισμός όμως βρισκόταν σε έναν δύσκολο, πικρό αγώνα για την εθνική του ύπαρξη στο έδαφος της μοναρχίας του Δούναβη. Αργότερα έγραψε για αυτό:

«Δεν είχαν καταλάβει, ότι εάν ο Γερμανός στην Αυστρία δεν ήταν πραγματικά από το καλύτερο αίμα, δεν θα μπορούσε ποτέ να είχε τη δύναμη να αφήσει τη σφραγίδα του σε ένα κράτος 52 εκατομμυρίων, και μάλιστα ειδικά στη Γερμανία να μπορούσε να προκύψει η εσφαλμένη άποψη ότι η Αυστρία ήταν γερμανικό κράτος. Μια ανοησία με τις πιο σοβαρές συνέπειες, αλλά μια λαμπρή μαρτυρία για τις δεκάδες εκατομμυρίων Γερμανών της Αυστρίας.»

Και επιπλέον λέει:

«Τα βάρη που επιβάρυναν το γερμανικό λαό ήταν τεράστια, εξωφρενικές οι θυσίες του σε φόρους και σε αίμα και όμως οποιοσδήποτε δεν ήταν αρκετά τυφλός έπρεπε να γνωρίζει ότι όλα αυτά θα ήταν μάταια. Αυτό που μας πλήγωνε περισσότερο ήταν το γεγονός ότι ολόκληρο αυτό το σύστημα καλυπτόταν ηθικά από τη συμμαχία με τη Γερμανία, με την οποία η αργή εκρίζωση του γερμανισμού στην παλιά μοναρχία φαινόταν κατά κάποιον τρόπο επικυρωμένη από την ίδια τη Γερμανία.»

Αλλά από πού έπρεπε να βοηθηθεί, αν όχι από τη Γερμανία; Ο αυτοκράτορας δεν μπορούσε να οδηγήσει τον αγώνα όλων ενάντια σε όλους. Ο διάδοχος του θρόνου, ο Φραγκίσκος Φερδινάνδος, στον οποίο στρέφονταν πολλές ελπίδες, παντρεύτηκε μια κόμισσα της Τσεχίας, την κόμισσα του οίκου Σότεκ, και σχεδίαζε την ίδρυση ενός ισχυρού σλαβικού μπλοκ με καθολικό χαρακτήρα. Ο αυστριακός γερμανισμός είχε αφεθεί στην τύχη του και αγωνιζόταν σκληρά για τα δικαιώματά του.

Ο Αδόλφος έλαβε μέρος σε αυτόν τον παθιασμένο αγώνα με μια καρδιά που ξεχείλιζε από ενθουσιασμό. Το γεγονός ότι η πολιτική κατάσταση φαινόταν τόσο απελπιστική και χωρίς διέξοδο για τους Γερμανούς ώθησε τον ζήλο του στο ανώτερο επίπεδο και τον έκανε να μισεί την αυτοκρατορική οικογένεια.

Έτσι, βρισκόμουν εκεί στο κρεβάτι, ενώ ο Αδόλφος, όπως συνήθιζε, διασκέλιζε πάνω-κάτω φωνάζοντας τόσο παθιασμένα σαν να μην ήμουν ο φτωχός, ασήμαντος φοιτητής της μουσικής αλλά η πολιτική εξουσία που θα μπορούσε να αποφασίσει για την ύπαρξη ή την ανυπαρξία του Γερμανικού λαού.

Μια άλλη νυχτερινή συνομιλία που δεν θα ξεχάσω ποτέ. Ο Αδόλφος είχε μιλήσει με μια σχεδόν εκστατική αφοσίωση. Τότε όμως περιέγραψε τα βάσανα που περνούσε αυτός ο λαός, την καταστροφή που βρισκόταν στις πύλες, το μέλλον που παρέμενε γεμάτο απειλές και κινδύνους. Συγκρατήθηκε για να μην βάλει τα κλάματα.

Αλλά μετά από αυτές τις πικρές λέξεις, επέστρεψε στις ελπιδοφόρες σκέψεις του. Και πάλι οικοδόμησε το Ράιχ όλων των Γερμανών, στο οποίο τα «Φιλοξενούμενα Έθνη», όπως ονόμαζε τους άλλους λαούς της μοναρχίας, τους έβαζε στη θέση τους.

Όταν αυτές οι αναφορές του γινόντουσαν υπερβολικά χρονοβόρες, μερικές φορές με έπαιρνε ο ύπνος. Μόλις το ανακάλυπτε, με σκουντούσε να ξυπνήσω και μου φώναζε μήπως και δεν με ενδιέφεραν πια τα λόγια του; Τότε μπορούσα να συνεχίζω να κοιμάμαι, όπως όλοι όσοι δεν είχαν εθνική συνείδηση. Έτσι σηκώθηκα και έκανα μια προσπάθεια να κρατήσω τα μάτια μου ανοιχτά.

Αργότερα ο Αδόλφος ανέπτυξε μια κάπως πιο φιλική μέθοδο για τέτοιες νυχτερινές συνομιλίες. Αντί να χάνει τον καιρό του σε ουτοπίες, έθετε ερωτήματα που θεωρούσε ότι θα ήταν πιο ενδιαφέροντα για μένα. Κάποτε, λοιπόν, εναντιώθηκε στις οργανώσεις αποταμιεύσεων που είχαν σχηματιστεί σε πολλά μικρά πανδοχεία στις περιοχές της εργατικής τάξης. Κάθε μέλος πλήρωνε ένα εβδομαδιαίο ποσό και λάμβανε την αποταμίευσή

του τα Χριστούγεννα. Ο ταμίας ήταν συνήθως ο ξενοδόχος. Ο Αδόλφος επέκρινε αυτές τις οργανώσεις, επειδή τα χρήματα που ο εργαζόμενος ξόδευε σε αυτά τα «ταμιευτήρια» ήταν μεγαλύτερα από το ποσό που λάμβανε, έτσι στην πραγματικότητα ο μόνος που μπορούσε να επωφεληθεί ήταν το δημόσιο. Μια άλλη φορά που μου περιέγραψε με ζωντανά χρώματα αυτό που φαντάζονταν το πως θα ήταν οι φοιτητικοί ξενώνες στο «Ιδανικό του κράτος». Φωτεινά, ηλιόλουστα υπνοδωμάτια, κοινόχρηστοι χώροι για μελέτη, αίθουσα μουσικής και σαλόνι για γενική χρήση, απλό αλλά θρεπτικό φαγητό, δωρεάν εισιτήρια για συναυλίες, όπερες και εκθέσεις τέχνης και δωρεάν μεταφορά στο εν λόγω σχολείο.

Όπως ακριβώς τα τυχαία πράγματα συχνά αποτυπώνονται στη μνήμη, θυμάμαι επίσης μια νυχτερινή συνομιλία στην οποία κάναμε συζήτηση για το αεροπλάνο των αδελφών Ράιτ. Σε ένα άρθρο της εφημερίδας που μου διάβαζε ο Αδόλφος, ειπώθηκε ότι αυτοί οι παγκοσμίου φήμης πρωτοπόροι της αεροπορίας είχαν τοποθετήσει ένα μικρό, σχετικά ελαφρύ πυροβόλο όπλο στα αεροσκάφη τους για να δοκιμάσουν το αποτέλεσμα με το οποίο θα μπορούσε κανείς να πυροβολήσει από τον αέρα. Ο Αδόλφος, ο οποίος ήταν έντονα ειρηνιστής, ήταν αγανακτισμένος για αυτό. Μόλις γίνει μια νέα εφεύρεση, είπε, τίθεται αμέσως στην υπηρεσία του πολέμου. Εκείνη την εποχή ήταν ένας σκληρός αντίπαλος του πολέμου. Ποιος θέλει πόλεμο; ρώτησε. Σίγουρα όχι ο «απλός άνθρωπος» – μακριά από αυτό. Οι πόλεμοι οργανώνονται από εστεμμένους και μη εστεμμένους ηγέτες, οι οποίοι με τη σειρά τους κατευθύνονται και οδηγούνται από τις βιομηχανίες των όπλων τους. Ενώ αυτοί οι κύριοι κερδίζουν γιγαντιαία ποσά και παραμένουν μακριά από τη γραμμή του πυρός, ο «απλός άνθρωπος» πρέπει να διακινδυνεύσει τη ζωή του χωρίς να γνωρίζει για ποιο σκοπό.

Σε γενικές γραμμές, ο «απλός άνθρωπος», ο «φτωχός, προδομένος λαός», έπαιζαν κυρίαρχο ρόλο στις σκέψεις του. Μια μέρα είδαμε μια διαδήλωση των εργατών στη Ρίνγκστρασσε. Ξαφνικά η εικόνα του δρόμου άλλαξε. Τα κατα-

στήματα κατέβασαν ρολά. Το τραμ σταμάτησε. Αστυνομικοί πεζοί και έφιπποι, έσπευσαν να συναντήσουν τους διαδηλωτές. Ήμασταν στριμωγμένοι ανάμεσα στους θεατές κοντά στο κοινοβούλιο και είχαμε καλή θέα της συναρπαστικής σκηνής. Η εντύπωση έχει κολλήσει στο μυαλό μου. Αυτή είναι η ατμόσφαιρα, σκέφτηκα με την καρδιά μου να χτυπάει δυνατά, που ο Αδόλφος αποκαλεί «καταιγίδα της επανάστασης;» Μερικοί άνδρες περπατούσαν μπροστά από την πομπή, που έφερε ένα μεγάλο πανό πάνω στο οποίο ήταν γραμμένη μία λέξη «Πείνα!» Δεν θα μπορούσε να υπήρχε πιο συγκλονιστικό σύνθημα από αυτό, που εξέφραζε την κατάσταση των φτωχών μαζών, επειδή συχνά και ο ίδιος ο Αδόλφος είχε υποφέρει από σκληρή πείνα.

Στεκόταν εκεί δίπλα μου και απορροφούσε την εικόνα με όλες τις αισθήσεις του. Όσο ισχυρή ήταν η συμπάθειά του για αυτούς τους ανθρώπους αυτή τη στιγμή, παρέμενε μακριά και έβλεπε ολόκληρο το γεγονός, με όλες τις λεπτομέρειες, αντικειμενικά και ψυχρά, παρόμοια με τις επισκέψεις στο κοινοβούλιο, σαν να ενδιαφερόταν μόνο για τη μελέτη της κατεύθυνσης του συνόλου, την τεχνική υλοποίηση μιας τέτοιας διαδήλωσης. Παρά την αλληλεγγύη του στους «απλούς ανθρώπους», δεν σκεφτόταν ποτέ να συμμετάσχει ενεργά σε μια τέτοια εκδήλωση, η οποία, στην πραγματικότητα στρεφόταν κατά της αύξησης της τιμής της μπύρας.

Όλο και περισσότεροι άνθρωποι έφταναν. Ολόκληρη η Ρίνγκστρασσε φαινόταν να είναι γεμάτη από ενθουσιασμένους ανθρώπους. Κουβαλούσαν κόκκινες σημαίες. Αλλά ακόμη περισσότερο από τις σημαίες και τα συνθήματα, οι άθλιες, οι εξαιρετικά κακοντυμένες φιγούρες και τα πρόσωπα των περαστικών, που χαρακτηρίζονταν από πείνα και δυστυχία, απέδειξαν πόσο σοβαρή ήταν η κατάσταση.

Υπήρχαν έντονα καλέσματα και κραυγές. Οι γροθιές σφίγγονταν από θυμό. Ο πρώτος είχε φτάσει στην πλατεία μπροστά από το κοινοβούλιο και προσπαθούσε να εισβάλει στο κτίριο. Ξαφνικά οι έφιπποι αστυνομικοί που συνόδευαν την πο-

μπή τράβηξαν τα σπαθιά τους και άρχισαν να χτυπούν τους πλησιέστερους. Η απάντηση ήταν χαλάζι από πέτρες. Για μια στιγμή η κατάσταση βρισκόταν στην κόψη του ξυραφιού, αλλά τότε οι αστυνομικές ενισχύσεις κατάφεραν να διασκορπίσουν τους διαδηλωτές και διαλύσουν την πομπή.

Το θέαμα είχε κλονίσει τον Αδόλφο στην καρδιά. Αλλά μόνο όταν φτάσαμε στο σπίτι μίλησε για τα συναισθήματά του. Ναι, βρισκόταν στην πλευρά των πεινασμένων, των λιμοκτονούντων, των λιγότερο προνομιούχων. Αλλά ήταν επίσης εναντίον των ανδρών που διοργάνωναν τέτοιες διαδηλώσεις. Ποιοι ήταν οι εγκέφαλοι που στέκονταν πίσω από αυτές τις διπλά προδομένες μάζες και ποιοι τους καθοδηγούσαν σύμφωνα με τη θέλησή τους; Κανένας από αυτούς τους σκοτεινούς υποστηρικτές δεν εμφανίστηκε σε μια τέτοια πορεία των μαζών. Γιατί; Επειδή τους ταιριάζει καλύτερα να διευθύνουν τις υποθέσεις τους στην αφάνεια – επειδή δεν ήθελαν να διακινδυνεύσουν τη ζωή τους, επειδή φοβούνται τις δυνάμεις κατά των οποίων κινητοποιούν αυτές τις μάζες καθώς και τις ίδιες τις μάζες. Ποιοι καθοδηγούσαν αυτούς τους εξαθλιωμένους ανθρώπους; Όχι οι άνδρες που είχαν βιώσει τη μιζέρια του ίδιου του κοινού, αλλά οι φιλόδοξοι πολιτικοί, που λαχταρούν την εξουσία, που ήθελαν να εκμεταλλευτούν τη δυστυχία των μαζών προς όφελός τους. Ένα ξέσπασμα οργής ενάντια σε αυτούς τους πολιτικούς γύπες έφερε την πικραμένη αγόρευση του φίλου μου στο τέλος. Αυτή ήταν η διαδήλωσή του.

Ένα ερώτημα τον βασάνιζε μετά από τέτοιες εμπειρίες, αν και δεν το εξέφρασε ποτέ: πού ανήκε ο ίδιος; Κρίνοντας από τις δικές του συνθήκες διαβίωσης, την οικονομική κατάσταση στην οποία βρέθηκε και από το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ζούσε, δεν υπήρχε καμία αμφιβολία ότι ανήκε σε εκείνους που ακολουθούσαν το λάβαρο των πεινασμένων. Ζούσε σε ένα ελεεινό, πίσω δωμάτιο μολυσμένο από κοριούς, πολλές φορές δεν έτρωγε παρά ένα κομμάτι ξερού ψωμιού καθισμένος σε ένα παγκάκι στο Σόνμπρουν. Μερικοί από τους διαδηλωτές ίσως να μην ήταν ούτε τόσο άσχημα όσο αυτός. Γιατί, επομένως, δεν

έκανε πορεία με αυτούς τους άνδρες; Τι τον συγκρατούσε;

Ίσως το συναίσθημα ότι ανήκε σε μια διαφορετική κοινωνική τάξη λόγω της προέλευσής του. Ήταν γιος ενός αυστριακού δημοσίου υπαλλήλου, ανώτερου βαθμού. Όταν σκεφτόταν τον πατέρα του, τον έβλεπε σαν έναν σεβαστό τελωνειακό υπάλληλο, στον οποίο ο κόσμος έβγαζε το καπέλο του και του οποίου ο λόγος είχε βαρύνουσα σημασία στους φίλους του. Όσον αφορά τη φήμη και τη συμπεριφορά του, ο πατέρας του δεν είχε απολύτως καμία σχέση με αυτούς τους ανθρώπους στο δρόμο.

Όπως φοβόταν μήπως μολυνθεί από τη γενική ηθική και πολιτική παρακμή των ηγετικών κύκλων, φοβόταν ακόμη περισσότερο την προλεταριοποίηση. Αναμφίβολα ζούσε σαν ένας προλετάριος, αλλά σε καμία περίπτωση δεν ήθελε να γίνει προλετάριος. Ίσως αυτό που τον οδήγησε στις εντατικές σπουδές του ήταν η ενστικτώδης του αίσθηση ότι μόνο μια εκτεταμένη και εμπεριστατωμένη εκπαίδευση θα μπορούσε να τον σώσει από την πτώση στο επίπεδο των μαζών.

Στο τέλος, ωστόσο, παρέμεινε καθοριστικό για τον Αδόλφο ότι οι πολιτικές του απόψεις δεν τον έκαναν να νιώθει έλξη σε κανένα από τα κυβερνώντα κόμματα και κινήματα. Μου έλεγε συχνά ότι είναι ένα όμορφο πρόσωπο με σώμα και ψυχή. Αλλά αυτό το έλεγε μόνο μέσα στους τέσσερεις τοίχους μας. Σαν ένας φοιτητής πεινασμένος, χωρίς τα προς το ζην, δύσκολα θα εξαιρούσε τον εαυτό του από τις τάξεις των οπαδών του Γκεόργκ Ρίτερ φον Σίνερερ. Για να είναι σε θέση να αφιερωθεί πλήρως σε αυτόν τον άνθρωπο, το κίνημα του Σίνερερ θα χρειαζόταν πολύ ισχυρότερα κοινωνικά κίνητρα. Τι είχε να προσφέρει ο Σίνερερ στις πεινασμένες μάζες που διαδήλωναν στη Ρίνγκστρασσε; Τίποτα! Από την άλλη πλευρά, όμως, οι Σοσιαλδημοκράτες δεν είχαν κατανοήσει την εθνική κατάσταση έκτακτης ανάγκης στην οποία βρισκόντουσαν οι Γερμανοί της Αυστρίας. Η διεθνής μαρξιστική βάση, στην οποία είχε αναπτυχθεί αυτό το κίνημα, μπλόκαρε τις μάζες των απλών ανθρώπων – και αυτός ήταν ο λαός – από τις αποφάσεις που

ήταν εξίσου απαραίτητες για τη μοίρα του λαού σαν λύση στο κοινωνικό ζήτημα. Μεταξύ των κορυφαίων πολιτικών προσωπικοτήτων εκείνης της εποχής, ο Αδόλφος είχε εντυπωσιαστεί περισσότερο από τον δήμαρχο της Βιέννης, Κάρλ Λύεγκερ. Αλλά αυτό που τον απομάκρυνε από το κόμμα του ήταν οι δεσμοί του με τον κλήρο, ο οποίος παρενέβαινε συνεχώς στα πολιτικά ζητήματα. Έτσι, εκείνη την εποχή, ο Αδόλφος δεν έβρισκε κανένα πνευματικό σπίτι που να εκπλήρωνε τα πολιτικά του ιδανικά. Παρέμεινε στις πολιτικές του σκέψεις μοναχικός.

Παρά το γεγονός ότι λόγω του απόλυτου της ιδιοσυγκρασίας του δεν προσχώρησε σε κανένα κόμμα, δεν οργανώθηκε πουθενά, δεν συμμετείχε σε καμία ένωση – με μια μόνο εξαίρεση, στην οποία θα αναφερθώ αργότερα – έπρεπε μόνο να περπατήσεις μαζί του στον δρόμο για να βιώσεις πόσο έντονα ενδιαφερόταν για την τύχη των άλλων ανθρώπων. Η πόλη της Βιέννης του πρόσφερε εξαιρετικά μαθήματα θεμάτων από αυτή την άποψη. Για παράδειγμα, όταν περνούσαν από το σπίτι μας εργάτες από τις περιοχές του Ρούντολφσχαϊμ, του Φύνφχαους ή από το Όττακρινγκ, που γυρνούσαν σπίτι τους, ο Αδόλφος έπιανε το χέρι μου και έλεγε: «Άκουσες, Γκούστλ; Τσέχοι!» Μια άλλη φορά, πήγαμε στο Σπίνεριν αμ Κρόιτς (Spinnerin am Kreuz), επειδή ο Αδόλφος ήθελε να δει αυτό το παλιό βιεννέζικο ορόσημο. Εκεί συναντήσαμε κάποιους εργάτες στην κατασκευή τούβλων, που μιλούσαν δυνατά στα ιταλικά, με απότομες χειρονομίες. «Ορίστε, να’ τη η Γερμανική Βιέννη σου», φώναξε αγανακτισμένος.

Και αυτή ήταν μία από τις συχνά επαναλαμβανόμενες φράσεις του: «Η γερμανική Βιέννη». Αλλά ο Αδόλφος αυτή τη φράση την έλεγε με πικρό πόνο. Αυτή η Βιέννη, στην οποία έρεαν από όλες τις πλευρές οι Τσέχοι, οι Μαγυάροι, οι Κροάτες, οι Πολωνοί, οι Ιταλοί, οι Σλοβάκοι, οι Ρουθήνιοι και κυρίως οι Εβραίοι της Γαλικίας, ήταν ακόμα γερμανική πόλη; Για τον φίλο μου, οι συνθήκες στη Βιέννη έγιναν σύμβολο του αγώνα της γερμανικότητας στο κράτος των Αψβούργων. Μισούσε τη

Βαβέλ των λαών στους δρόμους της Βιέννης, αυτή την «προσωποποιημένη αιμομιξία» όπως έγραψε αργότερα. Μισούσε αυτό το κράτος, που κατέστρεφε τον γερμανισμό. Το μίσος του κατευθυνόταν στους πυλώνες που στήριζαν αυτό το κράτος: τα ανάκτορα, τον πολιτικοποιημένο κλήρο, την αριστοκρατία, τους καπιταλιστές και τους Εβραίους.

Αυτό το κράτος των Αψβούργων, θα έπρεπε να αποσυντεθεί, και όσο νωρίτερα τόσο το καλύτερο, γιατί κάθε στιγμή που αυτό το κράτος συνέχιζε να υπάρχει κόστιζε στην γερμανική εθνότητα την ισχύ, την ύπαρξη, το έδαφός τους και κυρίως τους ανθρώπους. Έβλεπε στη φανατική διαμάχη των φυλών αυτού του κράτους τα αποφασιστικά συμπτώματα της επερχόμενης κατάρρευσης του κράτους. Επισκεπτόταν το Κοινοβούλιο για να αισθανθεί, όπως έλεγε, τον παλμό του ασθενούς, του οποίου ο πρόωρος θάνατος ήταν αναμενόμενος από όλους. Ανυπομονούσε την ώρα αυτή γεμάτος αδημονία, γιατί μόνο όταν κατέρρεε το κράτος των Αψβούργων θα μπορούσε να ανοίξει ο δρόμος στα σχέδια που ονειρευόταν στις μοναχικές ώρες του.

Το συσσωρευμένο μίσος του για όλες τις δυνάμεις που καταπίεζαν την γερμανική εθνότητα επικεντρώθηκε κυρίως στους Εβραίους, οι οποίοι κατείχαν δεσπόζουσα θέση στη Βιέννη. Σύντομα το παρατήρησα αυτό, και ένα μικρό, φαινομενικά ασήμαντο περιστατικό ξεχωρίζει στη μνήμη μου.

Είχα συνειδητοποιήσει ότι η πείνα, που καθοδηγούσε το φίλο μου, δεν μπορούσε πλέον να συνεχιστεί. Ο ευκολότερος τρόπος, σκέφτηκα, θα ήταν να τον βοηθήσω να κάνει χρήση κάποιου από τα λογοτεχνικά έργα του. Ένας συνάδελφός μου στο Ωδείο εργαζόταν σαν δημοσιογράφος στην εφημερίδα «Βιεννέζικη Ημερησία» (Wiener Tagblatt) και του μίλησα για τον Αδόλφο. Ο νεαρός άνδρας κατάλαβε αμέσως την κατάστασή του και πρότεινε ο φίλος μου να προσπαθήσει πρώτα να γράψει μια λογοτεχνική συνεργασία και να την παραδώσει προσωπικά κατά τις ώρες γραφείου του στο συντακτικό γραφείο. Τότε θα μπορούσαν να μιλήσουν για τα περαιτέρω. Εκείνο το βράδυ ο

Αδόλφος έγραψε μια σύντομη ιστορία, από την οποία δυστυχώς θυμάμαι μόνο τον τίτλο. Λεγόταν: «Το επόμενο πρωί» – ένας προφητικός τίτλος γιατί το επόμενο πρωί όταν πήγαμε στη Λάνγκεγκασσε, για να μιλήσουμε με τον συνάδελφό μου, υπήρχε μια τεράστια ουρά. Μόλις ο Αδόλφος αντίκρισε τον άνδρα, χωρίς να αφήσει τη νουβέλα απ' τα χέρια του, γύρισε στην πόρτα και κατεβαίνοντας τις σκάλες μου φώναξε: «Ηλίθιε, δεν είδες ότι είναι Εβραίος;» Στην πραγματικότητα, δεν το πρόσεξα. Αλλά στο μέλλον φρόντισα να είμαι πιο προσεκτικός σε τέτοια ζητήματα.

Τα πράγματα έγιναν χειρότερα. Μια μέρα, όταν ήμουν πολύ απασχολημένος με τις προετοιμασίες για τις εξετάσεις μου, ο Αδόλφος εισέβαλε στο δωμάτιό μας γεμάτος ενθουσιασμό. Μόλις είχε έρθει από την αστυνομία, είπε, είχε γίνει ένα περιστατικό στην Μαρίαχιλφερστρασσε, που συνδεόταν με έναν Εβραίο, φυσικά. Ήταν τόσο ενθουσιασμένος που έπρεπε να περπατήσει πάνω-κάτω για λίγο προτού μου πει το περιστατικό με λίγα λόγια. Μπροστά στο πολυκατάστημα Γκέρνγκρος στεκόταν ένας «Χάντελι». Η λέξη «Χάντιλι» αναφέρεται στους Εβραίους της Ανατολής που ήταν ντυμένοι με καφτάνια και μπότες και που έκαναν εμπόριο κορδονιών, κουμπιών, ζαρτιέρων και άλλων ψιλικών στους δρόμους και τις πλατείες. Το «Χάντιλι» αποτέλεσε το χαμηλότερο επίπεδο εκείνων των Εβραίων που είχαν αφομοιωθεί εκπληκτικά γρήγορα και που με την πάροδο του χρόνου κατέλαβαν ηγετικές θέσεις στην οικονομική ζωή της Αυστρίας. Οι «Χάντιλι» απαγορευόταν να επαιτούν. Αλλά αυτός ο άνδρας πλησίαζε με παράπονο τους περαστικούς, με το χέρι τεντωμένο και είχε συγκεντρώσει κάποια χρήματα. Ένας αστυνομικός που το είχε παρατηρήσει ζήτησε από τον Γαλικιανό να του δείξει τα χαρτιά του. Τότε άρχισε να τρίβει τα χέρια του και έλεγε ότι ήταν ένας φτωχός, γέρος, άρρωστος που είχε μόνο αυτό το μικρό εμπόριο για να ζήσει, αλλά δεν ζητιάνευε. Ο αστυνομικός οδήγησε τον ζητιάνο, τον κλαιγόμενο και νευριασμένο «Χάντιλι» στον αστυνομικό σταθμό και ζήτησε από εκείνους που είχαν δει τον άνδρα να

ζητιανεύει να αναφέρουν τις μαρτυρίες τους. Παρά την απροθυμία του να παρουσιάζεται στο κοινό, ο Αδόλφος παρουσιάστηκε σαν μάρτυρας. Έτσι, είχε δει με τα μάτια του το πώς βρήκαν στο καφτάνι του «Χάντιλι» τρεις χιλιάδες κορώνες, μια εντυπωσιακή απόδειξη, όπως διαπίστωσε ο Αδόλφος, για την εκμετάλλευση των Βιεννέζων από τους Εβραίους που μετανάστευσαν από τα ανατολικά.

Αυτή την εμπειρία την εξέφρασε και στο βιβλίο «Ο Αγώνας μου». Ο Αδόλφος έγραψε:

«Όταν μια μέρα περπατούσα στο κέντρο της πόλης, ξαφνικά συνάντησα μια παρουσία με μακρύ καφτάνι και μαύρες μπούκλες. Είναι και αυτός Εβραίος; ήταν η πρώτη μου σκέψη. Φυσικά στο Λιντς δεν έμοιαζαν έτσι. Παρατήρησα τον άνθρωπο κρυφά και με προσοχή, αλλά όσο περισσότερο κοιτούσα αυτό το παράξενο πρόσωπο και το εξέταζα ερευνητικά σταδιακά, τόσο περισσότερο η πρώτη ερώτηση στο μυαλό μου άλλαξε σε μια άλλη ερώτηση: Είναι και αυτός ένας Γερμανός; Όπως πάντα σε τέτοιες περιπτώσεις, άρχισα να προσπαθώ για να επιλύσω τις αμφιβολίες μέσω των βιβλίων.»

Θυμάμαι καλά, εκείνο το καιρό, με πόσο ζήλο μελετούσε ο Αδόλφος το εβραϊκό πρόβλημα, μιλώντας μου για αυτό ξανά και ξανά, αν και δεν με ενδιέφερε. Στο Ωδείο υπήρχαν Εβραίοι μεταξύ των δασκάλων και των φοιτητών και ποτέ δεν είχα κανένα πρόβλημα με αυτούς και, πράγματι, είχα φίλους κάποιους από αυτούς. Ο Αδόλφος δεν ήταν ενθουσιώδης για τον Γκούσταβ Μάλερ και δεν του άρεζαν τα έργα του Φέλιξ Μέντελσον Μπαρτόλντι! Κανείς δεν θα μπορούσε να εξετάσει το εβραϊκό ζήτημα μονόπλευρα από τη σκοπιά των «Χάντιλι». Προσπάθησα προσεκτικά να αποτρέψω τον Αδόλφο από την άποψή του. Η αντίδρασή του σ' αυτό ήταν πολύ περίεργη:

«Έλα, Γκούστλ,» είπε, και για άλλη μια φορά, για να εξοικονομήσω τα χρήματα για το τραμ, έπρεπε να περπατήσω μαζί του στο Μπριγκίτεναου (Brigittenau). Ήμουν έκπληκτος όταν ο Αδόλφος με οδήγησε στη συναγωγή. Μπήκαμε στο ναό. «Άσε το καπέλο σου!» μου ψιθύρισε ο Αδόλφος. Και πράγματι,

όλοι οι άνδρες είχαν τα κεφάλια τους καλυμμένα. Παρατήρησα ακόμη περισσότερο ότι οι άνθρωποι μιλούσαν δυνατά, όπως στην αγορά. Ο Αδόλφος είχε μάθει ότι αυτή τη στιγμή θα γινόταν ένας γάμος σε αυτήν τη συναγωγή. Πράγματι έτσι ήταν. Αυτή η τελετή μου έκανε μεγάλη εντύπωση. Πρώτα οι παρόντες εβραίοι της συναγωγής ξεκίνησαν με ένα τροπάριο, που μου άρεσε. Στη συνέχεια, ο ραβίνος έκανε ένα κήρυγμα στα εβραϊκά και τελικά έβαλε μια ζώνη γύρω από το μέτωπο της νύφης και του γαμπρού.

Πήρα αυτήν την περίεργη επίσκεψη σαν ένδειξη ότι ο Αδόλφος ήθελε πραγματικά να φτάσει στη βάση αυτού του προβλήματος στη μελέτη του για το εβραϊκό ζήτημα, προκειμένου να πείσει τον εαυτό του για τους ισχύοντες θρησκευτικούς δεσμούς του Ιουδαϊσμού. Ίσως αυτό θα μπορούσε να έχει ελαφρυντικό αποτέλεσμα στη μονόπλευρη στάση του.

Αλλά έκανα λάθος, γιατί μια μέρα ο Αδόλφος επέστρεψε στο σπίτι και δήλωσε έντονα: «Σήμερα εντάχθηκα στον αντισημιτικό σύλλογο και σε έγραψα κι εσένα.»

Αν και είχα συνηθίσει να κυριαρχεί πάνω μου σε πολιτικά θέματα, αυτό ήταν το αποκορύφωμα. Ήταν ακόμα πιο περίεργο, καθώς ο Αδόλφος συνήθως απέφευγε να συμμετέχει σε οποιοδήποτε σύλλογο ή οργάνωση. Έμεινα σιωπηλός, αλλά αποφάσισα στο μέλλον να χειρίζομαι εγώ τις υποθέσεις μου.

Όταν σκέφτομαι εκείνες τις μέρες στη Βιέννη και θυμάμαι το περιεχόμενο αυτών των μακρών νυκτερινών συνομιλιών μας, μπορώ να διαβεβαιώσω ότι ο Αδόλφος τότε υιοθέτησε αυτή τη «κοσμοθεωρία» – μια έκφραση που αγαπούσε πολύ εκείνη την εποχή – που θα τον καθοδηγούσε από εδώ και πέρα. Προήλθε από τις άμεσες εντυπώσεις και τις εμπειρίες που απέκτησε στους δρόμους και τις επέκτεινε και τις εμβάθυνε με την ανάγνωσή του. Αυτά που άκουγα ήταν η πρώτη του έκδοση, συχνά ακόμα και ασύμμετρη και ανώριμη, αλλά με όλο και πιο παθιασμένη έκφραση.

Αλλά εκείνη τη στιγμή δεν τα πήρα όλα αυτά τα πράγματα

πολύ στα σοβαρά, επειδή ο φίλος μου δεν έπαιζε κανένα ρόλο στη δημόσια ζωή, ποτέ δεν είχε έρθει σε επαφή με κανέναν εκτός από εμένα και συνεπώς όλα τα σχέδια και οι πολιτικές του προθέσεις ήταν εντελώς στον αέρα. Το ότι αργότερα θα τα πραγματοποιούσε, ποτέ δεν θα τολμούσα να το σκεφτώ.

ΞΑΦΝΙΚΗ ΔΙΑΚΟΠΗ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

Οι εξετάσεις επιδόσεων στο Ωδείο τελείωσαν και τις είχα περάσει πολύ καλά. Τώρα έπρεπε να διευθύνω τη τελική συναυλία στο Γιοχάνεσζααλ και μάλιστα την πρώτη κανσέττα σε κονσέρτο για βιολί σε λα μείζονα του Μότσαρτ – σολίστ ήταν ο συμμαθητής μου Καρλ Πενν – και ένα κανσέττο από το κονσέρτο σε πιάνο σε ντο ελάσσονα του Μπετόβεν με την κυρία Χόρνικ σαν σολίστ, καθόλου εύκολο έργο, αν σκεφτεί κανείς το τρακ των σολίστ – και σκεφτείτε του μαέστρου. Αλλά όλα πήγαν καλά. Πολύ πιο συναρπαστικό για μένα ήταν το δεύτερο βράδυ όταν ο κεντρικός τραγουδιστής Ρόσυ τραγούδησε τρία ορχηστρικά τραγούδια που είχα συνθέσει και πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά το δεύτερο σετ από το σεξτέτο μου για έγχορδα. Και οι δύο συνθέσεις μου γνώρισαν μεγάλη επιτυχία. Ο Αδόλφος ήταν στην αίθουσα των καλλιτεχνών, όταν ο καθηγητής Μαξ Γιέντς, από τον οποίο σπούδασα σύνθεση, μου έδινε συγχαρητήρια. Ακόμα και ο διευθυντής της σχολής των αρχιμουσικών Γκούσταβ Γκούταϊλ με συνεχάρη και τελευταίος αλλά όχι λιγότερο σημαντικός ακόμη και ο διευθυντής του ωδείου εμφανίστηκε ακόμη στην αίθουσα των καλλιτεχνών για να μου σφίξει το χέρι μου. Αυτό ήταν πολύ για μένα, που μόλις πριν από ένα χρόνο στεκόμουν στο μηχάνημα του λαναρίσματος στο σκονισμένο εργαστήριο ενός ταπετσιέρη. Ο Αδόλφος έλαμπε από ενθουσιασμό και φάνηκε πραγματικά περήφανος για τον φίλο του. Θα μπορούσα να μαντέψω τι πραγματικά συνέβαινε στην καρδιά του. Σίγουρα, δεν είχε νιώσει ποτέ τη ματαιότητα της παραμονής του στη Βιέννη τόσο πικρά, όπως όταν με είδε στη μέση του συνταρακτικού θριάμβου μου, βρισκόμουν ήδη στον σίγουρο δρόμο προς τον στόχο τον οποίο επιδίωξα.

Μερικές ακόμη ημέρες μόνο και η περίοδος της σχολής θα τελείωνε. Ανυπομονούσα πραγματικά να πάω σπίτι, καθώς, παρά τις πετυχημένες μου σπουδές, το τρομερό συναίσθημα της νοσταλγίας δεν με είχε αφήσει ποτέ καθ’ όλη τη διάρκεια της

ζωής μου στη Βιέννη. Ο Αδόλφος δεν είχε σπίτι και δεν ήξερε πού θα πήγαινε. Συζητήσαμε πώς θα περάσουμε τις επόμενες εβδομάδες και μήνες. Η κυρία Τσάκρεε μπήκε στο δωμάτιό μας και μας ρώτησε διστακτικά ποια ήταν τα σχέδιά μας.

«Σε κάθε περίπτωση, θα μείνουμε μαζί», εξήγησα αμέσως, όχι μόνο αναφερόμενος στο να είμαι μαζί με τον Αδόλφο – που μου φαινόταν φυσικό – αλλά και να μείνω με την κυρία Τσάκρεε, με την οποία είχαμε ζήσει τόσο καλά. Άλλωστε, το σχέδιό μου ήταν ξεκάθαρο: Ήθελα να πάω στο Λιντς αμέσως μετά το τέλος του εξαμήνου, να μείνω με τους γονείς μου μέχρι το φθινόπωρο και μετά να περάσω την εκπαίδευση των οκτώ εβδομάδων των εφέδρων, πράγμα που είχα ήδη πει στη διεύθυνση του ωδείου. Ήθελα να επιστρέψω στη Βιέννη το δεύτερο μισό του Νοεμβρίου το αργότερο. Υποσχέθηκα να στέλνω τακτικά το μερίδιό μου απ’ το ενοίκιο στην κυρία Τσάκρεε ώστε να μας κρατήσει το δωμάτιο.

Η κυρία Τσάκρεε ήθελε επίσης να πάει στην επαρχία τις επόμενες μέρες. Είχε συγγενείς στη Μοραβία που ήθελε να επισκεφτεί. Τώρα ανησυχούσε να αφήσει το διαμέρισμα μόνο του. Αλλά ο Αδόλφος αμέσως ηρέμησε την αγαπητή κυρία. Θα έμενε εκεί και θα την περίμενε μέχρι να επιστρέψει. Τότε θα μπορούσε να πάει για λίγες μέρες στους συγγενείς της μητέρας του στο Βάλντφιρτελ.

Η κυρία Τσάκρεε ήταν πολύ ικανοποιημένη με αυτή τη λύση και μας διαβεβαίωσε πόσο ικανοποιημένη θα ήταν μαζί μας. Δύο τόσο καλοί νεαροί κύριοι που πλήρωναν έγκαιρα το ενοίκιο τους και δεν έφερναν κορίτσια στο δωμάτιο δεν μπορούν πλέον να βρεθούν πουθενά στη Βιέννη.

Όταν ήμουν μόνος με τον Αδόλφο, του είπα ότι στην επόμενη ακαδημαϊκή χρονιά θα προσπαθούσα να εργαστώ σαν βιολιστής στη Συμφωνική Ορχήστρα της Βιέννης. Αυτό θα βελτίωνε την οικονομική μου κατάσταση τόσο πολύ που θα μπορούσα να τον βοηθήσω αρκετά. Ο Αδόλφος, ο οποίος εκείνες τις μέρες ήταν πολύ ευερέθιστος, δεν απάντησε ούτε ναι ούτε όχι στην πρότασή μου. Ούτε είπε για τα μελλοντικά του σχέδια, αλλά

ενόψει των επιτυχιών μου δεν τον κατηγορώ. Προς μεγάλη έκπληξή μου, δεν μου ζήτησε να τον ενημερώνω για τη Στέφανι. Παρ' όλα αυτά, αποφάσισα να του γράφω όλα όσα θα μπορούσα να μάθω γι' αυτήν. Ο Αδόλφος μου υποσχέθηκε ότι θα μου γράφει συχνά και θα με ενημερώνει για όλα όσα συμβαίνουν στη Βιέννη και με ενδιαφέρουν.

Ο αποχαιρετισμός – η ημερομηνία, αρχές Ιουλίου 1908, είναι ιδιαίτερα σημαντική – ήταν δύσκολος και για τους δύο. Παρόλο που, παρά την υποχωρητική φύση μου, συχνά δεν ήταν εύκολο να μένω με τον Αδόλφο αρμονικά, εν τούτοις η φιλία μας πάντα ξεπερνούσε τις προσωπικές δυσκολίες. Είχαμε γνωρίσει ο ένας τον άλλον εδώ και σχεδόν τέσσερα χρόνια και είχαμε συνηθίσει ο ένας τους τρόπους του άλλου. Ο πλούσιος θησαυρός των καλλιτεχνικών εμπειριών που απολαύσαμε μαζί στο Λιντς, καθώς και η χαρά των όμορφων εκδρομών, είχε αυξηθεί και εκβαθυνθεί από τον χρόνο που περάσαμε μαζί στην Βιέννη. Για μένα, ο Αδόλφος στη Βιέννη σήμαινε ένα κομμάτι της πατρίδας μου, γιατί είχε μοιραστεί τις πιο όμορφες εντυπώσεις της παιδικής ηλικίας μου και με ήξερε καλύτερα από οποιονδήποτε άλλο. Ήταν αυτός που έπρεπε να ευχαριστήσω για το γεγονός ότι ήμουν στο ωδείο. Αυτό το αίσθημα ευγνωμοσύνης, βαθύτερο από το αίσθημα μιας φιλίας που προέκυψε από τις κοινές εμπειρίες, με δέσμευσε σταθερά μ' αυτόν. Ήμουν περισσότερο από πρόθυμος, στο μέλλον, να αντιμετωπίσω κάθε ιδιορρυθμία που προκαλούσε η παρορμητική του ιδιοσυγκρασία. Με την αυξανόμενη ωριμότητα και διορατικότητα στη ζωή, το πόσο εκτιμούσα τον Αδόλφο σαν φίλο μου, αποδείχθηκε από το γεγονός ότι, παρά το στενό κοιτώνα μας και την απόκλιση των ενδιαφερόντων μας, στην πραγματικότητα περάσαμε πολύ καλύτερα μαζί στη Βιέννη από ό, τι στο Λιντς. Ήμουν έτοιμος, για χάρη του, να πάω όχι μόνο στο κοινοβούλιο, στη συναγωγή, αλλά ακόμη και στην Σπίτελμπεργκασσε, και ο Θεός ξέρει πού, και ήδη ανυπομονούσα να περάσω την επόμενη ακαδημαϊκή χρονιά μαζί του.

Φυσικά, για τον Αδόλφο σήμαινα πολύ λιγότερα απ' ότι αυτός για μένα. Το γεγονός ότι μετακόμισα μαζί του στη Βιέννη από την πατρίδα του υπενθύμιζε ενδεχομένως, ίσως ενάντια στη θέλησή του, το δύσκολο οικογενειακό του περιβάλλον και την φανερή απόγνωση της νιότης του. Φυσικά, η παρουσία μου του θύμιζε επίσης την αγάπη του για τη Στέφανι. Πάνω απ' όλα, είχε μάθει να με εκτιμά σαν πρόθυμο ακροατή. Δεν θα μπορούσε να σκεφτεί για ένα καλύτερο ακροατήριο, καθώς λόγω του ακατανίκητου χαρίσματος της πειθούς, συμφωνούσα μαζί του, ακόμη και όταν στην καρδιά μου είχα μια εντελώς διαφορετική άποψη. Αλλά γι' αυτόν και με αυτό που είχε κατά νου, οι απόψεις μου ήταν εντελώς ασήμαντες. Απλώς με χρειαζόταν για να μου μιλάει, γιατί, τελικά, δεν μπορούσε να κάθεται στο παγκάκι στο Σένμπρουν και να κάνει μακρές ομιλίες στον εαυτό του. Όταν ήταν γεμάτος ιδέες και έπρεπε να ανακουφίσει τον εαυτό του, τότε με χρειαζόταν όπως ακριβώς ένας σολίστας χρειάζεται ένα όργανο για να εκφράσει τα συναισθήματά του. Αυτό, αν μπορώ να χρησιμοποιήσω την έκφραση, ο «ενόργανος χαρακτήρας» της φιλίας μας, με καθιστούσε πιο πολύτιμο γι' αυτόν από ό,τι άξιζε η συνεσταλμένη φύση μου.

Έτσι, αποχαιρετήσαμε ο ένας τον άλλον. Ο Αδόλφος με διαβεβαίωσε, για τη εκατοστή φορά, πόσο λίγο ήθελε να μείνει μόνος του. Μπορώ να φανταστώ, πόσο θλιβερό θα ήταν γι' αυτόν το δωμάτιο που μέναμε μαζί. Αν δεν είχα γράψει ήδη την ημερομηνία της άφιξής μου στους γονείς μου, ίσως να μπορούσα να είχα μείνει στη Βιέννη για μερικές ακόμη εβδομάδες, παρά την ευαισθησία μου στην νοσταλγία.

Με συνόδεψε στον σιδηροδρομικό σταθμό. Έβαλα τις αποσκευές μου και πήγα μαζί του στην αποβάθρα. Ο Αδόλφος μισούσε τους συναισθηματισμούς οποιουδήποτε είδους. Όσο περισσότερο κάτι τον άγγιζε, τόσο πιο ψυχρός γινόταν. Έτσι λοιπόν, έπιασε τα χέρια μου – ήταν ασυνήθιστο γι' αυτόν να πιάνει και τα δυο χέρια – και τα πίεσε σφιχτά. Ύστερα γύρισε και πήγε στην έξοδο, ίσως λίγο βιαστικά, χωρίς να γυρίσει ούτε

μια φορά. Ένιωσα άθλια. Ανέβηκα στο τρένο και χάρηκα που ξεκίνησε αμέσως και με εμπόδισε να αλλάξω γνώμη.

Οι γονείς μου ήταν ευτυχισμένοι που είχαν ξανά τον γιο τους σπίτι. Το βράδυ, έπρεπε να τους πω όλα τα σχετικά με τη συναυλία στο τέλος της περιόδου. Τα μάτια της μητέρας μου, που έλαμπαν από ευτυχία, ήταν η μεγαλύτερη ανταμοιβή μου. Όταν το επόμενο πρωί εμφανίστηκα στο εργαστήριο με την μπλε ποδιά μου με τα μανίκια του πουκάμισου μου μαζεμένα και άρχισα να δουλεύω, ο πατέρας μου ήταν ικανοποιημένος, γιατί είδε ότι ακόμα αγαπούσα τη χειρονακτική εργασία, που αποτελούσε τη βάση της ύπαρξής μας. Χωρίς περισσότερη φασαρία, μου ζήτησε να εκτελέσω μια σημαντική παραγγελία που του ανέθεσε η κυβέρνηση.

Στον ελεύθερο χρόνο μου, ο Αδόλφος μου έλειπε πολύ. Θα ήθελα να του γράψω μερικά πράγματα για τη Στέφανι, αν και δεν μου το ζήτησε να το κάνω, αλλά δεν κατάφερα ποτέ να τη δω. Πιθανότατα θα είχε πάει καλοκαιρινές διακοπές με τη μητέρα της.

Δεδομένου ότι υπήρχαν ακόμη κάποια πράγματα που έπρεπε να τακτοποιηθούν στη Βιέννη, έγραψα στον Αδόλφο και του ζήτησα να τα χειριστεί. Έπρεπε κυρίως να πληρώσω τις οφειλές μου στον ταμία του συλλόγου μουσικών, στον Ριντλ. Επίσης έπρεπε να διορθώσει το βιβλίο συμμετοχών και να μου στείλει όλα τα τεύχη από τις εκδόσεις του συλλόγου.

Ο Αδόλφος εκπλήρωσε τις παραγγελίες μου πολύ ευσυνείδητα και μου έστειλε αυτά που ήθελα. Με ενημέρωσε για αυτό σε μια καρτ-ποστάλ της 15ης Ιουλίου 1908, όπου έδειχνε το λεγόμενο «Γκράμπεν» στην πρώτη συνοικία. Το κείμενο αυτής της κάρτας έχει ως εξής:

«Αγαπητέ Γκούστλ,

Επισκέφθηκα τον Ριντλ τρεις φορές και δεν τον βρήκα και δεν μπόρεσα να τον πληρώσω μέχρι την Πέμπτη βράδυ. Σε ευχαριστώ πολύ για την επιστολή σου και ειδικά για την κάρτα σου. Φαίνεται πολύ ανιαρό, εννοώ το σιντριβάνι. Από τότε που

έφυγες, δούλεψα πολύ σκληρά, μερικές φορές μέχρι τις δύο ή τρεις το πρωί. Το πότε θα φύγω θα στο γράψω. Δεν είμαι και ενθουσιασμένος όταν έρχεται η αδελφή μου. Εδώ πλέον δεν κάνει ζέστη και βρέχει περιστασιακά. Σου στέλνω τις εφημερίδες σου και το μικρό βιβλίο. Τους θερμούς μου χαιρετισμούς σε σένα και στους αγαπημένους σου γονείς από τον

Αδόλφο Χίτλερ»

Το σιντριβάνι που περιγράφει ο Αδόλφος σαν πολύ «ανιαρό» είχε ανεγερθεί στο δημόσιο πάρκο. Το γλυπτό που υποτίθεται ότι θα το κοσμούσε ήταν από τον γλύπτη Άντον Χάνακ και ονομάστηκε «Η χαρά της ομορφιάς», μια περιγραφή την οποία ο Αδόλφος ενόψει της πληκτικότητας του έργου τη θεωρούσε ειρωνική.

Η παρατήρηση σχετικά με την αδελφή του είναι ενδιαφέρουσα, εννοεί την Άνγκελα Ράουμπαλ. Ο Αδόλφος δεν ήταν καθόλου ευχαριστημένος όταν η Άνγκελα πήγαινε «πάνω», με το οποίο «πάνω» ο Αδόλφος εννοούσε το Βάλντφιρτελ – γιατί μετά τη σοβαρή του διαμάχη με τον σύζυγό της, δεν ήθελε να την ξανασυναντήσει.

Λίγες μέρες αργότερα έφτασε μια άλλη κάρτα από τον Αδόλφο με ημερομηνία 19 Ιουλίου 1908, που έδειχνε μια άποψη του αερόπλοιου «Ζέπελιν», το οποίο εκείνη την εποχή θεωρήθηκε αριστούργημα της τελευταίας τεχνολογίας και σε κάποιο βαθμό υπήρξε το σύμβολο της μελλοντικής σημασίας της αεροπορίας για την ανθρωπότητα.

Αυτή η κάρτα έγραφε τα παρακάτω:

«Αγαπητέ φίλε! Ευχαριστώ θερμά για την καλοσύνη σου. Δεν χρειάζεται να μου στέλνεις τώρα βούτυρο και τυρί. Σε ευχαριστώ, είμαι πολύ ευγνώμων για την ευγενική σου σκέψη. Απόψε θα δω Λόενγκριν. Πολλούς χαιρετισμούς σε σένα και τους αγαπημένους σου γονείς από τον Αδόλφο Χίτλερ».

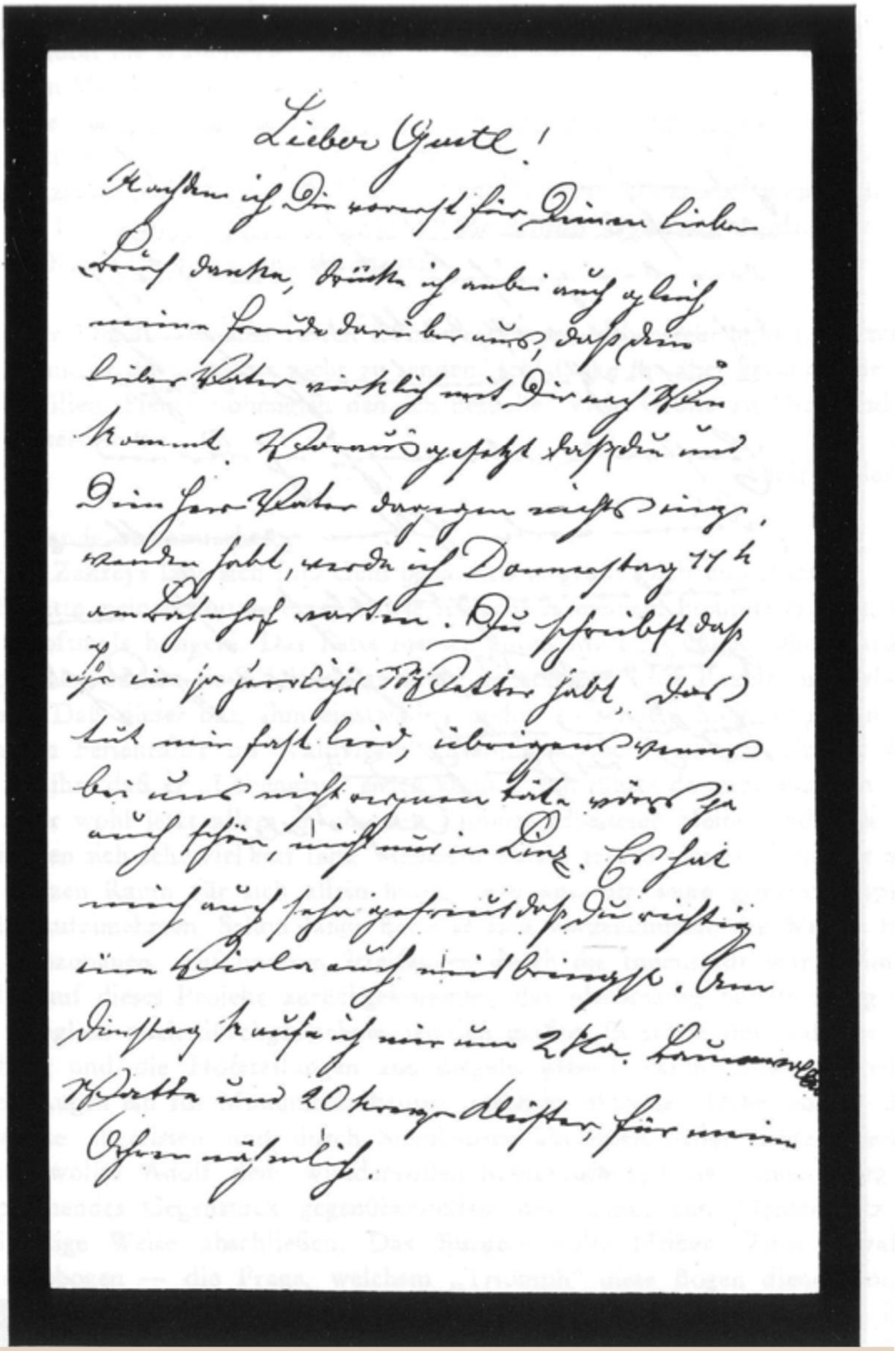

Lieber Gustl!
Nachdem ich Dir vorerst für Deinen lieben
Brief danke, drücke ich zugleich
meine Freude darüber aus, daß Dein
lieber Vater wirklich mit Dir nach Wien
kommt. Vorausgesetzt daß Du und
Dein Herr Vater dagegen nichts einzu-
wenden habt, werde ich Donnerstag 11h
am Bahnhof warten. Du schreibst daß
Ihr ein so herrliches Tr. Wetter habt, das
tut mir fast leid, übrigens wenn es
bei uns nicht regnen täte wäre es
auch schön, nicht nur in Linz. Es hat
mich auch sehr gefreut daß Du richtig
eine Viola auch mitbringst. Am
Dienstag kaufe ich mir um 2 Kr. Baumwoll-
Watte und 20 kreuz. [illegible], für meine
Ohren nützlich.

Επιστολή του Αδόλφου Χίτλερ στον φίλο του, όταν πήγε στο Λιντς κατά τη διάρκεια του Πάσχα

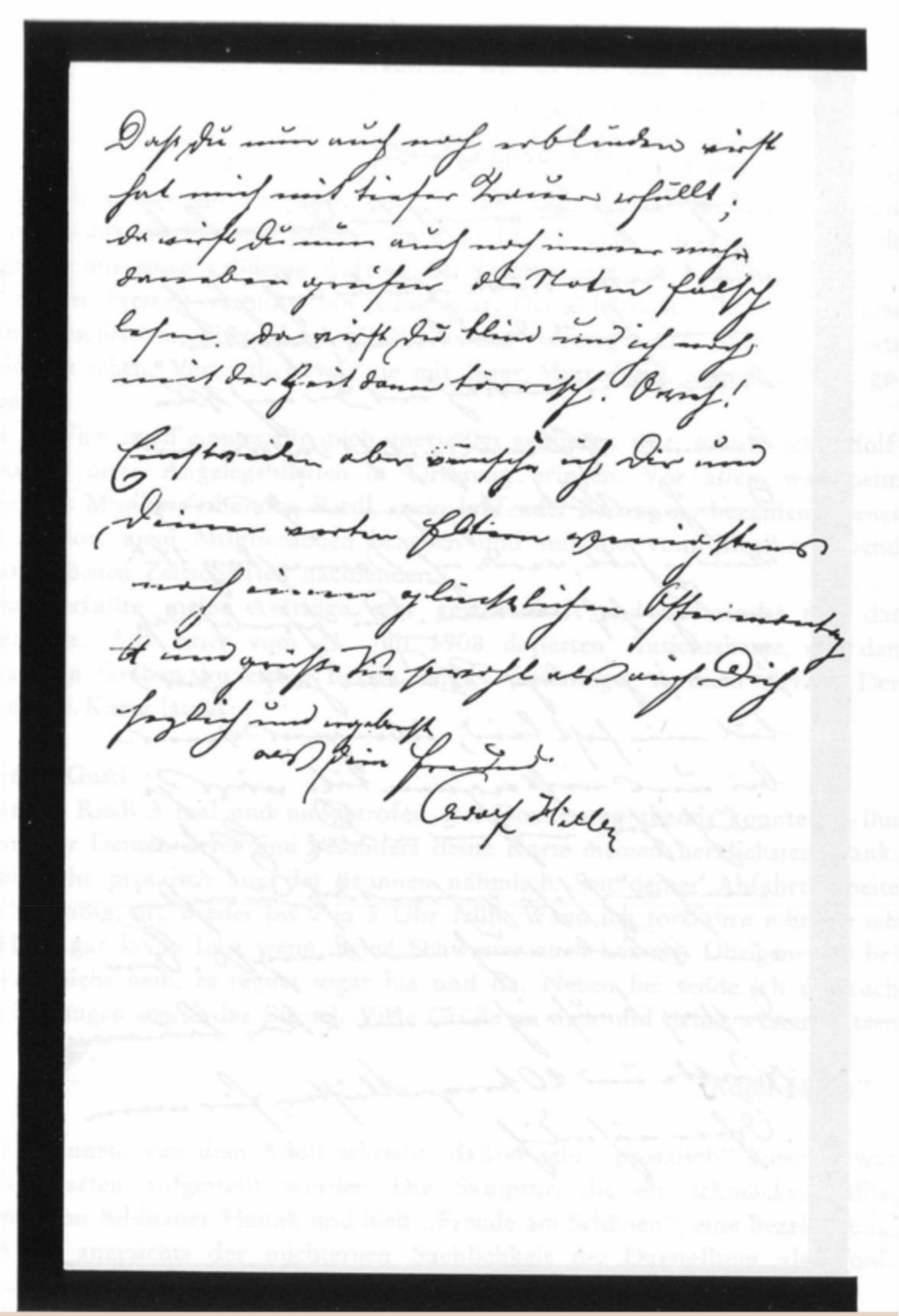

Daß du nun auch noch erblinden wirst hat mich mit tiefer Trauer erfüllt; da wirst du nun auch noch immer mehr daneben greifen, die Noten falsch lesen. Da wirst du blind und ich noch mit der Zeit dann törrisch. Auch!

Einstweilen aber wünsche ich dir und Deinen werten Eltern wenigstens noch einen glücklichen [illegible] und grüße Sie sowohl als auch Dich herzlich und ergebenst

dein Freund.

Adolf Hitler

Το τέλος της προηγούμενης επιστολής.

Στο περιθώριο είναι σημειωμένο:

«Η κυρία Τσάκρεε σε ευχαριστεί για τα χρήματα και στέλνει χαιρετισμούς σε σένα και τους γονείς σου.»

Είχα πει στη μητέρα μου πόσο στριμωγμένος ήταν ο φίλος μου και ότι μερικές φορές πεινούσε. Αυτό ήταν αρκετό για την αγαπητή μου μητέρα. Χωρίς να μου πει λέξη, είχε στείλει αρκετές φορές στον Αδόλφο, κατά το καλοκαίρι του 1908, μερικά δέματα με τρόφιμα. Ο λόγος για τον οποίο της ζήτησε να μην του στείλει τίποτα προς το παρόν σχετίζεται πιθανώς με το προγραμματισμένο ταξίδι διακοπών στο Βάλντφιρτελ. Αλλά πιο σημαντικό από όλα αυτά ήταν το γεγονός ότι μπορούσε να δει τον «Λόενγκριν». Σ' αυτό ένιωθα ότι ήμουν μαζί του.

Αναρωτιόμουν τι να κάνει μόνος του στο δωμάτιό μας και συχνά τον σκεφτόμουν. Ίσως να εκμεταλλεύτηκε το γεγονός ότι είχε πλέον ολόκληρο το χώρο του δωματίου για τον εαυτό του για να ξεκινήσει, για άλλη μια φορά, τα μεγάλα οικοδομικά του σχέδια. Από πολύ καιρό είχε αποφασίσει να ανοικοδομήσει το ανάκτορο Χόφμπουργκ της Βιέννης. Στις βόλτες μας στο κέντρο της πόλης πάντα επανερχόταν σε αυτό το έργο, την ιδέα του οποίου είχε ήδη ολοκληρώσει και έπρεπε μόνο να σχεδιαστεί. Τον ενοχλούσε ότι το παλιό ανάκτορο Χόφμπουργκ και οι στάβλοι του ήταν κατασκευασμένα από τούβλα. Τα τούβλα, σύμφωνα με τον ίδιο, δεν ήταν αρκετά στερεό υλικό για μνημειώδη κτίρια. Επομένως, αυτά τα κτίρια έπρεπε να κατεδαφιστούν και να αντικατασταθούν από πέτρινες κατασκευές παρόμοιου τύπου. Επιπλέον, ο Αδόλφος ήθελε να ταιριάξει το θαυμάσιο ημικύκλιο των στηλών του νέου ανακτόρου με ένα αντίστοιχο στην αντίθετη πλευρά και έτσι να περικλείει υπέροχα την Χέλντενπλατς. Η πύλη του ανακτόρου έπρεπε να παραμείνει. Δύο τεράστιες αψίδες θριάμβων – το ερώτημα ποιούς θριάμβους θα αντιπροσώπευαν αυτές οι αψίδες με πολύ σύνεση ο Αδόλφος το άφηνε αναπάντητο – πάνω από την Ρίνγκστρασσε, η υπέροχη πλατεία με το κρατικό μουσείο έπρεπε να συμπεριληφθούν στον προγραμματισμό. Οι παλιοί στάβλοι των ανακτόρων θα γκρεμιζόταν. Στη θέση τους θα

γινόταν ένα υπέροχο κτίριο, αντάξιο του ανακτόρου Χόφμπουργκ και θα συνδεόταν με ολόκληρο το συγκρότημα με δύο ακόμη αψίδες του θριάμβου. Έτσι, σύμφωνα με τον φίλο μου, η Βιέννη θα είχε ένα τετράγωνο αντάξιο μιας μητρόπολης.

Αλλά έκανα λάθος. Ο Αδόλφος δεν ασχολήθηκε με τη Βιέννη, αλλά με το Λιντς. Ίσως γι' αυτόν να ήταν ο καλύτερος τρόπος για να πνίξει κάθε πικρό συναίσθημα στην καρδιά του για το χαμένο σπίτι και την πατρίδα που είχε γίνει ξένη. Το Λιντς, όπου είχε υποστεί τόσο σκληρά χτυπήματα από τη μοίρα, πρέπει τώρα να γνωρίσει πραγματικά την αγάπη του.

Έφτασε μια επιστολή, κάτι σπάνιο για τον Αδόλφο, ο οποίος για να γλυτώσει τα ταχυδρομικά τέλη, συνήθιζε μόνο να γράφει καρτ-ποστάλ. Αν και δεν είχε ιδέα για το τι θα μπορούσε να μου προσφέρει, ένιωσε την επιθυμία να συνομιλήσει μαζί μου για τη ζωή του ερημίτη. Το πρωτότυπο της επιστολής, με ημερομηνία 21 Ιουλίου 1908, έχει ως εξής:

«Αγαπητέ φίλε!

Ίσως να αναρωτήθηκες γιατί δεν σου έγραψα τόσο καιρό. Η απάντηση είναι απλή, δεν ήξερα τι θα μπορούσα να σου προσφέρω και τι θα σε ενδιέφερε ιδιαίτερα. Προς το παρόν, είμαι ακόμα στη Βιέννη και θα μείνω εδώ. Είμαι μόνος εδώ επειδή η κυρία Τσάκρεε είναι στον αδελφό της. Παρ' όλα αυτά, περνάω αρκετά καλά στη ζωή του ερημίτη. Υπάρχει μόνο ένα πράγμα που μου λείπει. Μέχρι τώρα, η κυρία Τσάκρεε πάντα κτυπούσε την πόρτα νωρίς το πρωί και σηκωνόμουν και άρχιζα να δουλεύω, ενώ τώρα πρέπει να εξαρτώμαι από τον εαυτό μου. Έχει συμβεί κάτι στο Λιντς; Δεν ακούγεται πλέον τίποτα για την ένωση για την ανακατασκευής του θεάτρου. Όταν τελειώσει η τράπεζα, παρακαλώ να μου στείλεις μια καρτ-ποστάλ. Και τώρα έχω δύο χάρες για να ζητήσω από εσένα. Πρώτον, αν έχεις την καλοσύνη να μου αγοράσεις τον «Οδηγό για την πόλη του Δούναβη το Λιντς», όχι του Βέρλ, αλλά του πραγματικού Λιντς που εκδόθηκε από τον Κρακοβίτσερ. Στο εξώφυλλο υπάρχει μια εικόνα ενός κοριτσιού απ' το Λιντς, και το φόντο δείχνει το

Λιντς από την πλευρά του Δούναβη, με τη γέφυρα και το κάστρο. Κοστίζει 60 δεκάρες που επισυνάπτω στα γραμματόσημα. Παρακαλώ στείλ' το σε μένα αμέσως, είτε πληρώνοντας τα ταχυδρομικά τέλη, ή με αντικαταβολή. Θα σε αποζημιώσω για τα έξοδα. Αλλά να βεβαιωθείς ότι περιλαμβάνονται το δρομολόγιο της εταιρείας ατμόπλοιων, καθώς και ο χάρτης της πόλης. Χρειάζομαι λίγες εικόνες που τις έχω ξεχάσει και τις οποίες δεν μπορώ να βρω στου Βερλ. Και δεύτερον, σε παρακαλώ, όταν θα ξαναπάς με το πλοιάριο, να μου βρεις ένα αντίγραφο του οδηγού που είχες φέτος. Αυτό το κόστος του «πλήρωσε-όπως-θέλεις» θα σου το επιστρέψω. Λοιπόν, θα το κάνεις αυτό για μένα, έτσι δεν είναι; Δεν υπάρχουν άλλα νέα, εκτός από το ότι σήμερα το πρωί έπιασα μια στρατιά από κοριούς που θα κολυμπούσε στο αίμα μου και τώρα τα δόντια μου φλερτάρουν με τη «ζέστη». Νομίζω ότι υπήρξαν πολύ λίγα καλοκαίρια με τόσο ψυχρές ημέρες όπως αυτή. Είναι το ίδιο και με σένα, έτσι δεν είναι; Τώρα με πολλούς χαιρετισμούς σε σένα και τους αγαπημένους σου γονείς, και ενώ για άλλη μια φορά επαναλαμβάνω τα αιτήματά μου, παραμένω φίλος σου,

ο Αδόλφος Χίτλερ»

Ο Αδόλφος ασχολήθηκε τόσο έντονα με τα νέα του σχέδια για την ανοικοδόμηση του Λιντς, που εξοικονόμησε από τα πενιχρά του μέσα, εξήντα χέλερ για μένα για να αγοράσω την έκδοση Κρακοβίτσερ του οδηγού της πόλης. Σαν «τράπεζα» αναφέρει το κτίριο της τράπεζας της Άνω Αυστρίας και του Σάλτσμπουργκ. Ο Αδόλφος ανησυχούσε πολύ για το ότι μήπως αυτό το κτίριο μειώσει τη συμπαγή εμφάνιση της κεντρικής πλατείας του Λιντς. Μπορούσα να καταλάβω ότι περίμενε με ανυπομονησία για συγκεκριμένα νέα της Εταιρείας Θεατρικών Κτιρίων επειδή το νέο θέατρο, μαζί με τη γέφυρα του Δούναβη, ήταν τα αγαπημένα του κτίρια.

Το πόσο ευσυνείδητος ήταν ο Αδόλφος, παρά την απεγνωσ-

μένη φτώχεια του, αποδεικνύεται όχι μόνο από το ποσό που εσώκλειε για να πληρώσω τον οδηγό της πόλης, αλλά και από την παρατήρηση ότι θα μου επιστρέψει το μικρό ποσό που θα μπορούσα να δαπανήσω με το «πλήρωσε-όπως-θέλεις» για τον ταξιδιωτικό οδηγό που ήταν διαθέσιμος στους επιβάτες των ατμόπλοιων.

Και, α, οι κοριοί! Αυτό το κακό τέχνασμα της μοίρας. Εγώ ήμουν ουσιαστικά άτρωτος, αλλά ο Αδόλφος προσβαλλόταν τρομερά από αυτούς. Όταν συνήθως κοιμόμουν μετά το νυχτερινό κυνήγι των κοριών, το επόμενο πρωί πολύ συχνά θα μου έδειχνε, καρφωμένο προσεκτικά σε μια καρφίτσα, το αποτέλεσμα της νυχτερινής του δραστηριότητας. Εκείνη την εποχή στη Βιέννη πολλά σπίτια υπέφεραν από κοριούς. Λοιπόν, ένας άλλος στρατός από αυτούς έπρεπε να πληρώσει την ακραία ποινή.

Για κάποιο διάστημα δεν είχα νέα του. Αλλά τότε – με ημερομηνία 17 Αυγούστου 1908 – ήρθε μια υπέροχη επιστολή από τον Αδόλφο, ίσως η πιο αποκαλυπτική επιστολή που μου έστειλε ποτέ. Αναφέρει:

«Καλέ μου φίλε!

Πρώτα σου ζητώ συγνώμη για το ότι δεν σου έγραψα ένα γράμμα τόσο καιρό. Υπήρχαν καλοί λόγοι για αυτό, ή μάλλον κακοί λόγοι. Δεν ήξερα τι να βρω για να σου πω. Το γεγονός ότι τώρα σου γράφω αποδεικνύει ότι έπρεπε να ψάξω πολύ καιρό για να συγκεντρώσω λίγα νέα. Έτσι ξεκινάω. Πρώτον, η σπιτονοικοκυρά μας, η Τσάκρεε, σε ευχαριστεί για τα χρήματα. Και δεύτερον, σε ευχαριστώ πολύ για την επιστολή σου. Πιθανώς η κυρία Τσάκρεε δυσκολεύεται να γράψει γράμματα (τα γερμανικά της είναι πολύ άσχημα) γι' αυτό μου ζήτησε να ευχαριστήσω εσένα και τους αγαπημένους σου γονείς. Μόλις ξεπέρασα μια σοβαρή βρογχική καταρροή. Η ένωση μουσικών σου φαίνεται ότι βρίσκεται σε κρίση τώρα. Ποιος δημοσίευσε την εφημερίδα που σου έστειλα την τελευταία φορά; Είχα ήδη πληρώσει τα χρήματα εδώ και πολύ καιρό. Ξέρεις κάτι περισσό-

τερο γι’ αυτό; Ο καιρός εδώ είναι καλός και ευχάριστος· βρέχει πολύ έντονα. Και φέτος, με τη καυτή ζέστη που είχαμε, αυτό είναι πραγματικά μια ευλογία Θεού. Αλλά τώρα θα μπορέσω να το απολαύσω για λίγο. Πιθανώς το Σάββατο ή την Κυριακή θα πρέπει να φύγω. Θα σε ενημερώσω ακριβώς. Γράφω λίγο τώρα, κυρίως απογεύματα και βράδια. Διάβασες την τελευταία απόφαση του δημοτικού συμβουλίου σχετικά με το νέο θέατρο; Μου φαίνεται ότι σκοπεύουν απλώς να διορθώσουν ξανά τα παλιά πράγματα. Αυτό δεν μπορεί πλέον να συνεχιστεί έτσι, διότι δεν θα πάρουν άδεια από τις αρχές. Εν πάση περιπτώσει, όλη η φρασεολογία αυτών των πολύ σεβαστών και παντοδύναμων ανθρώπων δείχνει ότι καταλαβαίνουν τόσο πολύ για την οικοδόμηση ενός θεάτρου, όσο ένας ιπποπόταμος που παίζει βιολί. Εάν το εγχειρίδιο αρχιτεκτονικής μου δεν φαινόταν τόσο άθλιο, θα ήθελα να το συσκευάσω και να το στείλω στην διεύθυνση της επιτροπής του ιδρυτικού συλλόγου για τον σχεδιασμό και την εκτέλεση κτιριακού σχεδιασμού «Στην τοπική, πολύ καλών οικογενειών, πανέξυπνη επιτροπή για την τελική κατασκευή και οποιοδήποτε εξοπλισμό...» Και με αυτό κλείνω τώρα. Χαιρετίσματα σε σένα και τους αγαπητούς σου γονείς και παραμείνω ο φίλος σου

Αδόλφος Χίτλερ»

Αυτός είναι ο Αδόλφος, το πώς ζει και αναπνέει! Ακόμα και η ασυνήθιστη προσφώνηση, «καλέ μου φίλε», δείχνει ότι βρισκόταν σε συναισθηματική κατάσταση. Προσθέστε στον αδέξιο πρόλογο, αυτήν την «προσπάθεια» την τόσο τυπική γι’ αυτόν, που χρειαζόταν πάντα για τις νυχτερινές του ομιλίες για να προχωρήσει. Το αστείο για τον «ευχάριστο βροχερό καιρό», το οποίο εμφανίζεται νε διαφορετική μορφή στην επιστολή του στις 20 Απριλίου του ίδιου έτους, θερμαίνεται για να χαλαρώσει το διστακτικό στυλό. Στην αρχή ξεκινάει με τη γενναία μας, σπιτονοικοκυρά με την τόσο μελωδική της «προφορά» και την περιποιείται αναλόγως. Ύστερα ο Αδόλφος επιτίθεται στην

ένωση των μουσικών. Αλλά όλα αυτά είναι μόνο προκαταρκτικές αψιμαχίες, για να ακονίσει το σπαθί, γιατί τώρα επιτίθεται με σφοδρότητα την εταιρεία θεάτρου του Λιντς, η οποία δεν προσφέρει ένα νέο κτίριο, αλλά που προτείνει μόνο την ανακαίνιση των «παλιών πραγμάτων». Με καυστικά λόγια επιτίθεται σε αυτούς τους στριμμένους κάφρους, που καταστρέφουν την αγαπημένη του ιδέα που τον απασχολούσε για χρόνια. Διαβάζοντας αυτή την επιστολή θα μπορούσα, να το πω έτσι, να δω τον Αδόλφο να περπατάει πάνω-κάτω ανάμεσα στην πόρτα και το πιάνο, και να τρελαίνεται απ' αυτούς τους γραφειοκράτες δημοτικούς συμβούλους.

Το ταξίδι που αναφέρει σε αυτή την επιστολή το πραγματοποίησε, γιατί στις 20 Αυγούστου, τρεις μέρες αργότερα, ο Αδόλφος μου έστειλε μια καρτ-ποστάλ από το Βάλντφιρτελ με το κάστρο Βέιτρα. Αλλά δεν φαίνεται να του άρεσε στους συγγενείς του, γιατί αμέσως μετά ακολούθησε μια κάρτα από τη Βιέννη στην οποία ο Αδόλφος με συγχαίρει για την ονομαστική μου εορτή.

Έτσι όλα όσα είχαν συμφωνηθεί έγιναν. Η κυρία Τσάκρεε πήγε στη Μοραβία, ο Αδόλφος στο Βάλντφιρτελ. Ενώ η ζωή στη Στούμπεργκασσε επανήλθε και πάλι στις συνηθισμένες γραμμές, εγώ έπρεπε να παρουσιαστώ στους στρατώνες του 2ου βασιλικού και αυτοκρατορικού συντάγματος πεζικού. Αυτό που έπρεπε να κάνω σε αυτές τις οκτώ εβδομάδες, ή πιο σωστά το τι μου συνέβη σε αυτή την περίοδο της εκπαίδευσής μου, θα προτιμούσα να το παραλείψω. Αυτές οι οκτώ εβδομάδες αντιπροσωπεύουν, να το πω έτσι, έναν εντελώς άδειο χώρος στη ζωή μου. Αλλά ακόμα και όταν τελικά τελείωσαν, στις 20 Νοεμβρίου, ήμουν σε θέση να ενημερώσω τον Αδόλφο για την άφιξή μου στη Βιέννη.

Όπως έγραψα στον Αδόλφο, είχα πάρει το πρωινό τρένο για να κερδίσω χρόνο και έφτασα στο σιδηροδρομικό σταθμό στις τρεις το απόγευμα. Νόμιζα ότι θα περίμενε στο συνηθισμένο σημείο, στις μπάρες της αποβάθρας. Έτσι θα μπορούσε να με βοηθήσει να μεταφέρω τη βαριά βαλίτσα που περιείχε και κάτι

γι' αυτόν από τη μητέρα μου. Τον είχα χάσει; Επέστρεψα ξανά, αλλά σίγουρα δεν ήταν στις μπάρες. Πήγα στην αίθουσα αναμονής. Μάταια κοίταξα γύρω μου. Ο Αδόλφος δεν ήταν εκεί. Ίσως ήταν άρρωστος. Μου είχε γράψει μάλιστα στην τελευταία του επιστολή ότι η παλιά του ασθένεια, η βρογχική καταρροή, τον βασάνιζε ξανά. Άφησα τη βαλίτσα μου στο γραφείο αποσκευών και, πολύ ανήσυχος, έσπευσα στη Στούμπεργκασσε. Η κυρία Τσάκρεε ήταν πολύ χαρούμενη που με είδε, αλλά μου είπε αμέσως ότι το δωμάτιο το είχαν πάρει. «Ναι, αλλά ο Αδόλφος, ο φίλος μου;» Τη ρώτησα έκπληκτος.

Η κυρία Τσάκρεε με κοίταξε με ορθάνοιχτα μάτια από το ρυτιδιασμένο, ζαρωμένο πρόσωπό της. «Μα δεν ξέρετε ότι ο κύριος Χίτλερ έχει φύγει;»

«Όχι, δεν το ήξερα.»

«Πού πήγε;» ρώτησα.

«Ο κύριος Χίτλερ δεν μου το είπε αυτό.»

«Αλλά πρέπει να άφησε ένα μήνυμα για μένα, ίσως ένα γράμμα ή ένα σύντομο σημείωμα. Πώς αλλιώς θα τον βρω;»

Η σπιτονοικοκυρά κούνησε το κεφάλι της. «Όχι, ο κύριος Χίτλερ δεν άφησε τίποτα.»

«Ούτε ένα χαιρετισμό;»

«Δεν είπε τίποτα.»

Ρώτησα τη κυρία Τσάκρεε αν είχε πληρωθεί το ενοίκιο. Ναι, ο Αδόλφος είχε πληρώσει δεόντως το μερίδιό του. Η κυρία Τσάκρεε μου επέστρεψε τα χρήματα που μου όφειλε, καθώς ήδη είχα πληρώσει εκ των προτέρων το ενοίκιο μέχρι τον Νοέμβριο. Λυπήθηκε πολύ που μας έχασε και τους δυο, αλλά δεν μπορούσαμε να κάνουμε τίποτα γι' αυτό και μου έδωσε ένα πρόχειρο κρεβάτι για τη νύχτα.

Το επόμενο πρωί πήγα να ψάξω για ένα νέο δωμάτιο. Εξωτερικά της Μαρίαχιλφερστρασσε, στο Γκλασάουερχοφ βρήκα ένα ευχάριστο, φωτεινό μικρό δωμάτιο και νοίκιασα ένα πιάνο χωρίς ουρά.

Παρ' όλα αυτά, μου έλειπε πολύ ο Αδόλφος. Ήμουν πεπεισμένος ότι μια μέρα θα εμφανιζόταν ξανά. Για να τον

διευκολύνω, άφησα τη νέα μου διεύθυνση στην κυρία Τσάκρεε. Τώρα ο Αδόλφος είχε τρεις τρόπους να έρθει σε επαφή μαζί μου. Είτε μέσω της κυρίας Τσάκρεε, είτε μέσω της γραμματείας του Ωδείου ή μέσω των γονέων μου. Σίγουρα θα υιοθετούσε έναν από αυτούς τους τρόπους αν ήθελε να με δει ξανά. Φυσικά δεν πίστευα ότι μπορούσα να τον βρω μέσω του κεντρικού γραφείου καταχώρησης στα κεντρικά γραφεία της αστυνομίας.

Αλλά οι μέρες πέρασαν, πέρασε η εβδομάδα, η επόμενη – ο Αδόλφος δεν είχε έλθει ακόμα. Τι του είχε συμβεί; Είχε συμβεί κάτι μεταξύ μας που τον έκανε να με αφήσει;

Οι σκέψεις μου ξαναγυρνούσαν στις τελευταίες εβδομάδες που περάσαμε μαζί. Φυσικά υπήρχαν διαφορές απόψεων και γραμμών, αλλά με τον Αδόλφο αυτά ήταν φυσιολογικά. Ήταν πάντα ο ίδιος. Όσο προσπάθησα να ανακαλύψω τους λόγους της απουσίας του, δεν μπορούσα να βρω την παραμικρή αιτία για αυτό. Εξάλλου, ο ίδιος είχε πει πολλές φορές ότι όταν επέστρεφα στη Βιέννη το φθινόπωρο, θα έπρεπε να μείνουμε και πάλι μαζί. Δεν είχε πει ούτε λέξη για το χωρισμό μας, ακόμα και σε στιγμές θυμού. Σε αυτά τα τέσσερα χρόνια, η φιλία μας είχε γίνει τόσο στενή που θεωρήθηκε δεδομένη, και έτσι αποφασίσαμε να μείνουμε μαζί στο μέλλον.

Όταν σκεφτόμουν τις τελευταίες εβδομάδες που περάσαμε μαζί, διαπίστωνα, σε πλήρη αντίθεση με αυτό που ήθελα να βρω, ότι η σχέση μεταξύ μας ήταν καλύτερη από ποτέ, πιο οικεία, πιο ουσιαστική και μάλιστα αυτές οι τελευταίες εβδομάδες στη Βιέννη με τις τόσες υπέροχες εμπειρίες στην Όπερα, στο θέατρο Μπούργκ και στο περιπετειώδες ταξίδι στο Ραξ, αντιπροσώπευαν το αποκορύφωμα της φιλίας μας.

Τι θα μπορούσε να κάνει τον Αδόλφο να με αφήσει χωρίς μια λέξη ή ένα σημάδι;

Όσο περισσότερο βασάνιζα το μυαλό μου πάνω του, τόσο περισσότερο συνειδητοποιούσα πόσα πολλά σήμαινε ο Αδόλφος για μένα. Ένιωθα εγκαταλειμμένος και μόνος, γιατί η συνεχής ανάμνηση της φιλίας μας, σήμαινε ότι απλά δεν μπορούσα να αποφασίσω να στραφώ αλλού για παρέα. Αν και

εκτίμησα ότι οι σπουδές μου θα κέρδιζαν από αυτό, όλη μου η ζωή μου όμως μου φαινόταν τώρα τόσο συνηθισμένη, σχεδόν βαρετή. Το να ακούω όμορφες παραστάσεις στην αίθουσα συναυλιών και στην όπερα ήταν σίγουρα παρηγοριά. Αλλά ήταν λυπηρό που δεν μπορούσα να μοιραστώ τέτοιες εμπειρίες με κανέναν. Σε κάθε συναυλία και κάθε όπερα που πήγαινα, ήλπιζα να δω τον Αδόλφο. Ίσως να στεκόταν στην έξοδο στο τέλος της παράστασης, περιμένοντάς με, και να τον άκουγα και πάλι με την οικεία, ανυπόμονη φωνή του να λέει: «Έλα, Γκούστλ!»

Αλλά όλες οι ελπίδες μου να ξαναδώ τον Αδόλφο αποδείχτηκαν μάταιες, και εν τω μεταξύ κάτι έγινε ξεκάθαρο: δεν ήθελε να επιστρέψει σε μένα. Δεν ήταν τυχαίο ότι είχε φύγει, ούτε ήταν αποτέλεσμα μιας περαστικής διάθεσης ή μιας σειράς ατυχιών. Αν ήθελε να με βρει, σίγουρα θα μπορούσε να το κάνει.

Με στεναχώρησε που ήθελε να διακόψει αυτή τη φιλία, που σήμαινε τόσα πολλά για μένα, χωρίς ένα σημάδι ευχαριστίας, μια ένδειξη μελλοντικών συναντήσεων. Έτσι, την επόμενη φορά που ήμουν στο Λιντς, πήγα να δω την κυρία Ράουμπαλ στο Μπύργκεργκασσε, για να πάρω τη διεύθυνσή του από αυτήν.

Ήταν μόνη στο σπίτι και με δέχτηκε με αισθητή ψυχρότητα. Τη ρώτησα πού ζούσε τώρα η Αδόλφος στη Βιέννη. Δεν ήξερε, απάντησε θυμωμένα, ο Αδόλφος δεν της είχε ξαναγράψει ποτέ. Έτσι, εδώ, για άλλη μια φορά, συνάντησα την αποτυχία. Όταν η κυρία Ράουμπαλ άρχισε να με κατηγορεί, λέγοντας ότι έφταιγαν εν μέρει οι καλλιτεχνικές μου φιλοδοξίες που ο Αδόλφος, τώρα είκοσι ετών, δεν είχε ακόμα κανένα επάγγελμα και θέση, της είπα απλά τι σκεφτόμουν και υπερασπίστηκα έντονα τον Αδόλφο, γιατί εξάλλου, η Άνγκελα επαναλάμβανε μόνο τη γνώμη του συζύγου της. Η γνώμη μου για αυτό δεν ήταν καλύτερη από τη γνώμη που είχε ο Αδόλφος για τον κουνιάδο του. Καθώς η συζήτηση γινόταν όλο και πιο δυσάρεστη, σηκώθηκα και έφυγα απότομα.

Η χρονιά τελείωσε, χωρίς να έχω ακούσει ή να δω τίποτα από τον Αδόλφο. Μόνο σαράντα χρόνια αργότερα θα μάθαινα από

μια έρευνα ενός αρχειοφύλακα του Λιντς για τη ζωή του Αδόλφου Χίτλερ, ότι ο φίλος μου είχε απομακρυνθεί από τη Στούμπεργκασσε επειδή το ενοίκιο ήταν πολύ ψηλό γι' αυτόν και είχε βρει πολύ φθηνότερο κατάλυμα σε ένα λεγόμενο «ξενώνα ανδρών» στη Μέλντεμανστρασσε. Ο Αδόλφος είχε εξαφανιστεί στο σκοτάδι της μεγαλούπολης. Εκείνα τα χρόνια άρχισαν γι' αυτόν, αυτά για τα οποία ανέφερε λίγα μιλώντας για τον εαυτό του, για τα οποία δεν υπάρχουν αξιόπιστοι μάρτυρες, γιατί ένα πράγμα είναι σίγουρο για αυτήν την πιο δύσκολη φάση της ζωής του: δεν είχε πλέον κανέναν φίλο.

Τώρα μπορώ να καταλάβω τη συμπεριφορά του εκείνη την εποχή. Δεν ήθελε να έχει έναν φίλο. Ήθελε να πάρει το δρόμο του μόνος του και να υπομένει μόνος ό,τι του επέβαλλε η μοίρα. Ήταν ο δρόμος στην μοναξιά. Είχα ανακαλύψει μετά από αυτό το χωρισμό, ότι πουθενά δεν είναι ο άνθρωπος τόσο μόνος όσο στη μέση μιας μεγάλης πόλης.

Έτσι, η όμορφη παιδική μας φιλία κατέληξε σε ένα τέλος που ήταν οτιδήποτε άλλο παρά όμορφο. Αλλά, με το πέρασμα του χρόνου, συμβιβάσθηκα. Μάλιστα, διαπίστωσα ότι αυτή η ξαφνική διακοπή της φιλίας μας που είχε προκαλέσει ο Αδόλφος είχε πολύ μεγαλύτερη σημασία από το αν είχε τελειώσει μέσα από την αυξανόμενη αδιαφορία μας ο ένας για τον άλλο, ή αν είχα σταματήσει να σημαίνω οτιδήποτε γι' αυτόν. Σίγουρα ένα τέτοιο τέλος θα ήταν πιο δύσκολο για μένα να το αντέξω από αυτό τον αναγκαστικό αποχαιρετισμό, πράγμα το οποίο δεν ήταν καθόλου αποχαιρετισμός. Δεδομένου ότι αυτός ο χωρισμός έγινε σε μια εποχή που η φιλία μας, τουλάχιστον κατά τη γνώμη μου, είχε φτάσει σε μια ιδανική κορύφωση, μου έμεινε η εικόνα του φίλου μου πολύ πιο σταθερή και ζωντανή, σαν να μπορούσα να τον δω μέσω ενός αποχαιρετισμού που επισκιάστηκε από δυσμενείς συνθήκες. Σίγουρα αυτός είναι ένας από τους λόγους για τους οποίους αυτά τα μακρινά εφηβικά χρόνια παρέμειναν τόσο ζωντανά μέσα μου.

III

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Μετά από τέσσερα χρόνια εντατικής μελέτης στο Ωδείο της Βιέννης, προσλήφθηκα ως δεύτερος μαέστρος στο κρατικό θέατρο στο Μάρμπουργκ του ποταμού Δράβου τον Οκτώβριο του 1912, όπου έκανα το ντεμπούτο μου ως μαέστρος στο «Ο Οπλομηχανικός» του Άλμπερτ Λόρτσινγκ. Αυτή η πρώτη ανεξάρτητη δουλειά μου έδωσε μεγάλη χαρά. Η πόλη, αν και μικρότερη από το Λιντς, ήταν πολύ ανοιχτή σε καλλιτεχνικές παραστάσεις. Ο σύλλογος μουσικών οι τραγουδοποιοί ενίσχυσαν πρόθυμα τις δυνατότητες που έχω στο θέατρο. Παρουσίασα αρκετές καλές ελαφρές όπερες, εκ των οποίων, ιδίως, η «Μάρθα» του Φρίντριχ φον Φλότοβ (Friedrich von Flotow) είχε μεγάλη επιτυχία. Από τις τεράστιες πεδινές εκτάσεις της Στυρίας, ένα χαριτωμένο τοπίο, που ξεπερνούσαν την λαμπρότητα του νότου, που έμαθα να αγαπώ, ερχόντουσαν επισκέπτες στην πόλη. Στο τέλος της σεζόν μετακόμισα, με την ορχήστρα μου, στο Πιεστάνυ, για να διευθύνω τη μουσική εκεί για τη θερινή περίοδο. Η εμπλοκή μου στο Μάρμπουργκ συνεχίστηκε για την επόμενη σεζόν και ένιωθα σαν στο σπίτι μου σε αυτή τη εξαιρετική μικρή πόλη. Η στήριξη που συνάντησα από όλες τις πλευρές μεγάλωσε τη νεανική μου αυτοπεποίθηση και ώθησε τον ενθουσιασμό μου. Ένα βράδυ, μετά από μια πρεμιέρα της όπερας «Εύα» του Φέρστερ, ο σκηνοθέτης με φώναξε στο θεωρείο του και με σύστησε στον σκηνοθέτη του θεάτρου Κλάγκενφουρτ, ο οποίος έψαχνε για έναν μαέστρο όπερας. Ήταν, προφανώς, τόσο εντυπωσιασμένος από την απόδοσή μου που με προσέλαβε επί τόπου για την επόμενη σεζόν. Όταν στις αρχές του καλοκαιριού του 1914, ολοκλήρωσα τη δουλειά μου στο Μάρμπουργκ, για να επισκεφτώ τους γονείς μου στο Λιντς, διέκοψα το ταξίδι μου στο Κλάγκενφουρτ και έκανα κάποιες έρευνες σχετικά με το μελλοντικό χώρο των δραστηριοτήτων μου. Μια καλή ορχήστρα, σαραντα-μελή, ένα ωραίο σπίτι, μια σύγχρονη σκηνή, και όλα αυτά στην πρωτεύουσα της Καρινθίας, που φημίζεται για την αγάπη της μουσικής. Εδώ θα μπορούσα να δώσω «Λόενγκριν», ίσως ακόμη και το «Ο Αρχιτραγουδιστής».

Τι περισσότερο θα μπορούσα να ζητήσω; Πραγματικά τα ουράνια βιολιά, σχεδόν κυριολεκτικά, ήδη έπαιζαν για μένα. Αλλά όσο κοντά στην εκπλήρωσή τους ήταν τα νεανικά μου όνειρα, εξαφανίστηκαν μέσα στη φωτιά των Ρωσικών πυροβόλων όταν, μερικούς μήνες αργότερα, κλήθηκα σαν έφεδρος στο 2ο αυτοκρατορικό και βασιλικό σύνταγμα πεζικού και γνώρισα το βάπτισμα του πυρός στα πεδία μάχης της Γαλικίας. Αυτό ήταν διαφορετικό είδος μουσικής από ό, τι ονειρευόμουν. Όσο κι αν ήμουν ακατάλληλος για τη στρατιωτική ζωή, προσπάθησα, όπως και όλοι οι σύντροφοί μου, να κάνω το καθήκον μου. Αυτή η προσπάθεια τελείωσε, μετά τον τρομακτικό χειμώνα του 1915 στα Καρπάθια, στο άθλιο νοσοκομείο Έπερζες στην Ουγγαρία. Οι άρρωστοι και οι σοβαρά τραυματίες μεταφερόντουσαν στη Βουδαπέστη, ένα φοβερό ταξίδι επτά ημερών, σε όλους τους μεγάλους σταθμούς ξεφορτωνόντουσαν οι νεκροί. Είχα χάσει κάθε ελπίδα και είχα ήδη υπολογίσει σε ποιό σταθμό θα με πετάξουν. Από θαύμα επέζησα όλες τις φρίκες και τις δυστυχίες αυτού του ταξιδιού αλλά η δύναμή μου είχε χαθεί για πάντα.

Όταν, μετά από μήνες ασθένειας, τελικά ανέκαμψα αρκετά για να μπορώ να επισκεφθώ τους γονείς μου, εκεί βρήκα τα πάντα αλλαγμένα. Ο πατέρας μου, εξαντλημένος από την εργασία και προδομένος από την αγαπημένη του ελπίδα να παραδώσει στον μοναδικό του γιο την επιχείρηση, που είχε δημιουργήσει με τόσο κόπο, είχε εγκαταλείψει την επιχείρηση το 1916 και είχε αγοράσει ένα μικρό αγρόκτημα στο Φράχαμ, κοντά στο Ίφερντινγκ. Εκεί προσπάθησε να ανακτήσει την υγεία του, αλλά μάταια, και, ενώ πήγαινα στο μέτωπο για δεύτερη φορά το Σεπτέμβριο του 1918, πέθανε μέσα στην δυστυχία και την απόγνωση που γέμιζε εκείνες τις μέρες. Πόσο εύχομαι να μπορούσα να είχα κάνει τα γηρατειά του πιο ευτυχισμένα!

Το τέλος του πολέμου ήρθε, ενώ ήμουν με τον σχηματισμό των μεταφορών στη Βιέννη και εδώ, στις 8 Νοεμβρίου 1918, αποστρατεύθηκα. Τι θα έκαμνα τώρα; Οι προοπτικές καριέρας

μου ήταν μηδενικές. Τα επαρχιακά θέατρα παρέμεναν κλειστά. Πήγα στη Βιέννη για να βρω κάποια δουλειά. Τα δύο κρατικά θέατρα ήταν ακόμα ανοιχτά, αλλά ήταν μάταιο να προσπαθήσω να βρω μια θέση σε αυτά. Η ορχήστρα στην οποία για πολλά χρόνια, ενώ σπούδαζα, είχα κερδίσει μια θέση ως τσελίστας είχε διαλυθεί. Τι απέμεινε; Μόνο μερικά χορευτικά συγκροτήματα στα μεγάλα καφενεία. Όχι, αυτά δεν ήταν για μένα. Για λίγο εργάστηκα σαν μαέστρος σε μια μπάντα των έξι οργάνων σε μια από τις νέες κινηματογραφικές αίθουσες, μια μπάντα που υποτίθεται ότι «παρείχε την μουσική εικόνα» για τις βουβές ταινίες, ένα επάγγελμα που δεν με εντυπωσίασε καθόλου. Προσπάθησα να βρω δουλειά σαν τσελίστας ή τουλάχιστον να πάρω κάποιες περιστασιακές αναθέσεις αυτού του είδους, αλλά χωρίς επιτυχία. Ούτε υπήρχε ζήτηση για ιδιαίτερα μαθήματα εκεί.

Είχα φτάσει στο τέλος. Τότε ήρθε ένα γράμμα από τη μητέρα μου. Μου έγραφε ότι στην πόλη Ίφερντινγκ υπήρχε θέση για ένα γραμματέα στο συμβούλιο της κοινότητας. Αλλά επειδή, ως μητέρα, γνώριζε πολύ καλά τον γιο της, ήξερε επίσης πώς να παρουσιάσει αυτή την δουλειά τόσο δελεαστικά που να την κάνει ελκυστική σε μένα. Είχε μιλήσει στον δήμαρχο για τις μουσικές μου ικανότητες και πρόσθεσε ότι, επιπλέον, θα ήθελαν ο μελλοντικός γραμματέας του συμβουλίου να αναδιοργανώσει το μουσικό σύλλογο που είχε διαλυθεί κατά τη διάρκεια του πολέμου και να αναλάβει την διεύθυνσή του.

Πήγα στο σπίτι και κοίταξα την πρόταση. Ο μισθός ήταν μικρός και οι καλλιτεχνικές δυνατότητες φάνηκαν πολύ περιορισμένες. Αλλά εν τω μεταξύ είχα παραιτηθεί από την ελπίδα του να γίνω επαγγελματίας μαέστρος και, κυρίως για να ευχαριστήσω τη μητέρα μου, έστειλα την αίτησή μου. Στη συνέχεια επέστρεψα στη Βιέννη εξακολουθώντας να ελπίζω ότι θα μπω σε μια ορχήστρα. Εκεί, τον Ιανουάριο του 1920, έλαβα μια ειδοποίηση από τον δήμαρχο που με ενημέρωνε ότι η δουλειά του γραμματέα στο συμβούλιο μου είχε ανατεθεί από μια λίστα τριάντα οκτώ υποψηφίων. Έτσι έγινα δημόσιος

υπάλληλος.

Σταδιακά βρήκα το δρόμο μου σε αυτή τη δουλειά και λίγα χρόνια αργότερα πέρασα την εξέταση ως υπάλληλος της κοινότητας στην επαρχία της Άνω Αυστρίας. Ήταν μια ταπεινή δουλειά αλλά μου άφηνε ελεύθερο για να αφιερώσω τον εαυτό μου στη μουσική μου. Έφτιαξα μια αξιοσέβαστη ορχήστρα και σύντομα η μουσική ζωή της μικρής πόλης άρχισε να αναπτύσσεται πολύ καλά μάλιστα. Η ήσυχη μουσική δωματίου ενός κουαρτέτου εγχόρδων, οι υπαίθριες παραστάσεις της ορχήστρας πνευστών και οι παραστάσεις γκαλά της χορωδίας υπήρξαν πολύ ικανοποιητικές και επιτυχημένες δουλειές για μένα.

Σε όλη αυτή την περίοδο δεν είχα καταφέρει να μάθω κάποια είδηση του παιδικού μου φίλου, που με είχε εγκαταλείψει με ένα περίεργο τρόπο και τελικά είχα παραιτηθεί από την προσπάθεια. Άλλωστε, δεν είχα ιδέα πώς να προσπαθήσω να μάθω γι’ αυτόν. Ο γαμπρός του ο Ράουμπαλ ήταν εδώ και καιρό νεκρός. Η Άνγκελα, η αδελφή του, δεν ζούσε πλέον στο Λιντς. Τι είχε γίνει ο φίλος μου; Ήμουν σίγουρος ότι ήταν καλύτερος στρατιώτης από εμένα. Μήπως είχε πέσει όπως τόσοι πολλοί νέοι στην εποχή μας;

Κάθε τόσο άκουγα να μιλούν για ένα Γερμανό πολιτικό ο οποίος ονομαζόταν Αδόλφος Χίτλερ. Αλλά σκέφτηκα ότι πρέπει να αναφέρονται σε κάποιο άλλο άτομο που έτυχε να έχει το ίδιο όνομα. Εξάλλου, το όνομα του Χίτλερ δεν ήταν τόσο ασυνήθιστο. Φανταζόμουν ότι αν ποτέ ξανάκουγα κάτι για τον πρώην παιδικό μου φίλο, θα ήταν ότι πιθανότατα η είδηση θα ήταν ότι είχε γίνει ένας σημαντικός αρχιτέκτονας, ή τουλάχιστον ένας καλλιτέχνης αλλά όχι κάποιος ασήμαντος πολιτικός, τουλάχιστον στο Μόναχο.

Ένα βράδυ περπατούσα στην ήσυχη πλατεία της πόλης και σταμάτησα μπροστά από το βιβλιοπωλείο χωρίς κανέναν ιδιαίτερο λόγο. Εκεί στη βιτρίνα ήταν το «Περιοδικό του Μονάχου» (Münchner Illustrierte). Στη φωτογραφία του εξωφύλλου ήταν η εικόνα ενός άνδρα περίπου στα τριάντα με

λεπτά, χλωμά χαρακτηριστικά – τον αναγνώρισα με την πρώτη ματιά. Αυτός ήταν ο Αδόλφος, δεν είχε αλλάξει καθόλου. Υπολόγισα το χρόνο που είχε περάσει από τις ημέρες όταν ζούσαμε μαζί στη Στούμπεργκασσε - δεκαπέντε χρόνια! Το πρόσωπο φαινόταν να έχει γίνει πιο αυστηρό, πιο ώριμο, πιο γενναίο, αλλά σχεδόν καθόλου γερασμένο.

Κάτω από την εικόνα έγραφε: «Ο γνωστός ομιλητής των μαζών των Εθνικοσοσιαλιστών, Αδόλφος Χίτλερ.» Ο φίλος μου λοιπόν ήταν στην πραγματικότητα ένα και το αυτό με εκείνον τον πολιτικό για τον οποίο γινόταν τόση πολύ συζήτηση. Λυπήθηκα πολύ που κι αυτός, όπως κι εγώ, δεν μπόρεσε να επιτύχει την καλλιτεχνική του καριέρα. Ήξερα πολύ καλά τι σημαίνει να θάβεις όλες τις ελπίδες και τα όνειρά σου. Τώρα έπρεπε να κερδίζει τα προς το ζην κάνοντας ομιλίες σε συνεδριάσεις. Μια σκληρή δουλειά, αν και ήταν πράγματι ένας καλός και πειστικός ομιλητής. Το είχα βιώσει αρκετά συχνά. Μπορούσα και να καταλάβω το ενδιαφέρον του για την πολιτική, αλλά η πολιτική ήταν ένα άχαρο καθήκον, όσο και επικίνδυνο. Ήμουν χαρούμενος που, έστω και μόνο λόγω της επαγγελματικής μου θέσης, ήμουν υποχρεωμένος να κρατήσω τον εαυτό μου σε απόσταση από τα πολιτικά γεγονότα, καθώς τώρα ήμουν γραμματέας στο δημόσιο και έπρεπε να εργάζομαι για το συμφέρον όλων των κατοίκων της πόλης, χωρίς καμία διάκριση. Αλλά ο φίλος μου πήγαινε ολοταχώς στην πολιτική και δεν με εξέπληξε καθόλου το γεγονός ότι οι θυελλώδεις δραστηριότητές του, για τις οποίες διάβαζα στις εφημερίδες, τελείωσαν σε μια φυλακή στο Λάντσμπεργκ.

Αλλά εμφανίσθηκε και πάλι και ο Τύπος ασχολήθηκε με αυτόν περισσότερο από ποτέ. Οι πολιτικές του ιδέες, οι οποίες έβρισκαν σταδιακά και πάρα πολλούς υποστηρικτές στην Αυστρία, δεν με εξέπληξαν καθόλου, διότι ουσιαστικά ήταν οι ίδιες με αυτές που συνήθιζε να μου αναπτύσσει, ομολογουμένως εξακολουθούσαν να φαίνονται συγκεχυμένες και υπερβολικές, στη Βιέννη. Όταν διάβαζα τις ομιλίες του ήταν σαν να μπορούσα να τον δω πραγματικά μπροστά μου, να διασκελίζει

πάνω-κάτω στο ζοφερό πίσω δωμάτιο στη Στούμπεργκασσε 29 μεταξύ πόρτας και πιάνου, μακρηγορώντας ακατάπαυστα. Εκείνες τις μέρες ήμουν ο μοναδικός ακροατής του, τώρα το ακροατήριό του υπολογιζόταν σε χιλιάδες. Ακουγόταν παντού το όνομά του και άρχισαν να ρωτούν: «από πού είναι αυτός ο Χίτλερ;»

Λοιπόν, σίγουρα γνώριζα πολύ καλύτερα από ό, τι πολλοί άλλοι, για να τους πω. Μήπως δεν είχα ακόμη τα γράμματά του και τα σχέδιά του; Τα είχα ξεχάσει εντελώς αυτά, αλλά τώρα ανέβηκα στο πατάρι. Εξακολουθούσαν να είναι εκεί, στην παλιά ξύλινη κασέλα που είχε μείνει στο σπίτι των γονιών μου στο Φράχαμ μέχρι τη στιγμή που η μητέρα μου είχε πουλήσει το μικρό αγρόκτημα και μετακόμισε μαζί μου, φέρνοντάς την μαζί της. Έψαξα το κλειδί, τελικά το βρήκα και ξεκλείδωσα τη κασέλα. Και, πράγματι, υπήρχε ένας μεγάλος μπλε φάκελος που είχε το όνομα «Αδόλφος Χίτλερ», γραμμένο πάνω του με το χέρι μου. Δεν μπορούσα να θυμηθώ αυτό το φάκελο. Στα φοβερά γεγονότα του πολέμου και στη δυστυχία της μεταπολεμικής περιόδου, το είχα ξεχάσει εντελώς, ακριβώς όπως και ο φίλος μου, επίσης, θα είχε αρχίσει να ξεθωριάζει σιγά-σιγά από το μυαλό μου, αν δεν είχε εμφανιστεί και πάλι σαν πολιτικός.

Άνοιξα το φάκελο. Υπήρχαν οι καρτ-ποστάλ του παιδικού μου φίλου, τα γράμματα και τα σχέδια, αν και ήταν βέβαια μόνο ένα μέρος από αυτά που είχα λάβει από αυτόν. Αλλά εντούτοις, μερικά ήταν άξια ενδιαφέροντος. Διάβασα ξανά τις κάρτες και τα γράμματά του. Τι πρέπει να κάνω με αυτά; Θα ’πρεπε να του στείλω πίσω όλη την αλληλογραφία; Για ποιο λόγο; Είχε να κάνει άλλα πράγματα τώρα, από το να αναθερμάνει τις παλιές μνήμες της παιδικής του ηλικίας. Ίσως να είχε ξεχάσει προ πολλού τον ψηλόλιγνο, μαθητευόμενο τρελομουσικό, βοηθό του ταπετσιέρη που είχε γνωρίσει στο θέατρο του Λιντς. Μήπως θα έπρεπε να του γράψω; Κι αυτό, επίσης, μου φάνηκε άσκοπο, γιατί αφού από τότε κορόιδευε την έλλειψη ενδιαφέροντός μου για την πολιτική, τώρα θα ήταν περισσότερο απογοητευμένος

από μένα.

Έτσι και εγώ αρκέστηκα στο να παρακολουθώ τη μοίρα του παιδικού μου φίλου μέσω των εφημερίδων. Οι οπαδοί του τώρα πρέπει να υπολογίζονται σε εκατομμύρια. Χωρίς να πατήσει σε αυστριακό έδαφος, κατάφερε, με τις ριζοσπαστικές αντιλήψεις και ιδέες του, να φέρει τον ενθουσιασμό και την αναταραχή ακόμη και σημερινή μικρή Αυστρία, πράγμα το οποίο για μένα ήταν άλλος ένας λόγος να σιωπήσω.

Μπορεί να φαίνεται ακατανόητο το γεγονός ότι, μετά που ο Αδόλφος είχε γίνει ένα όνομα σαν πολιτικός, δεν είχα προσπαθήσει αμέσως να έρθω σε επαφή μαζί του. Και όμως, κοιτάζοντας πίσω, θα ήθελα να πω το εξής: η φιλία της παιδικής μας ηλικίας είχε ξεπηδήσει από το κοινό μας ενδιαφέρον για την τέχνη, η πολιτική δεν με έλκυε και γι' αυτό δεν αισθανόμουν πλέον να έλκομαι προς τον Αδόλφο, στον οποίο δεν μπορούσα να προσφέρω απολύτως τίποτα στον τομέα του ενδιαφέροντός του.

Τότε στις 30 Ιανουαρίου 1933, άκουσα την είδηση, ότι ο Αδόλφος Χίτλερ είχε γίνει καγκελάριος του Ράιχ. Αμέσως η σκέψη μου πήγε πίσω σε εκείνο το βράδυ στο Φράινμπεργκ, όταν ο Αδόλφος μου είχε περιγράψει πως, όπως ο Ριέντσι, θα ανυψωθεί για να γίνει ο ηγέτης του λαού. Αυτό που είχε δει εκείνος ο δεκαεξάχρονος τότε σε εκείνο το εκστατικό όραμα είχε πλέον γίνει πραγματικότητα. Έτσι κάθισα και έγραψα μερικές γραμμές στον «Καγκελάριο του Ράιχ Αδόλφο Χίτλερ στο Βερολίνο.»

Δεν περίμενα απάντηση στην επιστολή μου. Ένας καγκελάριος είχε πιο σημαντικά πράγματα να κάνει από το να απαντήσει στην επιστολή κάποιου Άουγκουστ Κούμπιτσεκ από το Ίφερντινγκ κοντά στο Λιντς, με τον οποίο ήταν φίλοι πριν από ένα τέταρτο του αιώνα. Αλλά μου φάνηκε, πέρα από την πολιτική, το σωστό πράγμα που πρέπει να κάνω σαν παιδικός φίλος για να τον συγχαρώ για τη θέση στην οποία είχε ανέλθει.

Προς μεγάλη μου έκπληξη, όμως, μια μέρα έλαβα την ακόλουθη επιστολή:

«Προς τον Διευθυντή του κοινοτικού γραφείου
κύριο Άουγκουστ Κούμπιτσεκ
Ίφερντινγκ, Άνω Αυστρία

Αδόλφος Χίτλερ *Μόναχο, 4 Αυγούστου 1933*
Μπράουνεχαους

Αγαπητέ μου Κούμπιτσεκ!

Πρώτον, σήμερα στις 2 Φεβρουαρίου μου έδειξαν την επιστολή σου. Λόγω των εκατοντάδων χιλιάδων επιστολών που έχω λάβει από τον Ιανουάριο αυτό μη σε κάνει να απορείς. Ήταν πολύ μεγάλη η χαρά μου που μετά από τόσα χρόνια που έχω νέα σου και τη διεύθυνσή σου. Θα χαρώ πάρα πολύ – αφού περάσει αυτή η περίοδος των σκληρών αγώνων μου – να αναβιώσω για μια ακόμη φορά μαζί σου τις αναμνήσεις από τα καλύτερα χρόνια της ζωής μου. Ίσως θα μπορούσες να έρθεις να με επισκεφθείς. Με όλες τις ευχές μου σε σένα και τη μητέρα σου, παραμένω, στη μνήμη της παλιάς μας φιλίας

Δικός σου, Αδόλφος Χίτλερ

Οπότε δεν με είχε ξεχάσει. Το ότι παρ' όλη την ένταση του έργου του με θυμήθηκε με έκανε να νιώσω πολύ χαρούμενος. Αποκάλεσε τα χρόνια που είχαμε περάσει μαζί τα «καλύτερα χρόνια» της ζωής του. Ώστε, είχε ήδη ξεχάσει τη δυστυχία που περνούσε τότε και μόνο η πληθωρικότητα της νειότης του παρέμεινε μια στοργική ανάμνηση. Αλλά το τέλος της επιστολής μου προκάλεσε κάποια αμηχανία. «Ίσως θα μπορούσες να έρθεις να με επισκεφθείς» έγραφε. Αυτό ήταν πιο εύκολο στα λόγια παρά στην πράξη. Δεν θα μπορούσα απλά να πάω στο σπίτι του στο Ομπερζάλτσμπεργκ και να πω «Να 'μαι.» Άλλωστε, αυτή η συνάντηση θα ήταν μόνο μια ενόχληση γι' αυτόν. Τι θα μπορούσα να του πω; Η δική μου ζωή, σε σύγκριση με τη δικιά του, ήταν ασήμαντη και χωρίς ενδιαφέρον,

να του μιλούσα για το Ίφερντινγκ θα βαριόταν. Και για τα υπόλοιπα δεν υπήρχε τίποτε να με αφορούσε. Έτσι άφησα το όλο θέμα και έπεισα τον εαυτό μου ότι αυτή η φιλική πρόσκληση ήταν απλά μια πράξη τυπικής ευγένειας, όπως και οι στερεότυπες ευχές στο τέλος των επιστολών του, είκοσι πέντε χρόνια πριν και για τους δύο γονείς μου, δηλαδή τώρα μόνο για τη μητέρα μου. Βέβαια είναι πολύ ωραίο όταν ένας φίλος είναι τόσο συνεπής στη συμπεριφορά του.

Στις 12 Μαρτίου 1938, ωστόσο, ο Αδόλφος Χίτλερ διέσχισε τα σύνορα στο Μπράουνου, σε εκείνο το σημείο όπου ο πατέρας του είχε υπηρετήσει ως τελωνειακός υπάλληλος. Ο Γερμανικός Στρατός εισήλθε στην Αυστρία. Το απόγευμα της 12ης Μαρτίου ο Αδόλφος Χίτλερ απευθύνθηκε στο συγκεντρωμένο λαό από το μπαλκόνι του Δημαρχείου Λιντς, το οποίο ήταν ακόμα τόσο μέτριο και τόσο άθλιο όπως ήταν στα νιάτα μας. Θα ήθελα να είχα πάει στο Λιντς να τον ακούσω να μιλά, αλλά ήμουν απασχολημένος με το στρατωνισμό των γερμανικών στρατευμάτων και δεν μπορούσα να φύγω από το Ίφερντινγκ. Αλλά όταν ο Αδόλφος Χίτλερ ήρθε ξανά στο Λιντς, στις 8 Απριλίου, και έμεινε στο ξενοδοχείο Βάιντσινγκερ μετά από μια πολιτική εκδήλωση στα έργα των αμαξοστοιχιών Κράους, είχα κάνει μια προσπάθεια να τον δω. Η πλατεία μπροστά από το ξενοδοχείο ήταν γεμάτη με κόσμο, αλλά προσπάθησα να περάσω μέσα στο κλοιό των ανδρών των Τμημάτων Καταιγίδας και τους είπα ότι θα ήθελα να μιλήσω με τον Καγκελάριο του Ράιχ. Στην αρχή μου έριξαν μια γρήγορη ματιά, πιθανώς θα σκέφτηκαν ότι ήμουν τρελός. Μόνο όταν τους έδειξα μία από τις επιστολές του Χίτλερ αιφνιδιάστηκαν και κάλεσαν ένα αξιωματικό. Μόλις ο τελευταίος είδε κι αυτός την επιστολή με άφησε αμέσως να περάσω και με κατηύθυνε στην είσοδο του ξενοδοχείου. Αλλά εκεί ήταν σαν ένα σμήνος μελισσών. Οι στρατηγοί στέκονταν τριγύρω στις ομάδες που περίμεναν και συζητούσαν τα γεγονότα. Υπουργοί του κράτους τους οποίους αναγνώρισα από τις εικόνες των εφημερίδων, υψηλόβαθμοι ηγέτες του κόμματος και άλλες ένστολες προσω-

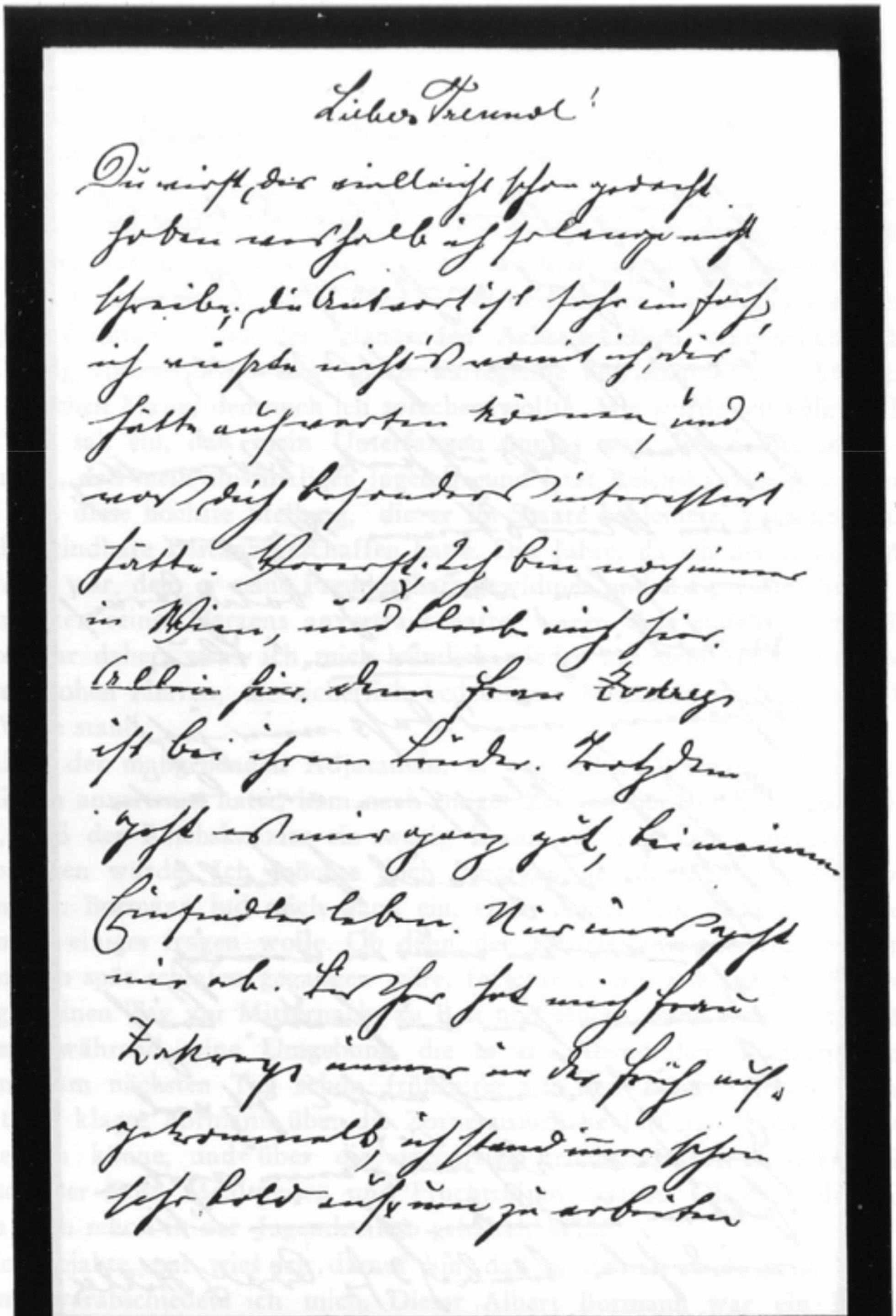

Lieber Freund!

Du wirst, dir vielleicht schon gedacht
haben weshalb ich so lange nicht
schreibe, die Antwort ist sehr einfach,
ich wüßte nicht was ich dir
hätte aufwarten können und
was dich besonders interessiert
hätte. Vorerst: Ich bin noch immer
in Wien, und bleibe auch hier.
Allein hier, denn Frau Zakreys
ist bei ihren Kindern. Trotzdem
geht es mir ganz gut, bei meinem
Einsiedlerleben. Nur immer geht
mir ab. Früher hat mich Frau
Zakreys immer in der Früh auf-
geweckt, also ich stand immer schon
sehr bald auf um zu arbeiten

Επιστολή του Αδόλφου Χίτλερ στον φίλο του, ο οποίος είχε επιστρέψει στους γονείς του στο Λιντς κατά τη διάρκεια των θερινών διακοπών

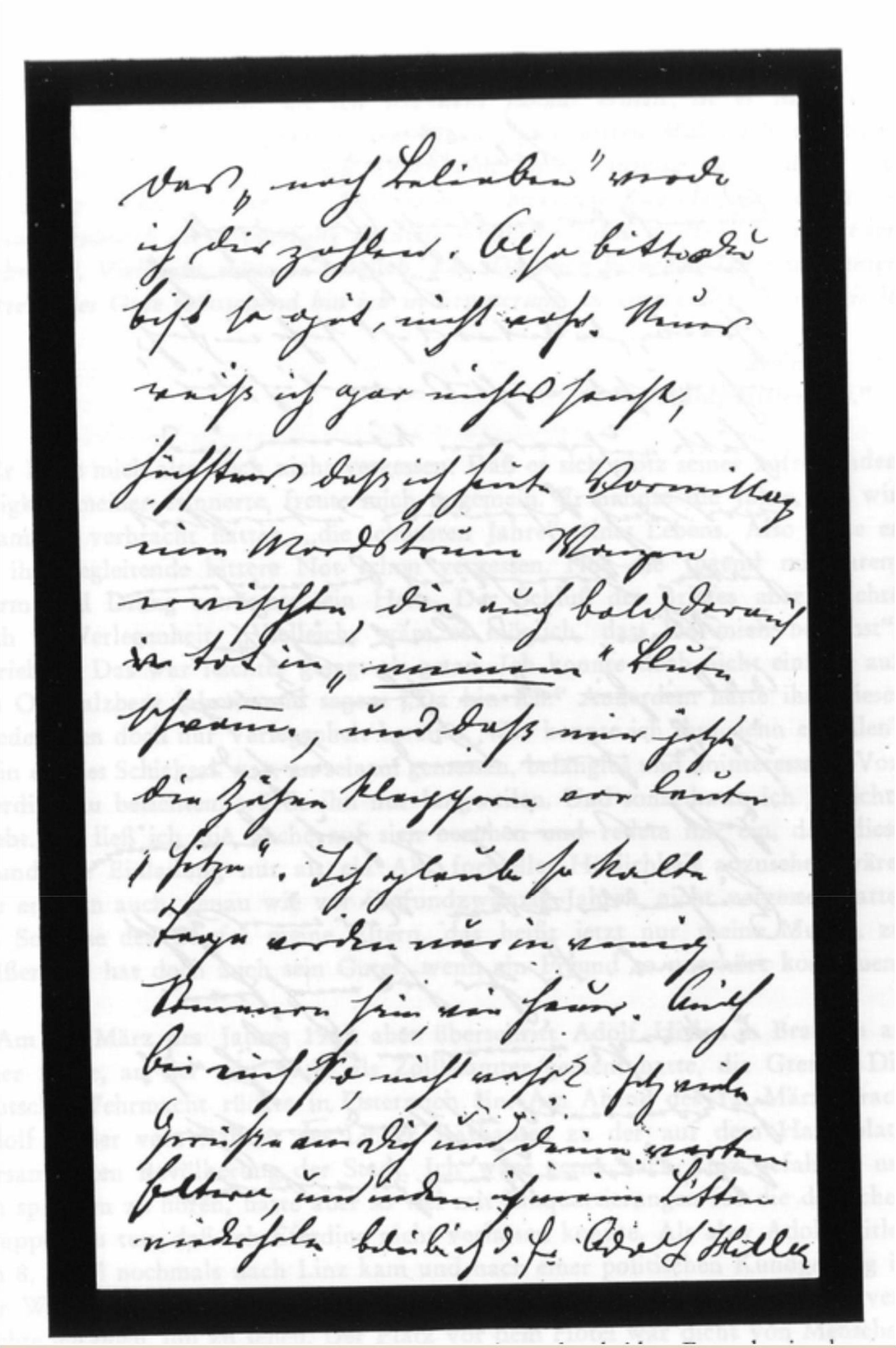

Τυπική επιστολή από την αλληλογραφία των δύο φίλων, στην οποία ο Χίτλερ περιγράφει την πάλη του ενάντια στους κοριούς του κοινού δωματίου

πικότητες πηγαινο-ερχόντουσαν. Βαθμοφόροι, που αναγνωρίζονταν από τις αστραφτερές επωμίδες τους, έμπαιναν απασχολημένοι. Και όλη αυτή η συναρπαστική δραστηριότητα επικεντρωνόταν γύρω από τον άνθρωπο με τον οποίο, ήθελα κι εγώ να μιλήσω. Ζαλίστηκα πολύ και συνειδητοποίησα ότι ήταν ανόητο εκ μέρους μου που πήγα. Έπρεπε να αποδεχθώ το γεγονός ότι ο πρώην φίλος της παιδικής μου ηλικίας είχε γίνει πλέον Καγκελάριος του Ράιχ και αυτή η υψηλότερη θέση στο κράτος είχε δημιουργήσει μεταξύ μας μια ανυπέρβλητη απόσταση. Τα χρόνια που ήμουν το μόνο άτομο στο οποίο είχε αφιερώσει τη φιλία του και τα πιο προσωπικά ζητήματα της καρδιάς του είχαν τελειώσει σίγουρα. Ως εκ τούτου, το καλύτερο πράγμα που θα μπορούσα να κάνω ήταν να εξαφανιστώ ήσυχα και να μην είμαι ένας ενοχλητικός για αυτούς τους υψηλόβαθμους κυρίους που αναμφίβολα ήταν εκεί για πιο σημαντικές αποστολές.

Ένας από τους ανώτερους βαθμοφόρους, ο Άλμπερτ Μπόρμαν στον οποίο είχα εκμυστηρευτεί το αίτημά μου, ήρθε μετά από λίγο και μου είπε ότι ο Καγκελάριος του Ράιχ δεν ήταν πολύ καλά και δεν θα δεχόταν κανέναν άλλο εκείνη την ημέρα, να ερχόμουν πάλι αύριο το μεσημέρι. Ο Μπόρμαν, στη συνέχεια, με κάλεσε να καθίσω για μια στιγμή, γιατί ήθελε να με ρωτήσει μερικά πράγματα. Ο Καγκελάριος στα νιάτα του, πάντα πήγαινε για ύπνο τόσο αργά; ζήτησε να μάθει παραπονεμένα. Ποτέ δεν πήγαινε στο κρεβάτι πριν από τα μεσάνυχτα και κοιμόταν βαθιά το πρωί, ενώ εκείνοι που ήταν γύρω του, που ήταν υποχρεωμένοι να μένουν μέχρι αργά το βράδυ μαζί του, έπρεπε να σηκώνονται νωρίς το πρωί την επόμενη μέρα. Ο Μπόρμαν εξακολούθησε να διαμαρτύρεται για τις εκρήξεις θυμού του Χίτλερ, που κανείς δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει και για την περίεργη διατροφή του Καγκελάριου, η οποία αποτελείτο από πιάτα χωρίς κρέας, γλυκά και χυμούς φρούτων. Πάντα έτσι έτρωγε ο Καγκελάριος;

Απάντησα καταφατικά, μόνο για να επισημάνω ότι τότε του

άρεζε να τρώει κρέας. Με αυτό έφυγα. Ο Άλμπερτ Μπόρμαν ήταν αδελφός του γνωστού Μάρτιν Μπόρμαν.

Την επόμενη μέρα πήγα πάλι στο Λιντς. Όλη η πόλη ήταν στο πόδι. Ο κόσμος συσσωρεύονταν σε κάθε δρόμο. Όσο πιο κοντά πλησίαζα στο ξενοδοχείο Βάιντσινγκερ τόσο πιο πολύ στριμώχνονταν το πλήθος. Τέλος, κατάφερα να βρω το δρόμο μου μέσα στο ξενοδοχείο και για άλλη μια φορά πήρα την αφανή μου θέση στο φουαγιέ. Ο ενθουσιασμός και η αναταραχή ήταν ακόμη μεγαλύτερη από ό, τι την προηγούμενη ημέρα. Γιατί ήταν η παραμονή του δημοψηφίσματος στην Αυστρία. Μπορεί να φανταστεί κανείς ότι όλες οι μεγάλες αποφάσεις έπρεπε να λαμβάνονται από τον ίδιο τον Χίτλερ. Εν πάση περιπτώσει, δεν θα μπορούσα να επιλέξω πιο ατυχή στιγμή για την επανένωση μας από αυτή. Έκανα τους υπολογισμούς. Στις αρχές του Ιουλίου, 1908, είχαμε πει αντίο στην αίθουσα του σιδηροδρομικού σταθμού, σήμερα ήταν 9 Απριλίου 1938. Έτσι, είχαν περάσει σχεδόν ακριβώς τριάντα χρόνια μεταξύ αυτού του απροσδόκητου χωρισμού μας στη Βιέννη και της σημερινής συνάντησης, εάν γινόταν. Τριάντα χρόνια - μια ολόκληρη ζωή! Και τι συνταρακτικά γεγονότα είχαν φέρει αυτά τα τριάντα χρόνια.

Δεν είχα ψευδαισθήσεις για το τι θα συμβεί αν ο Χίτλερ ήθελε να με δει. Μια σύντομη χειραψία, ίσως ένα οικείο χτύπημα στον ώμο, λίγες φιλικές, βιαστικές λέξεις εν παρόδω – θα ’πρεπε να είμαι ικανοποιημένος με αυτό το μικρό μέρος. Από την πλευρά μου, είχα ετοιμάσει μερικά κατάλληλα λόγια, αλλά ήμουν κάπως ανήσυχος σχετικά με τη μορφή της προσφώνησης. Ενδεχομένως δεν θα μπορούσα να αποκαλέσω τον Καγκελάριο του Ράιχ «Αδόλφο». Ήξερα τι απαιτητική μορφή ήταν. Θα ήταν καλύτερο να κρατήσω την επίσημη προσφώνηση. Αλλά ο Θεός ξέρει αν πρόφτασα να πω την έτοιμη «ομιλία».

Η ανάμνηση του τι πραγματικά συνέβη τότε φυσικά επηρεάζεται από τα βαθιά συναισθήματά μου εκείνη την εποχή.

Καθώς ο Χίτλερ βγήκε ξαφνικά έξω από ένα από τα δωμάτια του ξενοδοχείου Βάιντσινγκερ, με αναγνώρισε αμέσως και με

χαρούμενη κραυγή, «Ο Γκούστλ!» άφησε τη συνοδεία του που στεκόταν εκεί και ήρθε και με πήρε από το χέρι. Θυμάμαι ακόμα πώς έπιασε και έσφιξε το τεντωμένο δεξί χέρι μου και με τα δύο δικά του χέρια και το κράτησε γερά και πώς τα μάτια του, που ήταν ακόμα τόσο φωτεινά και διαπεραστικά όπως πάντα, αντίκρισαν τα δικά μου. Ήταν φανερά συγκινημένος, όπως κι εγώ. Σαν να ακούω και τώρα την φωνή του.

Οι αξιοσέβαστοι κύριοι στην αίθουσα κοιτούσαν ο ένας τον άλλο με έκπληξη. Κανείς δεν ήξερε αυτόν τον περίεργο πολίτη, που ο Φύρερ και Καγκελάριος τον υποδέχθηκε με τέτοια ζεστασιά, που πολλοί σίγουρα θα ζήλευαν.

Τότε βρήκα επιτέλους την ψυχραιμία μου και έβγαλα τον λόγο που είχα ετοιμάσει και τον διάβαζα. Άκουγε προσεκτικά, χαμογελώντας ελαφρά. Όταν είχα τελειώσει μου έγνεψε, σαν να έλεγε: «Έμαθες, Γκούστλ», ή ίσως ακόμη και «Τώρα ο παιδικός μου φίλος μιλάει όπως μου μιλούν όλοι». Αλλά για μένα, οποιαδήποτε οικειότητα από μέρους μου φαινόταν εκτός τόπου και χρόνου.

Μετά από μια μικρή παύση, είπε: «Ελάτε μαζί μου!» χρησιμοποιώντας την επίσημη προσφώνηση «εσείς». Ίσως μέσω της προετοιμασμένης ομιλίας μου είχα χάσει το δικαίωμα του γνωστού «εσύ», το οποίο είχε χρησιμοποιήσει στην επιστολή του το 1933. Αλλά, για να πω την αλήθεια, ήμουν ανακουφισμένος που τον άκουσα να χρησιμοποιεί το «εσείς».

Ο καγκελάριος προηγήθηκε προς τον ανελκυστήρα. Ανεβήκαμε στο δεύτερο όροφο όπου ήταν τα δωμάτιά του, ο υπασπιστής άνοιξε την πόρτα. Μπήκαμε, ο υπασπιστής έφυγε. Ήμασταν μόνοι. Για μια ακόμη φορά ο Χίτλερ έπιασε το χέρι μου, με κοίταξε για πολύ ώρα και είπε: «Είσαι ακριβώς ο ίδιος όπως ήσουν πάντα, Κούμπιτσεκ. Θα σε αναγνώριζα αμέσως οπουδήποτε. Δεν έχεις αλλάξει καθόλου, απλώς μεγάλωσες.»

Ύστερα με οδήγησε στο τραπέζι και μου ζήτησε να καθίσω. Με διαβεβαίωσε πόσο χαρούμενος ήταν που με έβλεπε και πάλι μετά από τόσο καιρό. Ήταν ιδιαίτερα ευχαριστημένος με τα συγχαρητήριά μου, καθώς κανένας δεν ήξερε καλύτερα από

εμένα τι σκληρό αγώνα είχε κάνει. Η παρούσα στιγμή δεν ήταν κατάλληλη για μια μακρύτερη συζήτηση, αλλά ήλπιζε να έχει την ευκαιρία για αυτό στο μέλλον. Θα με ειδοποιούσε, δεν ήταν ενδεδειγμένο να του γράψω απ' ευθείας γιατί τέτοια γράμματα συχνά δεν φτάνουν καθόλου στα χέρια του, επειδή όλα έπρεπε να υποβάλλονται σε κάποια επεξεργασία εκ των προτέρων για να εξοικονομεί χρόνο.

«Δεν έχω πλέον ιδιωτική ζωή, όπως εκείνο τον καιρό και δεν μπορώ να κάνω αυτό που θέλω όπως κάθε άλλο άτομο.»

Με αυτά τα λόγια σηκώθηκε και πήγε στο παράθυρο που είχε θέα στον Δούναβη. Η παλιά σιδερένια γέφυρα η οποία, ακόμη και στην παιδική ηλικία του, συνήθως τον ενοχλούσε, ήταν ακόμα εκεί. Όπως ήταν αναμενόμενο, έθιξε αμέσως με το θέμα:

«Αυτή η άσχημη γέφυρα!», φώναξε, «ακόμα εκεί στέκεται. Αλλά όχι για πολύ ακόμα, στο λέω Κούμπιτσεκ.»

Με αυτό στράφηκε ξανά σε μένα και χαμογέλασε. «Παρ' όλα αυτά, θα ήθελα να περπατήσω ξανά στην παλιά γέφυρα μαζί σου. Αλλά αυτό δεν είναι δυνατό πλέον. Όπου πηγαίνω με περιβάλλουν. Αλλά πίστεψέ με, Κούμπιτσεκ, έχω πολλά σχέδια για το Λιντς.»

Κανείς δεν το ήξερε καλύτερα από εμένα. Όπως ήταν αναμενόμενο, ανέπτυξε για άλλη μια φορά όλα τα σχέδια που τον απασχολούσαν στα νιάτα του, σαν να μην είχαν περάσει από τότε τριάντα χρόνια, αλλά το πολύ τρία χρόνια.

Λίγο πριν με δεχθεί, είχε πάει με το αυτοκίνητο μέσα από τους δρόμους της πόλης για να διαπιστώσει τι αλλαγές έγιναν. Τώρα προχωρούσε σε κάθε ένα σχέδιο. Η νέα γέφυρα του Δούναβη, η οποία επρόκειτο να ονομαστεί «Γέφυρα των Νιμπελούνγκεν», θα ήταν ένα αριστούργημα. Μου περιέγραψε με λεπτομέρεια το σχήμα των δύο άκρων της γέφυρας. Στη συνέχεια ξεκίνησε να μιλάει – γνώριζα εκ των προτέρων με ποια σειρά θα συζητούσαμε τα πράγματα – για το θέατρο, που, πάνω απ' όλα, επρόκειτο να είναι εξοπλισμένο με μια σύγχρονη σκηνή. Όταν το νέο κτίριο της όπερας, που επρόκειτο να αντικαταστήσει τον άσχημο σιδηροδρομικό σταθμό, ήταν

έτοιμο, το θέατρο θα χρησιμοποιείται μόνο για έργα και οπερέτες. Εκτός από αυτό το Λιντς χρειάζεται μια σύγχρονη αίθουσα συναυλιών αν ήταν να αξίζει σαν μια πόλη του Μπρούκνερ. «Θέλω το Λιντς να έχει ηγετική θέση στον πολιτισμό και θα δημιουργήσω τις προϋποθέσεις για αυτό».

Σκέφτηκα ότι τώρα η συνέντευξη τελείωσε. Αλλά τότε ο Χίτλερ άρχισε να μιλάει για τη δημιουργία μια μεγάλης συμφωνικής ορχήστρας στο Λιντς και, με αυτό, η συζήτηση πήρε ξαφνικά μια πιο προσωπική τροπή.

«Τώρα πες μου, Κούμπιτσεκ, εσύ τι έχεις γίνει;»

Του είπα ότι από το 1920 ήμουν υπάλληλος της κοινότητας και εκείνη τη στιγμή είχα την θέση του διευθυντή της γραμματείας της πόλης. «Διευθυντής γραμματείας της πόλης», ρώτησε, «...τι είναι αυτό;»

Ήμουν λίγο αμήχανος. Πώς θα μπορούσα να του εξηγήσω με λίγα λόγια τι σημαίνει αυτή η θέση; Ενώ ακόμα έψαχνα να βρω τις κατάλληλες λέξεις με διέκοψε.

«Έγινες λοιπόν δημόσιος υπάλληλος, ένας γραφιάς! Αυτό δεν σου ταιριάζει. Τι έγιναν οι μουσικές σου ικανότητες;»

Απάντησα με ειλικρίνεια ότι ο πόλεμος που χάσαμε είχε καταστρέψει εντελώς την καριέρα μου. Έπρεπε να βρω μια άλλη δουλειά, αλλιώς θα λιμοκτονούσα.

Κούνησε το κεφάλι νευρικά και είπε: «Ναι, ο πόλεμος που χάσαμε.» Στη συνέχεια, κοιτάζοντάς με είπε: «Σαν υπάλληλος της κοινότητας δεν θα τελειώσεις την υπηρεσία σου, Κούμπιτσεκ.» Επιπλέον, ήθελε να ρίξει μια ματιά κάποτε σε αυτό το Ίφερντινγκ που είχα αναφέρει.

Τον ρώτησα αν πραγματικά το εννοούσε.

«Φυσικά και θα έρθω να σε δω, Κούμπιτσεκ...», είπε, «...αλλά η επίσκεψή μου θα είναι μόνο για σένα και μετά θα πάμε μια βόλτα κατά μήκος του Δούναβη. Εδώ δεν τα καταφέρνω, γιατί εδώ δεν με αφήνουν ήσυχο.»

Ήθελε να μάθει αν ήμουν ακόμα τόσο παθιασμένος με την μουσική όσο τότε.

Τώρα ήρθα στο αγαπημένο μου θέμα και του ανέλυσα διεξο-

δικά τις μουσικές δραστηριότητες στην μικρή πόλη μας. Λαμβάνοντας υπόψη τα βαρυσήμαντα και κοσμοϊστορικά προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει, φοβόμουν ότι η συναυλία μου θα του προξενούσε ανία, αλλά έκανα λάθος. Αν, για να εξοικονομήσω χρόνο, ανέφερα κάτι συνοπτικά, με διέκοπτε αμέσως.

«Τι, Κούμπιτσεκ, κάνεις ακόμα και συναυλίες σε αυτό το μικρό Ίφερντινγκ! Αυτό είναι θαυμάσιο. Ποιές συμφωνίες έχεις παίξει;»

Ανέφερα, την «Ημιτελή» του Σούμπερτ, την 3η του Μπετόβεν, την συμφωνία αρ.41 «Του Διός» του Μότσαρτ, την 5η συμφωνία του Μπετόβεν.

Ήθελε να μάθει τη δύναμη και τη σύνθεση της ορχήστρας μου, έμεινε κατάπληκτος με τις λεπτομέρειες που του έδωσα και με συνεχάρη για την επιτυχία μου.

«Εδώ είναι που πρέπει να σε βοηθήσω, Κούμπιτσεκ...», αναφώνησε, «...κάνε μου μια έκθεση και πες μου τι χρειάζεσαι. Και πώς τα πας προσωπικά; Δεν έχεις κάποια ανάγκη;»

Απάντησα ότι η θέση μου, μου επέτρεπε να έχω μια μέτρια αλλά απολύτως ικανοποιητική ζωή και ότι ως εκ τούτου δεν είχα προσωπικές επιθυμίες.

Έκπληκτος, έριξε μια βιαστική ματιά, προφανώς ήταν καινούργιο γι' αυτόν το ότι κάποιος δεν είχε προσωπικές επιθυμίες.

«Έχεις παιδιά, Κούμπιτσεκ;»

«Ναι, τρεις γιους.»

«Τρεις γιους...» φώναξε, εντυπωσιασμένος. Το επανέλαβε αρκετές φορές και με πολύ σοβαρό πρόσωπο. «Ώστε έχεις τρεις γιους, Κούμπιτσεκ. Εγώ δεν έχω οικογένεια. Είμαι μόνος. Αλλά θα ήθελα να φροντίσω τους γιους σου.»

Έπρεπε να του πω τα πάντα για τους γιους μου. Ήθελε να μάθει κάθε λεπτομέρεια. Ήταν ευχαριστημένος που και οι τρεις ήταν προικισμένοι μουσικά και ότι οι δύο από αυτούς ήταν εξειδικευμένοι σχεδιαστές.

«Θα είμαι υπεύθυνος για την κατάρτιση των τριών γιων σου,

Κούμπιτσεκ...», μου είπε, «...δεν θέλω ταλαντούχοι νέοι να περάσουν δύσκολα χρόνια σαν αυτά που περάσαμε εμείς. Ξέρεις τι περάσαμε στη Βιέννη. Αλλά για μένα οι χειρότερες στιγμές ήρθαν αργότερα, αφού είχαμε χωρίσει. Νέοι ταλαντούχοι δεν πρέπει πλέον να επιτρέπεται να χάνονται μέσα στην απόλυτη φτώχεια. Όπου μπορώ να βοηθήσω προσωπικά, θα το κάνω, και πολύ περισσότερο όταν πρόκειται για τα παιδιά σου, Κούμπιτσεκ!»

Θα ήθελα εδώ να προσθέσω αμέσως ότι ο Καγκελάριος ανέλαβε πράγματι το κόστος της μουσικής εκπαίδευσης των τριών γιων μου στο Ωδείο Μπρούκνερ στο Λιντς, που πληρώθηκαν από το γραφείο του και με εντολή του τα σχέδια του γιου μου Ρούντολφ εξετάστηκαν από έναν καθηγητή της Ακαδημίας στο Μόναχο.

Είχα υπολογίσει σε μια βιαστική χειραψία και τώρα καθόμασταν μαζί για παραπάνω από ώρα.

Ο Καγκελάριος σηκώθηκε. Νόμιζα ότι η συνομιλία έφτασε τώρα στο τέλος της και σηκώθηκα κι εγώ. Αλλά αυτός φώναξε μόνο τον υπασπιστή του και του έδωσε οδηγίες σχετικά με τους γιους μου. Ο υπασπιστής πήρε την ευκαιρία να του υπενθυμίσει τις νεανικές επιστολές του που ήταν ακόμα στην κατοχή μου.

Και τώρα έπρεπε να απλώσω τις επιστολές, τις καρτ-ποστάλ και τα σχέδια πάνω στο τραπέζι. Ήταν πολύ έκπληκτος όταν είδε τον σημαντικό αριθμό των ενθύμιων που είχα και ρώτησε πώς διατήρησα αυτά τα έγγραφα. Του είπα σε ένα μαύρο μπαούλο στη σοφίτα σε μια θήκη του καπακιού και σε ένα φάκελο που έγραφε, «Αδόλφος Χίτλερ». Έδωσε ιδιαίτερη προσοχή στην ακουαρέλα του Πέστλινγκμπεργκ. Μου εξήγησε ότι υπήρχαν ορισμένοι εξειδικευμένοι ζωγράφοι που μπορούσαν να αντιγράψουν τις ακουαρέλες του, με τόση ακρίβεια που δεν μπορούσες να το διακρίνεις από το αρχικό. Αυτοί οι άνθρωποι τα μεταφέρουν σε μια ανθηρή επιχείρηση και βρίσκουν πάντα κάποιους ανόητους που τα παίρνουν, το ασφαλέστερο πράγμα που έκανε ήταν να αφήσει το πρωτότυπο στα χέρια μου.

Καθώς είχαν ήδη γίνει προσπάθειες για να πάρουν αυτό το

υλικό από μένα, ζήτησα από τον Καγκελάριο τη γνώμη του για αυτό. «Αυτά τα έγγραφα είναι δική σου προσωπική περιουσία, Κούμπιτσεκ...», απάντησε, «...κανείς δεν μπορεί να τα διεκδικήσει.»

Αυτό τον οδήγησε να μιλήσει για το βιβλίο του Ράμπιτς. Ο Ράμπιτς είχε παρακολουθήσει το γυμνάσιο του Λιντς λίγα χρόνια μετά τον Χίτλερ και, βεβαίως με τις καλύτερες προθέσεις, είχε γράψει ένα βιβλίο για τις σχολικές του ημέρες. Αλλά ο Χίτλερ ήταν πολύ θυμωμένος γι' αυτό, επειδή ο Ράμπιτς δεν τον είχε γνωρίσει ποτέ προσωπικά. «Βλέπεις, Κούμπιτσεκ, από την αρχή δεν ήμουν υπέρ της εγγραφής αυτού του βιβλίου, μόνο όσοι με γνωρίζουν πραγματικά πρέπει να γράφουν για μένα. Αν κάποιος ενδείκνυται γι' αυτό, αυτός είσαι εσύ, Κούμπιτσεκ...», και στρεφόμενος προς τον υπασπιστή του, πρόσθεσε, «...σημειώστε το αμέσως.»

Στη συνέχεια, έπιασε το χέρι μου για μια ακόμη φορά. «Βλέπεις, Κούμπιτσεκ, πόσο απαραίτητο είναι να μιλάμε πιο συχνά. Το συντομότερο δυνατό, θα σε καλέσω ξανά.»

Η συνάντηση είχε τελειώσει, σε μια κατάσταση μουδιάσματος έφυγα από το ξενοδοχείο.

Η επόμενη περίοδος έφερε ανησυχία στην ήρεμη, αποτραβηγμένη ύπαρξή μου και έπρεπε να ανακαλύψω ότι δεν ήταν καθόλου πάντοτε καλό και ωραίο να είσαι ο παιδικός φίλος ενός τόσο διάσημου άνδρα. Αν και δεν είχα πει σχεδόν σε κανένα γι' αυτό και ήμουν αποφασισμένος να είμαι ακόμη πιο διακριτικός στο μέλλον, σύντομα αντιμετώπισα τα μειονεκτήματα του να έχω υπάρξει φίλος του Χίτλερ. Ήδη τον προηγούμενο Μάρτιο είχα πάρει μια γεύση του τι μου επιφυλασσόταν. Μόλις η Αυστρία είχε ενσωματωθεί στο γερμανικό Ράιχ, όταν μία ημέρα έφτασε ένα αυτοκίνητο μπροστά στο σπίτι μου στο Ίφερντινγκ. Οι τρεις άνδρες με στολή, που βγήκαν από αυτό, είχαν έρθει απευθείας από το Βερολίνο. Είχαν οδηγίες από τον Φύρερ να πάρουν όλα τα έγγραφα που είχα στην κατοχή μου σε σχέση με τη νεότητά του και να τα μεταφέρουν στην Καγκελαρία του Ράιχ, έτσι ώστε να

φυλάσσονται με ασφάλεια. Ευτυχώς εγώ δεν άφησα τον εαυτό μου να πέσει στην μπλόφα. Ήταν πλέον ξεκάθαρο για μένα ότι ο Χίτλερ, κατά το χρόνο που επιχείρησαν αυτή την προσπάθεια κατάσχεσης, δεν είχε καμία ιδέα ότι ήταν στην κατοχή μου τα εν λόγω έγγραφα. Αντίθετα, ήταν μια μη εξουσιοδοτημένη ενέργεια από κάποια υπηρεσία κόμματος που είχε μάθει το όνομά μου. Σε κάθε περίπτωση, αρνήθηκα να παραδώσω τα έγγραφα στους τρεις άνδρες των SS, γεγονός που τους φάνηκε απίστευτο. Προφανώς περίμεναν να βρουν στην Αυστρία πιο υπάκουους ανθρώπους από ό, τι ήμουν εγώ. Ο απότομος τρόπος τους δεν μου έκανε καλή εντύπωση. Και αυτός ο απείθαρχος πολίτης δεν ήταν ούτε καν μέλος του κόμματος, θα σκέφτηκαν σίγουρα όταν έπρεπε να φύγουν με άδεια χέρια. Τι παράξενες κουκουβάγιες είχε επιλέξει ο Φύρερ για φίλους στα νιάτα του.

Ήταν τύχη που έμεινα ανυποχώρητος απέναντι σε αυτή την πρώτη επίθεση. Ήταν ευκολότερο να αποφευχθεί στο μέλλον, γιατί θα μπορούσα να βασιστώ στον λόγο του Χίτλερ ότι αυτά τα έγγραφα ήταν προσωπική μου ιδιοκτησία.

Στους επόμενους μήνες τα διάφορα γραφεία του κόμματος προσπάθησαν να ξεπεράσουν το ένα το άλλο. Όπως έμαθα τώρα, ο Χίτλερ όταν μιλούσε για τις παιδικές του αναμνήσεις στην παρέα των αξιόπιστων συναδέλφων του πολλές φορές τους παρέπεμπε σε μένα. «Ρωτήστε τον Γκούστλ!» ήταν η στερεότυπη απάντηση σε όλες τις ερωτήσεις σχετικά με ορισμένες νεανικές εμπειρίες. Στο άμεσο περιβάλλον του, οι άνθρωποι έμαθαν σταδιακά γι' αυτόν τον παράξενο άνδρα που ζούσε κάπου στην Αυστρία χωρίς να κάνει ιδιαίτερη φασαρία για την παιδική του φιλία με τον Αδόλφο Χίτλερ. Αλλά τώρα αυτός ο «Γκούστλ», ο οποίος μέχρι τώρα παρέμενε λίγο-πολύ απρόσιτος, έγινε ξαφνικά γερμανός πολίτης μέσω της προσάρτησης της Αυστρίας στο γερμανικό Ράιχ και και ήταν εύκολα προσβάσιμος σε όλα τα τμήματα.

Ο υπουργός του Ράιχ, Γκαίμπελς μου έστειλε ένα πολύ συμπαθητικό νεαρό άνδρα σαν εκπρόσωπό του. Το όνομά του ήταν Καρλ Τσέρφ (Karl Cerff), αλλά το βαθμό και τη θέση του

τα έχω ξεχάσει. Ο Τσέρφ μου εξήγησε ότι σχεδίαζαν να δημοσιεύσουν μια μεγάλη βιογραφία του Φύρερ, για την οποία έπρεπε να εργαστώ για την περίοδο 1904 έως το 1908. Μόλις θα ερχόταν η κατάλληλη στιγμή θα με καλούσαν στο Βερολίνο, ώστε να μπορέσω να εκτελέσω αυτό το έργο εκεί, με τη βοήθεια αναγνωρισμένων εμπειρογνωμόνων. Εν τω μεταξύ, μπορούσα να ξεκινήσω γράφοντας τις αναμνήσεις μου λεπτομερώς. Εξήγησα στον νεαρό άνδρα ότι δεν είχα χρόνο να το κάνω τώρα, δεδομένου ότι με τη «Σύνδεση» (Anschluss) εμείς οι δημοτικοί υπάλληλοι είχαμε μεγάλο φόρτο εργασίας. Κατάλαβε ότι δεν θέλησα να δεσμεύσω τον εαυτό μου και διασκέδασε πολύ με τον τρόπο που το έθεσα. Στο τέλος, όμως, με προειδοποίησε να μην υποτιμήσω τη «μοναδική ιστορική μου ευθύνη στην ιστορία», όπως το έθεσε. Αν το επιθυμούσα, θα μπορούσε εύκολα να μου δώσει άδεια απουσίας. Αλλά το αρνήθηκα αποφασιστικά. Έτσι, ο ίδιος συνέστησε να επιστρέψει σε μια «καλύτερη ώρα». Αλλά, καθώς το μέλλον έφερε μόνο «χειρότερες» στιγμές δεν ξαναείδα τον Καρλ Τσέρφ. Πάντως, είχε προσπαθήσει να πραγματοποιήσει τη λεπτή δουλειά του με διακριτικότητα και χάρη.

Πολύ πιο επίμονες και δυσάρεστες ήταν οι εντολές που έφτασαν από τον Μάρτιν Μπόρμαν, ο οποίος φαινόταν να αισθάνεται αποκλειστικά υπεύθυνος για μένα και τις υποθέσεις μου και διατηρούσε μια ανήσυχη προσοχή ώστε κανείς άλλος να μην έρθει σε επαφή μαζί μου. Διαβάζοντας τα γράμματα και τις εντολές του νόμιζες ότι είχε αναλάβει σαν ευκαιρία τη ζωή του Αδόλφου Χίτλερ και κανένας δεν έπρεπε να πει ή να γράψει έστω και μια λέξη χωρίς να το έχει εξετάσει και να συμφωνεί. Όταν απέτυχε στις προσπάθειές του για να πάρει αυτά τα έγγραφα από μένα και να τα καταθέσει στην Κεντρική Υπηρεσία του Κόμματος «όπου ανήκαν», όπως έγραφε, μου έστειλε αυστηρές διαταγές ότι αυτά τα έγγραφα δεν πρέπει να δοθούν χωρίς την άδειά του και ότι σε κανένα ξένο δεν πρέπει να επιτραπεί να ρίξει έστω και μια ματιά σε αυτά. Γι’ αυτό εγώ σίγουρα δεν χρειαζόμουν τη νουθεσία του Μάρτιν Μπόρμαν.

Αυτή ήταν πάντα η πρόθεσή μου. Αλλά όταν μου έστειλε την εντολή να γράψω αμέσως τα απομνημονεύματα της νεανικής μου φιλίας με τον Αδόλφο Χίτλερ και να του υποβάλω το σχέδιο, τότε απάντησα ότι θα έπρεπε πρώτα να μιλήσω γι' αυτό με τον ίδιο τον Χίτλερ. Αυτή η μέθοδος είχε αποφασιστική επιτυχία. Στο μέλλον, όταν με πίεζε οποιοσδήποτε από αυτούς τους ενοχλητικούς κυρίους, έλεγα μόνο, «Με συγχωρείτε, αλλά πρέπει πρώτα να συζητήσω τις προτάσεις σας με τον Καγκελάριο προσωπικά... πως είπαμε ότι σας λένε;» Αυτό άλλαζε τη στάση τους εντελώς και μετά με αντιμετώπιζαν με μεγαλύτερη λεπτότητα και προσοχή.

Σε αντίθεση με αυτό, θυμάμαι ευχάριστα τη συνάντησή μου με τον Ρούντολφ Έςς. Είχε έρθει στο Λιντς και με κάλεσε να πάω να τον βρω, μου έστειλε ένα αυτοκίνητο που με πήγε στο ξενοδοχείο Μπέργκμπαν στο Πέστλινγκμπεργκ. Ο υπουργός του Ράιχ, Έςς με χαιρέτησε θερμά. «Ώστε, εσύ είσαι ο Κούμπιτσεκ!» αναφώνησε, ακτινοβολώντας. «Ο Φύρερ μου έχει πει τόσα πολλά για σένα.» Ένιωσα αμέσως ότι αυτή η φιλικότητα ήταν πραγματικά γνήσια και ειλικρινής. Επίσης, μέσω αυτής της επίσκεψης μου επιβεβαιώθηκε μια εντύπωση που είχα ότι όσο πιο κοντά ένα άτομο ήταν στον Καγκελάριο, τόσο περισσότερα του είχε πει για μένα. Ο Ρούντολφ Έςς και η κυρία Βίνιφρεντ Βάγκνερ ήταν οι πιο ενημερωμένοι για την νεότητα του Χίτλερ, και κατά συνέπεια, για μένα. Ο υπουργός με προσκάλεσε σε δείπνο που σερβιρόταν στην όμορφη βεράντα του ξενοδοχείου. Μετά το δείπνο έπρεπε να του διηγηθώ όλες τις αναμνήσεις μου με μεγάλη λεπτομέρεια. Συνέχιζε συχνά να σχολιάζει και μου έκανε ερωτήσεις επανειλημμένως. Είχα την αίσθηση ότι, κατά ένα πραγματικό, ανθρώπινο τρόπο, ο Ρούντολφ Έςς ήταν πολύ πιο κοντά στον Χίτλερ από ό, τι πολλοί άλλοι και χάρηκα γι' αυτό. Οι άλλοι κύριοι, που ήταν στο τραπέζι συμμετείχαν επίσης στη συζήτηση. Ακολούθησε μια χαρούμενη, άτυπη συνομιλία, η οποία διέφερε σημαντικά από τις διαπραγματεύσεις με εκπροσώπους της Καγκελαρίας του Κόμματος. Ήμουν ιδιαίτερα

ευτυχής που από αυτό το υπέροχο σημείο πάνω από την πόλη μπορούσα να δείξω στον υπουργό του Ράιχ την θέση όλα τα μέρη στα οποία είχαμε μιλήσαμε, καθώς βρισκόταν μπροστά μας. Εκεί, πίσω από τον καταπράσινο λόφο με τον πολεμικό πύργο, βρισκόταν το Λέοντινγκ και μπορούσες να ακολουθήσεις ακριβώς τον ίδιο δρόμο για το σχολείο του μαθητή του γυμνασίου εκείνη την εποχή. Εκεί ήταν η Χούμπολντστρασσε, στην οποία η κυρία Χίτλερ είχε μετακομίσει μετά το θάνατο του συζύγου της, και μπροστά στα πόδια μας ήταν το υπέροχο Ούρφαρ με την Μπλύμενγκασσε και άλλα μνημεία που ήταν σημαντικά για τον παιδικό μου φίλο.

Μου έκανε πολύ καλή εντύπωση ο Ρούντολφ Έςς με τον απλό του, άμεσο τρόπο, που διέφερε πολύ από τη συμπεριφορά των άλλων, πολύ λιγότερο σημαντικών πολιτικών προσωπικοτήτων. Λυπήθηκα μόνο γιατί φαινόταν να είναι τόσο άρρωστος.

Εν τω μεταξύ, και στη χώρα μου, άρχισαν να μαθαίνουν για μένα, αφού δεν γνώριζαν για την ύπαρξη ενός παιδικού φίλου του Αδόλφου Χίτλερ στην Άνω Αυστρία, ένα γεγονός που με έκανε ευτυχισμένο για μεγάλο χρονικό διάστημα. Έτσι τώρα με ανακάλυψαν. Δεν ήμουν ακόμα μέλος του κόμματος, πράγμα το οποίο πολλοί δεν μπορούσαν να καταλάβουν, γιατί κατά τη γνώμη τους ο παιδικός φίλος του Χίτλερ έπρεπε να ήταν το Νο 2 μέλος του κόμματος. Αλλά ακόμη και εκείνο το καιρό, πολιτικά ήμουν πάντα ένας αμφίβολος υποστηρικτής του φίλου μου, όχι ακριβώς επειδή διαφωνούσα ενεργά με την πολιτική του, αλλά επειδή η πολιτική δεν με ενδιέφερε, ή μάλλον, δεν την καταλάβαινα.

Φυσικά, σύντομα είχα πλημμυρίσει με αιτήματα για βοήθεια και υποστήριξη από κόσμο που, για τον ένα ή τον άλλο λόγο, είχαν προβλήματα και ήθελαν να παρέμβω για αυτούς. Ήμουν πρόθυμος να βοηθήσω, αν και δεν είχα καμία ψευδαίσθηση σχετικά με την πραγματική επιρροή μου στις πολιτικές αποφάσεις. Σύντομα μου κατέστησαν σαφές ότι το να είμαι ένας «παιδικός φίλος του Αδόλφου Χίτλερ» δεν ήταν επαρκής λόγος

για να δικαιολογήσουν μια ενεργή παρέμβαση σε αυτές τις υποθέσεις. Όπου δεν μπορούσα να φτάσω στον Χίτλερ, μου επισημάνθηκε, ευγενικά αλλά με απόλυτο τρόπο, ότι αυτό ή εκείνο το συγκεκριμένο θέμα ήταν πολύ πέρα από το χώρο μου.

Όπως ήταν αναμενόμενο, η επίσκεψη που είχε προγραμματίσει ο Χίτλερ στο Ίφερντινγκ δεν πραγματοποιήθηκε.

Τότε, ξαφνικά, η κάπως διάθεση παραίτησής μου, που επηρεάστηκε περισσότερο από την κοινή λογική παρά από το συναίσθημα, άλλαξε από την απρόσμενη άφιξη μιας συστημένης επιστολής από την Καγκελαρία του Ράιχ. Η καρδιά μου χτυπούσε δυνατά καθώς άνοιγα το φάκελο. Μέσα σε πλήρη επισημότητα, γραμμένο στο καλύτερο χειροποίητο χαρτί υπήρχε αυτό που θα γινόταν η μεγαλύτερη χαρά σε ολόκληρη τη ζωή μου. Εκ μέρους του Καγκελάριου του Ράιχ είχα προσκληθεί να παραστώ στο φετινό Φεστιβάλ Ρίχαρντ Βάγκνερ στο Μπαϊρόιτ. Έπρεπε να παρουσιαστώ στον κύριο Κάνενμπεργκ στον οίκο Βάνφριντ την Τρίτη 25 Ιουλίου 1939.

Αυτό που δεν τολμούσα να ονειρευτώ σε όλη μου τη ζωή είχε πλέον γίνει πραγματικότητα. Δεν μπορώ να περιγράψω την έκταση της χαράς μου με λόγια. Ήταν ανέκαθεν η μεγαλύτερη καλλιτεχνική μου επιθυμία να κάνω το προσκύνημα στο Μπαϊρόιτ και να βιώσω εκεί μια παράσταση του μεγάλου δασκάλου. Αλλά δεν ήμουν πλούσιος και με την ταπεινή θέση μου ούτε καν θα μπορούσα να σκεφτώ ένα τέτοιο ταξίδι. Και τώρα ξαφνικά όλα έγιναν πραγματικά και αληθινά.

Τις μέρες πριν από την αναχώρησή μου ζούσα σαν να είχα πυρετό και δεν μπορούσα να κοιμηθώ τις νύχτες. Στη συνέχεια, πήγα στο Μπαϊρόιτ μέσω του Πάσσαου, του Ρέγκενσμπουργκ και της Νυρεμβέργης. Όταν είδα το λόφο με την αίθουσα του φεστιβάλ για πρώτη φορά από το τρένο, πίστευα ότι πρέπει να πεθάνω από χαρά και ευτυχία. Ο κύριος Κάνενμπεργκ με παρέλαβε πολύ ευγενικά και μου παραχώρησε ένα ωραίο μέρος για να μείνω με μια οικογένεια Μόσενμπαχ, στην Λίζτστρασε 10. Έφτασα εγκαίρως για την παράσταση, το Φεστιβάλ του

1939 άνοιγε με τον «Ιπτάμενο Ολλανδό». Έκατσα στη θέση μου. Τα φώτα έσβησαν. Από το βάθος ακουγόταν το πρελούδιο από την ορχήστρα που δεν φαινόταν, απερίγραπτα όμορφο. Θεέ μου, έζησα να το βιώσω! Μια ορχήστρα με 132 μελών. Ήμουν μαγεμένος.

Τον «Ιπτάμενο Ολλανδό» ακολούθησε την επόμενη ημέρα ο «Τριστάνος και Ιζόλδη», μια αξέχαστη παράσταση. Την Πέμπτη, 27 Ιουλίου, παρουσιάστηκε η θεατρική παράσταση «Πάρσιφαλ». Είχα ήδη ετοιμασθεί ειδικά γι' αυτό στο σπίτι, είχα μελετήσει τις παρτιτούρες πιάνου και είχα διαβάσει όλη την σχετική βιβλιογραφία. Όταν ακούστηκε ο «Μυστικός Δείπνος» Δείπνος του Κυρίου σε ντο μείζονα από την ορχήστρα στο βάθος, ο κόσμος άλλαξε γύρω μου και βίωσα τις πιο χαρούμενες ώρες της γήινης ύπαρξής μου.

Με το «Λυκόφως των Θεών» την Τετάρτη 2 Αυγούστου 1939, οι γιορταστικές μέρες μου στο Μπαϊρόιτ τελείωσαν. Ετοιμάσθηκα για το ταξίδι της επιστροφής μου και πήγα για άλλη μια φορά στον κύριο Κάνενμπεργκ για να τον ευχαριστήσω για τη φροντίδα του. «Πραγματικά είναι ανάγκη να φύγετε;» με ρώτησε χαμογελώντας με νόημα. «Θα ήταν καλή ιδέα, αν θα μπορούσατε να μείνετε άλλη μια μέρα.» Κατάλαβα αμέσως τον υπαινιγό του και έμεινα στο Μπαϊρόιτ μέχρι της 3 Αυγούστου.

Στις δύο η ώρα το απόγευμα ένας αξιωματικός των SS ήρθε να με πάρει. Δεν ήταν πολύ μακριά από τον οίκο «Βάνφριντ». Στον προθάλαμο με περίμενε ο στρατηγός Τζούλιους Σάουμπ και με οδήγησε σε μια μεγαλύτερη αίθουσα στην οποία υπήρχαν πολλές προσωπικότητες, τις οποίες ήξερα ήδη από το Λιντς ή από εικόνες σε εικονογραφημένα περιοδικά. Εκεί στεκόταν η κυρία Βίνιφρεντ Βάγκνερ που συνομιλούσε με τον υπουργό του Ράιχ Έςς. Ο στρατηγός Βίλχελμ Μπρύκνερ κουβέντιαζε με τον Κόνσταντιν Φον Νόιρατ και αρκετούς στρατηγούς. Πράγματι υπήρχε μια υπεροχή των παρόντων στρατιωτικών προσωπικοτήτων και μου έκανε εντύπωση ότι η γενική κατάσταση ήταν πολύ τεταμένη, ιδίως σε σχέση με την Πολω-

νία, και γινόταν λόγος ακόμη και για προσφυγή στα όπλα. Ένιωσα πολύ έξω απ’ τα νερά μου σε αυτή τη τεταμένη ατμόσφαιρα και μου ξανάρθε το ίδιο κακό προαίσθημα, όπως το τρακ, που είχα βιώσει στο ξενοδοχείο Βάιντσινγκερ στο Λιντς. Πιθανώς ο Καγκελάριος ήθελε να ανταλλάξει μερικές φιλικές λέξεις μαζί μου πριν επιστρέψει στην πρωτεύουσα του Ράιχ. Με την καρδιά μου να χτυπάει δυνατά ετοίμασα λίγα λόγια ευχαριστίας. Από την άλλη πλευρά της αίθουσας υπήρχαν μεγάλες διπλές πτυσσόμενες πόρτες. Ξαφνικά ο υπασπιστής στεκόμενος σε αυτές τις πόρτες έκανε σινιάλο στον στρατηγό Σάουμπ, οπότε αυτός με οδήγησε προς τις πόρτες. Ο υπασπιστής άνοιξε και τις δύο πόρτες και έκανε στην άκρη. Ο στρατηγός Σάουμπ στάθηκε δίπλα μου και ανακοίνωσε, «Φύρερ μου, είναι εδώ ο κύριος Κούμπιτσεκ!» Λέγοντάς το, έκανε μερικά βήματα πίσω και έκλεισε τις πόρτες πίσω του. Ήμουν μόνος με τον Καγκελάριο του Ράιχ.

Τα φωτεινά του μάτια με κοίταζαν και έλαμπαν από χαρά που με ξανάβλεπαν. Ήρθε προς το μέρος μου με ένα πρόσωπο που ακτινοβολούσε. Τίποτα στη συμπεριφορά του δεν πρόδιδε την τεράστια ευθύνη που έφερε στους ώμους του, μου φαινόταν σαν οποιοσδήποτε συνηθισμένος επισκέπτης στο Φεστιβάλ. Συμμεριζόταν και αυτός την χαρούμενη ατμόσφαιρα που αποπνέει το Μπαϊρόιτ. Μετά έπιασε το δεξί μου χέρι και στα δύο δικά του και με καλωσόρισε. Αυτός ο εγκάρδιος χαιρετισμός σε αυτό το ιερό μέρος με συγκίνησε τόσο πολύ που δύσκολα μπορούσα να μιλήσω. Οι εκφράσεις ευγνωμοσύνης μου πρέπει να ακούσθηκαν πολύ δύσκολα και ανακουφίστηκα πολύ όταν το φιλικό του «Λοιπόν, ας καθίσουμε!» με απελευθέρωσε από τη σύγχυσή μου.

Έπρεπε να του πω τα πάντα σχετικά με το ταξίδι μου στο Μπαϊρόιτ, τις επισκέψεις μου στα διάφορα μνημεία που σχετίζονται με τον Βάγκνερ και, φυσικά, με τη μεγαλύτερη λεπτομέρεια, για τις εντυπώσεις μου στις παραστάσεις του Φεστιβάλ. Με τον τρόπο αυτό ανέκτησα την ηρεμία μου και τώρα μιλούσαμε με τον ίδιο ακριβώς τρόπο όπως κάναμε στα

νιάτα μας, για όλα αυτά που μας ενθουσίαζαν. Και αυτό τον έφερε γύρο από τις παραστάσεις του Βάγκνερ που είχαμε δει στο Λιντς και στη Βιέννη και μου ανέπτυξε τα σχέδιά του για να κάνει το έργο του Ρίχαρντ Βάγκνερ προσβάσιμο σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο μέρος του γερμανικού λαού. Αχ, πόσο καλά ήξερα αυτά τα σχέδια πριν από πολύ καιρό! Στα λόγια του, σχεδόν πριν τριάντα πέντε χρόνια, είχαν καθοριστεί τα βασικά τους χαρακτηριστικά. Τώρα, όμως, δεν ήταν πλέον απλή φαντασία. Έξι χιλιάδες άνθρωποι, μου είπε, οι οποίοι στο παρελθόν δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να παρευρεθούν στο Φεστιβάλ του Μπαϊρόιτ, υπήρχαν αυτή τη χρονιά μεταξύ των προσκεκλημένων, σαν αποτέλεσμα της άριστης οργάνωσης. Απάντησα ότι ανάμεσά τους πρέπει να μετρήσει κι εμένα. Γέλασε και είπε – μπορώ να θυμηθώ αυτά τα λόγια του πολύ καθαρά: «Τώρα έχω εσένα σαν μάρτυρα στο Μπαϊρόιτ, Κούμπιτσεκ, γιατί εσύ ήσουν ο μόνος που ήσουν εκεί όταν, σαν φτωχό, άγνωστο πρόσωπο ανέπτυξα αυτές τις σκέψεις για πρώτη φορά. Εκείνο τον καιρό συνήθιζες να με ρωτάς πως μπορούσαν να υλοποιηθούν αυτά τα σχέδια. Και τώρα μπορείς να δεις τι βγήκε από αυτό.» Τότε μου είπε για το τι είχε επιτύχει μέχρι στιγμής και για το τι ήθελε να κάνει για το Μπαϊρόιτ στο μέλλον, σαν να έπρεπε να μου δώσει μια αναφορά για αυτό.

Αλλά τώρα είχα ένα πολύ συγκεκριμένο πρόβλημα.

Στην τσέπη μου ήταν μια μεγάλη δέσμη των καρτ-ποστάλ, που είχαν την εικόνα του. Στο Ίφερντινγκ και στο Λιντς υπήρχε ένας μεγάλος αριθμός αξιόλογων ανθρώπων, τους οποίους θα μπορούσα να τους κάνω ευτυχισμένους με μια φωτογραφία με αυτόγραφο του Χίτλερ. Εδώ και αρκετό καιρό δίσταζα να κουβαλάω τις κάρτες καθώς αυτή η επιθυμία μου φαινόταν τότε πολύ σύνηθες φαινόμενο. Από την άλλη πλευρά ο Χίτλερ απλά καθόταν εκεί στο γραφείο του, αν έχανα αυτή την ευκαιρία, ίσως δεν θα ξανάβρισκα ποτέ μια τέτοια. Σκέφτηκα τους ανθρώπους στο σπίτι και πήρα θάρρος.

Πήρε τις κάρτες και ενώ έψαχνε τα γυαλιά του, του έδωσα το στυλό μου. Τότε υπέγραψε. Τον βοήθησα με την ξήρανση των

υπογραφών με το στυπόχαρτο. Ενώ έβαζε το όνομά του στις κάρτες τη μία μετά την άλλη, ξαφνικά με κοίταξε να στέκομαι δίπλα του με υψωμένο το στυπόχαρτο και μου είπε χαμογελώντας: «Καταλαβαίνω ότι είσαι ένας γραφιάς, Κούμπιτσεκ. Αλλά απλά δεν καταλαβαίνω πώς μπορείς και αντέχεις σε αυτή δουλειά. Στη θέση σου θα είχα φύγει εδώ και πολύ καιρό. Και, παρεμπιπτόντως, γιατί δεν ήρθες να με δεις πολύ νωρίτερα;»

Ήμουν σε πολύ δύσκολη θέση και έψαχνα για μια κατάλληλη δικαιολογία. «Βλέποντας αυτά που μου έγραψες στις 4 Αυγούστου 1933, ότι θέλεις να αναβιώσεις τις κοινές μας αναμνήσεις, αλλά μόνο όταν περάσει η περίοδος των σκληρών αγώνων», είπα, «ήθελα να περιμένω μέχρι τότε. Άλλωστε, μέχρι το 1938 , σαν Αυστριακός δημόσιος υπάλληλος θα χρειαζόμουν διαβατήριο για να έρθω στη Γερμανία. Και σίγουρα δεν θα το έπαιρνα αν δήλωνα τον πραγματικό σκοπό της επίσκεψής μου.» Τότε γέλασε εγκάρδια και είπε: «Ναι, πολιτικά ήσουν πάντα ένα παιδί.» Περίμενα μια άλλη λέξη σε αυτό το σημείο και γέλασα από την πλευρά μου γιατί ο «ανόητος» της Στούμπεργκασσε είχε γίνει εν τω μεταξύ ένα «παιδί».

Στη συνέχεια, ο Καγκελάριος του Ράιχ πακετάρισε τις κάρτες και σηκώθηκε. Τον ευχαρίστησα και τις έβαλα προσεκτικά στην τσέπη του παλτού μου. Νόμιζα ότι η συζήτηση είχε τελειώσει. Τότε, είπε πανηγυρικά: «Έλα!»

Άνοιξε την πόρτα που οδηγούσε στον κήπο και με οδήγησε κάτω από τα πέτρινα σκαλοπάτια. Τα περιποιημένα μονοπάτια μας έφεραν σε μια ψηλή, σφυρήλατη σιδερένια πύλη. Την άνοιξε. Υπήρχαν λουλούδια και θάμνοι σε πλήρη άνθηση, και τα δυνατά δέντρα, σχηματίζοντας μια στέγη πάνω μας, έριχναν το μέρος σε ημι-σκοτάδι. Μερικά ακόμα βήματα πάνω από το χαλίκι του μονοπατιού και σταθήκαμε μπροστά από τον τάφο του Ρίχαρντ Βάγκνερ.

Ο Χίτλερ πήρε το χέρι μου στο δικό του. Ένιωσα πόσο συγκινημένος ήταν.

Ο κισσός πλεγμένος γύρω από τη βαριά πλάκα από γρανίτη

που περιείχε τα λείψανα του δάσκαλου και της συζύγου του. Τίποτε δεν διατάρασσε την ιεροπρεπή ειρήνη.

Τότε ο Χίτλερ είπε: «Είμαι ευτυχισμένος που συναντηθήκαμε άλλη μια φορά σε αυτό το σημείο που πάντα ήταν το πιο ιερό μέρος και για τους δυο μας.»

Ενώ στεκόμουν σιωπηλός στο πλάι του παιδικού μου φίλου, περνούσαν μπροστά μου οι εικόνες του παρελθόντος. Έβλεπα ξανά τον λεπτό νεαρό άνδρα δίπλα μου, με το αδύνατο χλωμό του πρόσωπο, τα μάτια να λάμπουν από εκστατικό ενθουσιασμό, ακούγοντας και πάλι τη βαθιά, σοβαρή, παθιασμένη φωνή του στο αυτί μου, όπως τότε, νιώθοντας ότι οδυνηρή λαχτάρα να σταθεί στον τάφο του μεγάλου δασκάλου είχε δώσει περιεχόμενο και κατεύθυνση στη νέα μας ζωή. Εκείνη τη στιγμή το όνειρο της νιότης μας είχε γίνει πραγματικότητα.

Συλλογίστηκα τα ανεξιχνίαστα σχέδια του πεπρωμένου, ελάχιστα κατανοητά στους ανθρώπους. Ποιος θα μπορούσε να κατανοήσει αυτά τα ανεξιχνίαστα σχέδια; Τίποτα δεν μπορεί να επιβληθεί. Αυτό που συμβαίνει βασίζεται σε μια εσωτερική νομιμότητα που παραμένει κρυμμένη από τον άνθρωπο.

Όποιος μας είχε γνωρίσει, τόσο εμένα όσο και το φίλο μου, εκείνο το καιρό στη Βιέννη έπρεπε να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η πορεία μου στη ζωή, τόσο εξωτερικά όσο και εσωτερικά, ήταν σε κάποιο βαθμό καθορισμένη και προβλέψιμη. Μετά την αποφοίτησή μου από το Ωδείο, θα ξεκινούσα την καριέρα μου σαν μαέστρος του θεάτρου. Οι πρώτες επιτυχίες έδειχναν ήδη σαφώς προς αυτή την κατεύθυνση. Αλλά θα πρέπει να φαινόταν εξίσου βέβαιο ότι ο Αδόλφος, με τις άσκοπες σπουδές του και την περιφρόνησή του για όλη την επαγγελματική κατάρτιση, θα εξελισσόταν σε μια αποτυχία. Τώρα η μοίρα είχε δώσει την ετυμηγορία της. Εδώ στο τάφο του Ρίχαρντ Βάγκνερ στεκόμασταν, οι δύο φτωχοί άγνωστοι φοιτητές που είχαν ζήσει στο σκοτεινό πίσω δωμάτιο της Στούμπεργκασσε, χέρι-χέρι. Και ποιοί ήταν αυτοί τώρα; Ο «σίγουρος» ήταν ένας μικρός ασήμαντος υπάλληλος της κοινό-

τητας σε μια μικρή Αυστριακή πόλη, που ασχολιόταν με τη μουσική και ο άλλος το μέλλον του οποίου ήταν τόσο πολύ αμφίβολο εκείνη την εποχή, στεκόταν μπροστά μου σαν Καγκελάριος του Ράιχ. Και τι επιφύλασσε το μέλλον για εμάς; Μόνο ένα πράγμα θα μπορούσε να προβλεφθεί με σιγουριά: ενώ ο ένας θα παρέμενε στην αφάνειά του από την οποία προήλθε, στον άλλο ό, τι και να συμβεί θα έμενε στην ιστορία.

Πόση ώρα μείναμε σε αυτό το ιερό μέρος, δεν μπορώ πλέον να πω. Ο χρόνος είχε χαθεί γύρω μου. Νόμιζα ότι ένιωσα το κτύπημα των φτερών της αιωνιότητας.

Στη συνέχεια ο Καγκελάριος του Ράιχ μου έδειξε τριγύρω τον οίκο Βάνφριντ. Ο Βίλαντ, ο γιος κυρίας Βίνιφρεντ Βάγκνερ και εγγονός του δασκάλου, μας περίμενε με μια δέσμη κλειδιών στην είσοδο του κήπου. Ενώ ο νεαρός Βίλαντ ξεκλείδωνε τις διάφορες αίθουσες για εμάς, ο Καγκελάριος μου έδειχνε όλα τα κειμήλια. Πρώτα μου έδειξε το παλιό κτίριο, του οποίου τα δωμάτια μου ήταν ήδη γνωστά από εικόνες. Στην αίθουσα μουσικής το πιάνο με ουρά στο οποίο είχε συνθέσει ο δάσκαλος, παρέμενε ανοικτό, μια χειρονομία που με συγκίνησε βαθύτατα. Είδα, επίσης, την υπέροχη βιβλιοθήκη. Στη συνέχεια, ο Βίλαντ Βάγκνερ μας άφησε και ο Καγκελάριος με σύστησε στην κυρία Βάγκνερ, η οποία ήταν προφανώς ευχαριστημένη που με γνώρισε. Όταν η συνομιλία μας στράφηκε στο νεανικό ενθουσιασμό με τον οποίο είχαμε αφιερωθεί στα έργα του δασκάλου, θυμήθηκα και πάλι την αξέχαστη εκτέλεση Ριέντσι στο Λιντς. Και τώρα ο Χίτλερ περιέγραψε στη κυρία Βάγκνερ τη μοναδική νυχτερινή εμπειρία, ολοκληρώνοντας με τις λέξεις, που δεν θα ξεχάσω ποτέ: «Τότε ξεκίνησε!»

Πριν χωρίσουμε, ο Χίτλερ μου έδωσε μερικές ακόμη συμβουλές. Στο δρόμο για το σπίτι μου, είπε, πρέπει να σταματήσω στο Μόναχο και να ακούσω την Συμφωνική Ορχήστρα του Ράιχ, την οποία είχαμε τόσο πολύ στο μυαλό μας όταν ήμασταν νέοι και θα πρέπει επίσης να επισκεφθώ τη μεγάλη Γερμανική Έκθεση Τέχνης. Σκέφτηκε ότι δεν θα ήταν καλό να συναντηθούμε στο σπίτι του στο Ομπερζάλτσμπεργκ,

οπότε είχε δώσει εντολές ώστε να μπορώ πάντα να έρχομαι στο Μπαϊρόιτ, όταν θα ήταν εκεί. «Θα ήθελα να είσαι πάντα εδώ μαζί μου», είπε, και μου έσφιξε το χέρι. Στάθηκε στην πόρτα του κήπου και με χαιρετούσε, όπως έφευγα. Έμεινα μόνος. Σύντομα άκουσα τις ζητωκραυγές του πλήθους που τον χαιρετούσε στη Ρίχαρντ Βάγκνερστρασσε. Ο Καγκελάριος έφευγε από το Μπαϊρόιτ για να πετάξει στο Βερολίνο.

Όταν, στις 8 Ιουλίου 1940 έλαβα τα εισιτήρια για τον πρώτο κύκλο του Φεστιβάλ Ρίχαρντ Βάγκνερ τα οποία μου είχε στείλει το γραφείο του Καγκελάριου, ήμουν αντιμέτωπος με ένα δίλημμα. Ο πόλεμος είχε φέρει αλλαγές στην δουλειά αλλά και στα καθήκοντα στο σπίτι μας. Δεν θα ήταν ανεύθυνο από μέρους μου να αφήσω τα επείγοντα καθήκοντά μου και να πάω στο Μπαϊρόιτ; Είναι αλήθεια ότι ο Καγκελάριος είχε εκφράσει την επιθυμία να με έχει εκεί μαζί του. Αλλά γινόταν ένας πόλεμος, και κανείς δεν ήταν πιο απασχολημένος με αυτόν από τον ίδιο τον Χίτλερ. Θα μπορούσε να είναι καν σε θέση να έρθει;

Σε αντίθεση με τη προηγούμενη χρονιά, εκτός από τον «Ιπτάμενο Ολλανδό», μόνο το «Δαχτυλίδι των Νιμπελούνγκεν» εκτελέστηκε φέτος. Η κυρία Βίνιφρεντ Βάγκνερ, την οποία επισκέφτηκα, με πήρε στο θεωρείο της για την πρώτη παράσταση. Και πάλι ένιωσα τη θερμή συμπάθεια αυτής της μοναδικής γυναίκας που δεν θα ξεχάσω ποτέ. Την επόμενη μέρα πραγματοποιήθηκε το «Ο Χρυσός του Ρήνου», ακολουθούμενο από την «Βαλκυρία». Κατά τη διάρκεια ενός διαλείμματος, η κυρία Βάγκνερ μου είπε ότι ο Χίτλερ μπορεί να έρθει στο Μπαϊρόιτ για το «Λυκόφως των Θεών». Ο Βόλφγκανγκ Βάγκνερ, ο δεύτερος γιος της κυρίας Βίνιφρεντ, με τον οποίο είχα μια μακρά, πολύ ενδιαφέρουσα συνομιλία κατά τη διάρκεια ενός διαλείμματος στο «Ζίγκφριντ», επιβεβαίωσε επίσης αυτά τα νέα. Την επόμενη μέρα, όταν δεν υπήρχε παράσταση, με προσκάλεσαν σε μια καλλιτεχνική βραδιά στο ξενοδοχείο «Μπαγιερίσερ Χοφ». Με την ευκαιρία αυτή, γνώρισα κάποιες σημαντικές καλλιτεχνικές προσωπικότητες, όπως το γενικός

διευθυντής μουσικής Έλμεντορφ, τους αρχιτραγουδιστές Λούντβιγκ Χόφμαν, Χανς Ράινμαρ, Έριχ Τσίμερμαν, Γιόζεφ Μάνοφαρντα και άλλους. Η κυρία Βάγκνερ με ενημέρωσε ότι είχε μιλήσει με τον Φύρερ στο τηλέφωνο και επιβεβαίωσε ότι θα πετούσε κατ' ευθείαν από τα κεντρικά γραφεία για την παράσταση «Λυκόφως των Θεών», αλλά έπρεπε να επιστρέψει αμέσως μετά. «Με ρώτησε αν ήσουν εδώ, κύριε Κούμπιτσεκ», πρόσθεσε. «Θέλει να σας μιλήσει κατά τη διάρκεια του διαλείμματος.»

Την Τρίτη 23 Ιουλίου 1940, στις τρεις το απόγευμα, οι σάλπιγγες – που προβλέπονται για την περίσταση από την Βέρμαχτ – ακούστηκαν σε μοτίβο Ζίγκφριντ, (Wagner Leitmotives - 56 - Siegfried), ανακοινώνοντας την έναρξη της όπερας. Πήρα τη θέση μου και λίγο μετά, ο Χίτλερ μπήκε στο θεωρείο του. Στο εναρκτήριο μοτίβο, το επίσημο, οι μοιραίοι τόνοι διογκώθηκαν. Ξέχασα το περιβάλλον μου και άφησα τον εαυτό μου στη μαγεία αυτού του υπέροχου έργου.

Κατά τη διάρκεια του πρώτου διαλείμματος ο Βόλφγκανγκ Βάγκνερ ήρθε βιαστικά για να μου πει ότι ο Φύρερ ήθελε να με δει. Πήγαμε στο σαλόνι, όπου υπήρχαν περίπου είκοσι άτομα που στέκονταν τριγύρω σε ομάδες και ήταν απασχολημένοι με συζητήσεις. Δεν μπορούσα να εντοπίσω τον Χίτλερ αμέσως, καθώς δεν φορούσε πλέον πολιτικά ρούχα αλλά τη στολή. Αλλά ο προσωπικός του υπασπιστής του είχε ήδη πει για την παρουσία μου και ήρθε προς το μέρος μου και με τα δύο χέρια απλωμένα. Φορούσε ένα απλό γκριζοπράσινο χιτώνα και το πρόσωπό του ήταν φρέσκο και ηλιοκαμένο. Η χαρά του που με είδε φάνηκε να είναι ακόμα πιο βαθιά, πιο ειλικρινής. Ίσως η σοβαρότητα του πολέμου να συνέβαλε σε αυτό και εγώ αντιπροσώπευα γι' αυτόν κάποιον που γνώριζε τα νεανικά του χρόνια, ένα φίλο που ήταν στο πλευρό του κατά τη διάρκεια μιας περιόδου της ζωής του.

Ο Χίτλερ με πήρε στην άκρη και σταθήκαμε μόνοι, ενώ οι άλλοι καλεσμένοι συνέχισαν τις συνομιλίες τους σε μια απόσταση. Κράτησε το χέρι μου και με κοίταξε αρκετά.

«Φέτος είναι η μόνη παράσταση που μπορώ να δω», είπε. «Αλλά δεν μπορεί να γίνει αλλιώς, γίνεται ένας πόλεμος.» Και τότε με ένα τόνο θυμού στη φωνή του: „Αυτός ο πόλεμος καθυστερεί το έργο μας για την ανασυγκρότηση για πολλά χρόνια. Είναι κρίμα. Άλλωστε δεν έγινα Καγκελάριος του Μεγάλου Γερμανικού Ράιχ για να κάνω πόλεμο.»

Ήμουν έκπληκτος ακούγοντας τον Καγκελάριο να μιλάει με τον αυτό το τρόπο, μετά τις μεγάλες στρατιωτικές νίκες στην Πολωνία και τη Γαλλία. Ίσως το γεγονός ότι η παρουσία μου του υπενθύμιζε τη δική του ηλικία να συνέβαλε σε αυτό. Γιατί ήμασταν νέοι μαζί και καθώς έβλεπε σε μένα τα καταφανή σημάδια της προχωρημένης ηλικίας, θα πρέπει να είχε συνειδητοποιήσει ότι τα χρόνια θα πρέπει επίσης να έχουν αφήσει το σημάδι τους σε αυτόν, αν και από τότε που τον γνώρισα ποτέ δεν τον είχα ξαναδεί να φαίνεται τόσο δυνατός και υγιής.

«Αυτός ο πόλεμος μου στερεί τα καλύτερά μου χρόνια. Ξέρεις τα σχέδιά μου, Κούμπιτσεκ, ξέρεις πόσο πολύ θέλω ακόμα να οικοδομήσω. Αυτό είναι που θέλω να δω στη ζωή μου, καταλαβαίνεις; Ξέρεις καλύτερα πόσα πολλά σχέδια έχω κάνει από τότε που ήμουν νέος. Και μόνο λίγα από αυτά είχα την δυνατότητα να πραγματοποιήσω μέχρι στιγμής. Εξακολουθώ να έχω απείρως περισσότερα να κάνω. Ποιος άλλος θα τα κάνει; Και εδώ πρέπει να περιμένω και να παρακολουθώ τον πόλεμο να μου στερεί τα καλύτερά μου χρόνια. Είναι κρίμα. Ο χρόνος δεν στέκεται. Γερνάμε, Κούμπιτσεκ. Δεν έχουμε ακόμη πολλά χρόνια – και είναι πολύ αργά για να συνειδητοποιήσουμε ό, τι απομένει να γίνει.»

Και με αυτή την παράξενα ενθουσιώδη φωνή τόσο οικεία σε μένα από τα πρώτα χρόνια μας, που έτρεμε από ανυπομονησία, άρχισε να μου αναλύει με λεπτομέρειες τα μεγάλα σχέδιά του για το μέλλον, την ανάπτυξη του δρόμου ταχείας κυκλοφορίας, τις ναυτιλιακές διαδρομές, τον εκσυγχρονισμό των σιδηροδρόμων και πολλά άλλα πράγματα. Δύσκολα μπορούσα να τον παρακολουθήσω. Αλλά και πάλι, όπως και τη προηγού-

μενη χρονιά, είχα την αίσθηση ότι ήθελε να μου δικαιολογήσει το έργο του, σαν μάρτυρα των νεανικών του σχεδίων. Ακόμα κι αν ήμουν εντελώς ασήμαντος αξιωματούχος της κοινότητας όσον αφορά τη θέση μου, ήμουν το μόνο πρόσωπο που είχε απομείνει από τα νεανικά του χρόνια. Ίσως του έδινε μια ικανοποίηση να παρουσιάζει τις σκέψεις του σε έναν πολύ απλό εθνοσύντροφο που δεν ανήκε καν στο κόμμα του, διαφορετικά μιλούσε μόνο με κορυφαίους στρατιωτικούς και πολιτικούς ηγέτες και είχε συνηθίσει να έχει προσωπικότητες της υψηλότερης τάξης γύρω του.

Προσπάθησα να κατευθύνω τη συζήτηση στις εμπειρίες που είχαμε μοιραστεί στη νεότητά μας. Αυτός αμέσως άρπαξε μια παρατήρησή μου και είπε: «Φτωχοί φοιτητές, αυτό ήμασταν. Και, ο Θεός ξέρει πόσο πεινάσαμε. Συνήθως ήμασταν με μια κόρα ψωμιού στην τσέπη μας. Αλλά όλα αυτά έχουν αλλάξει τώρα. Την περασμένη χρονιά, οι νέοι μας πήγαν στη Μαδέρα με τα πλοία μας. Βλέπεις υπάρχει ο δρ. Λέι δίπλα στη νεαρή του γυναίκα. Δημιούργησε αυτόν τον οργανισμό.»

Και έτσι ο Χίτλερ άρχισε να μιλάει για τα πολιτιστικά του σχέδια. Το πλήθος μπροστά από το θέατρο του Φεστιβάλ ήθελε να τον δει. Αλλά είχε φέρει τον εαυτό του σε μια τέτοια κατάσταση που δεν ήταν δυνατόν να τον διακόψω, ίσως γιατί ένιωθε, όπως ακριβώς και στις συζητήσεις μας στο ζοφερό δωμάτιο της κυρίας Τσάκρεε, που τον παρακολουθούσα με πλήρη ενθουσιασμό, κάθε φορά που μιλούσε για την τέχνη και τα προβλήματά της.

«Ο πόλεμος με δεσμεύει ακόμα. Όμως, ελπίζω ότι δεν θα διαρκέσει πολύ», κατέληξε, «και τότε θα μπορώ να χτίσω ξανά και να πραγματοποιήσω ό, τι απομένει να γίνει. Όταν έρθει αυτή η στιγμή θα σε καλέσω ξανά, Κούμπιτσεκ, και τότε θα πρέπει να μείνεις μαζί μου για πάντα».

Έξω ήχησαν οι σάλπιγγες για να μας υπενθυμίσουν ότι η παράσταση ήταν έτοιμη να συνεχίσει. Ευχαρίστησα τον Καγκελάριο για αυτή την εκδήλωση της φιλίας του και του ευχήθηκα καλή τύχη και επιτυχία για το μέλλον.

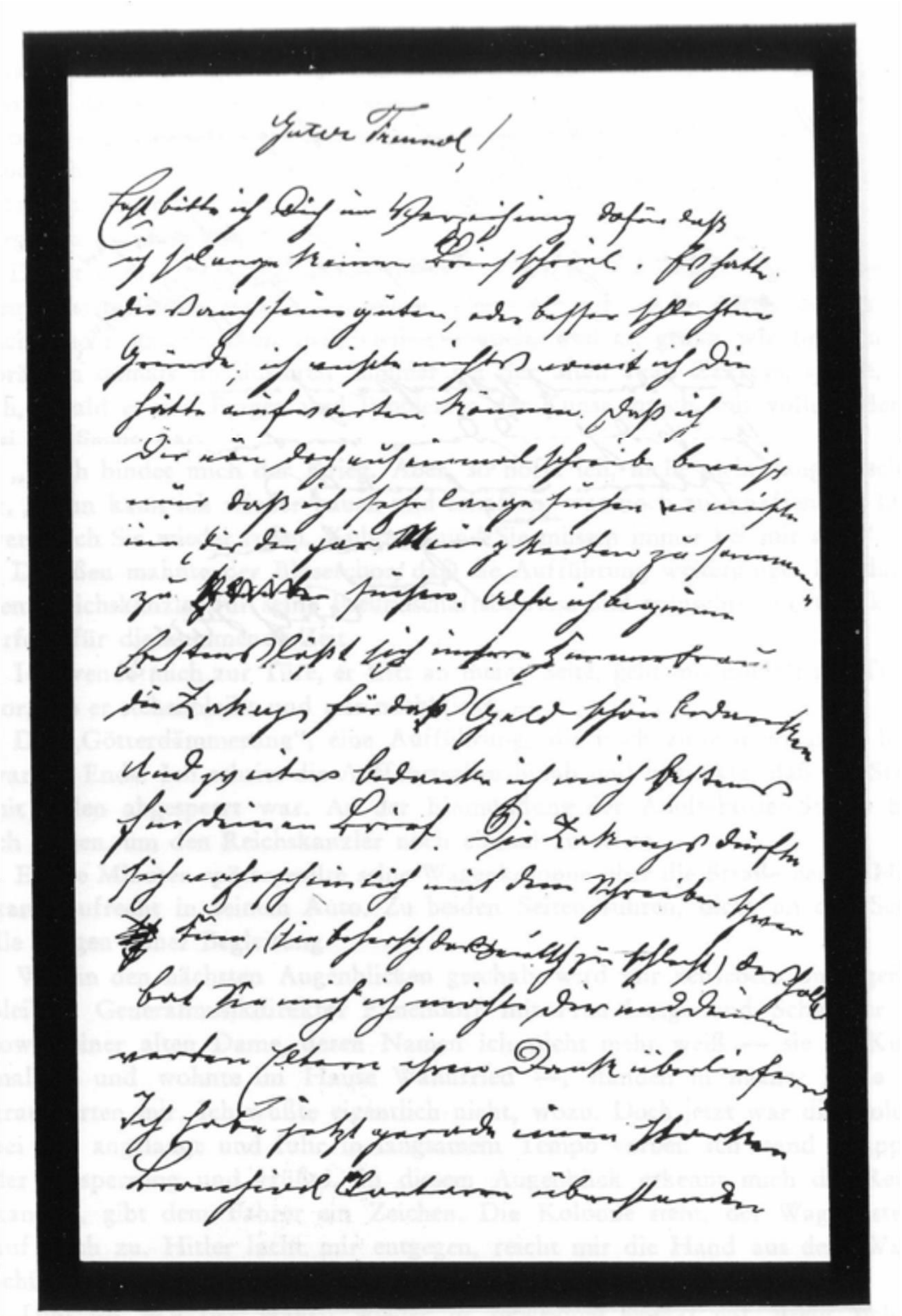

Η τελευταία επιστολή του Αδόλφου Χίτλερ προς τον φίλο του. Όταν επέστρεψε στη Βιέννη το φθινόπωρο του 1908, ο Χίτλερ είχε κρυφτεί στη μεγάλη πόλη και «εξαφανίστηκε» χωρίς να του αφήσει ένα σημάδι ζωής.

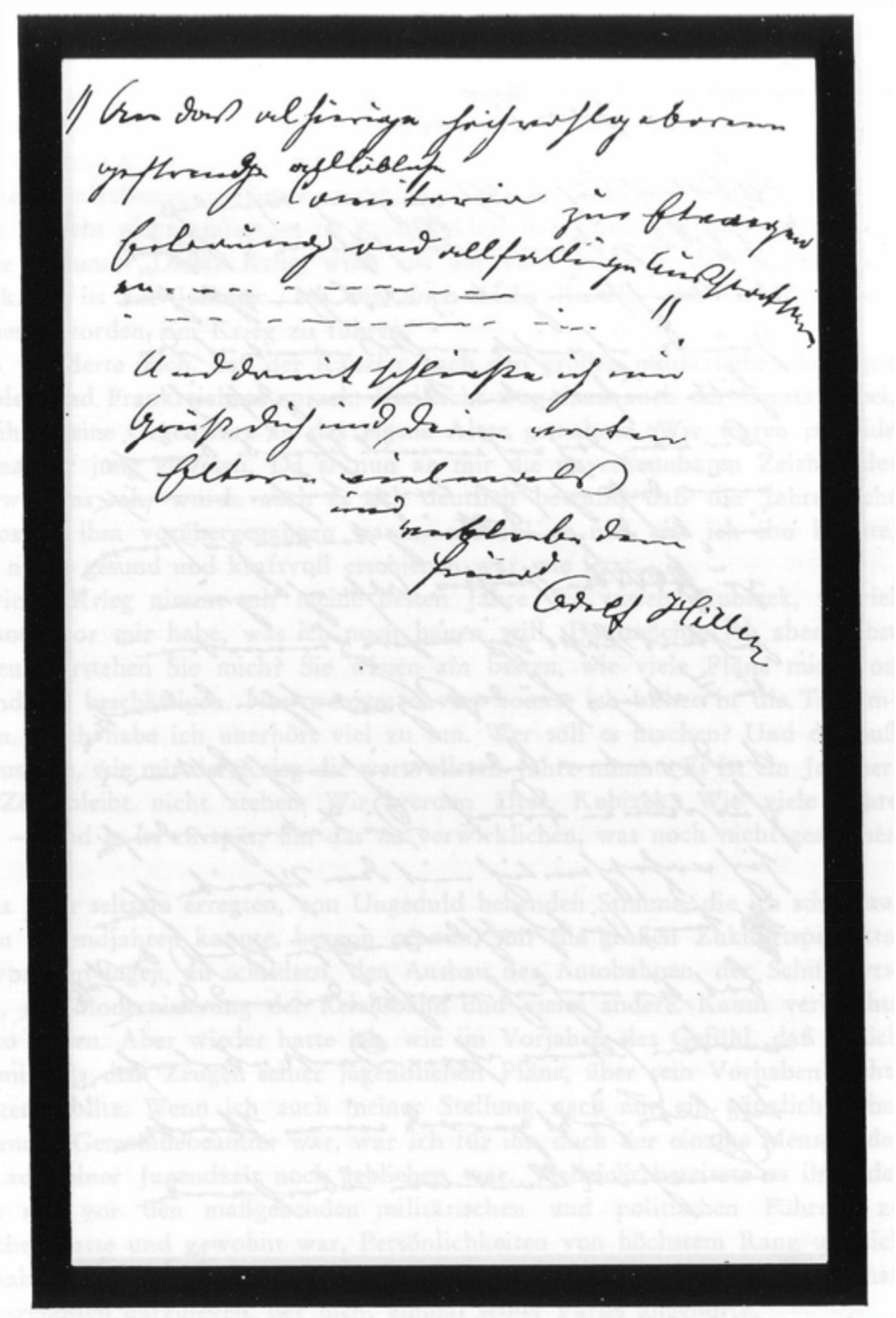
Adolf Hitler

Η τελευταία επιστολή του Αδόλφου Χίτλερ προς τον φίλο του τελειώνει με μια αστεία παρατήρηση σχετικά με την επιτροπή θεάτρου του Λιντς

Ανοίγω την πόρτα, έρχεται στο πλευρό μου, προχωράει μαζί μου στις σκάλες, όπου σταματά και με κοιτάζει.

Το «Λυκόφως των Θεών» έφτασε στο τέλος, ήταν μια παράσταση που με συγκίνησε σε βάθος. Περπάτησα αργά κάτω στο δρόμο που οδηγεί από το θέατρο και παρατήρησα ότι ο δρόμος ήταν αποκλεισμένος. Σταμάτησα στη γωνία της οδού Αδόλφου Χίτλερ-στρασσε να δω τον Καγκελάριο για μια ακόμη φορά.

Λίγα λεπτά αργότερα μια αυτοκινητοπομπή πλησίαζε κατά μήκος του δρόμου. Ο Χίτλερ στεκόταν όρθιος στο αυτοκίνητό του και στις δύο πλευρές, κοντά στα σχοινιά, προχωρούσαν τα αυτοκίνητα της συνοδείας του.

Δεν θα ξεχάσω ποτέ τι συνέβη κατά τη διάρκεια των επόμενων λεπτών. Ο Γενικός Μουσικός Διευθυντής Έλμεντορφ με την κυρία Λάνγκε και την αδελφή Σούζι, και μια ηλικιωμένη κυρία της οποίας το όνομα δεν θυμάμαι πλέον – ήταν ζωγράφος και ζούσε στον οίκο Βάνφριντ – στάθηκαν κοντά μου και μου έδιναν συγχαρητήρια. Πραγματικά δεν ήξερα γιατί. Τώρα, όμως, η αυτοκινητοπομπή μας είχε φτάσει και περνούσε με αργό ρυθμό. Στάθηκα κοντά στο κορδόνι και χαιρέτησα. Εκείνη τη στιγμή ο Καγκελάριος με αναγνώρισε και έκανε ένα νόημα στον οδηγό. Η φάλαγγα σταμάτησε και το αυτοκίνητό του με πλησίασε. Ο Χίτλερ μου χαμογέλασε, έσκυψε έξω από το αυτοκίνητό του και, πιάνοντας το χέρι μου, το κούνησε εγκάρδια, λέγοντας: «Εις το επανιδείν!»

Και καθώς το αυτοκίνητο απομακρυνόταν, ο Χίτλερ γύρισε και έγνεφε αντίο. Στη συνέχεια, η φάλαγγα προχώρησε στο αεροδρόμιο.

Όμως ένα πανδαιμόνιο ξέσπασε γύρω μου. Οι παρευρισκόμενοι ήθελαν να μάθουν ποιος ήταν αυτός ο παράξενος πολίτης στον οποίο ο Χίτλερ είχε δώσει τόση προσοχή ανάμεσα στο κοινό. Δεν ήμουν σε θέση να αρθρώσω ούτε λέξη. Οι φωνές και το σπρώξιμο δυνάμωσαν τρομακτικά. Μέχρι αυτή τη στιγμή οι συναντήσεις μου με τον Καγκελάριο ήταν πάντα ιδιωτικές ή, το πολύ, με την παρουσία ενός περιορι-

σμένου αριθμού των ατόμων. Η φιλία μας διατηρούσε έτσι τον προσωπικό και οικείο χαρακτήρα της. Αλλά τώρα είχε γίνει, να το πω έτσι, θέμα δημοσίου ενδιαφέροντος, και μόνο τότε κατάλαβα πραγματικά τι σήμαινε αυτή η φιλία της νεότητάς μου για μένα.

Όλοι ήθελαν να κάνουν χειραψία μαζί μου. Οι φίλοι μου προσπάθησαν να δώσουν κάποιες εξηγήσεις στο πλήθος, μάταια! Δεν ήταν σε θέση να ακουστούν. Με έσπρωχναν και σχεδόν με χτυπούσαν, όλοι ήθελαν να με δουν. Ένας Θεός ξέρει τι νόμιζαν οι άνθρωποι ότι ήμουν! Ίσως ένας ξένος διπλωμάτης που είχε έρθει για να προσφέρει ειρήνη. Αυτό τουλάχιστον θα άξιζε τον κόπο για το σπρώξιμο. Επιτέλους μπορούσα να αναπνεύσω πιο ελεύθερα. «Κυρίες και κύριοι», φώναξα, «αφήστε με να φύγω! Είμαι μόνο ένας παιδικός του φίλος!»

Εκείνη την 23η Ιουλίου 1940, είδα τον Χίτλερ για τελευταία φορά. Ο πόλεμος συνεχίστηκε, μεγάλωσε σε μέγεθος και ένταση. Δεν υπήρχε κανένα τέλος.

Ήμουν πλήρως απασχολημένος με τη δουλειά μου στην δημοτική διοίκηση. Ο πόλεμος συσσώρευσε όλο και περισσότερο βάρος στον πληθυσμό με αποτέλεσμα να αυξηθούν τα καθήκοντά μου. Δύσκολα μπορούσα να ανταπεξέλθω στη δουλειά μου. Προστέθηκαν προσωπικές ανησυχίες, οι γιοι μου κλήθηκαν.

Το 1942 εντάχθηκα στο Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα. Όχι ότι είχα αλλάξει τίποτα στη βασική μου στάση απέναντι σε πολιτικά θέματα. Αλλά οι προϊστάμενοί μου ήταν της γνώμης ότι, τώρα που ο αγώνας είχε γίνει ζήτημα ζωής και θανάτου, όλοι πρέπει να αναγνωρίσουν τις αρχές του. Φυσικά, ήμουν οπαδός του Αδόλφου Χίτλερ, αλλά όχι με καμία πολιτική έννοια, μάλλον με πολύ ευρύτερο και βαθύτερο τρόπο, δηλαδή σαν φίλος της νεότητάς του. Φυσικά θα μπορούσα εύκολα να αρνηθώ να συμμετάσχω στο κόμμα με τη συνήθη φόρμουλα: «Αυτό θα ήθελα να το συζητήσω προσωπικά με τον Χίτλερ». Αλλά ήμασταν στη μέση ενός πολέμου και δεν ήθελα να διεκδικήσω κάποια ιδιαίτερη θέση για τον εαυτό μου.

Ο δήμαρχος της πόλης μου ήθελε να μάθει: «Δεν σου ζήτησε ποτέ ο Φύρερ να ενταχθείς στο κόμμα;» Φυσικά δεν θα μπορούσε να τεθεί θέμα. Ήμουν φίλος του, και αυτό ήταν αρκετό. Δεν μου είχε δείξει αρκετά ξεκάθαρα ότι με εκτιμούσε ως φίλο και ως άνθρωπο, ακόμα κι αν ήμουν, όπως με αποκαλούσε τώρα, πολιτικά «ένα παιδί»; Έτσι απάντησα στον δήμαρχο ότι ο Χίτλερ δεν με ρώτησε ποτέ γιατί δεν είχα προσχωρήσει στο κόμμα του.

Αλλά τότε θυμήθηκα μια μικρή σκηνή που θα μπορούσε ίσως να ερμηνευτεί σαν ένας υπαινιγμός που κατευθύνεται προς αυτήν την κατεύθυνση. Όταν ο Αδόλφος Χίτλερ με παρουσίασε στην κυρία Βίνιφρεντ Βάγκνερ κατά τη διάρκεια της επίσκεψής μου το 1939, τόνισε χαμογελώντας προς εμένα, χωρίς να είμαι στολισμένος με οποιοδήποτε σήμα κάποιου κόμματος και γνωρίζοντας ότι εκπροσωπούσα το υποκατάστημα στο Λιντς της Ένωσης Ρίχαρντ Βάγκνερ των Γερμανίδων, παρατήρησε: «Λοιπόν, αυτός είναι ο κύριος Κούμπιτσεκ. Είναι μέλος της Ένωσής σας των Γερμανίδων. Ωραίο είναι αυτό!» Αυτό πρέπει να σήμαινε κάτι σαν: Ο μόνος σύλλογος στον οποίο μπορεί να ανήκει ο φίλος μου είναι – μια οργάνωση γυναικών. Αυτό αρκεί για να τον χαρακτηρίσει!

Οι σκιές του πολέμου έπεφταν πιο σκοτεινές. Στη γενική δυσφορία και τις ανησυχίες προστέθηκαν απογοητεύσεις και πικρές εμπειρίες προσωπικής φύσης. Ήταν ιδιαίτερα η περίπτωση του γιατρού Μπλοχ που με έκανε να σκέφτομαι. Αυτός ο καλός «γιατρός των φτωχών», όπως τον έλεγαν στην πόλη, ζούσε στο Λιντς, ένας πολύ γέρος και μέσω ενός διαμεσολαβητού, του καθηγητή Χουέμερ, ο οποίος ήταν πρώην δάσκαλος του Χίτλερ, μου ζήτησε να παρέμβω γι’ αυτόν στον καγκελάριο, έτσι ώστε αυτός, σαν Εβραίος, να παραμείνει ανενόχλητος. Ήταν, όπως επεσήμανε, ο γιατρός της μητέρας του Αδόλφου Χίτλερ. Σε μένα αυτό το αίτημα φάνηκε μόνο δίκαιο. Πολύ πίσω στις ημέρες της Βιέννης είχα συχνά διαφωνίες με τον φίλο μου για το εβραϊκό πρόβλημα επειδή δεν συμμεριζόμουν καθόλου τις ριζοσπαστικές απόψεις του σε αυτό

το θέμα. Θυμήθηκα ότι κάποτε ήταν πολύ αγενής προς εμένα, όταν, εντελώς αθώα, τον είχα φέρει σε επαφή με έναν Εβραίο δημοσιογράφο. Η περίπτωση του δρ. Μπλοχ έπρεπε οπωσδήποτε να γίνει εις γνώση του Χίτλερ. Δεν είχα συναντήσει ποτέ τον ηλικιωμένο κύριο προσωπικά, αλλά έγραψα αμέσως στην Καγκελαρία του Ράιχ και έστειλα μαζί και την επιστολή που είχα λάβει από τον δρ. Μπλοχ. Μετά από μερικές εβδομάδες έλαβα μια απάντηση από τον Μπόρμαν που με απαγόρευε αυστηρά να μεσολαβήσω στο μέλλον για οποιοδήποτε τρίτο άτομο. Όσο για τον Μπλοχ, έπρεπε να με πληροφορήσει ότι η υπόθεση θα αντιμετωπιζόταν με τον ίδιο τρόπο όπως κάθε υπόθεση αυτού του είδους. Αυτές ήταν οι ρητές εντολές του Φύρερ. Έτσι, δεν ήξερα καν αν η υπόθεση είχε πραγματικά τραβήξει την προσοχή του Χίτλερ. Από όσο μπόρεσα να μάθω, ο Δρ. Μπλοχ αφέθηκε στην ησυχία του. Αλλά αυτό μόνο δεν μείωσε τις ανησυχίες μου. Αυτό που με ενοχλούσε περισσότερο ήταν ότι δεν είχα πρόσβαση στο Χίτλερ, όσο δεν μπορούσα να τον συναντήσω αυτοπροσώπως. Και αυτό ήταν αδύνατο όσο διήρκεσε ο πόλεμος.

Το τέλος ήρθε. Ο πόλεμος χάθηκε. Όταν σε εκείνες τις τρομερές ημέρες του Απριλίου του 1945, αναφερόταν στο ραδιόφωνο οι μάχες για την καγκελαρία του Ράιχ, που τερμάτισαν την παγκόσμια φωτιά, ήμουν κλονισμένος καθώς δεν μπορούσα να μην σκεφτώ την τελική σκηνή από το «Ριέντσι», καθώς ο τριβούνος έπεφτε στις φλόγες του Καπιτωλίου.

«Είναι καταραμένος, είναι εξόριστος!
Ελάτε! Ελάτε! Ελάτε μαζί μας!
Φέρτε πέτρες! Στη φωτιά!»

Αλλά θυμήθηκα και τη φωνή του Ριέντσι στο πανδαιμόνιο της πτώσης:

«...κι ο λαός με εγκαταλείπει,

Στο όνομα του οποίου αρχικά το έθεσα,
κάθε φίλος με εγκαταλείψει,
που έφερε η μοίρα...»

Η απάντησή μου σε αυτήν την ερώτηση ήταν σαφής: Παρόλο που εγώ, ένα θεμελιωδώς μη πολιτικό άτομο, πάντα παρέμενα μακριά από τα πολιτικά γεγονότα της εποχής, που τελείωσαν για πάντα το 1945, παρ' όλα αυτά, καμία δύναμη στη γη δεν θα μπορούσε να με αναγκάσει να αρνηθώ τη φιλία μου με τον Αδόλφο Χίτλερ.

Η πρώτη και η πιο επίμονη ανησυχία μου από την άποψη αυτή ήταν η ασφάλεια των εγγράφων του Χίτλερ που είχα, γιατί αυτά έπρεπε να σωθούν για τις επόμενες γενιές. Χρόνια πριν έβαζα προσεκτικά τα γράμματα, τις καρτ-ποστάλ και τα σχέδια σε καλύμματα σελοφάν για να τα προστατέψω από τη φθορά, όταν τα έδειχνα. Τώρα τα είχα κλειδώσει σε μια ανθεκτική δερμάτινη τσάντα. Στη συνέχεια, αφαίρεσα μερικά τούβλα στο βαθύ, θολωτό κελάρι του σπιτιού μου στο Ίφερντινγκ, έσπρωξα τη δερμάτινη τσάντα στην κοιλότητα και έκλεισα την τρύπα πάλι τόσο προσεκτικά ώστε να μην φαίνεται το παραμικρό ίχνος αυτής της εργασίας. Το έκανα έγκαιρα γιατί την επόμενη μέρα με συνέλαβαν και με μετέφεραν στο περιβόητο στρατόπεδο κράτησης του Γκλάζενμπαχ για δεκαέξι μήνες. Φυσικά, κατά τη διάρκεια της απουσίας μου έγιναν εντατικές έρευνες για τα γράμματα και τα αναμνηστικά από τον Χίτλερ, αλλά χωρίς επιτυχία.

Στην αρχή με ανέκριναν αρκετές φορές, πρώτα στο Ίφερντινγκ μετά στο Γκμούντεν. Αυτές οι ανακρίσεις ήταν όλες στον ίδιο τόνο, δηλαδή κάπως έτσι:

«Ήσουν φίλος του Αδόλφου Χίτλερ;»

«Ναι.»

«Από πότε;»

«Απ' το 1904.»

«Τι εννοείς με αυτό; Εκείνη την εποχή δεν ήταν κανένας.»

«Παρ' όλα αυτά, ήμουν φίλος του.»

«Πώς θα μπορούσες να ήσουν φίλος του όταν δεν ήταν ακόμα κανένας;»

Ένας Αμερικανός αξιωματικός του Κεντρικού Σώματος Πληροφοριών ρώτησε:

«Ώστε ήσουν φίλος του Αδόλφου Χίτλερ. Τι έβγαλες απ' αυτό;»

«Τίποτε.»

«Μα παραδέχτηκες ότι ήσουν φίλος του. Σου έδωσε λεφτά;»

«Όχι.»

«Μήπως φαγητό;»

«Ούτε.»

«Αυτοκίνητο, σπίτι;»

«Ούτε αυτά.»

«Σου σύστησε όμορφες γυναίκες;»

«Ούτε αυτό.»

«Σε δέχτηκε ξανά, αργότερα;»

«Ναι.»

«Τον έβλεπες συχνά;»

«Περιστασιακά.»

«Πώς κατάφερνες να τον δεις;»

«Απλά πήγαινα σε αυτόν.»

«Ώστε ήσουν μαζί του. Αλήθεια; Πόσο κοντά;»

«Ναι, πολύ κοντά.»

«Μόνος;»

«Μόνος.»

«Χωρίς κανένα φύλακα;»

«Χωρίς κανένα φύλακα.»

«Ώστε μπορούσες να τον σκοτώσεις;»

«Ναι, μπορούσα.»

«Και γιατί δεν τον σκότωσες;»

«Γιατί ήταν φίλος μου.»

Με την πάροδο του χρόνου συνήθιζες σε αυτόν τον κύκλο των ανόητων ερωτήσεων και σταματούσες να εξηγείς στους άλλους τι εννοούσες με τη λέξη φιλία στη γερμανική γλώσσα.

Αλλά δεν θέλω να είμαι άδικος. Οι μήνες αυτοί, που πέρασα

πίσω απ’ τα συρματοπλέγματα, με έφεραν σε επαφή με διάφορες εξαιρετικά πολύτιμες και ενδιαφέρουσες προσωπικότητες, αν και σίγουρα δεν ήταν η πρόθεση εκείνων που μας είχαν συλλάβει. Παρεμπιπτόντως, γνώρισα επίσης μερικούς πολύ αξιόλογους και διορατικούς Αμερικανούς εκεί, καθώς και εκείνους που πιθανότατα θα ήταν πρόθυμοι να με ξεγελάσουν ότι θα με έβγαζαν από το στρατόπεδο για ένα «αυθεντικό αναμνηστικό από τον Αδόλφο Χίτλερ», μια πραγματικά παράδοξη κατάσταση, που στην αρχή με εξέπληξε, μέχρι που με την πάροδο του χρόνου, ξέχασα τελείως πώς να αναρωτιέμαι.

Δεδομένου ότι κατά την εποχή της έγκλεισής μου στην αμερικανική φυλακή ήμουν άνω των πενήντα επτά ετών, δηλαδή ήμουν σε μια ηλικία στην οποία κανείς δεν κάνει πλέον πολύ δραστικές αλλαγές στην προοπτική της ζωής του, στην οποία εξάλλου δεν βρήκα κάποιο φταίξιμο μετά από μια διεξοδική έρευνα της συνείδησής μου, είχα χρόνο και θέληση, για να ξανασκεφτώ τη μοίρα μου με ηρεμία.

Όταν άκουγα γύρω μου τα παθιασμένα υπέρ και τα κατά του Χίτλερ στην πολιτικά τεταμένη ατμόσφαιρα του στρατοπέδου κράτησης, άρχισα σταδιακά να συνειδητοποιώ ότι ο λαός μας είναι πιο πιθανό να ξεπεράσει αυτή την περίοδο της αυτοθυσίας της ιστορίας του και να στηριχτεί σε νέο έδαφος κάτω απ’ τα πόδια του, όσο πιο ξεκάθαρα μπορεί να κρίνει την προσωπικότητα του Χίτλερ ως πολιτικού φορέα αυτής της εποχής. Σε αυτό ήμουν σε θέση να συνεισφέρω γεγονότα από τη δική μου εμπειρία, που δεν ήταν γνωστά σε κανέναν εκτός από τον εαυτό μου. Έτσι, ωρίμασε μέσα μου η απόφαση για να γράψω τις νεανικές μου αναμνήσεις για τον Αδόλφο Χίτλερ.

Φυσικά δεν είχα πάρει ένα μολύβι ή στυλό στο στρατόπεδο. Ούτε θα αποδεχόμουν μια ανάθεση από κανέναν. Φυσικά, το βιβλίο δεν έπρεπε να γραφτεί για όσους μας φυλάκισαν. Θεός φυλάξοι! Ήθελα να είμαι απόλυτα ανεξάρτητος σε αυτό το έργο και δεν έλαβα συμβουλές ή οδηγίες από αυτούς που φυλακίστηκαν μαζί μου.

Απελευθερώθηκα στις 8 Απριλίου 1947. Αυτά που είδα στις στάσεις και στις απόψεις κάποιων ανθρώπων, με έκαναν να ταλαντευθώ ως προς την απόφασή μου. Περίμενα.

Έχουν περάσει έξι χρόνια τώρα. Από ιστορική άποψη, αυτό το χρονικό κενό δεν είναι καθόλου σημαντικό, αλλά από καθαρά ανθρώπινη άποψη, γιατί εν τω μεταξύ πολλά έχουν σταθεροποιηθεί και ενοποιηθεί, έτσι ώστε οι αναμνήσεις μου για τα παιδικά χρόνια με τον Αδόλφο Χίτλερ, που τώρα έχουν ολοκληρωθεί, να μην θεωρηθούν και καταδικαστούν σαν ένα βιβλίο που θέλει να μιλήσει γι' αυτόν, αλλά ούτε σαν ένα που γράφτηκε εναντίον του, αλλά μάλλον σαν ένα έργο που εξυπηρετεί χωρίς όρους και αποκλειστικά την αλήθεια και, επομένως, μια αντικειμενική και δίκαιη αξιολόγηση της προσωπικότητας του Αδόλφου Χίτλερ.

Άουγκουστ Κούμπιτσεκ

Περιεχόμενα

Σελίδα

ΑΠΟΦΑΣΗ ΚΑΙ ΑΙΤΙΟΛΟΓΗΣΗ………….....……………….. 1

Πρώτος Τόμος:
ΕΦΗΒΙΚΗ ΦΙΛΙΑ ΣΤΟ ΛΙΝΤΣ

1. *Κεφάλαιο:* Πρώτη συνάντηση……..…………..……..…….. 3
2. *Κεφάλαιο:* Παράξενη φιλία……………………………….... 15
3. *Κεφάλαιο:* Η προσωπογραφία του νεαρού Χίτλερ…………….. 27
4. *Κεφάλαιο:* Η εικόνα της μητέρας.…………………………….. 47
5. *Κεφάλαιο:* Αναμνήσεις απ’ τον πατέρα ……………..……… 59
6. *Κεφάλαιο:* Διακανονισμός με το σχολείο……………………… 75
7. *Κεφάλαιο:* Στέφανι……………………………….…………… 89
8. *Κεφάλαιο:* Ενθουσιασμός για τον Ρίχαρντ Βάγκνερ…………...... 107
9. *Κεφάλαιο:* Ο νεαρός εθνικιστής………………….……..… 127
10. *Κεφάλαιο:* Σχεδίαση, ζωγραφική, κατασκευή………..……… 143
11. *Κεφάλαιο:* Το όραμα………………………….……………… 165

Δεύτερος Τόμος:
ΒΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗ ΒΙΕΝΝΗ

1. *Κεφάλαιο:* Ο Αδόλφος πηγαίνει στη Βιέννη…..………………. 179
2. *Κεφάλαιο:* Ο θάνατος της μητέρας.……………….…………… 201
3. *Κεφάλαιο:* Έλα μαζί μου, Γκούστλ!…………………..…….. 221
4. *Κεφάλαιο:* Στούμπεργκασσε 29…………………………..… 235
5. *Κεφάλαιο:* Η αυτοκρατορική πόλη……………………………. 255
6. *Κεφάλαιο:* Μοναχική ανάγνωση και μελέτη…………..….…. 277
7. *Κεφάλαιο:* Στην κρατική όπερα……………………………….. 291
8. *Κεφάλαιο:* Ο Αδόλφος συντάσσει μια όπερα………..………… 305
9. *Κεφάλαιο:* Η μετακινούμενη ορχήστρα του Ράιχ……………… 319
10. *Κεφάλαιο:* Δυσάρεστη διακοπή……………………………….. 333
11. *Κεφάλαιο:* Η στάση του Αδόλφου απέναντι στις γυναίκες……. 349
12. *Κεφάλαιο:* Στο κοινοβούλιο…………………………………… 365
13. *Κεφάλαιο:* Ξαφνική διακοπή της φιλίας……………………….. 385

Τρίτος Τόμος:
ΕΠΙΛΟΓΟΣ 403